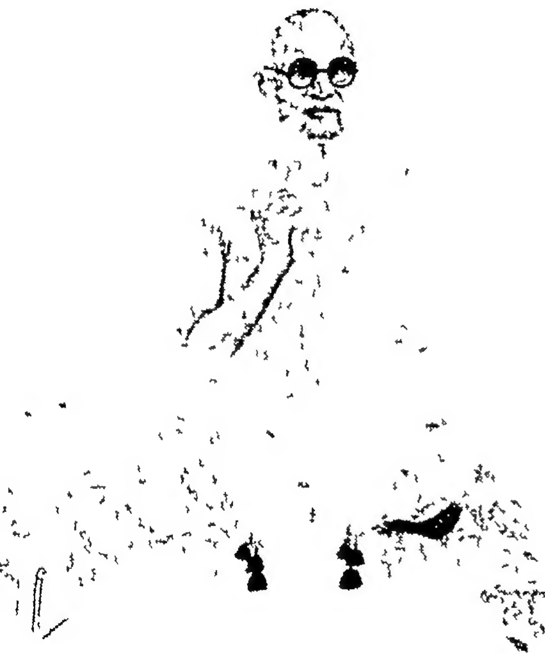
विषयसूचि

परमपूज्य आगमोद्धारक
आचार्यप्रवरश्रीआनन्दसागरसूरीश्वराः

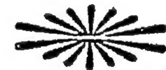

णमोत्थुणं समणस्स भगवओ महावीरस्स

श्रीआगमोद्धारकसङ्ग्रहे—अङ्कः १०

आगमोद्धारक—
आचार्यप्रवरश्रीआनन्दसागरसूरिपुङ्गवविरचितानि

तात्त्विकप्रश्नोत्तराणि

प्रतिः ५०० — मूल्यम् ७-८-०

वि०स. २०१४

प्रकाशक.
पानाचन्द साकरचन्द मद्रासी
गोपीपुरा
सूरत-W. R.

संशोधक.
परमपूज्य—आगमोद्धारक—आचार्यप्रवर—
श्रीआनन्दसागर—सूरिपुङ्गवपट्टधरः
आचार्यश्रीमाणिक्यसागरसूरिः

प्रकाशकीय निवेदनम्

अस्मात् ग्रन्थात् कतिपयाः कण्डिकाः उद्धृत्य तासां समुदाय तात्त्विकविमर्शसंज्ञया आगमोद्धारककृति संदोहे निरमायि । अनुपलब्धोऽयं अस्य ग्रन्थस्य संशोधकैः आचार्यश्रीमन्माणिक्यसागरसूरिभिः प्रकाशनकर्मणि तु सहाय्य कृतम् आगमोद्धारकाद्यविनेयपन्यासश्रीविजयसागरगणिवरशिष्यैः श्रीचन्दनसागरगणिभिः । अपरं च किञ्चिद् वरतम्यसमन्विता आगमोद्धारकश्रीवनन्गिलेखि धीरसिकदाससूनुना भाण्यापकशीरालालेन तेन महानुभावेन ऋणीकृता। अस्य सम्पादने याः स्खलनाः जाता मयेषु ताः क्षन्तव्याः शोधनीयाश्च सहृदयैः साक्षरैः । इति प्रार्थयते साकर-चन्द्रात्मज पानाचन्द्र मद्रासी वीरसंवत् २४८४ तमेऽब्दे मौनैकादश्यां सूर्यपुरे ।

मुद्रक वसन्तलाल रामलाल शाह, 'प्रगति मुद्रणालय' बागानिया चकला सूरत
प्रकाशक पानाचन्द साकरचन्द मद्रासी गोपीपुरा, सूरत

व्याकरणतर्कन्यायशास्त्राध्ययनानुकूल्यार्थमागताः ११५६ तमे वर्षे राजनगरे वर्षत्रितयं व्यतीतवन्तस्तत्र भवन्तः श्रीआनन्दसागराः। ततो भावनगरे चातुर्मास कृत्वा पुनरागतवन्तो राजनगरे भवन्तो यत्र विहितभगवतीयोगान् भवतः पदव्या व्यभूषयन् १९६० तमे वर्षे आषाढशुक्लदशम्यां पन्यासश्रीनेमिविजयाः गणिवरा। वर्षान्ते स्वजन्मभूमिं अभूपयन्। ततः १९६२ तमेऽब्दे भावनगरं, १९६३ तमे सूर्यपुरं १९६४ तमे मुम्बापुरीं च महन्मह पूर्वं अवावसन्। अस्या मोहमयीनगर्यां भवत्सदुपदेशनेन स्वर्गस्थ–गुलाबचन्द्रदेवचन्द्रेत्यभिधस्य महाशयस्य सम्मत्या संस्थापिता श्रेष्ठिदेवचन्द्रलालभाइ–जैनपुस्तकोद्धारसस्था, एतत् कार्यवाहकचतुष्टयेन यया लक्षरूप्यकात्मकस्य मूलधनस्य वृद्धिव्ययेन प्रसिद्धिमानीता अनेके ग्रन्था मनीषिमनोमयूर नर्तयन्ति। चातुर्मासे पूर्णतां गते 'अन्तरिक्ष' तीर्थवन्दनाय अगच्छन् भवन्तः स्वशिष्यसमुदायसमेतास्तत्तीर्थगन्तृसघसार्थम्। ततः १९६५ तमेऽब्दे प्रयाणमकुर्वन् येवलां प्रति। ततः १९६६ तमे वर्षे पुनरमण्डयन् निजागमनेन सूर्यपुरं पन्यासा इमे। १९६८ तमे स्तम्भनतीर्थे ततश्चलिता इमे उपस्थितबुद्धयः छाणीग्राम यत्र निजसंसारिकबन्धुः श्रीमणिविजयमुनि पन्यासपदवी प्रापितः प. श्रीसिद्धिविजय (श्रीविजयसिद्धिसूरि) द्वारा। १९७० तमेऽब्दे पत्तनपुर प्राप्ताः भवन्तो यत्र न केवलं प्राचीनागमप्रकाशने कटिबद्धा अभवन् वेणीचदसुरचदेत्यभिधस्य श्रेष्ठिनो विज्ञप्त्यात्मकया प्रेरणया, किन्तु समस्थापयन् श्रीआगमोदयसमितिं 'भोयणी'ग्रामे अपर च एभिरागमकामधेनुदोग्धृभिः अनेकाः साधुसाधव्य उपकृता आगमवाचनया यत्प्रभावेण भवद्भ्य आगमोद्धारकेति पदवीं मुदा दत्तवन्तः सर्वेऽपि सार्वा जना। प्रथमा आगमवाचना पचासरपार्श्वनाथा-

मस्य यमुनानाम्नी सुपत्नी आसीत्। सांसारिकसुखमनुभुञ्जाना सा मणीलालाख्यं पुत्ररत्नमादिमं तदनन्तरं १९३१तमे वैक्रमीयाब्दे आषाढमासामावास्यां द्वितीयं तनयतरणिं च अजनयत्, यच्चरित्रप्रणयने प्रयासोऽयम्। अस्य हेमचन्द्रेति नाम निष्पन्नम्। जन्मनोऽष्टसु वर्षेषु व्यतिक्रान्तेषु लेखशालामलङ्कृतवान् चरित्रनायकः।

शैशवादेव जनकोपदेशेन स्वाग्रिमबन्धुमणीलालदीक्षासंगेन च वैराग्यरंगरंगितस्वान्तोऽप्ययं बलात् परिणायितः १९४७तमे वर्षे शान्तिदासतनुजरणछोडदासस्य माणेकनाम्नीं सुतनयां पुत्रवात्सल्यपीडितया निजजनन्या। कष्टेन वत्सरचतुष्टयमतीत्य गृहत्यागतत्पर इव भावाजयन् लीम्बडीग्रामे बहुश्रुतश्रीझवेरसागरगुरवः, किन्तु कौटुम्बिकैः कदर्थितो राजसभासन्तापितश्च भवान् पुनर्गृहस्थाश्रममपचमवान्। कतिपयमासान् कष्टेन निर्वाह्य गृहस्थवेषादिना स्वजनान् सन्तोष्य पित्रनुज्ञापूर्वकं १९४७तमे वर्षे ज्येष्ठशुक्लैकादश्यां करीकृत प्रव्रज्यासाम्राज्यं लीम्बडीग्रामे बहुश्रुतश्रीझवेरसागरगुरुवरसान्निध्ये। तदा आनन्दसागरेति विश्रुतिरजनि। एवं वृत्तान्तं विदित्वा संसारासक्ताः श्वशुराद्याः पुनः नानोपसर्गैर्भवान् उपद्रुतः, परन्तु पूर्वीणपुण्यप्रतापेन पुण्यपितृप्रयत्नेन च शान्तिगतास्ते। चातुर्मासे पूर्णे परलोकमगच्छन् गुरवः श्रीझवेरसागरा येभ्यो विशिष्टविद्याग्रहणे उन्मनसा भवान् आसीत्।

लघुवयसि गुरुविरहखेदनाप्याकुला श्रीमन्त १९४८तमे वर्षे अपावयन् स्वागमनेन राजनगरम्। ततः प्राप प्रतिवर्षं व्याहरन् ग्रामानुग्रामम्। प्रभन्तः अपावयन् १९४९ तमेऽब्दे उदयपुरं, १९५० तमे पालीनगरं, १९५१तमे सामतपुरं, १९५२पेटलाद, १९५३तमे छाणीं, १९५४तमे स्तम्भनतीर्थं, १९५५तमे साणन्दं च।

दिमभृतजिनमन्दिरशोभिते पत्तनपुरे १९७१ तमे, द्वितीया आगमवाचना कपडवाणिज्येऽजनि, तृतीया तु राजनगरे १९७२ तमे चतुर्थी पञ्चमी च सूर्यपुरे १९७३ तमे। अस्मिन् मदीये जन्मनगरे गुलाबभाईबालुभाईनाम्ना नगरश्रेष्ठिनाऽलङ्कृतायां सभायां श्रीमन्मुक्तिविजयगणिवरविनेयरत्नबालब्रह्मचारिश्रीमद्विजयकमलसूरिभिः १९७४ तमेऽब्दे वैशाखशुक्लदशम्यां विभूषिता भवन्त आचार्यपदवीमर्पणेन विविधनगरीयप्रतिष्ठितपुरस्याग्रहानुमोदनपूर्वकम्। आगमसुद्रापणस्य प्रगतिं सिषाधयिषव इमे शुभस्थाः सूर्याः प्रयाता मोहमयीनगरीं मासद्वयान्ते। अनन्तरीयेऽब्दे तु पुनरागताः सूर्यपुरं यत्र जैनानन्दपुस्तकालयं समस्थापयन्। तथा श्रीपद्मविजय–कुमुदविजय–विजयसागर–आनन्दविजयेभ्यो मुनिवरेभ्यो गणिपदम्यवरन्। ततो प्रवराजावनचंदनवलचंदेत्यभिधानेन संघपतिना सार्धमगच्छन् भवन्तः पादलिप्तपुरीं श्रीसिद्धाचलादिवस्य साधाधिराजस्य यात्रानिमित्तम्। तत्रापि प्रारब्धा आगमवाचना १९७६ तमस्य हायनस्य चातुर्मासे। भवदनवद्यधनारमचर्याकर्णितया आगमवाचनालाभकामुका देशान्तरवर्तिनोऽपि व्यज्ञपयन्, अभ्यर्थना श्रीमतो भवतः सौवसावपुरपावनार्थं, क्षेत्रस्पर्शनया अङ्गीकृत्य तेषां विज्ञप्तिं विहारक्रमेण प्रथमं 'रतलाम' नगरमपावयन् १९७७ तमेऽब्दे चमत्कृत्याद्वितीयायाम्। अत्र आगमवाचना षष्ठी प्रारब्धा 'श्रीऋषभदेवजीकेसरीमलजी श्वेताम्बरसंस्था' च संस्थापिता यथाऽपि कतिपय ग्रन्थाः प्रकाशिताः। एतद्वर्षचातुर्मासमकुर्वन् सैलानाराज्ये तन्नगराधिपतिश्रीदिलीपसिंहविज्ञप्तिपुरस्सरम्। सूरीश्वरसदुपदेशसुधारसास्वादनानन्दितचेतसा धर्मजिज्ञासुना नरपतिनाऽमुना जीवाहिंसानिषेधात्मकोऽमारिपट्टो ध्वनितः स्वदेशे मुद्रालेखश्च दत्तः सूरिभ्यः। वर्षान्ते व्यभूषयन् रतलामनगरम्, ततः भोपावर

दिग्भूतजिनमन्दिरशोभित पत्तनपुर १९७१ तमे, द्वितीया आगमवाचना कर्पटवाणिज्येऽजनि, तृतीया तु राजनगर १९७२ तमे चतुर्थी पञ्चमी च सूर्यपुरे १९७३ तमे। अस्मिन् नगरे अन्यनगर गुलाबभाइपालुभाइनाम्ना नगरश्रेष्ठिनाऽलङ्कृतायां सभायां श्रीमन्मुक्तिविजयगणिवरविनयेरत्नपाथसमुद्रपारीश्रीमद्विजयकमलसूरिभिः १९७४ तमेऽब्दे वैशाखशुक्लनवम्यां विभूषिता भवन्त आचार्यपदवीप्रदानेन विविधनगरीप्रतिष्ठितमुख्यतत्त्वानुमोदनपूर्वकम्। आगममुद्रापणस्य प्रगतिलिप्सयेव इमे गुणसूरयः मुम्बय्यां प्रयाता मोहमयीनगरीं मासद्वयान्ते। अनन्तरीयेऽब्दे तु पुनरागता सूर्यपुरं यत्र जैनानन्दपुस्तकालयं समस्थापयन्। तथा श्रीपद्मविजय–कुमुदविजय–विजयसागर–आनन्दविजयेभ्यः मुनिवरेभ्यो गणिपदव्यतरन्। ततः प्रवरीजीवनचन्द्रनवलचन्द्रेत्यभिधानेन संघपतिना सार्धमगच्छन् भवन्तः पादलिप्तपुरीं श्रीसिद्धाचलाख्यस्य नगाधिराजस्य यात्रानिमित्तम्। तत्रापि प्रारब्धा आगमवाचना १९७६ तमस्य हायनस्य चातुर्मासे। भवद्नवद्यवैशारद्यचर्चितचिता आगमवाचनालाभकामुका देशान्तरवर्तिनोऽपि न्यमपयन् मध्यजना श्रीमतो भवत सौवस्वपुरपावनार्थं, क्षेमस्वर्धनया अङ्गीकृत्य तेषां विज्ञप्तिं विहारक्रमेण प्रथमं 'रतलाम' नगरमपावयन् १९७७ तमेऽब्दे चैत्रकृष्णद्वितीयायाम्। अत्र आगमवाचना षष्ठी प्रारब्धा 'श्रीऋषभदेवजीकेसरीमलजी श्वेताम्बरसंस्था' च संस्थापिता यथाऽपि कतिपये ग्रन्थाः प्रकाशिताः। एतद्वर्षचातुर्मासमकुर्वन् सैलानाराज्ये तन्नगराधिपतिश्रीदिलीपसिंहविज्ञप्तिपुरस्सरम्। सूरीश्वरसदुपदेशसुधारसास्वादनानन्दितचेतसा धर्मजिज्ञासुना नरपतिनाऽमुना जीवहिंसानिषेधात्मकोऽमारिपट्टो व्यनिति स्वदेशे मुद्रालेखश्च दत्तः सूरिभ्यः। वर्षान्ते व्यभूषयन् रतलामनगरम्, ततः भोपावर

तीर्थं प्रति प्रयाता यात्राकाम्यया। ततः १९७८ तमेऽब्दे पुनरागताः रतलामम्। वर्षाधिकं यत्र स्थित्वा मालवदेशजीर्णचैत्योद्धारकर्मणि नगरवासिनः प्रोद्युक्तमनसः कृत्वा सम्मेतशिखरयात्रार्थं प्रस्थिताः। १९८० तमेऽब्दे तत आगता कलिकातापुरम्। अत्रापि ज्ञानप्रदीपप्रकाशनपटवोऽमी समस्थापयन् संस्थां जैनसाहित्यस्य हिन्दीभाषान्तरप्रचारार्थं यत्कृते एकत्री कृतानि रूप्यकाणां दशसहस्राणि। १९८१ तमे वर्षे अजीमगञ्जमभूषयन्। ततः सम्मेतशिखरतीर्थस्य यात्रा विधाय १९८२ तमेऽब्दे मरुधरदेशे सादडीनगर निजविहारेण व्यभूषयन्। ततः १९८३तमे उदयपुरं प्रति उदय गताः इमे सूरय, तत केशरीयाजीतीर्थे ध्वजारोपणं कारयित्वा प्रतिनिवृत्ता उदयपुरं। तदनन्तर १९८४ तमेऽब्दे राजनगरं अराजयन्। तत्र नवपदाराधनां पञ्चचत्वारिंशदागमतपआराधनां कारयित्वा १९८५ तमे सवत्सरे श्रीमाणिक्यसागरेभ्य' गणिपन्यासपदवीद्वय श्रीशत्रुंजयतीर्थरक्षणाय उपदेश च प्रदाय तदनु विहृत्य श्रीशत्रुञ्जयतीर्थं यात्रानिमित्तमगच्छन्। तत्र नवपदाराधनां कारयित्वा जामनगरे गताः। तत १९८६तमेऽब्दे सूर्यपुरमागत्य नवपदाराधनां कारयित्वा रत्नसागरविद्याशालां समृद्धां नीत्वा नगीनभाइमञ्छुभाइसाहित्योद्धारसंस्थां स्थापयित्वा च स्तम्भनतीर्थे गताः। ततः १९८७ तमेऽब्दे राजनगरे देशविरत्याराधकसंसदा जैनसाहित्यप्रदर्शन सूरीणामुपदेशेन समजनि। १९८८ तमेऽब्दे मोहमयीनगरीं गत्वा श्रीसिद्धचक्रप्रचारकसस्थामस्थापयन्। १९९० तमे वर्षे मुनिसम्मेलनं सफलमतन्वन्। १९९१तमे हायने जामनगरे अयुः। तत्र धारसीतनुजः श्रेष्ठी पोपटलालः उद्यापनमकरोत् सूरीणामुपदेशेन। तत पादलिप्तपूर्यां १९९२ तमे सवत्सरे गतास्तत्र उपा० श्रीमाणिक्यसागर–उपा० श्रीकुमुदविजय–पन्यासश्रीभक्तिविजय–पन्यास

णमोत्थु णं समणस्स भगवओ म   ीरस्स ।

आगमोद्धारक-आचार्यप्रवर-श्री आनन्दसाग   ूरविरचितानि

तात्त्विकप्रश्नोत्तराणि

प्रश्न-१- ननु परोक्षाद् भिन्नतया प्रत्यक्षं प्रत्यक्षभिन्नतया परोक्ष वा ? यतो न्यायावतारादिषु 'अपरोक्षतयार्थस्ये' त्याद्युक्ते परोक्षभिन्न प्रत्यक्षमिति, 'अस्पष्ट परोक्ष'-मित्यादि प्रमाणनयतत्त्वालोकालङ्कारादिवचनाच्च प्रत्यक्षभिन्न परोक्षमिति च ज्ञायते इति ।

उ०-सत्य, ये इन्द्रियानिन्द्रि (यजं) याणां ज्ञान विषयापरोक्षतया जायमानत्वाद् व्यावहारिकप्रत्यक्षतयाऽभ्युपयन्ति, ते तस्य व्यवहार्यतामपेक्ष्य तद्भिन्नानामवध्यादिज्ञानानां पारमार्थिकप्रत्यक्षताबोधनाय प्रत्यक्षभिन्न परोक्षमित्याहु । तच्च स्मरणादिरूपमेव। ये तु अवध्यादीनामेवात्ममात्रजन्यत्वान प्रत्यक्षतामभिमन्यन्ते ते मत्यादिप्रत्ययानां व्यवहार्यत्वात् परोक्षभिन्नप्रत्यक्षमित्यादि प्रत्यक्षमन्यदित्याहुरिति सुस्थं सर्वम ।

प्र० - २-ननु श्रीनन्दीसूत्रेऽवग्रहादिनिरूपणाधिकारे नो-इन्द्रियार्थावग्रहादीनामाभिनिबोधिकतामुक्त्वा परोक्षताऽऽम्नायि

पुनस्तत्रैव प्रत्यक्षविभागावसरेऽवध्यादीनां नोइन्द्रियजत्वेन प्रत्यक्षतोक्ता तत्कथमिति ?

उ०—आभिनिबोधप्रकरणे नोइन्द्रियपदेन मनः, अवध्यादिप्रत्यक्षप्रकरणे स एव सर्वनिषेधक इति । नोशब्दस्य सर्वदेशनिषेधकत्वं प्रसिद्धमस्तीति ।

प्र०-३-ननु मत्याभिनिबोधिकयोरस्ति कश्चिद्विशेषः ? पर्यायान्तरमात्रौ वा ताविति ।

उ०—ज्ञानमहत्त्वसूत्रविभागापेक्षया पर्यायशब्दौ तौ परं सूक्ष्मेक्षिकया संज्ञाप्रज्ञप्त्याद्यवतारे तु पार्थक्येन सम्मतमिति मिश्रितस्य प्रमाणमिथ्याभिनिबोधिकमित्यभिधीयते सामान्य तु तस्मादितरविषये महान् भेद इति । सम्यग्दृष्टेराभिनिबोधिकं, मिथ्यादृष्टेर्मत्यज्ञानमित्यावश्यकचूर्णौ, (पृ० ७) भाव' तत्त्वार्थे एव विपर्ययसूत्रम् ।

प्र० ४—ननु सम्यग्दृष्टीनां संशयादिरूपं ज्ञानं सम्यग्ज्ञानं मिथ्याज्ञानं वेति ।

उ०—संशयादिरूपमपि ज्ञानं सम्यग्दृष्टीनां, सदसदाद्यनन्तधर्मात्मकत्वमर्थस्यायथावस्थितस्यैव ज्ञायते इति तन्न मिथ्याज्ञानं, किन्तु सम्यग्ज्ञानमेव, व्यवसितानवसमर्थत्वात् प्रमाणत्वं मा भूत् अत एव प्रमाणलक्षणं प्रणयद्भिर्व्यवसायपुरं ज्ञानं प्रमाणमित्युक्तं यत्र तु 'तत्प्रमाणे' इत्यादौ न विशेषस्तत्र संशयादीनामपि ज्ञानता ज्ञानपञ्चके ज्ञानतया अवबोधनमधिकृतैवेति ।

प्र०-५-ननु संशयादीनामिव मत्यज्ञानादीनां विपरीतत्वात्काऽप्रीयो विशेषः ? इति ।

उ०—विपश्चितामिव सद्दृष्टीनामपि संशयादिज्ञानं न निर्दोषमिति तेषां तत्सम्यगेव, अन्येषां तु मद्यमूर्च्छितादीनां सदा-वारिवत्कुबाधकरूपमेवेति ।

प्र० ६-ननु पूर्वपश्चिमजिनशासने सप्रतिक्रमणे इति धार्मिकमध्यमजिनानां शासनेषु किमावश्यकानि नेति ?

उ०—आद्यन्तयोर्जिनयोरुभयसन्ध्यं दैवसिकरात्रिके पाक्षिकादीनि च षडावश्यकर्तव्यानीति नियतप्रतिक्रमणस्याद्यन्तयोः शासने सप्रतिक्रमणे, इतरेषामपि शासनेषु प्रतिक्रमणं नियतं सूत्रार्थोभये' कल्पतस्तथापि, द्विसन्ध्यापेक्षयैव च, दोषापत्तिकाले एव दैवसिकरात्रिककरणादिति । न चाचार-स्यात्मायविनायविनयदानकर्म च तत्, यथाहि—मन्यारम्भे

शिष्टाचारेण मङ्गले कृते सत्सु विघ्नेषु तेषां नाश स्यात्, असत्सु च दर्शनशुद्ध्यादयो गुणास्तु भवेयुरेव। एवमत्रापि सत्सु दोषेषु शुद्धिरावश्यकेन, तेष्वसत्स्वपि ज्ञानाद्याचारपञ्चकाराधन तु स्यादेव । अत एव कल्पदशकपालने दीयमानं तृतीयौषधज्ञातं वस्तुतश्चरितार्थम्, अप्रायश्चित्तेति पृथक् प्रायश्चित्तदानप्रसङ्गविषयं; न नियतप्रतिदिवसकर्तव्यविषयमिति ।

प्र० ७–ननु शास्त्रेषु आदिमध्यावसानेषु मङ्गलमिष्यते, तेषां त्रयाणां मङ्गलानां फल-अविघ्न शास्त्रार्थपारगमनं तस्यैव स्थैर्यं शिष्यप्रशिष्यादिसन्ततेरविच्छेदश्च क्रमेणेष्यते, तत्रास्ति काचिद् घटना ? यथाकथचिद् प्रवृत्त आम्नाय एष इति चेत् ।

उ०–शृणु, जैनशासने आदावध्येयं व्याख्येयमादरणीय चावश्यकमिति तद्विषयताश्रिता मङ्गलत्रिकयोजना फलेन युता, मङ्गलनदेव यदनिष्टनिवारणेनेष्टसिद्धिं विदधाति, तदुद्देशेनैव योजना, तत्र (१) तदीयमाद्यमध्ययन सामायिकं, तत्र च श्रीतीर्थंकरगणभृतामितिवृत्तानि, तेषां श्रवणादेरवश्य बोधिबीजप्राप्त्यादि, ततश्चावश्यमशेषादृष्टदाहादिभिरनिष्टवारणेष्टप्राप्तिद्वारेण शास्त्रशासितार्थरूपापवर्गो लभ्यत एवार्वाक् पुद्गलावर्त्तात् । ओघेनापि सामायिकवाच्यसमतासेवनेन नापवर्गलाभाद् वञ्च्यते जीवैरिति। (२) मध्यं च निर्युक्तिमानापेक्षया चतुर्विंशतिस्तवस्य निर्युक्तिस्तत्र जिनानां स्तवस्य द्रव्यभावरूपस्य निरूपणं, तेन चाचीर्णेन प्रवृत्तमोक्षमार्गगमनानां स्यादेवाविचलत्वम्। अत एव प्रभावनैषा गण्यते । अध्ययनसङ्ख्यामपेक्ष्य तु मध्यं वन्दनाध्ययनं, तत्रचासाधारणतया गुरूणां महिमा भक्तिश्च वर्ण्यते, तद्वांश्चावश्यं तदुपदेशश्रवणादिभिरारब्धमोक्षमार्गगमने स्थिर स्यात्, सूत्रतोऽपि 'इच्छामि खमासमणो वंदिउ' इत्यनेन वन्दनेऽपि गुर्वाज्ञापेक्षा स्पष्टतयोक्ता, ततश्चैवंविधगुर्वाज्ञावशवर्ती शिष्यो मोक्षाध्वनि स्थिर स्यादेव न तत्राश्चर्यं किञ्चित्. (३) अन्त्यं चाध्ययनं प्रत्याख्यानं, तत्र च समूलोत्तरगुणप्रतिपत्तिरूपाचारप्रवृत्त स्यादेव तीर्थपरम्पराप्रवृत्त्या सन्ततेरव्युच्छेद । 'उग्गए सूरे नमुक्कारसहिंयं' इत्यनेनानुसूर्योद्गमं प्रत्याख्यानाचरणया धार्मिकजनपारम्पर्येणाव्युच्छेदोऽवश्यं शासनस्य, तदनुकरणप्रवृत्तश्च शिष्टाचारो यद् ग्रन्थारम्भे निर्विघ्नशास्त्रसमाप्तये शब्दतोऽर्थतो वा आशीर्नमनानिर्देशान्यतमरूपेण वा परापरं गुरुस्मृत्यादिरूपेणावश्यं मङ्गलं कार्यमिति, अनुकरणे चोद्देशोऽनुकरणीयोद्देशेन सम एव स्यान्न त्वनुकरणीयस्वरूपापात , किंचोक्तानुसारेण मङ्गलत्रिकस्य

प्रत्यभिज्ञेनाग्यवस्थितिरेकत्वाव्यवधानेनाप्यपरिमाणादर्यितुं शक्यते इति।

प्र० ८-ननु सम्यग्दृष्टिमतिज्ञानस्याभिधानान्तरमस्ति किं वा समानमेवेति ?

उ०-अस्तीत्याहदशपूर्विणः एवमन्वयमाह अपिसेसिया मती मा सम्मद्दिट्ठिस्स आभिणिबोहियनाम मिच्छद्दिट्ठिस्स मतिमन्नाण ति विशेषणनयवशशास्त्राया संज्ञायाश्चारोपर हिता एव भवन्तीति तद्दर्शनमवाभिनिबोधिकमिति।

प्र० ९-आभिनिबोधिकश्रुते अर्थाऽन्यमप्रणाधिके अस्ति वा कश्चिद्विशेष ?

उ० अस्तीति यदाभिनिबोधिकं तत्रैव श्रुत यत्र च श्रुत तत्राभिनिबोधिकमस्त्येवेति, तस्मात् आभिनिबोधिकं प्रागर्के, अनादिभवमाभिनिबोधिकत्वयेव तद्दृति आभिनिबोधिकमस्त्येव, तत्स्मृतिश्रुते अपन्न सहक्षम पदार्थमिति।

प्र० १०-ननु मृतश्रुतयोरस्ति विशेषः ?

उ०-अस्ति स्वामिनमाश्रित्य, यतः सम्यग्दृष्टेः श्रुत श्रुताज्ञान मिथ्यादृष्टेस्तु श्रुत अतमय। युक्तिमात्र सम्यग्दृष्टेः सर्व जिनाज्ञाज्ञानुसारिगणधरप्रणीत श्रुतमनुसरत्येव। अत एव सूत्राकेकाक्षरस्यारोचका मिथ्यादृग्।

प्र० ११-ननु 'मतिपूर्वं श्रुतमित्युक्त्या, तन्मतमहारीना कस्मा मतिर्भवतीति ?

उ०-धारणाविशेषो वासना तज्जन्या बोधा श्रुते हेतु सा च श्रुतोपयोगकालेऽपि।

प्र० १२-ननु सम्यग्दृष्टीनां मतिज्ञानं मतिज्ञानतयाऽऽभिनिबोधिकतया वाच्यते संशयादिरहित च तदिति किं छद्मस्था अपि सम्यग्दृशो दूरत एव संशयादिभ्य ? इति

उ० यथावस्थितादिषु लौकिककुप्रावचनिकलोकोत्तरतया त्रिभक्ता, तयाऽत्र मतिज्ञानेऽपि सैव त्रिभेदी ग्राह्या, अत एव कुप्रवचनाभिमतेष्वीश्वरकर्तृत्वादिषु नैव ते संशयादियुता स्युः आकाशादिषु आत्मादिषु च कदाचित्तथा भवेयुस्तथापि तत्रैव सत्यमिथ्यात्रिप्रयत्नोपवर्गतया साम्यायेव निपतुर्यास्ति। लौकिकास्तु सदावाया भवन्तोऽपि न थयादित्रिमय तिरस्कर्तु पटिष्ठा इति सम्यगेयार्थं श्रुतशौ मतिज्ञानमाभिनिबोधिकं चेति।

प्र० १३–नन्वर्हन्मुनीनामाकारधरत्वात् सद्भावस्थापना चित्रकर्मादिषु सम्भविनी पर ज्ञानस्य सा कथं तथा? इति चेद्।

उ०–ग्रन्थिमादिषु तत्तल्लिप्युल्लेखेन तथा भवन्ती सा तथा तया शक्येत ज्ञातुं, तथा चाक्षरतदाकारयोरैक्य ज्ञातु, सुकरमेव, आकारोऽप्यर्थ इति तुल्याभिधानतायां न शङ्कालेश इति, आकारेणाभिलक्ष्य पदार्थं, ततोऽर्थ पदाकार स्थाप्यानुगत इति पृथग्निर्देशोऽर्थाभिधानेत्यत्रेति।

प्र० १४–ननु नामस्थापनयो स्पष्टे अनाकारेतरत्वे कोऽनयोर्विशेषः? इति, कथं पर्यनुयोग? इति।

उ०–सत्य, नामसद्भावस्थापनयो स्पष्टो विशेष, परमसद्भावस्थापनाया नामकरणमेव विशिष्यते इति प्रश्न स, ननु तत्र नाम प्रायो यावत्कथिक, स्थापना तु तथाऽन्यथा चेति समाधीयते, परमेकत्र प्राय शब्देनान्यत्र विकल्पेन च समाधान साम्यमेवेति। सत्य परावर्त्तेऽपि नाम्नो यावद्द्रव्य पूर्वाभिधानाभिधेयता तिष्ठति, न तु स्थापनाया कस्या अपीति योग्य समाधानं, प्रायिकता च सत्यापि तदवस्थे द्रव्ये नाम्न परावर्त्तादिति। अभिधेयतानाशोऽभिधेयनाशे, तत परावर्त्तेऽनुद्भूते च नाम्नि न तदभिधानविरोध ततो यावद् द्रव्यमिति, स्थापना तु स्थाप्याभिप्रायगता, तथात्वं च शाश्वतेतरस्थापनासु, सा चाकारविशेषरूपेति पूर्वस्थापनायाः परावृत्तावपरोत्पादे च तत्तदाकारवतस्तदा तदा बोध ॥

प्र० १५–ननु ज्ञानाद्यात्मपरिणामो भावमङ्गलतयेष्यते तच्चात्यन्तिकफलस्वरूपं, ज्ञानाद्याश्च प्रतिपातिनोऽपीति कथं तेषां तत्त्वमिति?

उ०–सत्यं, परमेकशो लब्धोऽपि सुदृग्भिरात्मपरिणाम उत्कृष्टतोऽपार्धपुद्गलावर्त्तात् फलत्येव परमफलेनेति तस्य तत्त्वाश्रद्धाने न क्वापि क्षति।

प्र० १६–ननु सामायिकादिषडध्ययनात्मक सूत्रं भगवद्गणधरप्रणीतमन्यथा वा? आद्ये, न कथमङ्गप्रविष्टता तस्य? द्वितीये, गणधराणां तदभावे सप्रतिक्रमणधर्मता कथमिति?

उ०–श्रीआवश्यकनिर्युक्तौ श्रीमद्भिर्भद्रबाहुस्वामिभि स्पष्टतया तस्य भगवदुक्तानुसारिगणधारिरचिततया तन्निर्दिष्टमेवेति गणधराणां सप्रतिक्रमणधर्मत्वे न बाध। तीर्थप्रवृत्तिदिवस एवादौ दैवसिकमिति दैवसिकादीनि प्रतिक्रमणानि। अगप्रविष्टेतर-

विभागोऽप्यनुयोगद्वाराख्यस्यानुयोगापेक्ष', अत 'तत्प्रभृति रिक्तम' मे ति। अत सर्वेषां मात्रादिश्रुतिरिक्तानामेव मुख्यमानत्वार्थमनुसृत्य तत्तत्संगतविभा, परं श्री आवश्यक चूर्णिकारादिषु एतेषु कालिकादीनामक्षरविचारणा परिगण मात सुधीभिर्निर्णेयमूह्यमिति।

प्र० १७-ननु तत्रार्थे श्रुतमनिन्द्रियस्यार्थ इत्युक्तम तत्र श्रुतं मनोमात्रविषयमित्यागतं 'तदिन्द्रियानिन्द्रियनिमित्त'मिति मतिज्ञानप्रकरणे उक्तत्वान्मतिज्ञानं मन आश्रयमेवादेव, परं श्रुतं तन्न तु मनोमात्रविषयमिति नियमवं भवति एतच्च श्रीमाष्यचूर्णिकारादिभिर्द्रव्यश्रुतं मुक्त्वा शेषं भावेन्द्रिया श्रवणमप्यत्र शेषेन्द्रियासर्वाणस्यमत्र श्रुतज्ञानमिष्युक्तवा श्रुतमपी न्द्रियानिन्द्रियात्मकमुक्तमिति निश्चितम्, तत्कतरोऽत्र प्रमाणीभो मार्ग इति?

उ०-उभयेऽपि मार्गाः प्रमाणीभूत एव यतस्तत्त्वार्थकारैस्तीन्द्रि यार्थस्यमत्यपरस्य लोकोत्तरश्रुतमेव धनतयाऽभिप्रेतं, यत एव तत्र ते 'श्रुतं मतिपूर्वं द्व्यनेकद्वादशभेद'मिति, तच्च प्रत्ययविषयत्वा च्चनागमत्वमेव। श्रीआवश्यकचूर्णिकारैरपि प्रायस्तु तदेव तथा

प्राक्मिश्रुभयात्मक एवाविष्कृतो मार्ग इति। यानि च चूर्णिकारैः साहस्रियापल्ली' इत्यादि 'पुत्रीविट्ठे अत्थे' इत्यादि वचःसु यागम 'साक्षरानक्षरे' 'मूकामूके' च ते मतिश्रुते इत्युक्त्वादि तानि तानि लोकलोकोत्तरभूत गणधरद्वादशाङ्गरचनाकाल, जम्बूस्वाम्याद्याचार्यप्ररूपणाकाल भाववस्याम भवतामत्र मेतमनुयोग च प्रतीत्य यथार्थ योज्यानि।

प्र०-१८-ननु मतिज्ञानभेदेषु प्राक्व्यञ्जनावग्रहोऽभिधीयते, तदावग्रह इति किंभूतं ज्ञानम्? तस्य च दर्शनपूर्वकता कथमिति?

उ०-अर्थावग्रहावग्रह इति शब्दाद्यविशेषार्थमात्र विषयको बोधः स चायत्वसामान्यपूर्वक इति तस्यापि दर्शन पूर्वकता अर्थावग्रहावस्तु शब्दाद्यर्थविशेषविषय इति, चक्षुर्मनसी तु प्रथममेव विशेषग्रहणपरे इति न तत्र व्यञ्जनावग्रहावकाशः, रूपत्वाद्विशेषरूपं दर्शनं तु तथापि, मनःपर्याये तु प्रथममेव पर्यायग्रहणम्, ततस्तत्र न दर्शनप्रसङ्ग इति।

प्र० १९-ननु असंज्ञिनामपि स्पर्शमात्रिज्ञानभावात्। इन्द्रियानुभूतेषु एव शब्दादिषु मनसो धारणादिप्रवृत्तेः मनस

स्वतन्त्र ज्ञेय किं ? यदि च सुखदुःखे विषयस्तर्हि किमसज्ञिनो निःसुखदुःखा ? इति।

उ०—सत्यं, द्रव्येन्द्रियाणामेव पुद्गलरूपता न तूपयोगात्मकभावेन्द्रियाणां, आत्मा चोपयोगात्मक इत्यसज्ञिनामपि स्पर्शादिज्ञानं सुखदुःखवेदनं चात्मोपयोगरूप, ततो देहरहितेष्वपि सिद्धेषु सुखानुभव, चिकीर्षादियुतवस्तुस्वरूप देवादिदर्शनं चाननुभूतमेवेन्द्रियैरनुभूयते मनसा, ततश्चिन्त्यो विषयो मनसो गोचर अनिन्द्रियता तु तस्य जीवेन्द्रसृष्ट्यादित्वे सत्यापि बाह्यलिङ्ग न श्रोत्रादे पर्पटिकादिवदिति।

प्र० २०—ननु 'रूव पुण पासई अपुट्ठति' वचनात् 'न चक्षुरनिन्द्रियाभ्यामिति' वचनाच्च न चक्षुषा स्पर्शनरूपव्यञ्जनावग्रह इति सत्यप्यागमे 'सूरिए चक्खुफास हव्वमागच्छई' ति कथं व्यञ्जनावग्रह कथ्यते? इति,

उ०—स्पर्शनस्य सर्वेन्द्रियव्यापित्वार्थं तत्, रसनादिषु व्याप्येव तदिति उद्गते सूर्ये च तत्तापो द्रष्टृचक्षु स्पृशत्येवेति तत्तापस्य शीघ्रगामिता ध्वन्यते। ऊर्ध्वस्थितस्यापि सूर्यस्य तापक्षेत्र एव दृष्टिपथप्राप्ति च तापयति, सर्वेषामुत्तरो मेरु' रित्यपि सूर्यतापदिशमपेक्ष्यैव।

प्र० २१—ननु सर्वा अपि भाषाश्चतुर्भि' समयैर्लोकमापूर्य तदन्तं गच्छन्ति काश्चिदेव वेति ?

उ०—यस्तीव्रप्रयत्नो वक्ता स भाषां निसृजन् भिन्नानि तद्द्रव्याणि निसृजति, तानि चानन्तगुणवृद्ध्या वर्धमानानि महल्लेष्टुखण्डवत् शीघ्र दूर च गमनशीलानीति तानि तथा लोकान्तमाप्नुवन्ति। इतरवक्तृभाषाद्रव्याणि त्वसङ्ख्यातावगाहना गत्वा तत्परिणामं विजहतीति न तथा तमाप्नुवन्तीति।

प्र० २२—ननु मतेरनर्थान्तराणि तत्स्वरूपनिरूपणान्ते किमिति निर्दिष्टानीति ?

उ०—सत्यं, जैने अन्यस्मिन्वा शास्त्रे तानि दृष्ट्वा न पञ्चज्ञानभिन्नत्वं मतिपर्यायान्तरतां च बुध्येत।

प्र० २३—ननु यावच्छद्मस्थतामपायसद्द्रव्यवत्ताभिधीयते तेन सम्यग्दर्शनं चाभिधीयते, मतेरपायसद्द्रव्यता तत्पूर्वकस्यापि तथता सुश्रद्धेया, परं अवधिमन.पर्याययो प्रत्यक्षरूपत्वात् तत्र सा कथमिति ?

उ०-अवधिमनःपर्यायाभ्यां तत्तत्पर्यायाभ्यां तत्तत्पदार्थप्रत्यक्षत्वेऽपि ग्रहणग्रहणे तु मत्या श्रुतेनेति तथापि न्यायसङ्गतता।

प्र० २४-ननु सर्वे जीवा सम्यक्त्वाः, सञ्ज्ञा चाभिग्रहकत्वा रसनरसानुविद्धा, अत एव चाक्षराणामनन्तभागस्योद्घाटिताऽनुमायते, परं किं तत् सम्यक्त्वमनक्षरश्रुतमेवस्वाक्षरस्येति, मत्यक्षरसम्भवश्चित्पर्याप्तानामिन्द्रियाणामभावात् कथं तस्य वेगामिति।

उ०-तस्यापि जीवस्येन्द्रियलब्ध्या रहितत्वं तु नास्त्येव, न विरोधश्चेत्।

प्र० २६-ननु परमहाणीनां श्रुतनिश्रितत्वमुक्त्वा मत्यक्षराक्षरश्रुतानुसारित्वमुच्यते तत्र संज्ञिनामेव तथाऽसंज्ञिनामप्यहाय कथं स्युरिति?

उ०-सत्य, संज्ञिपञ्चेन्द्रियपर्याप्तानाम् शिष्टानेव अधिकृत्य ते श्रुतानुसारिण ते तावत्समयप्रधानादिष्वक्षरानुविद्धमेवाध्यवस्यन्ति, सम्यगेवानेकधा तदनुसारितेति, अत्यल्पश्रुतादिष्वर्थेषु शिष्यानामप्यवग्रहादयो नाक्षरश्रुतानुसारिणः।

प्र० २६-ननु सम्यक्त्वाक्षर श्रोत्रादिभेदेन षड्धोच्यते अक्षरं श्रुत तथामिन्द्रियार्थ इति कथ न विरोध? इति।

उ०-श्रुतश्रुतार्थविषय एव सम्यक्त्वरोऽत्रार्थकं सम्यक्त्वरमिति ज्ञापनाय सम्यक्त्वाक्षरस्य श्रोत्रादिभेदेन षड्भेदत्वमुक्तं साक्षयवि पक्षानुमानोपमानागमप्राप्त्यक्षरोक्तभिरस्येव सा चामिन्द्रियविषयेति स्वयमूह्यं, वाच्यवाचकभावस्तु सर्वत्राप्यनिन्द्रिय।

प्र० २७-ननु मेरुहिमवदादीन् विहाय किमिति कोटिशिला सर्वगुरुत्वमादाहियते? इति।

उ०-मेरुगिरयो न नराणामुत्पाट्या कोटिशिला तु वासुदेवप्रनिश्चयकारिणीति तैरुत्पाट्यत, एतदपेक्षयाऽन्येषां लघुत्वे सत्यपि रथरेण्वादीनां तुलमेव सर्वलघुतयाऽऽहृतम्।

प्र० २८-ननु निश्चयतः सर्वथा गुरूणि लघूनि वा द्रव्याणि न सन्ति, तथा गुरुलघुपर्याया अगुरुलघुपर्यायाश्चेति द्विधा निश्चयतः सन्ति न वा? सन्ति चेत्कियत्परिमाणा? इति।

उ० अमूर्तद्रव्येषु सूक्ष्मपरिणतमूर्तद्रव्येषु चागुरुलघुपर्याया निश्चयतोऽनन्ता सन्ति, मूर्तद्रव्येषु सर्वमूर्तप्रमनन्तेन गुण्यते

तावन्तस्तत्रागुरुलघुपर्याया निश्चयत, परं ते सर्वेऽप्येकामूर्त्तद्रव्यपर्यायसमा न भवन्ति, अतोऽल्पा एव ते।

प्र० २९–ननु अक्षरानन्त्यभागस्य जातिविभागेन निर्देशं कुर्वन्त शास्त्रकारा अनुत्तरानवधीकृत्य पर्यन्ते पृथ्वीकायानुदाहरन्ति, अन्यतः सर्वजघन्य उपयोगो लब्ध्यपर्याप्तकसूक्ष्मनिगोदस्याद्यक्षण एव गीयते(तत् कथम्?) इति।

उ०–सत्य, सर्वजीवापेक्षया तथाविधनिगोदस्याद्यक्षण एव जघन्योपयोगस्थान, परं व्यवहारराशिमपेक्ष्य पृथ्व्या एवादिस्थानं, अत एव योनिसङ्ग्रहे पृथ्व्यादिक एव क्रम, यश्च क्वचिद् बादरनिगोदानां गीयते तत् छेदभेदादिक्रियाव्यवहाररूपं कारणमाश्रित्येति न तेषामव्यवहारिकतानिरासायालम्। द्वीन्द्रियादिभावप्राप्तानां सव्यवहारराशिगतत्वमिति 'जेहि न पत्तो तसाइपरिणामो' इति विशेषणवतीवचनात्, परं तद्वचन सर्वभव्यसिद्धिभवनशङ्काया निरासार्थं, यतो न त्रसादित्वमन्तरा कोऽप्यवाप्नोति सिद्धि सर्वकाल च त्रसादित्वमप्राप्ता अपि भव्या सन्त्यनन्ता इति न भव्यशून्य ससार सर्वभव्यसिद्धिगमश्च, 'सव्वजीवेहिं सुय' इत्यस्य व्याख्यायां विशेषावश्यकेऽपि व्यवहारराशिमागता एव सर्वजीवा इति व्याख्यानात्र सर्वभव्यमुक्तिरित्यपि च।

प्र० ३०–ननु मतिश्रुतयो सर्वजीवव्यापित्वे किमिति अक्षरस्यानन्तभागो नित्योद्घाट सर्वेषामिति गीयते? इति।

उ०–सर्वेषामाहारादिसञ्ज्ञानुगमेन जीवत्वानुगम सा चाक्षरात्मकाभिलाषानुगामिनीति कृत्वा तस्य तथात्वगान (कथन) मनुमीयते, श्रुतसत्त्वे च मतेर्नियतं सत्त्वमिति तथा द्वयोरपि व्यापकतासिद्धिः।

प्र० ३१–ननु सर्वेषामात्मनां मध्याः प्रदेशा कर्मवेष्टनरहिता, एवं तावतांशेन केवलज्योतिष किमिति न सर्वेऽप्यात्मान ?।

उ०–सत्य, सर्वेऽप्यात्मान एकोपयोगस्वभावा, यावच्छाद्मस्थ्य चापायसद्द्रव्यतयैवोपयोग इति न तैरुपयुक्तता, अत एव ज्ञानानां क्षायोपशमिकक्षायिकौ भावौ, न पारिणामिक इति।

प्र० ३२–ननु सञ्ज्ञिश्रुतं दीर्घकालिकहेतुवादिकदृष्टिवादिकसञ्ज्ञिभेदेन त्रिधा पठ्यते, विवरणे तु तेषामसञ्ज्ञिनां दीर्घका-

कियती विहाय हेतुवादोपदेशिकीति पच्यते यथासम्भिसुनाप्त कथं मिथ्या? दृष्टिवादोपदेशिकी च सम्यक्श्रुतमभिधीयते तेषां पुनः तु सम्यक्श्रुतमध्यते तदन्य संज्ञिश्रुतस्यैव त्रैविध्यमिति?

उ०-सत्यं, अत्र संज्ञिनामेवाद्यायोगलब्धिपर्यायते यथा दीर्घकालिकीव, तात्कालिकी द्वितीया त्रैकालिक पौर्वापर्यमालोच्य तृतीया सर्वसंज्ञिनामप्यवस्था अर्थे विषये शब्दो च योपलब्धित्वात् अनेन कालिक्यादिमितसंज्ञिश्रुतमिति समावेशव्याख्यानविचारे न तथाबलता इति शास्त्रिकत्वात् श्रुतस्यप्रवृत्ते मिथ्या संज्ञिश्रुत मिथ्यानिमोमस्य तु तत पर्यवस्यतीति परमार्थः। यथा संज्ञिनामसंज्ञिनां च या क्रिया मतश्रुतिया विषया फलतिः सा तदनुश्रुततया, सम्यक्श्रुतं तु तस्मात् गुणमिति।

प्र० २३-ननु द्वादशाङ्गमपि गणिपिटकं मिथ्यादृष्टिपरिगृहीतं मिथ्याश्रुततयोच्यते तत्कथमिति? चेत्।

उ०-सम्भावनापेक्षया सर्वं द्वादशाङ्गं स्वभावापेक्षया मिथ्याश्रुतमपि, पुरतो नियमेन सम्यक्श्रुतत्वात्, मिथ्यात्व पूर्व्या अपि द्वादशाङ्गत्वात्, न विरुद्धं सामान्ये यथा।

प्र० २४ ननु श्रीभगवत्यादौ ज्ञानस्य लघुमयमपि कृता पठ्यते, आवश्यके चैक पुस्तकमाश्रित्य श्रुत पठितेह भवाम्तेऽवसान पठ्यते तत्कथमिति?

उ० - अभिमतपूर्वादि श्रुतं श्रुतमैहिमविकमथ तेषस्ते सम्पूर्णमसावस्तुनि।

प्र० २५-ननु मतिज्ञानमिन्द्रियानिन्द्रियनिमित्त दर्शनानि चक्षुर्दर्शनादीनि तन्निमित्तानि, तर्हि मतिज्ञानस्य किं न स्वीक्रियते पश्यत्ता? श्रुतं स्वतीन्द्रियार्थकमनुवत्मायणापरमनिन्द्रियार्थगोचर तत्र च सा स्वीक्रियते कथमिति?

उ०-सत्यं, दर्शनोपयोगानुवर्तिभि एव मतिज्ञानोपयोग इति न मतिज्ञानस्य पश्यत्ता, श्रुतज्ञानविषयाणां तु पदार्थानामाकारलेख्यादिविशिष्टतया ज्ञानात्, मनोज्ञानमात्रेण तत्तदाकारानुलेखस्य करणात् तथा पश्यत्ता पाठोऽप्यावश्यकेऽप्यारोपमेव, प्रकृष्टेक्षणरूपत्वात् सा मनःपर्यवे दर्शनविकले स्वयमपो विचारः।

प्र० २६-ननु 'आगमसत्यगाहण सिस्पत्रागमशास्त्रपारे कायको किमिति प्रश्नमुभयोरिति? अत्र केवलादीनां श्रुतान्त

व्यवहारातिरिक्तानामागमाख्येति चेच्छास्त्रग्रहण, तर्हि तदेवास्तां किमागमेनेति ?

उ०–अभ.वेष्यत्तदानीमाचाराङ्गादीनां पञ्चचत्वारिंशतो वैशेषिक्यागमसञ्ज्ञा, शेषाणां च लोकोत्तरसूत्राणां शास्त्रसञ्ज्ञेत्युभयोर्ग्रह स्यात्, किञ्च–नग्नाद्या शास्त्राणामभ्युपगन्तारो नागमानां, विपर्ययेण तु लुम्पाका इति योग्यमेवैदंयुगीनानामुमयग्रहणम्। अन्यच्च लौकिकवेदसमयशास्त्रसिद्धान्तनिकायाख्योपेतशास्त्राणां शुश्रूषादिगुणाष्टकमावश्यकं यदि तर्हि लोकोत्तरागमशास्त्रग्रहणे तेषामावश्यकता दुर्वारेति स्वन्यते। आगमोच्छेदे तत्स्थानापन्नानि प्रकल्पादिश्रुतरूपाणि शास्त्राणीति त्वन्यदेवेति

प्र० ३७–'नन्वौपशमिकक्षायिकौ भावौ मिश्रश्च जीवस्य स्वतत्त्व' मिति सूत्रादवधेर्जीवस्वतत्त्वता ? क्षयोपशमप्रत्ययता च, सुरनारकत्वयोस्तु न जीवस्वतत्त्वता न च क्षायोपशमिकता किं त्वौदयिकता, तत' प्रत्ययस्तयोर्भवः कथम् ?।

उ०–कर्मणामुदयादयो यथा द्रव्यादिप्रत्ययास्तथैव तेषामुपशमाद्योऽपि, अत एव बादरत्वादीनां संज्ञिपञ्चेन्द्रियनरत्वान्तानां तथारूपाणां मोक्षांगता तत्र तत्र प्रतीता, परं तेषु क्षयोपशमाद्या आन्तरा हेतव', अत्र तु भव आन्तरो हेतुरिति भवप्रत्ययो द्वयोरवधिः, भवस्य चातुर्विध्येऽपि विशेषव्याख्यानात् सुरनारकभवयोरेव तत्र ग्रहणमिति, इदं त्ववधेयं यत् सम्यग्दर्शनादिषु बादरादीनां हेतुत्वेऽपि, तत् विषयादिवैचित्र्येण भावाभावयोर्भावेऽपि न तेषां वैचित्र्यं, सुरनारकभवयोस्तु नियतोऽवधिस्तत्स्थित्यादिवैचित्र्येण नियतवैचित्र्यमिति भव आन्तरो हेतुरिति भवप्रत्ययता तदवधेरिति मुख्यहेतोर्व्यपदेशकारणता सिद्धतमैव यवाङ्कुरादाविति। तत्वत द्वय द्वयो कारणम्।

प्र० ३८–ननु कालस्य द्रव्यतां नाङ्गीकरोति निश्चयनयस्तर्हि कथ द्रव्याणां षट्कमिति ?

उ०–वर्त्तनाद्युपकारक कालं समयरूपमपेक्ष्य द्रव्याणां षट्कमेव, परं स्थित्याद्यर्थं व्यवह्रियमाणः कालो दिवसादिगुणकारभागहारव्यवहार्यो मासाद्यावलिकारूपो न जीवाजीवमयसूर्यबिम्बतत्तदाकाशसम्बद्धात्कालादन्यः इति स न निश्चयेन पृथग्द्रव्यरूप, एनमेवापेक्ष्य 'जीवाश्चैव अजीवाश्चैवे'त्याद्युच्यत इति गदितमिति। गत्याद्यवष्टम्भकधर्माद्यस्तिकायवद्वर्त्तनाद्युपष्टम्भकस्य तु कालस्य न कोऽप्यपलापप्रसङ्ग इति।

प्र० ३९–ननु छिन्नस्थानां भगवतामवधेर्मनःपर्यवसितस्य उपशमिकपर्यवस्य च भावात् स्पर्शकावधिर्भवेत् वेति ?

उ०–देवमनिकेनामतिपतितेनावधिना स्पर्शकावधिर्भवति एवं तत्र तीर्थकृदादिस्पर्शकानामसम्भवः, ततश्च तेषामप्रतिपातितो वर्धमानोऽपि वाऽवधिर्भवेत्। मनःपर्यवज्ञानावधि श्रीवीरस्यात्पव एव (आव० नि० ४८७)

प्र० ४०–ननु मत्यादीनां विशुद्धितारतम्यस्य प्रतिभान (स्वीकारे)ऽपि प्राप्तिक्रमः नानुभूयते कथं ? कथं च विशुद्धितारतम्यमपि नानुभूयते ? यथा रहितस्य तथाविध धारणस्य श्रुतमहत्वं सातिशयं चक्षुषोऽपि रहितस्य तथा च श्रुतेन रोहकादेर्गीयते मतेरतिशयः, तथाविधमतिश्रुतहीनानामपि मासतुषादेः श्रुतरहितस्याऽपि आप्ते मनःपर्यायमिति।

उ०–विशुद्धिहेतुकाध्यवसायानामभिन्नस्य समावेशं न युज्यते तेषां वैचित्र्यं च प्रतीतमेव।

प्र० ४१ ननु छद्मस्थानां श्रुत कथं क्षायोपशमिके भावे लभ्यते, यच्च केवलज्ञानाभावकारणं तत्, केवलं च क्षायिको भाव छद्मस्थेनैव भगवता विश्वचिन्तनोत्पाद्यादिभिश्च मतमिति ?

उ०– सत्य, केवलोपलब्धार्थव्याकरणरूपमेव तत्, अत एव केवलज्ञानेन सर्वानर्थान् ज्ञात्वा ये तत्र प्रज्ञापनीया अर्थास्तान् भाषते तीर्थंकर ततश्च वाग्योगोदिता अर्था अन्यत्र श्रुतज्ञानेन क्षायोपशमिकेन ज्ञातुं शक्या इति तदुक्ता-र्थपर्यायेण धातूनां क्षयोपशम इति क्षायोपशमिके भावे द्वादशाङ्गं श्रुतं, प्रज्ञापितार्थास्तु केवलमात्रविषया इति क्षायिक केवलज्ञानस्यैव गोचरता तत्र 'वयजोगसुय केवल सेस' त्ति वचनात् प्रत्यक्षरूपकरणार्थोऽर्थोऽस्माकम् इति, एवं द्वादशाङ्गव्याख्याऽर्थ सर्वेऽपि आगमेनाख्याता च पृच्छते, शेषस्तु केवलरूपागमस्य एव प्रमाणानुसारिणामागमस्याऽपि जीवादिपदार्थेषु धातूनामनुमानागमः स्यात् तदाऽनुमानेनावधारणमात्रमा काय, तथा प्रवर्तकस्य प्रमाणस्याप्रमाणत्वाभावात्। अन्यथा वाच्यताभावात्। अत एव व्याख्याप्रज्ञा वचनान्यर्थान् अनुमानादिना दर्शितस्य पश्चात् व्याख्यास्ति (१) सूत्रानुगमे सूत्र (२) अत एवानुयोग द्वारेषु प्रायेणानुगमानुगमनिक्षेपौ, (३) निर्युक्त्यनुगमे च सूत्रस्पर्शिक्या निर्युक्त्या प्रायेण व्याख्यातनिर्युक्तिः, (४) जीव गुणस्थानप्रमाणद्वारेऽपि लौकिकनापि विधिना प्रामस्य प्रत्यागम प्रमाणस्यत्वात्तमिति। क्रियाकरणात्मकास्तु सम्यग्दर्शनादिमाप्य-

मोक्षादिपदार्थान् हेतुवादे भव्याभव्यादीन् स्वाभाविकांश्चाहेतुवादे निक्षिप्य वाच्यार्थद्वैविध्यमाहु । सर्वमपि च प्रज्ञापनीयार्थमयं द्वादशाङ्ग, केवलगम्य शेषम् ।

प्र० ४२–ननु केवलज्ञानस्य सैव केवलता यत्तत् केनापि सहभू-(सहचर)न, यतो न मन पर्यवमवधिर्वा मतिश्रुताभ्यां वियुते, न च ते परस्परमपि मतिश्रुते वियुक्ते इति केवलज्ञानमेवा यैर्ज्ञानैरसहचर, तत एव च केवलज्ञानमिति गीयते। समस्तशुद्धासहायत्वानि तु परमावध्युत्कृष्टचतुर्दशपूर्वविपुलमतिमन पर्यायेष्वप्यपेक्षया भवेयु । एवं च केवलिनां मत्यादिज्ञानानामभाव इतिसिद्ध, तानि च द्व्यादीनि प्रागवश्यभावीनि केवलादिति तेषां किंकृतोऽभाव ? तत्तदावरणानि तु प्राक् क्षयोपशमतामापन्नानि सन्ति,अधुना केवलज्ञाने क्षीणतामापन्नानि ततो निरावरणानां मत्यादीनां केवलिन्यावश्यकसद्भाव आपद्यते।

उ०–एकस्वभावो हि जीव स च चेतनारूप, सा प्राक्केवलादावरणेनाभ्रेणेव चन्द्रज्योत्सनावदाव्रियते सर्वत ,आवृतस्यापि तस्य पूर्णिमानिशीथे साभ्रचन्द्रस्य प्रभावद्या चेतना सा कटाद्यावरणवत् मन पर्यायावरणादिभिराव्रियते,कटाद्यावरणापगमे च तत्प्रतिबद्धप्रभावद् मन पर्यायावरणाद्यपगमे तत्तच्चेतनांशस्याविर्भाव, परं साभ्रकटाद्यावरणापगमे राकानिशीथिनीचन्द्र इव समन पर्यायावरणादिकेवलावरणेऽपगते शुद्धचेतना प्रादुर्भवतीति कथकार तत्तदावरणापगमेऽपि केवलमेकमेव न विभ्राजेतेति।

प्र० ४३–ननु किमिति सम्यक्त्वे एव निसर्गाधिगमौ हेतुतयाऽभिमतौ, न ज्ञाने न च चारित्रे ? इति।

उ०–ज्ञाप्यतेऽनेनेयं मर्यादा–यन्नाधिगममन्तरा लोकोत्तरं श्रुतज्ञानं, न च देशसर्वरूप चारित्र, स्वयंबुद्धप्रत्येकबुद्धत्वे तद्भवे स्वय, केवलात् प्रागष्टप्रवचनमातृज्ञाननियमोऽत एव स चार्थरूप , उद्देशादिक्रमप्राप्त्यनाऽपि श्रुतस्यात एव, अत एव च मरुदेवादीनामार्थ्यमेव शुक्लध्यानमुरीक्रियते प्राक्केवलादिति।

प्र० ४४–ननु 'मूढनइय सुयं कालियं तु न णया समोयरति इहं'ति, आसज्ज उ सोयार णए णयविसारओ बूय' त्ति 'अहिगारो तीहि उ ओसण्ण'ति (आव० नि० ७६०) च यदुद्घुष्यते तत्कतमद्वारमाश्रित्य, यतो लोकोत्तरे शास्त्रीयोपक्रमेषु प्रमाणद्वारे नयसख्यानामद्वार, उपोद्घातनिर्युक्तौ च

भव समाचारत्वाऽनुगम' स्वमपि नयद्वार मनुगमात्मतृतीयानु योगद्वारानन्तरं च तुर्यमपि नयाख्यमनुयोगद्वारमिति कथ्यते करका मेदम त्रिस्थानवर्तिनयद्वाराणामिति ?

उ०-सत्य सुत्ते सुत्ते सवित्थरं अत्थ। मण्णतण्णुओगा धरणपम्मसवावरणाय (वि० भा० गा० २२८१)॥ तत्थेव नयाण पिहु नायव्वुवित्थरेण सव्वेसि। वेसितित समोयार गुरयो मयण्या पुरुसम्मि ॥ २२८२ ॥ त्ति भाष्यकारवचनात् श्राप्य मवसीयते यद्-उपक्रम साधननयाऽभिमत नयसंख्याप्रमाणद्वार उपास्यातनिर्युक्तौ कसणमुद्दिश्य द्रव्यार्थिकादिनयनिरूपणायनार सास्मस्ये मनुयोगतुर्यभेदरूपे नयद्वार योगसद्भावोऽस्य ज्ञानक्रिया नयाभ्यां विचारण च न काऽपि निषेध आचरणाविराधिगाथो वा किन्तु प्रविसूत्रमनुयोगचतुष्टय कृत्वा तत्र प्रत्यनुयोग प्रतिप चार्यं कृतियां नयाजनस्य सैव पृथक्त्वानुयोगे पवानुयोग प्रतिपदमाश्रित्य निषिद्धेति सप्तक नयानामपेक्ष्य सप्तशतीभेदानां समभिरूढैवम्भूतयो' शब्दान्तर्मावे पञ्चकमपेक्ष्य तु पञ्चशती त्याविशतभेदैरनधिकार' मूलैर्नैगमादिभि' सप्तादिसंख्यैरधिकार' सम्भवत्यपि अत एव 'नत्थि नएहिं विहूणं सुत्तं अत्थो य

जिणमए किंचि त्ति यच । यथाधिकारस्त्रिभि नाप इत्युच्यते, तत्र गुणो द्रव्याश्रितः सोऽयम् "गुणः पर्यायास्तिक पदमूल", शेषास्तु यथाकथञ्चिद् द्रव्यास्तिकपर्यायास्तिकामयमया इत्येतै स्त्रिभिरधिकार इति मुखनयानामनधिकार' ।

प्र० ४१-ननु समण्णद्वारे भावभेदे सत्स्वरूप निर्णीत तदु पेक्ष्य किमिति सामायिकसयमादिद्रव्यार्थिकादिनयसमवतारानु मतद्वारेषु विचार्यते ? इति ।

उ०-सत्य, अस्तनास्तिभावलक्षणमाख्यात तत्र ।यद्रना- पर्यमपेक्ष्य, न नयाश्रित किन्तु वस्तुस्वरूपाख्यनाश्रयरूपमेव, अत एव नयेषु न नयावतार इति अतस्ये न नयाया' किन्तु सामायिकाभिधानादिष्विति ॥

प्र० ४२-ननु अभिलाप धम्मदेसणाहिं' ति निर्युक्तिव्याख्याने आविशब्दस्य प्रकारार्थत्वे देवानाया' प्राग्जायमानानां पूजादीनां ग्रहण युक्त, परं प्राप्यं तत्फल न साध्य, तस्य तथात्व मूलत एव नाम्ना बन्धाभावात् प्रतिबन्धकत्वात्, अतोऽत्रपदार्थ साध्य वाभिप्रायादिशब्द' कथ व्याकरेय इति ? चेत्।

उ०-चूर्णिकृद्भिर्धर्मकथया सह जिननामवेदने प्रव्राजन शिक्षण च गृहीत तयोरादिशब्दार्थेना साध्यता च ज्ञेयेति।

प्र० ४७-नन्वाशाम्बरीय तत्त्वार्थसूत्र कथ न? शब्दान्तनयपञ्चकोक्ते।

उ०-सत्यं, शब्दान्तनयपञ्चकनिर्देश स्पष्ट एवावश्यके जैनीयमिति (तत्त्वार्थम्)

प्र० ४८-ननु भगवतामार्यरक्षितसूरीणां प्रव्रज्या प्रथमशिष्यनिष्फेटिकया जातेति निर्विवाद, सा तत्र राजकुलेन लोकेन वाऽनभिमतेति किऽर्वाक् षोडशाद्वयसेति?

उ०-'साहूहिं कहियं जहा एस सड्ढीए भूणगो' त्यावश्यकवचनादूनषोडशत्वेनेति ज्ञायते। द्वाविंशतिवर्षीयास्ते तदेति चेत् मन्येत (तदा) न भ्रूणशब्दवाच्यता कथमप्युपपद्येतेति। न च राजकुलाद्यनभिमतत्व निष्फेटिकाहेतुरिति।

प्र० ४९-ननु 'इतो य वइरसामी दक्खिणावहे विहरति' त्यावश्यकोक्तौ कोऽसौ दक्षिणापथ? इति।

उ०-विदिशाविषयो योऽवन्तीरूप तद्दक्षिणस्यामेडकाख्य तत्परत प्राकोशाम्याटवीसनिवेशादिति निराबाधतया ज्ञायते।

प्र० ५०-ननु जमालिर्यदा विप्रतिपन्नस्तदा तदाश्रिता श्रमणा' कां दशामन्वसार्षुरिति?

उ०-प्राक् वीरमनेके उपसम्पन्ना, सुदर्शनाप्रतियोधे तु तया सह शेषा अपि ये स्थिता, अतो जमालिरेक तया प्रज्ञापयितुमारब्ध इति,प्रारम्भे एव सर्वे उपसपन्ना इति क्वचित्।

प्र० ५१-ननु निह्नवीयमाधाकर्मादि परिहार्यं न वा? साधुभिरिति।

उ०-यद्यप्यबोटिका निह्नवसाधवो निर्ग्रन्थरूपा नतु निर्ग्रन्थास्तथा,तेषामाधाकर्मादि लोकज्ञाते निह्नवभेदे न परिहार्यं, तत्त्वतस्तु निष्पादकश्चेच्छद्मस्थस्तदा न परिहार्यमन्यथा तदज्ञाने तु लोके ज्ञातभेदे अज्ञातभेदेऽपि न परिग्राह्यमिति।

प्र० ५२-ननु आयमाश्रित्य प्रत्याख्यानं, यतः 'आवाए सव्वदव्वाणं' (आव० नि० १९०) त्युच्यते, तत्र सम्यक्त्वस्य सर्वद्रव्यपर्यायगतता स्वीक्रियते, श्रुते च सर्वज्ञत्वाभावान्न सर्व-

पर्याया एवं चारित्रे प्राणातिपातविरत्यादिरूपे कथं न सर्वे पर्याया विषय ? इति ।

उ०–सत्यं, सा विरतिर्न सर्वप्रकारा किन्तु सावद्ययोगिनी तथायानायर्यकप्रवृत्ति करणादिभिरन्यथाऽपि प्रथमा न बाधिका ।

प्र० ५३–ननु किमित्यावश्यकोपाख्यानिर्युक्तौ 'कतिविध' मित्यतानि द्वाराण्याख्याय 'कस्ये त्वा' इत्वाराणामनाख्यायावतार मनरेव 'परेव च भिक्खुणी' त्यादिवाक्येनातिदेश कृत ? इति ।

उ०–सत्य, 'कतिविध'मित्यतानि शेषाध्ययनसमवतव्यानीति सामान्यानि 'कस्येत्यादीनि विशेषविषयाणीति तत्रातिदेश-प्रतिम्यापत्र इत्येति ।

प्र० ५४–ननु 'कस्से वि द्वाराण्यमने' कायव सागराण प मित्यादि प्रश्नानीय, तत्तायेन सामायिकमनुपपत्त्यामि-त्यवागिति ?

उ०–सत्ये तत्रि कारणमन्तरंग तदेव परमत तदर्नो वीतरागविषयता वैमापसस्यते विशदिरिति तद्रस्वरूपमाख्यातं 'करस सामायिका स्सा (१) वीतरागसामायिकपता, न च स उपदेश्य इति स्वरूप स्तुतिश्च तस्य, 'सावज्जे त्यादि (२) तु सर्वविरतिमत मतस्तस्य स्थैर्याय 'गिहत्थधम्मा परमंति मत्वे' स्तुतिः, नैमन्यप्रस्थामोपबृंहणाय च 'कुत्था मुहो मायतिप परत्य' स्तुतिः, देशविरतिसामायिकवतो सर्वविरतिसामायिक लाभस्वरूपश्रामण्यप्राप्ति यावत् यावत्कथिकत्वे प्रत्यहं सामायिक करणाय बहुशः करणोपदेशः तथैव पर्याहं श्रमणोपासकस्य प्राप्तेः सम्यक्त्वसामायिकवतो रागादिप्रमत्ततामनर्थतया मत्वास्वे कारकसम्यक्त्वाप्रमत्तत्वापरपर्यायस्य शेकात्मोपदेशः श्रुतसामा-यिकवतश्च संसारहेतू रागद्वेषावन्योऽन्याविनाभाविनावितिस्वे-तरस्यापिपक्षस्यास्वीकारेण माध्यस्थ्यकृतिमुपदिश्य सम्यक्-श्रुतफलादेशश्च ॥

प्र० ५५–ननु सामायिक कथं लभ्यते इति द्वारे ये मानुष्या र्यक्षेत्रा भावकस्यवर्णनापात्रपोद्धत, यानावरणाद्या सप्त, सर्वाभावास्तथात्, अनुकम्पाद्यधिकाश्च ये हेतवाऽभिहितास्ते परस्परमविनाभाविनो विनाभाविनो वा सहचरा असहचरा वेति?

उ०–तत्र मनुष्यत्वाद्या क्रमेण दुर्लभाः सहचराश्च भावकस्वभावायास्तु यथायथ सम्यक्पायों प्रतिस्पर्धकाभाव

समूहरूपतया महाव्रतयानाद्यास्तु साधकताख्या, दर्शनादयस्तु स्वस्थानस्वतन्त्रा, अनुकम्पादयस्तु पारम्परिका हेतवः सहचरा असहचरा अपि, ये तु बालतपसोऽनया गाथया अकामनिर्जराया पार्थक्यमाश्रयन्ति ते तूच्छृखलमतय, तद्गन्धस्याप्यत्राभावादिति, न ह्यनुकम्पादिषु सकामनिर्जराया नियम, इश्या दृष्टान्तास्तदीयास्तै ॥

प्र० ५६–ननु ज्ञानान्तरादिभि कारणै सम्यक्त्वं सातिचारं स्यात् मिथ्यात्व वा स्याद्बाधितं वा सम्यक्त्व निष्ठेदिति ?

उ०–ये हि तथाविधविचिकित्सां धारयन्ति ते न केवल मलिनयति सम्यक्त्व, किन्तु मिथ्यात्वं यान्ति, पुनर्मार्गप्रतिपत्तावेव सम्यक्त्वलाभ', एवविधानाश्रित्यैव च शास्त्रे सम्यक्त्वस्याकर्षा उदिता। ये तु तथाविधप्रसंगे मतिदौर्बल्यादीन् निधाय 'तदेव सत्य'मित्याद्यवधारयन्ति ते त्वविचलामलिनसम्यक्त्वा ज्ञेया। तथा च मतान्तरीयाणामुत्सूत्रप्ररूपणापरायणानामपि सम्यक्त्ववत्ता स्थापनायाऽनेन यतन्ते ते तेभ्योऽपि पापतरा इति दूरीकर्त्तव्या एव त इव शासनादिति ॥

प्र० ५७–ननु सामायिकादीन्यष्टौ नामानि चेत्कथ पृथग्दृष्टान्ता ? दृष्टान्तेष्वभिधेयपार्थक्यादिति।

उ०–एको हि जिनो रागादिप्रतिचिकीर्षुभिर्जिनतया (१), नीरागज्ञानार्थिभि केवलितया (२) सर्वद्रव्यादिज्ञानार्थिभिः सर्वज्ञतया (३) शासन विवर्धिषुभिरर्हत्तया (४) मुमुक्षुभिस्तीर्थकरतया (५) एव नानाभिप्रायवद्भिर्नानाभिधेयतयाराध्यते, तथापि तथातथाभावेन तस्यैव प्राप्तिरिति दर्शनाय दृष्टान्तपार्थक्यमर्थपार्थक्य चेति। एवमेव सम्यग्दर्शनज्ञानपर्यायेष्वनुक्तमप्यूहितु शक्यमिति।

प्र० ५८–ननु (१) जिज्ञासा (२) सशय (३) शंका (४) प्रश्न (५) कांक्षाणां को विशेष ? (६) ज्ञानान्तरादिभि कांक्षातिचारजनककांक्षामोहनीयवेदनं कथ ? शंकातिचारत्वं कथ न ? (७) कथ च न सांशयिकमिथ्यात्वमिति ?

उ०–(१) अज्ञोऽह विद्वांसमेन पृष्ट्वा तदुक्त प्रत्येष्यामीति जिज्ञासा, (२) साधकबाधकप्रमाणमजानान उभयपक्षयोः सत्यतामति सांशयिक, (३) अन्यतरपक्षनिर्णयविधये पक्षद्वयपृच्छा शंका, (४) पदार्थस्वरूपज्ञाय तज्ज्ञानाय वचनं प्रश्न,

(५) मसम्मावमप्रशस्तमति कारयतीति तासां भेद (६) नामान्तरादिषु सापेक्षयो सद्भावावषशस्त सपाप्य कोशते तावद् कोशामोहनीयं (७) नूतनसत्यस्यापकापे मिथ्यास्व तत धमयानामप्येकमविका सहअपृथक्त्वमाकर्णा सम्यक्त्व स्येति सिद्धिस्यागम स्वममस्मारयीरय् सुचिय इति।

प्र० ५९–ननु ज्ञानस्योभयमविकल्पोऽपि चतुर्दशानां पूर्वाणां देयत्वे पूरकया स्मरणामावादेहमविकल्पेन भवेति ?

उ०–देवमवापेक्षया सर्वस्मरणामावेऽपि पुनर्नरभवमागतस्य मवदेव पूर्वतया स्मरणं तेनकिंतुतमविति, पारमविकस्यापा ममावेऽपि मोमयमविकल्पापा अस्त्र॥

प्र० ६ –मव्यजनमाग सिद्धानां देशविरतिमस्पृष्ट्वा शुद्धसम्यक्त्वचारित्राभ्यां सिद्ध इति सिद्धान्तस्तर्हि (कथं) मगवद्भिः श्रीहरिभद्रसूरिभि देशविरतिव्यापासकप्रतिमानुष्ठान पूर्वकमेव लौकिकाममानुसारेण पुण्यमाकाममालम्ब्य च स्वीकारः सर्वविरतेर्योग्य इत्याख्यायि, अपवेशमाकापरपर्यायपुण्य मालायां परत्र च पाण्मासिकी दीक्षा साध्वीवरुणाऽध्यायीति।

उ०–यथा आमरूपुत्रनन्धादीनां प्रागप्युभय्यां अपि मिस गेण सम्यक्त्व देशसर्वविरती च भवतस्तथाप्यजैनकुलीन तथा विषमावित्य वर्णाणमारम्भ उपविशत तथाऽप्यजैनकुलीन तथा विषसांसारिकव्यवहारागमासिस्य तथापरिस्य प्रपवनं तेषां मानुषितम् एवमेव च धर्मविम्नापशङ्काऽङ्गीकरणाक्स्मादि सिधिरपि, वर्णाणकोमवयरकमपि न जैना परिमवेयु किन्त्व न्यथाविधा भवति सहेतुरूपमुक्तिर्लेया जिनागमानुसारिभि कार्थिवेरिति।

प्र० ६१–ननु जिनकल्प्यादीनां गार्हस्थ्यपर्यायो जघन्यतो प्यकोनत्रिंशद्वर्षाणि कथ्यन्त तत्र का हेतुरिति ?

उ०–तेषां गणावासम्भरनमन्तरा सोपसर्गतायां चापि (मपि) निरपवाद सयमपालनमावारः, स चोत्तीर्णपिविभग्रसङ्गानामेव सम्भवी तावति तत्पपचि चावश्य वयात्वमिति।

प्र० ६२–ननु सामायिके पञ्चपरमेष्ठिपञ्चकनमस्कारापया यतो सामायिक च चतुर्दशानां पूर्वाणां सर्वेऽरस्तत्समावाविह तेषामेव सारभूतो नमस्कार इति द्वयोरेकतरस्योपादानमुचित मिति ?

उ०–मरणोपाद्यवस्थायां श्रुतकेवलिनामपि नमस्कारेणाराधनेति विपत्त्युद्धारकत्वेन सारता, तद्वत्तेषामभिधेयं सम्यग्दर्शनादित्रयं तदेव सक्षिप्तमस्यापि, सामायिकाध्ययनस्येत्यभिधेयापेक्षया सक्षेप इति द्वयोरपि यथार्थं योग्येवानुष्ठितिः ॥

प्र० ६३–ननु किमिति सिद्धादीनां परमेष्ठिनां निक्षेपेषु भावरूपकर्मक्षयसिद्धाननपेक्ष्य नामसिद्धादि निक्षेप्यते, अर्हतां तु तेषु भावार्हन्तमाश्रित्यैव तन्नामादीनि दर्श्यन्ते ? यतो जिनानां चतुर्विंशतेर्नामान्येव नामजिना, तेषामेव प्रतिमा स्थापनाजिना: बद्धनिर्जीर्णजिननामान एव द्रव्यजिना, धर्मदेशनादिभिर्वेदयन्तो जिननामैव च भावजिना इति कथ्यन्ते इति ।

उ०–आर्हन्त्यमेव बद्धप्रशस्तजिननामकर्मज न सिद्धत्वादिहेतुक, तथा चार्हन्त्यमुदयजं, तच्च न नानाप्रकारवेद्य तत एव च तदाश्रितमेव निक्षेपचतुष्कम्, अत एव तु निक्षेपचतुष्कवतामेवार्हतामाद्यो नमस्कार, शेषाणां भाववतामेव ॥

प्र० ६४–ननु यथा नमोऽर्हद्भ्य इत्यनेन नामादिचतुर्धर्ममयवस्तुवादित्वान्निर्विशेषणत्वाच्च नामादिजिननमस्कार सर्वपापप्रणाशकत्वादि च तत्फलं, तथा शेषेषु नमः सिद्धेभ्य इत्यादिषु भवति न वा ? किञ्चाभवने कारणमिति ?

उ०–सिद्धादिष्वनेकविधेषु तदाश्रितेष्वेव च नामादिषु नमस्कार फल च यथोक्त तत्रैव। एतच्चार्हतामिति स्पष्टोच्चारितषष्ठ्यन्तपदानुवृत्त्या लभ्यते। अत एव चार्हदाद्यानुपूर्वीक एव नमस्कार । अग्रेऽपि पूर्वपूर्वपदानुवृत्तिकरणस्यावश्यकत्वात् । पूर्वानुपूर्व्यैव स., पश्चानुपूर्व्यनानुपूर्व्यौ तु तन्निरपेक्षे मन स्थैर्याय प्रयोजनीये, नान्यथेति ।

[निर्णीतानन्तरहेतुके प्रागभावबुद्धिस्ततश्च तत्कार्यार्थिनां तद्विषया प्रवृत्ति, इद प्रागभावतात्पर्यम्, एवं निर्णीतनाशहेतुके प्रध्वसाभावबुद्धि ततः कार्यार्थिनां तत्र प्रवृत्तिः, तथाच न कालान्तरीयप्रागभावे तथाविधध्वसे च प्रवृत्तिस्तदर्थिनामिति ।

सुविहितानामनुकम्पा सम्यक्त्वोत्पादद्वारा मरीचिवैतरण्यादीनामिव मोक्षसाधनं मेघजीवहस्तिन इवान्यानुकम्पापि स्यादेव, तथा अनुकम्प्यापेक्षया भोगादिकसाधनमपि ।

'अणुकंपऽकामणिज्जरे' ति 'प्रशमसंवेगनिर्वेदानुकंपे' ति

वचनाच्च ममप्युपाश्रयदाने साक्षात् संवरनिर्जरारूपे, क्वचित कीर्तिदाने मपि धर्मादिषु चैव बीजाधानादिहेतुता मोक्ष-कारणे, ततो न दानस्य कमरूपणे श्रामण्यघात।

मन्त्रोर्महत्त्वमपेक्ष्य मकरस्य सुपात्रदानं मोक्षफलं सुपात्रमपेक्ष्य तु मध्यमस्तराऽपि स्यादेव तद्दानात् मोक्षा न चैवम्यो-पक्षय, छत्रपुष्पादीनां क्व एव सम्यक्त्वलाभात् भक्तिस्तु निर्मलसम्यक्त्वमाविशत् मोक्षफलं श्रेयोऽत्र वार्षिकदाने (दृष्टान्तो) गुणस्येति केवलानुकम्पा सौम्यहेतुरवेति महान्विशेषः, असंयते ऽनुकम्पे पात्रविधो दुष्प्रचेऽपि सयतेऽनुकम्पेऽनुकम्पाविधया ऽनुमतं अत एव 'अणुकम्प पडुच्चे' त्यादि भगवत्सूत्र संगति (माप्नोति)। 'भावरिव अणुकंपाए' इत्यत्रापि न बाध संयम साधनार्थमनुचितमपत्र साधो रोगप्रतिकारे शुभाशुभविवेकात्।

वीर्यमतृप्तिविरतेः स्वीकारस्य दीक्षादिनात् प्राक् संवत्सरं दान शासनप्रभावनाय अनुकम्पाऽप्यानुषङ्गिकी तस्यारम्भ शासना घतिभावात्। प्रीतिदृष्टिदाने मपि तथैव एव सानुकम्पाप्राग शासनाधनेर्मूलमिति।]

प्र० ९०—अन्नो महामिसस्स चेवि' काऽर्थ ?

उ०—अह्नो निशायाश्च पूर्वीभवनात्पाक् तथा च दैवसिक रात्रिक वा, पाक्षिकादीन्यपि दिवसान्तरे भवन्ति न च तदधिकारोऽत्र, तथा च दिवसातिचारविशोधकानि दैवसिकादीनि, एव च श्रामण्याद्युपात्राभिक्रमार्थरात्रान्त्य दैवसिक मित्यत्र न विरोध मध्याह्नसाधूनां तत्काल प्रतिक्रमण्यन्तां तु विशेषेण भवोदेवं पाक्षिकादतिचारविशोधकान्येव पाक्षिकादीनि, यता नात्र पक्षाण्यन्तमपरस्य भ्याम्यं चातुर्मासिकसांव त्सरिकमावप्रसङ्गस्त्वन्यथेति पक्षाद्यन्तानां राज्यक्तेन भावात् राज्यन्ते पाक्षिकाद्यालापसिद्ध।

[दैवसिके हि रात्रिकमुखपोतिकाप्रत्युपेक्षात आरभ्यानि चारणां चिन्तन रात्रिके तु दैवसिकमुखपातिकाप्रत्युपेक्षात', पाक्षिकचातुर्मासिकसांवत्सरिकेषु तु प्राक् तपसावश्यकमुख पक्षिकाप्रत्युपेक्षाम इति।

अनुषतानिषेधपरार्थविधेयभावा बलयस्येऽप्यनूक्ताया न मेरर्थस्यमेव अन्यथा 'भ्यायसम्पद्विधिमच (योगशा० प्र० १ श्लो० ४७–१६) इत्यादिषु धनाधभावे भ्यायस्य न्यादार्जितस्य

वाऽसम्भवात्, अत एव विशिष्टेप्येवंविधस्थले विधेयताऽभ्युपेयते, न च धनादेर्विधेयतापत्ति, केवलस्य तस्य विधेयताया अभावादेव विशिष्टे विधेयताविधानाद्, मलिनवस्त्रत्यागवाक्येऽपि मलिनत्वस्य मलिनवस्त्रस्य वा त्याग इष्ट एव, क्वचित्तु अनूद्याभावे विधेर्विधानेऽपि दुष्टता, यथा 'शुचिर्देवमभ्यर्चयेदि'त्यत्र शुचिताऽनूद्यैव, परमऽशुचितायां देवार्चनविधानमपि दुष्टमेव, न चाशौचे पूजानिषेधेऽन्तराय, प्रत्युत तथात्वे तद्विधाने तदुपदेशे चाज्ञाभङ्गाद्युक्ति', एवमेवाकालादिस्वाध्यायेऽपि।

पर्वानुष्ठानात् शुभायुर्बन्ध इत्यत्र पर्वानुष्ठानस्य शुभहेतुता, न त्वायुर्बन्धे, तस्य तु वर्त्तमानभवायुस्तृतीयादिभाग एव कारणं, आर्षोक्तमपि तदेव, विशिष्टे वाक्ये विशेषण एव विधिनिषेधनियमोऽप्येतदेवाचष्टे, एवं च नापर्वसु जन्मायुर्बन्धमरणभवनं दृश्यमानं विरोधावह, अन्यथा स्यादेव प्रत्यक्षागमविरोध, एवं च सुष्ठूच्यते 'आयुस्तृतीयभागस्थ' पर्वघस्रेषु पञ्चसु। सुकृतं संसृजन् जन्तुर्बध्नात्यायुर्निजं शुभम्" इति। इदमपि द्वितीयादीनामाचीर्णपर्वतिथीनामाचरणे हेतुमात्र, सूत्रोक्तानां प्रभुवचनानां सद्भावे तु नैतद्रुचिरं, नहि शाश्वतमाराध्यमानानां चतुष्पर्वीतिथीनामाराधनाऽपेक्षते हेतुं युक्तिं वा, अत एव "चतुष्पर्व्यां चतुर्थ्यादि." छण्हं तिहीण मज्झम्मि इत्यादौ न हेतुदर्शनं, न चेयमाचरणा सांवत्सरिकादिपर्वतिथिवत् परावर्त्तनया, सर्वपूर्णिमामावास्यानां सूत्रप्रकरणकारैराराध्यत्वाभिधानात्, चतुष्पर्वीद्वितीयादीनामाराधनायां विरोधाभावात् ॥]

प्र० ६६–सत्येव 'सम्यक्त्वे न्याय्यमणुव्रतादीनां ग्रहणं नान्यथे' ति श्रीहरिभद्रसूरय श्रीधर्मबिन्दुप्रकरणे (पृ० ३१) प्रोचिवांस, 'इत्थ पुण समणोवासगधम्मे' (आ० सू० ५०) इत्याद्यावश्यकसूत्रे (आव० टी० हा० पृ० ८२५ कन्याफललिप्सया) गणभृत, चतुर्थाणुव्रतपरविवाहकरणातिचारविवरणे मार्गप्रवेशाय यथाभद्रकस्य (पंचा० टी० प० १५) मिथ्यादृशोऽपि व्रतवितरणमनुमतं श्रीहरिभद्रसूरिभि श्रावकप्रज्ञप्तिवृत्त्यादिषु, (श्रा० प्र० पृ० १४५) अन्यत्रापि–'यो बुद्ध्वा भवनैर्गुण्यं, धीर स्याद् व्रतपालने। तस्मै मार्गप्रवेशाय, ददते धीरबुद्धय: ॥१॥' इति वचनेन मिथ्यादृशामपि महाव्रतप्रदानं कथ्यते तत्कथं परस्परं न विरोधावहमिति ?

उ० मार्गे प्रथमं 'स्थाप्य मिथ्यादि 'पायउ (पंचाशक० पृ० १०) इत्यादि गाथाप्रकारापेक्ष चरमं यतः सर्वेषामप्यस्य रूपेऽनुगते सारस्येन वस्तु जीवनिकायेषु पृथ्व्यादिषु अजीवगोचरेषु जीवाजीवयोरसत्त्वाश्रययोश्च विभाग उक्तेन, ततश्च 'स्थाप्यमणुव्रतानि महव्वं' मित्यत्र प्रत्यन्तरं प्ररूपणाया, तत एव गुरूपदेशाश्रयाद् अनुयत् (सुयन्तो) वृत्तिकारा न तु शास्त्रादिषम इति व्यवच्छेद्यत्वेन न तु सम्यक्त्वाभाव इति। सम्यक्त्व 'स्थाप्य मिथ्युक्त्वा मोहकापशमाभ्योस्सर्गिकस्य प्रमपत्ति, अन्यथा ऽसति सम्यक्त्वे नाणुव्रतादय इत्येवोक्तेन। किञ्च सम्यक्त्वं तुर्ये अणुव्रतानि तु पंचमे गुणस्थाने इति, न च्छपेन चतुर्थ-स्थान पंचममित्युच्यते केनचित् तथापि विमर्शं, गुणस्थानानि हि परिणतिरूपाणि, तानि हि क्रियया स्थानान्यनि यथेष्टा यानि च, अत [illegible] क्रियारूपि सम्यक्त्वमपि, अन्यतानाम् मण्डपरोपतानां सिद्धत्वात्, गुर्वादपि सपक्रमेणोः प्रासमात्र अनुमासिनिष्पन्नचनवा पापप्रतिषेधनिषेध उचितः, 'दंसणमहो' इत्यादि [illegible] चारित्रप्रतिपत्ताऽपि न शासन स्थाप्यमित्यपर्यस्तं, 'मईय उ चरित्ते' सूपक्रमस्य तत्र सत्त्वात् न तु सम्यक्त्व-

निश्चयाभावात् व्रतनिषेधपर गुणस्थानेषु तु नियता क्रिया, तेन गृहस्थलिङ्गकेवलिनाऽपि तस्यागेन स्वलिङ्गं (पं०४०) सामाचारीयुक्त नियमेन प्रतिपत्तव्यं भवति। तदिष्टस्य त्वायुषाऽभावाद एव, कूर्मापुत्रस्य चिरकालपर्यन्तचिन्धारणं तु तथाभावावलोकनात् कादाचित्कं च, प्रतिबन्धकापगमे प्रतिबद्ध स्याविर्भावनियमात् चारित्रमोहनीयापगमेऽवश्यं चारित्रस्य प्रादुर्भावात्, अन्यथा प्रतिबन्धकापगमवैयर्थ्यात् न हि ज्ञानावरणापगमेऽपि ज्ञानानि भवन्तु यावत् चारित्रमोहनीयं च सपरिणतिचारित्रप्रतिबन्धकम्, अत एव चारित्राचारसमाद रहितोऽपि 'भा चरित्तो' इत्यादिनाऽभ्यत।

प्र० ५७—'अप्पमत्तसम्मत्ते' इत्याद्युपदेशाविधिः कीदृक्?, येन यतिधर्मदेशविरतिसम्यक्त्वमथाविधिविप्रकीर्णा समावेशः स्यात् कथमन्यथा पूर्वपूर्वप्राप्त्यवगमे उत्तरोत्तरमप्रतिपत्तिः स्यादिति।

उ०—पापस्याकरणीयत्वापदेशो सर्व तुल्य, यतो यतेः सर्वपापेभ्यो निवृत्तिः श्रावकस्य देशात् सम्यग्दृष्टेस्तथा प्रतीतिः, अन्यस्य विशेषप्रवृत्तित्यागाश्च सर्वे समन्वेषु समापुपदेशादिति।

प्र० ६८–ननु हिंसादीनामष्टादशानां पापस्थानत्वे आद्येभ्यः पञ्चभ्य एव विरति कथ ? (कथं) महाव्रताणुव्रतानां पंचक चोद्घुष्यते इति ?

उ०–सत्य, क्रोधादीनि कारणरूपाणि तत्कार्याणि तु हिंसादीनि पचेति तद्विषयाणि महाव्रतादीनि तत्तद्विरमणेतररूपाणि पापस्थानेष्वायुधरूपाण्यपि तान्येव ।

प्र० ६९–यद्यपि नराणां तिरश्चां चान्त्यावस्थायामष्टादशानामपि पापस्थानानां प्रत्याख्यान शास्त्रेषु श्रूयते क्रियतेऽपि परमारोपण तु हिंसादिविरमणस्यैवेति को हेतुरत्रेति ?

उ०–सत्यं, यद्यप्यष्टादशानामेव हिंसादीनां प्रत्याख्येयत्वं तथापि हिंसादीनां पचानामेव विरमणारोपणं बाह्यस्थूलप्रवृत्तिरूपत्वेन शक्यत्वात्, क्रोधादयस्तु तदन्यथारूपा इति विवेचनीया इति, 'कोहविवेगेण' मित्यादि पठ्यते शास्त्रेषु, यद्वा जीवा सन्तीत्याद्यौपपातिकोक्ताराधनाराधकक्रमेण देशनायां नास्त्येव प्रेर्यमिति ।

प्र०–७० ननु महाव्रताणुव्रतग्रहणादौ 'सत्येव सम्यक्त्वे' इत्यादि, 'इत्यउ' (आव० चू० भा० २, पृ० १३४) इत्यादि चोच्यते परं पापस्थानपरिगणनादिषु मिथ्यात्वशल्यत्याग प्रान्त्ये प्रोच्यते, तत्र को हेतुरिति ?

उ०–व्रतप्रतिपत्तौ हि षड्जीवनिकायश्रद्धानरूपस्य सम्यक्त्वस्य प्राधान्यात्तदादावेवोच्यते, तदन्तरा शाक्यादीनां शिक्षादीनामिव त्रसेतरवधसर्वदेशविरत्यविरतिरूपाणां महाव्रतादीनामवास्तवत्वं स्यात्, परिगणने तु हिंसादीनामपरिहारेऽपि तेषामन्तत पापहेतुरूपाध्यवसायस्य सम्यक्त्वस्य विवक्षितत्वादन्त्य उपन्यास इति, शल्येषु त्वल्पाल्पसम्भविक्रमादन्ते मिथ्यात्वशल्यमुक्तमिति । औपपातिकोक्तश्रीवीरभगवद्देशनायामप्ययमेव क्रमः पापतद्विरत्यो मांसादिविरतिरपि नारकायु कारणताया मांसाहारादेर्दर्शनात्सुकरैवेति, देशनाग्रहणोभयापेक्षयाऽपि व्युत्पन्नान्ययूथिकानपेक्ष्य सम्यक्त्वादिक्रम, अत एवातिचारव्याख्यायां सम्यक्त्वातिचाराणामुपासकदशादिष्वादावाख्यान, परिणतिरूपगुणस्थानापेक्षया त्वादावेव सम्यक्त्व, दर्शनसप्तकस्यैवादौ क्षयोपशमाभावादिति ॥

प्र० ७१–ननु पञ्चपरमेष्ठिनमस्कारसूत्रं नव्योत्पन्नं सनातनं वेति? तद्व्याख्याने उत्पन्नता वैकल्पिकी कथ्यते इति ।

तत्र द्रव्यपूज्यत्वे गर्हित उत्पत्तिरूपा न नमोऽस्त्वर्थः । किञ्च-तथापि भावनिर्गमस्य तेषां च पञ्चानामनुष्ठानां पञ्चास्तिकायपदत् शाश्वत तत्प्रतिपत्तोऽपि नमस्कारमपेक्ष्य समुत्था नवाचनालब्धिमि न तु द्रव्यमपेक्ष्य, अत एव तीर्थान्तरेषु लोकान्तरेषु च तत्समभावि भूयते तद् यथाभिमतं ॥

प्र० ७२ ननु नमस्कारस्य द्रव्यनिक्षेपे किमिति लोकोत्तर एव नमस्कार उक्तः ? न लौकिककुप्रावचनिकौ तौ अनुयोगद्वारे भावस्यैव यथेति

उ०-सत्यं, आवश्यकेन एतदेव लोकोत्तरनमस्कारः द्रव्यतोऽपि सचित्तादिपदतीसागरस्यापि भावस्तव्यपार्श्वावलोकेपामामेवेति । किञ्च-द्रव्यनिमित्तमनुपयुक्ते वा द्रव्यनमस्कारं रूपका शाश्वतं एतत कर्तुर्द्रव्यता न तु नमस्कारस्य ॥

प्र० ७३-ननु भावनमस्कारो यथार्थं प्रवर्तमानानाम ममत्वादीनां वस्तुरूपप्रवृत्तानामितरेषामपीति ।

उ०-निराकारादिगुणस्य सर्वस्याप्यविरतादेर्भावनमस्कारः, न तत्र यथागमानुष्ठानापेक्षेति अत एव प्रथमादिने सामायिक सूत्रस्यैव नाममात्याने पूर्वरूपो दोष एव ॥

प्र० ७४-ननु नमस्कारस्य व्यतिरिक्तं द्रव्याय तदनुपयुक्त च द्रव्यनमस्कारमुक्त्वा पठाविद्धत्वाद्यनुरूपक च नमस्कारं किमिति पृथग् उक्ते इति ।

उ०-७५ प्राकृते द्रव्ये भावत्र्यतिक्रमपि शुभस्य परस्मिन्स्तु कृतेऽपि तस्मिन् लोकोत्तरे द्रव्ये नमस्कारे संसारवृद्धिरेवेति ॥

प्र० ७६-ननु 'सत्वेणा निड्ढिमो' त्ति भावधनानुसार गाथायां पदास्तिमिति कस्तुयोग्यस्ते किमिति पदपदविभूषणं' ति सामान्यं वच इति ।

उ० ये कश्चिन्निष्पन्नो मूता वा तथाविधा आजीविकस्य उपघातायपचापिनो वा तेऽप्येतद्विधा इति कथनाय, अत एवाजीवकवादिकनमस्कारः सावद्यादिवर्तनाम कर्तुका इति सम्यतिरिक्तनिष्पन्नपातुकोऽपि न निरूपणतया समाप किन्तु सा तद्व्यतिरेकेति ॥

प्र० ७७-ननु अस्खलितादिगुणानां पदानां सन्निकर्षेण संहितायामुच्चारणा, द्वितीयेन पदच्छेदव्याख्यानलक्षणेन किं वाच्यम् ?

उ०-पौर्वापर्येण व्याकरणाद्यपेक्ष्य व्याख्याव्याख्येयविभाग स च पदार्थावगमाद्गम्य, न च तद्गम्य पदार्थ, सोऽपि

समस्ते विग्रहज्ञानगम्य, स च पश्चात् पदार्थादिति नामिकाख्याति-कनैपातिकोपसर्गिकमिश्रान्यतमतया पदज्ञापनमेव पदरूप द्वितीयं व्याख्यालक्षण। अत एव 'नेवाइय पयं णमो' त्ति निर्युक्त्यनुगम, वस्तुतो नामिकादिपदानां स्वतन्त्रत्वं, न सर्वाणि प्रकृतिप्रत्यय-जन्यानि, तथा च नियतार्थत्वमेषां एव च सति न सर्वे सर्वार्थवाचका इत्यादि कल्पनागौरवमिति। एवं च पदार्था-वगमबीजत्वात्पदानां 'नम' इत्यस्याभिन्ननैपातिकपदत्वाच्च षट् पदानीति व्याख्येति, दशपदानीति तु धातुलिङ्गविभक्तयो मूल-मिति न्यायमपेक्ष्य 'णमप्रह्वत्वे' इत्येतदुत्पत्तिमूलमिति कृत्वेति।

प्र० ७७–ननु धर्मास्तिकायादीनामस्ति स्कन्धत्वं? शोषणच-यनरहितत्वादिति।

उ०–तत्त्वार्थे, आवश्यके उत्तराध्ययने च सम्यग्दृष्टे' सामा-यिकस्य (नमस्कारस्य) सयोगस्य चाधिकारे क्रमेणास्त्येवैषां स्कन्धत्वव्यपदेश। अस्तिकायशब्देपि कायशब्देन चयनमेव, तथाविनाभावि गलनेन, परमाणोरपि पर्यायचयनगलनापेक्षया पुद्गलास्तिकायता मतेति द्रव्यापेक्षया चयनगलने पुद्गल-स्कन्धेष्वेव, न च व्युत्पत्ति पदार्थस्यावर्त्तिनी, स्यात्तु व्यञ्जिकेति।

प्र० ७८–ननु परमाणूनामन्यैर्मीलितानां 'बन्धे समाधिकौ पारिणामिकावि'तिवचनाद्वर्णादिपरावृत्तिर्भवति परमेकाकिनां स्यात् सा न वेति?।

उ०–उत्तराध्ययनसयोगपदनिर्युक्तिपुद्गलषड्त्रिंशिकादि-वचनात् नैषामेषाऽसम्भविनीति।

प्र० ७९–ननु 'नित्यं सत्त्वमसत्त्वं वाऽहेतोरन्यान-पेक्षणा'दितिन्यायमुद्रायां सत्यां सादिर्विस्रसाप्रयोग सम्भवेत् कथ? कथं च परिणामस्यानादित्वमपीति।

उ०–विस्रमाशब्दो यथा स्वभाववाचकस्तथैव जीवयत्ना-जन्यत्ववाचक, अनादिके तस्मिन्नाद्योऽर्थ' इतरस्मिंस्त्वितर इति सादिर्विस्रसाबन्ध, अनादिता परिणामस्य सजातीयानादि-कालीनपरावृत्तिपरम्परया नतु व्यक्त्येति।

प्र० ८०–नन्वनादिकस्यापि कर्मसंयोगस्योपायेन नाश-साधने अनादि कनकोपलसयोग. सोपायं विनश्यन्नुपलभ्यते, तत्रानादितोभयत्रापि न विद्यते, कर्मस्थिते सप्ततिकोटाकोटी-सागरोपमेभ्योऽधिकाया अभावात्, कनकोपलत्वपरिणामयोरप्य-नादित्वाभावादिति?।

उ०-सत्य, जैमिनीया हि तत्र याज्ञिकाः, स स्वामीश्वरा मरणिमामवाप्नोतीति तस्मात्ऽऽश्रित्य कनकापलसंयोगं, ततश्च तत्प्रमाणनिरासमात्रत्वेनैवमुदाहरणम्। वस्तुतस्तु पर प्रमाणनिरपेक्षार्थोऽनादिशास्त्र तथा चानादरत्व स्पष्ट, प्रायस्तु एवम्भूतावेवेति (म) सदाभावनारा इति।

प्र० ८१-ननु रागस्य भेदत्रयं दृष्टिकामस्नेहाख्यं आत्मागमे तत्र जैनानामपि मते दृष्टेऽस्त्यभिप्रायश्चैतया च स किं न दृष्टिरागतया गम्यते? द्वितीये रमणीरमणस्य प्रथमे शब्दादिगतस्य तस्य का कथेति? विषयसिद्धिमूलत्वात् स्नेहस्य तृतीयस्तु मन्द एव (म) मदन इति।

उ०-सत्य सर्वज्ञमार्गप्रतिपत्तिहेतुत्वाभावस्य न कापि-दर्शनसम्बन्धे दृष्टिरागता, द्वितीये च कामशब्देन मन्मथव्यापार-समुदाय होगः, तृतीये च दृष्टिविषयेतरेणैव व्याख्यातः स्नेहो मातृ पितृपुत्रकलत्रादिभ्यः परस्परं सम्भवति यावत्कथंचन वैराग्य क्रमेणाराधार्या॥

प्र० ८२-ननु 'राग इति शब्दे का धातुरिति?

उ०-'तुष वैकल्ये प्रीतौ चे'ति धातुरयं। अत्र इतो तस्मिन् कर्मणि मिथ्यात्वाविरत्यज्ञानानि भवन्ति सविषयो विषय वीतरागप्रशमाणां मिथ्यात्वमध्यारोपितमनिष्टे तुलामा दर्शनमात्रमेव न तु दृष्यममीतिर्वा तथास्मपरिणामस्यैवा भावात्। अर्हदादीनामप्यवगत्साधनभावेन निरूपणं न तु रागस्य कल्याणकारकत्वेन, गुणिगुणप्रशंसाऽपि स्वरूपप्राधान्यस्वरूपका वक्तव्यापरिणाम॥

प्र० ८३-ननु रागः द्वेषश्च द्वावपि संसारबन्धने स्तः, परं तयोरस्ति कश्चिद्विशेषः? किञ्च-द्वेषस्य वैररूपस्य भवान्तरानुगतता श्रूयते कमठपार्श्वादौ तत्रोदाहरणानि गीयन्ते, तथा स्नेहरूपस्य रागस्य किं नेति?।

उ०-रागद्वेषरूपाणां कषायाणां भवापरम्परासंसारपरम्परायां कार्मणो हेतुत्वेऽप्यस्ति विशेषः, स चायं-रागो हि भवकारणकर्मणः आकर्षकत्वेन हेतुः द्वेषस्तु तस्य प्रवर्धकत्वेन, तत एव वैरं भवानुबन्धीति कथ्यते, तत एव चात्यन्तमिथ्याविषयाविद्याधरकाणां भरतादीनां तत्त्वेऽपि मोक्षः न तु द्वेषयुक्तानामभीष्मादीनामतः राज्यमालाभोऽपीति॥

प्र० ८४–ननु क्षपकोपशमश्रेण्योरनन्तानुबन्ध्यादीनां त्रयाणां चतुष्क समक क्रोधादीनामपयाति, सञ्ज्वलने च किमिति क्रमेण ?

उ०–अतिशयिता च तत्रात्मशुद्धिरिति सम्यग्दर्शनादीनां गुणानामर्हदादीनां च गुणिरागान्तेन सह श्रेणेरन्तो भवतीति तत्र हेतुर्गम्यते। किञ्च–प्रशस्त एव रागोऽल्पहेतुर्बन्धस्य भवन्नपि धर्मध्यानालम्बनीभवनेन सर्वघातिकर्मनाशको भवति, अत एव च 'सर्वपापप्रणाशन' इति नमस्कारश्रुतस्कन्धविशेषणमिति, अत एव च स सर्वमङ्गलानामाद्य मङ्गलमिति, तत एव च दुष्कृतगर्हा न तत्रेति ॥

प्र० ८५–ननु प्रशस्तरागस्य कृतिनमस्काराद्युपदेशेन ज्ञाप्यते तथा प्रशस्तद्वेषस्य सा कथ नोपदिश्यते ? इति।

उ०–प्रशस्तरागस्य देवाद्यालम्बनस्य तस्य च निर्विकल्पदशां यावद्भावात् तथोपदेश, प्रशस्तद्वेषस्यार्वागप्रमत्तावस्थातो निवृत्तेर्न तथोपदेश इति ॥

प्र० ८६–ननु रागस्य संसारकर्षणं द्वेषस्य संसारवर्धनं फल चेद्दशम यावद्भावेऽपि रागस्य, नवमं गुणस्थानं च यावद् द्वेषस्य किं न गत्यादिवेदनाधारस्यायुषो बन्ध ? इति।

उ०–तयोस्तथात्वेऽपि आयुर्बन्धहेतुता क्रोधादिरूपेण स्पष्टत्वे सत्येव अत एव आनन्त्यस्वरूपां गति नयन्तीति कषाया इत्युच्यते, कर्मस्थितेर्दैर्घ्यमपि कषायेभ्य एवेति रागद्वेषौ न चेष्टागम्यौ किन्तु कार्यगम्यौ, कषायास्तु चेष्टाविकारकार्यानुतापादिगम्या, अत एव क्रोधादयो व्यवहार्याः, निक्षेपाष्टकमपि कषायाणां तत एवेति, वेद्यन्ते च कषायाणामुदयोदीरणोपशमनिरोधाद्य गतिभेदेन तत्तत्कषायप्राचुर्यं चेति ॥

प्र० ८७–नन्वनन्तानुबन्ध्यादीनां कषायाणां या पक्षचतुर्मासंवत्सरयावज्जीवं स्थिति कथ्यते, दृष्टान्ताश्च दकादिराजयः तिनिशलताद्या अवलेखनिकाद्या हरिद्रारागाद्याश्च निगद्यन्ते। तत्रोदकराज्यादीनामपगमे कालमर्यादा दृश्यते ननु तिनिशलतादीनां तत्तद्भावापगमे इति कथ योजना क्रियते ? इति।

उ०–पक्षादिस्थितयो मुख्ये क्रोधकषाये एव योज्या इति।

प्र० ८८–ननु अनन्तानुबन्धिप्रभृतीनां या पक्षाद्या स्थितिः सा किं पक्षादिकं कालमाश्रित्य ? ओमिति चेत्, सांवत्सरिकादिदिनात्प्रागुत्पन्नस्य क्रोधस्यापि तत्तत्प्रतिक्रमणान्युल्लब्धावस्थानं न तत्तज्जातीयतामतिक्रामतीति।

उ० अत एव चतुर्मासकसंवत्सरशब्देन तदभ्यासिकचातुर्मासिकसांवत्सरिकाणि पर्वाणि तत्प्रतिक्रमणानि ज्ञेयानि, अत एव पाक्षिकप्रशमनं तत्पर्यवसितक्रमो ज्ञेयः, अत एव सांवत्सरिकात् परतोऽपि करणादिना मेघगाथेत्युक्तिः ॥

प्र० ८९-ननु वीतरागस्य यदिन्द्रियस्य शमसाम्यमपि तदेन्द्रिय-स्मरणस्य स्फुरति: सा स्वरूपाभावाय क्षमा, परमात्मप्रकारस्य ज्ञानापादि स्फुरत्स्वतरमिति ?।

उ०-भवेत तत्, एव इयर्ति-ग्राम्यति संसारे येनेतीन्द्रियमुच्यते, पूर्वोक्तपदिनया च साम्यम् ॥

प्र० ९०-ननु कषायमतादीनां स्वतन्त्रतयाश्रवणात् ममत्वामयत्वं यदमिन्द्रियाणां तथात्वाभावात्कथं तस्य, यतो कषायस्वरूपस्य तावतेव तदात्मकेतु, अपक्षाम्यादीनां तु न तथेति ।

उ०-सत्यं, सत्त्वाया अपि इन्द्रियविषयणाभोगतारतम्या … इति … अनन्तमिथ्यात्वाद्यपि कषाय प्रमाणका भवति तथातारतम्येनैव आभ्यन्तरतारतम्यमपेक्ष्य … इति ज्ञेयम् ॥

प्र० ९१-ननु क्रोधमानपार्श्वे मायालोभपाशं रागे समवतार्य 'मायालोभकषायौ चेतद्रागसंज्ञितं द्वन्द्वं क्रोधो मानश्च पुनर्द्वेष इति समासनिर्दिष्टः' इति वाचकवचनमिति न राग पुनर्द्वयोः मिथो कषाया, न च तेभ्यो मिथो ताविति सिद्ध, मतमार्हतां भगवतां मिथकिमारा क्रियमाणो रागद्वेषकषाय'स्ति कथ मिथानां भात स्तुयः ? इति

उ०-सत्यं, सामान्यनयेनैवमेव, अत एव 'समासनिर्दिष्ट' इति वाचकवचन । व्यवहारादिभिन्नस्वरूपनयामतोऽवतार इति रागद्वेषयोर्नयमतभेदेऽपि क्रोधादीनां तु नैवमिति । किञ्च स्वरूपतः कषाया अव्यक्तौ रागद्वेषौ, ततो मिथो तयोर्भवो स्तुतौ, अन्यच रागद्वेषयोर्विषयस्य प्राधान्यं कषायेषु तु स्वरूपस्य, ततो रागादेर्दर्शितगाविभेदा क्रोधादीनां स्वमश्वानुरूपास्य कषायाद्रिभ्य एव … अप्रत्यक्षत्वाच्च प्रकृतिषु गणना च ॥

प्र० ९२-ननु कषायाणामथ जयः कर्तव्य तदर्थे च सत्स्वपि न … इन्द्रियाणि असत्स्वपि … कषायसत्त्वे … इतीन्द्रियजयस्यानर्थिका पृथक् स्तुतिरिति

उ०-कषायाणां जय इन्द्रियजयद्वारैव भवेदिति तयो' कार्य-कारणभावात्पृथक्स्तुति समीचीनैव। किंच-ज्ञाप्यतेऽनेनैतद् य इन्द्रियविषयेष्वासक्त, स एव कषायजेतारं ब्रूयात्सोऽविश्वास्यो धूर्तश्च ज्ञेय'। कषायान् जिगीषुभिश्चावश्यमिन्द्रियजय एव यतनीयं, अत एव नैर्ग्रन्थ्यमभिप्रस्थितानां प्राप्तपूर्वाणां च स्वलिङ्गप्रतिपत्त्या गार्हस्थ्यत्याग आवश्यको मत ॥

प्र० ९३-ननु 'निर्वृत्त्युपकरणे द्रव्येन्द्रिय लब्ध्युपयोगौ भावेन्द्रियमि ति परं किमिन्द्रिय कां दशां यावद्भवतीति।

उ०-शरीरतया परिणतपुद्गलेभ्य इन्द्रिययोग्यास्तानादायेन्द्रियस्थानेषु यावत् स्थापन भवति तावन्नि र्वृत्तीन्द्रिय, स्थापितेषु च तेषु यद्यत्स्वस्वविषयग्रहणसामर्थ्य तदुपकरणेन्द्रियं, पूर्वभवात्तत्तदावरणक्षयोपशमो य आनीत येन लब्धीन्द्रियेणान्तरगतौ सेन्द्रिया सर्वे भवन्ति स क्षयोपशमो लब्धीन्द्रिय, यदा चात्मा तत्तद्विषयग्रहणे सावधानो भवति उपयोगेन्द्रिय, अनेन सर्वेऽपि जीवा एकेन्द्रियास्तत्रापि यत्रैव विषये, मनसस्तु शरीरव्यापित्वं च न तदेकविषयनियामकम् ॥

प्र० ९४-ननु 'मार्गाच्यवननिर्जरार्थं परिषोढव्याः परिषहा' इति सिद्धान्ते सत्यपि केऽप्यदर्शनमेव दर्शनमोहेऽवतार्य तमेवैकं मार्गाच्यवनार्थमाचक्षते शेषानेकविंशतिं च निर्जरार्थं, परे प्रज्ञापरिषहमपि 'णत्थि णूण परे लोए' त्यादिकमदर्शनपरिषहं चावतारयन्ति तत्कथमिति ॥

उ०-निरङ्कगमि विरओ' त्यादिगाथोक्तं स्वविषये चिन्तयतो ज्ञानावरणोदय', क्रियाया नैष्फल्यं चिन्तयतोऽदर्शनपरिषह, स च मार्गाच्यवनार्थमेव सोढव्य इति, ज्ञापयति चानेन यदन्येऽपि क्षुदादय. परिषहा अदर्शनाविर्भावकाश्चेद् भवेयुस्तदा तेऽपि तत्र गणनीया इति प्रज्ञाऽज्ञानयोर्भावाभावतया व्याख्यानाद् द्वयो. समावेशोऽपि उभयत्रेति ॥

प्र० ९५-ननु रागद्वेषादीनामकिञ्चित्करत्वापादनेन नामनं आपातभयाभावाच्च जय सर्वैरपि श्रमणैर्विशेषतश्च सर्वैरपि वीतरागै क्रियते एव, तत्कथमर्हल्लक्षणे तन्निवेश इति।

उ०-सत्यं, शक्रादिकृतामसाधारणामशोकाद्यष्टप्रातिहार्य-पूजामन्ययोगव्यवच्छेदमार्गेण योजय रागद्वेषजयादीनि त्वयोग-

त्वसत्त्वमार्गेऽपि न कल्याणाद्भूस्य भवामादीनामभावोऽत्र नेन मार्गेण यास्यः ।

प्र० ९६–ननु परिषहाणामुपसर्गाणां च कः प्रतिविशेषः ? सहनं किल द्वयोरपि यतः समा दृश्यते इति ।

उ०–परिषहाणां न्यायभ्रष्टास्तस्या न कश्चित्, सामान्यतस्तु परिषहेषु क्रियायाः प्राधान्यं, अनुभावः सर्गेषु, परिषहाणां कर्मणा प्रतिपत्तामेव यत्नोऽपि सम्यग्भावा न, उपसर्गेषु तु सहनमेव सम्यग् इति । तत उपसृज्यतेऽनेनेति करणेऽपि घञ्करणमिति, परिषह्यमानुदीरणमपि सहनं निर्जराकारणम्, उपसर्गाणां त्वागतानां महदुपसर्गकारकास्तथापि प्रवर्तमानीयास्तत्करणे साधुभिः, क्षुधादिपरिषहास्तु अभ्युपेतास्तथाऽऽक्षुत्काया आहारादित्यागादिभिरपि, परीषहा इन्द्रियविषयाणां प्रातिकूल्ये एव प्राय उपसर्गास्तु द्विधापि, स्त्रीसत्कारप्रज्ञा अनुकूलाभासाः अज्ञानादेकारणापर्यन्तभावित्वात् तेऽनुकूलास्तथापि, जिनपतीनां सति कैवल्ये आश्चर्यमुपसर्गसम्भवो, न परिषहाणां, किन्तूपसर्गेषु तत्कारकपरिणामा हेतवः, परीषहास्तु सम्यक्त्वाभिमापकरा इति ॥

प्र० ९७–ननु रागद्वेषयोरभावस्याः कषायेन्द्रियपरिषहाणां जया गतार्थ एव तत्किमर्थं पृथक् तज्जयः स्तूयते इति ।

उ०–अपायापगमाऽपगमपरता गायेत्या । अन्ये च श्रुतदेवादयोऽपि रागादिभिर्ध्वस्तैः समस्तैश्च पराजिताः, स कैवल्यमोऽप्यत्र रागादिपराजया नात्राशंसीति नात्रांशतोऽपि देवत्वस्याभाग इत्यपायापगमच्छदे सर्वेषां सार्थकता अपायानामिति ॥

प्र० ९८–ननु भगवतामर्हतां नामादया निक्षेपा भावार्हत्त्वमनुलक्ष्येव क्रियन्ते तर्हि हिरण्याश्वघटपटादीनां पुष्पार्हत्वमाकाशादीनां च भावार्हत्त्वं कथमुच्यते ? इति ।

उ०–स्तुत्ये पदार्थेऽर्हत्त्वमाधाय तत एव, 'अर्हतस्तोऽप्य' चेति भावार्हत्स्यवदर्हतां तथैव निक्षेपाः परं स्तुत्यानामाये अर्थे विधायत्वे विहिते जातेऽर्हत्वशब्दे तन्निक्षेप हिरण्यादिषु इतिमापोऽप्येति ॥

प्र० ९९–ननु संवरभेदेषु परिषहाणां जया गण्यन्ते सहनं च क्षुधादीनां निर्जरार्थं कथ्यते तत्कथमिति ।

उ०—अप्रासुकानेषणीयाद्यग्रहणरूपत्वादाश्रवरोधात् सवरत्वं क्षुदादिसहनात् तु निर्जरेति सुधीभिरूह्यम्। यो यस्तपोऽशः स निर्जरारूप स्यादेव, 'सवरफल तपोबल'मिति 'तपसा निर्जरे'ति च वाचकवचसी ॥

प्र० १००—ननु चतुर्विधाऽपि बुद्धि किमित्यभिप्राय इत्युच्यते येनाभिप्रायसिद्ध चतुर्विधा बुद्धि सोदाहरणाभिधीयते इति।

उ०—तस्या अश्रुतनिश्रितत्वादभिप्रायमात्ररूपता यतः, किञ्चाभिप्रायचातुर्विध्यादेव बुद्धेश्चातुर्विध्यमिति कथ्यतेऽभिप्रायशब्देन सा ॥

प्र० १०१—ननु पारिणामिक्या बुद्धेर्वय परिपाकजन्यत्वमुच्यते, श्रीवज्रस्वाम्यादयश्च तत्रोदाह्रियमाणा न तद्वन्त इति कथमिति।

उ०—परिणामशब्देन तत्र वयसो मनसश्च परिपाको ग्राह्य इति सुस्थिता ॥

प्र० १०२—ननु बद्धस्य श्लेषितस्य वाऽष्टविधकर्मणो ध्माने दीर्घकाल रजश्चेति विशेषणे किमर्थमिति।

उ०—अत्र रजः कर्मेतिकथनेन वर्त्तमानकालीनं कर्म गृह्यते, न च कदाचनापि बध्यमानस्य कर्मणः क्षय इति तद्‌बन्धाभावचरीमयोगिदशां ध्वनयन् सयोगिकेवलिदशोद्भवामेकसामयिकस्थिति धारयित्वा क्षपकश्रेण्यादिक्रम ज्ञापयति प्राक्ताऽवश्यमष्टविधमतीतकालीनं कर्मेति ॥

प्र० १०३—ननु श्लिष्टबद्धनिधत्तनिकाचितानां सर्वेषां कर्मणां क्षयेण सिद्धत्वस्य भवने किमिति श्लिष्टमेव, 'से सिय' पदेन गृहीतमिति।

उ०—स एव सिद्धिभाग्भवति यो बन्धाद्यवस्थामतीत्य समयमात्रस्थितिकां श्लेषदशामाप्य तामप्यतिक्रम्य कियत्कालमयोगित्वमनुभवतीति। एतदर्थमेव वर्त्तमानकालीनकर्मग्रहणेऽपि श्लिष्टमित्यतीतकालीन. प्रत्यय इति ॥

प्र० १०४-ननु 'दीहरयमि'त्यादिना तस्य दीर्घकालरजो यत्तु कर्म (तत्) अस्तमित्यत्र निरुक्त्या सिद्धत्व कथं किमर्थं च सेति निष्ठाप्राप्तिः।

उ०—अत्र सिद्धत्वं विवक्षितं तत एव चार्यसिद्धादयो द्रव्यसिद्धेषु नान्तर्भाविता', तपःसिद्धाश्च कर्मक्षयसिद्धः

पारिणामिकेन विवक्षित [illegible] च स यथातीते वर्तमाने च कर्म वर्गणा दूरीभूत तथा च मात्र सिद्धः किन्तु स्वरूप कर्मस्य सिद्धस्य निबद्धिस्तु 'सिद्धमित्यादिनोत्तरार्धे इति ॥

प्र० १०१-ननु 'सिद्धस्स सिद्धत्वमुपजायते' कथं?
उ० नहि सर्वथा कर्मक्षयात् सिद्धत्वात् प्राकस्य तथात्वमिति

उ० पारिणामिकेन भव्यत्वभावेन यस्य सिद्धत्वप्राप्तता स एव सिद्धगतीतिव्यपदेशात् तथाविधः, उच्यते च सिद्धाः मया मेरुस्तीति। किञ्च—यथा औदयिकादिभावानां तथा क्षायोपशमिकस्य भव्यत्वस्यापि अत एव 'भव्यत्वाभावाच्च' ति पृथग्ग्रहणं भव्यस्य क्षायरूपेण परिणत न तु कर्मवत् यथा भावनिर्जराम्यां मध्यमिति सिद्धस्य सिद्धत्वमियुक्तिः, यथाक्रम [illegible] सिद्धानां न पुनर्जन्मादि कर्मबीजाभावात्, न चानादिका सिद्धा स्वानां (कर्मणां) सादेन तद्भावान, अनादित्वं तु प्रवाहेण न व्यस्तपेक्षयेति ॥

प्र० १०६ ननु शासने येन गुणाः पूज्यताहेतुः गुणा भावरूपाऽधिकतरा सिद्धानां यदि कथमादौ (अर्हन्) नमस्कार? इति।

उ०-सत्यं, सिद्धा अर्हदुपदिष्टमार्गाराधनादेव मोक्षमार्गस्य देशकत्वेनार्हत्प्रामाण्येनैव सिद्धानां सत्स्वरूपाणां प्रामाण्यादादौ तन्नमस्कार इति।

प्र० १०७-ननु योगनिरोधेनायोगित्वेऽधिगतेऽप्यतरयेद् दीपसद्भावात्तनुमपाय पुद्गलानामादान भवेत् वा?

उ०-वेदनीयस्य पुद्गलकृतविपाकत्वात् एव एव च वेदानु भवयोर्विशेषो मत इति सयोग्यवस्थसमय एव चरमपुद्गलस्क न्धानामिति न तत्र पुद्गलादानं परमयास्तत्समयं यावत् पुद्गलसंयोगस्य विद्यमानत्वादसंगतिरिति ॥

प्र० १०८-ननु भगवान् केवली यदा लोकव्यापकस्तदा रप्यकदाप्रवेशा लोककस्थाने भगवित परमाणुसमये न कुत्र भवति? इति।

उ० दण्डसमय एव तान् स्वस्थान् करोति, तथापि सर्वथा लोककारवेव चेति ॥

प्र० १०९-ननु किमर्थमनायुष्का केवली समुद्घात कुर्यात्? किमकेवलिनोपायाः किञ्च—तत्र कारणमिति?।

उ०—अन्तर्मुहूर्त्तावशेषायुष्क केवली समुद्घातं कुर्यात् कारणं च श्रेणिरचना तावत्काला तस्या उद्धृतानां समुद्घातेन क्षपणात् तथा अन्तर्मुहूर्त्तादधिक षण्मास्याश्च न्यूनो यस्य केवलिपर्याय स नियमात् समुद्घन्ति,तदधिकायुष्कस्तु भाज्य, कारणं तु प्रागुपार्जितवेदनीयादेर्वेदनकालस्याल्पत्वमनुमीयते, प्रागपि सर्वेषु बध्यमानेषु महान् वेदनीयस्य भाग, केवलित्वे तु सर्वेऽपि बध्यमानास्तत्तयैवेति न्यूनायुष्ककेवलिन समुद्घातस्या वश्यकतेति ज्ञायते, यच्च 'षण्मासाधिकायुष्क' इत्यादि, तत्र षण्मास्यवमायुष्क इति चाह ॥

प्र० ११०—ननु केवली परमात्मा कतिभिरात्मप्रदेशैर्दंडादिक कुरुते, कतिथश्च भाग यावल्लोकव्याप्ति शरीरस्थ एव भवतीति

उ०—दण्डसमय एवात्मनोऽसंख्येया भागा निर्गच्छन्ति शरीरस्थश्चैकाऽसंख्येयो भागः तस्मादपि कपाटादिसमयेषु प्रतिसमयमसंख्येया भागा निर्गच्छन्ति भागश्चैकोऽसंख्येयस्तिष्ठति यावल्लोकव्याप्तिसमये यावदाकाशप्रदेशमानं शरीरे आत्मप्रदेशास्तिष्ठन्ति, दण्डादिकारका अपि तत्तदवगाढाकाशप्रदेशमाना एव, एवंच दण्डादितया स्थापितानामात्मप्रदेशानां तदवस्थत्वं यावत्समुद्घातमित्यवसीयते, स्थितावपि पल्योपमत्रयस्य प्रतिसमयमसंख्येयान् भागान् अनुभागस्य त्वनन्तान्, प्रतिनिवर्त्तमानस्तु स्थितेः संख्येयान् अनुभागस्य तु कण्डकमिति ॥

प्र० १११—ननु केवलिनां सातस्यैकसामयिको बन्धः, उदयस्त्वसातस्याऽपि भवतीति कीदृशोऽनुभव इति ।

उ०—बध्यमानसातस्य तादृशौ प्रदेशानुभागौ स्तो यस्मिन्नसातस्योदयो निम्बरसलव इव पयोघटे न स्वप्रभाव भिन्नं दर्शयितुमलमिति ॥

प्र० ११२—ननु सिध्यतां चरमभवावगाहनात्त्रिभागोनावगाढत्व सद्द्रव्यवीर्येणेतरेण वा? अयोगिनि सद्द्रव्यवीर्याभावादिति?

उ०—अयोगित्वाप्ते प्राक् श्वासोच्छ्वासौ निरुणद्धि, ततोऽपि त्रिभागोनावगाह सयोगित्व एव, परमयोगित्वेऽपि तथैव न समुद्घातवत्परिवर्त्त इति ॥

प्र० ११३—ननु द्वादशधोपयोगः कथ्यते, तत्र च दशासु छाद्मस्थिकेषूपलिप्सुतयाऽऽभोगकरणादुपयोजनं भवेत्, परं केवलद्विकवतस्तदभावात्कथमुपयुक्ततेति ।

उ०—मवचनम्स्य गर्भार्थे मिथ्यात्वाज्ञानाविरतिभ्यो निवृत्यात्मनः सम्यक्त्वसामायिकं, कषायार्थे यथाख्यातानां कर्मभ्योऽपि निवृत्तिमिति ॥

प्र० १२४-ननु सामायिकं कृत्वा किमिति सावद्यप्रत्याख्यानं ? सामायिकस्यैव निरवद्यरूपत्वात्, कथञ्च तस्मिन् मार्गे सर्वं प्रवचनमिति ।

उ०—सामायिकेन सम्यग्दर्शनादित्रये प्रतिज्ञाते समिति पंचकमागत तत्कायत्वात्मनिरूपस्य, समिति पद शुभ इति तदनन्तरं सावद्यत्यागप्रत्याख्यानं शुभस्य समितत्वे प्रकारत्वात् प्राकृतमितिवर्ग सामायिकं जैन च शासनं निर्ग्रन्थं, तत प्रवचनस्य मूलमिति मातृका गम्यते तत्स्वीकारादनन्तरमेव चतुर्दशानां पूर्वाणां भगवत्प्रणयने कृता रचनेति चतुर्दशपूर्वं मूलमेतदिति ॥

प्र० १२५-ननु श्रमणोपासकानां सामायिकविधाना-वश्यकचूर्णिकाराद्यो भगवन्तः सामायिकस्यानन्तरं तदनुतये-र्यापथिकीप्रतिक्रमणमाचिख्यासीति कथितवन्तः, तत्र किं तत्त्वमिति ।

उ०—सत्य, प्रथमं श्रमणोपासकसामायिक (विधि) देशार भाव श्यकचूर्णिकारा भगवन्त आवश्यकवृत्तिकारा श्रीहरिभद्राचार्या येया अपि ग्रन्थकारास्तदनुयायिन । चूर्णिपाठश्चैवं-'घरे चेव सामाइयं काऊणं तहि 'पडाए विहीए गंता तिविहेण णमिऊणं साहुणो पुच्छा साहुसक्खियं सामाइयं करेइ-करेमि भंते ? सामाइयं दुविहं तिविहेण जाव साहु पज्जुवासामि काऊणं जइ चेइयाइं अत्थि तो पढमं वंदति साहूणं सगासाओ रयहरणं निसेज्जं वा मग्गति अह घरे तो से उवग्गाहियं रयहरणं अत्थि, तस्स असति पोत्तस्स अंतेण पच्छा इरियावहियाए पडिक्कमइ पच्छा आलोएत्ता वंदइ आयरियादी जहा रायणि-याए' त्ति, यथावचैयमिह-प्रथम तावद् गृहे सामायिकं गृहीत्वोपाश्रयमागतस्यायं (विधि) न तु प्रथमसामायिकस्य। किञ्च 'जाव साहू पज्जुवासामि' त्ति पाठमेवकापनाय तत एव इतिकल्पेति पश्चात्तेन सामायिकं करोतीत्यनेन पूर्वेण सम्बन्ध, ईर्यापथिक्या सम्बन्धे पश्चात्कस्यात्पश्चादिति व्यर्थम्। किञ्चात साधुसाक्षिकसामायिकोच्चारस्य ईर्यापथिकीप्रतिक्रमणस्य चान्तरा चैत्यवन्दनवसतिप्रमार्जनादि प्रभूत क्रियान्तरम् ईर्यापथिकीप्रतिक्रमणात् प्रागुक्तम् पश्चात् तत्र' अनन्तरं पश्चादुक्त

चैत्यवन्दनवसतिप्रमार्जनक्रियां पश्चादुक्तामालोचनाचार्यवन्दनादिक्रियां च सम्बन्धयति ननु त्वोक्तां सामायिकक्रियां बह्वन्तरमप्यत्रेति। ननु यद्येवमावश्यकवृत्तिकारादिभिश्चैत्यवन्दनाद्यान्तर क्रियावृन्दं किमिति नोक्तमेतदिति।

सत्यं, 'देय तु न यतिभ्य' इत्यादिषोडशकादिवचनात्तु श्रीहरिभद्रसूर्यादिकाळे चैत्यवास प्रवृत्तो ज्ञायते तत् पुष्टि त्वनर्थदायिनीं माकार्षुरेतद्वाक्यस्य कूटालम्बनेनेति नोक्त परं नैतावता चूर्णिकाराद्युक्तो विधिरपयाति, नच तथाविधे शतशोऽपि पाठे सामायिकोच्चारानन्तरं सामायिकसम्बद्धेर्यापथिकीति सिद्धिमश्नुते। किञ्च-त एव भगवतो द्वितीयाध्ययने सामायिकावस्थितेन 'पत्तकालं उक्कीत्तणादीवि अवस्स कायव्वाणि' त्युक्त्वा सामायिकोच्चारादानन्तर्येण चतुर्विंशतिस्तवान्तं क्रियमाणमीर्यापथिकीप्रतिक्रमण निवारयन्तीति ॥

प्र० १२६-ननु भगवत्प्रतिमासु यदलकारारोहण क्रियते यत्तदन्यतीर्थ्यानुकरणमिति कश्चिद्वदति, तत्र किं वाच्यमिति।

उ०-श्रीराजप्रश्नीये सूर्याभदेवेन तद्भगवत्प्रतिमासु कृतं श्रीजम्बूद्वीपप्रज्ञप्ताविन्द्रेण जन्माभिषेके निर्वाणमहे च तत्कृतं भगवता चूर्णिकारेणापि वस्त्रगन्धालङ्कारैर्द्रव्यस्तवविधानमभिहितमिति नैतल्लेशतोऽप्यन्यतीर्थ्यानुकरण, किन्तु मौलो विधिरेष इति।

प्र० १२७-नन्वसयमप्रधाने पुण्यादिद्रव्यस्तवे विरताविरतानामपि कथं कर्त्तव्यताबुद्धि किञ्च फलं तस्येति ?।

उ०-यथा हि गृहस्थानां शरीरार्थोपार्जनकुटुम्बपोषणादौ कर्त्तव्यताबुद्धिस्तथा भगवद्भक्तिरूपे द्रव्यस्तवेऽपि सा बुद्धि, पुण्यानुबन्धो निर्जरा च तत्फल, अन्यथा समवसरणादिकमपि न युज्येत, सम्यक्त्वमूलकजिनत्वोदयफल हि तत्, तदुदयवत्त्वादेवार्हत्ता, तदेव च सामान्यकेवलिभ्यो भेदकं प्रथमपरमेष्ठित्वनिबन्धनं च, एवं वाचकमुख्या अपि साधूनामभिगमनादिषु पृथिव्यादिवधयुक्तेषु मन्यन्त एव सामायिकादपि महत्फलमिति।

प्र० १२८-ननु यथा केवलिनां ज्ञान दर्शन चैकासहायादिविशेषणोपेतत्वात् केवलज्ञानदर्शनतया कथ्येते तथा स्नातकचारित्रमपि तेषां तद्विधमेवेति किं न चारित्रं केवलविशेषणेनोच्यते ? इति।

उ०-स्यात्कालानामपि श्वसाभ्यमाहारित्वत् यथाख्यातमेव चारित्रमिति तसेव न विशिष्यते तथाविशेषणमपि न विरोध इति 'केवलापि संपुण्णानि नाम्सत्पसारित्ताणि त्ति वचनात्॥

प्र० १२९ ननु जीवस्योपयोगा लक्षणं स चाभोगः, नास्तिकाश्च भूतात्मवमपि जीवमभ्युपगच्छन्त प्राणानां धारक आभोगवन्तं च तमभ्युपगच्छन्त्येव, अत एव च चैतन्यकरणा नास्ति परलोकादिरिति मतिरिति नास्तिकास्तु परलोकादिनिषेधकतया प्रत्युत्पादयन्ति, तेनास्तु नास्ति जीव इत्यादिना जीव तदुपलम्भकं चापयोग च निह्नुवाना नास्तिका इत्याख्यान्ति, तत्कथमिति।

उ०-वर्तमानकालभ्युपगच्छ जीवमुपयोगं च ते इच्छन्ति परं जैनैः जीवस्य उपयोगलक्षणस्य जीवितवान् जीवति जीविष्यतीति जीव उपयुक्तवान् उपयुङ्क्ते उपयोक्ष्यते चेत्युपयोग इति त्रिकालिकोपाधिकत्वस्वरूपेण निष्पाद्यते न तन्नास्तिकानां सम्मतं, अत एव प्राणापानादिधारणत्वं जीवासाधारण्यमपि अत्र मतवान्नुक्त्या तदुपयोग एव कल्प्यते जैनैरिति॥

प्र० १३०-ननु भगवन्महावीरजनन्या त्रिशलया गजादिका स्यामाभनुसंता दश सिंहादिका वेति?।

उ०-यद्यप्यावश्यकचूर्ण्यादिषु गजादिदशमस्यातिदेशा श्रीवीरचरित्रेषु गजादीनामेव दर्शनमुल्लिखितं तथापि प्राचीनताडपत्रीयप्रतिषु सिंहादिका अप्युक्ता इति नैकं मतमाश्रयितव्यमिति।

प्र० १३१-ननु 'मम प्रसादस्तत समाधिश्चे'ति वाक्ये च 'समाधिमरणं च बोधिलाभो चे'ति प्रणिधानवचनात् 'समाहि वरमुत्तमं' दितु'स्तुयोतकरवचनेति कुत्र क समाधिरिति।

उ०-रागद्वेषाभ्यामबाधनं मरणकाले मोक्षमार्गाभ्युपगमा दर्शनादिवितरणं चेति द्विष्वपि समाध्यर्थेषु यथायथमर्थो ग्राह्यः, त्रिष्वपि संसारविमोक्षणं सर्वत्र तस्य साधूनामपि याच्यत्वात्॥

प्र० १३२-ननु क्षायिकसम्यक्त्वधरौ कृष्णसत्यकिनौ सम्यौ कथं वैष्णवशैवकुमार्गयो प्रवर्तकौ जाताविति?।

उ०-तौ हि लौकिकप्रमादपरौ पश्चात्तनैश्च विषयकालुष्यैः पतितयोर्वृद्धुमात्रयितिः। अत एवानुयोगद्वारादिषु कुत्रापि कथितत्वे भागवतादीनामुक्तिरिति नहि शासनयातुकानां प्राकृतानामुपनायको भवतश्चेति॥

प्र० १३३–नन्वविरतादीनामशक्त्या व्रतानां गार्हस्थ्य विषयेष्वासक्त्या वेति ?।

उ०–तेषां व्रतेष्वशक्तिर्विद्यते पर सा विषयादिगृद्धिमूलैव, अत एव च तेषां द्रव्यप्रत्याख्यानादिसद्भाव, देवताराधनाद्यर्थमविरतादीनामप्यष्टमपौषधादि श्रूयत एव ॥

प्र० १३४–ननु पूर्वभवकृतानां पापानां प्रायश्चित्त क्रियते न वेति ?।

उ०–'सव्वकालियाए'त्ति 'इह भवियमन्नभवियमित्या'दिवचनाच्च क्रियत एव पर प्रतिक्रमणान्तमेव, तप आदिं तु ज्ञानिनाऽपि न क्रियते इति ॥

प्र० १३५–ननु प्रकामशय्यासूत्रेण गमनागमनविराधनादोषा कथं न प्रतिक्रान्ता ? इति।

उ०–प्रागीर्यापथिक्या प्रतिक्रान्तत्वात् श्रावकाणां सामायिकादेरादावेव सेति ॥

प्र० १३६–ननु ईर्यापथिकीशब्द क्षीणरागक्रियायामपि साम्परायिक्यां शेषसंघस्य साम्परायिक्यामपि क्रियायां प्रवर्त्तते तस्य कस्कोऽर्थ ? इति।

उ०–क्षीणे कषायेऽक्षीणे च गमनार्थं ईर्याया, पथशब्दश्च जातार्थ इति न तस्या अर्थे विशेष परं साम्परायिकी विराधनाया विशेषणमन्यत्र तु सामयिककर्मण इति, अत ईर्यापथ' साध्वाचार इत्यपि व्याख्यातमभियुक्तैरिति ।

प्र० १३७–ननु शय्यागोचरचर्यायो'र्यो मया दैवसिक' इति प्रतिक्रमणसूत्रे, परमेकविधासंयमादिप्रतिक्रमणे तत्कथं नेति ?॥

उ०–असंयमादिप्रतिक्रमणादि त्रैकालिकं न तु शय्यादिवत्तद्दिनमात्रोद्भवं दिनादिप्रतिबद्धं, असंयमादित्वनिर्दिष्टकालस्य त्रिकालवाचकता त्रिकालविषयतेति ॥

प्र० १३८–ननु यत्र जीवे निदानशल्यं तत्र मिथ्यादर्शनशल्यं नियतं भवेन्न'वा ? भवेच्चेत् किंकृतं पार्थक्यमिति ।

उ०–मिथ्यादर्शनस्यानियमात्सफलं पार्थक्यं, चारित्रं तु प्रतिबन्धवति कृतौ फल यावच्च न भवत्येवेति ॥

प्र० १३९–ननु नगरे दशसु दारकेषु जातेषु पञ्च दारका जाता इत्यभिधाने मिश्रा भाषा तर्हि वस्तुष्वनन्तधर्मात्मकेष्वेकादिधर्माभिधायकं नयवाक्यं कथं न मिश्रभाषारूपमिति ?।

उ०-अत एव दुर्नयस्यान्यधर्मापलापरूपत्वाद्विरपेक्षनयानां मिथ्यात्वरूपता कथ्यते सापेक्षाणां तेषां सुनयत्वं गौणत्वे चाविवक्षितधर्मस्य प्रमाणत्वेति विभागः नयेषु काचिदापत्तिः, अत एवेयं स्थूलव्यवहारनयमतानुसारिणीति तृतीयभाषास्वरूपविदः कथयन्ति ॥

प्र० १४०-ननु भगवतां केवलिनामाहारसंज्ञाया अभावः सति निर्विवादं नोसंज्ञोपयुक्तत्वात्तेषां, सति तदभावे कथमाहारकरणं, किञ्च-यदि संज्ञाया अप्याहारस्य इष्यते स तर्हि तद्वदेव क्षीणमोहे भयमैथुनपरिग्रहा अप्येष्टव्याः स्युरिति ॥

उ०-सत्यं भगवतामाहारसंज्ञाया अभावः परं तदभावमात्रेणाहारेऽनिष्यमाणे परिग्रहसंज्ञाया अपि (अभावात्) गणधरादिप्रव्राजनादिना शिष्यादयोऽपि मम कार्याः स्युः एवं च शासनमेव न प्रवर्त्तनीयं, यदि च शिष्यादिग्रहणेऽपि मोहोदयाभावात् परिग्रहसंज्ञा सर्वत्रापि तद्ग्रहेऽपि न तत्संज्ञेति, किञ्च-तत्सम्मोहोदयापेक्षमेव तदुपलक्षणत्वं अत सर्वासामपि तासामुदये तत्तत्कर्मोदयेन तद्भयसुखाद्युपभोगाभावादिति सफला स्यादिति ॥

प्र० १४१-ननु सर्वस्मात्प्राणातिपातादेर्विरमणं त्रिविधं त्रिविधेन विधाय यथाप्रवृत्तकारी कथं महाव्रताराधकमिति ?।

उ०-सत्यं, योगात्रिकेऽपीप्सीति न्यायात् प्राणातिपाताद्या आश्रवाः, यदि च साध्वाचारातिक्रमजातप्राणातिपातादिषु तत्र पश्चात्तयोरतिपर्युपसर्गयोः सार्थकत्वमिति। अत एव च साधुधर्माचारसापेक्षमाचरतामपि प्राणातिपाताद्यप्रायश्चित्तेऽप्याराधकता, यदि विहाराद्यर्थं नद्युत्तरणादि विदधानः कार्यं कुर्वन् विराधकः कुगतिगामी वा शास्त्रेषूक्ता अपि अत सिद्धान्ता तथैव श्रावकाणामणुव्रता यपि तन्मर्यादातिक्रमविरमणरूपाणीति श्रीजिनगुरुभक्त्याद्यर्थं विदधानोऽपि विराधनां कामं कुर्वन्नाराधक एवेति तथाविधक्रमातोऽतिचारः परित्र ॥

प्र० १४२-ननु कषाया यस्योदितास्तस्यैव साम्परायिको बन्ध इति तु निर्विवादं, परमप्रमत्तस्यापि मायाप्रत्ययिक्या अभावे को बन्ध इति ?॥

उ०-यद्यपि तस्यामोघप्रत्ययिक ईर्यापथ परं कषायाणामनुदयेन यावत्तत्प्रत्ययिकः साम्परायिक एव तत एव सकषायाणां सांपरायिकभावेन परिणामः एकस्यैव च बन्ध इति ॥

प्र० १४३–नन्वेकविधासंयमस्य सार्वकालिकस्य प्रतिक्रमणे शेषद्व्यादिस्थानकप्रतिक्रमण किमर्थं ? तदन्तर्भूतत्वादिति॥

उ०–यथा श्रामण्यातिचारस्य यो मया दैवसिकेन, गमनागमनस्येर्यापथिक्या, शय्याया प्रकामशय्याकेन गोचरचर्यादेस्तत्सूत्रेण च विशेषकालादिरूपत्वात्प्रतिक्रमण तथाऽत्रापि पर्याययोगकरणादिभेदतया प्रतिक्रमणमिति ।

प्र० १४४–ननु मौढ्यमवधारणीयेषु धर्मादिषु स्यात् पर विषयेषु तत्कथं ? तत्र तु गृद्धिप्रद्वेषयोर्भावादिति ।

उ०–परमनन्यमनस्कतया, विषयेषु तौ चिरस्थायिनौ यदा तद्गत मौढ्यमेव तदिति॥

प्र० १४५–ननु सयोगिकर्मबन्धश्चांचल्यात् तथा च योगपरिणामरूपाया लेश्याया कथमेकरूपतेति ।

उ०–योगस्य चाञ्चल्येऽपि आत्मपरिणामस्याचाञ्चल्यात् आत्मपरिणामस्य भावलेश्यारूपत्वात् ॥

प्र० १४६–ननु द्वात्रिंशति योगसङ्ग्रहेषु यत्षोडशधा धर्म्य शुक्लं चोक्तं तत्कथमिति ?॥

उ०–तयोर्भेदा भावना आलम्बनानि लक्षणानि च सङ्ग्राह्याणीति विवक्षितमिति॥

प्र० १४७–ननु श्रमणधर्मस्य दशविधता किमर्थिका श्रमणधर्मभेदे सैवाख्यायते, यत न केवला मूलरूपा न चोत्तरगुणरूपा उभयरूपापि नैव, न च रागादिवत् स्वतन्त्रविशेषरूपापीति ।

उ०–पर्षदि व्याख्याने सोपयुक्ततमा, अत एव निर्युक्तिकृद्भिरपि भावधर्माधिकारे कुतीर्थिकादिधर्माणामसारतापादनाय सैव व्याख्याता, एवं च तत्रैव स्वसमयादिकथानामवतारो ज्ञायते,अत एव संवेगादिरस उत्पद्यते श्रोतॄणां आदिधार्मिकाणामविरतादीनां सर्वेषां कथनमस्या उपपन्न, नात्र सूत्रार्थार्पणवत्पर्यायाद्यपेक्षा, न धर्मपरीक्षकादिवद् बालादिविभाग ॥

प्र० १४८–ननु प्रथमादिषु श्राद्धप्रतिमादिषु 'नो सव्वधम्मरुई'त्यादिना निषेध क्रियते स किमर्थक ? विधिप्रतिषेधरूपस्तु न भवति, करणे प्रत्यपायाभावादिति ।

उ०–प्रतिमाबाधकमर्यादारूप. स, तेन सम्यक्त्वादिधारणे सति सर्वधर्मरुचेरभावेऽपि तत्तत्प्रतिमानुष्ठानानां स्थितिरबाधेति,

तथाचारित्र प्रतिपत्त्यणुव्रतादीनामानन्दादिश्रमणोपासकानां च तत्तदणुव्रतादीनां परिहारो दर्शित चित्रवादीनां सर्वेषामपि भवते मृषा यथा धीपवाराधनानामपि ॥

प्र० १४९–ननु पद्मस्थादिषु श्रावकप्रतिमादिषु पञ्चमा स्वार्शिगरिमाणं सामायुक्त तथा प्रावचनीषु कथ मेति ?।

उ०–श्रावकानां तासामनुष्ठानं प्राक् प्रागेव प्रतिपत्तं स्यात् परमाश्रयातिचारादिरहिततया तद्विशेषणाक्रम एव तासां तस्य श्रमेतनीनां त्वाप्तामपि प्रतिपत्तिरिति ॥

प्र० १५०–ननु द्रव्यस्तवे असंयमोऽस्ति न वा ? आद्ये, कथं सर्वथाऽसंयमनिवृत्तेस्तत्कारणानामुपदेशो युक्तः, नासत्पक्षे तथा विविधत्रिविधनिवृत्तिर(रू)संयमस्येति, द्वितीये तु साधुभिः कथ न स्वयंकृतिस्तस्य न च निरर्थक सा, बोधिलाभादिमोक्षान्तफलप्रापकतया श्रमणोपासकानां देशनात् तत्फलं वानुष्ठानं 'आरम्भादिकाम'मित्यादिना श्रमणानामपीत्यादिति ।

उ०–सत्य, बोधिलाभादिमोक्षान्तफल एव द्रव्यस्तवो भगवतां जिनानां, तत्साधनेषु पुष्पोपचारादिषु असत्यसंयमः, परं पुष्पतमादिबहुमानमकृत्वाविना तत्क्रमेण तदुपात्तं कर्म प्राक्तन बाध्यमपि कर्म निर्जीर्यते, अत एव प्रमयेकत्वविस्यते करणाय सः, न तु पुष्पोपचारादि तस्य तु पूजासाधनतया लोके सिद्धत्वादनुचार एव, मलिनांशुकस्नानस्नान सारसम सः ।

श्रमणास्तु निर्मलतरांशुकसममायधारिणः, नातस्तेषां तस्मिन्नावर नापि निर्मलांशुके प्रक्षिपति सारं कश्चित् न च तादृशा मलिनतरांशुकधरेभ्यो मोक्षविशति विवेक स्वाध्याया-दिके मोक्षमार्गे प्रवर्त्तमाना एव साधव इति ॥

प्र० १५१–ननु तद्व्यर्थाधाकर्मादिदानमप्युपदेश्यमिति केशव किमाह पूजाया द्रव्यस्तवरूपाया च उपदेश स कर्मप्रेत एव महाद्रुम्यादिप्रतिमावन्दनस्यस्तदुपदेश तथापि पात्र ध्यानाधिक कर्तारं बाह्यप्रतिपत्त्यादिरहितं चोदिश्य विधानात् तस्य, रूपमन्यथा तथाप्युपपाप बहुनिर्जरा च तत्कृततया मान्यस्तु सूचकता भगवता, पात्रस्यासौ वीतरागतया तत्परिभोगस्वकारणं बाधक एव संयमस्येति तु यत्न एव युक्तमिति ॥

प्र० १५२–ननु षड्जीवनिकायस्यक्रमादि अत्याज्य एव युक्त, तस्य च द्रव्यस्तवो बोऽर्थ्यादिना बहुमानरूपस्तत्साधने-

धूच्चयनादिषु प्रवर्त्तमानस्य न कथं न पूजाध्यवसायस्य व्याघात ? इति

उ०–षड्जीवनिकायादिश्रद्धानमिव परिग्रहादिष्वस्त्येव सावद्यत्वश्रद्धान तथाप्यासक्त्या तस्य प्रवर्त्तनमस्त्येव तस्य तेषु, ततो न श्रावकानुचितारम्भपरिहारेण प्रवर्त्तमानस्य पूजाध्यवसायस्य व्याघात, यस्त्वारम्भापायदर्शी गार्हस्थ्येऽपि तद्व्यापारपराङ्मुखः, स तु साधोरिव स्थास्नुर्न तदुपदेश-पात्रमिति, भगवांस्त्वर्हन् वीतराग इत्यशोकादिप्रातिहार्याणामार्हन्त्यफलरूपाणामुपभोक्ता, न च सराग', अयं तु प्रतिमाकल्प इति नानौचित्य द्रव्यपूजायां, न हि साधुप्रतिमाया स्त्रीस्पर्शादिभावे सरागोऽपि साधु प्रायश्चित्तभागीति सर्वसिद्धमेव, न च सापीति ॥

प्र० १५३–ननु यदि बोधिलाभादिफलतया अर्हद्बहुमानाद्युद्देशवांश्च द्रव्यस्तवस्तर्हि न कथं सोऽनन्तरमोक्षफल ? इति।

उ०–भावस्तवरूपः संयमोऽपि सरागावस्थो न तथा तद्धेतुर्यदि (तदा) प्रतिबन्धमग्नानामेषामेतत्फलाभावे क प्रश्न ? एषोऽत्र विशेषो यदुत–सरागा अपि संयमिनो नैर्ग्रन्थ्यं प्रति प्रस्थिता' (तेषां) तद्यानन्तरापवर्गफलं स्यादेवेति ॥

प्र० १५४–ननु साधूनां विहार कतिभि कल्पै कतिभिश्च तैर्वर्षावासावस्थानमिति ?।

उ०–सामान्येन मासैरष्टभिस्तावन्तो मासकल्पा नवमश्च वर्षावस्थानरूपश्चातुर्मासिक इति नवकल्प्या विहार, वर्षाश्चैत्रागमने त्वष्टाविति ॥

प्र० १५५–ननु षाण्मासिक उत्कृष्टः कल्प इति कथमिति ?।

उ०–उत्कृष्ट पर्युषणाकल्पस्तु चातुर्मासिक एव, तावन्मानस्य स्थविराणामवश्यंकरणात्, षाण्मासिकस्तु ज्येष्ठाऽवग्रह' स चापवादिक इत्यनियत एवेति ॥

प्र० १६५–ननु कल्पशब्देन किं वाच्य किं साधूनामाचार शासनस्य मर्यादा वेति ?॥

उ० – द्वयमपि तच्छब्दवाच्यं, आद्यं पंचकल्पोक्ता आचेलक्याद्युपलक्षिता अनेकधा साध्वाचारा, अत एव बृहत्कल्पेत्यभिधानं मर्यादावाचिता तु पुरिमचरिमाणकप्पोत्यत्र तत एव च च पर्युषणाकल्पेत्यभिधानं, तत्र श्रीवीरतीर्थे कल्पवाचनं मर्यादारूप मङ्गलरूपं च, तत एव चास्यहेतोर्जिनगणधरावलिकयोरादौ कीर्तनं, स्पष्टश्चायोऽर्थो दशाचूर्णाविति ॥

प्र० १५७-ननु को भेद आचारमर्यादयोरिति ?।

उ०-सामाचारिक आचारः अनतिक्रमणीया मर्यादा, किंवा चेलकल्पादिक आचरणविषयः स्तरस्तु चतुर्मास्यपर्युषणा-सामाचारीरूपमर्यादाविषयः, तत्र आद्यन्तपुरुषपदे पार्श्वस्वरूपेण, साधूनामपि ध्रुवं चोक्तमिति ॥

प्र० १५८-ननु पर्युषणाकल्पादिकाव्यसमीरितं समायां कस्य पद्धतिना याम्यते, तत्रापि कुतः प्रवृत्तमिति ?।

उ०-चरमपदे साधुसाध्वीनामर्थात् सांवत्सरिकमप्यधुना समागमं तिरस्कृत्य पुस्तकारोहात् प्राक् प्रवृत्तमिति 'एवमेव' सांवत्सरिक पर्वरूपं पर्युषणाकल्पोक्तेरवगम्यते। आषाढ्या सांवत्सरिकामेव्यैषादृशानु पञ्चकेष्विति तु यथाऽऽपूर्णादिषु स्याद् एव। चैत्यवासिनां प्रवृत्तिस्तु पञ्चाशद्वर्षशताब्द्याः परतो जाता मात्रोऽन्तर्वाच्यादिषु तत्पत्र, मूलपदे पर्षदीया तु वाचना चूर्णिकार-समयात्प्रवृत्तेति, तदुक्तिप्रकारश्चाप्यचूर्ण्योदावपीति ॥

प्र० १५९-कस्मादचेलक्यादीनां दशानामपि कल्पानामेतस्या स्थितिमिति पर्युषणया नियतः कल्पत्वम् ? इति।

उ०-चारित्रप्रतिपत्तित एवाचेलक्यादीनां प्रतिपत्तिः, ननु स्थापनासामाचार्युक्तिपूर्विका पर्युषणायां साम्यस्य प्रथमान्तिम तीर्थयोर्विधेयत्वाख्यस्य कल्पस्य इति ॥

प्र० १६०-कस्मादन्यजिनतीर्थयोश्चाचेलक्यादीनां नियतत्व मिति पर्युषणाकल्पस्य नियतत्वोक्तिः पुरिमचरिमाणामेवेति।

उ०-आचेलक्यादीनामनुष्ठानापेक्षया नियतत्वात्तस्या पर्युषणाया नियतत्वं सिद्धमेव, अत्र तु पुरिमेत्यादिनोऽप्यमान्यकरणे कल्प इति ॥

प्र० १६१-ननु यथाऽऽचेलक्यमत्र कल्पः साधूनामाचरकास्तथा साध्वीनामपि परं पर्युषणाकल्पस्यैतस्य नैयत्यं तु कथं स्यात् ? यत आवश्यक-चूर्णौ तासां निषिद्धस्याप्यनेकोक्तेति तदकल्पसामाचारद्वासां स्वकल्पतो पठितमप्येतदसमर्थत्वात् स्वयं सिद्धेव तदरस्यैव च व्याख्याना हेतोरुक्तेरिति।

उ०-सत्यं कल्पकर्षणस्य नैयत्यमेव तदधिकारे ताभ्योऽर्पयति, भगवच्चूर्णौ च साध्वीनां स्वसमुदायस्यापि तत्कथं स्पष्टोक्त्या वर्णितमेव ॥

प्र० १६२–ननु स्वलिङ्गानामेकेन समयेनाष्टशतं सिध्यतीति सिद्धान्त तदपि मध्यावगाहनावतामेव, ये तु मध्यमजिनतीर्थीया न च ते नियताचेला इति ।

उ०–सत्य, वर्षाकल्पादिसान्तरोत्तरस्य भावाभावाभ्यां सचेलकाचेलकविचार, न तु रजोहरणादिलिङ्गापेक्षया तद्रहितास्तु जिनगृह्यन्यलिङ्गा, अत्रान्त्ये द्वे अन्तकृत्केवलिनामेवेति ॥

प्र० १६३–ननु चतुर्थभक्तादिकासु सतीषु संज्ञासूपवा-सादीनां किमिति प्रत्याख्यानभेदेष्वभक्तार्थ इति सामान्योक्तिरिति

उ०–सत्यम्, अभक्तार्थशब्देन स्पष्टमाख्यान्ति शास्त्रकारा-यन्नैकदिवस यावदेतत्प्रत्याख्यान किन्तु द्व्यादिदिवसषण्मा-, स्यन्तमपि, स्पष्ट चेद 'नमुक्कारे' त्यादिगाथाचूर्ण्यादौ, तत एवा-, स्वाध्यायतपोवृद्धौ 'चउत्थभत्तिया छट्ठ' मिति पृथक् पृथक् प्रत्या ख्याने कोटीसहित न षष्ठाष्टमादीति, कोणिकाभयकुमारादिभि-श्चाद्यदिन एवाष्टमभक्तप्रत्याख्यानं विहितमिति व्याख्याप्रज्ञप्ति ज्ञातधर्मकथादिषु स्पष्टं, पर्युषणोक्तपानीयव्यवस्था तु तत्र तदभि-महचत्ताख्यापनाय श्रीवीरप्रतिमासु चापारणेऽप्यन्यतपोभिधानात्॥

प्र० १६४–ननु मासमध्यं पक्ष इति कृत्वा पूर्णिमायां पाक्षिकाख्या न्याय्येति चेत् ।

उ०–तर्ह्यमायां न सा किं पंचदश्यास्तिथे सा चेदत्र तत्रापि द्वितीयाद्यासु सा भवतु मासमध्य चतुर्दश्या शास्त्रका-राणां सम्मत, यत पिण्डैषणाचूर्णौ 'अद्धमासिय वा उववास काउं अवामसाए करेति भत्त'ति वचः, तन्नामावास्या पूर्वस्याश्चतुर्दश्या पक्षार्धमासत्वमाख्याति, यच्च प्रकल्पचूर्णौ भाद्रशुक्लप्रतिपदि पारणकाख्यान तत्कल्पादिवन्मनोऽभिमतमुद्दिश्य न तु पाक्षिक-शब्दस्तत्र प्रत्युत तदभावस्तस्याभाव ज्ञापयति तत्रेति ॥

प्र० १६५–ननु यान्येव प्राणातिपातविरमणादीनि पंच-महाव्रतानि यान्येव च क्रोधविवेकादीनि चत्वारि तान्येव दश-विधे श्रमणधर्मे इति कथं न पौनरुक्त्यमिति ?।

उ०–प्राक् तदाश्रवनिरोधतयोक्तानि, दशविधश्रमणधर्मे तु निर्जराप्राधान्येन, तत एव 'अहियासंतस्स 'कम्मक्खओ' इत्यादि शास्त्रवच इति ॥

प्र० १६६–ननु संस्तारकपौरुषीविधिर्दर्शिता 'संथारा उव्व-

इत्यादीन्यादिना पृथक् सामर्थ्यनामाख्यमीयमानातिचारतः सामान्य विशेषात्मके श्रमणप्रतिक्रमणसूत्रे किं नाक्ता ? इति।

उ०-प्रक्रमनिकामशय्यायामस्ति साक्षादुक्तानामपि सर्वेषामेषां ग्रहणमिति॥

प्र० १६७-ननु त्रीणिपर्यन्तया महागुप्तिरूपकता किमि [illegible] पृथगुच्यन्ते ? इति।

उ०-समाभागपूर्वकाभ्यां तस्य स्वप्नादिगतानामनाभोग गुनामामिति॥

प्र० १६८-ननु जीवादिषु तत्त्वेषु परस्परं विविक्ता भेदा यत्तु गुच्यन्ते सूक्ष्मबादरादिधर्माधर्मादिवत् परमाण्वादिषु मावान्तेषु शक्या भव्यस्वर्गादिषु किमिति वैविक्त्येनाप्ता ? इति।

उ०-आमयकयो तासु संवरनिर्जरामाक्षाभावादमुत्र स्तादमायेव पापाऽऽश्रवादीन् जीवाजीवाभ्यामुक्तो तपतेऽमास्त एमेदा मपि, मतो जीवादिसमस्तत्वमशक्तस्य सम्यक्शोभवाक्ता सापि निर्देशादिद्वाराभ्युतस्य तत्त्वसतस्य तथात्व इति॥

प्र० १६९-ननु 'तपसा निर्जरा चेति' विधेरवधारणात् समित्यादिपरिषहजयान्तानां निर्जराहेतुत्वाख्यं न स्यात् ? कथ च 'मार्गाच्यवननिर्जरार्थं परिषोढव्याः परिषहाः' इति सूत्रं न व्याख्यते ? इति॥

उ०-सत्य, अकम्पस्याऽऽस्रवे संवरः तत्रैव च समिति गुप्त्यादिषु, परं तस्याश्रमादिषु तु निर्जरा भवन्ती न वाप्स्यितुं शक्या, तथा बन्धाभावनिर्जराकम्पत्वादेव तदन्वोऽनेके प्रादुरप्यप एव, निर्जरा संवरफलमिति ज्ञापनाय संवरतत्त्व उपन्यास एवा मविकल्प एव॥

प्र० १७०-ननु 'करेमि भंते त्यत्र गुरोर्भयमयात्वकरत्वात्क स्यात्सुखमवताय भवान्तभयान्तमवन्तशब्दैः सम्बोधन क्रियते, न च सर्वे गुरवो भयान्तो भवस्यान्त भासन्, सम्बोधन च प्राप्त तत्सन्मयस्याभिमुखीकरणे स्यादिति।

उ०-'भाविनि भूतवदुपचार' इति न्यायसत्त्वात् विरोधः उक्तवाक्यं भविष्यत्वस्याभितकर्यकारणानां वर्तमानसम्बोधनं नियेधयेदिति॥

प्र० १७१–ननु भवान्तादीनां शस्तत्वादस्तु तै सम्बोधन गुरो, परं भ्रान्तशब्दस्यातथात्वात्कथं गुरुस्तत्सम्बोधनविषय ? इति ॥

उ०–नात्र द्रव्यभ्रान्तादयोऽशस्ता आश्रीयन्ते किन्तु भ्रष्टार्थं भ्रान्त गृहीत्वाऽज्ञानादिरहितत्वात्तदपेक्षया भ्रान्तत्वस्य शुभतैवेत्यूहनीयम् ॥

प्र० १७२–ननु जातिस्मरणादिना बुद्धा स्वय चारित्रं स्वीकुर्वन्ति, तदा 'भंते' त्ति व्यर्थमेव, तथैव च गुरोः परोक्षत्वेऽपीति।

उ०–सत्य, तथा बुद्धास्तत्कुर्वन्त पूर्वभवाचार्यं भदन्तेत्यादिना सम्बोधयन्ति, गुरो. परोक्षत्वे तत्स्थापनाऽऽमन्त्रणेन यथा परोक्षस्य राज्ञ पादुकाधिवासनेन, प्रत्यक्षेपि गुरौ सामुदायिकवन्दनादौ सघर्षादिवारणाय रजोहरणे चरणं स्थापयित्वा पादस्पर्शनादि क्रियत एवेति ॥

प्र० १७३–नन्वन्यतमाभि' पञ्चभि क्रियाभि कायिक्यादिषु क्रियाव्याप्ते किमिति क्रियाणामाश्रवभेदेषु पञ्चविंशतिरुक्तेति।

उ०–आश्रवहानस्य वैविध्यार्थमेव सा, यथा व्याधेरौषधपानलेपसेकानुपानपथ्यादिभिर्वैविध्येन चिकित्सा, प्रज्ञापनाकारादिभिस्तथोक्तत्वात्पश्चात्तनैस्तथोक्तेति ॥

प्र० १७४–ननु श्रमणानां भगवतां प्रमत्तत्वे त्रयोदशसु क्रियास्थानेषु नत्वहिंसादिक्रियास्थानानां सम्भव, परमप्रमत्तानां तेषां क्रियास्थान स्यान्नवेति ?।

उ० – शैलेशीत प्राक् न क्रियास्थानस्याभाव इत्यप्रमत्तानां भगवतां हिंसादिक्रियास्थानानामभावेऽपीर्यापथिकाख्यमन्त्यं क्रियास्थानं, यत आहुः सूत्रकारा भगवन्त –'अतत्तासंवुडस्स अणगारस्स ईरियासमियस्स आउत्तं गच्छमाणस्स जाव चक्खु निवायमवि अत्थि ईरियावहिया कज्जति'त्ति, नैतत्केवलं वीतरागविषयं परं सकषायाणां कषायप्रत्ययो विशिष्ट', प्रस्तुतस्तु योगमात्रजनितोऽधिकृत इति ॥

प्र० १७५–ननु पृथिव्यादिषु षट्सु षड्जीवनिकायेति निकायशब्दस्य रूढि' सूक्ष्मैकेन्द्रियादिषु च चतुर्दशसु भूतग्रामेति ग्रामांशब्दस्य रूढि' तस्य रूढिः सा किं हेतुकेति ?।

उ० – केचित्पृथ्व्यादीनेकेन्द्रियांश्च सचेतनतयेच्छन्तोऽप्येके न तेन तद्वत्तामभिमन्वन्ते, तन्निरासेन जीवानामानन्त्यासं-

कषायत्वज्ञापनाय निद्राप्रमादश्चान्यो व्यवहारविति ज्ञाप्यते इति॥

प्र० १७६-ननु सप्तमगुणिनोऽप्रमत्ता गीयन्ते कषाया-ऽपय प्रमादाः ममावम तेषामुक्ष्यादिगाः क्षीणमोह इति कथ तेऽप्रमत्ता ? इति।

उ०-प्रमादानां क्षये क्षीणा एवाप्रमादिनः ते हि कषाय-योगाभ्यां द्विधाऽप्रमत्ता सप्तमगुणिनस्तूदयनिरोधविफली-करणाभ्यां कषायाप्रमादिनः, एव एव क्षयोपशमस्य गुण-स्थानानां तु कुशलाकुशलप्रवृत्तिनिरोधाभ्यां तावपि समिति गुप्तिद्वारेण, अन्यथा तुरमुक्तत्यागत्वेऽप्रमत्तो न स्यादिति॥

प्र० १७७-ननु समितिपंचके एषणासमितिग्रहणेनाहारा दीनामेषणास्वादा यस्याः उद्गमोत्पादनाभाषैषणास्तु पृथगिति तदकरणेऽपि कथमप्रमत्तता भवती कथ वार्यते ?।

उ०-क्षयोपशमे षष्ठगुणयुक्तत्वं स्यादेव एषणाग्रहणेन तुमारम्भकषायेणोद्गमादी अपि ग्राह्यत्व यत्र तत्र एव द्विचत्वा रिंशता भिक्षादोषैरसंस्पृष्टत्वं मिस्वाविधाने स्यात्, अत्रापि पञ्च-मिस्तस्य तस्यापवादभूतस्यासद्भावेऽपि यसतिशय्यामपि भावानि॥

प्र० १७८-ननु केऽभिगुहितमिथ्यादृशः के चेतरे ? इति।

उ०-सांख्यादिकान् मोक्षहेतुकरैर्यवत्वादिस्वीकर्तॄन्का भिता मार्या अपरे स्वपरयिषा॥

प्र० १७९-ननु मोक्षाभिलाषिभिः क्रियमाणमनुष्ठानं सकाम-निर्जरात्मकमिति किं सत्यं ? यत आवश्यके तत्त्वार्थे चाकाम निर्जराया भेदेन वाक्षप ज्ञापकमिति।

उ० गुरुतमाद्दतमतानुसारिणामपि शास्त्रनिरपेक्षतपमार्गिणं पातञ्जल्यादिनामन च पद्यकामनिर्जराका पञ्चस्वरूप च यदि तर्हि परेषामनुष्ठाने किं वाच्य ? अकामशास्त्रतपसामेदस्तु एकम वाक्तमानिकी निःस्पृमोपेक्षा भावत्व सेति ज्ञाप्यते निर्जरा पूर्वसम्यक्त्वाविभावेरानुकूल्यता ज्ञापनायेति भगवन्ता हरिभद्र सूरया भावाभिमती हिमपथमगुणावशाद्यपातलमप्रमृप्यात्रिकान् स्वभावपापान महासावद्यान् अतिसावद्यत्वेन मुक्त्यहेतुतया च सिद्धान्तितवन्त इति।

प्र० १८०-ननु गच्छक्रीयादियुक्तः स्यात् प्रमत्त ? इति।

उ०-कषायपागमेषेऽप्रमत्ता क्रियेति एतनापताऽपि सकषायस्ये

प्रमत्तता तथा यतनाशून्यत्वेऽपि ॥

प्र० १८१—ननु अन्ययोगेनामिश्रा मनोवाक्काययोगा केवलिनामेव, तत्कथ ? काययोगेनैव मनोवाग्योग्यपुद्गलादानादिति ।

उ०—तेषां धर्मकथादिषु संकल्पाभिनयशून्या वाक्प्रवृत्तिः, अतर्जल्पसंकल्पशून्या कायप्रवृत्तिर्विहारादौ, अन्तर्जल्पाभिनयरहिताऽनुत्तराद्युत्तरेषु मन प्रवृत्ति, अत एव सज्ञा भावमनश्च न तेषामिति ॥

प्र० १८२—ननु असंयम एकधा सप्तदशधा चेति कथ द्वि प्रतिक्रम्यते ? इति ।

उ०—एकधाऽसयमस्य रागबन्धनादयो भेदाः, सप्तदशविधस्य तु पृथ्वीकायाद्ययतनारूपा भेदा इति ॥

प्र० १८३—ननु षोडशधा गाथाषोडशकानां प्रतिषिद्धकरणादि प्रतिक्रम्य त्रयोविंशत्या तत् (किं) प्रतिक्राम्यते ? इति ।

उ०—अंगाग्राध्ययनानामंगसमत्वज्ञापनाय ॥

प्र० १८४—ननु दशविधे श्रमणधर्मे प्रतिक्रान्तमेवाब्रह्मेति किमब्रह्माष्टादशधा प्रतिक्रम्यते ? इति ।

उ०—प्राक् निर्जरासाधनतया पश्चात्तु संवरसाधनतयेति, सयमेऽप्येवमिति । यद्वेच्छाकारादीनां दशकं प्रतिलेखकादीनां सप्तकं चेति सप्तदशधेति । यद्वा दशधा श्रमणधर्मे ब्रह्मशब्देन गुरुकुलवासो गृह्यते, तस्याप्यनन्यश्रमणधर्मत्वादिति ।

प्र० १८५—ननु महाव्रतेभ्यो भिन्ना तद्भावनाप्रतिक्रान्ति कथ ? तद्रूपत्वात् तासामिति ।

उ०—सत्यं, तत्पालनायावश्यं पालनीया एता इति दर्शनं । भावनाशब्दमाचारराहित्ये आचक्षाणा खरतरास्तूत्सूत्रभाषकशिरोमणय इति तदुक्त श्रुत्वा भावनास्वेतास्वनित्यतादिकासु च नोपेक्षा परमपथपान्थानामिति ॥

प्र० १८६—ननु दशाकल्पव्यवहाराणामुद्देशकालकथनं किमर्थं केवलानामिति ? ।

उ०—एकं तावत् कारण प्रकल्पादिनां पर्यायदानं, एतेषां तु न पर्यायमात्रेण किन्तु परिणामिकापेक्षं, द्वितीयमुद्धाररूपाणामप्युद्देशादिस्वातन्त्र्यज्ञापनं, तृतीयं नानुद्दिष्टस्य समुद्देशानुज्ञानुयोगा, चतुर्थमुद्धृतत्वेऽपि कालिकत्वमेषां कालग्रहणसापेक्ष

–४/कालेषु भुतानां ग्रहणमिति च पञ्चम, षष्ठ पार्थक्येऽप्येषामैक समुद्देशानुज्ञावत्त्वमपि अत एव सूत्रकीय सत्त्वयमिति ॥

प्र० १८७–ननु किमिति परमेष्ठिपञ्चकमध्येऽनगाराणामेव गुणा परिसंख्यायन्ते ? इति ।

उ० चतुर्णामपि अनगारमुख्यतामाश्रित्य तयोकि, तत्राऽपि अनगार शाश्वतेऽप्यस्मिन् व्यवहार शासनानुग अस्तगेव सिद्धिानगारत्वाभिन्नेवेति च भाव्यते ॥

प्र० १८८–ननु केशमाभ्यासनानां किमिति मानसी शारीरिकीति द्वय इव पृच्छते कथं च मारणान्तिका भिन्नेति ?।

उ०–उपसर्गतया मनाभ्यथाकारिभ्येव सेति न भणिता मरणान्ते सुकानुरागोऽपि वेदनारूप इति भिन्नाकि ॥

प्र० १८९–ननु सत्कृत्यादीनामुद्देशादौ वर्षपञ्चकादि पर्यायः अपेक्ष्यते परमाथाकादेशो किमान् सोऽपेक्ष्यो इति ।

उ०–पर्यायानपेक्ष उत्तराध्ययनोद्देशः तदुत्तर आचाराङ्ग यत उद्देश्य, पर प्रकल्पापराभिध निशीथ तु त्रिवर्षपर्यायस्यैव तस्य गाम्भीर्यगुणकत्वात्, अत एवोत्पातिनातिनेरनपेक्ष्य सहाधर्मिसमतिपाऽऽचारकल्प ॥

प्र० १९०–जन्मान्तरप्रणिधाने इष्टफलसिद्धिरिति प्रार्थ्यते, तत्किमिष्टफलं लौकिक लोकोत्तरं वा ? आद्ये नैषेधिकीभङ्गः, द्वितीये तु मार्गानुसारिताया प्रागेव प्रार्थनात् पौनरुक्त्यमिति ।

उ० लौकिकमेव तत्, परं मार्गानुसारिताया प्रार्थनात् तदनुकूल्यकारि तदेव यथा च मनुष्यत्वस्यौदयिकत्वेऽपि संयम वीर्यादिकारणतया मोक्षाङ्गता कथ्यते प्रशस्यते च तथेदमपि, नथैव मार्गानुसारिताध्येयेन तदनुकूलतया प्रार्थने नैषेधिक्या भङ्ग इति

प्र० १९१–ननु वाक्यविरुद्धत्यागस्य कथंप्रणिधानत्वमिति।

उ०–वाक्यविरुद्धानां स्वामिद्रोहादीनां महामोहबन्धुरत्वात् भाव्यमेव, भवान्तरीयत्वात् दुर्लभत्वहेतूनां त्यागस्य प्रार्थनमिति ॥

प्र० १९२–ननु 'गुरुजनपूजे'त्यत्र के गुरवो ग्राह्याः ? किं 'माता पिता कलाचार्य इत्यादियुर्गलक्षण्य किंवा 'धर्मज्ञो धर्मकर्ता चे'त्यादिना कथितो निर्ग्रन्थवर्ग ? इति चेत् ।

उ०–परेषां 'शुभगुरुयोग' इत्यत्र ग्रहणाशया यथात्र गुरवो ग्राह्याः, दुष्प्रतीकारप्रतीकारत्वात् तेषां पूजापात्रत्वस्य गमन भिन्नाशयाया प्रार्थना नाभोचितिमञ्चति ॥

प्र० १९३-ननु 'एकत्रिंशत्सिद्धादिगुणा' इत्यत्र कथमादिशब्दो न निरर्थक ? सिद्धगुणा इत्यनेनैवार्थसिद्धेरिति ।

उ०-भयाद्यैरित्याकृतिगणत्वादादेरारभ्येत्यर्थं गृहीतत्वादादितोऽनन्तकाल यावदित्यर्थकरणात् एते सदाभाविन आदिसमयादेवेति च ज्ञाप्यते, कादाचित्कानां पश्चाद्भाविनामपि बीजाङ्कुरादिसम्बन्धदर्शनादत्रादिशब्देन सहभावित्वं सदा तनत्व च ज्ञाप्यते इति ॥

प्र० १९४-नन्वर्हन्नपि वर्जयत्येवाधाकर्म तथाविधपाकवर्जनज्ञातात्, तत्र को हेतु ? यत. क्षीणरागत्वात् साम्परायिकबन्धो न भवति, ध्रुवस्त्वितर इति ।

उ०-सत्य, क्षीणमोहत्वान्नैव साम्परायिकहेतौ प्रवृत्ति, अत एव द्रव्यलिङ्गाभावे लब्धकेवला भरतादिवत् प्रव्रजन्ति ॥

प्र० १९५-ननु कथमर्हन् गन्धधूपपुष्पोपचारबल्याद्युपजीवतीति ।

उ०-अर्हन् हि प्राक् तृतीये भवे निकाचितार्हन्नामैव स्यात्तत एतद्विधेन पूजोपचारेणैव तत्क्षीयते नान्यथा, सर्वासु च कर्मप्रकृतिषु संयमनिबन्धनाहारकनामवत् अर्हन्नामैव बन्धोदयानुबन्धेषु शुभमेवेति तदाश्रित्यान्यपुण्योदयभोगो नाश्रणीय स्यादिति तीर्थहेतुत्वान्न ज्ञानादिविरोधीति ॥

प्र० १९६-ननु युगपदुपयोगवाद श्रीसिद्धसेनदिवाकरादेस्तत्त्वार्थभाष्योक्त्यादे प्राक्तन, पर क्रमिकवादस्तु श्रीजिभद्रक्षमाश्रमणोपज्ञमेवेति सम्यग्वचो न वेति ।

उ०-श्रीदिवाकरपादैरेव सम्मतौ सा चर्चा कृतास्ति, तत प्राक्तन्यामावश्यकचूर्णौ तद्वादस्य दर्शनाद्विशेषेण तैः स्थापित स इत्येव वक्तुमर्हमिति, आवश्यकवृत्तौ तु नयभेदेनोभयस्यापि समर्थनमस्ति, तेन नैकमपि मत सर्वथा विपरीतमिति ॥

प्र० १९७-नन्वाचार्यस्यायं बालोऽल्पबुद्धिश्चेत्याद्युक्त्याऽऽशातनोच्यते, तत्र कथ तादृशमाचार्यविज्ञावचनं शृणुयात्साधुरिति।

उ०-सत्यं, परं मानसिक्येवाशातना न तु परेति (न) परेषां साधूनां दोषापादनमिति ।

प्र० १९८ ननु भगवत्सु अर्हदादिषु गुणेषु दोषादसद्दोषोद्घोषणाच्च भवन्त्याशातनाः, पर श्रावकादीनामारम्भादि-

मस्यस्य सामान्यरूपमाशातना स्यादुक्ताविति ।

उ०–प्रासस्यन्यरूपादिमहागुणानां सद्रूपमकाशनमध्य भिमन्युस्येव तद्विभागत्यस्माशातना अन्यथाऽऽचार्योदीनां परमेष्ठित्वमपि न स्यात् अशीरस्मा हि ते इति । इत्योक्त- प्राप्ततमाया मिथ्याप्रस्तुत वाच्यमिति सूचेस्तु स्पष्टमस्ति शास्त्रकृतो–स्वगुणानामप्यसिमव आशातनारूप पदेति ॥

प्र० १९९–नन्वु मान्यमूर्तीनामस्वामामेवपरूपमाशातनानां पृथगुपन्यास ? इति ।

उ०–सत्य, कुम्भविशेषेण तद्विशेषात् देवाभिमो प्रीणि वारीन् प्राप्यतोऽपि न पृथक् पृथक् प्राधिन्यम मन्यते, जीवा पृथ्वीमन्यतीन् भूतान् भवमार्गिन सांसारिकान् मिथ्या [illegible] प्रमपारकान् जीवान् जीवस्यतास्तु संसारिमुक्तान् सत्त्वान पपमन्तीति पृथगुक्ता संस्कार्य प्रसिद्ध श्लोक पव वाच्य, प्राण द्वित्रिचतुरिन्द्रियाः भूता मरीमुक्ता । जीवाःसंसारिणः सत्त्वा- मप्यमुक्तो च ये स्मिताः ॥

प्र० २००–नन्वु कालो नयविशेषेण द्रव्यपर्यायरूपस्तस्य- मूर्तस्वरूपमाशातनासम्भव ? इति ।

उ०–सत्य, भाव कालप्रहणकालप्रतिलेखनाद्यनुष्ठानोपयोगि कालस्यापलापाद्विना कालमाशातना स्वेति ।

प्र० २०१–नन्वु 'केवलिप्रज्ञप्तस्य धर्मस्याशातनयेत्यत्र को धर्म ? श्रुतस्याशातनां 'सुयस्से सनेन प्रतिक्रमिष्यति अमप धर्मस्य सामाचाराशातना' प्रतिक्रमता पदेति ।

उ०–श्रुतेस्थनेन तत्प्रणनहेतुकालाद्यपलापमतिक्रान्तिः, यथा केवल आगमिक कल्पमीवांस्थित्या योगास्यापका, अत्र तु स्वरूपेण तज्ञापादिकामाशातनां प्रतिक्रमति तथैव सामायादीनां या आशातना प्रतिक्रान्तास्तास्तवहारकाणां तेषामपत्ता या सत्यसति वा दोषे इता तथाभूता, अत्र तु श्रमणधर्मस्य दानादिक्रोधधर्माभावाद्विना या सा प्रतिक्रम्येति ॥

प्र० २०२–नन्वु या श्रुतदेवताया आशातना प्रतिक्रम्यते, सा किं श्रुतरूपा श्रुताधिष्ठात्रीरूपा वा ? आद्ये, सा श्रुतस्ये- त्यनेन प्रतिक्रान्तैव द्वितीयेऽपि देवानामित्यादिनैव द्विधाऽपि पौनरुक्त्यमिति ।

उ०–श्रुताधिष्ठात्र्येव देवता प्राह्या, आसमे हि श्रुताधारं

श्रुते चाधिकृता सेति प्राधान्यात्पृथग्निर्देशः, यथा साधुत्वाऽव्यभिचारिणामप्यर्हदाचार्यादीनाम् ॥

प्र० २०३–ननु वाचनाचार्यस्याशातना पुनरुक्ता 'आयरियाण मिति प्रागुक्तेरिति ।

उ०–नाचार्यपदाभिषिक्त किन्तूपाध्यायप्रतिनिधि, ततश्च सूत्राणामुद्देशादि एतेन क्रियते, यथा गणीति, सोऽनुयोगप्रतिष्ठाद्याचार्यादेशात्करोति ॥

प्र० २०४–ननु आवश्यकमङ्गबाह्यमुत्कालिकमुच्यतेऽनुयोगद्वारेषु औत्पातिकाद्यस्वाध्यायिकेऽप्युत्कालिकतयोक्तं, परं पाक्षिकसूत्रादिषु तद्भिन्नतयोक्तं कथमिति ?।

उ० – प्रथमान्त्यपौरुषीस्वाध्यायनियमाभावादुत्कालिकता गणधरदृब्धत्वाच्च नोत्कालिकत्वेन परिगणनं, दैवसिकस्यादित्वं तीर्थप्रवृत्तिदिवसे एव गणधरैरचनात् तस्यैव प्रागनुष्ठानादिति॥

प्र० २०५–ननु तैरश्चेऽस्वाध्यायिके उत्कालिकं पठ्यते न वेति।

उ०–यद्यपि प्राक् संयमोपघातवर्जितेषु आवश्यकाद्युत्कालिकं पठ्यते इत्यादिष्टं, पर सामान्यातिदेशो न विशेषविधेर्बाधक इति तैरश्चेऽस्वाध्यायिके नन्द्यादि न पठ्यते इत्युक्तेरवश्यं सूत्राणामस्वाध्याय इति ।

प्र०२०६–ननु 'तस्स सव्वस्स देवसियस्स अइयारस्से'त्युच्यते प्रतिक्रमणं,प्राक् च 'जं पडिक्कमामी'त्यादि भणितमेव तत्कथमिति ?।

उ०–प्राक्तनं तत्करणीयेतरपरिहारेतररूपमेतत्तु मिथ्यादुष्कृतरूपमिति, अत्र केवलिप्रज्ञप्तस्येति अशोहिमित्यादि च कैवलिकमित्यत्र मिच्छत्तमित्यत्र चोक्तत्वान्नोक्तम् ॥

प्र० २०७–ननु 'सिरसा मणसा मत्थएण वंदामी'त्यत्र शीर्षमस्तकयोर्न भेद इति ।

उ०–हास्यादिनमस्कारपरिहाराय 'मत्थएण वंदामि'त्यखण्डमेव वाचिकनमस्कारवाचकमिति न पौनरुक्त्यम् ॥

० २०८–ननु 'क्षमयामि सर्वसत्त्वानि'त्यनेन स्वकृतान्यपराधानां चिक्षामिषा युक्तैव, पर ते 'मयि क्षाम्यन्तु सर्वे' इति त्वभियोगरूपोक्ति कथं योग्येति ?।

उ०–प्रार्थनार्थाशीर्विभक्तिर्न विध्यादौ तदपि मदपराधजातं माकार्षुरित्यर्थकं भावकरुणारूपं। नन्वपराधानां क्षमाग्राहिता परेषु

परं परकृतापराधानां किमित्याह–'मित्ति मे सव्वभूएसु'त्ति मैत्रीसम्बन्धेन वैरोपशमार्थं, वैरप्राप्तिमेवाह स्यात्–वैरं मज्झेत्यादि तथा च परेषां स्वस्य चोपशमप्रशस्य ग्राह्यपति ॥

प्र० २०९–ननु प्रतिक्रमानुयोगे मन्त्रानुयोगयोर्व्याख्यानमप्रस्तुमंगविस्तारात्मकं कथं क्रियते ?।

उ०–नन्वी यत्व्याख्यानमविच्छन्नदेवतास्मारकस्यार्थमनुयोगद्वाराणां चोपक्रमादिद्वारैरेव लोकोत्तरीया व्याख्येति हेतो संहितेत्यादि सूत्रानुगमनुरिव निक्षेपनयप्रमाणादिद्वारैः सम्यगाचरणीय वाचिगमवतोऽधिगमः, अन्यैस्त्वप्यपापीति ॥

प्र० २१०–ननु चारित्राद्यतिचारा एकविधाद्येयमादिभिरतिक्रान्ता एव तत्स्तवर्थं कायोत्सर्गकरणं किमिति ?।

उ०–प्रतिक्रमणात्तानि प्रायश्चित्तान्यनुपयोगजातदोषशोधकानि अनुपयोगजस्तु कायोत्सर्गस्तस्य एव तत्र 'पावाणं कम्माणं निग्घायणट्ठाए' त्ति यथा कायोत्सर्गकृतिरुत्तरीकरणमिति ॥

प्र० २११–ननु पापं छिनत्तीति प्रायश्चित्तमिति कथ्यते, तत्र वाचनापरिवर्तनाप्रश्नादिषु विधेयेषु किं पापं ? येन तथा लोचनाऽभिधीयते इति।

उ०–वाचनादि विधेयमेव तत्र चैकान्तेनापूर्वा निर्जरैव परमाणालोचने तेषामपि गुरावविनयो ह्यनुपेक्षादेश्चाऽस्ते, स च पाप इति तच्छेदनायालोचना तथा मनुत्ताराद्गिमनकमेव परं तद्वदेव तत्र प्रतिक्रमणकायोत्सर्गादिकरणस्याप्याशय, संयमरक्षार्थं तत्करणादेवा सुप्रसिद्ध इति ॥

प्र० २१२–ननु सहसाकारादिभिरीर्यादिदोषे प्रतिक्रमणं युक्तिमद् भवतु परं मनुत्तरणादित्वायुक्तेन क्रियते, तत्रान्यत्र प्रायश्चि मिति चेत्।

उ०–अनाभुज्या आयुक्तस्यापि सूक्ष्मगुणातिक्रमेऽपि प्रतिक्रमणमेवेति ॥

प्र० २१३–ननु अजितादिसाधूनां कारणजात प्रतिक्रमणे दैवसिकरात्रिके एव चेति कथमिति ?।

उ०–तेषां हि तत्र पदावश्यकरूपं किन्तु गुरुत्वसम्पन्नपूर्वं क्षमाक्षेपणादिरूपम्, महाराजार्याद्रात्रिदिवसपरायणास्ति, दिवसे रात्रौ च भवतः रात्रिकदैवसिके तत्तदन्तभवाप्यप्रा मध्यमान्तिमयोरपि च पक्षे प्रत्यहमनेकेषु मन्त्रमायादिति ॥

प्र० २१५–मध्यमान्त आगतानामनुसारीणां विवेकः परं

परेषां किं कार्यमिति ?।

उ०-विवेक एव, तत्रापि शुद्ध्यर्थिनां दुर्भिक्षाशक्त्यादावानीतानां भोगस्तु पञ्चकादियतनयापवादिकः, अत एव तद्दायकस्य बह्वीनिर्जरा भोक्तुश्चादोषतेति ॥

प्र० २१५-ननु कायोत्सर्गाणां गमनागमनादिषु निश्चितं मानं, व्युत्सर्गश्च भिन्नं तपस्तत्कथमिति ? चेत् ।

उ०-शृणु प्रायश्चित्तरूपो हि कायोत्सर्गो यथास्थानं यथामानमेव च कार्यः स्वाच्छन्द्यापत्ते व्युत्सर्गस्तु गणशरीरोपध्यादीनां सयमाबाधया तारतम्येन विधेय, न हि किञ्चिद् ध्यानादिकं निषेध्यं जैने मार्गे इति चेष्टोत्सर्गे मानमाकारश्च ॥

प्र० २१६-ननु प्रवर्त्तमाने शासने षाण्मासिकमेव तपो भवति, अधिकापन्नस्यापि झोसणा क्रियते तदा छेदप्रायश्चित्त तपोऽतिक्रान्ताय दीयते इति कथमिति ?।

उ०-आचार्यादिप्रत्यनीकः शासनविरोधीति तस्य च्छेदेनैव शुद्धिरिति सविषयश्छेदः ॥

प्र० २१७-ननु कालव्युत्सर्गो वर्षारात्रे विहाराभाव इति कथ्यते,पर्यु णाकल्पं च पर्युषितवर्षावासानां स उच्यते तत्कथमिति।

उ०-यदा हि जैना मुनय सर्वज्ञपुत्रत्वेन लोकेष्वाद्दतास्तदाधिकरणादिसम्भव इति पर्युषणाकल्पव्यवस्था, तदभावे त्वावश्यकचूर्ण्याद्युक्ता प्रागपि सम्भूतविजयशिष्याणां वर्षारात्राभिग्रहादिति ॥

प्र० २१८-ननु देवसिकाद्यतिचारचिन्तनाय 'सयणासणे'-त्यादिककायोत्सर्गे क्रियते, परं तच्चिन्तनं कुत आरभ्य कियत्पर्यन्तमिति।

उ०-क्रियमाणकायोत्सर्गपर्यन्तं । प्राक्तनप्रतिक्रमणकायोत्सर्गीयमुखानन्तकप्रतिलेखनादितश्च, एवं न कश्चित्ततोऽनालोचितकाल स्यादिति ॥

प्र० २१९-ननु कायोत्सर्गे देवसिकातिचारादि चिन्तितं आचार्यादिरर्वाक् तु न पार्यते, ततस्तदा किं कर्त्तव्यमिति ?।

उ०-विनयमूलत्वाद् धर्मस्याचार्यपारणं यावद् धर्मशुक्लयो स्थैर्यं । 'आणेणं'त्यनेन तयोरपि प्रतिज्ञानादिति ॥

प्र० २२०-ननु यद्याचार्यैर्देवसिकातिचारा श्चिश्चिन्तिता परं शिष्या बहुतमव्यापृतत्वात्तावताऽपि न पूर्यते तर्हि किमाचार्यकायोत्सर्गं पारयित्वा प्रतीक्षणीयमिति।

उ०—शिष्याणां व्याप्तिं ज्ञात्वा तावदाचार्येण स्थातव्यं कायोत्सर्गे, येन तद्पात्ये सर्वेऽपि पारयेयुरिति ॥

प्र० २२१-ननु 'मिच्छामि पडिक्कमामि'त्ति सूत्रेण साधु र्मिथ्यात्वं प्रतिक्रम्यते, परं मिथ्यात्वाभावे विरतिः कथं तिष्ठेदिति ?।

उ०—सत्यं, त्रिलोकव्यवस्थितावपि सम्यक्त्वसमानां पदार्थानामभावे विपर्ययोऽभिनिवेशो च तदभावात् त्रिविधमपि प्रतिक्रम्यमेवेति ॥

प्र० २२२-'इच्छामि खमासमणो'मित्यादिना प्रतिक्रम्यते किमित्युपविश्यापि क्रमणेनेति ?।

उ०—सत्यं, तेन एव कार्यापि क्रियन्ते सम्यग्दर्शनचारित्राणां विशुद्धिः प्रतिपित्सुकर्णे दुःस्वप्नादिकरण यथोपदेशमप्रमादं चिन्तयमरूपत्वा चेति, तत एव धर्मा आसेव्या सेव्याः प्रमादनीयाः समेताश्च पदार्थाः परिचिन्तिता भवन्ति ॥

प्र० २२३-ननु श्रुतस्तवपाक्षिकेणाचार्यपर्याया क्षमिता एव, ततः पुनः आचार्यादिभिः किं क्रियते ? इति।

उ०—सत्यं, आचार्यादिषु परोक्षा क्षमन्ते श्रमणसंघश्च प्रत्यक्षा न च सर्वे क्षमिता प्राक् पाठश्च 'खामेमि सव्वस्स य तुम्भेपि'त्ति ज्ञेय इति ॥

प्र० २२४-सम्यग्दृष्टिसमस्तपेऽर्हदिति किमर्थं ? प्राह, ननु विशोधिस्तवे तेषां प्रत्यक्षत्वाच्चैत्यानामिति सिद्धस्तवेति ।

उ०—अत एव अर्हन्तश्च चैत्यानि चेति कार्यं अर्हन्तोऽप्यत्र सर्वलोकस्थाः प्राप्तसिद्धत्वादिति ततः सर्वार्हन्त्य(तो)श्चैत्यानां च कायोत्सर्गः सिद्धः ॥

प्र० २२५-ननु वन्दनपूजनसत्कारसम्मानार्थं चैत्यानां कायोत्सर्गः क्रियते स किं तेषां प्राप्त्यर्थं तत्फलप्राप्तये चेति ?।

उ०—कायोत्सर्गावस्थानलक्षणेन वन्दनायेव करोमीति तथा च वन्दनादिप्रकारान्तरमुत्सर्ग फलं च तदेवेति वर्धमाने प्रज्ञादिभिस्तत्र विशेष इति ॥

प्र० २२६-कथमाप्ते प्रार्थनमर्थविहितबोधिलाभप्रत्ययं कायोत्सर्गं कुर्यामिति ?।

उ०—सत्यं बोधिर्धर्मप्राप्तिः, किन्तु विशिष्टो धर्मः सम्यग्

र्शनाद्यविप्रयोग प्रेत्य सद्धर्मावाप्तिर्वेति नाफलम् ॥

प्र० २२७–ननु श्रद्धामेधादिसद्भावे तद्वृद्ध्योत्सर्ग स्यात्, परं नहि तत्परास्तद्वन्त इति।

उ०–सत्यं, सद्भावे तृतीया तथाऽसद्भावे चतुर्थी कर्तुं शक्येति सुस्थमेव। ननु तस्यां प्रार्थनवत्प्रसग इति। श्रद्धा भक्त्यतिशये साभिलाषत्वे सम्यक्त्वादितीव्राभिनिवेशे च, मेधा पटुत्वे तद्गुणपरिज्ञानेऽनाशातने तत्त्वमार्गावस्थाने, धृति मन सुप्रणिधाने रागाद्यनाकुले, धारणा अर्हदुपदेशाविस्मरणे तद्गुणाविस्मरणे वा योज्यते तदा न दोष ॥

प्र० २२८–ननु वर्तमाना अतीताश्चार्हन्तस्ते यथा वन्द्यास्तथानागता अपि वन्द्या? इति चेत्।

उ०–तदर्थमेव 'धम्माइगरे'त्ति सामान्यपदं, यथा च सिद्धा आर्हन्त्यगुणरहिता अपि तद्गुणेन लोकोद्योतकरेण वन्द्यन्ते तथा भविष्यन्तोऽपि तद्वदेव वन्द्या ॥

प्र० २२९–ननु द्रव्यतां बालादिभिर्वन्दनादिभि कार्यते, तत्र अनुप्रेक्षाया एवाभावात्कथं वर्धमानायास्तस्या प्रार्थना? तस्याभावरूपत्वात्तदाऽभाव इति।

उ०–सत्यं, मतान्तरे नेदं पदद्वयं, प्रार्थना तु असन्मात्रस्याप्यविरुद्धा, बीजरूपा ह्येषा धर्मप्रशंसादिवत् ॥

प्र० २३०–ननु श्रुतस्तवे 'तमो–विण्णाणमंदता जहा पुढवीकायादीणं तिमिरं–विज्ञानाल्पता जथा सेसगाणं'ति चूर्णिकारैर्व्याख्यातं, तत्र तमसोऽवधौ पृथिवीकाया कथं? तिमिरस्यावधौ शेषा के? इति चेत्।

उ०–शृणु, व्यवहारिकराशौ निगोदान्निर्गत्यागच्छतीति तदादयो व्यावहारिका गृहीता, तेष्वल्पा चेतना पृथ्व्यामेव, अत. पृथ्वीप्रभृतिको योनिसंग्रहादिषु क्रम, शेषाश्चाव्यवहारिका अनादित. सूक्ष्मबादरनिगोदसंस्थिता इति ॥

प्र० २३१–ननु जैने शासने एकोऽपि धर्मयोग एकाऽप्याराधना सम्यग्दर्शनाद्यन्यतमा सर्वकर्मप्रणाशाय क्षमा, 'सव्वपावप्पणासणो' इत्यादीनि वचनान्यपि, तर्हि भिन्नानां व्यक्तीनां पृथग्रुचित्वादस्तूपदेश, परं विश्रान्त्येकस्मिन् योगे आराधनायां वैकस्यां किं न विश्रम्यमिति? चेत्।

उ०-सत्यं, सामायिकेऽपि मङ्गलत्वं न सर्वकर्मक्षयः, सा च शुभाध्यवसायसमूहरूपा, ते चाध्यवसायाः प्रायेण समूहो भवन्ति तथा चैकस्याराधनाया प्रवेशद्वारता नाम्नाम्नाम सर्वकर्मसाधकतैरध्यवसाय, पुष्टत्वाय्यते स्वयमपि चाककारे ॥

प्र० २१२-नन्वावश्यकसूत्रादिषु समितविस्तरादिषु च एकोऽपि नमस्कारः स्यादितिजायान्त सिद्धस्तवः पठ्यते, 'सेसा करिस्साम' त्ति पाठेन शेषसमर्थनं क्रियते तत्र को हेतुरिति ? चेत्।

उ०-भगवता वर्धिकासंमुख धर्म-प्रयोगतमस्स्यायमागमगहन गुरुभक्तीति तदाऽन्ये अपि मध्यमानास्तथा निषण्णासीरन्। परं न ममाभिमाता इति कराञ्जलिं निवेदितवान्, तस्मैव निवेदयव्याख्याने भेदकारकं, अत एव न तदूष्याख्यानविशेषमेव विचार्य, अनन्तगमपर्यायस्य सूत्रस्य व्याख्या क्रियायाः प्रतिपादने प्रनिषेधात्, अत एव प्रतिपादनस्वरूपा एता इत्यपि ॥

प्र० २१३-ननु सरतरास्तव्यस्ति सर्वं पठितैकैव सिद्धानमस्कारप्रत्याख्यानमेव, नाम्यदिति तत्किमिति ? चेत्।

उ०-मिथ्या वचाद्, सत्कुर्विकारस्य- प्रथमासक्रमणं जाव करेमि गामव् मध्यमासो वत्सरे आपविशति तथा सकेति संवरण काउ ता असल्ढ तथा वत्सरमनिओ छट्ठं वयसर मुमणिओ मधुममिच्छादि' किञ्च-नैव वयोऽचतुर्थभक्तो कोटीसहितादा योका सोऽप्येतीति ॥

प्र० २१४-ननु सामायिके सावद्ययोगानां प्रत्याख्याने सावद्ययोग वर्जयामि स्यादिवचनात्, प्राणातिपातादीनां प्रत्याख्यानमेव प्रत्याख्यानाध्ययने, तत्किमेते पृथगध्ययने इति ।?

उ०-सत्यं, सामायिकाध्ययने सम्यग्दर्शनादीनामाराधने मुख्या प्रतिज्ञा सावद्ययोगप्रत्याख्याने तु तद्गतस्य, प्रतिपादितमायमर्थं सावज्जजोगपरिवज्जणट्ठेति गाथया प्रत्याख्यानाध्ययने प्राणातिपातादावपविरतिरेव मुख्यति ॥

प्र० २१५-ननु द्रव्यस्तवभावस्तवयो न औत्सर्गिकत्वमापवादिक ? इति ? किमवधार्यते, अकसिणपवत्तगाणं विरयाविरयाण एस खलु जुत्तो' त्ति वचनात् भावस्तवाय एव द्रव्यस्तव इति वचनात्पवादिको द्रव्यस्तवः, इतरश्च तत एवौत्सर्गिक इति।

उ०-नेदं सम्यगवधृतं, द्वयोरप्यौत्सर्गिकत्वात्, अधिकारिभेदेन भेदो नौत्सर्गिककेतरतया, यथा छद्मस्थानामसंसक्तस्यापि प्रतिलेखना न तु केवलिनामिति। अकसिणेत्यादि तु भावस्तवाद्द्रव्यस्तवस्य बहुगुणत्ववादनिषेधाय, यथा 'जय चरे'त्यादिगाथाश्रवणेन ज्ञानोपेक्षावादिन प्रति 'पढमं नाणंति वचन। भावस्तवांग एव द्रव्यस्तव इति वचनं तु तत्स्वरूपाख्यानायाऽत एवाकृत्स्न, प्रवृत्तानां न भावस्तवाभाव इति।

प्र० २३६-ननु प्रमाणनयनिक्षेपगमभंगद्रव्यपर्यायेषु किमप्यस्ति क्रमिकत्व तत्साफल्यं चेति?।

उ०-सम्भावनैव-तयो प्राक्तावत्प्रत्यक्षादिनावगच्छत्यात्मा पश्चात्तत्स्मृतिशिक्षाद्यर्थं धर्माधर्मतदुभयान्यद्वारेणाभिसंधानं ततस्तन्नामादिनिर्धारणं वाचकभेदकल्पना ततो वाच्यस्य द्रव्यक्षेत्रादिवैचित्र्य पर्यन्ते चोत्पादव्ययध्रौव्यपरिणामिनित्यभेदेतरविचार इति तेषां क्रम साफल्यं च सम्भाव्यते॥

प्र० २३७-नन्वनुयोगद्वारेषु द्विनामनिरूपणाधिकारे अविशेषित. सम्मूर्च्छिममनुष्य विशेषितश्च अपर्याप्त पर्याप्तश्चेति पठ्यते, सम्मूर्छिममनुष्याणां चापर्याप्तभेद एव सिद्धान्तेऽभिधीयते तत्कथमिति?।

उ०-शृणु एतानि हि व्याख्यामुखरूपाण्यनुयोगद्वाराणि ततो न तदुक्तिमात्रतो व्याख्येयपदार्थनियम, अत एव सान्निपातिकभावव्याख्याने सम्भव्यसम्भव्युभयप्रकारप्रस्तारनिवेश, एवमत्रापि प्रस्तारोक्तभेद सम्भवित्वनियम इति सर्वं सुस्थम्। अत्र केचिदेवमाहुर्यदुत-सिद्धान्तिता भेदा स्वभावोत्पत्तिका, अत एव 'कहिं णं भन्ते? संमुच्छिममणुस्सा संमुच्छती'त्यत्र द्वि सम्मूर्च्छनशब्दप्रयोग, एव प्रवचनप्रभावकसिद्धसेनाचार्यादिभि सम्मूर्छितानां साश्वाश्ववारादीनां संमूर्च्छनादि प्रवचनप्रतिपादितं संगच्छेतेति, तत एव चाक्रान्तध्मातादिवाय्वादीनां सम्मूर्च्छत्वे उच्यमानाऽचित्तता न व्याहन्येत, प्रयत्नजत्वात्तेषामपीति॥

प्र० २३८-ननु कायोत्सर्गस्थैर्दृष्टिः क्व रक्ष्या? प्रश्नोऽयमेवमुपतिष्ठते यदुत-भगवतां कायोत्सर्गासनस्था प्रतिमा तत्र च दृशौ नासाग्रनियते, कायोत्सर्गसूत्रदर्शितेष्वाकारेषु चान्तरामार्जारादीनां गतिप्रसंगस्यावगमे पुरतो गमनं मतं, तच्च युगांतरदृष्ट्यामिति।

उ०-द्विविधेषूत्सर्गकारिषु ये निरालम्बनास्ते नासाग्रदृष्ट्यो

ये तु पुर्वाह्णमनास्ते पुनरुच्चरन्त्येव इति सम्भाव्यते । पूर्वा तु त्रिविधस्यानुप्रेक्षा ॥

प्र० २३९–ननु ग्रामानि पापक्षीणमुच्चार्यन्ते कथ्यन्ते च श्रावकाधिकानीति पुण्यतमान्यपि मुख्यतया तथोच्चार्यन्ते तथा कथ्यन्ते चापि, परं त्रिसामयिकानि श्रावकाणामुच्चारणे पापक्ष पिकसयोच्चार्यन्ते कथ्यन्ते चेत्वरापीति, तत्र किं तत्त्वमिति ?।

उ०–यथा नियन्त्रितसमयादिवत आश्रियते पापवर्षि(श्रावक पिक)तया परमनुष्ठीयते तदहिवसेष्वेव तथापि त्रिसामयिकस्यानुप्रेक्षानि प्रतिदिवसानुप्रेक्षणवत् प्रतिनियतदिवसानुप्रेक्षणतया चोभदिवसमर्यादया पूर्वदिवसमर्यादया वा तथापि पापक्षीणं तथा तथा तदावश्यकरणप्रतिज्ञाये तयोच्चार्यन्ते इति ॥

प्र० २४०–ननु भगवतां श्रीमदर्हतां समवसरणानुकृति दीक्षाकल्याणकावसरे क्रियते, समवसरणे च भगवतां 'सीहासणे निसण्णो पायं ठविऊण पायपीढंमि। करयलिपयोगमुद्दो जिणनाहो देसणं कुणई'त्ति भाष्यकारवचनात्सिंहासनेन योगमुद्राविधिश्चाविन्यासेनावस्थितेर्निश्चयेन, किन्तु तथावस्थानुकरणं न क्रियते ? इति।

उ०–सत्यं, भगवतां श्रीमदर्हतां मार्गदेशनादिभिः परमेष्ठित्वेन पूज्यत्वेऽपि निर्वाणकल्याणकावसानत्वेनैव पूज्यतमत्वं, निर्वाणं चापरेषां येन तेनासनेन सम्भवेत्, परं भगवतां जिनेश्वराणां तु कायोत्सर्गपर्यङ्कान्यतरेणैवासनेन तद्भवेदिति पर्यङ्कासनेनैवार्हतां समवसरणस्थापनादिष्वनुकरणमिति ॥

प्र० २४१–ननु केवलज्ञानानां भगवतां सिद्धानां सर्वाण्यपि निर्विघ्नानि सिद्धान्ते तर्हि कायोत्सर्गे षोडशाकारादीनि किं नु पृथक्तया मतानीति ?।

उ०–षोडशाकारविशेषापेक्षया कायोत्सर्गो, भगवतां सिद्धानां स्वभिमतकायोत्सर्गोऽपीति न काप्यपेक्षा ॥

प्र० २४२–ननु कायोत्सर्गकरणे कायस्योत्सर्गे प्रतिज्ञायमाने किमिति षोडशाकारादीनि दूरगानि निगद्यन्ते, यतो न तद्व्यापारा नामोपपूर्विका इति।

उ०–सत्यं, कायस्योत्सर्गस्तत्र स्थानध्यानेन 'ठाणेणं'ति वचनात् प्रतिज्ञायते तत्र चोत्सर्गे एव प्रतिज्ञात', तत एव चोच्छ्वसितादयस्ततयाकारा अप्याकारतयोक्ता ॥

प्र० २४३–ननु कायोत्सर्गेण कायस्योत्सर्गेऽधिकरणसिद्धा

न्तेनैव मौनं समजायतेनि किं मौनेनेतीत्थंभूतलक्षणं मौनं भिन्न प्रतिज्ञायते इति ।

उ०-सत्यं, यद्यपि वाग्द्रव्याणां 'गिण्हइ उ काइएण'-मित्यादिवचनात् कायप्रवृत्त्या ग्रहण तथापि ध्यानस्येत्थंभूततया प्रतिज्ञानात् मन प्रवर्तकसूक्ष्मयोगो वचनस्य न निरुध्यते इति स्थूलवचनप्रवृत्तिनिवारणाय मौनेनेति प्रतिज्ञानं, तथा च योगनिरोधप्रसङ्गे वाग्योगानां सूक्ष्मेतरभेदानां निरोध उच्यमान सफलतामाप्नुवीतेति ॥

प्र० २४४-ननु कुस्वप्नादिषु प्रायश्चित्तरूपतया प्रतिक्रमणोद्देशादिष्वाराधनरूपतया चोक्ता कायोत्सर्गाश्चेष्टाकायोत्सर्गास्ते नियतमाना एवेति पूर्णोनोद्योतकरचिन्तननियता, जीवितव्याघातप्रसङ्गे क्रियमाणा कायोत्सर्गा अनियता इति शास्त्रमर्यादायां निश्चितायां परमेष्ठ्याद्याराधनाद्यर्थं क्रियमाणा कायोत्सर्गा क्वान्तर्भाव्या ? इति ।

उ०-वीर्याचारादौ तदुक्तेस्तेपामनियतता वीर्याचारत्वादित्वं च सङ्गच्छते ॥

प्र० २४५-ननु स्वपरसमयवेत्तृत्वमावश्यक आचार्यादीनां गुण, तच्चाधुना तत्तत्समयगतपुस्तकपरिशीलनासाध्यं, सा च(न) पुस्तकानन्तरेण साधयितु शक्येति तत्संग्रह आवश्यक', आत्मा-(ति)रिक्तानां च बुद्धिपूर्वकं करणे ग्रहणे पालनादौ कथं परिग्रहदोषस्यावकाशो न भवति, भवति चेत्स कथमनुज्ञातोऽनुयोगधरै श्रीदशवैकालिकचूर्णिबृहत्कल्पभाष्यकारादिभिरिति ? ।

उ०-आदौ तावद् ये पुस्तकानन्तरेण पटुप्रज्ञामेधावित्वादिना यथावत् स्वपरसमयान् वेत्तुं प्रभवन्ति तेषां पुस्तकलिखनादौ प्रायश्चित्तमस्त्येव, प्रायश्चित्ते चोक्ते स्पष्ट एव तद्ग्रहणे निषेध, परं यथा सशक्तानां वस्त्राणामधारणीयत्वेऽपि विपरीतानां तेषामधारणेऽविकला दोषापत्तिर्नतु गुणलेशस्तथाऽत्राप्यपटुप्रज्ञानादीनां तदवगमा(म)समर्थानां तदग्रहणे दोष एव, तदभावे ज्ञानाभ्यासादेरभाव गृहस्थसमागमपरिचयाभिष्वंगतद्ग्रहार्थकुटुम्बादिमानता चावश्यं भवित्रीति दोषपोषको गुणप्राप्तिविघातकश्च तदसंग्रह, गृहस्थस्वामित्वे तु उद्देशाद्यनुयोगान्तस्य शास्त्रोक्तपर्यायपरिणामित्वादीक्षणस्य विधे समूलमुच्छेदापत्ति गृहस्थपारतन्त्र्यं च सप्रज्ञानामनिवार्यं चापद्येतेति ॥

प्र० २५६ नन्वस्मका विपक्षा या ये साधवस्ते च पुस्तकानां भोगपयोगे प्रवर्तन्ते केवलं संग्रहपरा भवन्ति, तेषां ततोऽनुभोग प्रचुरतरं दुष्प्रयोगाश्च भवतीति तेषां तु ते परिग्रह एवेति चेत् ॥

उ०–सत्यं, भवतां रजोहरणादीन्युपकरणान्यप्यधिकरणानि भवन्ति पर नैतावतोपकरणस्य अधिकरणत्वमेवाभवस्य भवतां तद्वत्तथापि तथाविधा पुस्तकानां समुपभागिनो न भवन्ति मन्युतानुपयोगिनश्च भवन्ति, परं नैतावता पुस्तकानां परिग्रहत्वमुच्यमानं सङ्गतिमञ्चति अन्यथा सर्वेषां परिग्रहत्वाभावतामात्यसम्भवाद्भवानां सर्वेषां परिग्रहत्वसम्भवात् भगवत्संभारमेवाध्यवस्येव विपक्षयेतेति ॥

प्र० २५७–ननु भवद्भ्योऽभ्यतीर्थिकेभ्यो गृहस्थेभ्यो मार्गस्य सम्प्रेक्षणार्थं प्रवेशने यथायाचस्वे प्रायश्चित्तमुक्तं, तर्हि नुकम्पया तद्दानादेः प्रवेशने कथं च तत्पत्नेयिता प्रायश्चित्तमाप् न भवति कथं च तत्र धर्मप्राप्तिप्ररूपणा सङ्गतिमञ्चतीति ? ।

उ०–सत्यं, प्रथमं तावदेतत् सूत्रं सिद्धसार्थकानिष्पादपरैरा दीक्षमाणीविविषये [illegible] माहूर्मोप्यकाराः–साधवेषणेर्हि यापि पुनिर्देहि' ति, प्रापयमभ्येतेमापरं पद्–यदि साधुस्तत्र आपदाय भावेन निश्चितश्चाभ्यान् स्यात् अन्यस्य ये अन्यतीर्थीया गृहस्था वा धातुवादार्थं परिभ्राम्यन्तः स्युस्तेषां च धातुवादादिकस्य सिद्धये मार्गादिकं चेद्दर्शयेत् साधुस्ते च साधुपथसा मार्गादिकं निर्विघ्नता च कार्यस्य मत्वा यदा प्रवर्तेरन् आरम्भादिप्रवृत्ति ततः स्यादेव प्रायश्चित्तपात्रत्वमिति । तदेव सविशेषत्वादे तद्विशेषैर्यदनुकम्पोऽनपेक्षितेर्धुना मतिमद्भिरनुसन्धेयेति प्राक्तनं असमाप्यकल्पमोक्षविषयकमपि सूत्रं 'कालुण्यवडियाए'त्ति विशेषणविशिष्टमेवेति भावुकम्याणिपेधकं 'कारुण्यप्रतीत्यिका' सैषा धृते यस्स्वयं परेषां कारुण्यपात्रतां तथाविधस्वरचेष्टादिना गच्छेत् । यथा विपाके अस्मन्यपुरुषस्य स्वरचेष्टादिरिति । नैवैव चेत्याचानुकम्पया मेघकुमारहस्तिनोऽनन्यसम्यक्त्वस्य मनुष्यायुषो बन्धा परिमितीकृतिश्च संसारस्य कथ च 'जे य ये पडिसेहेती'त्यादिवचोभिः शास्त्रकृद्भिरन्तरायः शासनलाघवं च दर्शितमिति ॥

प्र० २५८–अन्यागमोक्तमेकमक्षरं पदं पदार्थमात्रमपि वा मिथ्यात्वमोऽन्यथा वदन् वा शास्त्रकर्तृभिर्मिथ्यात्वमिति तथा सत्यार्थ

प्रवचनवक्तरि वा प्रज्ञापयति वा मन्यते, निह्नवतयाऽनेकस्थानेषु गदित. सति चैवमागमोक्तत्वाद्विश्वपदार्थानां य कोऽपि तद्गतमक्षरादि द्विविधान्यतरविधिनाऽप्यपलपति स मिथ्यादृष्ट्यादिरूपो भवतीति फलितेऽर्थे यावन्त सम्यग्दृष्टयस्ते सत्यवादिन इति असत्यवादिनश्च नियमान्मिथ्यादृष्ट्यादिरूपा इति च फलितं स्यात्तच्च न घटामाटीकते, सम्यग्दृष्टीनामप्यविरतानां वितथवादित्वस्य मिथ्यादृष्ट्यादीनामपि द्रव्यविरतानां सत्यवादित्वस्याऽपि सम्भवादिति चेत् ॥

उ०–सत्यं परमत्रान्यथात्वमक्षरादीनां हेयज्ञेयोपादेयतया प्रतिपादितजीवादिपदार्थविषयिण्या प्ररूपणाव्युद्ग्राहणमिथ्याभिनिवेशादिरूपया बोध्यं, तथा च सर्वं सुस्थं प्रतिपादनं भविष्यतीति ॥

प्र० २४९–ननु मत्यादिषु केवलान्तेष्वश्रुतेषु ज्ञानेषु द्रव्यनिक्षेपे तद्विषये भूतानि तद्वदाधारभूतानि वा द्रव्याणि गीयन्ते तद्वच्छ्रुतेऽपि किं धान्यानि सह गीयन्ते, कथं च तत्र द्रव्यभावविभाग इति ? चेत् ।

उ०–शृणु, श्रुते हि प्रज्ञापनीया सर्वेऽपि पदार्था केवलं भगवाञ्जिनेश्वरो यान् प्रज्ञापनीयान् भाषते, ते द्रव्यभावश्रुतरूपा वाग्योगमवतीर्णा ये च प्रज्ञापनीया अपि नोक्ता भगवता ते भावश्रुतं, भगवद्गुणभृदपेक्षया तु जिनदेशनाशब्दा द्रव्यश्रुतं वाच्यवाचकसम्बन्धावगमपूर्वक पदार्थबोधो भावश्रुतं, ततश्च शेषप्रज्ञापनीयपदार्थानां बोधस्तदनुसारिण्या मत्या जायमानोऽपि श्रुतमेव, सामान्येन तु वाक्यबुभुत्सया शब्दचिकीर्षाबोधो वा वाच्यस्य भावश्रुत तज्जनितास्तदुत्पादका. शब्दाश्च द्रव्यश्रुतं वाच्यवाचकसम्बन्धानुसन्धानात्, तदन्तरा बोदिता श्रुता वा शब्दा ज्ञानं मत्याख्य जनयन्ति, भाषाचतुष्कविभाग. सञ्ज्ञि व्यवहारापेक्ष ॥

प्र० २५०–ननु शाश्वतचैत्येषूर्ध्वाधोलोकगतेषु प्रतिचैत्यमशीत्यधिकं शतमर्हत्प्रतिमानां तत्तिर्यग्लोकशाश्वतचैत्येषु न्यूनाधिक वेति चेत् ।

उ०–तत्र षष्टिं चैत्यानां नन्दीश्वररुचककुंडलगतानां चतुर्विंशत्यऽधिकार्हद्बिम्बयुतां तां विरहय्य शेषाणि सर्वाणि तिर्यग्लोकशाश्वतचैत्यानि विंशत्यधिकशतार्हद्बिम्बपरिकरितानीति गम्यते ॥

प्र० २५१–ननु प्राक्तनानि लौकिकपञ्चाङ्गानि जैनज्योतिष विसंवादीन्यासन्निति कौशिक्यादिनीतिशास्त्राणां पाठेन ज्ञायते अर्वाक्तनानि तु तिथिहानिवृद्ध्युपेतानि प्रवर्तन्ते तत्र तु सापेक्षगुणत्वमतो जैनानामपि व्यवहरणात् पर्वतिथीनां पर्वानन्तरपर्वतिथीनां हानौ वृद्धौ च किं कार्यमिति ?।

उ०–पूर्वतनकालेऽपि पर्वतिथीनां पर्वानन्तरपर्वतिथीनां च क्षयोऽभवदेव, परं तदा जैना पर्वतिथेः क्षये 'क्षये पूर्वा तिथि कार्या' विप्रमोषहेतुव्यवहारेण पूर्वस्या तत्स्थाने पर्वतिथेर्व्यपदेशो तदीयामाराधनां चाकुर्वन् पर्वानन्तरपर्वतिथेस्तु हानौ श्रीमत्पर्वतिथिपूर्ववर्तिन्यां पर्वतिथौ क्षीणपर्वतिथेः संज्ञां तदाराधनां चाथ, यथा अत्र पञ्चाशकवृत्त्यादावश्योर्युगान्त्यपौर्णमास्याः हानावपि चतुर्दशी पौर्णमासीत्याम्नायि। तथा च पारिशेष्यात् तत्र याजन्यां चतुर्दशीव्यवहारादि क्रियमाणमासीत्। वृद्धौ च 'वृद्धौ कार्या तथोत्तरे'ति शास्त्रविधिमूलकोमास्वातिवाचकवचनेन प्रायोऽप्योत्तरस्यामेव पर्वसंज्ञा तदनुष्ठानं च आराधनमपि, पर्वानन्तरपर्वतिथेर्हानौ वृद्धौ च तत्र पर्वानन्तरपूर्वस्या पर्वापर्वतिथेः एषा वृद्धिर्वा क्रियते तपोगच्छीयैः। अत एव

खरतरैर्नपुंसकतिथौ पाक्षिककरणमपास्तम्। श्रीदेवसूरिमिश्रा गच्छसूरये गुर्वाज्ञापालनादिव्याप्ताश्रित पौर्णमास्या वृद्धौ त्रयोदश्या वर्धनायादेशो दत्त इति॥

प्र० २५२–ननु श्रीमन्तोऽभयदेवसूरयः किं खरतरस्य स्थानीया ? इति चेत्।

उ०–न, स्याद्वादवृत्त्यादिषु प्रशस्तीनां सद्भावेऽपि न क्वापि खरतरगच्छस्य नाम्ना अप्यस्त्युल्लेख, श्रीमतां पट्टधराचार्यश्रीवर्धमानसूरिकृतेऽपि (न) खरतरगच्छस्य संज्ञाया अप्युल्लेख इति॥

प्र० २५३–ननु किं जिनेश्वराचार्यश्रीअभयदेवसूरिगुरोः खरतरगच्छस्याविर्भाव ? इति चेत्।

उ०–नैतदपि, यतः श्रीजिनेश्वरसूरिकृतासु अष्टकवृत्त्यादिषु तच्छिष्य श्रीबुद्धिसागराचार्यकृतेषु व्याकरणादिषु श्रीजिनेश्वराचार्यशिष्यादिकृतासु संवेगरङ्गशालासुरसुन्दरीचरितादिषु खरतरगच्छीया(च्छस्य) अनुल्लेखादिति॥

प्र० २५४–ननु श्रीअभयदेवसूरयो यदि न खरतरसम्बन्धीयास्तदा कथं तपागच्छीयश्रीधर्मसागरसूरिमिश्रदेवगच्छनामनस्यां

प्रोक्तं श्रीमत उद्दिश्य 'येभ्य प्रतिष्ठामापन्नो गच्छ खरतराभिध' इति चेत् ?।

उ०—सत्यं, खरतरगच्छस्योत्पत्तिस्तद्गच्छीयाज्जिनदत्ताज्जाता तामपलपितुं श्रीजिनेश्वरात् खरतरस्योत्पत्तिरुद्घुष्टा, परं श्रीजिनेश्वराचार्यविरचितसाहित्याद् बहुतम प्रतिपदमुपयोगिसाहित्यं श्रीअभयदेवसूरिभि स्थानाङ्गवृत्त्यादिरूपं (रचित) तत श्रीअभयदेवसूरिनाम्नाऽङ्गेसु खरतरगच्छ प्रतिष्ठामापन्न इति स्पष्टेऽर्थे न श्रीमतामभयदेवसूरीणां खरतरसन्तानीयत्वसिद्धि ॥

प्र० २५५-ननु श्रीमतामभयदेवसूरीणां जिनवल्लभ शिष्य इति खरतरैरुच्यमान सत्यं वितथं वेति ?।

उ०-वितथमेव, यत जिनवल्लभ श्रीमतामभयदेवसूरीणां स्वर्गादनु प्रश्नोत्तरैकषष्टिनामनि (ग्रन्थे) श्रीकूर्चपुरगच्छीय जिनेश्वराचार्यमेव स्वगुरुतयाऽऽह, महाराष्ट्रीयपुण्यपत्तनेऽपि श्रीमतां स्वर्गमादनु लिखिते श्रीकोट्याचार्यीयविशेषावश्यकादर्शेऽपि तत्परमोपासको नेमिकुमारोऽप्येवमेवाह—सहस्रेऽशीत्यधिके पत्तने जिनेश्वराचार्यैं ॥

प्र० २५६-ननु दुर्लभनृपाच्चैत्यवासिविजये खरतरविरुदं प्राप्तमिति खरतरसन्तानीया कथयन्ति, तत्र कियत्तथ्यमिति ?।

उ०-आदौ तावद् दुर्लभनृपो ह्यष्टसप्तत्यधिकसहस्रे दिवंगत इति तस्य जीवनं पत्तननृपत्वं काशकुसुमायमान, तदानीं पत्तनाधिपत्य भीमनृपस्यासीत्, पत्तने त्रयोदशीं यावच्च प्रख्याता आचार्या जाता, श्रीअभयदेवसूरिभिश्च पत्तने एव चैत्यवासिद्रोणाचार्याद् भगवत्यादिवृत्तय शोधिता । किञ्च-खरतरविरुदमपि न शस्यं, किञ्च-श्रीजिनेश्वरबुद्धिसागरश्रीअभयदेवसूरय सर्वेऽपि सहस्रे अशीत्यधिके जावालिपुरे आसन्निति बुद्धिसागरव्याकरणप्रमाणप्रमेयलक्ष्माष्टकवृत्त्यादिभ्य स्पष्टमवसीयते, न च खरतरसन्तानीयग्रन्थेष्वपि खरतरसन्तानीयता चतुर्दशशताब्द्या उपलभ्यते, तपोगच्छीयानां तु त्रयोदशशताब्दीजातानां तदानीतना एव प्रशस्तिपुष्पिकादय स्पष्ट तथात्वमुल्लिखन्ति स्म, तत्त्वतस्तु जिनदत्तेन पत्तने स्त्रीपूजाया निषेध कृतः पश्चात्तद्ध्वजहिंस्कारोपस्थितावुष्ट्रीमारुह्य जावालिं गत, तत्रत्यलोके तच्चर्वणे यद्वा तद्वा खडतलभाषणाल्लोकै खडतल एष इत्युद्घोषितमिति । किञ्च-प्रभावकचरिते नृपानुग्रहाच्चैत्यवासिसम्मते शिवम-

ठक्कोक्त स्थानायापि सम्यस्ताभ्यामिति स्वय लिखितमिति। ननु सत्यप्येवं किंमूलक प्रयोगोऽयं प्रवृत्तः, यत केचित्तपोगच्छीया अपि तमनुगीतवन्त इति चेत्, अनुपपत्ताभ्यां खरतरगच्छीये पूर्वोक्तायक वृत्यादि वचनौ वैर्या सत्वां स्वकाले पत्तनस्य प्रमुत्वमवलोक्य लिखितं तथा तदनुसारेण प्रवृत्ते प्रयोगे मेरौं पिपासवा किल ताडयन्ती स्यादित्यत् तपगच्छीया अपि प्रवाहप्रधानास्तदाश्रमा-नुशिक्षिषु प्रत्यासिद्धेऽर्थे ऽनुमानादिबाधामावचय तादृक्प्रयोगो लिखितविधिका यथार्थमतस्य कश्चित् लेखका किमन्तीप्रपाता, न च तासां सरयन प्रतिवद्या इति विवर्धयस्मत्स्य इति ॥

प्र० २५७–कल्पसमभ्यवहारमप्राप्तानां पुरुषप्रधानपरिषदि समासक्त्येन व्याख्यानक्रियाविता भवेति ? ।

उ०–नेति नूम, यत प्रथम तावदधिकारो व्याख्यानस्य 'पकप्पकारका कहेयव्वा' त्ति बृहत्कल्पवचनात्प्रकल्पधरस्य प्रकल्पश्च 'आसेस चिमीहि' स्यावश्यकचूर्णिवाक्यात्तप्रतानाधिकारतनवचनाचैव निर्ग्रन्थीभिः देय । किञ्च 'पुरिसाण भगतो भज्ज' त्ति सम्बोध प्रकरणवचनात् पुरुषप्रधानपरिषदि साध्व्या व्याख्यानक्रियायां तदीयगच्छस्य मर्यादासमाप्यायतो, खरतरगच्छीयसामाचारी

सारकेऽपि पर्युषणाकल्पाध्ययनस्याभ्युत्सत्कल्पादेर्याचयाम निषिद्ध मेव किञ्च–श्रीप्रभावकचरित्रे श्रीमद्भद्रसूरिकथायान्त्यां च स्पष्टं निर्दिष्टं यत् श्रीहरिभद्रसूरिभिर्यर्मप्राप्त्यसर याकिनी-महत्तरां प्रति गाथार्थो ज्ञातुमिष्यस्तदा तया मास्माकमनुयोगे निर्ग्रन्थीनामधिकार इत्युक्त्वा ते स्वगुरुश्रीजिनदत्तानां पार्श्वे पथ नीता', सत्यप्यर्थे शास्त्रनिर्देशे स्वच्छन्दं तत्र प्रवर्तमानानां प्रवर्तयतां तथ तासां यथाच्छंदत्वमयालुसक्तीति, स्वसाधीनां धार्मिकाणां च पुरत तासां व्याख्याने स्यादपि, तथाचार्योक्ता नुवादकं न तु स्वबुद्धिविहितकल्पनानुगतमिति किञ्च–खरतर गच्छीयायां विधिप्रपायां सामाचार्यां च स्पष्टमुक्तं यत् 'अत्थेसि पवेआहिं' त्ति तासामनुज्ञायां न मन्यते इत्यपि तस्या निर्ग्रन्थ्या अनधिकारो व्याख्याने, पुरुषप्रधानपरिषदि व्याख्याने परस्पर दृष्टिसम्मेलनादया दुर्यात दोषा यथा साधूनां स्त्रीणामग्रत स्त्री प्रधानपरिषदि वा व्याख्याने इति ॥

प्र० २५८–मतिश्रुतप्रत्यक्षो स्पर्शनादिभिरिन्द्रियैश्चरित्र्य किमिति स्वप्नविकसनादिकमतिन्द्रियेण गोचेरा ? ।

उ०–मतिश्रुतयोस्तु साधारणकारणत्वात् पञ्चस्वपि न च

[illegible] नारो आसादिति यदि [illegible] नि [illegible] तिमानमन्यदि [illegible] [illegible] [illegible] भ्युनिवस्थान्तो, [illegible] [illegible] [illegible]

[illegible] न्वानुगामुकं नेति ?।

[illegible] [illegible] [illegible] [illegible] प्रतिपातितावधि [illegible] [illegible]

[illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible]

[illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible]

[illegible] नतु [illegible] [illegible] ?।

उ०-चिरनिगुणेषु स्क्रियमानचारित्रस्य तत्रावाश्च भवति, प्रतिपाती तु स्यादेवेति ॥

प्र० २६२ – तत्रायोऽलोकैकप्रदेशदर्शने प्रतिपातितोक्ता, तत्कि सर्वेऽप्रतिपात्यवधयो भाविकेवला ? इति।

उ०–तस्मात्तदनुगमनेनाप्यप्रतिपातितासम्भवात्र नियम स्यापि [illegible] प्रतिपाती भूत्वा पतनत्यानपि, यत्र अलोकैकप्रदेशादिदर्शनमप्यवधेस्तत्र पुद्गलाभावोपलम्भस्य न [illegible] नाकाशप्रदेशदर्शनममूर्तत्वात् ततो न सङ्कोच ॥

प्र० २६३-ननु ज्ञानमपेक्ष्य सम्यग्दर्शनज्ञानेषु ज्ञानसम्यक्त्वचारित्रयो- रेव निश्चयव्यवहारनयविचारः क्रियते इति।

उ०–सत्यं, जैन हि शासनं निश्चयेन सत्कार्यवादि व्यवहारे [illegible] कार्यवादि मतादिषु ज्ञानेषु च तद्विषयकभेदेपि वर्तमान- पर्यायविवक्षणात्र कश्चित्तादृग्विशेष, ज्ञानसम्यक्त्वचारित्रयोरस्ति तदपेक्षिको विशेषस्तदर्शनाय मुख्यतया ज्ञानप्रकरणस्य तत्र, यथा श्रीमदर्हतां भगवतां परनिमित्तप्राप्तसम्यक्त्वानामपि निश्चयेन तत्कालसमानावस्थाऽसत्यतायां प्राधान्यादायसम्बोधे परांशौ जिनगणीयचारित्रप्रतिपत्तौ च स्वयंसम्बुद्धता कथ्यते,

तदेतुच्छायास्तथाभव्यत्वात् केवलाद्यर्थमाकरणात् परेषां तु / तद्विपाकसाधनानां प्राधान्यात् न तथात्वं, तथाऽपि निश्चय सत्तापधारी व्यवहारस्थितत्वेति सहते एव विचारोक्ती। अत्र गत्यतस्यतत्त्वमद्भुतानां मत्वौ सत्कार्यत्वाद्प्राधान्ये तदर्थमपु णानां तथास्तायसत्कार्यधारप्राधान्यमिति सम्भावना नास्तु वेति। किञ्च-गतिजस्यापत्या (न) जीवगुणानां पर्याया ज्ञानसम्यक्त्वे तु तथा अत्र सिद्धे गत्यादिद्वाराणामभाव, मेतरयारिति ॥

प्र० २६४-ननु किमिति नन्द्यादिष्वाक्षरप्रकार पञ्चाक्षरस्या-भ्यमाण सर्वेषां निस्तारभाव इत्यादि विधिना मात्रिष्ट क्षेत्र-याने सर्वज्ञानमिति यतो भवेतपि तयोर्भाव एव स्वर्गाद्विप्र प्यवस्य सामेऽस्येन सर्वज्ञानमिति चेत्।

उ०- सत्य यथा श्रमणस्य व्यावहारिकस्याससन्मानिभ व्यात्मभूतत्वो भेदौ स्वामिभेदमनपेक्ष्य आचाराङ्गादीनां सम्य क्त्वता प्रकारं विषयं चापेक्ष्य वेदादीनां मिथ्यात्वता भवत्यत्वात् तच्छ्रीयानां सिद्धि सशरीरत्वादेकेन्द्रियादीनां शरीरं चाहार कार्यं आहाराहारसमापूर्वका सा चाक्षरत्वेस्यसम्युतमसौ तदुक्तिरिति परसर्वगता आगमगम्या अक्षराणां स्वपरपर्यायाकार च साध्येति तस्यापि विचारोऽत्रासत्भूते ॥

प्र० २६५-ननु मत्यादिष्वावरणक्षयोपशमस्या भेदा उक्तास्तर्हि किमिति श्रुते स्वामिसाधनस्वरूपाभिधास्ते' इति।

उ०-सत्य श्रुतमेव स्वपरप्रकाशक प्रदीपवदिति तस्य तथा भेदाः ॥

प्र० २६६-ननु नन्द्यां समवायाङ्ग कालिकश्रुतेषूद्देशकाला उक्तास्तत्र किमिति व्याख्याप्रज्ञप्तेस्ते नोक्ता न चावश्यका दीनामिति ?।

उ० - श्रीभगवत्यामादिमव्यावसानतः पादेनात्केषांचिदुद्देश-कानां केचिद्भ्यङ्गतका पञ्चादिभि त्रिभिरध्ययने मिश्रकाला देशात् षण्मासीनियमात् नादेश्यकालसंख्यानमिति सम्भाव्यते, आवश्यकाद्यो न कालिका इति तत्र ते ॥

प्र० २६७-ननु देवनारकाणां यथासम्यगागम चावधेर्मार्गा-नपमत्यपिकल्पेन समतिपत्ताभाजुगामुकवर्धमानभेदौ मा भूतां

प्रतिपक्षाभावेन विकल्पाभावात् परं सप्रतिपक्ष प्रतिपातिभेद कथं न ? यत सावधय केचित् परभवे केचित्तु नेति।

उ०-सत्यं, परं पूर्वमानमेव तज्ज्ञान परभवे न नियत पातोऽपि परभवे, न च तत् तत्र भवप्रत्ययं किन्तु क्षायिकेतरत् अत्यल्पाश्च तथाभूता, वस्तुतस्तु तज्जन्मापेक्षौ तौ, न तत्र ताविति न तद्विकल्पद्वयं तत्र ॥

प्र० २६८-ननु नन्यादिषु प्रागवध्यादित्रयस्य नोइन्द्रियप्रत्यक्षतोक्ता पश्चात्तु नोइन्द्रियस्यावग्रहाद्युक्त्वा मतिरूपपरोक्षतोक्ता तत्कथं नान्योन्यविरुद्धमिति ? ।

उ०-अवध्यादौ मनसोऽपीन्द्रियानुसारितामपेक्ष्य नोशब्देनेन्द्रियापेक्षा निषिद्धा, मत्यधिकारे मनसो बाह्यनिर्वृत्त्यभावाद्देशनिषेधको नोशब्दस्तद्विधं च मन ॥

प्र० २६९-ननु केचित्पौषधिकानां पुरस्तनरात्र्यन्त्ययामे सत्यपि सामायिके पुन सामायिकोच्चारमनुमन्यन्ते, केचिदुत्सूत्र मित्याहुस्तत्र किं तत्त्वमिति ? चेत्।

उ०-सत्यं, द्विविध पौषधाश्रितस्य सामायिकस्योच्चार एकस्तावत् 'जाव अहोरत्तं पज्जुवासामि'त्ति 'जाव पोसह पज्जुवासामि'त्ति च, तत्राद्यानां सूर्योदयेनाहोरात्रस्य छेदादविरत्यापातस्य प्रतिलेखनादिकाले भावात्तन्निवारणाय पुनः सामायिकोच्चार । द्वितीयेषां तु यावत्पौषध तद्भावान्न युक्त सामायिकोच्चार, न च पौषधस्याहोरात्रमर्यादावत्त्वाद् ध्रौव्यमविरतिभावस्येति। यथा सामायिकस्य जघन्यतो द्विघटिकामर्यादित्वेऽपि पारणान्त नाविरतिमत्त्वं तथा पौषधस्य। अत एव प्रत्याख्यानादिवत्पारणक्रियासाफल्यं सोपयोगे नाविरति प्रत्याख्यानपूर्त्तेरनु स्तोककालावस्थाने शोभितरूपत्वात्, अहोरात्रावधिके पौषधे प्रतिनियतदिवसावधिकत्वान्न पुनरुच्चार, शेषो द्विघटिकादि कालश्च, ये तु प्रतिनियतदिवसशब्दं मर्यादाभिधायित्वेन न मन्वते पर्वाभिधायितया, तै पञ्चदश्यादिषूत्तरासु प्रपद्यस्तावत्सामायिकवत्पौषधोऽपि रात्र्यन्त्ययामान्त्ये ॥

प्र० २७०-ननु किमिति क्वचित् इन्द्रियकषायाव्रतेत्यादिः क्रम आश्रवे क्वचिच्चाव्रतकषायेन्द्रियेत्यादिरिति ? ॥

उ०-सत्यं, आद्य पूर्वमहत्त्वापेक्ष, अन्यस्तु रोधसम्भवापेक्ष ॥

प्र० २७१-ननु किमिति पंचपंचकाख्यान पंचविंशतौ क्रियास्विति।

उ० सत्यं, आद्य योगानन्तर्भावेऽस्य योगाभावे सर्वथा दोष्य, परापि तु गुणस्थानक्रमसमारोपयोगामर्थैतराविपक्षतुमन्यत्र व्यापनाय, तत्र सापवादत्वात् मासस्वार्गेऽमनुष्ठानामिति ।

प्र० २७२-ननु का तिथि किंस्वरूपेति ?।

उ०-युगे पञ्च वर्षाणि चन्द्रचन्द्राभिवर्धितचन्द्राभिवर्धित नामानि कर्मचान्द्रसौरताभिवर्धितरूपाणि वा, तत्र चान्द्रे वर्षे मासद्वादशात्मकः, दिनानां तु चतुष्पञ्चाशदधिकं शतत्रयं द्वादशभागाः द्वाषष्टिभागस्य, अभिवर्धितं त्रयोदशमासात्मकं, दिनानां तु त्र्यशीत्यधिकं शतत्रयं, चतुश्चत्वारिंशच्च द्वाषष्टिभागाः, कर्मं द्वादशमासात्मकं दिनानां षष्ट्यधिका त्रिशती। सौरं तु द्वादशमाससमानं षट्षष्ट्यधिकत्रिशती दिनानां सर्वेषां च स्वस्वमासत्रिंशत्तमो भागस्तिथिरपरास्तु तिथीनां चन्द्रचारात् चन्द्रचारानुसारिण्यश्चैव सूचितास्(स्यौ)स्योऽचन्द्रमण्डलस्य षोडशभागीकृतस्य तस्यैकैकभागस्य वृद्ध्या शुक्ला हान्या च कृष्णा तिथिरुत्पद्यते इति ॥

प्र० २७३-ननु तिथेरारम्भसमाप्तिश्च कथमिति ? चेत्।

उ०-लोकोत्तरमार्गेणाभिप्रायमाश्रित्येत्यथ, यत [एवं?] द्विषष्टिभागीकृतस्याहोरात्रस्यैकषष्टिभागमानाः, तथा च प्रत्येकमेकषष्टितमा द्वाषष्टितमा च तिथी एकस्मिन्नहोरात्रे समाप्येते, सूर्योदयमस्पृशन्ती च द्वाषष्टितमा क्षीणा इति व्यपदिश्यन्ते, सैषा चावमरात्रनाम्ना सङ्कीर्त्यते तथा चानियते पक्षेऽनियतावमरात्रा, लौकिकास्तु हेमन्तग्रीष्मवर्षाख्यानां चतुश्चतुर्मासप्रमाणानामृतूनां स्वीकारेऽपि प्रतिऋतु तृतीयसप्तमपक्षैकैकदिनेनावमरात्रा गण्या व्यवस्थिता, तेषां च दिनसमानप्रमाणा याः तिथयः नियतेषु च कृष्णपक्षेष्ववमरात्रा इति एतान् नामिस्य स्थानाङ्गोत्तराध्ययनसूर्यप्रज्ञप्त्यादिषु शास्त्रकारा चतुर्ष पक्षेष्वेवावमरात्रानुदाजहुः, तथा च लौकिकानामवमरात्रा भवन्ति निरूपणा न स्वमतिविनिरूपणा यथा च लौकिकाः कर्मपर्वमनुसन्धाय चान्द्रपद्धतीनीमपाकुर्वन्ति तथैव लोकवर्षे षट्पञ्चाधिकत्रिशतमानमनुसन्धाय कर्मवर्षे पञ्चदशी वर्णयन्ति, तं च पञ्चदिवसा अतिरात्रसंज्ञया व्यपदिश्यन्ते, सङ्क्रान्तीनामाश्रयणाच्च ते चतुर्थादिषु शुक्लपक्षेष्वेव गण्यन्ते, ते एतामेवाभिस्याकिंचीस्थानाङ्गादिषु शास्त्रकारास्तुर्यादिषु शुक्लपक्षेष्वेवातिरात्राना दिशन्ति अतोऽवगम्यतेऽत्र मासाद्विव्यवहारः पुराऽऽसीदेव चरमस्य भगवतः श्रीमहावीरस्य तपःकरणादिष्वपि मुक्तिपदमधतरेदिति, अधुनातने लौकिके पञ्चाङ्गे क्रियमाणा तिथिवृद्धि

स्त्ववाचीनाऽसमीचीनतरैव चेति, कदापि चन्द्रस्य वृद्धिहान्यो-र्द्विरावृत्तत्वाभावादिति, न च तथा द्विरावृत्त जलधिवेलामानमपीति ॥

प्र० २७४–ननु जैने शासनेऽगारिणामनगाराणां चास्ति तिथीनामाराधनेति ?।

उ०–अस्तीति, यत श्रमणोपासकवर्णने 'चाउद्दसट्ठमी उद्दिट्ठपुण्णमासिणीसु पडिपुण्णं पोसह'ति 'अट्ठमिचाउद्दसीसु य णियमेण हविज्ज पोसहिओ त्ति 'चतुष्पर्व्यां चतुर्थादी'ति 'छण्हं तिहीण मज्झंमि'त्यादिवचनादगारिणां चतुष्पर्वीरूपा षट्तिथय प्रतिमासमाराध्या, मासनियमहीना अपि चातुर्मासिकसांवत्सरिककल्याणकादितिथय आराध्या एव अनगाराणामपि, 'अट्ठमीचाउद्दसीनाणपंचमी'त्यादिवचनादष्टम्यादय आराध्या एव तिथय, आद्यानां पौषधादिभि परेषां तपसा, आद्यानां सर्वकालपर्वाराधनाशक्तिविरहात् परेषां अकरणे प्रायश्चित्तापत्ते ।

प्र० २७५–ननु श्री उमास्वात्याचार्यैश्चत्वारोऽतिथयः साधवः साध्व्यः श्रावका श्राविका इतिरूपा उक्ता । अतिथयश्च 'तिथिपर्वोत्सवा सर्वे, त्यक्ता येन महात्मना। अतिथिं तं विजानीयादि'-त्युक्त्या तिथ्यादिविशेषरहिता भवन्ति, तत्कथमेषां तिथीनामाराधना कार्यमाणा सङ्गच्छते ? इति चेत् ।

उ०–सत्यं, ते हि लौकिका मदनत्रयोदशीनागपंचमीवसन्ताद्युपाधिका, न च तत्कृति छुद्दशामित्यष्टम्यादितिथ्यादेराराधना श्रीसघेनाद्रियमाणोचितैव ॥

प्र० २७६–ननु जैनज्योतिशास्त्रेण तिथेर्द्वितीयादिक्रमेण प्रत्नलौकिकशास्त्रेण तृतीयसप्तमपक्षयोर्दिनस्य अर्वाचीनपञ्चाङ्गेनाऽनियतमासगता नियततिथिक्रमेणाष्टम्यादीनां क्षये आगते कथमष्टम्यादिपर्वतिथीनामाराधना नियता भवतीति ? चेत् ।

उ०–सत्यं, आदौ तावन्नियतधर्मानुष्ठानेषु तिथीनां व्यपदेशस्ततपूर्वकं तदनुष्ठान, यस्यां तिथौ सूर्योदयस्तस्यां सूर्योदयादित आरभ्यापरसूर्योदयान्तं यावत् 'पडिपुण्ण पोसहं'त्यनेनाहोरात्रग्रहणात् अभक्तार्थिकादेरप्यहोरात्रच्छेदान्तत्वात्, अत एव 'उदयंमि जा तिही'ति निर्दिश्य तिथ्यारम्भान्तमध्याह्नादिव्यापिनीषु क्रियमाणासु 'आणाभगे'त्यादयो दोषा, अहोरात्रसमानतिथ्याद्यन्ताभावात्, तथा च दिने समाप्तिमती तिथिरिति वदन्निरस्तो नव्य, तृतीयादितिथीनां क्षये द्वितीयादिलोपापत्ते., तद्धि

व्यस्तिथिनिर्पेक्षमवानिमिरासस्य किञ्च-सप्तमसाहे ग्रयोदशादि समाप्तत्वात् व्यपदेशमनवस्थाप्रसङ्गश्च, युग्मव्यपदेशास्तु लौकिक लोकोत्तरमार्गानुवर्तीन एव मत्स्यभोगादिषु पञ्चाशे शून्यतामेव दर्शनात् महाराजाराम्भयोस्तिथ्योर्व्यपदेशानुष्ठानसामर्थ्यस्य कर्तु मशक्यत्वात् किञ्च-तयोर्वासरस्य तिथिव्यपदेशानियम्यन्तं तिथिवासरयोः समव्याप्तिकत्वाभावात् तथैव पुनः प्रतिप नैमित्तिके परस्परमेत्यायां छाया हि भोगवाहुल्यमव्यवस्थामि, एत तथात्वे च तेषां पर्वतिथीनामपि कासांचित् पूर्वापर्वेति थिषु भोगवाहुल्यदर्शनात्कान्दिशीकत्वप्रसङ्ग पुनः सोमयत समाप्तेः अस्यावस्थावस्तुवादित्वे निह्नवमसङ्गस्य स्वापवृत्ति पराभवायाऽपि तदेव व्यवहारानुग च, न चाधिका व्यवहारा- नुगमा अभ्यास्याविरहिताय बाहुल्यतत्कारणवृत्तेः। किञ्च- लौकिकव्यपदेशानिबन्धनतया लोके च पर्वतिथीनां हानिवृद्धि ऋाभिमते एवेति। ननु भवतु किमपि तत् पर पर्वतिथीनां सूर्योदयास्पर्शात्समये प्राप्त का व्यपदेश्या तिथिः कथं च तत् विकारणाना कार्येति ? चेत्।

२०-सत्यं, समाहितमेवात्र प्राक्तनसूरिभिः, तथा च तद्वच-"मह वा कहवि न लब्भन्ति ताओ सूरुग्गमेण जुत्ताओ। ता अवरविद्ध अवरा वि न हुज्ज पुव्वा हु तव्विद्धा ॥१०" अस्या अर्थोऽयं-अपेक्षानन्तर्ये, आनन्तर्ये च सूर्योदयस्पर्शयुक्त्या समग्र- महोरात्रं व्यपदेश्यत्वे अर्वागत्या च तावन्तं कालं तदनुष्ठानार्हत्वे च प्रामाण्येन स्थापिते तत्प्रवेशादिन मासमाप्तिं तस्या स्वीकारे तदनुसृत्या तदनुष्ठानविधौ चाशामङ्गादिषु दोषेषु कथितेष्वितिरूपे यदीत्यभ्युपगमे, कथमपीति केनापि प्रकारेण तत्समयकालीनसूर्यस्पर्शविचारोऽत्रोपयोगीत्यर्थः, न लभ्यन्ते- पक्षान्तरेषु न लभ्यन्ते ताः पूर्वप्रतिपादिताः पर्वतिथय ता एव सीमतया व्यपदिश्यन्ते या स्वयमपि सूर्योदयकाले नैव स्पृशन्ति तदेवाह सूर्योदयेन युक्ता इति एतादृशोऽपि प्रसङ्गे पर्वतिथीनां नैव व्यपदेशाभावो न च तदनुष्ठानस्य व्युच्छेदः तर्हि किं कार्यमित्याह-ता इति तदा, तादृशेऽवसरे 'अवरविद्ध अवराधि' त्ति सूर्योदयस्पर्शाभावेनापरा। तद्विद्धा या अनुदयवतीत्वेनापि या पूर्वा चिरकालाऽपि तिथिः चतुर्दश्यादिका पर्वतिथिव्यपदेश्या अनुष्ठेया च तत्र तदनुष्ठानं, स्यादाशङ्का एवं त्रयोदश्यास्तत्रोदय न स्यात् त्रयोदश्या व्यपदेशादि युक्तमिति तत्राह न हुज्ज पुव्वा हु तव्विद्धेति अनुदयवत्या पर्वतिथ्या विद्धेति सा त्रयोदशीति नैव व्यपदेश्या न च तत्र तदनुष्ठानं चेति। अत्रापि हु

शब्दयोरन्यथा योजन प्रकरणविरोधसाङ्कर्यदोषपरमित्युपेक्ष्यमेव पर्वानुष्ठानाय व्यपदेशविषय प्रकरणं, तिथिद्वयव्यपदेशस्तु नैव प्रस्तुत इति, सूर्यानुदयजन्योपक्रमो विधेयता च पर्वतिथेरेव तत्र साङ्कर्यं शोभास्पदं, अपिशब्देनान्यसज्ञेत्यादिदुर्जनसन्तोषन्यायेन पर्वानुष्ठानमुद्दिश्यैव चास्या प्रणयनादिति।

अत्रावधेयमिद यत्तिथे' पञ्चाङ्गप्रतिपादिताया परावर्तो न शक्यस्तस्या गणितफलत्वात्, परं व्यपदेश परावर्तितु शक्य, अत 'अवरविद्ध अवराविं'त्ति 'न हुज्ज पुव्वा हु तविद्धे'ति च 'व्यपदेश्यसज्ञापरतयोक्तम्, एवमेव 'जा तिही तिताओ' त्ति च प्रागपि संज्ञापरतयोदित उदयमात्रस्पर्शेन समग्रमहोरात्रमन्यतिथिभोगबहुत्वेऽपि चेद् यद्देशे प्राग्दिने प्रागुदयाद् बहुतरतत्तिथिभोगेऽप्यव्यपदेशे चेन्न मृषावाद व्यवहारानुसारित्वाद् व्यपदेशस्य तर्हि क्षीणायां पर्वतिथौ पूर्वस्या पर्वतिथित्वे कथं स इति।

ननु नव्या अपि पर्वतिथीनामष्टम्यादीनां क्षयं मन्वाना आराधना तु तदीया पूर्वासु सप्तम्यादिषु तैः सम्मता शास्त्रेऽपि सप्तम्यां त्रयोदश्यामित्याद्युपलम्भ इति चेत् ?।

उ०–सत्यं, परं प्रष्टव्यास्ते यद्भवद्भिस्तिथिमुद्दिश्याराधना विधीयते आराधनां वोद्दिश्य तिथिरिति, आद्येऽष्टम्यादीनामभावे किंमूलाराधना, भोगोऽस्तीति चेद् 'उदयमि जा तिही'त्यस्य लोपापत्ति, भोगकालात्प्राग् नियमानां पर्वगतानां विराधनेन देयं प्रायश्चित्त, प्रत्याख्यानाद्यवसरे चाद्याष्टम्यादितिथिदिवस इति, न च वाच्य क्षये पूर्वा तिथि कार्ये'ति प्रघोषश्च न स्वीकार्य, स हि पूर्वस्या अपर्वतिथे पर्वतिथे क्षये पर्वतिथिकरणार्थस्तदाश्रिताराधना तु तत्त्वादेव, 'न हुज्जे'त्यादीनि वाक्यान्यपि तदा सप्तम्यादीनां व्यपदेशाभावमेवाहु। न चैकमपि शास्त्रवच आराधनायां तिथिसाङ्कर्यवादिनां शङ्करमस्ति, द्वितीयस्तु अपर्वतिथिष्वाराधनाया उच्छेदं प्रतिपादयन् नव्यानेनोऽनस्स्वेव चटापयेत् अपर्वसूपवासादे प्रतिषेधस्य स्वीकारात् पञ्चाङ्गनिवेदितास्ता सप्तम्यादय एवेति सप्तम्यामित्यादि दृष्ट्वापि न मोग्धव्यं मनीषिणा, अन्यथा पञ्चाङ्गीयासु वृद्धासु द्विकरणापत्तिर्दुर्वारैव, तेषां आराधनार्थं क्षये व्यपदेशपरावृत्तिर्यथा 'वृद्धाव'पीति सिद्धान्त', क्षयेऽपर्वतिथे पूर्वस्य तु पर्वतिथित्वेन वृद्धौ च पूर्वापर्वतिथित्वेनाद्याया व्यपदेश इति ॥

प्र० २७७ ननु पूर्वासमर्थतिथिक्षयात्सप्तम्यादीनां पराव र्ये भवत्यष्टम्यादीनां व्यपदेशः तत्र गौण्यमुख्यन्यायेनाष्टम्यादीनां पर्वतिथित्वेन मुख्यत्वमस्तु तद् व्यपदेशस्तथाभिमतमनुष्ठाने पर पर्यन्तरपर्वतिथीनामष्टम्यादीनां क्षये का गतिः विद्यमानभीष्ममाणे योरुभयोरपि पर्वत्वात् 'तत्र गौण्यमुख्यन्यायस्याप्रवृत्तरिति।

उ० – स्वनन्तमहोरात्रसमाराधनत्वात् द्वयोरपि मिश्रत्व सद्भूतस्तु मार्गमाण एव तथा सति चतुर्दशीनैयत्यतोपवास। किञ्च-युगात्ये भावात्मा निरवशयेऽपि चतुर्दश्या भावादीक्षेन व्यपदेशस्य श्रीनिशीथचूर्णाविलिखितत्वात् पारिशेष्यादेव त्रयोद स्याश्चतुर्दशीत्वे श्रीनयोगयष्ठीयानां सामाचार्यन्येवमूलेव, प्राक् विकामा करणिकयोरितिन्यायेन त्रयोदश्यां चतुर्दश्या चतुर्द श्यां च पञ्चदश्या प्राकरणिकत्वात् अत एव श्रीहीरप्रश्ने पञ्चम्याः पाते तत्तपः पूर्वस्यां तिथौ करणीयतयाऽनुक्त्वापि पूर्णिमापाते तत्तप करणप्रश्ने 'त्रयोदशीचतुर्दश्यो'रिति द्विर्वेद वैराग्यवृत्तिसूचनाय द्विवचनैकस्य प्रश्ने प्रतिवचनं न च पञ्चतपोऽभिहस्य तदिति एकस्यास्तिथेस्तातमुक्त्वा तत्तपस एव मसात् किं त्रयोदश्यां विस्मृतावित्यादिनैकवचस्य स्थापितत्वात् पौर्णमासीतपसो नियम्नितत्पाक्रमत्वात् अनाभोगाद्यन्तरेण तदैव कर्तव्यत्वात् एकयोगक्षेमपरयोऽमावास्या पुरस्सन्यायोऽप्येव मेवाराध्या युग्मपूर्वकपस्य तथापि सत्वात्, प्रतिमाप्रतिपदामा मध्येवमेव युग्माराधनोक्ता॥

प्र० २७८–ननु कल्याणकादितिथीनां पर्वतिथीनां पर्वतिथि त्वमस्ति न वा? अस्ति चेत्तस्या एकस्याः क्षये ग्रन्थान्तरे द्वितीयादीनां च क्षये किं कर्तव्यमिति? चेत्।

उ०–पर्वतिथयस्तावद्द्वेधा–एका कालमाहात्म्यजा द्वितीयाद्य माहात्म्यत्कार्यपागजाः तत्राद्यस्याद्या कालमाहात्म्यजा, द्वितीया स्तु द्वितीयप्रकाराः, आद्या महोरात्रमानचतुर्मासिपौषधारम्भा, द्वितीयास्तु प्रायस्तप-क्रियाऽऽरम्भा शास्त्रनीत्या कल्याणकानामे कस्मिन्नपि बहूनामपि भावाद् युगपदाराधनाविरोध, एकत्रा पि तु तेष्वेकाशनादीनां कर्तव्यतायाः उपदेशात् पञ्चानां तेषामेका हि सम्पाते द्वितीयेऽहि एकाशनेन पूर्णोपदेशाय न तस्याद्यैऽपि विरोधः अत पञ्चोपवासादिना तथागाधक उत्तरदिने भविष्य पर्यन्तदिने वाराधयितुं भवति। चित्तकार्तिकस्थापकतिथीनां पाते तु कालमाहात्म्यजतिथिन्यायः सममहोरात्रानन्तर्यारोप-

नार्हत्वात् चतुष्पर्व्यन्यतमपर्वापाते उभयोरहोरात्रेणाराधकस्तत्पर्वापसारयेत् एकतराराधकस्य तु यथारुच्याराधना ॥

प्र० २७९-ननु का चतुष्पर्वी का च पञ्चपर्वी दशपर्वी द्वादशपर्वी किंमूलाश्च ता ? इति ।

उ० – कृष्णशुक्लाष्टमीचतुर्दश्यमावास्यापूर्णिमालक्षणा षट्तिथिरूपा चतुष्पर्वी आगमप्रौढग्रन्थेष्वेवैव गीयते, शुक्लपञ्चमी कृष्णेतराष्टमीचतुर्दशीलक्षणा पञ्चपर्वी, कृष्णेतरद्वितीयापञ्चम्येकादशीचतुर्दशीलक्षणा दशपर्वी, सोद्दिष्टपौर्णमासीरूपा च द्वादशपर्वी श्रावकधर्मविध्यादिप्रकरणात्तत लवणोदधिवेलाविशेषवृद्धेर्जीवाभिगमादिषूक्तत्वाच्च, चतुष्पर्वी लोकानुलब्धमाहात्म्या वैदिकपौराणिकसुगतादितीर्थान्तरीयैरपि पर्वतया स्वीकृता, द्वितीयाद्यास्तु सुविहितगीतार्थाचीर्णा इति मन्तव्या एव, परं न चतुष्पर्व्या बाधां विधातुमलमिति ॥

प्र० २८०-नन्ववशिष्टे तृतीयेंशे आयुष परभवीयस्य बन्धो भवतीति सिद्धान्तसिद्धं तथा च द्वितीयाद्या दशतिथय एव युक्ता इति चेद्

उ०-बालिशजल्पितमेतत्, प्रतिपदादिजातानां तृतीयादिषु तद्भावेन तथाविधानां नृणां तासां पर्वतिथित्वप्रसङ्गात्, न चापर्वसु न जन्म मरण वा नेति, पर्वतिथिजातानामप्यवमरात्रभावेनानियतत्वात् तृतीयांशस्यापि, वस्तुतस्तु पर्वाराधक पर्वण्यायुषो बन्धे शुभमेव बध्नाति शुभानुष्ठानपरत्वाद् इति शास्त्रवच श्रद्धापथमानेय, अपर्वतिथ्योस्तत्पूर्वोत्तरयोस्तत्संस्कारात् भवेत् तथा चेन्नासम्भाव्यम् ॥

प्र० २८१-ननु कथं तिथे क्षीणत्वमिति ?।

उ०-लौकिकलोकोत्तरयोर्द्वयोरपि मार्गयो सूर्योदयास्पर्शित्वेन तिथे क्षीणत्वमभिमतं, यद्यपि क्षीणा बहुभोगा अन्त्यसमाप्तिमती चावश्यं स्यात्, तथा च भोगबाहुल्यं समाप्तिमत्वं च तिथेर्लक्षणमाचक्षाणोऽज्ञतम एव, अर्थशास्त्रे तु तिथिदिनसममानत्वात्स्यादन्त्यवती तिथि, परं पर्वपर्वानन्तरपर्वतिथिक्षयप्रसङ्गे पूर्वपूर्वतरापर्वतिथ्योरपि पर्वत्वेन व्यवहारस्तु 'क्षये पूर्वे'ति 'अह जइ कह वि ने'त्याद्यपवादशास्त्रसाधित इति बलीयस्त्वाच्चापवादस्योत्सर्गप्राप्तव्यपदेशाया अपर्वतिथेरपवादप्राप्तया पर्वतिथ्या बाध यावत्सम्भवन्यायेन च नष्टपञ्चदश्याश्चतु-

ईक्षा यापस्तप च मयोग्रयाः, मति कल्याणकतप स्वाहोरात्रा मुख्यमसाध्यमाप्तुर्दशीपप्रदयो सम्पूर्णं सङ्गिरते मूर्खोऽपि तत्र विकस्नामिपाकमपि ह्यागमसाक्षयोऽज्ञानामामेव ॥

प्र० २८२–ननु मोक्षसूत्रे 'से किं तं संभिन्नु'मिति प्रश्नस्योत्तरे त्रिविधा सम्मा अधिकृत्य तथुक्तापुनस्तानधिकृत्या पेक्षिके सम्मसमिस्सुवे उक्ते, सर्वथा असम्भिन्न सम्भिन्नं वाऽधिकृत्य तु किञ्चिदुक्तम्, उपसंहारे उभयोपसंहार एव स्वरूपमिति ?

उ०–सत्यं साधाविभुनविचारणायां त्रिविधाभिरपि सम्मा भिन्नं कस्मिन्कस्यापि सम्भवा नित्य तत्सम्भिन्नुनयामितिप तत्सर्वं सारभिन्नुमेवमित्रमिति साधिकमान् नित्यनिगादी च तस्यतस्य यान् मोक्षसम्मा नामाधिकृतेति तस्या सम्भवेन भुवमिति ॥

प्र० २८३–ननु अन्यत्र मनसि वाच्ये नोइन्द्रियेति कथ्यते, तत्रार्थे तु अनिन्द्रियेति, तत्र कोऽभेद ? इति चेत्।

उ०–शास्त्रेषु नोशब्दस्य सर्वदेशनिषेधवाचिता कथ्यते तथा नोकषायशब्दस्यापि साम्प्रतपूर्वसहोत्तरवर्तित्वार्थेऽपि प्रयु ज्यते स इति यत्र बाह्यनिवृत्तीन्द्रियाभावत्य ज्ञानसाधनत्वे मनस इष्यते तत्र देशोऽभावादनोइन्द्रियता कथ्यते पूर्वसूत्रादिनाऽपि तथा त्रिस्यविषयमात्रगोचरं मन इत्यभिप्रायेण प्रतिनियतविषया भावादनिन्द्रियमिति इन्द्रियसादृश्य च तत्र ज्ञानक्रमरूपसमाधात्, अत एव 'श्रुतमनिन्द्रियस्यार्थं' इति।

प्र० २८४ मत्याभिनिबोधिकमिति सम्यग्ज्ञानमेव आभि निबोधपूर्वकस्याश्रुतस्य, तत्र सम्यग्मिथ्याविचार कथमिति ?।

उ०–श्रीमदर्हत्प्ररूपितेऽपि सम्यक्श्रुतज्ञाने यथार्थेतरपरि णतिमात्रदर्शनायावश्यक अत एव मिथ्यादृष्टिप्ररूपितेषु यत्रादिषु नवधा विचार इति ॥

प्र० २८५–सम्यग्दर्शनेत्यादेर्विवरणे सम्यग्दर्शनं सम्यग्ज्ञानं सम्यक्चारित्रं चेत्युक्त मास्तर्हि ज्ञानचारित्रयोस्तत्स्याप्ययथार्थ सम्यग्दर्शनमिति सम्यग्दर्शनलक्षणसूत्रमिव किमिति लक्षणसूत्रे नास्ते ? इति।

उ०–सत्य मतिश्रुतावधयो विपर्ययश्चेत्यनेन सम्यगपरिगृहीतं सम्यग्ज्ञानमिति ख्यातं चारित्रसूत्रे प्रायोगत् सम्यग्योगेरयता

सम्यक्शब्दस्यानुवृत्तिरस्त्येव सामायिकादिशब्दानां सान्वर्थानां ग्रहणाद्वा तत समितिसूत्रे समीच सत्वाद्योगनिग्रहसूत्रे'सम्यगि'-त्युक्तेर्नानुवृत्ति' सम्यक्शब्दस्येति वचनेऽपि न क्षति, अत एव च 'मार्गाच्यवने त्यादिपरिषहसहनप्रयोजनसूत्रं, किञ्च-सम्यग्द-शोऽधिकृत्यैवाश्रवादिप्रकरणात् न मिथ्यात्वस्याश्रवे सम्यक्त्वस्य चोपन्यास संवरे इति, विवरणे त्रयाणां सम्यक्शब्दाश्रितत्व तु मुग्धबोधाय, अभ्यर्हितत्वेन बहुस्वरस्यापि पातोक्तौ ज्ञानाद्योरितरताप्रसङ्ग, उत्पत्तिक्रमग्रहणेऽपि तद्वतस्तयो सम्यक्त्वमेव स्यादिति न नियम, देवत्वादेस्तेभ्यो भावात् न तद्वतामप्यशुभप्रकृतीनां नोदय इति नियमाभावात् ॥

प्र० २८६-ननु कथमाश्रवे पञ्चैवावतानि, अष्टादशानामपि पापानां किं नाव्रततेति ? चेत् ।

उ०-हिंसादयो बाह्यप्रवृत्तिमया इति शक्या तत्प्रवृत्ति-निवृत्तिप्रतिज्ञेति तदनिवृत्तिरूपा आश्रवाः, कषायास्तु व्यवच्छे-दोपशमौ विना सततोदयस्वभावा इति तदुदयरोधविफलीकरणे-नैषां विवेक एव शक्य, अभिसन्धिपूर्वका आद्या, नान्त्या-स्तथेत्यपि च ॥

प्र० २८७-ननु आवश्यकचूर्णेः कर्तैव नन्द्यनुयोगादिचूर्णीनां विधाता परो वेति ।

उ०-श्रीजिनभद्रक्षमाश्रमणैर्विशेषणवत्यां सामायिकचूर्णेरु-ल्लेखात् प्राचीनतमाऽऽवश्यकचूर्णि, अनुयोगचूर्णौ तु शरीराधिकारे श्रीजिनभद्रकृतत्वस्योल्लेखात् सा पश्चात्तनी, नन्द्यादिचूर्णिषु तु बहुश आवश्यकचूर्ण्यतिदेशात्ता अपि पश्चात्तन्य इति ॥

प्र० २८८-ननु आवरणक्षये सत्यवश्यमावार्यस्यैकान्तिक आत्यन्तिकश्च प्रादुर्भाव, अन्यथाऽऽवार्यनाक्षययोर्निष्फलत्वात्, केवलिनश्च 'खीणआभिणिवोहिअनाणावरणे'त्याद्यनुयोगद्वारादिव-चनात्क्षीणमत्यावरणादिमन्त एव, ततस्तेषां न मत्यादीनि चत्वारि ज्ञानानि, एकज्ञानाश्च पठ्यन्ते ते इति चेत् ।

उ०-सत्यं, परमावार्यं द्विधा-प्रसङ्गापरसाधनजन्म आत्म-स्वरूपभूतं च, तत्र केवलज्ञानादिन्यात्मस्वरूपभूतानि तानि त्वावरणक्षये स्युरेवात्यन्तिकानि, परं दानादिमत्यादीनि प्रसङ्गपर-साधनोत्थानीति तानि तथात्वेपि न तथेति ॥

प्र० २८९-ननु मतिमूलकं श्रुत मतिश्चेन्द्रियजं इन्द्रियाणि च नामितद्रव्यक्षेत्रादिज्ञानानीति ते न सर्वविषये स्यानामिति ।

क्षायोपशमिके एव ते भवतां, परमवधिमनःपर्ययौ तु यदपेक्षौ सम्यक्चारित्रमात्रापेक्षाविति किं न तयोः क्षायिकत्वासम्भव ? इति ।

उ०–तयोरप्याभोगोऽस्त्येव निमित्तं स च वीर्यान्तरायविलयमेव स तु केवलिनामेवेति सत्यार्थेऽपि न सर्वविषयाणीति, मनः सर्वविषयत्वा तु कल्पनारूपा न तु साक्षात्काररूपेति अमूर्तानां न साक्षात्केवलमन्यैरपीत्यपि चिन्त्यमेवात्र ॥

प्र० २९०–मत्याभिनिबोधिकादीनां चतुर्णां क्षायिकत्वाभावे किमिति क्षीणमत्याभिनिबोधिकज्ञानावरणेत्यादि पठ्यते इति ।

उ०–सत्यं, न हि केवले क्षये तान्यतीनामीति, येन मत्यादिप्रसङ्ग उपयुक्तता सावरणा सेव तत्र निरावरणेति क्षीणता, किञ्च–क्षयोपशमादिस्ये स्वाधीनमवस्थानं तेन तत्किरणानां क्षुद्रानामप्यवनामत्व, परं नात्र केवलाख्ये क्षीणे मत्याभिनामुपत्व इत्यपि क्षायोपशमिकत्वेऽपि नहि दृष्टे गिरौ तत्स्थतृणावस्थाम्, अत्रापि न भस्मावरणक्षये प्रभागावरणावस्थामे, अप्राप्तमे स्थापनस्थानं तु स्यादपि ससाधनसमर्पणोपयोगात्मयाभूते न स इत्यर्थे तु न किञ्चिद् इति ॥

प्र० २९१–ननु व्रतानि सातिचाराणि सुकृताय भवन्ति नेतिवचनात्सातिचारानुष्ठानानां परिहार्यता गीता, सातिचारानुष्ठानप्रायो निरतिचारमनुष्ठानं भवतीतिवचनात्तु सातिचारानुष्ठानस्यापि विधेयता गीयते तत्र कतमः पक्षो माननीय इति ॥

उ०–यथायथमुभयमपीति, यतोऽतिचारपरिहरणार्थं प्रयतं पक्षस्थित्य, तथा परिणामेऽपि यदि भवेत् कथञ्चिदतिचारस्तदा स दोषो न व्रतभङ्गाद्विरस्य, सर्वविरतानां प्रमत्तादिगुणान् विना वीतरागगुणस्थानानामाप्राप्तात् ॥

प्र० २९२–नन्वर्हत्सु सर्वेष्वपि समानमार्हन्त्यमिति भिन्न-भिन्नक्षेत्रेषु भिन्नभिन्नानामर्हतां मूलनायकत्वेन शेषाणां तु शेषनाम्ना कथनं सर्वसंघे प्रवर्तते, परं कथं न तद्व्यवहाररूपमिति चेत् ।

उ०–सत्यं, तन्मूलनायकत्वं नार्हत्वापेक्षया किन्तु संघस्य दर्शनाद्यपेक्षया, यत प्रतिमातत्स्य प्राक्कल्पेव दर्शनं, पूजकस्तस्यात्तां पूजां करोति अर्चनसामग्री च विशिष्य या सा तस्मिन् अर्प्यते इति तथाविधात्मतो भावनाया क्षेत्र इति ॥

प्र० २९३–ननु सिद्धानां सिध्यतां वहव आकारा, तत्कथ तेषां बिम्बेषु कार्योत्सर्गपर्यंकरूपमासनद्वयमेव क्रियते ? इति चेत्।

उ०–सत्यं, सिध्यन्तोऽर्हन्त उक्तासनद्वयवन्त इति सर्वेषामासनद्वयं तदेव क्रियते, समवसरणे तु जिना योगमुद्रास्थितहस्ता पादपीठधृतपादा सिंहासनस्थाश्चेति ॥

प्र० २९४–ननु पञ्चसु परमेष्ठिषु केवले साधुपद एव किमिति सर्वेतिसर्वनामविशेषणयोजनं ? न शेषेष्विति।

उ०–सत्यं, सर्वेऽप्यर्हदादय समानगुणकल्पा इति व्यवच्छेद्यस्यासम्भवान्न विशेषिता, साधवस्तु सामाचार्यभिग्रहोपकरणप्रायश्चित्तगच्छनिश्राद्यपेक्षया भिन्नभिन्नस्वरूपा सर्वे च सर्वेषा सम्यग्दृशां नम्या इति योग्यमेव तत्र विशेषणमिति ॥

प्र० २९५–ननु 'जे उ दाणं पसंसंति वहमिच्छंति पाणिणो। जे य ण पडिसेहंति वित्तिच्छेयं करेंति ते' ॥ इति सूत्रकृताङ्गवचनेन सर्व दानं निषेध्यमापद्यते, न च सुपात्रदाने न तत्प्रसङ्ग, साधुनिश्राविशेषाभावेऽपि देयोत्पादगता तु तथाविधैव जीवविराधनेति, सत्यं, अत्र तावत्साधोर्न वृत्ति, अत्र च तद्विचार:, अनुकम्पादीन्यपि वृत्तिरूपाणि तर्हि कोऽत्र विषय ? इति चेत्।

उ०–ब्राह्मणा दानागतक्षेत्रहलगोभूम्यादिभिर्जीविकावन्त इति तद्दान वृत्तिसाधन, प्रशंसन्तीति पदं च तत्रैव घटते, तद्वर्गेणेतरैस्तत्प्रसंसाया अत्यन्तादरणात्, यथा च सादरदाने प्रतिलम्भशब्द साधुदाने प्रयुज्यते, सामान्यदाने तु 'दलेमाणे' इति, परं ब्राह्मणानां वर्णमपेक्ष्य प्रतिलम्भशब्दप्रयोग शास्त्रेष्वपि, अपरे तु जलतीर्थसुभटाश्वादिष्वपि एतत्सूत्रं योजयन्तीति ॥

प्र० २९६–ननु वर्त्तनाद्या उपकारा कालस्योक्तास्तत्र प्रकरणे तस्य द्रव्यत्वं किमित्यभिहितं न, कथं चोत्पादव्ययध्रौव्ययुक्त सदित्यत्र प्रकरणे तस्य तदभिहितमिति ? चेत्।

उ०–वर्तनादिस्थाने कालस्य द्रव्यत्वोक्तौ तस्यापि वर्त्तनादीनि वाच्यानि स्युस्तथा चानवस्थाप्रसङ्ग, उत्पादादिप्रकरणे तु सूर्यादिचारोत्पन्नस्य ग्रहणात्तद्धेतुक स, 'सोऽनन्तसमय' इत्यपि तत्रैव युक्तं, अभेद्य स तथाविधकालस्यैव यतो भाग इति ॥

प्र० २९७-ननु पक्षः सर्वज्ञ इति कथं घटते ? इति चेत्।

उ०-स्वदर्शने तावत् सर्वेषां सामान्यविशेषरूपत्वात् सर्वेषां पर्यायात्मकत्वेन सर्वस्यैवावितथत्वं परमतेऽप्यन्योन्याभावस्य स्वरूपत्वात् सर्वेतरसजातीयविजातीयाभावानामात्मकत्वं तच्च न कर् तत्प्रतियोगिभावज्ञानमन्तरेणेति तथापि तदेव युक्तं ॥

प्र० २९८-ननु देवनारकाणामवधेः क्षायोपशमिकभावरूपत्वस्य भवप्रत्ययेतिभिधानमिधानं किमिति ? किञ्च-क्षयोपशमस्य गुणजन्यत्वात्मत्स्यादीनामपि गुणप्रत्ययाभ्युपेतेति तेषां क्षायोपशमिकत्वे गुणप्रत्ययत्वमस्त्येव तत्किमित्यनयोः क्षायोपशमिक इति भेदः ? इति।

उ० 'गौणमुख्ययोर्मुख्ये कार्यसम्प्रत्यय' इति न्यायात्तयोर्भवप्रत्ययता भवस्य तत्र मुख्यता च तज्जन्मेन तस्य मानाकृति यावज्जन्मभावितादिभावात्, मत्स्यादीनां क्षायोपशमिकत्वेऽपि तत्क्षयोपशमस्य कारणानां वैचित्र्यात्तत्कारणे न भेदाभिधानमिति ॥

प्र० २९९-ननु सामाचार्युपक्रमकालसम्बन्धेन त्रिविधानां सामाचारीणामुपक्रमापरपर्यायैर्युगीनसाधूनां त्रिधाप्यसामाचारीणामासन्नीकरणमभिधीयते, तत्र कालात्रिविधाः सामाचार्य ? इति चेत्।

उ०-ओघसामाचारी दशविधसामाचारी पदविभागसामाचारी चेत्येता ओघनिर्युक्तिरूपा आवश्यकनिर्युक्त्यन्तर्गता आवश्यकनिर्युक्त्युक्तेच्छाकारादिरूपा कल्पव्यवहाररूपा 'इत्यर्थं पदविभागसामाचारि' ति वचनात् निर्युक्तिस्यापि पृथग्व्याख्येयरूपा क्रमेण, कोट्याचार्यास्तु पदविभागसामाचारीं विधिसूत्राम्ते नस्याम इत्याहु। श्रीहरिभद्रसूरयोऽपि इदानीं पदविभागसामाचार्या प्रस्ताव सा च कल्पव्यवहाररूपे इत्येवाहुः, मलधारिणस्तु छेदगत ग्रन्थसूत्ररूपेत्याहु। पदविभागसामाचारी तु छेदसूत्राण्येति कोट्याचार्या प्राहुरिति। तथा च तिस्रोऽप्यावश्यकनिर्युक्तिस्तत्त्वत इत्युपक्रान्तरूपा ॥

प्र० ३०० नन्वेतासु का कस्मादुपक्रान्ता ? इति चेत्।

उ० – आद्या नवमकर्मप्रवादगततृतीयाचारवस्तुगतविंशतितमौघप्राभृतादिति कोट्याचार्याः, चूर्णिकारास्तु वीसतितम पाहुडे तत्थ ओहपाहुडं, ताओ इत्याहुः, ओघप्राभृतप्राभृतादिति श्रीहरिभद्राः, मलधारिणस्तु द्वितीया उत्तराध्ययनोर्दिष्टो

णीणियेति चूर्णिकारादय, षड्विंशतितमात् पूर्वादुत्तराध्ययनादिति कोट्याचार्या, तृतीया नवमपूर्वगततृतीयाचारवस्तुप्राभृतादिति चूर्णिकारादय इति ॥

प्र० ३०१–ननूत्तराध्ययनगतसामाचार्यध्ययने दशविधसामाचारीदर्शकगाथासप्तकमेव, शेषं त्वोघसामाचारीपरं पूर्णमध्ययनमिति कथं ततोऽत्रोक्ताया दशधासामाचार्या उद्धार उपक्रमो वेति ? चेत् ।

उ०–सत्यं, नवमपूर्वगतोत्तराध्ययनप्राभृतग्रहणे न कोऽपि शङ्कालेश, यथौघे ओघप्राभृतं पदविभागे छेदप्राभृतं तथात्रोत्तराध्ययनप्राभृतस्य स्वीकारे यथार्थ एवोपक्रम इति । किञ्चोत्तराध्ययनान्यपि अङ्गाद् दृष्टिवादादे प्रभवाणीति तत्रस्थवचनात् कम्मप्पवायपुव्वोत वचनाच्चोपक्रमरूपाण्येति ॥

प्र० ३०२ – नन्वन्यत्रानुयोगद्वारस्थानाङ्गसूत्रोत्तराध्ययनेषु दशधासामाचारी ओघसामाचारी च दशवैकालिकापिण्डैषणाध्ययनोत्तराध्ययनसामाचार्यध्ययनादिषु पदविभागरूपापि यतिजीतकल्पादिषु दृश्यते, तत्र किं वाच्यमिति ?

उ०–आवश्यकनिर्युक्त्युक्तसामाचार्युद्धृता एव ता, अत एव दशधासामाचार्या वर्णने 'उपसंपया य काले'त्यनेनात्रोक्तकालद्वारसूचा, ओघे च संखेवेणेति यतिजीतस्य तु स्पष्टैव संक्षिप्ततेति ॥

प्र० ३०३–ननु किं निर्युक्तेरनु स्थानाङ्गादीनि ? येन तदुक्तस्योद्धारस्तत्रेति चेत् ।

उ०–सत्यं, श्रीस्कन्दिलाचार्यकृत एवाद्यतनोऽनुयोग, स्पष्टं चेदं नन्द्यामिति, अत एव 'तिसमइयाहारगे'त्यादिनिर्युक्तिमेव नन्द्यां प्रोक्तमिति ॥

प्र० ३०४–नन्वविधिना क्रियमाणो धर्मो द्रव्यधर्मो भावधर्मो वेति ? ।

उ०–उभयरूप अविधिपरिहारयत्नेनैवमेवाविधिना चेत् स भवति तदा धर्मो द्रव्यरूपोऽनुपादेयश्च विदुषां, कृते त्वविधिपरिहारप्रयत्ने कथञ्चिदविधिना युक्तो भवति धर्म, स तु भावधर्म उपादेयश्च विदुषामिति धर्मसंग्रहण्यवलोकनान्निश्चेयमिति ॥

प्र० ३०५–ननु किमिति क्रियाणां पञ्चविंशति पञ्चपञ्चैकैरुच्यते ? इति ।

पञ्चाशतां शास्त्रेषु प्रज्ञापनादिषु परस्परसंवेधनदर्शनात् तथोत्तरोत्तरसद्भावे पूर्वपूर्वसम्भवस्यापि तथैव दर्शनात् एकेन पञ्चकेन सर्वक्रियासंग्रहेऽपि संसारमूलतामाश्रयाणां दर्शनाय (पिंडं) विविधप्रकारता तेषां चैवमुपन्यास ॥

प्र० १०६–नन्विन्द्रियाणि कषायसहचराण्येव आस्रवरूपाणि भवन्ति च भवप्रतिबन्धककषायोत्पादेनेति तानि भिन्नानि साम्परायिकास्रवरूपाणि कथमिति ?।

उ०–शेषमनुक्रमदर्शनापेक्षं प्रज्ञापनाश्रितं सूत्रमिति ॥

प्र० १०७–ननु मिथ्यात्वाविरतिप्रमादानां कषायकार्यत्वात् तथ्य बन्धहेतुषु बन्धहेतुभिन्नतयाभिधानमिति ?।

उ०–गुणस्थानभेदेन क्रमावरोधरूपेण वर्णनार्थमिति पूर्वे पूर्वाभाव एव चोत्तराणामभावदर्शनं चेत ॥

प्र० १०८–ननु मनोज्ञप्रासुकैषणीयैरशनादिभिः श्रमण प्रतिलम्भकस्य पापबन्धकस्यापि कस्मिंश्चित् निर्जरा कथ्यते सा कथं भवते ? यतः सा वीतरागाणामेव, साम्परायिकबन्धस्तु शुभाशुभरूप सर्वेषां नियमादस्तीति ?

उ०–सत्यं प्राणातिपातादिरूपास्रवापेक्षया शत्रूणां यथा पापबन्धस्तारतम्येन जायते तथात्र न, किन्तु निर्जरैव सर्वथेति प्रसक्तपापनिषेधनिर्जरामहिमप्रतिपादनार्थमिदं सूत्रमिति ॥

प्र० १०९–मन्वार्हत्सिद्धसाधुधर्माणां मङ्गलता भिगद्यते, सा कस्मात् लोकोत्तमता च क लोकमाश्रित्य शरणगमनं किं रूपं चेति ?

उ०–ते चत्वारः संसारनिस्तरणप्रवृत्तानां मङ्गलकार्यकरत्वात् उत्तमत्वं चार्हतामुपशमभावाभयलोकापेक्षं सिद्धानां क्षेत्रलोक क्षायिकभावापेक्षं साधूनां ज्ञानदर्शनचारित्रलोकापेक्षं धर्मस्य क्षायिकक्षायोपशमिकापेक्षं चेयमेषां शरणप्रतिपत्तिश्च तत्त्वस्या लीनत्वमिति ॥

प्र० ११०–ननु 'उप्पण्णमि अणंते नट्ठंमि उ छाउमत्थिए णाणे' ति सिद्धान्तः, तत्र किं नाशके को नाश ? किञ्च–नष्टमिति न हि मत्यादिज्ञानानि केवलज्ञानस्याग्नि परस्परमाधाराधेयकरणाभावात्। तथ मत्यादीनां नाशकं केवलं, किञ्च–मत्यादीनां को नाशः किमभावः पर्यायान्तरं चेति ? आ[प] साधकसाधनसाध्यानां

यवस्थान्तर केवलं स्यात्, अन्यच्च मत्यादय आत्मगुणास्तन्नाशश्चावरणोदयादज्ञानपर्याये नतु केवले इति कथं घटते सिद्धान्त ? इति।

उ०-सत्यं, छाद्मस्थ्यवज्ज्ञानानां निरर्थकताप्रतिपादनायोक्तं।

प्र० ३११-ननु देवनारकवत्तीर्थकराणामपि भवारम्भादेवावधेर्भावात्किं न तत्तेषां भवप्रत्ययमिति ?

उ०-तेषां तत्पारभविकं न तु तद्भवजमिति न भवप्रत्ययं तत्तेषामिति ॥

प्र० ३१२-ननु 'तत्थ चत्तारि नाणाइं ठप्पाइं ठवणिज्जाइं ति नोउद्दिस्सिज्जन्तीति कोऽर्थ ? इति।

उ०-मत्यादीनां चतुर्णां स्वपरप्रकाशकत्वेन क्षयोपशमादित उत्पन्नानामपि स्वयं धारणीयानि, न च तानि परेभ्यो वितरणीयानि, एवं स्वरूपत्वाच्च तेषां दानोत्सुकैरपि स्वात्मन्येव धार्याणि न तु दातुं शक्यानीति न तेषामुद्देशादय, श्रुतं 'त्वाचारादि गणधरादिदानादुत्पन्नमपि अगानङ्गादिरूपेण श्रीसङ्घायार्पितत्वात्तस्य तत्परोत्पन्न, ततश्च दातुं शक्यमेव तदिति तस्योद्देशाद्यो विधिरत एव प्रस्तुतस्योद्देशादय इति सम्भाव्यते ॥

प्र० ३१३-ननु मार्गान्तरैरपि साधूनां कांक्षामोहोदयोऽभिहित, स कथं घटते ? अन्ययूथीयमार्गाणां मिथ्यारूपत्वात् तत्र न सत्यताशङ्कापि सुदृशामिति।

उ०-अत्र नैतानि मार्गान्तराणि ग्राह्याणि किन्त्वावश्यकोक्तानि 'नाणदंसणेहि तित्थ'मित्यादीनि, यद्वाऽऽर्यमहागिरय उपाध्याया गणाधिपाश्च वाचकवशमूलपुरुषा इत्यपि सम्भव, अतो गणधरवशो वाचकवंशश्चेत्यावश्यकादावुच्यते, वाचकवशे च सम्यग्दर्शनेत्यादित्रिरूपो मोक्षमार्ग उच्यते, सर्वश्रोतॄणां समानसाधकत्वात्, इतरे तु श्रोतॄणां प्रतिपन्नदर्शनत्वात् 'णाणकिरियाहि मोक्ख त्ति तथा मार्गमाहु। तत्र न कांक्षितव्यमिति, अत 'वायगपयमुत्तम पत्त'त्यादि ॥

प्र० ३१४-नन्वर्हन्नमस्कारे निक्षेपचतुष्कं कथमायाति ?

उ०-अर्हदित्यभिधानान्नाम, अष्टादशदोषरहिताकारचिन्तनात् स्थापना, अर्हतो जीवत्वाभिप्रायादपि द्रव्यं, प्रातिहार्याष्टकादिचिन्तातो भावार्हन्त्यं चिन्तनीयमवश्यमिति निक्षेचतुष्कं ॥

प्र० ३१५-ननु सर्वमूर्त्तामूर्त्तेषु सन्त्यगुरुलघुपर्याया, ते चावश्यं श्रद्धेया परं युक्त्या कयाचिच्छक्या अवसातुमिति ?।

उ०-पर्यायपरावृत्तिमस्ति सर्वोऽपि द्रव्याणि, विविधाश्च पर्यायाः स्थितिपरावृत्तकाश्च इत्यस्मयं तत्र कारणतया विविधं वस्त्वेकत्वे, तत्र पर्यागुरुलघुपर्यायरूप स्यात् न परिणामो नान्यो कोऽपीति ॥

प्र० ११६-ननु परमाण्वादयोऽनन्ताणुकान्ता आहो भवन्त्यगुरुलघवः, पञ्चमौदारिकादिपरिणामे गुरुलघवो भवन्ति पञ्चम भाषादिपरिणामे ते पुनरगुरुलघवो भवन्तीति सिद्धान्तः, किंमूलं ज्ञानं तेषामिति चेत्।

उ०-छद्मस्थोपयोगमनन्तसंख्यागोचरा गुरुलघवो न तयोत्तरे इति ॥

प्र० ११७-ननु किं तत् सम्यक्श्रुतं किञ्च मिथ्याश्रुतमिति?।

उ०-प्रत्येकपेक्षया श्रीजिनप्रणीतं सम्यक्श्रुतमाचारादि परप्रणीतमपरं मिथ्याश्रुतं वेदादि परिणत्यपेक्षया तु मिथ्यादृष्टीनामेवं सर्वं लौकिकालौकिकोत्तरं सम्यग्मिथ्यापि च, अमिथ्यादृष्टीनां तु श्रुतं सम्यगेव परेषां तत्प्रमाणात्, न मिथ्यात्वे च सति क्वापि तत्सद्भाव ॥

प्र० ११८-ननु सामायिकश्रुताधिकारे यत् भण्यते पञ्चम 'सम्यक्त्वीनामपि च न मन्तव्यस्य भजनमाणा मिथ्यादृष्ट्यादिको ति तत्र के सर्वजीवाः किमक्षरं कतमोऽनन्तभागः कश्च नित्योद्घाटित इति?।

उ०-भव्याभव्याविशेषेण सर्वजीवाः ततोऽभव्यानामनादिभूतं सम्भवेत् अविवक्षितभेदेनेति, पर्यायरूपं वाऽक्षरं अनन्तभागश्च असंख्यातरूप सर्वकालं तावद्भागस्या (ना) वृत्तत्वात् 'उप्पज्जंति अभव्वे'त्ति, तथा च मत्यादीनां सर्वद्रव्यसर्वकालभावविषयता वा नास्ति साक्षात् केवलस्येति विषयापेक्षया सततसूक्ष्मत्वं पञ्चानामपि यथोत्पद्येत तथा छाद्मस्थिकज्ञानमात्रा। किञ्च-छाद्मस्थिकज्ञानानि न सर्वपर्यायाणां साक्षात्कारे दक्षाणि, एवं तु तत्र एकस्मिन् न च छाद्मस्थिकज्ञानानि सदोपयोगीनि, परस्परं तज्ज्ञानानां प्रतिहतोपयोगत्वात् एकोपयोगाच्च तेषामनुपयोगभावात्, एवं तु सततोपयोगि अप्रतिहतं चेति ज्ञापनार्थमेतस्य 'उप्पज्जंति अपत्ते'त्युक्त्वापि 'मट्ठमी'त्याद्युक्तमिति पाठे चास्मिन् व्यतिकरे न कापि शङ्का स्यात् आपनुयात्। विशेषार्थद्योतिना च तुशब्देन गणाम्युपयोगात्वात्मना न ज्ञापस्यात्मनेति विशेषो ज्ञाप्यते एवं सहभावाभावपक्षो सूचितोऽभिप्रायानिति ॥

प्र० ३१९–ननु पापस्याकृत्रिमत्वात् कृत्रिमेण व्यवहारेण कथं सम्बन्धो, येन व्यवहारेण चौरव्यपदेश इति कथ्यते इति चेत्।

उ०–सत्यं, न व्यवहारेणानादिकयोरकृत्रिमयो पुण्यपापयो सम्बन्ध, परं व्यवहारातीतस्य विधानेऽवश्यं दुष्टाभिसन्धान ततश्च पाप ततस्तादृशाद् व्यवहारविरुद्धान्निवर्त्तनं सम्मतमणुव्रत तृतीय चौर्यादिति ॥

प्र० ३२०–ननु युग्मिना परिणयनव्यवहाराभावात् स्वदारव्यवहार कथमिति ? चेद्।

उ०–समुत्पन्ना समागम च प्रपन्ना स्वदारा, भगवता नाभेयेन तु असमागामिनी वालिका सुनन्दा वृतेति नान्यदारग्रह इति॥

प्र० ३२१–ननु शक्रस्तवे शक्राद्यो 'दीवो' इत्यादीनि प्रथमान्तानि पदानि ब्रुवन्ति, तत्र कथ विभक्तिवचनभेदः कश्चैषामुच्चारणेऽभिप्रायसम्भव ? इति।

उ०–आदौ तावद् 'आदिकरेभ्य' इत्यादीनि 'मुत्ताण मोय गाण'मित्यन्तानि विशेषणानि भगवद्भ्य इत्युक्त्या नमस्करणाद् भगवत्ताहेतुभूतसमग्रैश्वर्यादिषड्विधभगदर्शकानि चतुर्थ्यर्थेषष्ठीबहुवचनान्तानि, बहुवचनं चार्हद्बहुत्वार्थमिति पूज्या, 'गुरावेकश्च बहुवद्'तिवचनादिति शाब्दिका, 'दीवो' इत्यादीनि च न भगवतो विशेषणानि, दीवो इत्यादीनि भगवतां धर्मातिशयितायां तत्प्राप्त्यर्थं यानि साधनानि त्रसत्वपञ्चेन्द्रियत्वनरत्वार्यदेशधर्मप्रातिरूपाणि मानुष्यकर्मभूम्यार्यदेशसर्वाक्षपाटवशुश्रूषारूपाण्यावश्यकानि तानि भगवद्भक्तेर्भावीनि ततो शुश्रूषाहेतुतया प्रदीपो मल्लिकेत्यादिवदुपचर्याख्यायते यद्भगवानेव द्वीपादिरूपोऽस्माकं देवगतेर्नरत्यामगनं द्वीपागमन कर्मभूमिस्त्रायिनी आर्यदेशो धर्माणां शरणं सर्वाक्षपाटवमेवार्हद्धर्मक्रियाहेतु शुश्रूषैव च मुमुक्षूणां प्रतिष्ठेतिमत्वा प्रथमैकवचनेन तान्युच्चार्य उक्तवस्तुहेतुत्वेन तथोपचारं कृत्वा भगवांस्तथोच्यते, प्रपन्नदर्शनानां नराणा नैवमिति न तानि तैरुच्यन्ते, तैस्तु धर्माचरणवलादेवैतानि स्वयं लभ्यानि यत इति ॥

प्र० ३२२–ननु सम्प्रतिना नृपेणावन्तीसौराष्ट्रादयो देशा आर्यीकृता इति पञ्चापीया वदन्ति, तत्र किं वाच्यमिति ? चेत्।

उ०–सम्प्रतेर्जन्मन: प्रागेवावन्तीदेशादय आर्या एवार्ये, आर्यदेशेषु चेदीसौराष्ट्रादीनामार्यत्वं भद्रबाह्वादिभिर्भणनात्, अवन्त्यां

त्पम्पामाद्समागतश्रीआर्यसुहस्तिनां दर्शनादेव जातिं स्मृत्वाऽऽमुष्य प्रसम्प्रतिर्मिन्, सम्प्रतिनाऽऽर्यसुहस्तिनाम पारेमोचावरि मानमुद्युक्तरपो देशा इति। पश्चात्तु कोसम्बीसन्निवेशस्य कौशाम्बी नगरी पुरीत्वा मान्ता गच्छतिरमानि च तेषां प्राप्ति स्पष्टानि, न च माध्यस्थ्यं सरलां धारकसर्षि च तेऽप्येवमस्तीति ॥

प्र० १२३–ननु शासनकादिविशेषणप्रत्याख्यानामापेऽपिच अस्यापिन 'पासत्थे'त्यादिकारकारान् वदेयुर्न वा? भावस्य मादिषु त्रिविधाहारप्रत्याख्यानिनां बहुप्रमस्योपकल्पामिति चेत्।

उ०–सत्यं, सचित्तजलपायिनां त्रिविधप्रत्याख्यानामभावेऽपि 'पासत्थे'त्यादीनामुच्चारणं बहुमक्खनसारोद्धारादिषु स्पष्टमपोक्तं, परम्परयापि पंचापाम्बित्रस्य सर्वोऽपि श्रीसङ्घः तथाऽवदानुच्चारयन्नेव, मानवकादिषु च पानकाकारद्वयस्य सम्यक्यापै तद्युक्त सर्वस्य तेषां पत्यानीये न प्रत्याख्यानात् प्राक् तदेमि निस्पयते पानीयमन्नन प्रकारेस्य पानस्पर्शस्यमते, चिरविप्रमस्या स्यमस्पाकाराः मागेच त्रिविधाहारप्रत्याख्यानमपसर पयोकार-पत्रे पदध्यानसदृशीनमाकारेषु अपादिषु मान्तमेवास्ति, किञ्च-मदेऽप्यस्मिन्नवानां तु सर्वथा त्रिविधाहारप्रत्याख्यानेऽप्यभावत्त्वस्पेवाभावादिति। ननु तर्हि दिवसचरिमत्रिविधाहारप्रत्याख्यान्यचित्तजलपायी तान् तथोच्चरति किं न तानिति?। सत्यं, ननु तत्र विकृत्येकासनकादिकमपि किम्पिपीयते न? तथाचरण परिणामेऽपि मूलगुणपर्यायस्य ताप्यमानमिति चेत्किं जीव तत्रत्रापि पानकाहारनिषमनमपि न तथोपयुज्यते इति ॥

प्र० १२५–ननु पच्चक्खाणादीनामतिचाराणां साम्य यथा पूर्वं यथापश्चिमं गुरुता पति? चेत्।

उ०–यथापश्चिमं बहुदोषत्वमल्पस्यापि च तेषां सम्भाव्यते, अगारकर्मादिष्वपि पंचमहाव्रतेष्वेव सम्भावनेति, साक्ष-प्रवृत्तिमनुसृत्यैवातिचाराणां भवनं, तत एव च तया भणनमेवं कन्यागवालीकादिषु न कश्चिदपि मिथ्यात्वमार्गाभिपन्नसाह इति, कन्या विवाहा इति सर्वगृहस्था प्रविमत्त्वे गोत्वम वृद्धि येषे सेनाधिका भूमि तद्विशेषतरत्वे साक्षिस्थान विशेषतमस्व पत्र न्यासार्पणभूमिरिति तु जपति सिद्धमेव यथा प्रत्याख्येयेषु कन्यालीकादिषु तथैव सहसाऽभ्याख्यानादिषु तदतिचारेष्वपि, ततः स्पष्टमत्वं तथान्येषामपि सैद्धिरताऽपि यथापश्चिममतिचाराणां गुरुतावसेया, पापहाने मत्सरिता क्लिष्टमेवेति ॥

प्र० ३२५–ननु सर्वेऽपि जीवा सम्यक्त्वमाप्नुवन्त आद्यावौपशमिकमेवाप्नोति सम्यक्त्वं, नेतरदिति चेत्।

उ०–तीव्रप्रयत्नो ह्यपूर्वेणैव पुञ्जत्रयीं करोति क्षायोपशमिकं चादावाप्नोति परं स्तोका एव तादृशाः, मन्दप्रयत्नोऽन्तरकरणवेदनकाले पुञ्जत्रय करोति वेदितत्वान्मिथ्यात्वस्य तत्कालयोग्यऊपरदेशशान्तदाव इव स औपशमिको भवति, भूयांसश्चैतादृशाः, प्रविरलस्तु मरुदेवादिसदृश अपूर्वकरणमारुह्य क्षायिकमुपैति। अत एव 'जो वा अकयतिपुज' इति विशेषणे अक्षपितमिथ्यात्व इति प्रोक्त, स्पष्टं चेद विशेषावश्यके बृहत्कल्पे च॥

प्र० ३२६–ननु किमाहारत्यागादयश्चत्वार पौषधवाच्याः प्रत्येकमपीति? चेत्।

उ०–प्रत्येकमप्याहारत्यागादय पौषधा, अत एव पौषधश्चतुर्धेति, श्रावकवर्णने च 'पडिपुन्नं पोसहं'ति च कथ्यते, पर्युषणाकल्पे आहारत्यागस्य कच्छदेशीयश्रावकाधिकारे च केवलस्य ब्रह्मचर्यस्य पौषधशब्देनाभिधानं चेति।

प्र० ३२७–ननु 'समणोऽहं'मित्यनेन प्रव्रज्याभिधानात् 'संजतविरत' इति पुनरुक्तमिति? चेत्।

उ०–प्रव्रज्याऽत्र रजोहरणादिवेषयुक्तत्वरूपा, तथा च जैनश्रमणोऽहमित्येनावता वेषधारणग्रहणात्संयतविरते इति पदे न पुनरुक्ते, सयतशब्दोऽत्र न संयमार्थे किन्तु करणीययोगयत्नपर इति प्राणातिपातादिविरमणार्थकेन विरतपदेन न पुनरुक्तता, 'पडिहये'त्यादीनि तु हेत्वर्थानि पदानि ग्रन्थिभेदादिना प्रतिघातात् विगतिपरिणत्या च प्रत्याख्यानादिति।

प्र० ३२८–ननु सामायिकसूत्रे आलोचनामन्तरेण 'पडिक्कमामी'त्युक्तं, प्रतिक्रमणे च 'एवमहं आलोइयनिंदिये'त्यादौ प्रतिक्रमणं नोक्तं, तत्र को हेतुरिति? चेत्।

उ०–सामायिकसूत्रे तस्सेत्यनेनालोचना प्रतिक्रमणसूत्रे च एवमित्यनेन कृतं प्रतिक्रमणं दर्शितमेवेति॥

प्र० ३२९–ननु चतुर्विंशतौ जिनेषु बहुषु जिनेषु पूर्वतीर्थकरेण स्थापितेषु तीर्थेषु विद्यमानेषु तीर्थे नूत्नं स्थापितं, तत्र किं कारणमिति? चेत्।

उ०–सम्पूर्णो दृष्टिवादस्तु नैव तत्र प्रवर्त्तमान स्यादिति तत्प्रणयनार्थं गणधरप्रव्रज्यादिना तीर्थप्रवर्त्तनमावश्यकं, किञ्च-पट्टपारम्पर्येण मोक्षगमनमपि नष्टपूर्वमेव स्यात्, तच्च तस्मात्

तीर्थोन्मूलं भवेत्, अत एव युगान्तं यावत्सूरयो जिनानां पठ्यन्ते इति ॥

प्र० ११०-ननु "मिच्छामि दुक्कडं" इति मिथ्या कारं निषेवय पुनो पाव। पच्चक्खमुसावाई मायानियडीपसङ्गो य ॥ इति गाथया यो मिथ्यादुष्कृतं दत्त्वा पुनर्द्वितीयवारं पापं निषेवते स प्रत्यक्ष मृषावादी मायानिकृतिप्रसङ्गश्चेत्युक्तत्वात् श्रमणानामपि माया प्रत्ययिकत्वा भवेभ्यो भावात् सूक्ष्मसम्परायान्तं यावत् तदपि पर्यन्त नानां प्रतिक्रमणे मोक्षप्रसङ्गं कथं निवारयसि ? इति चेत्।

उ०-सत्यं नात्र पुनःशब्दो द्वितीयवारार्थं न चैषा गाथा मन्दबुद्धीनां किन्तु पुनःशब्दो विशेषार्थः, विशेषश्च कुटिलस्वा-भावानां तथाविधानां वैरविरोधानामकारका यथा न मुच्यन्ते तथा कारका अपि सन्तो मिथ्यादुष्कृतमासेवमाना भवि मुक्तकारयो मुच्यन्ते इति मिथ्याकारसामाचारीमाहात्म्यं मनसि निधाय अपराधाभावे न कस्यापि अवसर ? इति मिथ्या-दुष्कृतफलार्थमपराधान् करोतीति स्वभावः तथा दुष्कृतं यदि स्यात्तर्हि मिथ्या क्रियेतेति पापमासेवते स अपराधे मिथ्या कारकस्तस्य मन्यमानो दुष्कृतमिति च अस्मान् प्रत्यक्षमात्मना मृषैव वदति परमार्थतस्तादृशो मायैव लोकानां तथोक्त्या तथा कारयन् निकृतिमानेवेति, एवंविधार्थस्फोटनायैव तु मायानिकृती इति मायावाचकौ शब्दौ प्रयुक्तावेवेति, प्रतिक्रमणं स्यापत्त श्रमणयो समतिक्रमणधर्मत्वात् 'समणेण सावएण तिपच' नाम वैपरीत्यादि कार्यमेव पारम्पर्येण तदेवमतिक्रमणधर्मकाणि-कारणमितिफलेन फलति श्रमणानामपि ॥

प्र० १११-ननु श्रीभगवतीसूत्रे आराधनाधिकारे ज्ञानदर्शन-चारित्राणां जघन्याभिराराधनाभिरष्टभिर्भवैर्मोक्षः, स कथं सङ्गच्छते ? यत श्रुतस्य सर्वव्यवहारराशिगतजीवप्राप्तिरुक्ता, सम्यक्त्वस्य तु प्राप्तयोऽसङ्ख्यमाना क्षेत्रपल्यस्येति चेत्।

उ०-सत्यमुक्तं, पारम्पर्यशून्यं तूक्तं, कथमिति चेत् श्रमणधर्मयुक्तिरेव सुभरत्वमेवेति पारम्पर्यं ततश्च ज्ञानदर्शनाराधने तदाश्रिते एव तेषां च 'अट्ठभवा उ चरित्ते'ति स्पष्टं भवाष्टक नियमं यथोक्तमेव ॥

प्र० ११२-ननु वैराग्यवति 'तिन्नि सहस्समसये'त्यादि वचनात् क्षेत्रपल्यासङ्ख्यभागमात्रसम्भवे कथमुच्यते भवाष्टका भ्यन्तरे नियमादिति ?।

उ०-स शुध्यन्तर्भवाष्टकमिति चेति पल्यासंख्यभवा हि भवान्ते प्रतिपत्य द्वितीयभवेऽप्यलभ्यमानाया देशविरते, भवाष्टकनियमस्तु प्रतिभवं लभ्यमानां देशविरतिमपेक्ष्य, न च संवेधेनापि नरत्वमष्टभवाधिके भवे, न च देशविरतिमानाऽऽजवजवीभावभागीति भवाष्टकं ॥

प्र० ३३३-ननु 'अड्ढाइज्जेसु'त्ति सूत्रे 'जावत केवि साहू रयहरणगोच्छपडिग्गहधारे'तिवचनात् पाणिपात्रा जिना अन्ये च सामान्या अपि तथाविधा मुनयः प्रत्येकबुद्धाश्चाप्रतिग्रहत्वान्न वन्दिताः स्युरिति ? चेत्।

उ०-तेषां ग्रहणार्थमेव 'ते' इत्यनेन गतार्थत्वेऽपि 'सव्वे' इत्यस्य ग्रहणं तच्चतुर्यामा मूलादर्वाक् क्षतानाचारा द्वितीयेन पदेन न्यूनाष्टादशसहस्रशीलांगा अपि ग्राह्या इति दर्शनायेति बोध्यमिति॥

प्र० ३३४-ननु 'अड्ढाइज्जेसु' प्रभृतिसूत्रेषु 'सिरसा मनसे'त्यत्र शिरोग्रहणं कृत्वा पुनः 'मत्थएण वंदामि'त्ति शिर पदं कथं गृह्यते ? इति चेत्।

उ०-सत्यं, नात्र मस्तकशब्दः शिरोवाची, किन्तु जैनशासनपरिभाषया 'मत्थएण वंदामि' त्यखण्डमेव पदं वाग्वन्दनाभिधायि, ततः श्रीसङ्घे 'मत्थएण वंदामि'त्तिपदेनैव नमनव्यवहारः, श्रावकसमुदाय एव च केवलेन 'वन्दामि'त्तिपदेनेति ॥

प्र० ३३५-ननु, 'मित्ती मे सव्वभूएसु'त्ति वचसो 'मय्येव निपतत्वेतज्जगदुश्चरित'मिति वचस को विशेष? इति चेत्।

उ० यद्यपि मैत्रीभावनाया परहितचिन्तैव विषयः, परं सम्यक्त्वगुणजन्यः स, 'मित्ती मे' इत्यत्र तु अकल्याणाकरणबुद्धिरूप उपशमो विषय उपद्रवकरणबुद्धेरुपशम तद्रूपा चात्र मैत्री, अत एवोक्त 'वेरं मज्झ न केणइ'त्ति, वैरस्योपद्रवबुद्धेरुत्पादकत्वात् हेतुहेतुमद्भावश्चात्र इत्येवमस्यार्थे ज्ञाते जगदुश्चरितपात्रताभवनबुद्धेरधमताऽसम्भविता च ज्ञास्यते, स एव विशेषः ॥

प्र० ३३६-ननु 'मिच्छि मेराइ द्विओ'त्ति वचनात् 'मिथ्या मे दुष्कृत भूयादपुनःक्रियया‌ऽन्वित'मितिभणनात् 'जं दुक्कडं ति मिच्छाकाउण निसेवए पुणो पावं' इत्यादिनिर्युक्तिवचनाच्च प्रतिक्रमणापरपर्यायं मिथ्यादुष्कृतं भवति तदा प्रतिक्रमणसूत्रे चापुनःकरणता किं नोक्तेति ? चेत्।

उ०-'तस्स सव्वस्स देवसिअस्स अइयारस्स पडिक्कमामि'त्यंतं प्रतिक्रमणमुक्त्वा 'समणोऽहं'मित्यादित 'मायामोसविव-

क्रियो'स्मतेन शुद्धस्य वर्धते तत्पुन करणतार्थमेव, तावत्स्य पुन करणाभावात् मत एवान्ते 'मायामोसविधस्त्रिओ सुस्तमिति॥

प्र०–३६७-ननु चारित्राचारातिचारस्यापि शुद्ध्यर्थं कायोत्सर्गे आद्ये कथं? द्वितीयश्च सम्यक्त्वाचारातिचारस्यापि कथं? ज्ञानातिचारविशुद्ध्यर्थोऽन्ये कथ? कथं च तत्र श्रुतमानस्योत्कीर्तनाकायोत्सर्गाविति? चेत्।

उ०–चारित्रस्य सद्भाव एव सम्यग्दर्शनज्ञानयोर्मोक्षसाधनता मत एव 'पञ्चतरासावेऽप्यसाधनानी'ति भाष्यकारा चारित्राभावे सम्यग्दर्शनज्ञानयोरत्यविरतस्येऽपि च नु वन देशविरतिरूपचारित्रस्यापि मातासाधनत्वेव भवप्रविरतदेवनारकयोर्मोक्षाभाव वद् देशविरतिमपर्यां तिर्यग्गतावपि मुक्तेरभाव इति। निश्चयनयस्तु फलमयानचारित्रत्वात् हृते चारित्रे सम्यक्त्वज्ञानयोर्नाशमेव मनुते व्यवहारोऽपि चरमे तीर्थंकरमनानामेव चारित्रहीने मपि सम्यक्त्वज्ञाने मभ्युपेतीत्यतो महर्षिकल्पाचरणस्य तदतिचारशुद्धिहेतुरात्रिस्सर्ग' चारित्रस्य पालनं शुद्धिश्च भगवच्छिने मरस्येवाद्येति, यथा विरक्तेनापि भवाचारिवना भगवतो जिनेश्वराणामाराधना कार्येति, यथाऽऽत्तस्य तस्य रक्षानुविधयस्य फलमाप्त्यर्थिना जिनानामाज्ञयैव वर्त्तितव्यमिति भगवतामुत्कीर्तनं चन्दनार्थमुत्सर्गश्च, न हि वस्तुणामाश्रमविशुद्धमामाद्यन्तरा चयस आद्यादि, न च वचोभिरपेक्षाणां चारित्र सद्यादित्रिमिति सम्यक्त्वस्य स्थितिरक्षानुविशुद्धयोऽभिमेयोत्सर्गेणेषा', 'एकम नाम तत्रो वृये तिथवनाद् चारित्रवतामपि यतमापूर्वकं मवर्तनं ज्ञानादृवति ज्ञानातिचारयोर्यनोत्सर्ग', तास्वपि ज्ञानेषु पश्चद्यु नामत्वद्दारितियिर्यं श्रुतमेव आचाराऽव्यक्तया ज्ञानाचारकम श्रुत ज्ञानस्य शासनस्योत्पत्ति प्रवर्तनं च तदाधारमेवेति श्रुतस्य भगवताऽतिचारशुद्धये उत्सर्गः, समग्रैश्वर्यादिगुणानां माण्डागारत्वाद भगवत इति विशेषण श्रुतस्येति॥

प्र० ३६८-ननु रात्रिके प्रतिक्रमणे आदौ सामायिकादीनां चारित्रविशुद्ध्यर्थमुच्चारस्तदतिचारानुच्यनलोकमा तु श्रुतस्य भगवत कायोत्सर्गो क्रियते तत्कथ प्रतिज्ञाव्यत्ययो नेति, तथैवाद्ये ज्ञानार्थमुत्सर्गे लोकोद्योतकरचिन्तनेऽपीति? चेत्।

उ०–तत्र 'काउस्सग्गो' त्ति लोगनिम्नाहो त्ति चे तिर्यग्निवचनात् कायोत्सर्गकरणमेव वक्तव्यं न चिन्तनीयमिपम इति ललितविस्तरायां श्रीहरिभद्रपादाः पर्य च योगनिरोधस्तत्र

तत्तदर्थं चिन्तन च पृथगर्थं लोकोद्योतकरादीनामिति व्यत्यय कुत्रापीति ॥

प्र० ३३९–ननु यथा पाक्षिकादीना बृहत्त्वेऽपि तत्प्रतिक्रमणेन दैवसिकं न बाध्यते क्रियते च तेन तदपि, एव यदा चतुर्दश्यामाषाढादीना चातुर्मासिककरणमाचीर्णं तदा तत्रत्य पाक्षिक बाधितमिति ? चेत्।

उ०–सत्य, दैवसिकरात्रिके हि अहोरात्रे नियततया क्रियेते अन्वहमिति न तत्र सम्पूर्णाहोरात्रव्यापितिथिसञ्ज्ञाया निवेश, न ते च बाध्येते बाधेते वा पर, पाक्षिकादीनामहोरात्रव्यापिपाक्षिकादितिथिसञ्ज्ञानियतत्वाद् एकस्मिश्चाह्नि तिथिसञ्ज्ञाद्वयस्यानवकाशात्तत्र चातुर्मासिकचतुर्दशीति सञ्ज्ञाया निवेशान्न पाक्षिकचतुर्दशीसञ्ज्ञाया निवेशस्तदभावे च न तत्र पाक्षिकमिति॥

प्र० ३४०–नन्वाद्यैस्त्रिभि सामायिकादिचतुर्विंशतिस्तवश्रुतस्तवैश्चारित्रसम्यक्त्वज्ञानानां कृता विशुद्धि, परमवशिष्टेन सिद्धस्तव किमर्थ ? इति चेत्।

उ०–चारित्रादीनां पूर्णफल प्राप्तानां बहुमानात् आत्मादर्शत्वाद्भक्ते; आवश्यकपूर्त्तेरन्त्यमङ्गलार्थं च सिद्धस्तव इति, तथैव तीर्थाधिपस्तुती अपि, चूलिकास्तुतिप्रभृति त्वाचीर्णं श्रीहरिभद्राचार्यादपि प्राक्तनाचार्यैरिति 'सेसा जहिच्छाए'त्ति चूर्णि, गाथात्रयं त्वनेकगमभद्रगनयगहनात् ॥

प्र० ३४१–ननु'सिद्धाण'मित्यादीन्येकार्थिकानि पदानि स्वरूपविशेषणभूतानि व्यवच्छेदकानि वेति ?।

उ०–'सिद्धत्ति अ वुद्धत्ति ये'त्यादिवचनादेकार्थिकान्यपि विशिष्टावस्थासूचकतया स्वरूपविशेषणाण्यपि पार्षदत्वे तु व्यवच्छेदकान्यपि, एकार्थिकानां प्रयोग सकलकालीनैकावस्थाज्ञापनार्थं स्वरूपविशेषणानां भक्त्यतिशयार्थं व्यवच्छेदकानां तु सम्यग्मार्गबोधाय, यतो नात्र विद्यासिद्धाद्या न च भवावतारिण न चानादिकाः सिद्धानालम्बना वा नैव च यत्र तत्र स्थिता इति ज्ञापनं, सदाग्रहण च साद्यनन्तस्थित्यर्थं, 'सव्वसिद्धाण'मिति सर्वकर्मभूमिगसर्वकालीयसर्वभेदसिद्धग्रहणायेति ॥

प्र० ३४२–ननु यदतिचारस्मरणकायोत्सर्गे आचार्याणां द्विः स्वातिचाराणां चिन्तनं तद्दैवसिके रात्रिकेऽपि वेति ? चेत्।

उ०–दिवस एव साधूनां बहुव्यापारत्वात्तावत्कालपूर्त्तये आचार्याणां द्विश्चिन्तनं, रात्रिकादिषु तत्प्रयोजनं नेति एकश एव तदिति ॥

प्र०-१४३-ननु नमस्कारसहितादीनां दैवसिकप्रत्याख्यानस्य तन्मध्ये पाठ्यत्वेऽपि दैवसिके तत्त्वैकाशनादिवत् कल्पेऽपि नैरन्तर्येण प्रत्याख्यानमेकदिवसमात्रमेव युज्यतेति चेत्।

उ०-सत्यं, एव चेत् 'छम्मासतवकम्मं करोमि'त्यादि चिन्तनमेव स्यात्, ततोऽनेकानस्तानां सदोच्चारो मत एव धात्रकार्ये, पारणीये पानकाहारादि तु यथायथं प्रतिदिनं क्रियत एव तदनेकाशनकादि पारणीयमिति प्रत्यहं ग्राह्य इति।

प्र० १४४-ननु किमिति रात्रिकातिचाराणां दैवसिकस्तुतिविषयकालमनुमतं चिन्तनं परतः च मुखपातिकाया भणितिः ?

उ०-स्तुतित्रयावसाने तत्रोपार्थमासमाविस्मृतस्मरणस्मारणादेश्चाप तत्र तदर्थविधानमिचारयुक्तेरिति॥

प्र० १४५-ननु शासनस्य दशाये क्रियमाणानां देवतादिकायोत्सर्गस्तुतीनां कथं न सम्यक्त्वपतनापत्तेः ? भक्ति यागाभावात् स्वाम्यानुग्रहाय क्रियमाणत्वाच्च तासामिति चेत्॥

उ०-सत्यं, 'गुरुनिग्गहेण'त्यत्र न मातापित्रादीनां ग्रहः, किन्तु अर्हच्चैत्यप्रवचनादीनि लोकोत्तरपूज्याराध्यानि यानि तेषां निग्रहो मा भवतु भवतु चानुग्रह इतिबुद्ध्या क्रियमाणत्वाच्च यतनातिचाराश्चिम्यस्ता इति॥

प्र० १४६-ननु वस्तुनः प्राधान्यं आराधनाया वेति ?।

उ०-तत्रत उभयोरेव प्राधान्यं, सुदेवादीनि वस्तूनि असमसद्भूतगुणवर्णकत्वात्तत्तथाविधमयभास्थाविपुण्यादिपूजाऽशोकादिप्रातिहार्यसत्पत्त्याभिगमादिसम्मानमादर एव शुभानुबन्धा क्रिया मता, एव शासने जैने बाधासम्भवे तु क्रियाया प्राधान्यं यतः सत्यां जिनेन्द्रबिम्बादिकायां सद्भूतसम्यक् परतीर्थिकपरिगृहीतक्रियाया साहित्येन वन्दनादीनामर्हत्वति मतं, यक्षादीनामप्याराधनाय पौरुषात्मकत्वकायोत्सर्गाद्या जैनीया एव क्रिया उपयुज्यन्ते, प्रतिपक्षभावतुल्यानां जैनीयैवोपदा क्रियते, अन्यादिदेवतापुष्टेऽशनापि आहारकपायपाताद्यभयादि विधानमादरात्, महत्त्वेऽस्यप्रवचनमुखगुणनिग्रहनिरोधरक्षाम्युदयादिप्रसङ्गेऽनन्यस्पृशीयेभ्यो दानादि च क्रियते इति शासन एवा विशेषं क्रियानुगम्॥

प्र० १४७-ननु 'आयरिय उवज्झाए' इत्याद्यगाथया आचार्यादीनां गणान्तानां कषायितानां कथं क्षमणा ? द्वितीयगाथया च क्षाम्यमाणाः कः शेषः श्रमणसंघ ? इति॥

उ०—आद्यया गाथया समनोज्ञानां आचार्यादीनां क्षामणा स्वप्रत्ययेन तेषामेव कषायित्वस्य संभवात् जे मे केइ कसाये'ति वचश्च आक्रोशाद्या कषायमूला एवेति, द्वितीयगाथया चासमनोज्ञानामपि क्षामणमञ्जलिं मस्तके कृत्वेति। ननु 'सव्वस्स जीवरासिस्से'त्यादिगाथायां 'भावओ धम्मनिहियनियचित्तो'त्ति किंविशिष्टा क्षामणेति चेन्नहि सम्यग्दृष्टय सर्वानप्यङ्गिन क्षामयन्तो धर्मस्य बाधामशेनाप्यङ्गीकुर्वन्ति, ततश्च धर्मबाधामन्तरेण सर्वेषामङ्गिनां क्षामणमिति हेतोर्भावओ इत्यादि, नहि धर्मत्यागेन शान्तिरैक्यं क्षामणा वेति तत्त्वमिति ॥

प्र० ३४८—ननु नैर्ग्रन्थ्यं प्रवचनमेवार्थ इतरप्रधानसामान्येन परमार्थ सर्वोत्कृष्टत्वेनैकान्तिकात्यन्तिकहिताावहतया च शेष निर्ग्रन्थप्रवचनातिरिक्त तु स्वरूपतु स्वफलतु श्चानुबन्धत्वादनर्थरूपमिति श्रद्धानस्य मानसिकत्वात्कथं प्रोच्यते 'देवासुरे'त्यादिभिर्न सह्यन्ते प्रवचनादतिक्रमयितुमिति ? चेत्।

उ० - निर्ग्रन्थप्रवचनोक्तसम्यक्त्वमहाव्रतानुव्रतप्रतिमाद्यभिग्रहादिक्रियाभ्य क्रियमाणाभ्यो न चालयितु शक्या इति तस्यार्थः, कामदेवश्रमणोपासकादीनामुपसर्गेषु तदेव देवादिभि कारयितुमिष्टमिति ॥

प्र० ३४९—ननु आलोचनाप्रतिक्रमणकायोत्सर्गैरशुद्धानामतिचाराणां तपसा शोधनात् प्रत्याख्यानं कथं व्रणचिकित्सारूपं, चिकित्सायामपि कार्यत एवोपवासादि, कथं च प्रत्याख्यानगुणधारणारूपत्वमिति ? चेत्।

उ०—प्रमत्ततमानां तप.शोध्या अपि स्युरतिचाराः, परं अल्पतमा एव ते शासने इति न तद्विवक्षा, वहय श्रमणा मोक्षार्थमभ्युद्यता आत्मगुणधारणोद्देशेनैव प्रवर्त्तन्ते तपसि शक्त्यनुरूपं च प्रत्याख्यानकरणं कायोत्सर्गे चिन्तयति न तु प्रायश्चित्तानुरूपमिति गुणधारणरूपतैव प्रत्याख्यानाध्ययनस्य, किञ्च-प्रायश्चित्तस्यादानकाळे व्रणचिकित्सारूपताया भावेऽपि तदनुष्ठानकाळे तु गुणधारणरूपतैव, किञ्च-पूर्वार्धाद्युत्तरगुणे क्रियमाणे तथोच्येत परं देशोत्तरगुणमहाव्रतानुव्रतादिके गुणधारणामन्तरा वक्तु शक्यं किञ्चिदिति ॥

प्र० ३५०—ननु सामायिकं सावद्यनिषेधादिप्रतिज्ञारूपत्वेन प्रत्याख्यानमेव, तत् किं भिन्न तत उपदिश्यते ? इति चेत्।

उ०—सत्यं, तस्य प्रत्याख्यान प्रत्याख्यान एव किन्तु सामायिकावश्यकगत सामायिकसूत्रं समभावस्थितिस्मरणरूपं चारित्राचारगवेषणापूर्वकतच्छुद्ध्यर्थकोत्सर्गार्थमेवेति ॥

उ०—सत्यं, शल्ये उद्धृते यदि दोषापगमो न तदा चिकित्सा मल्हमादिरूपेति गोचारचिकित्सा प्रतिक्रमण चातिचारशल्यो द्धारकमिति चिकित्सारूपकायोत्सर्गादिम्यत् आलोचनप्रतिक्रमणे वचारूपे एव मनुष्यभक्तादिपरिष्ठापनरूपो विवेकोऽप्यस्मिन्, चिकित्सा द्रव्यमात्रिका ॥

प्र० १६४—ननु समितिगुप्तिरूपप्रवचनमातृणामेव विराधनायां सहसाकृतायां प्रतिक्रमणमात्र प्रायश्चित्तमन्यथापीति ? चेत्।

उ०—संवररूपाणां तासामतिक्रमण इव निर्जराख्याणामन्या चार्क्वेषमुत्यादीनां सहसाप्रतिक्रमणे मिथ्यादुष्कृतरूप प्रतिक्रमणे तेषामप्यपरपञ्चार्थत्वात्, मनोऽवलम्बनाविनाभूत तत् तमपरपञ्चात्।

प्र० १६५—ननु शासनविरुद्धाचाराणां केन प्रायश्चित्तेन शुद्धिरिष्येति ? चेत्।

उ० – मात्सर्यकलुषितारा भगवन्तामप्येतेन तदतिक्रमस्य शुद्धिं वदन्ति,महति मतिक्रमे च पाराञ्चिकान्तमपि सूर्यादीनाम्॥

प्र० १६६—ननु मूलोत्तरगुणातिचार पञ्चोभयप्रायश्चित्त तपश्चेति द्वे कल्पते तत्र कथा कल्पनीति।

उ०—सचित्ते प्रायापुण्योगाय वा कृते उभयरूप प्रमत्तादिना कृते तु तपोरूपं भेदस्तु तपोऽतिक्रान्तस्य प्रमत्तादेरिति ॥

प्र० १६७—ननु छेदप्रायश्चित्तेन पापशुद्धेः स्वीकारे कथं न कृतनाशापत्तिः ?, तावत् कालसञ्चितसंयमतपसो नाशादिति चेत्।

उ०—न ते संयमतपसी नश्येते, तत्त्वेन समिताया अधिकमुनिसम्बन्धताया नाशात्, यद्वा तावत्कालकृतं संयमतपो ऽनितं प्रवेशस्थितिरसानां तावत् नाशयित्वा दीर्घं करोतीति, उभयथापि पापच्छेदकता तु तदर्थमुत्थानात् अत एव 'अहारिहं पच्छित्तं पडिवज्जामि' त्ति नात्र बलात्काराभियोगावित्ति, एव मेव मूलादिष्वपीति ॥

प्र० १६८—ननु कानि प्रायश्चित्तानि जीतमात्रितानि कानि च देशकालसामर्थ्यपुरुषापेक्षीणीति ? चेत् ॥

उ०—कायोत्सर्गान्तेषु यथोक्तमेव तप आदीनि जीतमाश्रि तानि, अन्यानि त्रीणि तु देशाद्याश्रितानीति ॥

प्र० १६९—ननु 'सप्पण्णे इवे'त्यादीन्येव मातृकापदानि पराण्यपि वा ? समार्पतेयामिति ? चेत्।

उ०-'पत्तेयं पत्तेयं जस्स जस्स जे अणुरूवा माउगादयो त्ति पराणि स्यु, दृष्टिवादे षट्चत्वारिंशत् ब्राह्म्या वाऽक्षराणि वह्वर्थसग्रहश्चार्थ' ॥

प्र० ३७०-ननु श्रीपुण्डरीकगणभृतो मूर्तिस्तीर्थकरवन्नि रालम्बननिरुपकरणपल्यंकासनस्था कथं क्रियते ? तस्या पट्टिकायां च किं लाञ्छनमिति ?।

उ०-श्रीपुण्डरीकाचलतीर्थप्रवर्त्तकत्वात्तत्र तस्य तीर्थकर-समानाकारा मूर्त्ति स्थापिता स्यात्, जिनानामिव न गणभृतां शरीरे पादादौ लाञ्छनमिति न तस्या स्वयं किञ्चिल्लाञ्छन, भगवद्वृषभदेवानुवृत्त्या वृषभ सयमित्वाद्रजोहरणं वा लाञ्छनम् ॥

प्र० ३७१-ननु सार्धद्वये द्वीपे सर्वत्रानन्तजीवमुक्ते सिद्धाद्रेरनन्तजीवसिद्धिदायकत्वेन कथ वन्द्यते ? इति।

उ०-प्रतिविशिष्टमेवासंख्यातगुणमानन्त्यमत्र, अष्टापदादौ स्वीवीर्यान्मुनिरत्र तु तीर्थपावित्र्यप्राधान्येन इति ।

प्र० ३७२-ननु उत्सर्गे 'ताव काय'मित्यनेन कर्मोक्तमेव, ततश्चात्मानमिति केन योज्यमिति ? चेत् ।

उ०-नान्येन केनचित् किन्तु कायस्य विशेषणमेतत्, तथा चात्मनोऽभिन्नं काय तावन्तं कालं व्युत्सृजामीतिभावार्थ । 'आहारमुवहिं देह'मित्यादौ तु निर्जीवकायस्याप्यधिकरणपरिहाराय वर्जनमस्ति, ततश्चरमोच्छ्वासेत्यादि तत्र ॥

प्र० ३७३-ननु यदा सुदर्शनया प्रज्ञापितो जमालिर्न प्रतिबुद्धस्त्यक्तश्च तया सपरिवारया तदा साधव' परिवारभूतास्तत्समीपेऽस्थुर्नवेति ? चेत् ।

उ०-सपरिवारा सुदर्शना शेषसाधवश्च प्राग्गतेभ्य ये स्थिता अभूवन् सर्वेऽपि ते भगवन्त श्रीश्रमणभगवन्महावीरमुपसम्पन्ना, एकाकी जमालिरेव स्थित इति ॥

प्र० ३७४ - ननु कायोत्सर्गे दैवसिकाद्या अतिचाराश्चिन्त्या, तत्रान्तस्तु कायोत्सर्गकाल इति स्पष्टं, परमादि' कुतो ज्ञेयो ? यतो विचित्रो दिवसानां स निशीथप्रभातसूर्योदयैरिति ।

उ० - तत्पूर्वप्रतिक्रमणगताचारकायोत्सर्गानन्तरीयकीमुखपोतिकाप्रतिलेखनाकाल सर्वत्रादिरिति, रात्रिके स्तुतित्रयम् ॥

प्र० ३७५ - ननु असंभविनां श्रावकभिक्षुप्रतिमानां कथं प्रतिक्रमणमिति ? चेत् ॥

प्र० १८४–ननु किमिति श्रुतस्तवे तिसृष्वपि गाथासु पूजितत्वे पुनःपुनरुक्तमिति चेत्।

उ० सिया नमस्कारोऽस्तिसृष्वपि गाथासु, यत् आद्यायां एता श्रुतस्य स्वरूपं द्वितीयायां तत्प्रकाशकमहिमा तृतीयायां तत्प्रभूतायाः सर्वविरते स्वरूपे महिमा चेति तिसृष्वपि पूज्यतास्थानं एवं चारित्रधर्मान्वयस्याभावत्वादेव श्रुतस्य शाश्वतपूजासंस्कारमाशीः प्रतिपाद्यते, श्रुतचारित्ररूपत्वेन धर्मस्य द्वैविध्येऽपि चारित्रधर्मोऽशीर्षाविष्वपि श्रुतधर्मस्य प्रतिष्ठापारम्पर्यं चार्हत्प्रयो भगवतश्च एवेति धर्मोविरुद्ध इति श्रुतधर्मविषं निर्विशेषणं धर्मेति विशेषणमिति॥

प्र० १८५–ननु ये मनःपर्यवज्ञानिना विशिष्टज्ञानयो वा ते समस्तश्रुतधरा कथं न स्युः? श्रुतकेवली यतोऽन्तर्मुहूर्तेन चतुर्दशपूर्वाणि क्रमोत्क्रमाभ्यां मनसा परावर्तयति मनोज्ञानं च तथामस्येवेति चेत्।

उ०–सत्यं, पर्युपासनादौ प्रयोः सम्यग् पृथगुक्ता विषमा च सेति न ते समस्तश्रुतधरा इति सूत्रमभिधानसिद्धोपयोग-

तोऽस्य च नैव स्यात्तस्येयामिति, प्रसिद्ध च श्रुतकेवलिनामपि देवमूयमासानां एकाद्यशादश्रुतदेशस्यैव स्मरणम्॥

प्र० १८६–ननु देवभवाद्यागतस्य तेतत्समानस्य जाति स्मरणेन कथं चतुर्दशानां पूर्वाणामधिगति? देवभवे तत् स्मरणाभावनियमादिति चेत्।

उ०–सत्यं, नहि स्मरणस्य तादृशो नियमोऽस्ति यदन्तरा यत्र स्मर्यते तत्रभावादपि नैव स्मर्यते, विचित्रानुभवस्यैव विरोधात् तथ, ततो न तत्स्मरणे तस्य विरोधः॥

प्र० १८७–ननु 'कालमसंख सव्व च धारण पिंती'त्यत्र संख्यातायुषां सत्त्वानां धारणाया सम्भव उच्यते, जातिस्मरणं च धारणाविशेष एव जातिस्मरणेन च सख्येयायुषामप्यसंख्य-कालिकी धारणा भवत्येवेति तत्कथं द्वयोः समानाधिरिति? चेत्।

उ०–'कालमसंख सव्व चे'ति वचनमेकभवविषयमप्रतिहतधा रणाविषयं चेति न कोऽपि विरोध इति॥

प्र० १८८–ननु 'धम्मो वड्ढउ सासओ विजयओ धम्मुत्तरं वड्ढउ' त्यत्र किं द्विरभिधानमेकस्यैव क्रियापदस्य, अन्यतरावर्ति पदयं च केन कथं च योज्यमिति? चेत्।

उ०–यद्यपि प्रकान्त श्रुतस्तवस्तस्य चाद्यवर्धतामिति क्रियापदेनाशास्ता वृद्धि, पर तस्या स्वरूपं नाभिहित, ततः किं स्वरूपेण साऽऽशास्ता तदभिधेयवृद्ध्या तदाधारवृद्ध्या तत्फलवृद्ध्या चेति स्पष्टयति कुमतान्धकारप्रसारकान्ययूथानां विजयो य स फलं तस्य तद्द्वारा वर्धतां श्रुतमिति, एवं च मिथ्याश्रुतानां सम्यक्त्वपरिग्रहेण यत् सम्यक्श्रुतत्व तस्यापि वृद्धिरन्तर्भाविता, फलस्य च विजयस्य श्रुतस्य द्वादशाङ्गस्यापि सम्यक्श्रुतत्वं सम्यग्दर्शनरूपेणैवेति धर्मोत्तरस्य सम्यग्दर्शनस्याशास्ता वृद्धि द्वितीयक्रियेति ॥

प्र० ३८९–ननु 'वंदणवत्तियाए' इत्यादिषु वन्दनादिप्रत्ययं कायोत्सर्गं कुर्वे इति कथ्यते, तत्र कथं वन्दनादिफलमिति ? चेत्।

उ०–सत्यं, श्रद्धादिभिर्वर्धमानः सद्गुणसमुत्कीर्तनापूर्वकं कायोत्सर्गस्थानेन वन्दनपूजनसत्कारसन्मानान् करोमीत्येषोऽर्थः, वन्दनादिकरण तेन रूपेण, ततश्च पृथक्कायोत्सर्गाद् वन्दनादीनि, तत्करणं च वोधिलाभायेति 'बोहिलाभवत्तियाए'त्ति, भावस्तवो ह्येष, कायोत्सर्गस्य चारित्ररूपत्वात् ॥

प्र० ३९०–ननु पाक्षिकसूत्रादिवत् 'मोक्खाए'त्यनुक्त्वा किमिति निरुवसग्गवत्तियाए त्यत्र निरुपसर्गशब्दे मोक्ष उक्त इति चेत्।

उ० – शिवाचलारुगनन्ताव्याबाधापुनरावृत्तिमयसिद्धिस्थानप्राप्तिरूपमोक्षप्रत्ययसूचनाय शिवाद्युपेतमेव निरुपद्रवत्वान्निरुपसर्गं नान्यदिति।

प्र० ३९१–ननु 'निरुवसग्गवत्तियाए' इत्यनेन प्रयोजनमुत्कृष्टमुदीर्य पश्चाच्छ्रद्धादयो हेतव किमिति दृश्यन्ते? इति चेत्।

उ० – तृतीयापक्षे श्रद्धादिभि क्रियमाणस्य वन्दनादिकायोत्सर्गस्य मोक्षफलतेति सूत्रयन्तो ग्रन्थकारा उत्कण्ठुरासन्नभव्यतां ज्ञापयन्ति मोक्षार्थिता तु चरमावर्त्तारम्भादेवेति, चतुर्थीपक्षे तु श्रद्धाद्या अनन्तरफलरूपा परम्परफलं च मोक्ष, परं स ऐकान्तिक आत्यन्तिकश्चेति प्रागुक्त इति।

प्र० ३९२–ननु 'अरिहंत चेइयाणं करेमि काउस्सग्ग'मित्युक्त्वा पुनः किमिति 'ठामि काउस्सग्ग' मिति ? चेत्।

उ०–सत्यं, प्राक्तन, वन्दनादिसमर्पणनिर्देशार्थं उत्तरंत्वन्यत्रोच्छ्वसितादीनां कारणानामवध्यर्थं ईर्यापथिक्यादिकायोत्सर्ग-

प्रसङ्गेऽप्यपि 'ठामि काउस्सग्गं' मितिपाठात्। तथा च ठामीत्यादिकः कायोत्सर्गसूत्र, प्राक् तु तत्प्रयोजनमिति ॥

प्र० ३९३—ननु श्रुतज्ञानं तमस्तिमिरपटलविध्वंसस्य जनकं तज्ज्ञाप्यं वेति ? चेत्।

उ०—यथा दण्डो घटस्य जनकोऽपि लक्षकोऽपि च, एवमत्र श्रुतज्ञानं सम्यग्ज्ञानावरणापहारेणैव जन्यते ज्ञाप्यते च तस्मिन् च स्तुत्यादिरूपतापत्त्या तदधिकतरं ज्ञाप्यतेऽपि, तत एव तदैकान्तिकात्यन्तिकमिति ॥

प्र० ३९४—ननु धर्मस्तवप्रतिपादकसूत्रे भावितश्चेति विशेषणमर्हतो जिनवरेन्द्र सिद्धं यदि श्रुतस्तव कर्मभूमि जिनानां स्तुतौ किमिति 'धम्माइगरे' ति विशेषणमिति ? चेत्।

उ०—तत्र तीर्थस्येष्वप्याविपत्त एव तीर्थं च प्रवचनात् गणिपिटकं, जिनेश्वरैः तस्यात्मकत्वात् तदाधारभूतमपि चतुर्विध श्रमणादिकं संघ गणधरादिप्रतिष्ठाप्यत्वात् तत्र तपोमयकर्तृता पठिता, अत्र तु श्रुतस्य प्रधानत्वात् धर्मादिकरत्वोक्त्या भगवतां स्तवः, भगवतामेव श्रुताधिष्ठातृत्वात्। किञ्च—चारित्रधर्मप्रणेतारोऽपि स्वयंसंबुद्धाश्च भवेयुरपि, परं गणिपिटक श्रुतधर्मस्य प्रणेतारस्तु भगवन्त इति विशिष्टता ॥

प्र० ३९५—ननु श्रुतस्तवे 'सीमाधरस्स वंदे' इति षष्ठी कथं ? कथं 'समाप्तपुनरावृत्त्यै' 'पप्फोडियमोहजालस्से' ति चेति।

उ०—अविवक्षितकर्मत्वे षष्ठी, तमस्तिमिरनाशकत्वादि च मोहमस्फोटनादर्शितज्ञापनाय समाप्तपुनरावृत्तेति ॥

प्र० ३९६—ननु हिंसयोद्भूतानां भोगोपभोगयोर्न कथं हिंसकत्वमिति ? चेत्।

उ०—सत्यं, सा हि सङ्क्लिष्टाध्यवसायेन परपर्यायविनाशात्मिका भवति, न च तयोस्तथाभावस्य सम्भवः, अन्यथा सर्व कर्मप्रेरित एव वधक इति स्यात्तत्र दोषः, किञ्च—मनुष्या यथाधिकमवस्त्रभोगश्रीविविधाचारिण इति तेषामेव अगत्यधमाधमत्वं नियतदोषत्वादि च स्यात्, सद्गतिमोक्षावाप्तिस्तु न तेषां स्वप्नान्तरेऽपि स्यात्, ततो यथोक्तमेवास्या लक्षणम् ॥

प्र० ३९७—ननु साधूनामुपवासादि तर्हि किंफलमिति ? चेत्।

उ०—निर्जराफलं, 'तपसा निर्जरा चे'ति, शेषस्त्विन्द्रियकषायप्रयोगरोधफलं नत्वितरः ॥

प्र० ३९८—ननु शक्रस्तवे प्रतिपदं नम पदस्यानुवर्त्तनीयत्वे किमिति 'नमो जिणाण'ति पुनरुच्यते ? इति चेत्।

उ०—सत्य, भगवत्त्वदर्शनायैश्वर्यायादिकरत्वादयो, रूपातिशयाय पुरुषोत्तमत्वादयो, यशस्वितायै लोकोत्तमत्वादय', श्रीमत्तायै अभयदत्वादयः, धर्मप्रधानत्वाय धर्मदत्वादय, प्रयत्नातिशयाय चाप्रतिहतज्ञानदर्शनधरत्वादय उक्तास्तेन भगवतामर्हतां भवावस्थागता भगवत्ता नमस्कृता, 'सव्वन्नूण'मित्यादिना तु भिन्ना सिद्धावस्था'नमोजिणाण' मित्यनेन नमस्क्रियते इति पुनर्नम उच्चारण, अत एवातीर्थकरासिद्धनमस्काराय 'जेअ अईये'-त्यादिगाथाऽन्ते पठ्यते इति ॥

प्र० ३९९—ननु'सिरसा मणसा मत्थपण वंदामि'त्यत्र केन पदेन को योग? इति ।

उ०—सिरसेत्यनेन काय' मणसेत्यनेन च मनः मत्थपण वंदामित्यनेनाखण्डेन वाग्योग, वन्दने एप एव क्रमो न्याय्यः, कायेन पूर्वमभ्यासभावात्, नवरं'मत्थपण वंदामि'त्ति श्रमणव्यवहार्या वाग्नतिः ॥

प्र० ४००—ननु श्रमणोपासक प्राणातिपातादिकं त्रसादिविपयं प्रत्याचक्षाण स्थूलत्रसादिविपयतया स्थूलशब्देन विशेपित प्रत्याख्यायात् परं स्थूलकमिति सर्वत्र कथमुच्यते ? इति चेत्।

उ०—सत्यं, अत्यन्तार्थे कं ब्रुवन् त्रसादिविपयमपि संकल्पनिरपराधनिरपेक्षविपयतादिकां प्रतिज्ञां कथयति, अत एव संकल्पादिरहितं प्रत्याख्यानं क्वचित्कथ्यते ॥

प्र० ४०१—ननु वधहिंसादिपु सत्सु शब्देपु लघुपु किमिति प्राणातिपातशब्दो गुरुर्निर्दिष्ट ? किमिति चातिना विशेपित? इति चेत्।

उ०—हिंसावधादयो जगति जीवमधिकृत्य प्रवृत्ता', न च नित्यत्वाज्जीवस्य वधो हिंसा वेति प्राणातिपात इति प्रोच्यते, प्राणा अप्यत्र वलश्वासयोर्द्रव्यभावरूपा ,इन्द्रियेपु तु द्रव्यश्रोत्रादीनामवसानेऽपि जीवस्यावस्थानाद्भावरूपा द्रव्येन्द्रियनाशे तु नैवेतरदवतिष्ठेत् तस्य तदाधारत्वात् वहुप्राणधारकाणां वधे नरकायुष्कदेशनात् प्राणशक्तिनाशानुसारेण पापवन्धात् मुन्यादिवधे जग रित्वाच्च योग्यमेव प्राणेति मर्यादातिक्रमाय चाति ॥

प्र० ४०२—ननु जीवादिपु तत्त्वेपु देवादिप्वाराध्येपु च यथार्थप्रत्ययावधारणेन भावतो निश्चितत्वमेव सम्यक्त्वमित्युच्यते,

तत्र शास्त्रादिनामतिचारता कथं? शास्त्रे सम्यक्त्वस्य कारणं हि क्रियते निश्चयस्य यत्न इति चेत्।

उ०—सत्यं, जीवादिके एकस्मिन्नितरत्र तत्तत्स्थानाभिमत एव मत एव जीवाद्येकतरतत्त्वविशेषया जिनशासनतीर्थंकर सत्त्वादिरिव देशशङ्का सर्वशङ्का चेति॥

प्र० ५०१–ननु नानासुगतादिमतेषु धर्मेषु सद्धर्मत्वेनाभिमतेषु कांक्षायां किं वा विचिकित्सितेषु? उभयथाऽपि मिथ्यात्वमेव, यतो जिनमतं नयनयसमूहं पराणि च मतान्येकनयाऽभिमानि, तत् उभयाश्रिते मते धर्मनयाऽभिमते सर्वनयाश्रितस्य न व्यवस्थता। किञ्च–सर्वेऽपि शास्त्रशास्त्रमया धर्मास्ततस्तत्रस्य सुन्दरश्चासौ शास्त्रमूलत्वात् सुन्दरताभिमतो केव हानिः? पूर्वाचार्या अपि 'उदधाविव सर्वसिन्धवः' इत्यादिना 'सुयासंगणमन भित्यादिना च तमनुमोदयामासुरेव।

उ०—सत्यं, अस्तो तावत् न जैनं मतं सर्वनयसमूहमयं, सर्वथोगाभावात्, किन्तु स्यात्कारपाहितसर्वनयसमूहं तत्र परामिव नान्य सुन्दराय सुन्दरम्याय। एतदेव नयास्तत्र स्यात्पदलाञ्छना इमे रसोपविद्धा इव लोहधातवः' इति स्तुति रासार्थैः साधित, नयानां लोहत्वमुक्त्वा स्यात्रसेन सुवर्णताया उपगतत्वात्। उदधाविवेतिवचनमपि जिनवचने परमतनयगतानां यस्तव्यतार्थमार्थम्, स्यात्प्रयोगवार्ता तु परेषेति। 'सुयाळसगण्य मय मिथ्यादिना तु शास्त्रशास्त्रप्रणेतृसर्वज्ञतामूलस्वाजीवादिपदार्थानां परे तदनुसृता एव तत्तद्वादिन इति दर्शनार्थं यत्नः, तथा च अगस्ति न आगमसत्त्वादिकः पारमार्थिकभावः स सर्वो शास्त्रागममूल इति वर्णितं, एवं स्यात्कारान्तसर्वनयमयेऽत्र सर्वज्ञप्रणीते च जिनमते यमत्वमास्थाय स्यात्कारशून्यैकनयमते कापात्ने महार्घताभिप्रानुस्तवे चेते न धर्मत्वाभिमतो विघातक इति सुष्ठुता॥

प्र० ५०४–ननु हिंसादीनां दोषा उच्यन्ते तेन तेभ्यो निवृत्तिरूपा अहिंसाया भविष्यन्त्येव, पृथगहिंसादीनां गुणाख्यानेन किमिति? चेत्।

उ०—सत्यं, यद्यपि हिंसादिभ्यो निवृत्तयो महाव्रतरूपा परमहिंसादिषु निश्चलत्व तद्गुणदर्शनमेवेति। किञ्च–निवृत्ति हिंसादिभ्या पापकीर्तिका, परमहिंसादिभ्या यत्नाप्रवृत्तिकोपा-

दिवर्जनं त्वनुक्षणमिति न्याय्यमहिंसादीनां गुणदर्शनमिति। अन्यच्च जैनमते आश्रवप्रवृत्तीनां भूतस्वभावमिषेण निर्दोषता नेति दोषदर्शनं, गुणाश्च यतनारक्षणादिनैवेति गुणदर्शनं, अत एवाहिंसा सजमो त्ति भेदेनोपदर्शन श्रीशय्यभवसूरीणामिति ॥

प्र० ४०५–ननु साधूनाधायनाधाय वा कृतेष्वशनादिष्वारम्भस्तु समान एव, तत्किमेकमेव त्यज्यते ? इति चेत्।

उ०–सत्यं, आधाय कृते गृह्यमाणे साधोरनुमतिदोषः, नेतरस्मिन्, साधुभिरुद्घुष्यते च सदा सर्वेषामहिंसादिकरणमेव, ततो न इतरस्मिन् दोष, उद्घुष्टे अनागतधनिकमृतचौरद्रव्यग्राहकनृपवदिति ॥

प्र० ४०६–ननु श्रमणस्य भगवतो महावीरस्य केवलज्ञानोत्पादभूमौ समवसरणमभून्न वा ? तस्मिन्नाचष्ट धर्मं नवा ? मनुष्या आगता न वेति ?

उ०–भगवान् सुधर्मस्वामी श्रीआचारांगभावनाध्ययने एवं आदिष्टवान् यदुत भगवान्–'पुव्वि देवाणं धम्ममाइक्खइ'त्ति, ततश्च न मनुष्याणां तदाऽऽगमनं, न च तेभ्यो धर्माख्यानं, तत्र आवश्यकचूर्णिवृत्त्योस्तु भगवतो वर्णनेऽत्रस्थानमात्रमुक्तं तद्वचसी यथा–जाहे सामिस्स केवलनाण उप्पन्न ताहे इंदादीया देवा सव्विड्ढीए हट्ठतुट्ठा णाणुप्पदा(प्पाद)महिमं करेंति, तत्थ भगवं जाणति णत्थि एत्थ पव्वयंतओ जत्थ नत्थि पव्वयंतओ तत्थ न पवत्तिज्जतित्ति, एगं जत्थ नाण वितिय इमं चेव, अहवा एगं छउमत्थकालियाए एगं इमं चेवत्ति चूर्णि., 'भगवतो ज्ञानरत्नोत्पत्तिसमनतरमेव देवाश्चतुर्विधा अभ्यागता आसन्, तत्र च प्रव्रज्याप्रतिपत्ता न कश्चिद्विद्यते इति भगवान् विज्ञाय विशिष्टधर्मकथनाय न प्रवृत्तवान्' इति, ज्ञानोत्पत्तिस्थानकृतपूजापेक्षया चास्य द्वितीयतेति च वृत्ति। अत्र समवसरणरचनैव तावन्नानुमता किन्तु देवपूजामात्रमनुमतं, स्पष्टमपि चूर्णौ विशेषत एतत्, यतस्तत्रोक्त–ताहे सामी तत्थ मुहुत्तं अच्छति जाव देवा पूयं करेंति एस केवलकप्पो किर जं उप्पण्णे नाणे मुहुत्तमेत्त अच्छियव्वति, ततश्च नैव तत्र समवसरण, न च नराणामागम इति। 'तत्रादिश्य क्षणं धर्मं, देवोद्योते जगद्गुरुः। लाभाभावान्मध्यमायां, महसेने वनेऽगमदि'॥ ति कल्पकिरणावल्यां, मिलितेषु सुरासुरेषु स्थले वृष्टिमिव निष्फलां देशनां क्षणं दत्त्वेति कल्पसुबोधिकायां, पवज्जाइगुणाणं पडिवत्तिखमो न कोइ इह अत्थि।

णाई धम्मेणं केवलमहिमं सुरेहिं कयं ॥१९६॥ श्रीपति मणुमवेउ सुरखयरकयसमवसरणंमि । धम्मं पिण्णिकिंचियणो पडिबुद्धसुरसंघपरियरिओ'त्ति श्रीवीरचरित्रे नेमिचन्द्रसूरिः । प्रथमदेशनाफलाभावोऽपि भावे समवसरणे नराणामागम इति स्पष्टीभवति समवसरणस्यैव तावच्छिन्नता धर्माख्यानस्यापि चेति । ननु अपापायां मज्झिमपावायां समागतानेकन-रामरविद्याधरा स्वस्वभाषानुसारिण्यातिमनोहारिण्या महाभागिना स्वरपरिपालनमायेव धर्मकथा प्रारेभे, तथा गुणचन्द्राचार्यरचिते श्रीवीरचरित्रे च 'ताहे तिलोगनाहो पुच्छतो देवनरतिरिएहिं' सुयं, तत्कथमिति ? ।

उ०–भावे चारित्रभावस्य द्वितीये स्तोतव्यताया वर्णनाय साधक सिद्धान्तयिस्यस्य तत्र नयागमस्येति । अत एव श्रीपञ्चवस्तुकाराणां 'समाविसा परिसं सुणस्सा पयंइ पवावोत्थ-तामाहु, वेरग्गतः स्तुर्भपसाहि न विभिक्किणो तामोस्सत्थयरि'ति॥

प्र० ५०७–ननु 'जम्मजरामरणभवैरभिभूते व्याधिवेदनाग्रस्ते । जिनवरवचनमन्यन्न नास्ति शरणं क्वचिल्लोके' । इत्यार्यायां अस्मादृशैरभिज्ञानां जिनवचनं शरणमित्युक्तं, तत्कथं ? अस्मादृशीनामप्रतिपन्नानामिति चेत् ।

उ०–सत्यं, प्राक् तावज्जन्मजरामरणरूपा भवति स्वतोऽपि च भवैर्मुक्तिस्तत्र तु नैते जन्मादय इति तद्भावः, अनंतशोऽनुभूत-जन्माद्यपेक्षया जीर्णा न बाधकता तथा तेषां नाभ्यासमात्, किञ्च – अपायिभिर्भीतिप्रमितमपेऽपि स्वकृतभोगितादिविचारणात् नापि स्यात्प्रभिभव ।

प्र० ५०८–ननु प्रथमायां भावनायां सर्वेषां देहादीनाम नित्यता भाव्यते, जैन शासनं तु कथञ्चिन्नित्यानित्यत्वं पदार्थानां सर्वेषामुररीकरोति तत्कथं तथाभावनं जनानां सङ्गतमिति ? चेत् ।

उ०–सत्यं, जैने शासने या कथञ्चिन्नित्यानित्यता भवति सा द्रव्यपर्यायोभयापेक्षया यतो 'नासतो विद्यते भाव' इति वचनात्, न कदाचिदपि पुद्गलादि द्रव्यमुत्पद्यते न च नश्यति, उत्पादो विनाशश्च प्रतिसमयमेव पर्यायाणामेव च, पदार्थाश्च सर्वेऽपि द्रव्यपर्यायमया एवेति जैन शासनमतमेव वा य स देहादीनां भाव्यते सा तु तद्रूपेणोपभोगानुकूल्यताया भाव्यते

घमभावचिन्तनेन तच्चिन्तनाच्च तद्विषयको ममत्वभावो व्युच्छिद्यते ऐकान्तिकात्यन्तिकफले धर्मे यत्यते इति ॥

प्र० ४०९–ननु प्राणिनां सूक्ष्मा बादराश्चेति त्रसा स्थावराश्चेति भेदा शास्त्रे श्रूयन्ते तत् त्रसप्राणातिपातविरतिरित्यभिधा उचिता, आद्याणुव्रते स्थूला समे द्वीन्द्रियाद्या सूक्ष्माश्च समे एकेन्द्रिया इति विभिद्य शास्त्रोत्तीर्णमेव स्थूलप्राणातिपातविरमणमित्यभिधानमिति चेत्।

उ०–सत्यं, शास्त्रीयं सूक्ष्माद्येवाभिधानं, परमनवगाढसम्यक्त्वानां माषतुषप्रायाणां सम्यग्दृशामपि लोकानुगत्या जीवान् प्रतिपादयितुमिष्यते तदा स्यात्तथैव नियमितुं शक्यं, शास्त्रेऽपि द्वीन्द्रियाणामुदारत्रसत्वमुच्यतेऽपि, यद्वा स्थूलदृष्टीनामपि चलनादिक्रियाया अध्यक्षतो जीवत्वेन गम्या द्वीन्द्रियादय, एकेन्द्रियास्तु सूक्ष्मदृशां सम्यग्दृशामेव जीवत्वेन प्रतीता,अत एव षड्जीवनिकायजीवश्रद्धानं सम्यग्दर्शनमित्यप्यापेक्षिकं पठ्यते, तथा चाश्रद्धानानपि पृथिव्यादिजीवान् त्रसवधविरतिं कारयन्त्यपि गीतार्था इति ॥

प्र० ४१०–ननु आद्याणुव्रतस्य जीवा विषयाः, ते च स्थूलसूक्ष्मभेदा इति योग्यं स्यात्, शेषाणां तु क्रियाविषयत्वात्कथं स्थूलेन विशेष्यते इति ? चेत्।

उ०–सत्यं, वागादीनां नास्ति स्थूलेतरभेदौ, परं तत्फलादिषु तु स्यातां, द्वितीये आत्मन परस्य वाऽतीवोपघातः सङ्क्लेशो वा, तथा तृतीये चौर इति व्यपदेश', चतुर्थे अपरिणीतेति, प्रमाणमेव च पञ्चमेऽणुव्रते स्थूलत्वे गमकानीति ॥

प्र० ४११–ननु 'मूलच्छेज्जं पुण होइ बारसण्हं कसायाणं'तिवचनात् श्रावकेषु प्रत्याख्यानावरणोदयवर्त्तित्वाद् व्रतारोपणमेव कथमिति ? चेत्।

उ०–सत्य, साधूनुदिश्य शास्त्राणां प्रणयनात् चारित्रविषयं तच्च, अप्रत्याख्यानावरणविलयाच्चाणुव्रतानि ततो नाणुव्रतारोपणमयुक्तं तेषामिति।

प्र० ४१२–ननु मिथ्यादृष्टयोऽपि सर्वविरतेभ्योऽनन्तगुणनिर्जरका (कथ) भवन्तीति? चेत्।

उ० – सम्यग्दर्शनप्राप्तयेऽपूर्वकरणेनानन्तानुबन्धिनो यदा वियोजयन्ति तदा श्रीतत्त्वार्थाचाराङ्गादिगतानन्तानुबन्धिवियोज-

कानां तथाप्यगारात् भवन्त्येव, आगाराद्धि सम्यक्त्वोत्पत्तौ पुष्कलदीर्घसागरायुष्कत्वादिति ॥

प्र० ४१३–ननु चक्रिणां वासुदेवानां च चक्रादीन्येकेन्द्रियपञ्चेन्द्रियरूपाणि निधानानि च यानि तानि चक्रिवासुदेवेषु नरकगतेषु चक्रिषु प्रव्रजितेषु वा कां दशामनुभवन्ति तत्पुण्यानां परक्षीणत्वाभावादिति ? चेत्।

उ० मायाप्रतिष्ठोत्पातेन नरकेषुरन्त्यमपि तावन्निर्निवारिका यादे कृष्णरत्नराशयस्ता एतु: नवप्रमाणानि नवाधिष्ठायकानि या सुरमकुष्यास्त्यागमकरणात्तुद्गमूमवकरत्नाधिष्ठायकवशात् सुपिति केनापि प्रकारेण नरकेषु, वैताढ्यमध्यकानि तत्तत्र तु पश्चाद्यथास्थितिवर्तपीति ॥

प्र० ४१४–ननु पञ्चाशकगतपञ्चप्रतिमाधिकारोक्तरूपेण स्वदारेभ्योऽपि निवृत्तानां श्रमणोपासकानां तुर्याणुव्रत स्याद्वा ? स्याच्चेदतिचाराः कतीति ? चेत्।

उ०–स्वयं ब्रह्मचारित्वेन मैथुनप्रवृत्तकुटुम्बगार्ह्यांश्च त्रिविधं त्रिविधेन ब्रह्मचर्यस्याभावात्स्वदारसन्तोषाणुव्रत परिणीतस्य स्वदाराणामिव स्यु पञ्चाप्यतिचारा, पञ्चविधाऽपि प्रवृत्तिरतिचाररूपा परममनाभोगादिना स्वदारसन्तुष्टपरदारविवर्जकानां त्वाभोगेऽपि ते स्युरिति ॥

प्र० ४१५–ननु श्रमणोपासकस्यानङ्गक्रीडा कथमतिचारः ? प्रतिज्ञाया अनतिक्रमादिति चेत्।

उ०–सत्य, तथाप्यास्यपोस्यसेवारूपाऽनङ्गक्रीडैवानङ्गत्वात् योरिति ॥

प्र० ४१६–ननु स्वदारसन्तुष्टपरदारविवर्जकयोः परविवाहकरणं कथमतिचारः ? प्रतिज्ञायास्तत्करणेऽप्यविराधनादिति चेत्।

उ०–सत्य, पुंस्त्रियोः संयोगकरणं पुण्यकर्ममिति मत्वा परेभ्य उपविश्य महती दारिका दीयतामस्मै इति कारयति तं तस्य तदतिचाररूपमेव श्रमणोपासकाचारातिक्रमादिति ॥

प्र० ४१७–ननु विषयपिपासातिरेकेण चतुर्थ्यां न प्रदेश स्थाने कामभोगतीव्राभिलाषस्य प्रोच्यतेऽतिचारत्वया तत्कथमिति ? चेत्।

उ०-सत्य, कामभोगासक्तिजन्यैव संयमापरिणति, नैव चातिचारे कामभोगासक्तिरुक्ता किन्तु तीव्राभिलाप, एव च तुर्याणुव्रतवता दिवा ब्रह्मचारिणा रात्रौ च कृतपरिमाणेन अन्यथा स्यादतिचार इति विषयासक्तिसद्भावे कामभोगतीव्राभिलापवर्जनमिति ॥

प्र० ४१८-ननु नवविधे परिग्रहे रूप्यसुवर्णयो पृथग्ग्रहाद् धनशब्देन किं ग्राह्य? वाहनवृक्षादीनां क्वान्तर्भाव?इति चेत्।

उ०-तत्र धनशब्देन गण्यधार्यपारिच्छेद्यमेयरूपं सर्वं व्यवहार्यं गण्यते, द्विपदेत्यस्य चोपलक्षणत्वाच्चतुष्पदापदानामपि ग्रहणाद्वाहनादयोऽपदे, कार्षापणदीनारादीनि तु कुप्ये इति ॥

प्र० ४१९-ननु पंचमेऽणुव्रते परिग्रहस्य परिमाणस्वीकारात्तदतिरिक्तस्य वर्जनाद् युक्त तस्य विरताविरतत्व, पर हिंसादिषु संकल्पारम्भादिवर्जनमात्रस्य व्रतत्वात्कथ तेषां विरताविरतत्वमिति ? चेत्।

उ०-सत्यं, स्थूलसङ्कल्पगवित्यादिभिर्विशिष्टत्वमेव विरताविरतत्वं द्योतयति, परं हिंसादीनामनर्थानां मुत्कलानामहिंसादिषु धर्माभिमानिनां वर्जनं, अत्र त्वर्थानर्थभूतानामपि धनादीनां धारणमिति धारणेतराभ्यां व्रतादानमिति ॥

प्र० ४२०-ननु दिक्परिमाणादीनि त्रीणि गुणाय व्रतानि गुणव्रतानीत्युच्यन्ते, तत्र को गुणशब्दार्थ ? कथं च गुणकारितेति ? चेत्।

उ०-गुणशब्दोऽत्र भावनार्थ, यथा चेर्यादीनामहिंसादरार्थं भावना तथा दिक्प्रमाणादीनामपि त्यक्तेतरहिंसाक्षेत्रगमनवर्जनेनाद्याणुव्रतस्य भावनं, यद्यपि मृषावादादयोऽपि तत्रत्या न स्युरेव, परं तेषां कन्यालीकादिविषयत्वात्तेषां तत्रागमने तद्विषयकप्रवृत्तिसम्भवाद् गौणत एव तैस्तेषां भावनमिति, अत एव सचित्तभक्षणादयः कन्दर्पादयश्च दिगतिक्रमणवत् हिंसाप्रसङ्गेनैवेतरयोरप्यतिचारा इति ॥

प्र० ४२१-ननु क्वचित् 'पंचाणुव्वइयं सत्तसिक्खावइय' मित्युक्त्वा दिक्परिमाणादीनि त्रीणि शिक्षाव्रततयोच्यन्ते, तत्कथं तानि गुणव्रतानि कथ च शिक्षाव्रतानीति,? चेत्।

उ०-अणुव्रतानां श्रमणोपासकधर्मे यावज्जीवं प्रतिज्ञानं, गुणव्रतानां तु प्रायो यावज्जीवमिति तानि भवन्तीत्वराण्यपि, तत्र

तानि महेश्वराणि तदा पुनः पुनरन्यसमीपस्थापितानि यदा तु यावज्जीविकानि तदा गुप्तवतीति, उभयत्रापि हिंसाविरतिमात्रमात्रत्वं त्वधस्थितमेवेति ॥

प्र० ४२२–धर्मस्य माध्यस्थ्यमुभयत्वं कथं मासमीयमिति चेत्,

उ० – वास्तव्यादिभिर्योगस्तत्रस्थान पापनिर्जरणादिति नाथवा मातृधार्मिकतया मारभ्य नवमयोत्तमावस्थानां प्राप्ति रपि भगवदर्हदादिपूजादिधर्माचरणादिति धर्मस्य मधुता, धर्मस्य मित्रत्वं तु संसारस्य दुःखस्य दुःखस्थानं दुःखानुबन्धित्वं च तत्र सम्यक्त्वपरिणामानां स्वरूपात् सम्यक्त्व मरणादिवर्जिताव्याबाधानन्तापरिच्छेदनीयमनन्तमानादिमपवर्गं च मत्वाऽनुबन्धपरामस्तां गुप्तां करोतीति मयमपि माध्यस्थ्यादि धर्मस्येति ॥

प्र० ४२३–ननु संख्यादिनियन्त्रणहस्तमात्रादिभिर्यथा धनादीनां माने परिग्रहे करोति तदा सर्वोत्तमादिभिरुक्ता अतिचाराः कथं वस्तुतस्तु भङ्गा एव ते इति चेत्।

उ०–सत्यं, नियोजनात्मोऽतिचाराः क्षेत्रवास्तूनां संख्यापरि परिग्रहे करोमि यदा मानादिभिर्निषिद्धं परिमाणं तदा गणिमादीनां प्रत्यस्याभावे यदा धारणिको ददाति मासावा च पण्यप्रतिनिधिं विपण्य धारणस्याधिकं तदा क्षेत्रातिक्रमाद्यो भवन्तीति, क्रयिकविक्रयिकास्तु दिने दिने परिमाणं कुर्वन्ति रात्रौ च नियत प्रत्याख्यान्ति, मन्त्रकास्तु क्षेत्रादिविभागाभावेन सर्ववस्तूनां सव्याय कालावधिकं परिग्रहं नियमन्ति ॥

प्र० ४२४–ननु सामायिकाधिकारे 'जाव साहू पज्जुवासामि' त्ति पाठः समुपलभ्यते युक्तश्च तत्र साधुसंयोगात्, परं चैत्यालये पौषधशालायां स्वगृहे वा सामायिकं कुर्वन् आवश्यके वा न कुर्वन् किं वदतीति ? चेत्।

उ०–'जाव नियमं समाणेमि' त्ति वक्तव्यमित्यावश्यकचूर्णौ नियमशब्देन जघन्यतो घटिकाद्वयमुत्कृष्टतोऽहोरात्रमिति आवश्यकप्रतिक्रमणचूर्णौ, पौषधे तु 'जाव पोसह' मितिपाठमप्यन सामाचार्यामिदमुपलभ्यमिति, एवं आवश्यकस्यान्तरा घटिकाद्वयादि कमेऽपि नाविरतत्वमिति ॥

प्र० ४२५–ननु त्रिविधायां हिंसायां महत्पापहिंसायामप्य भयवचनमात्रप्यपनादीनां सूत्रतोऽर्थतश्च ग्रहण कथ्यते, परमा- सेवनायां किमुच्यते ? इति चेत्।

उ० - इच्छाकारादिचक्रवालसामाचारी प्रतिलेखनादिका च सामाचारी समाचारश्च पदविभागरूपप्रायश्चित्तविधानस्य त्रयमपि वाच्यम् ॥

प्र० ४२६-ननु सामायिकं कुर्वन् श्राद्धो मुकुटमपनयति नवेति ? चेत्।

उ०-तत्र मतद्वयं, एकं तावदपनयतीति, द्वितीयं तु वैपरीत्येनेति, अधुनातना पादघटिका त्वन्यैवेति तदुत्तारणं सामायिक विदधानस्य, न चैत्यालयं प्रविशत इति ॥

प्र० ४२७-ननु अविराद्धश्रामण्यानां श्रमणानां जघन्यत सौधर्मे उत्पात', श्रावकाणामप्यविराधकानां तत्रैवेति कश्चिदस्ति विशेषो नवेति ? चेत्।

उ०-तत्र श्राद्धानामेक पल्योपमं स्थितिः, साधूनां तु पल्यपृथक्त्वमिति विशेष इति ॥

प्र० ४२८-ननु विराधकानां तेषां द्वयानां का गति· प्रेत्येति ? चेत्।

उ०-तथाविधानां श्रावकाणां व्रतस्थोऽपि, साधूनां तु तथाप्रकाराणामेकैव देवगतिः, अत एव दुर्गृहीतश्रामण्यानां मिथ्यादृशामपि देवत्वाप्तिनियमः, प्रव्रज्यां चातस्ते लान्ति ॥

प्र० ४२९-ननु सामायिकचारित्रस्वरूपद्वयं सावद्यवर्जनमनवद्यासेवनं च, सामायिकसूत्रे तु सावद्यस्यैव प्रत्याख्यानं तत्कथमिति ? चेत्।

उ०-तत्रापि 'करेमि भंते सामाइयं' इत्यनेन क्रियत एवानवद्यासेवनप्रतिज्ञा, प्राक्कृतिस्त्वनवद्यासेवनप्रतिज्ञाया लघुत्वात्, न चानवद्यासेवनसावद्यप्रतिषेधौ परस्पराविनाभूतौ, अर्थान्तररूपौ वेतिज्ञापनाय वेति ॥

प्र० ४३०-ननु 'सावज्जं जोगं पच्चक्खामि'त्ति प्रतिज्ञाया करणान् ममत्वादि चेत् सावद्यं तर्हि प्रत्याख्यातमेव, नो चेत् 'सव्व सावज्ज'मित्युक्तौ को विरोध· ? इति चेत्।

उ०-सत्यं, ममत्वादि सावद्यरूपमेव, न च तद् धारयन् श्राद्ध, 'सव्वं सावज्ज' ति प्रत्याख्याति, अनुमोदनाया अप्रत्याख्यानाच्च द्विविधत्रिविधमेव स सावद्यं वर्जयति, एकादर्शी प्रपन्न

प्रत्याख्यानात् त्रिविधत्रिविधेन सामायिकं, परं स तु श्रमणरूप एव, अत एव पूर्वानुमतादिरयाणोऽस्य भवन्न त्रिविधत्रिविध प्रत्याख्यानमविषयं स्यादित्य, न तु सावद्य, तथा च न श्रमणोपासकस्य 'सर्वं सावद्यं' इति वक्तुमुचितमिति ॥

प्र० ४२१ ननु स्थूलमृषावादस्य कथं द्विकपरिमाणं पचाति धारता? सर्वथापि ननु तन्नायादिति चेत्।

उ०—सत्यं, अनुमतानां यावज्जीविकत्वात् तेषु सम्भवः, यावज्जीविकद्विकपरिमाणेऽपि न सम्भवः, स्वार्थे तु तस्मिन् करावितिकिंवदिति भवेत् सातिचारः। ननु त्रिंशतिक्रमकतया स्तेनाहृतस्य मृषावादयोरतिप्रतिचारेषु ऊर्ध्वदिगतिक्रमादिषु समावता? इति मावे परिमाणव्यतिक्रम, भवये च कामार्थक मद शब्द इति तदतिक्रमार्थे द्वारं गृह्यत इति सुधीभिश्चिन्त्य, मनुरगुरुत्वात् तु त्याज्या सर्वथाऽपि ॥

प्र० ४२२ ननु सचित्तप्रतिबद्धयोरतिचारा उपभोग परिमाणव्रते कथं? श्रमणोपासकानां सचित्तस्यानावश्यक स्यादसमर्थेन।

उ०—सत्यं, ते त्रिविधाः, सावद्यस्य सचित्तस्य बहुसावद्य मांसमद्यपयोम्बुपयादिश्च वर्जनात्, तत्र सचित्तवर्जकस्यैते तदनुसारेणान्येषामन्ये ऊह्या इति मद्यमुख्यमांसादिविधिपरिमाण करस्यापि ॥

प्र० ४२३—अन्यंगारकर्मादीनां पञ्चदशानां कर्मादानानां बहुसावद्यत्वेन वर्जनीयत्वे कथं श्रमणोपासकानां निर्वाहः? व्यापित्वात्तेषामिति चेत्।

उ० — भाग्ये तायविस्थोपारमेव ग्रासाच्छादनमात्रसन्तुष्टे सौभाग्य अल्पसावद्येषां परीक्षकरत्नधाप्यिक्षप्रयोगप्रयोजक मासान्नमात्रकपूर्वमीतवस्त्रघृतादिधान्यरत्नसुविपूगफलादिभिरेव धारेजीविका कार्या ॥

प्र० ४२४—ननु कैन्द्रादिभ्यस्सवीपोपमे को विशेष? इति चेत्।

उ०—आद्ये दासादीनामाय विक्रीणीते परस्मिन् स्थापयत्वात् स्थापयित्वा तत् कुशीलेन निर्वहतीति स्पष्टो विशेष इति ॥

प्र० ४२५ — ननु यथा परवीवाहकरणममर्थदण्डभूतं तुर्याणुव्रतातिचारतयोक्तं तथाऽन्यानामीत्यमर्थदण्डरूपाण्याद्या णुव्रतातिचारेष्वेव किं न पठ्यन्ते? इति चेत्।

उ०-सत्यं, त्रसस्थावराणामुभयेषामपि वधाद्यनर्थदण्डतयोच्यते, अत एव वल्लरादिज्वलनचिन्तनप्रासादस्तम्भार्हवृक्षोपदेशाद्यप्यत्र त्यज्यत इति॥

प्र० ४३६ – ननु खाद्या आख्यान्ति यद्-आवश्यकवृत्ति पञ्चाशकनवपदप्रकरणादिषु स्पष्टतयैव सामायिकस्य विधौ सामायिकोच्चारादनन्तरं ईर्याप्रतिक्रमणं प्रतिष्ठित तत् तपोगच्छीया अपलपन्त इति चेत्।

उ०-सत्यं, तेषां सर्वेषां मूलभूता आवश्यकचूर्णिरेव, तत्र च सामायिकोच्चारादनन्तर चैत्यवन्दन वसते प्रमार्जनं चोक्त तदनन्तरमाचार्यादिपार्श्वे आलोचन तेषां वन्दन च विधातु प्रागीर्याप्रतिक्रमणं प्रोक्त तच्च न मन्वते खाद्या न चैव विदधति, किञ्च-तत्र सर्वसामायिक पाठाच्छ्रावकसामायिकपाठो भिन्नो दर्शितस्तत्रैव कृत्वेतिपदस्यान्वय पूर्यते, 'जइ चेइयाइ'मित्यादिना नव्यं सामायिकविधेरुत्थाप्यते प्रकरण तच्चावान्तर चैत्यवासपोषणभिया वृत्त्यादिषु नोक्तं, तत्रापि कृत्वेत्यनेन सामायिकविधेः पूर्णतामाख्याय 'तओ पच्छे'त्यादिनाऽऽलोचनवन्दनयोः प्रकरणमारब्धं तत्रोक्ता चेर्या, परं कदाग्रहग्रस्ता विपर्ययकरणविचक्षणा न चिन्तयन्त्येव यथार्थं प्रकरणविधिं च प्रत्युत सत्पथस्थानलिकमुपालभन्ते इति॥

प्र० ४३७-ननु पौषधं वर्णयतोन्मुक्तमणिसुवर्णेतिपदेनाभूषणत्यागोऽभिधीयते, स कस्मिन् पौषधेऽवतार्य ? इति।

उ०-स्नानमर्दनादित्यागवच्छरीरसत्कार इति॥

प्र० ४३८-ननु प्रतिपन्नसामायिकेन व्याख्यानं श्रूयते नवेति ? चेत्।

उ०-सामायिकप्रतिपत्तेराद्यं स्थानं साधूनामुपाश्रय, तत्र च 'पुच्छइ पढइ चे ति स्पष्टो निर्देश, चैत्यगृहपौषधशालास्वगृहाणि त्वेकैकाभावे एव, प्रश्नानामुत्तराणि अन्यच्चा साधुधर्ममयं यद्व्याख्यानयेत् तच्छ्रवणमेव पाठवत्सामायिकस्य कार्यमिति पौषधस्य प्रतिपत्तौ चैत्यगृहसाधुमूलस्वगृहपौषधशाला इति स्थानक्रमो दीर्घकालीनत्वात्पौषधस्य कार्यं च 'पढंतो पुत्थगं वा वायतो धम्मझाणं झियायइ'त्तिवचनात् पाठपुस्तकवाचनधर्मध्यानरूपाणीति, सामायिके पाठश्च मुख्यः, 'साहू पज्जुवासामि'त्ति पर्युपासनायाश्च फल, 'विनयफलं शुश्रूषा गुरुशुश्रूषाफलं श्रुतज्ञान मित्यादिवचनाद् गुरूपदेश एवेति॥

प्र० ५३९ – ननु प्रतिपन्नपौषधेन देशावकाशिकं क्रियते नवेति ? चेत् ।

उ०–अन्यतरं पौषधं देशेन वा प्रतिपद्यमाना विकृष्टवं मतसंसेवनाऽन्यतरं तु कुर्वन्नपि, सर्वपौषधाभ्युपगमे वा प्रतिपद्यमानस्तु सामायिक नियमात्करोत्येवेति स तु न कुर्यादपीति ॥

प्र० ५४०–ननु पौषधेष्वाहारपौषधादीनां कः क्रमः ? इति चेत् ।

उ०–चतुर्णामपि पर्वसु कर्त्तव्यस्य नियम एव न देशसर्वभेदाभ्यामेकादीनामप्यङ्गीकारस्य, चतुर्विधानां तेषामुच्चारे तु भेदोऽस्ति, यत् श्रावकस्य शरीरसत्कारविसर्जनव्यापारत्यागब्रह्मचर्याहारपर्वणामिति क्रमः, साध्वादिषु प्रत्याख्यानिक क्रमस्त्वेवमवसीयते-श्रावककुलोत्पन्नानामावश्यकीयः क्रमः परेषां तु साध्वादिक्रमः, श्राद्धदिनकृत्यवृत्तौ त्वाहारपौषधादिकः क्रमो लभ्यते इति ॥

प्र० ५४१ – ननु उद्घाटपौरुषी बहुप्रतिपूर्णपौरुषीत्यनयोः कः प्रतिविशेषः ? इति चेत् ।

उ०–अल्पमात्रयाप्यधिकायां पौरुष्यामुद्घाटा या तु स्वल्पापि न्यूना सा बहुप्रतिपूर्णेति, य एकाशनादिविशेषप्रत्याख्यानानां माधेन पौरुषीमात्रप्रत्याख्यानभावात् स उद्घाटपौरुषीप्रत्याख्यानपारकः 'उग्घाडपोरिसि'मित्यत्र त्वनाभोगिकत्वं, प्रतिलेखना तु 'मेहुप्पुढे मासाइसावणे छस्सि अणुक्कैर्हि पडिलेहे'त्यादिवचनात् न्यूनायां पौरुष्यामिति तत्र बहुप्रतिपूर्णेति वचः । रात्रावपि पौरुषीपूर्ते प्रागेव वैरात्रिकमादीति तत्रापि तथैव वचः 'बहुपडिपुन्ना कालवेले'ति यथोक्तत्व द्वितीय प्रत्याख्यान पौरुष्येव, मिसाकालस्य तृतीयायाम् ॥

प्र० ५४२–ननु श्राद्धानां द्वादशमं व्रत किमभिधानमिति चेत् ।

उ० – श्रावककुलोत्पन्नानपेक्ष्य 'आहारसंविभागो'त्ति तस्यार्थस्तु आत्मार्थमात्मनिष्ठितेनाशनपानवस्त्रौषधभेषजपीठफलकशय्यास्तारादिना सुधार्मायित्वात् साधूनां संविभाग इति सामान्ये तु मरणभयोपसर्गादिनागतप्रत्याख्यादिपर्वतीर्थोत्पत्तिकाधुत्तवविरतेभ्यो प्रतिथिभ्य आगारधर्माद्विपरीतात्याभावीतानमिति, भागवतेप्रोक्तस्तु 'पापा द योचय त्रिवति 'न सप्तम न द्वितीयं सुखायपार्थं न भुंजती'ति सूत्रार्थे ॥

प्र० ५४३–ननु सैकसमुदायस्य प्रमादाप्रमादसम्भवात् प्रमत्ताप्रमत्तभेदौ तथा श्रावकसमुदायस्य सामायिकपौषधादिष्वप्रमत्तत्वसम्भवात् किं न तथा भेदाविति ? चेत् ।

उ०-सत्यपि तथात्वे सर्वविरतेरभावान्न तथाभेदौ, ततश्चाश्रवद्वारविवर्जिनामेव तथाभेदोक्तेस्तद्वर्जनस्यानूनो महिमा ॥

प्र० ४४४-ननु प्रणिधानेति कोऽर्थः? यत 'अनेनात्मन सर्वथा सम्भेदस्तदभिधेयेन चाभेद इति चिन्तन'मिति श्रीहेमाचार्या, निरोधो मनस इति चूर्णिकारादय इति चेत्।

उ०-सत्य, निरोध इत्येव तस्यार्थ, श्रीहेमाचार्यैरर्हति मनसो निरोधमाधायोक्तं चूर्णिकारादिभिश्च मनोवाकायनिरोधमिति ॥

प्र० ४४५-ननु सामायिके स्मृतेरकरणता पौषधे चानाभोग इत्यतिचारयो कथं भिन्नत्वमिति ? चेत्।

उ० – सामायिकस्य प्रायोऽल्पकालीनत्वात्तथातिचार', प्राग्व्रतेषु निर्वृत्तिमात्र स्वीकृतं, अत्र तु सावद्यनिवृत्त्या सहानवद्यप्रवृत्तिरपि स्वीकृतिमार्गमानीतेति सततजागृतिग्रह, पौषधे च सततप्रवृत्तव्यापारस्य त्यागे संस्कारबलादनाभोगसम्भवस्तद्विषय इति योग्यो भेद ॥

प्र० ४४६-ननु देशावकाशिकं कियन्तं कालं यावद्भवतीति ? चेत्।

उ०-सामायिकादीनि चत्वारि शिक्षाव्रतानीत्वराणि, तत्र सामायिकं सावद्यपरिहारानवद्यासेवनरूपं मुहूर्त्तादारभ्याहोरात्रं यावत्पौषधोपवासातिथिसम्भागौ तु प्रतिनियतदिनमानायेव, देशावकाशिकं दिक्संक्षेपरूपं चेद् दिवसमानं, सर्वव्रतसंक्षेपरूपे चूर्णिकारोक्ते तु अन्तर्मुहूर्त्तात्पक्ष यावन् मानं स्यात् ॥

प्र०३४७-ननु मुहूर्त्तमानं सामायिकं नियतसमय एव क्रियते, येनानवस्थिततया तस्य करणे तस्यातिचार. कथ्यते इति चेत्।

उ०-प्रतिदिनं न करोति, द्विसन्ध्यं न करोति, सव्यापार' सन् मुहूर्त्तादूनमेव तिष्ठति, तदाऽनवस्थितकरणतेति ॥

प्र० ४४८-ननु यन्निर्धारितकालं यावत् समग्रं दिवसं रात्रिमहोरात्रं कायोत्सर्गेण स्थीयते, तत् कस्मिन् व्रतेऽन्तर्भाव्यते ? इति चेत्।

उ०-चेष्टाकायोत्सर्गास्तावत् प्रायश्चित्तरूपा इति ज्ञानाचारादिषु यस्य शुद्ध्यै य स तदन्तर्गत, अभिभवकायोत्सर्गस्त्वनशने सलेखनायां च, अनियतास्तु ते 'पडिमं च तहा ससत्तीए'त्ति वचनाच्छ्रमणोपासकानां देशावकाशेऽन्तर्भाव्य, श्रमणानां भगवतां त्वभिग्रहाख्ये करणसप्ततिभेदे कायक्लेशतपसि च, क्रकचदारुदारणोपमानं तूर्ध्वतासामान्यात् तपोरूपत्वाच्चाष्टकर्मदाहदावौपम्यं चेति ॥

प्र० ५४९. ननु आहारत्यागव्रतस्य पौषध इति नाम पौषधोपवास इति वा, कथं पौषधशब्दस्यार्थः ? इति चेत्।

उ०-पोषं-पुष्टिं धत्ते धर्मस्येति पौषध इत्यन्वर्थेन धर्महेतुपर्वदिवसार्थे पौषधशब्दः, अत एव छत्तिग्गतसेसेप्यत्ति मापन्न यदा पौषधः पूर्णो भविष्यतीति चिन्तयन्परोऽविचारी कथ्यते, 'करेमि भंते आहारपोसहं' मित्यादि च सविशेषमाख्यायते, यत्र च पौषधः आहारत्यागसमानार्थतया स्यात्, तत्र 'पै तुर्वे'ति सूत्रेण पौषधोपवास एव वाच्यः; प्रतिक्रमणोपवसनात्॥

प्र० ५५० ननु किमित्यनागतातिक्रान्ताख्ये तपसी निगद्येते, पाक्षिकादिष्वसमर्थानामकरणस्य न्याय्यप्राप्तत्वादिति चेत्।

उ०-सत्य, प्राप्यते एताभ्यां भेदाभ्यां चतुर्दशीपाक्षिकादिषु पाक्षिकादिव्यपदेशपूर्वकमेव तपांसि कार्याणि, तत्काले कर्तुमशक्तेनापि तदन्यसामर्थ्याद् यतो वा तत्पूर्वव्यपदेशाभावात् मान्यप्यपवादत एतान्यन्यकालेऽपि कार्याणि सांवत्सरिकचातुर्मासिकपाक्षिकेषु अष्टमषष्ठाष्टमकार्याणां मान्यनियतत्वेऽपि तत्तत्पर्वसंश्रितदिवसेष्वेव तपांसि कार्याणि, स्नानत्यागनियमादीनि तपांस्यपि तत्तिथिदिनेष्वेव मुख्यतया कार्याणि, तत्काले कर्तुमसमर्थेनापि पुनः प्रवृत्तिमतिमोक्षपरानुकम्पाद्यर्थमवश्यमन्यसंक्रान्तितिथिष्वपि कर्तव्यानि, तिथिनियमियतेषु तपस्सु मैत्री भेदावपीति न नियन्त्रितानि तानि प्रत्याख्यानविशेषणीम्॥

प्र० ५५१-ननु पञ्चम्यादीनि तपांसि तत्तन्मासे तत्तत्संक्रान्तितिथिषु क्रियमाणानि सन्ति, तत् कथं न तानि नियन्त्रितानि न स्युरिति चेत्।

उ०-सत्यं न नियन्त्रितेषु सर्वसमाधय आकारा अत्र तु सन्ति, ततो न नियन्त्रितानि तानि, किन्तु तथाभावानीति॥

प्र० ५५२- ननु नियन्त्रितानाकारयोः कः प्रतिविशेषः ? इति चेत्।

उ०-जीवितान्तेऽनाभोगाकार मनुष्यामुष्यां संज्ञायां तिथौ आतत्यागमवश्यममुकं तपः कर्तव्यमित्यभिग्रहाद् नियन्त्रितं, तथाऽनेकधाऽस्वरूपं तथा भवतीति॥

प्र० ५५३-ननु 'फासिय पालिय'मित्याद्या प्रत्याख्यानस्य विशोधयः किं सर्वोत्तरगुणप्रत्याख्यानेष्वेव कार्याः अन्येष्वपि महाव्रताणुव्रतेष्वपि वा कार्याः ? इति।

उ० - यथाविधप्रत्याख्यानत्वमव्यवहितपर्वमहत्तरकेषु सप्तविंशतावपि कार्यास्ता विशोधय इति॥

प्र० ४५४ – ननु नियन्त्रितानाकारयोराद्यमाकारद्वयं स्यान्नवेति ? चेद् ।

उ०–महत्तराकाराद्या एव न स्यु , तत्र नियन्त्रिते ऽपयोगवैशिष्ट्यान् महत्तराकारस्याप्रसंग एव करणात् , स्यात् प्रसंगे सूक्ष्मप्रणिधानवत्तद्रक्षणे यत्न , इतरत्र तु प्रसंगाभाव एव, सर्वसमाधिं तु वीर्येण रक्षत्येव, आद्ये तु स्यातामेवाकारौ द्वयोरपीति सम्भाव्यते इति ॥

प्र०४५५-ननु साधूनां सर्वसावद्यत्यागवत्सामायिकप्रतिज्ञया वैषम्यस्य त्यागात् मुहूर्त्तादिकमनाहारताप्रतिज्ञा कथ घटते ? इति चेत् ।

उ०–रागद्वेषौ यत्र तद्वैषम्य त्याज्यं, वृद्धिमप्रमादस्य जनयति यत्तत् न त्याज्यं, अन्यथा मुमुक्षुताविविधतप परमेष्ठिनमस्कारस्वाध्यायध्यानादिकं यावत्साधुत्वमपि त्याज्यं स्यात्, तपश्च नमस्कारादिक निर्जराहेतु , वर्षशतवेद्यनारककर्मनिर्जरणादिभावात् तपस्वीति साधूनां यशस्विन्नाम, अन्ततोऽभक्तार्थानशनादिष्वपि वैषम्यस्यापातात् हिंसादिरात्रिभोजनान्तानामपि परिहारे वैषम्यस्य भावापत्तेर्न स्युर्महाव्रतान्यपीति युक्तमेव नमस्कारसहितादि ॥

प्र० ४५६-ननु निमन्त्रणपिण्डो निषिध्यते शास्त्र, यथासविभागे च 'साहु पडिस्सयं गओ निमंतेति'त्ति, तत्कथमिति।

उ०-निमन्त्रय तदर्थं कृतपिण्डस्य निषेधः,न तु निमन्त्रणस्य, तस्य त्वावश्यकत्वं, प्रतिश्रयगमन प्रगे भिक्षाया अकालत्वादिति॥

प्र० ४५७-ननु साधूनामभावे विशुद्धभावेन दिंगालोक क्रियते, यथासंविभागव्रते तत्कि तावता भवेद् व्रतमिति? चेत् ।

उ०-सत्यं, साध्वभावेऽपि पौषधश्चैत्यगृहादिषु कार्यं एव, पौषधपारणे चावश्यं दत्त्वैवं भोक्तव्यमन्यदा तु भोजनात् पूर्वं पश्चाद्वा यथायोगमिति, नियमात् पौषधपारणे साध्वभावे कार्य एव दिगालोको विशुद्धेन भावेन, तस्मिंश्च दानतुल्यं फल, साधनाभावादेवाऽदानादिति, अतिथिसंविभागव्रतं तु यथासन्विभागदानादेव ॥

प्र० ४५८-ननु कालातिक्रमोऽतिचार. कथं ? भिक्षाचराणां भिक्षाकालेऽतिक्रान्ते एवानगाराणां भिक्षाग्रहणादिति चेत् ।

उ०-सत्यं, प्रतिपन्नप्रतिमादीनां तथात्वेऽपि गच्छवासिनां नमस्कारसहितकालाद्यावदन्त्यमहस्तावद्यथायोगं बालग्लानवृद्धासहिष्ण्वादीनां भिक्षाकालत्वात् , यथा तत्तन्निवासापेक्षया-

भिक्षाकालस्य 'सम्पते भिक्षाकालमी'त्यनेन सूचनात् तं साधु भिक्षाकालमतिक्रम्य पर्यालमादाय भिक्षुकेषु भिक्षुषु वा यो यत्नतया निमन्त्रयति साधुलयागमादिमहाय तस्य सोऽतिचारः कालातिक्रमाख्य इति ॥

प्र० ४५९–ननु परव्यपदेशातिचारे परेण दापनं परस्मै फलदान वा कथ्यते, तत्कथमिति ? ॥

उ०–पौषधपारणेऽपि मार्गणा परेण दाप्यमिदमेवातिचारः स्वयमप्या तथा करणे, शासने हि स्वकृतमागमादीति तथा वचनेन परस्मै फलदानमविचारोऽतिचारः, भक्त्यारोऽप्यनु मोदनया लभ्यते एव फलं, न परे दातु फलं ह्रासमेति, दीपसमत्वात् धर्मस्य ॥

प्र० ४६०–ननु मासादिक्षपकादिभ्यो दानं किमिति महाफलं, यतो दातॄणां परिणामशुद्धेरनुसारेण फलं स्यात्, परिणामस्यैव शुभाशुभकर्मणो कारणे प्रत्यक्षत्वादिति चेत् ॥

उ०–सत्यं, दाने हि यथा दायकानां शुद्धिरावश्यकी तथैव ग्राहकाणामपि। किञ्च-परिणाममाधान्ये स्वविशिष्टपात्रस्य माधान्यादपि महाफलं जायते एव, 'नहि तीर्थंकराम् पारणतोऽमथ्या

पूरणया वा, अज्ञातगुणेऽपि स्वरशमके आयातेऽपैस्येव ज्वर। दाने च विविधद्रव्यलाभ्योऽपि ग्राहकस्यैव वैशिष्ट्यं, तत एव फल सेवानुसारत' इत्यादि यथो हरिभद्रसूरीणां सूत्रे च जिनानां पारणकारणाः पञ्चदिव्यवन्त इति स्पष्ट पठ्यते, रेवतीकृतवीरौषधदाने च देवायिका मनुष्यापि ॥

प्र० ४६१–ननु गुणावाप्तुमतानां व्रतानि गुप्सत्वमीत्युच्यन्ते तानि,तत शिक्षाव्रतानामन्ते भवने कः सम्बन्ध ? इति चेत्।

उ०–सामायिकादिशिक्षाव्रतपरायणस्तथाविधोपयोगादि मात् तस्मिन् भावतनायामपि व्रतानि स्थिरीभवन्ति, अतः स्थैर्यकारणाय तान्यन्ते कृतानि, तान्येव चेत्सरावि सूत्रकाराणामिति ॥

प्र० ४६२–ननु अनाभोगोऽतिचारतया कथ्यते, अस्या स्याने आवश्यक आकारस्य स इति कथं ? स्मृत्यन्तर्धानाख को विशेष ? इति चेत्।

उ०–सत्यं सततमतिचारानाभावकयोऽतिचारः, सर्वथा विस्मृतिरूप आकारः, स्मृत्यन्तर्धानं मतस्य स्मृतौ वर्तते भ्रम इति स्पष्टतयाऽस्या भेद इति ॥

प्र० ४६३–ननु सामायिकचारित्रोच्चारे समाधिप्रत्ययाकारो नास्ति, समाध्यर्थे चापवादेन कस्यचित् सेवा न च तत्रावस्थे

चारित्रभङ्गस्तद्वत् पौरुष्यादिप्रत्याख्याने महत्कार्यसमाधौ अपवादेन कल्पिकी भविष्यति, किमाकारस्थामिति? चेत्।

उ०-सत्यं, सामायिके हि प्रत्याख्यानद्वयं ज्ञानादिलाभस्य सर्वसावद्यत्यागश्च(स्य) एवं च ज्ञानादिलाभस्य प्राक् प्रत्याख्यानात्तल्लाभमन्तरैव सर्वसावद्यानां त्याग इति पर्यवसानादपघादपदेन तन्नियमन तदेव काल्पिकी सेवा, अत्र त्वेकमेव प्रत्याख्यानमिति वाध्यवाधकाभावादावश्यकताऽऽकारयोर्महतोरपीति न संगतिमतिक्रामति ॥

प्र०४६४-ननु प्राभातीयायामपराहूणीयायां च प्रतिलेखनायां भाजनादीना वहुप्रतिपूर्णा पौरुषीति पठ्यते परं तत्कदा कदेति चेत्।

उ० - प्रगे ऊनायां पौरुष्यां, अपराहूणे किञ्चिदधिकायां तृतीयायां व्यतीतायां, तत्रावशिष्टदिनभागज्ञापनायैतद्वचन प्रगे गतदिनमानवच्च इति ॥

प्र० ४६५-ननु नमस्कारसहिते पौरुष्यादिषु चानाभोगे समानैव प्रवृत्तिर्भेदो वेति? चेत्।

उ०-नमस्कारसहिते स्मृते नमस्कारं कृत्वा जेमति पौरुष्यादिषु संदिश्य मिथ्यादुष्कृतं कृत्वा च जेमति, आद्ये लघु कालो द्वितीये महानिति द्वितीये संदेशनादि।

प्र० ४६६-ननु प्रत्याख्यानस्य फलं तृष्णाविच्छेद प्रशमादयश्च कथ्यन्ते, तत्कथमिति ? चेत्।

उ०-प्राणातिपातादीनां प्रत्याख्याने सर्वथा देशेनाश्रवनिरोध, आश्रवाश्चाधमाध्यवसायास्तेषां व्यवच्छेदः स च प्रशमफलः, प्रशमोऽत्रानाकुलता, आद्यकषायाणां शमस्तु प्रागेव जायते, देशसर्वोत्तरगुणप्रत्याख्यानेषु तद्गमनाद्याहारादितृष्णानां व्यवच्छेद इति, ततश्च निर्जराद्या ॥

प्र० ४६७-ननु स्वाध्यायस्यासाधारणकर्मक्षयकारणत्वेनासम तपस्त्वं तर्ह्यकालादिभिर्व्याघात. कथमिति ? चेत्।

उ०-कालयोगविनयबहुमानादियुतस्यैव तस्य तथात्वात्, इतरत्र त्वेकाशने तद्व्याघातवर्जनार्थं स्थानान्तरं गत्वापि जेमनं, स्वाध्यायवैयावृत्त्ययोरेवैकतरकर्त्तव्यताया दिनारम्भे पृच्छाभावात् ॥

प्र० ४६८-ननु 'आयामेण अबिलेण य आहारो'त्ति वचनात् किं द्रव्यद्विकेनैवाचामाम्लमिति न स्वीक्रियते ? इति चेत्।

उ०-'अंबिलेण अंबिलाणि आयबिलपाओग्गाणि अणेगानि' इत्याद्युक्त्या न द्रव्यद्वयं किन्तु द्विस्वरूपं वस्त्विति समयं सरहस्यं सरलमनवबुध्यासद्ग्रहावेशाद् भणनं मिथ्यात्वमेव, तत्रापि समयनाम्ना चेत् निस्सीममेव तदिति ॥

प्र० ५६९–ननु दशमादितपसि न क्रियते पारिष्ठापनीयं तत्किमाद्यादेव दिवसाच्चतुर्थादिदिनाद्वेति ? चेत् ।

उ०–आद्यादेव दिनात् यस्मिन्नेव दशमादितपसां प्रत्या-ख्यानात् त्रिषु दिवसेषु क्रियाचित्परिष्ठापनिकं भूतं स्याच्चतु-र्थादिदिनेषु विकल्पस्यं न स्यादत इति ॥

प्र० ५७०–ननु विकृष्टतप किमष्टमादि दशमादि वेति ? चेत् ।

उ० विशेषतोऽष्टमादि यतः अष्टमस्य पर्युषणायां नियता कर्तव्यता, तत्र न यतो रोगादिनिमित्तैः भविष्यति वा तेनैव तदनागतादिकान्तमप्यष्टमं कृत्वा समाचरन्त्यष्टमादितपसि करणे भाति ये कारणमादितं 'पज्जोसवणागहणं पाय विकट्ठ कीरए, सम्म अट्ठमो भट्ठं' इत्यादेशः, पाक्षिकादिगतचतुर्थादिकम् अष्टमा पर्युषणादिवसेन त्वरितमिष्टमिति चातुर्मासिकादिगततपस्यापि तु उपलक्षणमात्रम्, तदोऽधिकारोऽपि भाषान्तरे 'केवि आयरिया भट्ठ-माइ पभणति केइ दसमाइ' इत्युक्तमेव ॥

प्र० ५७१–ननु विष्यविषी को भोजनविषयोचित तपुरस्सर प्रत्याख्यानं परिष्ठापनीयमिति चेत् ।

उ०–अष्टपदकमिव कन्द इव सिद्धवादितमिव यत्तु परित गमाणात्मयस्तमं यावत् अन्यतरदिशो वाऽन्यतरदिश यावत्समग्र वा यथा पादितं तथा तद्विधिमुक्तं भगवाक्षकाकादिवादितमिवार्थं विवर्जितादितं यत्तद्विधिभुक्तमिति, विधिपूर्वकं त्वनुज्ञातं नाऽपमितरत्या चेतरत् ।

प्र० ५७२–ननु शिष्येण प्रत्याख्यामीति व्युत्सृजामीति च भणनात् आचार्येण तु प्रत्याख्यातीति व्युत्सृजतीति च भणना युक्त शिष्यस्य प्रत्याख्यातृत्वमाचार्यस्य प्रत्याखापयितृत्वं, परं शास्त्रेषु व्यत्ययेन दृश्यते, तत्र को हेतुरिति ? चेत् ।

उ०–संवेगमीमांसापेक्षायां स्वमत्याख्यानमागमापेक्षया शिष्यः प्रत्याख्यापकः, प्रत्याख्यानसूत्रोच्चारणे आचार्यस्य प्रेरणात् तथा प्रेरितश्चाचार्यं उच्चारयति प्रत्याख्यानसूत्रमपीति स प्रत्याख्याता, तदपेक्षया तु आचार्यः प्रत्याख्यापकः शिष्य एव च प्रत्याख्यातेति।

प्र० ५७३–ननु 'जो जाणई' इत्यादिषु भङ्गेषु प्रथमस्तु शुद्ध एव, अन्त्यस्त्वशुद्ध एव परं द्वितीयतृतीयभङ्गौ आचार्य-शिष्ययोः समानोऽस्ति वा विशेष ? इति ।

उ०-शिष्यापेक्षया द्वितीयभङ्गे आचार्यं ज्ञापयित्वा प्रत्याचक्षाण शुद्ध शिष्यः, आचार्यापेक्षया कारणे शुद्धिराचार्यस्य नान्यथा, तृतीयभङ्गे प्रभुमन्दिराद्यपेक्षया शुद्धि शिष्यस्य आचार्यस्य तु शुद्ध एवेत्यस्ति विशेषः ॥

प्र० ४७४-ननु 'एयारिसे पंचकुसीलरूवे'त्ति पापश्रमणीयगाथया पार्श्वस्थादीनां निकृष्टसाधुत्वमुक्त, तत्कथं न ते तथा-संयमवन्त ? इति ।

उ०-सत्य, परं पार्श्वस्थादीनां निकृष्टसाधुता, वेषधारिण साधव इति लोकव्यवहारेऽपि लोकास्तमधमं वेषधारिण मन्वते इति दर्शनाय, न संयमसत्त्वाय ॥

प्र० ४७५-ननु प्रसिद्धस्य प्रणिपातदण्डकस्य किमिति शक्रस्तवेत्याख्या, सर्वैरपि स्वर्गाधीशैरनेनैव भगवत स्तवविधानादिति चेत् ।

उ०-सत्यं, दक्षिणमिदं लोकार्धमस्य च स्वामी शक्र इति तन्नाम्ना स्तवाख्येति ॥

प्र० ४७६-नन्वावश्यकादौ पठ्यमाने शक्रस्तवे किमिति 'दीवो ताणं सरणं गई पइट्ठे'ति न पठ्यन्ते ? इति चेद् ।

उ० - भगवद्गणभृत्कृततद्रचनायां तदभावात् न चैत्यवन्दनशक्रस्तवादिषु तानि पठ्यन्ते, विरतेरर्हो नरभव एव द्वीपाद्युपम , स च प्रार्थनीयोऽप्राप्तत्वात्सुपर्वणां, नराणां तु स वर्त्तमान एवेति न तत्प्रार्थमेतेषां, ततश्च नरभवो समुद्राद् द्वीप इव भिन्नो देवभवादाश्वासस्थानं च कर्मारिकृतानर्थात् परित्राण नरभव एव, तत्रैवाक्रियत्वभावात्, सम्यग्दर्शनादिसाधनशासनस्य शरण नरभव एव, नहि देवलोके देवानां सम्यग्दृष्टित्वेऽपि शासनप्रवृत्ति , निर्ग्रन्थतायास्तत्राभावात् , 'न विणा तित्थं नियंठेहिं'ति वचनाच्च विरहय्य निर्ग्रन्थान्न तीर्थमिति नरभव एव शरणं, विहाय नरभवं नान्यत्र सिद्धिगतिरिति परमार्थेन मनुष्यभव एव गतिः, आजवंजवीभावस्य क्षयकरणेनानन्तकालीनस्थानप्रतिष्ठालाभोऽपि नरभव इति प्रतिष्ठारूप स नरभवः, प्रार्थनीयत्वादेव स्वेषां द्वीपादीनां प्रथमांतता, नमस्कार्येषु तु पदेषु चतुर्थ्यर्था षष्ठी, नरभवलाभहेतुता च भगवतामर्हत्त्वादिगुणेभ्य इति जिनेश्वराणामात्मगुणस्तुतेरप्रतिहतज्ञानदर्शनधरेत्यादिभ्यः प्रागुपन्यास, एषां प्रभावाच्चार्हन्त्यादीनां जातत्वात् प्रणिधानमिवान्त्ये च स इति सम्भाव्यते ॥

प्र० ५७७—ननु महाव्रतिनां साधूनां सर्वपापेभ्यो निवृत्तत्वात् पण्डितत्वं, अविरतानां तदनिवृत्त्यभावात् बालत्वं देशविरतानां स्थूलेभ्यस्तेभ्यो निवृत्तेः सूक्ष्मेभ्यश्चानिवृत्तेर्बालपण्डितत्वं चायाति, एवं साधव आराधका अविरता विराधका यथा तथा श्रमणोपासकानामाराधकविराधकत्वमित्याशङ्क्यते नवेति? चेत्।

उ०—सत्यं, बालपण्डितत्वमस्त्येवमतोऽपि ते आराधका एवोक्ता औपपातिके, आराधकविराधका इति भङ्गोऽप्यनुक्त एव, न ते चैव पातिनः किन्तु स्वल्पपातिन इत्याराधका ॥

प्र० ५७८—ननु श्वेताम्बराः 'सद्वेद्यसम्यक्त्वहास्यरति पुरुषवेदशुभायुर्नामगोत्राणि पुण्य'मिति वदन्ति, दिगम्बरास्तु 'सद्वेद्यशुभायुर्नामगोत्राणि पुण्य'मिति, तत्र किं मतमिति? चेत्।

उ०—श्वेताम्बराणां [illegible] मतं, दिगम्बरास्तु तदनुसारिण, सम्यक्त्वविशेषण्योः सहोपादानाच्च विदुषां हास्यकारण्या एव, मनोवाक्कायकर्मकस्यास्रवमूलयोगस्यैव शुभाशुभत्वेन विभक्तत्वात्स्वे च बालपाण्डुमध्ये समावेशात्पातिपुण्यनिर्माणोऽप्य मितिमतस्तु वाक्कायस्यैव,हास्यादीनां शुभत्वेऽप यावन्नावशम्यत्, मनुष्येऽनन्तपेक्षयैवात्र पुण्यपापे, आत्मस्वास्थ्यबाधकत्वसमो पापे

तु सम्यगेव कर्म पापं, आत्मगुणबाधकतारूपे तु सर्वं घाति पापमेवै-त्यस्मत्प्रस्तुतेन विरुद्धमेवेति ॥

प्र० ५७९—ननु पञ्चस्वागमादिव्यवहारेषु 'जहिं जहिं' मित्यादिनाऽप्यतमव्यवहारः स्यादिति दृश्यते,तत्किमागमादिकाले गुणाया न स्युरिति? चेत्।

उ०—सत्यं, अङ्गोपाङ्गापुरूपमागमः, निर्युक्त्यादिरूपं सूत्रं, 'कप्पाकप्पे परिनिट्ठियस्से' त्यादिकसम्प्रदायविहितगीतार्थोक्तं आज्ञा अगीतार्थस्य गीतार्थनिश्रया प्रवर्त्तते धारणा व्यतिरिक्तानामो जीतमित्यपचारणे स्यादेव, 'जहिं जहिं' त्यादेर्युगपद्भावित्वं परस्पराभावभावित्वं चेति ॥

प्र० ५८०—ननु 'ववहारं पडुच्चे'त्यत्र को व्यवहार? इति चेत्।

उ०—मोक्षमाप्त्यवहितस्य सर्वोऽपि प्रव्रज्यादिका चेष्टा व्यवहार इति महत्ये प्रायश्चित्तातिरिक्ता योगोपधानादिक्रियाऽपि स्यादेव व्यवहारः, ततश्च साम्प्रतं तिथिमासादिविषयकाणां मार्गणादीनामभावे औत्सर्गिकप्रवृत्तिरूपव्यवस्थाप संस्कृत्य च शास्त्रस्य व्यपेक्षाणां जीतकल्पमिति ॥

प्र० ४८१–ननु यत्संयममुपकरोति तदुपकरणमिति कथ्यते, न चास्ति किञ्चिद्वस्तु जगति यद्वैराग्यादिहेतुतामागम्य संयम नोपकरोति, न चास्ति मुखपोतादिषूपकरणेष्वपि तदुपकरणं, यन्नातिरिक्तायतपरिभोगादिभिर्भवति संयमस्य बाधकं, तत कथं मुखपोतादीनामुपकरणतया प्ररूपणादीति ? चेत् ।

उ०–सत्यं, संयमस्य रक्षणवृद्ध्यादिषु मुखपोतादीन्येवोप-कुर्वन्ति, तान्यन्तरेण तत्कर्तुमशक्यमिति योग्यमेव मुखपोतादी-नामुपकरणत्वेन प्ररूपणादि, इतरेषां संयमहेतुत्वमुपकरणानां चाधिकरणत्वं न वस्तुप्रभावजं किन्तु तदुपयोजकप्रभावजं, शास्त्रेऽपि 'जे आसवा ते परिस्सवे'त्यादि यदुक्तं तदपि तत्प्रवृत्तपरिणामप्रभवं, अन्यथा आश्रवपरिश्रवव्यपदेशस्यैवा-सम्भवः, कथं चोच्येत 'जे आसवे'त्यादि ॥

प्र० ४८२–ननु 'एगागी पासत्थो'त्याद्युपदेशमालागाथोक्तानि पञ्चपदानि प्रत्येकं संयमदुष्टताकारीणि समुदितानि वेति? चेत्।

उ०–प्रत्येकमेव संयमदुष्टताकराणि, इत्यादीनि तानि विशेषेण, सालम्बनेतरादिविचारस्तु तत्रापार्थक एव, सालम्बनानां पार्श्वस्थत्वादेरेवाभावात्, भङ्गानां पञ्चविंशतिरपि दोषयुक्तत्वा-द्विराधनापदमेव,न चैकाकित्वाद्यभावमात्रेण गुण आराधकता वा, अनेकाकिपार्श्वस्थादीनां विराधकत्वमेव यत इति, 'दुगमाई संजोगा जह तह गुरु'त्ति वचनमत्र ॥

प्र० ४८३–'ननु गच्छगओ अणुओगी'ति गाथया संयमा-राधकानां पञ्चविंशतिर्भंगा भवन्ति न वेति ? चेत् ।

उ०–'संजोगेण पयाण'ति शास्त्रकारवचनान्नैवाराधकभङ्गाः, सत्येव पञ्चकसंयोगे आराधनाभावात् पदानां तावत् संयोगे गुणवृद्धिस्तु स्यादेवेति ॥

प्र० ४८४–ननु क्रियाविचारे क्रियाहेतावौदारिकादौ क्रिया-कारके च जीवनारकादौ किमेकत्वबहुत्वाभ्यां प्रश्नचतुष्टयी ? एकवचनप्रश्नेनैव स्वरूपावगतेरिति चेत्।

उ०–सत्यं, शतमवन्ध्यं सहस्रमदण्ड्यमित्यादिको लौकिको नात्र कर्मबन्धविचारप्रधाने जिनशासने, न च लोकसांमत्यात् कर्मबन्धहेतुप्रवृत्तानामनपराधतेति सूचनाय ॥

प्र० ४८५–ननु किमिति सकषायस्यावश्य प्रथमक्रिया-त्रयसद्भाव ? इति चेत् ।

उ०–नहि कश्चित्स समयो भवति यत्र सकषायो रागद्वे-

पविरहितो भवेत्, रक्तद्विष्टस्य च सर्वमपि पदार्थजातम-
धिकरणं, त्रियोगप्रवृत्तोऽपि संसारी मौदारिकादिव्यापक्रिया-
रहित इति पापमेवास्य त्रिक्रियत्वम् ॥

प्र० ५८६–ननु दीयमानस्य चारित्रं स्थविराणां दीयमाना स्तथापश्यूपीयैरत्नत्रमद्भोगासाद्नानि प्रसजितानीति ? चेत्।

उ०–दीयमानकामस्य पतद्भूस्पतनकालाश्रिपत्वाच दानस मये प्रदः, न च प्रदसमये दानमिति हस्था तथा प्रसक्त, समाधाने तु दीयमानकाल एव गृह्यमाणस्य काले गृह्यमाणस्य च गृहीतत्वाव-पातरवनकालापेक्षया प्रदत्तमिति परेषां दीयमानमानकालस्परता दानाभावाद्रत्नमोजनादिप्रसक्तिं दीयमानचारित्रैः स्थविरैरिति, गम्यमानव्यतिक्रम्यमाणपारगताव्यतिक्रान्तत्वे पृच्छया भिधायारि तु तद्विराधनाधारस्तत्काले भावाद्भावोऽभावे समाहितो तु कार्पनेर्या पातेन क्षामापयितो ईर्या समापि वोढव्या-देवप्ररैकोनानुतत्वं चारण्याय भव्यमानापेर्गतागाधभिधानेन पतना सोयमानुभे, तरतस्तु भ्रमास्यामानार्हत्वान् मत्याऽऽपादितं भव्य-तीर्थीयमतेनाप्येयमापादितमिति ॥

प्र० ५८७–ननु गुरुपत्नीकाधिकारे किमित्यचार्योपाध्याय-स्थविरा एव गृहीता गसमधे साधव ? इति चेत्।

उ०–श्रीश्रमणसङ्घस्यापमा अपि वन्दनीया, तथाभूतानां चाविनयादिकरणे स्फुटैव किल्बिषदायिनी प्रत्यनीकतेति महता-माशातना महानर्थदायिनी, तत एव 'किल्बिषगणधरत्वसु'मि-त्यादि पठ्यते ॥

प्र० ४८८–ननु गुरुपत्नीकाकारादनन्तरं कथं गतिप्रत्यनीकाधिकार ? इति चेत्।

उ०–गुरुप्रत्यनीकानामवश्यमिहलोके विकारास्वस्थपरिवं-विराधको भवेत् परलोके चावश्यं दुष्कुचारिभवतोऽपि किल्बिषिकत्वम्, अनाचारवांस्तु तथाभूत परत्रापि नारकतिर्यग्गति द्विधा लोकप्रत्यनीके विशेषः, तथाभूतश्च मार्गे प्रतिपिपादयिषूणां गणकुलसंघानां स्यादेव प्रत्यनीकः, न चानुकम्प्यानप्यनुकम्पयति धर्ममार्गमध्ये तु सुभार्योभयेषु स्यादेव प्रत्यनीकस्तत्प्रत्यनीकश्च नापरपरेण ज्ञानादीनि इति सम्बन्धाधिकारे तत्प्रत्यनीकसूत्रमिति सम्भावना तथाप्येतस्मरणस्य फलं तु 'अकरितो गुरुश्रयन अपनतसंसारिको होति' स्फुटमेव, अत्र चानस्तानुकम्पाविषयं गन्तव्यसारोपार्जना, अनुभवास्तु तथा न स्यादपि ॥

प्र० ४८९–ननु अभव्यानां तदनुष्ठानं भवेन्नवेति ? चेत्।

उ०–मूलत एवाभव्यानां तात्त्विकमोक्षस्याश्रद्धानान्नैव मार्गान्तरीयमपि धर्मानुष्ठानं, आचारतस्तु यदि जिनोक्तानुष्ठानस्यापि नासंभव इति तत्सम्भवोऽपि ॥

प्र० ४९०–ननु क्वचित् 'नाणकिरियाहिं मोक्खो त्ति, क्वचित्तु 'सम्यग्दर्शनज्ञानचारित्राणि मोक्षमार्ग' इति, क्वचित्पुन 'नाण पयासय सोहओ तवो संजमो य गुत्तिकरो। तिण्हपि समाओगे मोक्खो जिणसासणे भणिओ'॥ त्ति, अपरत्र तु 'बन्धहेत्वभावनिर्जराभ्या'मिति, तत्किमेते उपदेशा वस्तुभेदापेक्षया नयभेदापेक्षया श्रोतृभेदापेक्षया वक्तिरिच्छाकृता वेति ? चेत्।

उ०–श्रोतृभेदापेक्षयेति गृहणीत, ये प्रव्रजितास्तेषामभ्युदयाय 'नाणकिरियाहिं मोक्खो'त्ति, तत्र ज्ञान-श्रुताभ्यास, क्रिया च–चक्रवालौघपदविभागसामाचार्यादिसाध्वाचाररूपेति, ज्ञानक्रियैकान्तवादिनां तदन्यतरप्रधानगौणवादिनां सम्यग्मार्गप्रतिपत्तये एतदेव वचः, ये च आदिधार्मिका शुक्लपाक्षिकत्वात् मोक्षलक्षणजिज्ञासावन्तस्तान् 'सम्यग्दर्शनज्ञानचारित्राणि मोक्षमार्ग' इति, दार्शनिकपर्षद्यपि परमार्थप्राप्तये तत्प्रतीतिश्चाप्रयत्नानामावश्यकतादर्शनायैतदेव, 'नाणं पयासय'मित्यादि तु ये बुद्धसमादेशाच्चारित्रान्तर्गत प्राग्बद्धकर्मकाष्ठनिचयचित्रभानूपम तपो दु खं औदयिक चेत्युदित्वा तदुपेक्षयामासुस्तान्प्रत्यात्मशुद्ध्यसाधारणकारणताया दर्शनाय अभिप्रेत्य च प्रत्याख्यानस्य क्षायोपशमिकतां, 'बन्धहेत्वभावे'त्यादि तु साधकतमकारणतादर्शनाय स्वस्वरूपेऽवस्थानमिति मोक्षस्वरूप तस्य स्वभावरूपत्वात् न तल्लक्षणं साध्यताकोटिमाटिकत इति, 'कृत्स्नकर्मविप्रयोगो मोक्ष' इति तु सम्यग्दर्शनादिभि स्वस्वरूपावस्थानस्वरूपमोक्षप्राप्तौ द्वारमिति ॥

प्र० ४९१–ननु जीवविपरीतोऽजीवस्तयोश्चतुर्दश चतुर्दशभेदा एव परस्परविरुद्धयो' पुण्यपापयोराश्रवसंवरयोर्बन्धनिर्जरयोश्च कथ न भेदसाम्य ? यतो भावास्तावन्त एवाभावा इति चेत्।

उ०–सत्यं, परं जीवादीनामजीवादिभिर्वैपरीत्यमस्ति यत्तन्न परस्परपदार्थविमर्देन किन्तु स्वरूपविमर्देन, यथा जीवस्योपयोग स्वरूप तन्नाजीवे, भावाभावसाम्यं तु पदार्थोपमर्देन वैपरीत्ये, यथा घटाघटयो, ये च जीववदजीवस्य भेदाश्चतुर्दश ते स्वतन्त्रा एव, न जीवभेदापेक्षिका, नवापि तत्त्वानि पदार्थरूपाणि नेतरथेति ॥

प्र० ४९२ ननु संवरस्याश्रवनिरोधकत्वात् सर्वस्यैव निर्जरायाः परस्परं समभेदत्वं दुर्निवारमिति चेत्।

उ० – सत्यं, परं न यान्येवागमनबन्धनकारणानि तान्येव निर्गममुक्तिकारणानीति न समभेदत्वं यथाशये यथागमकारणातिरिक्तानामपि निर्गमकारणानां दर्शनाज्ज्ञानाराधनतपआदीनां कारणानां चाप्यास्रवविषमत्वादिति आगमनिरोधकत्वस्यैवात्र तत्र संवरनिर्जरे, शुभध्यानतपआदीनि तु तत्साधनानीति ॥

प्र० ४९३–ननु मायुतस्य बन्ध इति नियमात्कथमाश्रवबन्धसाधर्म्यमभेदत्वमिति ? चेत्।

उ०–'जोगा पयडिपएसं ठिइ अणुभागं कसायओ कुणइ' तिवचनात् बन्धः कषायप्रधानः शास्त्रे विवक्ष्यते इति भेदविवक्षा न विषमतावहम् ॥

प्र० ४९४ ननु मिथ्यात्वस्याश्रवेषु संवरेषु सम्यक्त्वस्य निर्जरायां च मृगुणागण्यान्यादितपसां कथं न ग्रहणं ? तेषामपि कर्माभावादिहेतुत्वादिति चेत्।

उ०–सत्यं प्रमाणानुसारेण भावप्रवृत्तेः, तेषां न मिथ्यात्वमृगुणादि, सम्यक्त्वं च पूर्वं सिद्धमेव मत एव शुभाशुभतापुण्यकारयो भेदाः, न तु ऋणिपगुणस्थानस्यापि आश्रवे तथात्वे निर्जरायां यथाप्रवृत्तिकरणाद्या प्रतिपादिता सत्यपि प्राधान्यात्तु श्रमणोपदेशानुगा इति ॥

प्र० ४९५–ननु षष्ठ्याद्येषु बाह्येणाभ्यन्तरादिरूप नमस्कारसहितादितपा नारकाणामपि वर्षकर्मनिर्जरासमानिर्जरादितपा पठ्यते तत्फलं तापसादीनां तपसि स्यादेवेति चेत्।

उ०–तस्मिन् फलसूत्रे 'समयेन निर्ग्रन्थेन रयुक्तस्यानुमन्यानामेतत् सम्यग्दर्शी श्रावकाणां सर्वसावद्यविरतिपरिज्ञाकत्वात् तन्न्यूनं तापसादीनां तु चाज्ञातप मत एवाज्ञानीवसिद्धियोग्येनापि तपसा तामलेरीशान पदोत्पत्तिः विपरीतचारिणः स्यपूर्वस्यापि तद् ज्ञानतपोऽकामनिर्जरारूपमेव 'अज्ञानतवं बहुंस्सय बहुअनुष्ठानमिति, न तस्यापि सकामनिर्जराक्त्वा मनाराधकः सोऽपीति ॥

प्र० ४९६–ननु नारकाणामाहारकशरीरमाश्रित्य त्रिचतुष्कि पातः कथं ? यतस्तेऽपोऽलोके तन्नु तिरश्चीति ?

उ०–सत्यं,आहारके उपसर्गात्, तस्य उपसर्गात् कृत्वा नरके पतस्य मवजातिस्मृत्या स्मरणेन तत्योगात् प्राणिदयार्थमप्याहारककरणात्तत्समुद्घातकाले देवेनापसर्गकारापणात् अभ्यामातिस्वा

दाहारकस्यास्थ्यादिना बाधाऽसम्भवात् ॥

प्र० ४९७-ननु तैजसकार्मणे आश्रित्य कथं न पञ्चक्रियत्व, ? तत्सहभाविन औदारिकस्य विनाशादिति चेत्। सत्यं, औदारिकनाशेन तयोरनाशात्, अनादिके ते इति परितापनादि तु जीवाभिन्नत्ववदौदारिकादप्यभिन्नत्वादिति ।

उ०-क्रियाविचारश्च क्वचिदविरतिं क्वचिच्चाविवेकं क्वचित्पुन पूर्वभवं कुत्रचिदाश्रयं क्वचित्पुन साहचर्यमपेक्ष्य निमित्तभावापेक्षया पूर्वभवशरीरमपि क्वचिदपेक्ष्यते इति विचित्रविवक्षोद्भव कर्मबन्धस्तु क्व कियानिति तत्त्वविद्वेद्यमिति ॥

प्र० ४९८-ननु 'जे उ दाणं पससंति वहमिच्छति पाणिणो त्तिपारमर्षप्रवचनादसयतेभ्यो दानस्य निरूपणं प्राणिवधकारणतया प्राणवधजन्यपापैककारणमिति, पापकारणानां च निषेध आवश्यकोऽनगाराणां, त्रिविधत्रिविधेन हिंसाया विरतत्वात् तेषां, अनिषेधे तु सति प्रसगेऽनुमत्यापत्ते स्पष्टो व्रतभग इति।

उ०-सत्य, दानमात्रस्य निषेधार्थमिदं पारमेश्वरं प्रवचन त्वदुक्तरीत्या, अत्रासयतस्य गन्धोऽपि नास्ति, येन तदेव निषिध्यतेऽसंयतदान न शेषदानानि निषिध्यन्ते, सूत्रान्तरेषु सयतदानस्यैकान्तनिर्जरादिदीर्घादिशुभायुर्बन्धानां हेतुतया प्रतिपादनात्, निर्जरादिकारणानां च मोक्षार्थिभिर्विधेयत्वानियमाच्च न सुपात्ररूपसंयतदानं निषिध्यते इति चेत् ।

चिरं जीव, यत पौर्वापर्येणानुसन्धायोपदेशमिच्छसि न तु यथाश्रुतग्राहितया, परं तथात्वे सूत्रान्तरानुसन्धादक्षो भवान् अत्रत्यमेव सूत्रं नानुसदधासि तत्रास्ति कश्चिदान्तरो हेतु', यतोऽत्रैवाहुः सूत्रकारा-'जे य णं पडिसेहंति वित्तिच्छेयं करंति ते'त्ति, ततश्च त्वदुपक्षेन हेतुना दानोक्तौ यथा प्राणवधानुमतिर्दोषस्तद्वदेव तन्निषेधेऽपि वृत्तिच्छेदो दोषोऽनुसंहित एवास्ति। ननूभयतः पाशारज्जुरापतिताऽनिच्छतामपि नो गळे तत् किं साम्प्रतं करणं, साम्प्रत दानावसरे निषेधस्य तस्य तथोक्तौ न दोषाभ्युपगमे विधेयस्यापि तदवसर एवापातात् तदुक्त्यापि निर्गमनं उभयत• पाशाया रज्ज्वा इति निर्गतिका वयमिति चेत्। सत्यमेव निर्गतिका यूयं ये मार्गमार्षमनागता इति, प्राप्तपारमेश्वरपथां तु नैकतोऽपि पाश, सूत्रस्यैतस्यावबोधे याथातथ्येन त्रयोऽध्वानः, प्रकरणव्याख्याग्रन्थोक्तीनां त्रैविध्यात्, प्रथमस्तावद् दानश्राद्धान् ग्रामादिस्थानाश्रित्य स च सुपात्राय दाने आधाकर्मिकादे ते श्राद्धा अपि न श्रमणोपासकास्तेषां निर्जरास्तिपापपरिहारार्थिकैव यत

प्रवृत्तिः अत एव च 'समणोवासयस्स णं भंते तहारूवं समणं वेत्यादि सूत्रयोर्न पुण्यबन्धापबन्धविचारः, अत्र तु दानप्रस्तावात् भिक्षोराधाकर्मिकादिदानविचारः, अत एवात्र 'अत्थि पुण्णे त्ति णत्थि पुण्णेत्ति' वचसी, दानप्रस्तावानां पुण्यभावाभाव एव विचारो यत न च साध्वाधाकर्मिकादेराहारादेः संयमबाधाकरत्वात् निषेध एव प्रधानमिति बहुलसावद्यपरत्वादाधाकर्मिकादेः निर्जराया बहुत्वात् अल्पेनापि शुभस्य पुण्यमागमोऽपि, व्याख्यातारस्तु चूर्णिकारः मार्गविकल्पयाधिकाव्यामिथ्यात्वविभिन्नसाधूनामिति वद् व्याख्यात, तेषां मते सेवि ठाणाई सन्ति विस्तर प्रकरणमन्यत् तेष्वपि दानप्रस्तावानां सम्भवात् तैस्तत्रदाने पुण्यस्य मवर्णनात् यथाभद्रकत्वान्मुनीनां पार्श्वेऽपि निर्णीतपुष्पा प्रसङ्गभवाच तथा सर्वभिक्षूणां चतुर्विधमिण्डय आहारादिविषयमधिकृत्य प्रकरणान्तरपुण्यभावाभावकथननिषेधपरं व्याख्यानं पूर्वसूरिभिस्तु धार्मिकत्वेन नृपा अप्यधिकृता दानप्रतिषेध निषिद्धो भिक्षूणामिति कूपादिविषयमधिकृत्य नृपादीनुद्दिश्य व्याख्यातं, तृतीयस्य व्याख्याकृत्व्याख्यातोऽमृतः यतः श्रीमुनिचन्द्रसूरिभिस्तु 'जेय दाणं पसंसंति' त्यादिना एव प्रकरणमनेन भिक्षुदानस्य पुण्यभावाभावकथनेनाभिहितत्वात् तथा कुमतेष्वा प्रस्थाने साधारणाभिक्रूरतया प्रस्तावात् प्रपञ्चेनोपदेशरूपदोषमेतत्कूपादाभ्यामिति तथा च पारमेश्वरीयवचनानुगामिनामुपयुक्तानामपो ऽप्यात्मनः समर्थ्येते, निष्पन्नेष्वेषु पश्चिमु नैकोऽपि भवन्मिमतः सामान्येनानुकम्पादानमनिषेधपरः प्रकारस्ततोऽयमन्वयं नैतस्य तथाविधानविधेयविधावपीति इत्यत्राधवेयं प्रकरणे मार्गदये – तत्र गिरं समारम्भे तिपचनात् दानधार्मिकप्रसङ्गतये जातोऽयमधिकारो न स्वयमुत्थापितः धार्मिकस्य दानाधिकारे तत्पुण्यबन्धविषयकतया साधुं प्रति प्रश्न पुण्यास्तित्वादरे दानार्थकल्प्यमानत्रसस्थावररक्षणाय पुण्यास्तित्वपागनिषेध, असंयतस्य मिथ्यात्वपापार्थं च न तत्र हेतुतयोपन्यस्तं, तत एवेद माधाकर्मिकादिविषयं पुण्येति न पुण्यास्तित्वमित्युक्तौ अत पाककामायान्तराय दोषतया दुष्यते, अतोऽप्याधाकर्मिकादिविषये, मुनिभाषाया अधिकारः 'पसंसेती'त्युक्तिरपि तद्विषया, प्रतिषेधे पूर्तिरूपेऽपि पर्योपस्थिरपि तदेवाहते 'यत' च विधि तस्मात् 'स्यात् साधुमिथ्यत्वस्य तथ्यत्वेनोक्तो, चूर्णिमतेन भिक्षानुवृत्तिकानामपरेषामपि व्याख्यानमन्यमतेन कूपादिकार्यादिनिर्वाहका नास्ति पुण्यमवेत्यपि भावताऽपि त्रसस्थावररक्षाताऽधिकरणपुण्यमसि तयो केऽपि निषेधाऽनगारस्य तर्हि तस्य दाने पापमित्युक्त्वा यो निषेध-

यति दान तस्य साक्षान्निषेधकस्य त्वनगारिता दुरापास्तप्रसरैव, तन्नैतत्सूत्रमनुकम्पादाननिषेधपरं कथमपि सम्भवति, वस्तुतो हिंसानिषेधस्तदुपदेशश्चानुकम्पाजनित एव, यतः 'सव्वे जीवावि इच्छन्ति जीविउं न मरिज्जिउं। तम्हा पाणिवहं घोरं निग्गथा वज्जयन्ति णं'॥ १॥ मित्यत्र परजीवनेच्छापूर्वकमरणपरिहारमिच्छूनां वधस्य वर्जनोक्तिरिति, ईर्याद्या अपि परप्राणापहारपरिहारपूर्वकरक्षणायैव, अत एव 'एगंतमवक्कमेज्जे'ति 'नो ण संघायमावज्जे'ति चैकान्तस्थापनसंघातमात्रवर्जने अभिहिते जन्मदुर्गत्यादिदुःखदूरीकरणायैव च भगवद्भिर्जिनेश्वरैस्तीर्थं धर्मश्च प्रवर्तितो क्षायिकसम्यक्त्ववत्कृष्णकृतेष्टिकासंचारणस्यापि भगवताऽरिष्टनेमिना सहायतया व्याख्यानादप्रतिहतप्रसरैवानुकम्पा सम्यक्त्वलक्षणमनुकम्पां विस्रतामिति ॥

प्र० ४९९–ननु पौरुष्यादिप्रत्याख्याने प्रत्याख्येयमाश्रित्यानाभोगादय आकारा कथ्यन्ते, त्रिविधाहारे तु मुत्कलमाश्रित्य यत पानकमाश्रित्येति 'पाणस्स लेवेणे'त्यादि चेति ।

उ०–तत्र प्रत्याख्येयाश्रिता 'अनाभोगेण वे'त्यादिना गता एवेति, मुत्कलमाश्रित्य 'पाणस्से'त्यादय आकारा इति ॥

प्र० ५००–नन्वाकाराणां हेयत्वमादेयत्वं वेति? ।

उ०–महत्तराकारादीनामादेयत्वं, एवं चाकारा इति मुत्कलतात्पर्यका इति न तेषामैकान्तिकी हेयताऽऽदेयता वा, लेपकृत्पानीयादि गृह्यत एव, न तत्र लेपालेपकृतो विशेष इति ॥

प्र० ५०१–ननु केयं वाचोयुक्तिर्यदुत्तरगुणरूपे इत्वरे नियतवस्तुगते च नमस्कारसहितादिके आकारस्वीकृतिस्तदितररूपे सामायिके तु न किञ्चिदिति, यतो ज्ञानादिरूपे सामायिकेऽपि सन्ति निद्राद्यास्ते सावद्ययोगप्रत्याख्याने च नद्युत्तरणादय इति चेत्ते तत्रापवादपदेन सविशन्ति, इमेऽपि तथैव सविशन्त्विति ।

उ०–सत्यं, ज्ञानादिसाध्यसिद्धये तदाचरणात् स्यात्तेषामपवादता, इमे तु अनाभोगाद्या न संवरसाध्यका इत्येषामेवाकारयुक्तता, सततप्रतिजागर्या हि समित्यादय इत्यसमितत्वादावविराधनेऽपि प्राणिनां मिथ्यादुष्कृतप्रायश्चित्तशोध्यत्वमिति ॥

प्र० ५०२–ननु 'समणोवासगस्स णं भंते तहारूवं असंजय अविरय अपडिहय अपच्चक्खायपावकम्मं फासुएण वा अफासुएण वा एसणिज्जेण वा अणेसणिज्जेण वा असण० जाव किं कज्जइ?

गोयमा ! एगंतसो से पावे कम्मे कज्जइ नत्थि से काइ निज्जरा कज्जति' त्ति सूत्रेण परैरनुकम्पादानं निषिध्यते तत्र किं वाच्यमिति ?।

उ०-अस्तौ तावदिदं सूत्रं श्रमणोपासकविषयं, तत्र पूर्वसूत्रयोः श्रमणोपासकाधिकारात् श्रावकस्य धर्मनिर्जरादिविचिकुरस्वाभिनिर्जराभिप्रायेण सुपात्रदानकरणात्तत्र निर्जराराधनेन वर्जने ननु पुण्यबन्धदीर्घायुःशुभायुर्बन्धस्य अत एवाविधिसंविभागो दानाश्रिय अन्यथा दुष्करकरणगुरुत्वात्त्यागकरस्य तत्र तत्र गीयते, स चासमाहुकारिदानेऽपि लुब्धकादुरवसायानुरोधी अन्यस्तु न तथा एवं च निर्जराभिप्रायिकदानविषयं सूत्रमेतत् । किञ्च-'तहारूवं भिक्खु'त्ति प्रागुक्तश्रमणादप्रभवस्वेरधारिणमाह श्रमणवेषधारिणे च दानं श्रमण्युक्तचेव तथा च यथा दाता निर्जरोपचित्स्वाममतिरस्त्वथैव प्राह्कोऽपि सुमारापिवर्गपतितधेयान्, अत एवासंयतादिभ्यामी लाभस्य श्रमणानां संस्तारादिविशेषणसमाद्, यदि वाप्ययाविधा ग्राहकस्याभ्य तथा एतस्पैवाध्येन, प्रसक्तस्य प्रतिषेधनात् संयतस्याविप्रसाद भावयक प्रासुकैषणीयादिविशेषणसहुष्पमपि तस्य प्रासुकैषणीयस्याधिकारितामाह अशनादिचतुष्टयस्यापि तस्यैवानधिकारिरूपतामाह, प्रतिलम्भमानोऽपि गुरुत्वामपिव च एवेतस्य गुरुवेषमात्रधारित्वे दातुश्च गुरुत्वबुद्धिं दर्शयति, अन्यथैतस्य गुणसंयतविपर्ययं चेत्स्यात् केवलमशनादिचतुष्कस्यैव पयमेनस्यात्, धनकनकादिदायत्वात्तेषां, तथापि तद्विषयस्याप्यदे गुणसंयतेभ्यो धनकनकगोक्षेत्रवस्त्रादिदानेनैकान्तपापमेवस्य, अशनादिदानस्यैव तद्विषयकस्यैकान्तपापकारणत्वाभ्यायाद्यपत्रभाकू-विधानामनगारोद्देशेनैषामिधानात् अतोऽसंयतादिविशेषणमयसाधुत्वात् विषय, प्रतिलम्भमानस्य विहायान्यत्र 'दक्षिमाणे दयावमाणे' इत्यादेरेव व्यवहारात्, दक्षिणादानीयविषये दानार्थकप्रतिलम्भमशब्दस्तु दक्षिणादीनां ब्राह्मणानां यज्ञगुरुत्वान्न्यायादितिः।

प्र० ५०२-ननु सूत्रकारे प्रकरणेन 'जे उ दाणं पसंसंती' त्यादि भिक्षूनाश्रित्य व्याख्यातं तद् वृत्तिकारैः कूपादिविषयं नूतनमिदं कथं व्याख्यानमिति ? चेत् ।

उ०-सूत्रकाले नृपा अनुष्के कूपसेतुबन्धास्तान् दृष्ट्वा पृष्टे पुण्यमस्त्यत्रापीति कौटिल्येनाप्त्वे राज्यकार्यतया सन्तु, यस्मात्तु तेषां कूपादीनां करणे दुर्गतिवारकसम्प्रतिस्थापककर्मतामभिप्रेयुस्तत्र ते नृपाः प्रश्नं तद्विषयमाचिख्युस्ततो व्याख्याकारैस्तद्विषयतया व्याख्याते सूत्रे मार्गविरोधकरं हि सूत्रं पठनेन भगवद्भिः श्रीमुनिचन्द्रसूरिभिस्तदेवानुवादविषयमेव गाथा

शस्त्रदानजपुण्याभिप्रायेण व्याख्याता यतस्तदा यवनानामवस्कन्देषु हिण्डूनां रक्षणाय राज्ञा तथासामर्थ्याभावात् प्रजाभि स्वब लेन यवनावस्कन्दस्खलनं पुण्यकार्यं मत तदर्थमस्त्रशस्त्रार्पण चेति तदभिप्रायतया गाथामिमां व्याख्याय मार्ग उपदिष्ट इति ॥

प्र० ५०४-ननु श्रमणब्राह्मणपरिवर्त्तनार्थं कृत आरम्भोऽर्थदण्डोऽनर्थदण्डो वेति? चेत् ।

उ०-नैकोऽपि, यतः श्रूयते श्रेणिकराज्यसममहार्घनामितो विभङ्गवान् देवताधिष्ठित सेचनकस्तां स्पृहणीया दशां तादृग्दानादवाप्तस्तिर्यक्त्वेऽपि, किञ्च-श्रीसूत्रकृताङ्गे क्रियास्थाने नागभूतयक्षहेतुकोऽर्थदण्ड उक्तो न तु श्रमणब्राह्मणपरिवर्त्तनाकृतः प्रत्युतानर्थदण्डे श्रमणब्राह्मणपरिवर्तना वर्जितेति ॥

प्र० ५०५-ननु 'दयावर धम्म दुगुंछमाणे'त्यस्यां गाथायामशील भोजयतो नृपस्य स्पष्टतया नरक फलमुक्तमिति ।

उ०-धर्मजुगुप्सादेस्तत्फलं तथाविधस्यैव तत्कर्तुर्नरक फलमुक्तमिति ॥

प्र० ५०६-ननु श्रीसूत्रकृतांगीयमार्गाध्ययने श्राद्धिकदानस्य पुण्यभावाभावप्रश्ने एकतरमपि वचनं न वक्तुमुचितमनगारस्येति प्रतिपादित, श्रीव्याख्याप्रज्ञप्तौ च सप्तमाष्टमशतकयो भूतप्राणजीवसत्त्वानुकम्पया सातवेदनीयरूपपुण्यबन्ध' प्रतिपादितस्तत्कथमिति ?।

उ० – प्रथम तावत् सूत्रकृतीयमार्गाध्ययनगतोऽधिकार आधाकर्मिकाहारगोचर, कूपादिगतेऽपि क्रियाजन्यतामधिकृत्य, प्रज्ञप्तौ तु प्राणाद्यनुकम्पारूपपरिणामजन्योऽधिकार, तत्र मार्गाध्ययनेऽपि पुण्याभावोक्तिस्तु निषिद्धैव ॥

प्र० ५०७-ननु मेघकुमारजीवो हस्ती प्रतिवर्षं तथाहिंसा प्रवृत्तो मिथ्यादृक् च, तस्य संसारपरित्तत्वकरणं मनुष्यायुर्बन्धादि च प्राणभूतजीवसत्त्वरूपशशकस्यानुकम्पाया जातं, तत्र तद्धिंसादीनां फलं किं नासादितमिति ? चेत् ।

उ०-सत्य, प्राणाद्यनुकम्पया तादृशं पुण्याद्यर्जित येन तत्प्रतिवर्षं क्रियमाणं स्वपातजं स्वप्राणव्यपरोपणादि च सर्वं न स्वफलायालम्भूष्णु, अत एव मिथ्यादृगाचरिताया अनुकम्पायास्तस्या भगवता श्रीवीरेण प्रशस्ताचरणतयोपन्यास कृतः। दृश्यतां ज्ञातधर्मकथाद्यमध्ययनमुत्क्षिप्तनामकमिति ॥

प्र० ५०८-ननु शास्त्रेषु 'समणं वा माहण वे'ति पदद्वयं साधोर्वाच्यत्वे किमित्युच्यते? इति।

उ०-'निग्गंथ-सक्क-तावस गेरुय-आजीव-पंचहा समण'त्ति वचने शाक्यादिभिक्षूणामपि श्रमणशब्दवाच्यत्वात्तद्व्यवच्छेदाय 'साधवे'ति विशेषणं नैर्ग्रन्थ्या श्रमणा एव 'सव्वे जीवा न हंतव्वे'त्याद्युपदेशेन निर्विशेषसर्वजीवरक्षकत्वात्, प्रकरणात् सविशेषणश्रमणावगतौ स्वेच्छया सीमितिमावाहकाधानार्थे श्रमणभूतास्ते यत, तन्नाधिकारिणो न ते भगवानाविप्रतिपन्नमना विचारणिस्त्वपार्यं, अत एव तेषां मध्ये पूर्वपश्चात्तायुक्तादि विचार स प्रतीपकुत्सगमनेऽपीति ॥

प्र० ५०९-ननु श्रमणप्रतिक्रमणसूत्रे 'नत्थि य मे पावे कम्मे कडे'त्ति वचनेनैव निर्जराया केवलाया लाभात् किमिति 'पंतवो'त्ति निर्जराया विशेषणं सति तस्मिन् किमिति 'नत्थि ये'त्यादिवाक्यमिति ? ।

उ०-निर्जरायां वाचनिर्जरासम्भवस्य पापे चात्मापापसम्भवस्य समयस्य व्यवच्छेदायोभयपाठभूतिरिति, पुण्यबन्धविचारस्तु न मतत्व श्रमणोपासकाधिकारस्तेषां च पापपरिहारनिर्जरैकसाध्यत्वादिति सावद्यकादिविपुरुषधर्माचरणपरत्वाविधानामनेकधी पापविधाने स्यादेव स्वस्य परं विध्यविध्याने स्यादन्यथा विशेषाविधिद्रव्यपापभावविशेषा स्यात् परं नात्र तद्विवक्षा अत एव शाक्यपुत्सर्गपरिकल्पुत्सर्गेऽपि प्रतिपादनपरो विधिः, सेन-कालमागतस्तु तथाप्रसङ्ग एव प्रतिपादनया व्याख्यातः, अन्यथा साध्वाचाराभावप्रसङ्गाभाव ॥

प्र० ५१०-ननु सामायिकचतुष्कप्राप्तौ किमिति 'माणुस्स खित्ते'त्यादुक्त मानवत्वं चतसृषु गतिषु विरताविरतविरतिस्वपि च यतो लभ्यते इति ।

उ०-योगून् सपविरति बाधितस्य तत्, 'ईविपल्ली' त्यादिका तु चत्वार्यपि सामायिकान्यधिकरोति, अत एव प्रयोगार्थे तस्याः चतुरङ्गापेक्षया, पुद्गलान्तानि मानुष्यपदे प्राप्तौ श्रवणावसरौ द्वौ श्रुतिपदेन श्रद्धासंयमौ च मिथः वेदति, मानुष्यत्वे प्राधान्यार्थे कुलात् प्राग् जातिरुक्ता, इन्द्रियावरणानां प्राक् क्षयोपशम इति तल्लब्धिपदो निर्दिश्यादीन् कृत्वा पर्यासो भवतीति क्रमः, न परवाक्याद्युपघात न मार्यादि रोग मान्तरायक्षयाद्यातस्य मर्येन समभिगतार्थतेति । अत्रास्य-महान्तामाण्णो [redacted] चाटोग्यान्तानि मयिसम्यक्तासहकृतान्य-न्यानि, श्रद्धादीनि प्रयत्नलभ्यानि प्रयत्नलभ्येषु यत्नार्थमुपदेशः, संयमान्तानां प्राप्तानां दुर्लभत्वेऽपि मानुष्यस्यैकान्तिकागत्वा

स्तद्दौर्लभ्यदर्शनाय दृष्टान्तदशकमिति, परं श्रवणादीनामेकान्तिकतेति 'ण लहइ सुइ हियकरि'त्युक्तं, प्राप्स्यमानसम्यक्त्वश्च कर्मरिपुणाऽवश्य युध्यमान तद्वान्त कोटाकोटीसागरप्रमाणतनुत्वकरणादिति कर्मयुद्धक्षतये 'जाणावरणे'त्यादिगाथा, असयतत्वेऽपि बहुनिर्जराक परिणामो यान, अल्पबन्ध आवरणं, अपूर्वकरणं प्रहरणं, अनिवृत्तिर्युद्धकौशल्यं, नीतिरन्तरकरण, सम्यक्त्वमोहोदयो दक्षत्व, देवार्चाद्युद्यमो व्यवसाय, तत्त्वार्थश्रद्धानं शरीरं, शमाद्यारोग्यमिति मिथ्यात्वजये युद्ध, चारित्रकषायजये 'जीवो जोहो'त्यादि योजितमेव व्याख्याकारैरिति ॥

प्र० ५११–ननु 'दिट्ठे सुए'त्यादीनि सत्कारान्तानि सम्यक्त्वकारणानीत्युच्यते, पर तेष्वस्ति कश्चिद्विशेष ? इति ।

उ०–अस्तीति, दृष्टादीनि बाह्यनिमित्तानि, क्षयादीन्यान्तरनिमित्तानि, मनआदि प्राशस्त्य तु स्वरूपभूतमिति, अनुकम्पादीनि तु बाह्यव्याप्तिरूपाणीति न तानि नियतकारणनि क्षयादिवत्, दृष्टादीन्यहोरात्रचर्योपयोगीनि, अनुकम्पादीनि तु कादाचित्कानि कादाचित्कादरार्थं च तदीयं दृष्टान्तैकादशकं वैद्येत्यादि, आधिगमिकयोगीन्यभ्युत्थानादीनि चत्वारि, भावतश्चतुर्णां लाभोऽप्येतेभ्य सामायिकानां, तदर्थिनां तत आदरणीयान्येव ॥

प्र० ५१२–ननु 'सम्मत्तस्स सुयस्स य छावट्ठी सागरोवमाइ'ति या स्थिति सा कस्य सम्यक्त्वस्य श्रुतस्य वेति ? ।

उ०–औपशमिकमान्तर्मुहूर्तिकं क्षायिकं साधिकत्रयस्त्रिंशत्सागरस्थितिकमित्येतावत्स्थितिकं क्षयोपशमजमेव, देवभवे समग्रश्रुतानवस्थानात्, श्रुतमपि सामान्यमेवेति ॥

प्र० ५१३–ननु करेमि भते ! सामाइय' ति, 'सव्वं सावज्जं जोगं पच्चक्खामि'त्ति, द्वयो प्रत्याख्यानयोर्यावज्जीवतयेति योज्यमेकस्मिन् वेति ? ।

उ०–अत्र सामायिकशब्देन सर्वविरतेर्ग्रहणं चेद्योज्यं तत्पदमैहभविकत्वाच्चारित्रस्य, सम्यक्त्वश्रुते अपि चेत्तत्र तदा तत्पदं न योज्यं, यत उभयभविके ते, प्रतिज्ञाकृत्यपेक्षया वा योज्यं स्यात्, 'सव्व सावज्ज'मित्यादिना तु योज्यमेव, सर्वविरतिसामायिकेन नास्य गतार्थता, परिणतिप्रवृत्त्योर्भिन्नत्वात् ॥

प्र० ५१४–ननु श्रुतसामायिकतयाऽभिमतं श्रुतं सम्यगितरद्वा ? आद्ये, 'कालमणंतं च सुए'त्ति किं सम्यक्त्वान्तरात्पृथगन्तरं, द्वितीये तु सम्यक्त्वकाल एवान्तरं स्यात् नाधिकमिति ।

उ० तत्र सम्यक्त्वे मध्यमभागेन, एवं लोकोत्तरा चारांगादिसमग्रं तथाभव्यस्य भव्यस्य वा मिथ्यादृशः पुस्तकमपि पठनपर्यन्तमपि च, एवं चेत् मिथ्यात्व–भव्यमभव्योऽपि यदि लोकोत्तरश्रुतमाप्नोति पुनरप्यनन्तमनन्तेन कालेनाप्नोत्येव समस्तमप्यशेष मनस्यस्यानन्तकालमिति असम्यक्त्वं त्वनाद्य नन्तमपि स्यात् सम्यक्त्वलाभानन्तरं तु प्रतिपातिनामस्य यत्र च प्रचरासंख्यसमयप्रदेशमानता प्राक् प्रतिपन्नानां सर्वसंसारिणां च पतितमुक्ता न सन्त्यसौ, परमनन्तकाल व्यवहारिक संसारस्था प्राप्ता कश्चित् भव्योऽभव्यो वा तावत् मिथ्यात्वमिनयति यो निरन्तरं सान्तरं वानन्तमनन्तं लोकोत्तरश्रुतमवाप्नोति, तत्र 'कालमनन्तं च सुयसमए त्ति पठ्यते, किन्तु सहस्रसंख्येति तु सम्यक्त्वमनःश्रुतापेक्षं ज्ञेयम् ॥

प्र० ५१५–ननु सूत्रस्थपदनिष्पन्ननिक्षेपनिक्षेपनियुक्त्योः कः प्रतिविशेष ? इति ।

उ०–सामायिकादिपदनिक्षेपेऽपि दशपरिज्ञानिष्पन्नेकारा पञ्चमेषु भाष्यकारानां सूत्रादीनां च पदानां पार्थक्यादस्ति विशेषः ॥

प्र० ५१६ ननु कायोत्सर्गाधिकारे उद्योतकराश्चिन्त्या इति कथ्यते, तत्र किं चिन्त्यमिति ?।

उ०–आवश्यकद्वितीयाध्ययनस्य चतुर्विंशतिस्तव इति गौण्य नाम, आदानपदेन तु लोकोद्योतकर इति ते चिन्त्या उद्योतकर इति तु भीमसेनस्य सेनपत्पूर्वपदस्य लुग्भावे ॥

प्र० ५१७–ननु योगात् केवलीपरत्वश्लोकोद्योतकर इति पदे धर्मादिपुद्गलाकाशरूपस्य लोकस्य व्यवहारस्यैव ग्रहणे तथास्ये वासवेत्सर्वं सूक्ष्मलोकस्यानुद्योतकारित्वमिति ।

उ०–सत्यं पर तत्रैव योगात् केवलीपरत्व यथा योगज-बोधवान्, अत्र तु नैवमिति पञ्चास्तिकायात्मकस्यैव धर्मादिलोकस्य ग्रहणमभिप्रेतं अलोकस्यापि स्वरूपनिरूपणादुद्योतकरत्वम् ॥

प्र० ५१८–ननु पञ्चास्तिकायात्मके लोके त्रिपरत्ने कोऽलोक ? इति चेत् ।

उ०–असर्वेषु धर्मादिरेकोऽस्तिकाय इति ॥

प्र० ५१९–ननु 'वस अणाई छउमत्थे सव्वभावेणं' इत्यादि सूत्रे सर्वभावेन साक्षात्कारेण चक्षुःप्रत्यक्षेणेत्यर्थः क्रियते तत्र छद्मो गन्धम् गुणकारादिति रूपवानमनोऽपि कथं तौ

चक्षुःप्रत्यक्षेण जानातीति ?।

उ० – सत्य, अत्र हि हरिहरादीनामसर्वज्ञतानिश्चयायैवमुक्तम्, ते हि चक्षुर्दृष्टस्य प्रत्यक्षतावादिन, न च धर्मास्तिकायादिदर्शक वेत्तु शक्य, तथाज्ञानाभावात्, एवं च परमावधिमतां मुनीना परमाण्वादिपङ्क्तिज्ञानेऽपि न दोष, तत्त्वं त्विदमत्र-हर्यादयो धर्मादिकाश्च वेत्ति सतोऽपि, तत्र ते सर्वज्ञा इति, परमावधिमन्तस्तु स्वतीर्थ्या इति न तैरधिकारोऽत्रेति, नैश्चयिको वाऽणु

प्र० ५२०–ननु ज्ञानाधिकारे श्रीभगवत्यष्टमशतके किमिति रायप्पसेणइए'इत्युक्तं, नन्द्यामावश्यके च सविशेषं ज्ञानानां वर्णनादिति ।

उ०–नन्द्युद्भवात् प्राक्स्कन्दिलाचार्यैरनुयोगस्य निष्पादितत्वात्, श्रीदेवर्धिक्षमाश्रमणास्तु सिद्धान्तानां पुस्तकाकारेण पुस्तकप्रामाण्यपारम्पर्यविधातार, आवश्यकनिर्युक्त्यादि तु व्याख्यारूपमिति प्राधान्याद्वा राजप्रश्नीयेति, अतः पुरतोऽज्ञानाधिकारे 'जहा नन्दीए'त्ति स्पष्टमुक्तं, तत्रैतदधिकाराभावादिति ॥

प्र० ५२१–ननु सम्यग्दर्शनादिषु ये ये क्षायिके भवन्ति ते क्षायोपशमिकशुद्धावस्थारूपा न च क्षायोपशमिकभावे समुत्पन्ना ये गुणास्तेषां नाशकास्तथा ज्ञानदर्शनयोरपि किं नेति ?।

उ०–सत्यं, सम्यग्दर्शनादयो हि क्षयोपशममात्रापेक्षा जीवे भवन्ति, मत्यादीनि तु क्षयोपशमसहकृतेन्द्रियादिभ्य इति केवले मत्यादयो नेति, एतदपेक्ष जीवा मनुष्याश्च 'जे एगनाणी ते नियमा केवलानाणी'ति सिद्धाश्च 'एगनाणी नियमा केवलनाणी'ति च वच इति ॥

प्र० ५२१–ननु ज्ञानादिलब्धिदर्शके किमिति ज्ञानस्यैको भेदो दानादीनां तु पञ्चकमिति, किञ्च–चक्षुदर्शनाद्याश्रितां दर्शनलब्धिमनुक्त्वा सम्यग्दर्शनादिरूपा सोक्तेति ।

उ०–सत्यं, क्षायिकभावे एकमेव केवलं तदुत्पादे च मत्यादयो भेदा नश्यन्ति, छद्मस्थानामप्युपयोग समये एकस्मिन्नेकस्यैव ज्ञानस्य दर्शनावरणक्षयोपशमजलब्धिदर्शनाय तूक्तेवेन्द्रियलब्धि', अवधिकेवलदर्शने तु तत्तज्ज्ञानादवश्यं प्राग्भाविनी सहभाविनी च दानाद्या सम्यग्दर्शन पृथक् पृथगनुभवनीयानीति पृथगुक्तानि, लाभार्थोऽत्र लब्धिशब्द इति, ततश्च देशविरतेरिन्द्रियाणां च लब्धिख्यातिः, मिथ्यात्वमप्ययथार्थप्रतीतिरूप-

मिति तदपि सम्यित्तया यथार्थं ग्रहणीयानां मिथ्यात्वं यत इति॥

प्र० ५२२–ननु सिद्धा अनादिका इति तेषां च केवलित्वं नियमात्तत्व केवलज्ञानमिमाममनादित्वं किं नेति?।

उ० सिद्धानां द्रव्यरूपस्यात्पगापरम्परितयिवक्षया स्यात् प्रवाहस्यादित्व, भावे तु प्रवाहाभावात्यतिसिद्धमुत्पाद्यविवक्षात् सादितेति॥

प्र० ५२३ ननु कश्चिदविचार मा अधाणवन् 'महनापि त्यनुक्त्या किमि'त्यामिमियोहियनाण ति गुरुधार इति।

उ०–सत्यं, सम्यगस्यर्थको हि आभिनिबोधिकमाप्त भत एव निर्युक्त्यादिषु 'आभिनिबोधियनाण'मित्युच्यते॥

प्र० ५२४–ननु मतिज्ञानस्य द्रव्यादिषु आवेशेनेति यत् पर तन्मत्वज्ञानस्य विषयेषु कथं न? श्रुतज्ञानस्य च द्रव्यादि पृथगुक्त इति कथमिति?

उ०–मतिज्ञानी हि सम्यग्दर्शनी भवति सम्यग्दर्शनस्य सर्वेण तत्वद्वारेण मतिज्ञानस्य सयद्रव्यादिप्रकाशकत्वात्तदेवोमेति मति भावे श्रुतज्ञानं तु यावदुपयुज्यते तावद् वेत्ति इति मोक्षमुपयुक्त इति, अज्ञानी तु मिथ्यात्वी, न च तस्य धर्माविगता बुद्धिरिति न तदपेक्षा इति॥

प्र० ५२५–ननु परमाणुषु नैश्चयिकव्यवहारिकभेदौ कथमिति? चेत्।

उ०–त्रसरेण्यप्रमाणस्य व्यवहारसिद्धत्वाद्व्यावहारिकता, एकप्रदेशमात्रायगाहा नैश्चयिका, स एव तस्यतोऽनन्ता त्रसरेणुस्वसंख्यप्रदेशावगाह इति॥

प्र० ५२६–ननु चक्षुर्दर्शनादिके मतिज्ञाने पश्यत्ता नेष्यते, श्रुतज्ञाने च तदिरपेक्षे पश्यत्तेष्यते तत्र को हेतुरिति?

उ०–नात्र पश्यत्तासाम्येन दृष्टतेष्टा किन्तु भूतभविष्यत् तत्तत्स्वविधानपरिकलिततया भवोऽन्यव्यादिषु भूतभविष्यत्वान् निर्देशः, श्रुत आसन्नव्याख्यात्मकं 'संसारेऽप उ भवे'त्यादि वचनात्, भावेऽपत्य तत्वतति च भाव इति समुदायामिव मात्येषं स्यादिति अतीताद्यपेक्ष पश्यत्ताऽपि मनःपर्यये॥

प्र० ५२७–ननु आभिनिबोधिकाधिकारे ज्ञानातीस्युक्त तदुक्त तदधिकाराग्रं सर्वत्र पश्यतीनि ज्ञानाधिकारे न युक्तमिति।

उ०–सर्वाण्यपि दर्शनादिमात्राधीनीनीति ज्ञापनार्थं न च दर्शनानां पृथग्विषयनिर्दशनाथन॥

प्र० ५२८—ननु मत्यादीनां विषयेषु द्रव्यग्रहणेनैव क्षेत्रकालयोरपि द्रव्यत्वाज्जायते ग्रहणं, ततः किमर्थं पृथग्ग्रह ? इति ।

उ०—सत्यं, द्रव्येण तज्जातिग्रहात् क्षेत्रकालयोराधारत्वात्पृथग्ग्रह, भवति च तद्विशेषेण बोधविशेष ॥

प्र० ५२९—ननु श्रुतज्ञानविषये 'भावओ णं सुयनाणी उवउत्ते सव्वभावे'त्युक्तं श्रुताज्ञाने तु 'सुयअन्नाणपरिगए भावे आघवेइ तं चेवे'त्युक्त, तत्र को हेतुरिति ?।

उ०—पूर्वग्रथिताक्षरलभ्यार्थेभ्योऽनन्तगुणोऽप्यर्थ, श्रुतज्ञान्यधिगच्छति न चाख्येय स इति जानातीत्युक्तं, श्रुताज्ञानिनां तथाज्ञानाभावात् आख्येयादिज्ञानमेवेतिदर्शनाय तथोक्तिसम्भव इति, श्रुतज्ञाने षट्स्थानपतितत्वं न श्रुताज्ञाने श्रुतकेवल्यभिलाप्यप्रसङ्गानुप्रसङ्गेन तदितरानपि वेत्तीति परोक्षसर्वभावज्ञानं तस्येति तत्संशयच्छेदाय केवल्येव क्षम इत्याहारकक्रृतिः ॥

प्र० ५३०—ननु यथाऽवधिज्ञाने द्रव्यादिषु चतुर्षु जघन्योत्कृष्टविभागैराख्यानं तथा मन पर्यये किं काल एव तद् नत्वन्यत्रेति।

उ०—मनोमात्रस्य द्रव्ये वेदनात् भावे तद्गतभाववेदनाच्च नात्वाभावाच्च विभाग, क्षेत्रे यावच्छन्देन क्षुल्लकप्रतरादेरुक्तत्वात् स गम्यते ॥

प्र० ५३१—ननु एकास्थिके फले एकं बीजमिति तज्जीव एकः स्यात्, पर तत्र गर्भकटाहादयो भिन्नजीवाकाः स्युरिति ?।

उ०—सकटाहगर्भस्य बीजस्यैको इत्येव सम्यक्, कटाहादीनामचित्तीभवने तु बीजे समस्ता जीवप्रदेशाः छिन्नहस्ताद्यवयवमनुष्यजीवप्रदेशावत्, अत सचित्तसम्बद्धो भिन्नोऽतिचारः सचित्ताहारातिचारात्, स्कन्धादिष्वेव पृथग्जीवोक्तिश्चात एव ॥

प्र० ५३२—ननु जैनैरेवोपक्रमादिको व्याख्याप्रकार आम्नायि नापरैस्तत्र किञ्चित्कारणमस्ति यथाकथञ्चिद्वेति ?।

उ०—परैर्यो व्याख्याविधि संहितादिक उक्त स सूत्रानुगमस्य, समग्रानुयोगस्य तूपक्रमादिक, नामादिमयत्वं पदार्थानामभ्युपगतमनेकान्तवादाज्जैनैरित्युपक्रमादिर्व्याख्याप्रकारस्तैरभ्युपगन्तुं शक्यते, परे त्वेकान्तनामादिवादिन इति न तैरुपक्रमादिरभ्युपगतो व्याख्याप्रकार इति सर्वज्ञवचनं शास्त्रमूलमित्यभ्युपगच्छतां जैनानामावश्यक उपक्रमादिर्व्याख्याक्रम, अन्येऽलक्षितेश्वरमानिन इति न तैरुपक्रमादिप्रकार इष्ट इत्यपि सुव-

घमिति पर तुर्यः पादो व्याख्यासूत्रस्य पवित्रमिति ॥

प्र० ५३३ ननु विभक्त्यन्तानां पदत्वात् चतुर्विंशतिस्तवे उद्योतस्य करस्य च पृथक्पदत्वं कथं ? कथं तिस्त्रवति पदमिति

उ०—नामाख्यातादिचतुष्टयापेक्षयाऽत्र पदविचार इति उद्योत करयोः पृथक्पदत्वं तीर्थकरनामत्वाच्चैक पदमिति ॥

प्र० ५३४—ननु आद्यपादेषु पञ्चविंशते क्रियाणां व्याख्याने किमिति सम्यक्त्वक्रियादिकर्दर्शनस्वरूपारम्भादिका पञ्चपञ्चका कथ्यन्ते ? इति ।

उ० यथा पञ्चादीन् आनृत्याधित्य वाद्याचारादिवेदाना तथा धात्रधिकारिविशदार्थमेव पञ्चपञ्चके पञ्चविंशते क्रियाणामास्यानं सम्भाव्यते आदियार्मिकपापमोक्षमुदायस्थानि यागिनस्तदपेक्षिता क्रमेण भाताः ततस्तास्तास्वस्योचितक्रियाणनेनामपनिपत्तनामेव स्यादुपदेश इति ॥

प्र० ५३५—नन्वप्यत्र स्थाप्याकारमाश्रित्य सद्भावासद्भावस्थापने गीयेते श्रीभद्रबाहुना च 'ठवणाकम्मं तु समणुण्णवत्ती' सुगत्या भावमजातेरुत्पत्ति किमिति स्थापनाप्रशस्ताऽभिहितेति ?।

उ०—यथा लोकव्यवहारमाश्रित्य स्वस्तिकादीनां कर्म मंगलतामाश्रित्य तदाकाराणां मता स्थापनामंगलता तथाऽत्र लोके ब्राह्मणानां प्रशस्यकर्तेस्तथाहि 'तदभिप्रायेण यद सत्करणिरि' स्यादि तु लोकरूढेरभावे ज्ञेयमिति, किञ्च—मान्द्याब्राह्मणानां मम्यक्त्वमेवोत्सर्गेण तत्सूत्रार्थं च यज्ञोपवीतमिति युक्तं तस्या पनापेक्षया ब्राह्मणोत्तरे स्थापनाप्रशस्यमिति ॥

प्र० ५३६—नन्वाजीविकोपासकानां स्थूलहिंसाविरमणादीन्यणुव्रतादीनि स्युर्न वेति ?।

उ०—'नो खलु परिसणा आजीवियोवासगा भवंति'त्ति वचनात् तेषामणुव्रतादीनि स्युः, अत्रीनपरिभोगिनः सर्वे सत्त्वा इति तन्मते ते च पञ्चफलविरता अनिर्लाञ्छितानस्तितयली-वर्दैर्वृत्तिकर्तारः ॥

प्र० ५३७—ननु श्रावकाणां त्रिविधत्रिविधप्रत्याख्यान कथं कथं सम्भवतीति ? ।

उ०—असम्भवस्त्वयंभूरमणमत्स्यादिविषये इति नियुक्तिकाराः अंगारकर्मादिषु पञ्चदशसु कर्मादानेष्विति भगवत्यष्टमशतकच द्वितीयोद्देशे, भगवतः श्रमणोपासका शुक्राः शुक्लाभिजात्या इति तत्रोक्ता इति ॥

प्र० ५३८-ननु आजीविकाः श्रावकाणां सामायिकमभ्युपगच्छन्ति न वा? न चेत् क हेतु ते पुरस्कुर्वन्तीति?।

उ०-आजीविका न निजोपासकानां सामायिककृतिमभ्युपगता, हेतुं च तत्र वदन्ति-यत्सामायिके सावद्यत्यागात् भाण्डानां भार्यायाश्च त्याग सम्पद्यते पारितसामायिकानां च पुनस्तत्र श्रावकाणां स्वत्वबुद्धिरिति स्वत्वास्वत्वकृतिः स्यात् सा च नोचितौचित्यमतामिति नैव तै सामायिक स्वीकृत, अनुमत्यंशस्तदीयो न त्यक्त इति तु न तेषां विचारास्पदमिति॥

प्र० ५३९-ननु मृतकपरिष्ठापनस्य क काल? इति।

उ०-दिवा वा रात्रौ वा यदैव काल करोति तदैव मुख्यवृत्त्या परिष्ठाप्यते, सञ्ज्ञातकादिकारणैस्तु विलम्ब्यापि, यदि च विलम्ब्यते तदा छेदनबन्धनादिकार्यं करणीयतामेति॥

प्र० ५४०-ननु 'तुण्डे च से मुहपोतियाइ बज्झइ'त्यावश्यकवचनान्मृतकस्य मुखबन्धन अनुज्ञायते, तत्र किं प्रयोजन? यतो न मृतस्य सयमोऽस्ति परबन्धे च कथ संयमोऽपीति?।

उ०-सत्य, आदौ तावद्विलम्बकारणे जागरणे एव विधि, यथा ऋजुत्वार्थं हस्तपादस्य क्रिया अक्षिनिमीलनं च तथा मुखस्य विवृताच्छादनाय मुखबन्ध, नात्र सयमो हेतुरिति॥

प्र० ५४१-ननु देवनारकवैक्रियापेक्षया तद्व्यापादनाभावात् पञ्चक्रियत्व माभूत्, पर पञ्चेन्द्रियतिरश्चो वायुं चापेक्ष्य तद्वैक्रियापेक्षया पञ्चक्रियत्व किं नेति? चेत्।

उ०-वैक्रियस्थास्ते न व्यापाद्यन्ते इति न वैक्रियापेक्षं पञ्चक्रियत्वमिति॥

प्र० ५४२-ननु योऽसावष्टमशतकषष्ठोद्देशकगत क्रियाविचार स जीववच्छरीरापेक्ष इतरथा वा स्वकीयापेक्षयेतरथा वेति?।

उ०-सरागेतरापेक्षत्वाज्जीवमनुष्या अक्रिया उक्ता, अविरतानां सर्वत्र सर्वक्रियासम्भव इति शरीरिण एवाश्रित्य परितापादिभावात्। शरीरशब्देन शरीरिणोऽवसेयाः, नारकादिपञ्चेन्द्रियाणां सूत्रेऽस्मिन्नधिकारे त्रिज्ञानवत्त्वात्तत्तच्छरीरधारिणमाश्रित्य सङ्कल्पादिकरणसम्भव इति॥

प्र० ५४३-ननु 'समणोवासयस्स ण तहारूवं असजये'-त्यादिसूत्रे यथाच्छन्दादिक श्रमणत्वपतित एव किं गृह्यते? इति।

उ०-अष्टमशतकषष्ठाद्युद्देशकादौ श्रमणानामेवान्ययूथीयै स्वकल्पनया असंयताविरतत्वाद्यापादनात्, नहि कुत्राऽपि गृह-

स्थानामेव, नारदस्य तु मोक्षिके सम्यैव गुरुत्वस्वीकृतिः, ततो दोषपयाऽसयतत्वाच्चम् ॥

प्र० ५४४ – ननु गुरुशीलधैर्यासंवासिभिरप्यपूर्वीये स्थविरान् प्रति दीयमानमस्य गच्छगतं सम्प्राप्तुकाममसम्यास मिति भवन्तो वदन्तीति कथं ? पर्यनुयुक्तमिति ।

उ०–तथाऽकेऽत्वा वास्तव्यावसरणां च विपरीतामपि यथार्थमार्गमिजनमरूपमेपति मन्यमाने न यथार्थायथार्थयेन मार्गभेदका हि ते इति ॥

प्र० ५४५–ननु सामायिकस्य कार्यस्याभिन्नत्वात्समयस्या रम्भनिष्ठयाः स्यापेक्षत्वं, परं आलोचनादानवाहणमन्यासीनाम वयाऽवरूपमारम्भनिष्ठयोरभिन्नत्वमिति ? ।

उ०–वत्सरादिमानानां वक्तव्समयपृच्छितामपेक्ष्य वयोच्यते ॥

प्र० ५४६–ननु 'छुस्सम धम्मयाओ गुरुदेवाय अत्र समादीप वेयावचे नियमो'स्यत्र देवपदाद कथं गुरुपदस्य प्राप्ति-पत्तो ? देवस्य गुरो सत्यशात्पृथ्यतरस्यादिति ।

उ०–उद्धृतानां मापिकः क्रम मान पथः, यत्ता गुरुत्वमसैव यथार्थं देवस्वरूपस्याभावात्तौ गुरोरवाच्यतेति, मालोचनमादारि व्याघातस्य गुरोः सम्भवेऽप्यतिहतसमावेन गुरुवेयावृत्यस्य प्रशस्ततरत्वित्वेति, यत्रा वेयावृत्त्याधिकारात् गुरवो देवा इवेति गुरुदेवास्तेषामिति पुरुषव्याघ्रादिवत् समासः, जिनानामप्याचार्य त्वाम्नायात्त्वऽपि गुरव एवेति न तद्वैयावृत्त्याभाव', गुरूणामति शयितत्वमानेन वैयावृत्यनियमोऽभ्यायाभ सम्यगप्रिक्रिगमिति तु स्वयं सिद्धमेव ॥

प्र० ५४७–ननु 'गाहायछुक्कं पिंडवास्यपरियाय पविट्ठे' ति यदुच्यते तत्किं पिंडपातप्रतिज्ञायामस्ति कोऽपि भेद ? इति ।

उ०–उपयोगकायोत्सर्गादिको विधिस्तत्र स हि भिक्षावतरण काले प्राधिक्रियमाणः, अधुना बालादिगच्छापग्रहाय मात ॥

प्र० ५४८–ननु 'मन्नयर भकियकुमये' त्ति यदुच्यते तत्किमकृत्यस्यानमिति ? ।

उ०–आलिङ्गनादिको मैथुनान्तं यत्प्राचाराद्धे मैथेयिमक्या माध्यात पर्यन्तमात्मनःकृत्यस्यानतान्येमात्रोक्तं मूलगुणविराधना-ऽप्येषा महतीति ॥

प्र० ५४९-ननु 'अहं पयस्स आलोयमि पडिक्कमामि निंदामि गरिहामि स्यादावालोचनागर्हे परसाक्षिके कथमेकाकिनो भवत इति ?।

उ० - दण्डक स्थापनास्थविरतया संस्थाप्यालोचनागर्हाकरणं नानुपपन्नमिति ॥

प्र० ५५० - ननु स्वस्य स्थविराणां वाऽमुक्तत्वे कथमालोचनादीनामभावो ? लेखादिभिरपि तत्सम्भवादिति चेद् ।

उ० - अमुक्तत्वमालोचनाद्यभावसूचक सोऽभाव स्वस्य स्थविराणामाकस्मिककारणजन्य., स्थविरशब्देन चालोचनादायिनां सामान्येन ग्रहण, तेन समनोज्ञासमनोज्ञसुविहितेतरसर्वगीतार्थसूचाऽवसेयेति ॥

प्र० ५५१-ननु विराधनाया अत्राभावे आराधनायाश्च सद्भावे दाहरगरूप दृष्टान्तद्वयं यदुक्तं तत्कथ योज्यमिति?।

उ०-विकुट्टनान्त छेदनस्य अकरणप्रतिज्ञा प्रक्षेपस्य यथार्ह प्रायश्चित्तं दाहस्य स्थाने आलोचनापरिणामादिकं रञ्जनांनस्य च ॥

प्र० ५५२-ननु ऊर्णारोमादिषु शणकर्पासयो रोम कथमप्राण्यंगत्वात्तयोरिति?।

उ०-तज्जन्यरोमप्रमाणतन्तुग्रहाय, तथा च प्राण्यप्राणिजा रोममाना आयतास्तन्तव इत्यर्थ, तथात्वे एव संख्येयघाछेदप्रभव इति तंव्युत्तीर्णस्यापि वस्त्रस्य धौतस्य ग्रन्थ्यादिभावरहिततया अहतस्यैव तथाविधो रागः समग्र इति वस्त्राधिकारे तानि विशेषणानि, मञ्जिष्ठाद्रोणी च रजकभाजनोपलक्षितेति समग्रस्य वस्त्रस्य मञ्जिष्ठाद्रोणीमानता,युगपदुत्क्षेप प्रक्षेपश्च गम्यौ॥

प्र० ५५३-ननु 'पईवस्स णं झियायमाणस्से'त्यादिसूत्रे यष्टि का वर्त्तिश्च का ?।

उ०-वर्त्तिसमूहो यष्टिरेकादशा च वर्त्तिरिति प्रदीपमानयेत्यादिव्यवहारात् प्रदीपो यष्ट्याद्याधार, अनर्थदण्डभीरुतया सदीपचम्पनका दीपा इति 'दीवचंपणए'त्ति, यथा पृथ्व्यादिशरीराणि स्वतया परिणम्य मनुष्यादयो जीवन्ति तथा दीपयष्ट्यादीन् स्वतया परिणम्याग्निर्ज्वलति, प्रदीपादीनि निमित्तानि यष्ट्यादीनि पारिणामिकानीति विवेक, अगारं च ग्राम्यगृहं, तेन कुड्यादीनाश्रित्याग्नेर्दाह नगरादिषु प्रवेशादि नौत्सर्गिक, वसतीनां मूलोत्तरगुणशुद्ध्यादिकमपि ग्रामवसतेरपेक्षया, प्राचुर्येण मुनीनां तत्र विहारात् ॥

प्र० ५५४ – ननु 'आहारमुपहितदेह'मित्यादिना प्युस्तम्या पास्येमानिकानां कथं औदारिकापेक्षयाऽभिधानं न ?

उ० – यदि शरीरस्थानीयमाश्रित्य 'सिय पंचकिरिय' त्ति पञ्चमस्य विचारः क्रियते ततोऽभिमतस्य विरतेरभावात् भवति ॥

प्र० ५५५ ननु सामायिकाद्यावश्यकानां क्रमः कथं ? न हि स क्रमो पाक्षिकादिषु कुत्रापि यतो दैवसिके सामायिका नन्तरं प्रतिक्रमणकायोत्सर्गाद्या अन्तरान्तरा तथा रात्रिका दिष्वपि स क्रम इति ।

उ० – सत्यं, जैने हि शासने सामायिकाधिकारस्य तदधिकारे तत्त्वेनैवाभावस्यैव स्तुतिस्तदनन्तरमेव तत्परस्याम- पृच्छादि तदावश्यकनिकायस्त्रिमंतरा न तथा वाचकमतः प्राय- श्चित्तमवस्थे तदधिकार्ये पुनस्तत्रावस्थानमुचितस्वीकारादीति षण्णा मप्यावश्यकानां युक्तियुक्त एव क्रमः दैवसिकादित्वात् तीर्थस्य तत्र मुख्यतया परेष्वप्यावश्यकेषु यथायथमिति ॥

प्र० ५५६-ननु किमिति भगवद्भिरुमास्वातिभिस्तत्रा- र्थभाष्येऽङ्गप्रविष्टामामुत्कीर्तने षण्णां सामायिकादीनामध्ययनानां दशवैकालिकादिवत् पृथक् पृथक् दर्शनादिति चेदिति ? ।

उ० सामायिकादीनां षण्णां महार्थाधिकारत्वान्न्यांशार्थे तथा निर्देशः, अत एव सामायिकमुद्दीय' त्ति विशेषणवत्यां 'अज्झयण- छक्कवग्गो'त्त्यनुयोगद्वारेषु च, अत एव चेतरसूत्रेष्विव नाना ध्ययनानां परस्परं सम्बन्धार्थं सामायिकादिकेषु च प्रत्येकमन्ते तथा उपसंहारश्च तत्तच्चूर्णिसामाचार्ये 'भन्ते इति पदकथाय निर्युक्ती त्यादेव, आवश्यकस्य स्वयमेव विसन्ध्य करणात्, अत एव 'समणेण सावएण ये त्याद्युक्तिः, इदं त्वावश्यं-पृथक् पृथक् साम्याद्यर्थाधिकारैर्न रचना तत्र पृथक् सूत्रत्व, विसन्ध्यमवश्यं करणात् षण्णामावश्यकानां स्वमिति प्रत्येकमनुयोगद्वारवर्णनं चापि तत्र पदेति ॥

प्र० ५५७ – ननु किमिति 'भणियं सामाइयं स्थापि चउवीसत्थयादीयं भण्णति' त्युक्तं ।

उ० – चूर्णिकारेणानुविधातिस्तवपूर्वां सप्तत्यादिष्वध्ययनेषु तु सम्बन्धः प्रत्येकमिति साम्यस्यांगित्वर्शनार्थमेव प्रथक् सम्बन्धकियेति ॥

प्र० ५५८-ननु साधुमित प्रत्याख्यातसर्वसावद्योऽपि यथा मधु स्नात्वैवाद्युत्पन्नाद्ययावश्यकेन हिंसामये प्रवृत्तिरायीयते तथा तेनैव पथेन मुख्यतया किं नेति ? चेत् ।

उ०-सत्यं, द्रव्यस्तवे यथा साधनाधिक्ये वृद्धिर्भावस्य न तथा नद्युत्तारादिषु, तत्र हि संयमरक्षैव, न च सा तदाधिक्येऽधिकेति, षट्कायरक्षोपयोगबाधाकर एव पुष्पादिको द्रव्यस्तव इति संयमानुपयोगिवस्त्रादिनिषेधान्नवस्त्रादिकैरपि स इति॥

प्र० ५५९-ननु पुष्पादिभि क्रियमाणाया पूजाया द्रव्येण षट्कायरक्षासंयमस्य च भावेन स्तवत्व कथमिति ? चेत् ।

उ०-स्तुतिस्तवगुर्वी द्रव्यपूजा प्रतिपत्तीमयी च भावपूजेत्युभयो स्तवरूपता चतुर्विंशतिस्तवेऽतस्तद्विवृतिरिति ॥

प्र० ५६० - ननु मत्यादीनि शुद्धिक्रमजन्यानि सहभावीनि वेति ?।

उ०-नाद्य पक्ष, अक्रमवत्त्वाच्छुद्धिक्रमाजन्यत्वाच्च, यतो मत्यादीना चक्षुर्दर्शनादीनां चाक्रमेणापि प्राभूत्यं दृश्यते, अनन्तानुबन्ध्यादिक्षयादिजन्यास्तु शुद्धय क्रमिका इति युक्त एकश्चारित्रगुण इति, द्वितीयपक्ष एव ज्यायान्, ततश्चानुपयोगिनामपि मत्यादीनां केवलेन सहावस्थानमनुमतं, उपयोगापेक्षया तु केवलज्ञानदर्शनस्यैवोपयोग इति ॥

प्र० ५६१-ननु 'सुच्चा जाणइ कल्लाण'मित्यादि नियम्यते, तन्निसर्गादधिगमाद्वेत्यादिना तु तत्त्वार्थज्ञानश्रद्धाने स्वभावेनाप्युपदेशमन्तरा स्वीक्रियेते, तत्कथमिति ?।

उ०-मिथ्यात्वक्षयादिना स्वभावेन तत्त्वार्थज्ञानश्रद्धानभावेऽपि परमतक्षोभादिज्ञानपुरस्सरे तु ते परोपदेशादेव, ततो द्वयमपि सुस्थ, अत एव 'जो जीवे वि वियाणाई'त्यादिका सिद्धिपर्यन्तिका परंपरा तत्राम्नायीति ॥

प्र० ५६२-ननु यक्षार्यया श्रीसीमंधरजिनपार्श्वाच्चूलानां चतुष्कमानीत द्विकं वेति ?, यत आवश्यकादौ चूलाद्वयानयनमाख्यात परिशिष्टपर्वणि च चूलाचतुष्कानयनं दृश्यते इति ।

उ०-श्रीसीमंधरजिनपार्श्वात् प्राभृतमादत्तमार्यया, प्रथमे भावनाविमुक्तिचूले अत एव ते प्रथमाङ्गे स्थापिते, पश्चिमे च प्राभृते रतिवाक्यविविक्तचर्ये अत एव च शासन यावद्भाविनि दशवैकालिके धृते इति स्पष्टं भद्रेश्वरसूरिकृतायां कथावल्यामिति ॥

प्र० ५६३-ननु श्रीयकस्य मरणमेकेनोपवासेन ? ओमिति चेत् पर्युषणायां त्वष्टमतपसो नियम इति किं वाच्यमिति ?।

उ०-उपवासत्रिकेणेति भद्रेश्वरा, यत्र तु 'अभत्तट्ठेणे'ति दृश्यते तत्राभक्तार्थशब्दो जातिपर इति तत् त्रयव्याख्याने न

तृतीयं, मरणे स्वप्नस्य पारणानन्तरं जातमित्यपि कथयिष्यामिति, पर्युषणायामष्टमस्य नियमात् प्रतिपदन्तरपारणके श्रीहरिभद्रसूरिभिरनशनस्योच्चरणात् तृतीयायामिति कथावली एव च श्रीहरिभद्रसूरीणां संविग्नगीतार्थत्वाऽऽविष्कृता, 'सविग्नपाक्षिको ऽनसायि'स्पष्टवचनं त्वभ्युपगमसिद्धान्तश्च सूत्रोत्तीर्णत्वात्कृता पक्षनिराकरणायेति, शिष्याणामनाचारेण ग्रन्थसमाप्तिविचारोऽप्येवमर्हो स्यात्, 'इति श्वेताम्बिकोराचार्यश्रीहरिभद्रस्ये'ति योगदृष्टो 'विरह इति च भगवत् श्रीहरिभद्रसूरे'रिति च योगबिन्दौ स्वयमाचार्यकीर्तनं कृतं, 'गुणेषु रागाद्धरिभद्रसूरिरिति चतुर्विंशतीनामधेया हरिभद्राचार्य' इति चाऽऽगमसुधाकरो श्रीजिनेश्वरसूरिभिः, भवविरहसूरिरिति कथयिष्यामिति। तदुपायोपसंविग्नपाक्षिकस्य तद्विधीसितात्स्पष्टमत्वात् ॥

प्र० ५६४–ननु 'नमो अरिहंताणं'मित्यत्र यदि कर्मारिहन्तृ-
णामित्यपसनाशा साक्षात्मेव कर्महन्तृणामिति किं नोच्यते ? इति।

उ०–जैने हि शासने कर्मणामेकसाधारणत्वाद्दरिद्रमेव साध्यता विहाय कर्माणि नान्यत् किमपि मोक्षप्रतिपन्थकं यतः, यथा च रागद्वेषयोरेवासमबन्धकतामपास्य 'रागद्दोसे य दोसवि पावे'त्ति नमोपकारकाणां गृहस्थ मायादीनां दारुत्वमिति च ॥

प्र० ५६५–ननु देशविरतानां हिंसादिप्रत्याख्यानेभ्यः सर्वेण त्रिविधत्रिविधादिभिर्भङ्गैर्भवति एवं तेभ्यः प्रतिक्रमणमतीतकालीनेभ्यः किं तथैव भवति ? त्रिविधत्रिविधेनाऽपि भवतीति।

उ० – त्रिविधत्रिविधेनैवातीतकालीनपापप्रतिक्रमणं स्यादेव यत ईर्यापथिक्या अपि प्रतिक्रमकास्ते तत्रातीतकालीनपापानामस्त्येव त्रिविधत्रिविधप्रतिक्रान्तिः। किञ्चैर्यापथिक्येकेन्द्रियाणामप्यभिघातादि प्रतिक्रम्यन्ते, न च ते तत्र संयतस्य प्रत्याख्यानवन्तो वा, तथा चाप्रतिपन्नव्रतानामप्रतिपन्नव्रतप्रमादानामपि आत्मनो प्रतिक्रमणकरणं तत्पापस्थानेभ्यो विरतमेव 'तिविहेण पडिक्कंतो'त्ति पापानां त्रिविधत्रिविध्या जुगुप्सनात् च ॥

प्र० ५६६–ननु त्रसरेण्वादीनामेकप्रकारत्वे सति किमिति परमाणोर्द्वैविध्यं ? यतोऽनुयोगद्वारेषु-'परमाणू दुविहे पण्णत्ते तंजहा निच्छए ववहारिए अत्ति, अणंताणं ताव सुहुमपोग्गलाणं समुदयसमितिसमागमेणं ववहारिए'त्ति व्याख्यातमिति।

उ०–तत्रार्थानुसन्धानार्थं लोकैरनुमेयो व्यावहारिकः पर

मणु, परं तस्याप्यसंख्याकाशप्रदेशावगाहित्वात, समाकाशप्रदेशमानावगाहो नैश्चयिक, बन्धगुणाच्चानन्ताणूनां सूक्ष्माणां तथावगाहे न शङ्कावकाश इति ॥

प्र० ५६७–ननु किमिति भगवतां जिनेश्वराणां पुष्पादिपूजाया द्रव्येण स्तवत्व ?, स्तुधातो' स्तुत्यर्थत्वादिति।

उ०–आदौ तावच्चतुर्विंशतिस्तवाध्ययनत्वात्तत्र स्तवप्रसङ्ग, पुष्पार्चाऽपि पूर्णा स्तवान्तैव, भावस्तवरूपषड्जीवनिकायवधविरतिप्रयोजनस्यैव च द्रव्यस्तवत्वव्यवहारात्, तदन्यस्य त्वगारमर्दकवदप्राधान्ये द्रव्यशब्द इति ॥

प्र० ५६८–ननु प्रत्याख्याननमस्कारादीनां द्रव्यनिक्षेपे अप्रधानार्थकद्रव्यशब्देन व्यवहारो यदि तर्हि द्रव्यस्तवे कारणार्थो द्रव्यशब्द कथमिति ? चेत्।

उ०–भावस्तवार्थिभिर्जिनपूजारूपे द्रव्यस्तवेऽवश्यं प्रवर्तितव्यमिति दर्शनार्थं द्रव्यस्तवे कारणार्थको द्रव्यशब्द इति ॥

प्र० ५६९–ननु तन्दुलमत्स्यस्य कतमकालीनं सावद्यविषय योगकरणमिति ?।

उ०– सर्वानपि मत्स्यान् निर्गच्छतोऽपि हन्मीत्यध्यवसायात् साम्प्रतीनं सावद्य यत कृतिरूप योगकरणमिति, प्रसन्नचन्द्रस्य महर्षेस्तु मनुष्यघातविषयमतीतं साम्प्रतीनं च मनकायविषयमिति ॥

प्र० ५७०–ननु ये श्रमणोपासका अंगारादीनि कर्माणि रसादीनि वाणिज्यानि यन्त्रपीडनादीनि च कर्मादानतया नाकार्षुस्ते कथं निर्वाहं चक्रुरिति ?।

उ०–अंगारकर्मादिनिष्पन्नवस्तुक्रयादिना कर्पासवस्त्रधान्यकनकमणिप्रभृतिव्यवसायेन यन्त्रपीडनाद्युत्पन्नस्वभावागतविक्रयेण च निरवाक्षुरिति सम्भाव्यते, ग्रासाच्छादनतुष्टस्य तु सुलभ एव निर्वाह ॥

प्र० ५७१–ननु एकादशीं प्रतिमां प्रतिपन्न 'प्रतिपन्नप्रतिमाय भिक्षां देही'ति वदन् भिक्षां गृहणाति, परं तद्दानं किंफलमिति ? चेद्।

उ०–तस्यापि उद्दिष्टभक्तवर्जकत्वेन माहनत्वमनुपम' 'समणं वा माहणं वे'त्यादिपाठाच्च तद्दानमेकान्तनिर्जराक चेत्तद्देयं प्रासुकैषणीय स्याद्, अन्यथा त्वल्पपापबहुनिर्जराकमिति, पर क्षमाश्रमणत्वस्याप्राप्ते स न वन्दनार्हो,नमस्कारमवश्यं सोऽर्हतीति॥

प्र० ५७२–ननु अनिवृत्तिबादरं यावन्मोहपापस्यावश्यं

तृतीये, मरणं स्वप्नमस्य पारणानन्तरं जातमित्यपि कथायस्यामिति, पर्युषणापामप्रमस्य नियमात् प्रतिपच्चतुर्थ्यारब्धके श्रीहरिभद्रसूरिभिश्चपामस्याचरणात् तृतीयायामिति कथायती, पय च श्रीहरिभद्रसूरीणां संविग्नगीतार्थतयाऽविप्रतिपत्तिमत्ता, 'सविग्नपाक्षिको ऽसाविं'स्यक्तव्यस्व स्वमुपमसिद्धान्तस्य सुगोत्तीर्णत्वात् एवा पक्षनिराकरणायेति शिष्याणामनाचारेण ग्रन्थसन्ततिविचारोऽप्येवमर्हः स्यात्, 'कृति श्वेताम्बराचार्यश्रीहरिभद्रस्ये'ति योगरूपे 'विरह इति च भगवत श्रीहरिभद्रसूरे'रिति च योगबिन्दौ स्वयमाचार्येणकीर्तनं कृतं 'गुणेषु रागस्हरिभद्रसूरिरिति सुगमीतमामस्या हरिभद्राचार्य' इति वायुकमुनेराद्यो श्रीजिनेश्वरसूरिभिः, भवविरहसूरिरिति कथायस्यामिति। तत्रापरेषसंविग्नतारिरूपस्य तदिन्दीसितात्यन्तमस्यात ॥

प्र० ५६४–ननु नमो अरिहंताणं'मित्यत्र यदि कर्मारिहन्तृत्वामित्यपत्त्वस्तथा एवत्तयैव कर्महन्तृणामिति किं नोच्यते ? इति।

उ०–जैने हि नासमे कर्मणामेवसाधारणमानुत्वादविरोधेन पाप्यता विहाय कर्माणि नान्यत् किमपि मोक्षप्रतिबन्धकं यतः, यथा च रागद्वेषयोरेवात्मबन्धकतामपरस्य 'रागबन्धणे दोसबन्धणे'त्ति मनोवचनकायानां दण्डत्व मायादीनां शल्यत्वमिति च ॥

प्र० ५६५–ननु देशविरतानां हिंसादिपापस्थानेभ्यः सर्व एवं नियुक्तिरपि त्रिविधत्रिविधात्रिभिर्भंगैर्भवति एवं तेभ्यः प्रतिक्रमणमतीतकालीनेभ्यः किं तथैव भवति ? त्रिविधत्रिविधेनाऽपिभवतीति।

उ० – त्रिविधत्रिविधेनैवातीतकालीनपापप्रतिक्रमणं स्यादेव यतः ईर्यापथिक्या अपि प्रतिक्रमकास्ते तत्रातीतकालीनपापानामस्यैव त्रिविधत्रिविधप्रतिक्रान्तिः। किञ्चेर्यापथिक्यैकेन्द्रियाणामप्यभिघातादयः प्रतिक्रम्यन्ते, न च ते तत्र सर्वत्र प्रत्याख्यानवन्तो वा, तथा चाप्रतिपन्नव्रतानामप्रतिपन्नव्रतपत्र्यानामपि श्राद्धानां प्रतिक्रमणकरणे तत्पापहानयुक्तो चितमेव 'तिविहेण पडिक्कंतो'त्ति पापानां त्रिविधमिथ्यादुष्कृतदान च ॥

प्र० ५६६–ननु त्रसरेण्वादीनामेकप्रकारत्वे सति किमिति परमाणोर्द्वैविध्यं ? यतोऽनुयोगद्वारेषु–'परमाणू दुविहे पण्णत्ते तंजहा निच्छए ववहारिए अत्ति, अणंताणं ताणं सुहुमपोग्गलाणं समुदयसमितिसमागमेण वावहारिए'त्ति व्याख्यातमिति।

उ०–चक्षुर्ग्राह्यत्वव्यवहारार्थं लोकैरनुमेयो व्यावहारिकः पर

माणु, परं तस्याप्यसंख्याकाशप्रदेशावगाहित्वात्, समाकाशप्रदेश-
मानावगाहो नैश्चयिक, बन्धगुणाच्चानन्ताणूनां सूक्ष्माणां तथावगा-
हे न शङ्कावकाश इति ॥

प्र० ५६७-ननु किमिति भगवता जिनेश्वराणां पुष्पादि-
पूजाया द्रव्येण स्तवत्व ?, स्तुधातो स्तुत्यर्थत्वादिति ।

उ०-आदौ तावच्चतुर्विंशतिस्तवाध्ययनत्वात्तत्र स्तवप्रसङ्ग,
पुष्पार्चाऽपि पूर्णा स्तवान्तैव, भावस्तवरूपषड्जीवनिकायवध-
विरतिप्रयोजनस्यैव च द्रव्यस्तवत्वव्यवहारात्, तदन्यस्य त्व-
गारमर्दकवदप्राधान्ये द्रव्यशब्द इति ॥

प्र० ५६८-ननु प्रत्याख्याननमस्कारादीनां द्रव्यनिक्षेपे
अप्रधानार्थकद्रव्यशब्देन व्यवहारो यदि तर्हि द्रव्यस्तवे कार-
णार्थो द्रव्यशब्द कथमिति ? चेत् ।

उ०-भावस्तवार्थिभिर्जिनपूजारूपे द्रव्यस्तवेऽवश्यं प्रवर्तित-
व्यमिति दर्शनार्थं द्रव्यस्तवे कारणार्थको द्रव्यशब्द इति ॥

प्र० ५६९-ननु तन्दुलमत्स्यस्य कतमकालीनं सावद्यवि-
षयं योगकरणमिति ? ।

उ०- सर्वानपि मत्स्यान् निर्गच्छतोऽपि हन्मीत्यध्यवसा-
यात् साम्प्रतीन सावद्य यत कृतिरूप योगकरणमिति, प्रसन्न-
चन्द्रस्य महर्षेस्तु मनुष्यघातविषयमतीत साम्प्रतीनं च मन
कायविषयमिति ॥

प्र० ५७०-ननु ये श्रमणोपासका अंगारादीनि कर्माणि
रसादीनि वाणिज्यानि यन्त्रपीडनादीनि च कर्मादानतया नाका-
र्षुस्ते कथं निर्वाहं चक्रुरिति ? ।

उ०-अंगारकर्मादिनिष्पन्नवस्तुक्रयादिना कर्पासवस्त्रधान्य-
कनकमणिप्रभृतिव्यवसायेन यन्त्रपीडनाद्युत्पन्नस्वभावागतविक्रयेण
च निरवाक्षुरिति सम्भाव्यते, ग्रासाच्छादनतुष्टस्य तु सुलभ
एव निर्वाह ॥

प्र० ५७१-ननु एकादशीं प्रतिमां प्रतिपन्न 'प्रतिपन्नप्रति-
माय भिक्षां देही'ति वदन् भिक्षां गृह्णाति, परं तद्दानं किं-
फलमिति ? चेद् ।

उ०-तस्यापि उद्दिष्टभक्तवर्जकत्वेन माहनत्वमनुपम' 'समणं
वा माहण वे'त्यादिपाठाच्च तद्दानमेकान्तनिर्जराकं चेत्तद्देयं
प्रासुकैषणीय स्याद्, अन्यथा त्वल्पपापबहुनिर्जराकमिति, पर
क्षमाश्रमणत्वस्याप्राप्ते स न वन्दनार्हो,नमस्कारमवश्यं सोऽर्हतीति॥

प्र० ५७२-ननु अनिवृत्तिबादरं यावन्मोहपापस्यावश्यं

पथ्यभावात् कथं प्रासुकादिकमपि श्रमणाय ददान श्रावको मासमपि पाप यथातीत्युच्यते ? इति ।

उ०—तद्दानक्रियायाः स्वल्पमपि पाप न परिवर्तनादिक्रिया-अन्यस्य तदेव निजस्यात् सततमवृत्तमोहादिभिर्बाध्यमानो बाध्य स्वान्य एव विचारपूर्वकं दानं परस्त्वन्यथा भोगकषायात्मक अधिका निर्जरैवास्येति ॥

प्र० ५७३ ननु प्रासुकैषणीयदाने संयमादिसहायपुष्टेरति गरीयस्त्वात् मनःक्रामिकी निर्जरा परमप्रासुकानेषणीयस्या-तथाभूतत्वात् कथ तद्दानेऽपि बहुनिर्जराकत्वं ? कथं च सतत षट्कायवधप्रवृत्तस्य च श्रावकस्य तथाद्रव्यदाने पापबन्ध-स्तस्मादिति ? ।

उ०—तथापि संयमादिमहायपुष्टेरप्रतिहतत्वात् पापनिर्जरणे न कोऽपि विवादः, अल्पपापबन्धाभावे तु शुभाशुभ दानयोरेवापि दोषः स्यात्, ततश्च स परमार्थ, देयत्वापत्तिस्तु तथाविधस्यापि गुरुदानासम्भवे नेप्सिताविति, अत एव दस्त्या त्याधाकर्मोचिताया अपि जिननमस्कर्मेवास्य इति ।

प्र० ५७४—ननु पापभीरुत्वात् वर्तमानानागतयोः पापयोः संवरप्रत्याख्यानाभावेऽप्यतीत पाप त्रिविध त्रिविधेन श्रावकः प्रतिक्रामति यदि तदा संवरप्रत्याख्यानप्रतिक्रमणेऽपि भङ्गा नामेकोनपञ्चाशत् कथमिति ? ।

उ०—भेदसम्प्रदर्शनार्थमेव तत् स्यात् ॥

प्र० ५७५—ननु यथा साधोः प्रासुकैषणीयस्य कल्पत्वा दितरदातुरपि पाप तथा श्रावकयोरकल्प्यस्य दातुस्तत्किं न ? एकान्तनिर्जराकसूत्रे तु अल्पपापबहुनिर्जरेत्येतत्कथ्यते इति ।

उ०—यथा प्रासुकेतरदाने दाता तत्कारणमपेक्ष्यं, नैवं साधुस्वापदाने इति ज्ञापनपरं तत् ॥

प्र० ५७६—ननु यदा पौरुष्यादीनि सावद्यत्रिविधाहारम धिकृत्य प्रत्याख्याति तदा पानकमाश्रित्याकारषट्कमुच्यते यदा तदा श्रावका त्रिविधाहारं प्रत्याख्याति तदा क्वाधिता आकाराः के ? इति यदि एकाशनप्रत्याख्यानसूत्रे ते समायिप्यन्ति 'पानस्से'त्याद्युक्ता अपि कथं न समाविष्टा ? इति ।

उ०—'पानस्सेति विप्याकरोमयसमत एव 'अक्षेपेण पेत्यादे रप्युक्तार इति ॥

प्र० ५७७ – ननु प्रावृषि मुनीनामनियतावस्थाननियमेतरकालमानं यत्सप्ततिपंचाशद्दिनरूप तत् किं सांवत्सरिकनियमाधीन तन्मानाधीन वा सांवत्सरिकमिति? चेद्।

उ०–भाद्रपदसितपञ्चम्यां सांवत्सरिकस्थानादिशासनरूढत्वात्तदधीने एव परावरे अवधी इति, एवमेवाषाढादिष्वेव चातुर्मासिकानां रूढत्वाद् वृद्धयोरपि आषाढ्यादिष्वेव चातुर्मासिककृतिरिति ॥

प्र० ५७८-ननु सांवत्सरिकात् प्राक् पचाशद्दिनमानताऽनवस्थाने पश्चाच्च सप्ततिदिनमानताऽवस्थाने योक्ता सा कथ सङ्गच्छते? यतो जैनज्योतिष्केऽवश्यमश्वयुज्यवमरात्रस्य सद्भाव', 'आषाढबहुलपक्खे तिगाथोक्तपक्षे तु भाद्रपदकार्तिकयोरवमरात्रद्वयसद्भावो यत इति चेत्।

उ०–सत्य, पक्षस्य पचदश दिनानीत्यादिवद्धानिमविवक्षयित्वैव व्यवहारवाद, अधुना तु वृद्धेरप्यविवक्षैव पाक्षिकादाविति, अत एवाभिवर्धितवर्षेऽपि क्षामणादौ 'चउण्हं मासाण'ति 'बारसण्ह मासाण'ति च पठ्यते इति, 'नो कप्पइ तं रयणिं उवायणावित्तए' त्ति वचश्च, ततश्च श्रावणभाद्रपदयोर्वृद्धावपि तस्मिन्नेव सांवत्सरिककृतिः कृतिमतामर्हति, तस्यैवागमानुसारित्वात् ॥

प्र० ५७९–ननु साधोर्वर्षावग्रहोऽष्टमासविहारक्रमेण नवकल्पविहारेण वेति?।

उ०–वर्षाकल्पस्य चिकीर्ष्यमाणत्वादभिवर्धित वर्षं वर्ज्याष्टमासविहारक्रमेण 'अट्ठमासे'त्ति प्रकल्पभोग्यादौ चतुरादित्रयोदशान्तगुणे क्षेत्रे च स, गुर्वाज्ञा तु श्वासादिक्रियायां येन बहुवेलादेशमार्गणं प्रतिक्रमणमान्ते आम्नात शास्त्रेष्विति ॥

प्र० ५८०–ननु श्रीपर्युषणाकल्पस्यानन्दपुरे मूलगृहचैत्ये वाचनं कदा जातं श्रीसघसमक्ष, तस्य वाचना कुतः कालात्प्रवृत्तेति?।

उ०–श्रीनिशीथचूर्णौ मूलगृहे तद्वाचनस्यास्त्युल्लेख, परं तत्र दिवा सभासमक्ष पार्श्वस्थास्तत्कर्षका', साधवस्तु सांवत्सरिकान्तपचरात्र्यैव दण्डिकादे पार्श्वस्थाभावे मूलगृहे दिवा साधवोऽपि समक्षं कर्षयेयु, अधुना प्रवृत्तिर्या प्रतिग्राम संघसमक्ष नवक्षण्या दिवा वाचनस्य साऽऽचारोपदेशे सूचिताऽस्ति ॥

प्र० ५८१ – ननु पर्युषणाकल्पेत्यत्रस्थकल्पशब्दो य स किंवाचक? इति ।

उ० - माघस्यजिनशासनप्रभावनार्थं वर्षावस्थानमियमे नियमेन पंचरात्र्या पर्युषणासामाचार्यो क्षपण कार्यमिति नियमा-र्थोऽत्र व्यवहार इति 'मास पञ्चासणाकप्पेऽस्यत्र तु स्वतन्त्र कल्पदशोऽप्रस्थितदशकस्यमेवानामाचेलक्यादीनां दर्शनाय प्रति पर्व च स मान्य ॥

प्र० ५८२-ननु किमिति दैवसिकरात्रिकप्रतिक्रमणाभ्यां त्रिम रात्रिकानामतिचाराणां प्रतिक्रमणेन शोधितत्वात् पाक्षिकादीनि प्रतिक्रमणानि क्रियन्ते ? गृहशोधनदृष्टान्तस्यप्रसंगत एव,यता गृहस्य शोधनं प्रतिदिवसमेव ययावय संस्कारेण शोभाकरण पर्वेषि शेषे न च नियमेन पक्षसन्धिषु गृहाणां शोधनमिति ।

उ०-रसादिप्रालोचनादानस्य नूनमभिमहाणां च ग्रहण मावश्यकमित्यावश्यकानि पाक्षिकादीनि, किञ्च-विशेषेणातिचा राणां शोधनमारभ्योऽयमत्र क्षान्त्यादीनां तत्र, पक्षोऽनुपावेऽथान्य तरस्यापि दोषस्य चतुर्थपञ्चाष्टमैरेव शुद्धेः, तत्रगानामधिकरणा नामसममतो पाक्षिकादिषु पुण्यमेवेन पापभावविनिरोधादि विविधं प्रायश्चित्तं प्रत्याख्यानावरणीयादिकषायप्राप्तिनिवारण मपि पाक्षिकादिसामर्थ्यम्, अत एव तिस्रो वारा क्षेपमेवैन सामर्थ्य यथेति कर्यात्यमेव तानि ॥

प्र० ५८३-ननु किमिति'मिस्सो न कुणइ कालं'मित्युच्यते ?

उ०-'अल्लेसेसु कालं करेइ'त्तिवचनानुसारेण मरणोत्पत्ति समयसमपरिणामनियमात्तत्कपरिणामयथाश्रुतेरमाभाषुकमेतत्, किञ्च-परलोकगतेन पर्याप्तेन भवता मिश्रकालसमाप्तेर्मिथ्या दर्शनं सम्यक्त्वं वाऽवश्यमाप न च तत्सामग्री तत्र तदेति न तत्र मरणं, अवस्थितलेश्याप्रभाव एव तत्रेत्यपि सम्भ-वति हेतुरिति ॥

प्र० ५८५-ननु श्रीस्थानाङ्गद्वितीयस्थाने धर्मश्रवणादिष्वपि आरम्भपरिग्रहप्रत्याख्याननिवृत्तिर्हेतुतयाऽभ्यायते, तत्कथं ?

उ०-आरम्भपरिग्रहासक्तानां गुरुषु गुरुत्वबुद्धेरेवाभाव स्ततस्ततो धर्मश्रवणेऽप्याया प्रयासमावात् तथाचात्र निवृत्ति-मन्त्रस्यासक्त्यभावार्थ इति ॥

प्र० ५८५-ननु माघवसितैकादश्यादिषु प्रव्रजितानां गौतमादीनां भगवता कथं चतुर्दश्यादिषु पाक्षिकाद्यतिक्रमो ? येन तत्र तत्र तानि तानि प्रतिक्रमणानि कुर्युरिति ।

उ०-शासनमर्यादा सार्वकालीमेव-पाक्षिकादीनां चतुर्दश्या दिषु करणमिति तदा तदा तेषां तत्तत्कृतिरिति तस्या एव

रूपत्वव्यवहाराच्च भिन्नभिन्नदेशेषु भिन्नाचारत्वेन भिन्नास्वपि चतुर्दश्यादिषु तिथिषु सकलश्रीसङ्घस्यैकदैव पाक्षिकादीनां कृतिरघापीति ॥

प्र० ५८६–ननु किमिति सांवत्सरिकं वर्षासु ? तत्रापि भाद्रपदसितपञ्चम्यामिति चेद् ।

उ०–अनादिशासनगतेयं मर्यादा–यथा प्रतिपक्षं चतुर्दश्यां पाक्षिकं तत एवैकादशीप्रव्रजितानां गणभृदादीनां तच्चतुर्दश्यामेव पाक्षिककरणं आषाढादिष्वेव पौर्णमास्यां चातुर्मासिक तद्वदेव भाद्रपदसितपञ्चम्यां सांवत्सरिकमिति वर्षासु जनोऽल्पव्यापारो निर्व्यापारश्च बहुधा तत्रापि भाद्रपदे न कर्षणादि श्रावणवत् न चाश्वयुग्वद् ग्रामान्तरगमनादि साधवश्च नियतावस्थानास्तत्राष्टादशसहस्रशीलाङ्गरथारोहो इत्याद्यात्मविद्वद्यमेव,।

प्र० ५८७–ननु अनुष्ठान संपूर्णफलदानप्रत्यलं तदेव स्याद्यदा विधानान्तरमिव कालस्तदर्हः एवोपादीयते इति विद्वत्प्रवादात् भगवतो जिनेन्द्रस्य यत्पूजानुष्ठानं तस्य क काल ? इति ।

उ०–साक्षाज्जिनेन्द्रा अविच्छेदेन सदैव पूजार्हा, अत एवेन्द्राद्या अशोकाद्यैरष्टभि प्रतिहार्यैर्भगवतोऽयोग्यवस्थायामप्याराधनां कुर्वन्ति, अयोग्यन्तावस्थां यावच्च तीर्थकरनाम्न कर्मण उदयोऽस्त्येव, परं बिम्बकल्पस्य भिन्नत्वात तत्पूजनानुष्ठानस्यास्ति कालनियतत्व, यत पञ्चाशके श्रीहरिभद्रसूरय पूजाधिकारे आहु–'सा पुण इह विण्णेओ सझाओ तिन्नि ताव ओहेणं' ति, सन्ध्याशब्द· कालवेलावाचक ओघशब्दश्चोत्सर्गार्थ इत्यभयदेवसूरयस्तद्वृत्तौ। श्रीसङ्घाचारवृत्तौ श्रीधर्मघोषसूरय अप्रतिक्रामकस्य तु स्वापावबोधयो तिस्र प्रतिसन्ध्यं पूजानन्तरमिति त्रिसन्ध्यासु यास्तिस्र पूजास्तासु तदनन्तरमित्यर्थ, एतेन श्राद्धस्य त्रिकालपूजाऽप्यावेदितेति च, अगाग्रभावभेदरूपासु तिसृषु पूजासु चैत्यवन्दनरूपाया भावपूजाया अंगाग्रपूजाभ्यामनन्तरमेव भावात् , तथा च त्रिकालचैत्यवन्दनप्रतिपादकानि वचनानि त्रिकाल: पूजाया अपि प्रतिपादकानि, त्रिकालचैत्यवन्दनप्ररूपक श्रीमहानिशीथवचन' – 'भो भो देवाणुप्पिया अज्जप्पभिइए जावजीवं तिकालिय अणुत्तावलेगग्गचित्तेण चेइए वंदियव्वे'त्यादि प्रसिद्धमेव, तथा यः पुन, प्रतिक्रमणं न विधत्ते तस्य पञ्चवेलमिति (स्वापावबोधत्रिकालपूजानन्तरमिति) जघन्येन तिसृष्वपि सन्ध्यासु

चैत्ययन्दनमिति (त्रिकालपूजानन्तरमिति) अत एव 'अवि तिकाल महाविमूइए पूयाए धीयराये ति कवियि तिसमं पूयंती जिणवरं तिमयाचारपूजा श्रीमहानिशीथे – 'गिहरविवाणि पमज्जय ॥२४॥ गंधोदएण ण्हावित्ता जिणे तेमो अंगवय। गोसीसचंदणा-ईहिं विलिंपित्ता य पूयए ॥२५॥ पुप्फेहिं० ॥२६॥ इति प्रातःपूजाया उक्ति– 'नमो मोक्खक्खाय आगमाय सुनावमो। पूएवा अहमत्तीए गिहरविवाणि पयय ॥१७१॥ ति मध्याह्नपूजाया पत्तं पुप्फुजणं विहायेवे ति पूर्वोक्तेन विधानेन पूजां कृत्वेति योग इति सायंपूजाया उक्तिरेव श्रीदेवेन्द्रसूरिभि श्राद्धदिनकृत्ये सद्वृत्तिकेन त्रिकालपूजा तदनन्तरमृत चैत्यवन्दन-मिति अन्यत्रापि श्रावकदिनचर्याप्रतिपादके श्राद्धविधिधर्म-संग्रहादिग्रन्थसमूहे श्रावकाणां प्रत्यहं त्रिकाले पूजां प्रतिपाद्य चैत्यवन्दनं प्रतिपादितं, श्रावकचरितेषु चादरोऽपि त्रिकाले पूजनवन्दनयोर्दर्शनं यदेति सिद्धं पूजाकाल सन्ध्यात्रयमिति ॥

प्र० ५८८–ननु पर्युषणाकल्प: किंनाख्य? इति चेत्।

उ०–सामाचारीनाम्न ॥

प्र० ५८९–ननु जिनचरितानि स्थविरावली चेति मर्व किमयमिति ?।

उ०–तदूर्ध्वं श्रीवीरशासन एव साध्यतया क्षेम सामाचारी तु प्रथमस्योद्गमोर्जिनयोस्तीर्थे इति। ननु किमर्थं सामाचार्याः प्राक् श्रीवीरतीर्थेजिनगणधरावल्यौ वाच्ये मते इति चेन्मङ्गलार्थं यत आवुर्नियुक्तिकृता–'मगलं यचमाणतिस्यमि। इह परिकहिया जिणगणहराइ थेरावलि चोक्कं (चरित)ति यचनात्तस्मात् सामाचार्याः कल्पमाचक्नतस्तीर्थयो कल्पत्वेऽपि श्रीवर्द्धमानतीर्थे तत्कर्त्तव्य माङ्गल्यायादौ जिनगणधरादे स्थविरावल्याश्च कथंच मस्तीति निश्चीयते अत एव कल्पपुस्तके प्रथममेकादशानां गणधराणां यावनाप्रुक्त्वा पुनः 'समणे भगव महावीरे' इत्यादिका स्थविरावली दृश्यते ॥

प्र० ५९०–ननु किमिति 'समणे भगवं'मित्यादिना भगवतो वीरस्यैव पर्युषणामुक्त्वा 'से केणट्ठेणं' ति प्रश्नोत्तरे इति।

उ०–भगवतो वीरस्य केवलावस्थायामेव पर्युषणा न तु सांवत्सरिकादिकृत्यविनिश्चितावागमायावस्थायामपर्युषणाया भगवतोऽनन्तरमेव प्रश्नोत्तरे इति गणधरादीनां चावस्थानपर्युषणाया अनियतत्वेऽपि सांवत्सरिकपर्युषणा पंचाशता दिनैश्चतुर्मासी-

तोऽतिक्रान्तैर्भाद्रपदशुक्लपञ्चम्यां नियतैवेति न तथाविधपर्युषणायां तथाविधे अगारविषये प्रश्नोत्तरे, अत एव भगवद्भिर्युगप्रधानै श्रीकालिकाचार्यै 'अतरावि से कप्पइ'त्ति तदधिकारगता चतुर्थी सांवत्सकरिप्रवर्त्तनायोदाहृता, अवस्थानाधिकारे त्वसङ्गतमेव स्यात्तद्वचनमिति।

प्र० ५९१–ननु कैर्विभागै श्रीसामाचारीकल्पस्यानागतपञ्चरात्रै कथनमिति ?।

उ०साम्प्रत समग्रस्य कल्पस्य समक्ष श्रीसघस्य पञ्चभिर्दिनै कीर्त्तनेऽपि तद्विभागानां न नैयत्य, सामाचार्यास्तु कथमेकाकिन्या विभागपंचक यथार्थं शक्यमुद्देष्टु परमवस्थानविषयाणि त्रयोदश प्रथमे आहारादिविषयाणि षड्विंशतिर्द्वितीये प्रतिलेखनाविषयाणि षट् तृतीये आचार्याद्यनुज्ञाविषयाणि द्वादश चतुर्थे क्षामणोपाश्रयग्लानविषयाणि पञ्च पञ्चमे विभागे त्रिषष्टिनम फलसूत्रं सर्वज्ञकथनानुवादसूत्रमन्त्यं चतुष्षष्टितममिति विभागा सम्भाव्यन्ते, यत एकोनषष्टितमे सूत्रे 'अज्जेवे'त्याख्यात कल्पकर्पणान्त्यदिने च सांवत्सरिकावश्यकानन्तरमिति सर्वविदितमेवेति, साम्प्रतीनव्यवहारेण प्राक् सांवत्सरिकात् पञ्चभिर्दिनैर्नवभिश्च क्षणैर्जायते पर्युषणाकल्पकर्पणमिति॥

प्र० ५९२ – ननु किमिति सामाचारीसूत्राणां पर्युषणाकल्पेत्याख्येति ?।

उ०–पूर्वं हि अष्ट मासान् विहृत्य साधवश्चतुर्मास्या अवस्थानं यदा निरचैषु तदा तत्रार्वाक् पञ्चदिनी कल्पेन मर्यादां प्रत्यतिष्ठिपन् तत अवस्थानार्थकपर्युषणानन्तर नियतमर्यादार्थकं कल्पं संयुज्य पर्युषणाकल्पेत्याख्या, चूर्णिकालादारतस्तु सांवत्सरिकान्ते कर्षणसमाप्तिः॥

प्र० ५९३–ननु जिनेश्वरैर्दीयमानं सांवत्सरिकदानं किमनुकम्पया शासनप्रभावनायै वा ?, आद्ये, नैव सर्वे तद्ग्राहका निस्वान्धपङ्ग्वादिका, याचकत्वेनानुकम्प्यत्वे मुन्यादीनां मात्स्यिकादीनां चानुकम्पास्पदत्वप्रसङ्गात्। द्वितीये त्वनाविर्भूतत्वात्तस्य का प्रभावनेति।

उ०–तीर्थकृत्कल्प एवैष यत्प्रव्रजनादर्वाक् दातव्यं सांवत्सरिकमिति सांवत्सरिकं जिनकल्पतया ज्ञेय, जिनानामृद्धिमत्सु राजकुलेष्ववतरणनियमाच्च प्रव्रज्यात प्रागासंवत्सर दानं शोभायै एव, शासनप्रवृत्तय एव दीक्षाप्रतिपत्त्यादिरिति न शासनप्रभावना न भवति॥

प्र० ५९४-ननु सांवत्सरिकक्षामणाय यदेवैतामीयन्ते निधाना दिघमानि तत्तत्र कथ न ? तयाऽन्ये च तदुपयोगकारो जिना इति ।

उ० अधिकृतस्वामिकत्वादियुक्तानामेव निधानानामानयन, हरिणैगमेषिकार्यस्य सौधर्मेन्द्र एव स्वामी तद्वचनादेव च देवा-स्तानि तथाविधान्यानयन्तीति नाऽन्यानामपायान्योऽपि मत्वा मित्रानामेव नन्द्यादिमहणे स्यादवत्तम् ॥

प्र० ५९५ ननु सज्वलनादीनां कषायाणां पक्षचतुर्माससंवत्सरलक्षणा याः स्थितय प्रोक्तास्ता आगमेषु, तत्र किं पक्षादिकालमर्यादा प्राह्या, तथात्वे तु पाक्षिकादीनां प्रतिक्रमणानां वैयर्थ्यं पक्षादीनां सर्वानाश्रित्य जीवकषायाणामुत्पादात्, तत्र समाधेयमिस्माद् यदतिक्रमेऽपि पक्षादिकालानतिक्रमादिति ।

उ०-सत्य शास्त्रनीत्या हि पक्षादिशब्देन तदत्यतिक्रम नोचेत प्राय तनत्रयोऽप्यस्यां तृतीयायां यावत्कालं कषायाणां पक्षिके चतुर्मासे सांवत्सरिके वा क्रियमाणे प्रतिक्रमणे योपोपशमस्त्वहि प्रत्याख्यानावरणावरणानुबन्धयन्तस्वापाधिरवसेया ॥

प्र० ५९६ ननु "चरणयगेर्हि छउमत्थजत्थपरिहारिपर्वि केयस्सिय । पत्थिकुसुमगोर्हि य जिणस्स भावित्र सिवत्त ॥१॥"

ति भाष्येण स्नानादीनां भाव्यादिमयकायस्यादिदशाभिकमा-यमनुष्यत श्रीजिनेश्वरसूरिभिश्चाष्टपुष्प्यपञ्चटीकायां यत्तेन तु पूर्वार्धेन ये मन्यते जिनबिम्बप्रतिष्ठायामवस्थात्रय कल्प्यते स्यादि पाक्षत् तन्मतमपाकरोतीति, तत्कथमिति ?।

उ०-स्नपकादीन् जिनप्रतिमायां तथाऽवस्थात्रयमिति भाष्यकाराभिप्राय, निरासस्तु स्नानादिकृतीनामवस्थात्रयापेक्षया करणस्य न तु समग्रमपि पूजाविधान जिनत्वमेवाश्रित्य मतं भावस्यामेवास्तत्रेति ॥

प्र० ५९७ ननु प्रभाजिनेश्वरस्य द्रव्यपूजायां मुख्यं किमङ्गमिति चेत् ।

उ०-पुष्पाण्यीति ब्रूहण मत एव निर्युक्तिकारैः तो कलिक-सत्तमपिक पुष्पार्थं न इच्छन्ती स्तुत्वा द्रव्यपूजायां मुख्यो गणोऽत्र पुष्पाणां, पुरिकापुरीया भावा मपि पर्युषणायां पुष्पाणामे-वाप्राप्त्या शासनापभ्राजनां मेनिरे, तत एव च तदर्थं भगवतो वज्रस्वामिना विकुर्वाः तेऽपि तानि विमानेनानीय शासनस्य प्रभावनां चक्रिरे, न चैतत्पुष्पाणां द्रव्यपूजायां मुख्याऽङ्गतामन्त-रेण, किञ्च-श्रीसमरादित्यचरित्रे भगवन्त श्रीहरिभद्रसूरयो ऽप्येवमेव भाषयाञ्चक्रिरे समरादित्यपूर्वभवगुणचन्द्रस्य पुरो विजयधर्माचार्यैः स्वपूतमस्तमाल्यसान्निध्य-येषण कुसुमनियर

वासरविरमंमि तो पयट्टा ति, तथा 'भणियाणि य जिणचंदे वंदह काऊण कुसुमवुट्ठि ति। पुरओ जिणाण जेण मुच्चह संसारवासाओ ॥१॥ त्ति सुव्रतार्योपदेशे पुष्पवृष्टिमूलक, काऊण कुसुमवुट्ठि गंधड्ढं कुट्टिमंमि जिणचंदे। अहं वंदिऊण य तओ गणिणी समीवे निसण्णाइ ॥१॥ ति, विजयधर्मस्य सपत्नीकस्याचरणेति च, समरादित्यसंक्षेपेऽपि श्रीप्रद्युम्नसूरय –' गृहीतफुल्लावुत्फुल्लनयनौ च गतौ युवा'मिति, तथा 'तौ चावोचत् पेशलया गिरा ॥ भद्रौ जिनाग्रत पुष्पवृष्टिरत्र विमुच्यताम्। विमुच्येथां यथा कारागारात् संसारवासत ॥ तथा कृत्वा युवा'मिति चोचाना पुष्पपूजामादावाहु, 'काले सुइभूएण विसिट्ठपुप्फाइएहि विहिणाउ'त्ति पञ्चाशके, 'विसिट्ठपुप्फाइएहिं जिणपूये'ति च, चैत्यवन्दन वृहद्भाष्ये-अगंमि पुप्फपूयेत्युक्त, देवेन्द्रसूरिभिरपि अगाग्गभावभेया पुप्फाहारत्थुईहि पूयतिगमित्याद्युक्त्वा पुष्पाणामेव मुख्यांगतोक्तेति, चैत्यवन्दनचूर्णौ च-तिविहापूया पुप्फेहि णेवेज्जेहिं थुईहि येति, 'गोसीसचंदणाईहि विलिंपित्ता य पूयए ॥२५॥ पुप्फेहिति श्राद्धदिनकृत्ये, स्नानविलेपनयोर्भूमिकात्वमुक्त्वा पूजा पुष्पाद्यैवोक्ता, ' पूयंपि पुप्फामिसथुई पडिवत्ति'भेयत्युत्तराध्ययनेषु, दव्वथओ पुप्फादीहित्यावश्यके, भावस्तवे न विरोध

एतदुच्चयनादिभि 'प्रवर पुष्पादि सदा चाद्यायां सेवते तद्वाते'ति-षोडशके,'अष्टपुष्पी समाख्याते'ति अष्टकप्रकरणे, 'य पुष्पैर्जिनमचेति स्मितसुरस्त्रीलोचनै. सोऽर्च्यते' इति सूक्तमुक्तावल्यां, शुचि पुष्पामिषस्तोत्रैरिति योगशास्त्रे, पुष्पाद्यर्चा जिनाज्ञा चेति विंशतिस्थानकचरित्रे इत्यादिषु पर शतेषु ग्रन्थेषु पुष्पाणां द्रव्यपूजाया आद्याङ्गत्वं मुख्यत्व च, अत एवारामस्य देवायार्पणं देवार्थ वाऽऽरामस्य करणमप्यनुज्ञायते, चतुष्पथादिषु सर्वकालं लभ्यानि वहिरप्यारामादिषु सुखोच्चयानीति, दुर्गताया सद्गति श्रीमत परमार्हतकुमारपालस्य तादृक् प्रभावकपरतया जन्मापि पुष्पार्चायाः, 'मल्लइहिं पूया सक्कारो वत्थमाईहितिसिद्धं वच', महिता पुष्पादिभिरित्यावश्यके, 'पुष्पामिषस्तोत्रप्रतिपत्तीनां यथोत्तर प्राधान्य'मिति ललितविस्तरायां, तन्त्रान्तरवचन चापि 'पुप्फक्खयथुईहि तिविहा पूये'त्ति प्रवचनसारोद्धारेऽपीति ॥

प्र० ५९८–ननु कर्मणो वन्धे प्रकृत्यादिक्रमे किमिति प्रदेशवन्ध भण्यतेऽन्त्ये, यत आदावेव स भवति, सत्येव तस्मिन् प्रकृत्यादीनां भावादिति ?॥

उ०–सत्यं, आदावेव प्रदेशबन्धस्तमाश्रित्यैव प्रकृत्यादिबन्धाश्च, पर योगजन्यबन्धागतकर्मपुद्गलास्तु नियतविभागा

पर मस्पायापरणीयतया विशेषबन्धस्तु प्रत्यन्तरकर्मपुद्गलस्स क्रमेणैव स्यात् स च सकम पर्यन्त इति प्रदेशबन्धस्य पर्यन्त उगम्यास सामान्यतत्कालीनकर्मप्रदेशबन्धस्तु प्रागेव मत पथासंसूनसूमादिषु सपस्य रचना इत्यस्थितदीर्घस्थितिमन्द्रानुभावस्य तीव्रानुभावता अल्पप्रदेशस्य बहुप्रदेशता भवतीति मम भाति इति ॥

प्र० ५९९–मानपरिहारेण साधुनाऽपरिहानस्य साधाश्लेऽशनादिक न प्राह्यमिति साधुसामाचारी व्याख्यायते चापरिहानस्थविराणां दशानां कृते पिण्डादिदशकमपि गृहीत्वा प्रवेश्य स्थविरान्प्रति इत्युक्तं तत्कथमिति ?।

उ० – सामाचारीवत् पर्युषितान् साम्भोगिकानुद्दिश्य व्याख्याप्रवसितवत् चतुष्क सम्भसंभोगिकविषय चेति सम्भाव्यते दशानामन्येष्व शक्यमिति अधिकेषु च पिण्डादिषु पश्चान्मोऽर्थिसम्भव इति च पिण्डसीमां दशकमुक्तमिति ॥

प्र० ६००–ननु परार्थं गृहीतस्य वस्तुन स्वयमागेऽयन्तासम्भवात्तन्निषेधो यौक्तिकः परं स्वार्थं गृहीतस्य प्रदानक्ये निषिद्ध ? निमन्त्रणाया सामाचार्या निषेधापत्तेरिति ।

उ०–सत्यं, पूर्वसूत्रे ग्लानाधिकार इत्यौपचारिकपाण्येतामीति न विरोध ॥

प्र० ६०१–ननु अतिथिसंविभागे 'देसकालसद्धासक्कारकमजुयंस्यावश्यके तत्र पेयादिका परिशटीत्युक्त, 'देसयसद्धसक्कारकमजुयं'ति श्रावकप्रज्ञप्तौ वृत्तौ च तदीयायां पाकस्य पेयादिपरिपाट्या प्रदानमित्युक्त श्रीधर्मघोषसूरिदेशनायसरे श्रीमाणीभद्रचरित्रे पानाशनखाद्यस्वादसंस्तारकादिकमिति क्रम उक्तः श्रावकधर्मे च 'असणपाणखाइमसाइमओसहभेसज्जवत्थपीठफलगसेज्जासंथारएणं'त्युक्त परं सर्वोऽपि स दाने निमन्त्रणानन्तरं दानस्य भावात् तत्रास्ति कश्चित् क्रम इति चेत्।

उ०–निमन्त्रणप्रकरणं भगवत्यष्टमशतकेऽस्ति तत्र चाशनादि पिण्ड-प्रतिग्रह-गोच्छक रजोहरण-चोलपट्टक कंबल-यष्टि संस्तारकेति क्रमेण प्रयत निस्थापपाणीनि औधिकान्येतानि, तृतोऽपयमेवं निमन्त्रणम् ॥

प्र० ६०२ – ननु 'आलोयणापरिणओ सम्मं संपट्ठिओ गुरुसगासे। [illegible] अंतराधि कालं करेज्ज आराहओ तहवि ॥१॥' ति सिद्धान्ताद् विनैव निन्दागर्हादिक शुध्यति पापमिति चेत्।

उ०-गीतार्थविषय गीतार्थश्चाकृत्यकरणस्थान एव 'इहेव ताव अह एयस्स ठाणस्स आलोएमि'त्यादिवचनात् कृतालोचनानिन्दागर्हादिक स्यादिति तस्यान्तराऽपि शुद्धिः ॥

प्र० ६०३-ननु 'एगागियस्स दोसे'त्यादि वचनात् वासुदेवमातृदेवकीगृहे च सघाटेनैव साधूनामागमनोक्तेश्च कथमनगारस्य भिक्षाचर्यायामेकाकित्व ? येन 'निगंथेण ये'त्यादिनाऽकृत्यस्थानसेवनासत्रमिति ॥

उ० – कारण एकाकिना सघाटिक वा वचयित्वा तथाभवनमिति ॥

प्र० ६०४ – ननु ये केचित्पृथिवीकायिकादिभावमागतानामेव शास्त्रसिद्धां व्यवहारराशिकतामनभ्युपगम्य छेदनाद्यविषयतामात्रेणोपमितिकारादिभिरुपचरितामनवुध्य च बादरनिगोदानपि व्यवहारराश्यन्तर्गतान् मन्वते सर्वान् ते आवश्यकस्थं 'सेसा संसारत्था सुयपरिवडिया हु ते सव्वे त्ति सव्वजीवेहिं सुय ति च कथ संगमयिष्यन्तीति ?।

उ० – अत्र निगोदानन्तसिद्धमानजीवव्यवहारितावाप्तिविषये अव्यवहारराशिगतस्यैव जीवस्यानादितायां तदितरस्येतरतायां च त एव प्रष्टव्या ॥

प्र० ६०५ – ननु सम्यग्दृष्ट्यादीनां सम्यक्त्वादिपर्यायता स्यात् परमक्षरसज्ञ्यादयस्तु श्रुतस्य भेदा तत्कथ ते निरुक्ता? इति।

उ० – साक्षरससज्ञसम्यग्लब्धताद्यपारमितपारग सद्गमसर्वाङ्गवेत्रित्यादीनां पदानां श्रुतपारगे व्यवहारादिति ॥

प्र० ६०६–ननु कृष्णेन या स्थापत्येन दीक्षां प्रतिपित्सूनां मित्रज्ञातीयस्वकमम्बन्धिपरिजनस्य योगक्षेमक्रिया प्रतिज्ञाता सा कस्मिन् दानेऽन्तर्भावनीयेति ?।

उ०-संयमसहायार्थं सा प्रतिज्ञा, दान च तत् 'पच्छाउरस्स वि य ण'ति वचनादनुकम्पाया, क्षायिकसम्यक्त्वश्च स धर्मे धर्मबुद्धिक एव, न तद्योगक्षेमसम्बन्ध्यारम्भादिने धर्मरूपोत्पादको नेति, अत एव न निषिद्धो भगवताऽरिष्टनेमिनेति॥

प्र० ६०७-ननु अनुकम्पादानस्यासंयतदानरूपत्वाद् धर्मत्व कथमिति ? चेत्।

उ०-व्याख्याप्रज्ञप्तौ सप्तमेऽष्टमे च शतके स्पष्टतया प्राणभूतजीवसत्त्वानामनुकम्पया सातवेदनीयरूपपुण्यधर्मो निरूपित, ज्ञातसूत्रे मेघकुमारजीवहस्तिना प्राणाद्यनुकम्पयैव

मिथ्यात्विनापि सता ससारः परिमितीकृतो मनुष्यायुरादीनां लाभश्च यस्य अत एव संघट्टकाले विज्ञपचौरत्वामे यच्येना-प्रपातश्राने धर्म इति कृत्वा न दत्तमिति निषेध एव श्रीम ह्वीराने च सांवत्सरिकदानावसरे दीनानाथादर्थं महानसानि कृतानि निशीथस्तानि सूत्राणि स्वमतादर्शिपयाणि, पुण्यमयी भूत्वा कारुण्यप्रतिज्ञया विप्रमाक्षपनोन्मुखस्यापि दिप्पयाणि तत पुरस्याधिकारसमानीति सविशेषपमत्वाविद्यिप्याधिकार त्वाच्च तयां न समावेशा ।।

प्र० १०८ ननु व्याख्याप्रज्ञप्त्यावसीयतद्दानस्यैकान्तपाप कर्मकारणता सा कथमिति ?।

उ०–ननु भ्रान्तोऽसि दाननिषेधपदरेण तत्रासंयतादिवि शेषणात् गुरुत्वज्ञमतिकम्यनयान्यात् पात्रीयानेषणीयप्रासुका प्रासुकयो पात्रकैरणीयाधिकारित्वप्रसंगात्, अतः मा अवि दृष्टात्म्मावमहत्पपोष्यतासूचनाय पात्राष्यादिकगुरुविषयकत्व गुरुत्वबुद्धिप्रयुक्तदानविषयमेव तत् मतस्येव च पात्राप्यन्या-दिषु गुरुत्वबुद्ध्या दाने एकान्तेन पापबन्धः, शासनाभिप्रत्यनीक त्वाच्चानुकम्पादानगोचरः ॥

प्र० १०९ – ननु 'कृत्वैवं यो विधानेनेत्यष्टकप्रकरणे 'काले सुसम्पूर्ण'ति पंचाशके 'शुचि पुष्पामिषस्तोत्रै'रिति यागशास्त्रे च प्रतिपादितत्वात् शुचित्वापरपर्याय स्नानं विधेय मनूद्य वा हेयमिति ? चेत्।

उ० शृणु सर्वेषु वाक्येष्वेषु स्नानस्य विधानतोऽप्यसिद्ध्या, तत एव च विहाय शुचितां पूजाविधाने प्रायश्चित्तमपि धार्यमेव धनस्तावाद्विधाने स्पष्टमेव शास्त्रखण्डनं परं तच्छुचि तायां विधानं न धर्माङ्गतया पुष्पादिसामग्रीतारतम्ये निर्जरा पुण्यकर्मफलतारतम्यवत् शौचतारतम्य तत्तारतम्याभावात् आशा-तनावर्जनाभिप्रायेण शौचस्यास्त्येव विधेयता अत एव 'तस्येन इति शोभनमि'त्यत्र देवतातिथिपूजनार्थेकत्वेनैव तस्य शोभन त्वाभिधानं, सर्वथाऽनुपत्त्य तु यदा स्नाता भवेत्तदा पूजयेद् तिथिदेवता इत्यागमेन न तु त्रिकाल शुचिनाऽतिथिदेवपूजन विधानं प्रतिपादितं, नियत त्रिकाल देवपूजन तु यत्र तु शास्त्रेषु प्रतिपादितमेव तथा च धर्माङ्गतानिषेधायानुपपत्त्योऽपि स्नानस्य पूजनार्थमध्येणतया विषयतैव अत एव देहप्रक्षालनरूपद्रव्यशौचपर विकल्पव्यवहारकरणद्रव्यशौचस्य धर्माङ्गत्वाभिप्रायेण विधेयत्वा भावेऽपि धर्माङ्गकरदेवातिथिपूजनाङ्गतया विधेयत्वमङ्गीकरणीय

मेव, शौच च 'जलेन देहदेशस्य, क्षणं यच्छुद्धिकारण। प्रायोऽन्यानुपरोधेन, द्रव्यस्नान तदुच्यते' ॥१॥ इतिश्लोकेन भगवद्भि श्रीहरिभद्रसूरिभि क्षणिकशुद्धिकारकतयोक्तत्वात् देहत्वच एव व्याख्यान्ति श्रीजिनेश्वराचार्या–देहदेशस्येति–शरीरत्वग्लक्षणावयवस्येति, युक्तं चेदं शरीरत्वक्शोधन, सम्भवित्वात् तस्य क्षणमपि शौचस्य, मुखाद्यन्तरवयवाना तु न क्षणमपि शौच, शतशो गण्डूषादिभि प्रक्षालनेऽपि मुखान्तरवयवस्य शौचत्वाभावात्, तथाकृतेऽपि तन्निष्ठीवनेन शून्य न स्यात् क्षणमपि, न च कदापि तेन स्पृष्टमशनादि नाऽपवित्र स्यादिति शरीरत्वग्लक्षणदेशस्य क्षणं जलेन यच्छुद्धिकरण तदेव शौचं द्रव्यस्नानापरपर्यायं, अत एव श्रीपञ्चाशकवृत्तौ श्रीअभयदेवसूरय –'स्नातेन–जलक्षालितदेहेन देशत सर्वतो वा, तत्र देशतो विहितकरचरणमुखादिशौचेन, सर्वतस्तु जलक्षालितसर्वशरीरेणे'त्युक्त्वा देशसर्वत्वक्क्षालनेन शौचमाहु, एव चापारितनमस्कारसहितादे स्नानपूजाकरणं कृते च स्नानपूजने नमस्कारसहितादे प्रत्याख्यानं न युक्तिविकलमिति, निर्दिष्ट च तथा योगशास्त्रादिष्विति ॥

प्र० ६१०–ननु 'खामेमि सव्वजीवे सव्वे जीवा खमंतु मे' इत्यत्र परस्य यान्यपराधपदान्यात्मना कृतानि तेषां क्षामणाकरणं योग्यमेव, परं परान् प्रति तेषां क्षामणाकरणेऽभियोगस्तु क्षाम्यन्त्विति वचनेन क्रियमाण कथ व्रजत्यौचितिमिति ? चेत्।

उ०–नेयं प्रेरणार्था विभक्ति· किन्त्वाशीरर्था, तेन चाशास्तेऽसौ प्रतिक्रामको यन्मत्कृतापराधनिमित्तेन क्रोधादिदोषभागिनो मा ते भूवन्निति ॥

प्र० ६११–ननु देशविरतान्तगुणेषु असंयतादीनां सम्भवात् किं ते नासंयतेत्यादिविशेषणा ? इति चेत्।

उ०–सत्यं, 'समणोऽहं संजये'त्यादिवचनात् श्रामण्येन सहभावात् सयतादीनां नान्यत्र तद्भावदर्शन, यथा सयतत्वे सत्येवाप्रमत्तभावस्य सम्भवात् प्रमत्तेति षष्ठे सयतगुणे विशेषण सम्यग्दृशां विरताविरतत्वसम्भवाच्चतुर्थे अविरतसम्यग्दृश इति, तत्र मिथ्यादृगादीनामविरतत्वेऽपि विपक्षाभावादेव नाविरतमिथ्यादृश इत्याद्युच्यते, तापसादीनां गुरुपदत्वाभिमानाद् गुरुतत्वे च विपक्षसम्भवादविरतासयतेत्यादि कथ्यते, नारदोऽपि लिङ्गीति तद्विशेषणमिति ॥

प्र० ६१२–ननु धर्मिष्ठानां बलीयस्त्वादिपदानां प्रशस्तत्वाद् भवेदाशंस्यता'मित्ति मे सव्वभूएसु'त्ति वचनेन सर्वभूता-

स्वागतागम तदितरस्यापि तत्प्रशंसनात्कथं नाप्रशस्तस्य तत्प्रार्थनाया ? इति चेद्।

उ०-अधर्मिणां बलीयस्त्वादीनामसाधुत्वेऽपि सम्यग्दर्शनास्तु तैरसमपि बलीयस्त्वादिप्राप्तिमेवाभवस्यति सुखमाप इत्यादिव घनाय तरां सुविरतादिष्वपि सुखिता एव च भवन्ति

प्र० ११३-ननु भगवतः महावीरस्यापत्यस्य स्वप्नदृष्टा रम्य फलं शासनस्य प्रभावकस्यापि स्वस्य न तु शासनस्य तर्हि पुण्यानुबन्धागतस्य स्वप्नदर्शकस्य फलं शासनमा श्रितमिति चेत् ।

उ० - सत्यं आध्यानिकपारिरियायाप्रयोगेण निर्वाणस्या सद्भावात् सुखः स्यात्, ततस्तत्फलं शासनस्याज्ञातमिति ॥

प्र० ११४ - ननु आषाढचातुर्मास्यां प्रव्रज्यादानं कस्मात् न भवति ? चेद्।

उ० - रात्रमात्यमहर्यादिकासु सत्यप्यनुगृहीता न प्रव्राज्यन्ते, भस्मपुष्यादिगमनादिना शासमापन्नाभावात् सम्भवात् स्वपुष्यमपि पुराणान् भवितीव विरहय्य नाभ्ये प्रव्राज्यन्त तत एव ॥

प्र० ११५ - ननु प्रव्रज्या मुण्डापनोपस्थापना च कदा कृता भवन्ति ?।

उ० - सचित्तस्यागमिताप्रमणोपासनामावित्ताध्याचाराम्यु पगमे दिवा रात्रौ यत्र तत्र वा प्रव्राज्यते शुभमुहूर्ते समये तु मुण्ड्यते, षड्कायव्रतत्रिकरणयोगैस्तद्वधपरिहारपरीक्षायौग्यस्तूपस्थाप्यते प्रथमां प्रतिपद्य सचित्ताकोऽनगारवेषधरः शैक्षक, षण्मास्या उत्कृष्टतः परीक्षिते मुण्डिते च शिष्ये, उपस्थापिते पर्यायायत इति भेदास्तेषामिति ॥

प्र० ११६ - ननु ज्ञानाद्याचाराणामतिचाराः प्रतिक्रमण सूत्रेण प्रतिक्रम्य शोध्यन्ते तेनाशुद्धानां च तेषां शुद्धयर्थे कायोत्सर्गः क्रियते इति कथ्यते, तत्र के ते प्रतिक्रमणेन न शुद्धा अतिचारा यच्छुद्धयर्थे कायोत्सर्गकरणं कायोत्सर्गेणाप्यशुद्धाना मतिचाराणां किं भवेदिति ? चेत्।

उ०-सत्य, प्रतिक्रमण आलोचनारूपगुरुनिवेदनानन्तरमेव स्यात् निवेदने ज्ञातानामेवातिचाराणां न त्वज्ञातानां न च प्रतिक्रमणेऽज्ञातातिचारप्रतिक्रमणमस्त्यत्र पाठः, ततस्तज्ज्ञाता तिचारपापानां शुद्धयर्थे कायोत्सर्गोऽनाभवेत् कार्यो क्रिया मत एव चेत् कायोत्सर्गकरणमुत्तरीकरणतयाऽभिधीयत न च

ज्ञानाशातेभ्य इतरेऽतिचारा इति तदशुद्धताशंकाया अनवकाशः, एव एवाध्येर्यापथिकीतत्कायोत्सर्गयोरपि, पर तदर्थं 'तस्स उत्तरीकरणेण'त्यादि सूत्रं स्पष्टं शब्यते इति ॥

प्र० ६१७-ननु ईर्यापथादे प्रतिक्रमणादिषु किमिति 'इच्छाकारेण सदिसहे'त्यादिना सदेशनस्यादेश कथ ? विधानस्यादेशस्तु स्वच्छन्दतापरिहाराय युक्त एवेति चेत् ।

उ० – सत्य, विधानादेशप्रार्थनमपि न बलात्काराभियोगरूप किन्तु गुर्विच्छानुरूपमेवेति ज्ञापनाय सन्देशनादेश, अत एव सयमशरीराबाधसातपृच्छायामपीच्छकारीतिपदमादावेव पठ्यते॥

प्र०६१८-ननु अनशनस्वाध्यायवैयावृत्यादिषु निर्जराकार्येषु आलोचनाप्रायश्चित कथ' यतस्तत्कर्तव्यमेव शास्त्रोपदेशानुसारेण जायते, कथ च शास्त्रबोधितकर्त्तव्यताकेषु समित्यादिषु सवरकार्येषु नालोचनेति ? चेत् ।

उ०-सत्य, निर्जराकार्याण्यैच्छिकानीति तत्र युक्तैवालोचना, गुर्वाज्ञामन्तरेणैच्छिके कार्येऽविनय, समितिगुप्त्यादयस्तु नियता एव कर्मबन्धनिरोधकत्वात् नियतत्वादेव च न तत्रालोचना, वाचनादयो गुरुभिरनुज्ञाता क्रियन्ते, समित्यादयो नैव तैरादिष्टा', क्रियते उपदेशस्तु द्वयोरपि साधारण एव, अनशनादीनि प्रत्यापायसम्भवे निरोध्यानि, समित्यादयस्तु प्रत्यापायानभिभूयापि कार्याण्येवेत्यपि विशेषो द्वयो, तत एव चालोचनेतरे अपि तत्रेति ॥

प्र० ६१९-ननु कृतनमस्कारसहितप्रत्याख्यान. पारयित्वैव तत् प्रत्याख्यानं देवपूजां करोति अपारयित्वा वेति, वयं तु नमस्कारसहित पारयित्वैव देवपूजाविधान युक्तियुक्तमुत्पश्याम। यत श्रीयोगशास्त्रवृत्तौ कलिकालसर्वज्ञा श्रीहेमचन्द्रसूरय 'शुचिपुष्पामिषस्तोत्रै'रित्यस्य व्याख्याने शुचि –मलोत्सर्गदन्तधावनजिह्वालेखनमुखप्रक्षालनगण्डूषकरणस्नानादिना शुचि सन्नि'त्युक्त्वा पुष्पामिषस्तोत्रैर्देवार्चनमाख्यान्ति, न च जिह्वालेखनगण्डूषकरणानि सप्रत्याख्यानस्य स्युरिति श्रीसेनप्रश्नोत्तरे 'शुचिः पुष्पामिषस्तोत्रैरिति योगशास्त्रादि(त्र)वचनान्मुख्यवृत्या दन्तधावन कृत्वैव देवपूजां कुर्वन्ति,पौषधोपवासादिकर्तुकामाश्च दन्तधावन विनापि देवपूजां कुर्वन्ति प्रत्याख्यानस्य बहुफलत्वादि'ति प्रोक्त, ततो न येषां पौरुष्यादिविशेषप्रत्याख्यान तै पारयित्वैव नमस्कारसहितं देवपूजा विधेयेति। अत एव श्राद्धविधौ उपवासपौरुष्यादिप्रत्याख्यानिनस्तु दन्तधावनादि विनाऽपि

शुचित्वेन तपसो महाफलत्वादिसूचनया कृतधावनं विना शुचि-पौरुष्यादिप्रत्याख्यानिनामिति स्थापितं, ततश्च नमस्कारसहितस्य तु दन्तधावनेनैव शुचिरिति स्पष्टं ज्ञापितमिति चेत्।

उ०—सत्यं भवतो तावत् मलोत्सर्गमविधायापि न मुख-शुद्धिं कृत्वा पूजनं स्यात् तस्यापि तत्र समावेशात्। किञ्च—स्वयमेव शास्त्रकारा जिनबिम्बपूजानन्तरं तत् प्रत्याख्यानं नमस्कारसहि-ताख्यानं सङ्केतरूपं च गण्ठिसहितादि कुर्वन्त्याहुः। ततश्च निरस्तास्ते वाचालाः ये प्राहुः पारयित्वैव नमस्कारसहित-प्रत्याख्यानं देवपूजनं कार्यमिति श्रीहेमचन्द्राचार्याः प्राहुरिति वावदूका इति किञ्च—गृहबिम्बान्यभ्यर्च्य नमस्कारसहितादिप्रत्या-ख्यानं कृत्वा चैत्यगृहं गच्छेत्। तत्र गुरूणामभ्यर्णेऽपि तदेव नमस्कारसहितादि प्रत्याख्यानं प्रकाशयेदित्यपि, 'ततो गुरूणाम-भ्यर्णे, प्रतिपत्तिपुरस्सरं। विदधीत विशुद्धात्मा प्रत्याख्यान-प्रकाशनम्' ॥१॥ इत्याहुराचार्या हेमचन्द्राः। किञ्च—श्रीहेमचन्द्र-सूरिभिरेव शुचिपदस्य व्याख्याने मलोत्सर्गादिव्यतिरेकेण स्नानेन कस्यचिदपि शुचित्वमिति तदपास्यति शरीरशुद्धिरूपस्यैव स्नानस्य तेन च शौचमिति ततश्च नापारितनमस्कारसहितस्य देवपूजा न वा देवपूजाया अनन्तरं नमस्कारसहितप्रत्या-ख्याने चेति वचो युक्तिरिक्तमेव, किञ्च—श्राद्धविधिप्रकरणादि-धर्मसङ्ग्रहादिषु स्वयमेव देवपूजानन्तरं नमस्कारसहितादि प्रत्याख्यानमिति। श्रीपञ्चाशकवृत्तौ श्रीअभयदेवसूरिपादा अप्याहुः—जिनपूजा प्राग्दर्शिता तदनन्तरं च प्रत्याख्याने विधेयमतस्तद्-विधिं विभणिषुर्गाथाद्वयमभिधातुमाहेति। प्रश्नोत्तरग्रन्थेऽपि प्रत्याख्यानस्य महाफलत्वमुक्तमेव भक्तविधायुपवासपौरुष्यादि-प्रमुखं तत्तत्प्रत्याख्यानमसमर्थानां तस्य साक्षित्वादिति अन्यच्च देवपूजाया औत्सर्गिकः कालः सन्ध्यात्रयरूपः न च प्रातस्तनायां सन्ध्यायां अर्थात् नमस्कारसहितादिप्रत्याख्यानस्य पूर्तिरपि स्यादेन तस्यार्धे युक्तियुक्तं स्यात्, आभिग्रहिककालवतामपि न पारणाय प्रेरणं प्रोज्झितसावद्यानां युक्तियुक्तं, न च नमस्कारसहितस्यापि पूर्तं प्रत्याख्यानपूर्तिर्नास्ति ततः एतद्युक्तियुक्तं यत् शरीरशुद्धिं विधाय देवपूजनं कार्यं नमस्कारसहितादिप्रत्याख्यानपारणस्य न तत्र नियम इति॥

प्र० १२०—ननु अभ्युत्थानीयपीयताने प्रभ्यस्तवे च समत्वे यथास्थानं निर्दिष्टं, तत्र किमिति नाप्युपदिश्यते परं चोपदिश्यते? इति चेत्।

उ० – 'त असजमोवज्जित अण्णं च निरवसेसं खवेइ' त्ति घचनाद्द्रव्यस्तवीयमघं न भवान्तरकालान्तरवेद्यमिति स उपदिश्यते परस्यान्यथात्वाच्च तद्, न प्रमादसाधनैषीति द्रव्यस्तवधान् ससारं न वर्धयति, सम्यक्त्वादिसाध्येन प्रवर्त्तनात् शुभानुवन्ध प्रभूतनिर्जरावान् ससारप्रतनुकारकश्च, न चातस्तद्वतोऽप्रासुकदानवदल्पशुभायुषो वन्ध ॥

प्र० ६२१-नन्वर्हतामतिशयाः चतुस्त्रिंशत् ये ते स्तुत्या एव, पर ते जिनकर्मोदयजाता इत्यौदयिका, सम्यग्दृशां च स्तोतव्या औपशमिकादयस्त्रय एव भावा इति कथ तेषामौदयिकाना स्तुत्यत्वमिति ? ।

उ०-'नमो अरिहंताण'ति पदस्याराधनामिच्छतां भगवतोऽर्हत प्रातिहार्यातिशयादय स्तुत्या एव, अर्हधातोरेव तन्मूलस्य तद्वाचकत्वात्, औदयिकत्व तु तत्र न बाधक, जिननाम्नो वन्धोदयफलेषु शुभत्वादिति, क्षायोपशमिकादिदर्शनविशुद्ध्यादिकास्तद्धेतव शासनप्रवृत्त्यादिनोदय नियतापुनर्भवादि च जिननाम्न' फलमिति स्तुत्या एवातिशया जिनानामिति ॥

प्र० ६२२-ननु पूजादिष्वर्हतां पृथ्व्यादीनां विराधनाऽध्यक्षेति सा कथं कार्या प्रशस्या चेति ? ॥

उ०-नात्र पृथ्व्यादिविराधना चिकीर्षिता स्तुता च, किन्तु योऽसौ महिमाऽर्हतां क्रियते जातश्च स एव प्रशस्यते, असयतैस्त्वसदारम्भवृत्तै क्रियते च, असदारम्भप्रवृत्तानां न स्थावरवधादेर्निवृत्तिबुद्धि कुमतिविप्रतारितान्विहाय, उचितस्नात्रादिविधानं तु महत्सु क्रियमाण स्वभावसिद्धमेव, तेषां कौटुम्बिकाभ्यागतादिषु सतत तत्कृते, सयतानां त्वर्हदतिशयादिवदर्हदर्चनाद्यमनुमोद्यमेव। अत एव 'वदणवत्तियाए'त्तिवत् 'पूयणवत्तियाए'त्याद्यर्थमुत्सर्गं शास्त्रेषु गीयते न च जीववधेन विरुध्यते धर्मबुद्धि, आचार्याद्यभिगमादिष्वपि तदभावापत्ते, वर्षत्यपि तत्करणे धर्मत्वाविवादाद् ।

प्र० ६२३-ननु 'नमोत्थुण अरिहताण'मित्यस्य व्याख्याने अरिहंताण अरुहंताणमिति च पाठान्तरतया किमिति व्याख्यायते?, यत 'उणार्हति' लक्षणसूत्रेण अरहंतारिहतारुहतेति त्रयमप्येकार्थकम् ।

उ०-सत्य, 'शीङ्श्रद्धानिद्रातन्द्रे'तिसूत्रे श्रद्धादीनां ग्रहाद् ज्ञाप्यते नाम्नां व्युत्पत्तिरनियतेति, तेन रहस्य-भवप्ररोहाभावात्म-

कायक्लेशापवादं पाठान्तरवचनोपन्यासः ॥

प्र० १२४ – ननु अन्ययूथिकवादिनां कुवेषादित्वात् धर्मस्याभावात् कथं मङ्गलतेति ? चेत्।

उ०—सत्यं तत्र धर्मस्याभावस्ततश्च मङ्गलाभावः परमकाम निर्जरा तु भवत्यपि न निवार्यते कामादिपरिशेषमनोरोधावेशस्य भावात् अज्ञानादरणादावस्य कार्यसिद्धत्वात् नरनासयेवनामाभावात् सकामा न यागमत्ता ततः तस्या भजनीयता स्वपूर्वांसत्य पथ्यमभृतिमत्त आराधनाभावात् ॥

प्र० १२५—ननु 'कम्मा न तथा मूणादि त्यागायवर्ता चित- म्यस्तां तपस्यादि सकामेतिवचनाद्बालतपसः कथं न सकाम निर्जरेति ? चेत्।

उ० – सत्यं, परं न केनापि परतीर्थकेनाप्यकामभिमत धर्मार्थं । एव चाम्मनो धर्मादिम्यस्वामभ्युपगमात् तत्प्रतिकल्प- प्रत्येन न च तदर्थं तद्पुण्यापुण्यासक्तो पौरुणमिथ्यसुखाद्य- हेतुको परमते एवं मोक्षमवालेन दुःखप्रासित्रमविषमोऽपि च, एतत्रस्यास्य प्रपञ्चकोता इति न मार्गानुसारित्वीकिवाय ॥

प्र० १२६—ननु बालकामनिर्जरावतां बालतपस्विनां च को भेद ? इति चेत् ।

उ०—सत्यं, द्वितीयमार्गमाधानां तुर्यं त्वस्थानामिति स्पष्टो भेदः, न चैषामेकोप्याज्ञाविषयान्निमज्ज् ततोऽस्मैष सर्वेषां ॥

प्र० १२७ – ननु प्रतिपस्त्वनुभूयमानं परमाणुरूपाणां पृथ्व्यादीनां नित्यत्वे द्व्यणुकादीनां तेषामेवानित्यत्वमभिमन्य मानोऽपि परः स्वपक्षात् न व्यापकतया स्वीकुरुते इति चेत् ।

उ०—सत्यं. परे हि परमेश्वरं नात्मवत् स्वातन्त्र्यसंज्ञकतया साधकतया च स्वीकुर्वते किन्तु सृष्टिसर्जकतयाऽस्मितया च, एवं च तथामीश्वरप्रतिनिधिभिलावकस्य दानग्रहणादिना भक्त- जनमायत्त्वं च सुकरं भवति, जैनगुरव एव ततोऽकिञ्चना पृथक्सत्त्वपूर्णकमथाप्रियमाश, ततः स्वर्मकर्मफलदातृता च पुरुषसामर्थ्यवेतृणां तेषां सुकरैव ॥

प्र० १२८—ननु विप्रध्वंसपूर्वकसमासिः स्थिरता अस्थ- चविन्नसिद्धान्यतमाद्ग्रमाकृतमाद्ग्रकामामपि कृतपरापरगुरुत्वादि मङ्गलैनपरविशेषेण दश्यन्ते, तत्किमत्र तत्त्वम् ? ।

उ०—प्रमाणं सर्वं हि मोक्षपथानुरूपत्वात् 'मोक्षायैव तु घटते' इत्यादिवचनात् परेषामत एवाराधकता न च परम

नास्तिकानां परमास्तिकपूर्वभवतायाः स्वीकारश्च जैनानां, भोगेनापि कर्मक्षयस्वीकारात्।

प्र० ६२९-ननु सर्वपदार्थश्रद्धा सर्वास्तिकानां, सा केषांचिद् द्रव्यादिरूपेण परेषां प्रमाणादिरूपेण अपरेषां प्रकृत्यादिरूपेण अन्येषामार्यसत्यादिरूपेण जैनानां जीवाजीवादिरूपेण, तत्र किमिति जैना एव सुदृश इति? चेत्।

उ०-सत्यं, हेयोपादेयोपेक्षणीयानुकूल्येन मोक्षसाधकतया च जीवाजीवादिश्रद्धाना सुदृश, अत एव योऽर्थेषु विनिश्चयेन तत्त्व'मित्युमास्वातय ॥

प्र० ६३० – ननु अभिन्नदशपूर्वात् सर्वं सम्यक्श्रुततयोच्यते मिथ्यादृक्परिगृहीतं च द्वादशाङ्गमपि मिथ्याश्रुततयोच्यते, तत्किमिति?।

उ०-दशमपूर्वस्यापि पूर्णतया ग्रहणं सम्यग्दर्शनपरिणतावेवेति सुस्थं, इतरत् तु प्ररूपणामात्रमिति॥

प्र० ६३१-ननु बाध्यापेक्षयोर्विषगरलानुष्ठानयोरनाभोगिकतद्धेत्वनुष्ठानस्य च को विशेष? इति चेत्।

उ०-न कश्चन, त्रयाणामपि भविष्यद्भद्रत्वात्, भेदोपन्यासस्त्ववाध्यापेक्षिकः, तेन 'धनदो धनार्थिनां धर्मं कामिनां सर्वकामद'इति सौभाग्यकल्पवृक्षादितपो विधेयमिति च कथनमुपपन्न, धम्मिलादीनामबाध्यापेक्षाणामपि श्रूयते तत्तदर्थं तत्तद्धर्मदान, तथाश्रोत्रपेक्षया त्याज्यत्वे सत्यपि तयोर्नोपदेष्ट्रदात्रपेक्षया त्याज्यत्व, अत एव मिथ्यादृशोऽपि यथाभद्रकस्य गुणभावादिति, पापप्रतिषेधस्य सर्वत्रापीष्टत्वाच्चेति ॥

प्र० ६३२ – ननु त्यक्तसम्यक्त्वस्य मिथ्यादृश कति करणानीति? तत्त्वतो नैकमपि, यतो यथाप्रवृत्तिकरणमन्तः-कोटाकोटिसागराधिकाया स्थितेर्नाशक, सा च न तस्य, अपूर्वमपि तस्य प्राप्तपूर्वत्वाद् भेदे च बन्धाभावान्न तस्य, अनिवृत्ति तु अपूर्वान्तरकालमेवेति तदभावान्नेति।

उ०-सत्यं, करणत्रयं माभूत् परं मिथ्यात्वादिपुद्गलास्तु शोध्या एवेति शुद्धिकरण केन वार्येत, किञ्चानन्तानुबन्ध्युदयस्य वैचित्र्यं अत' तदुदये सम्यक्त्वाभावातिचाराश्च स्युरिति तस्य तथाविधोदयनिरासाय प्रयतनीयमेव, तथाचानन्तानुबन्ध्युदयमान्द्याय प्रयत्न इष्टव्य इति, पल्यासंख्यभागे वा सर्वाणि॥

प्र० ६३३-सम्यक्त्वज्ञानयो साधिकषट्षष्टिसागरा स्थिति

किमिति विग्रवादिषु वारद्वयमप्युते च वारत्रयमेवात्याय पूर्व सौधर्मादिष्वनेकवारानुत्पाद्य किं न पूर्यते ? इति ।

उ० – उत्कृष्टपदास्तस्या सममायस्त्वेव मत., अन्यथा अनेकवाराप्यनेकशा उत्पाद्य नागमीर्ष्व, अवश्यमातिक्रमस्तु नेष ॥

प्र० ११४–अन्वतिरिक्त मनुष्यगति तस्यार्थे औपशमिक को निरिक्षमिति ?।

उ० प्रवर्धमानपरिणामापेक्षया तथाथामूर्त श्रेण्यावेच, न च माऽभ्यनुगतिष्वति मसम्भिसास्यावममणि तदपेक्ष अत एव पृथ्व्यादिषु न तत्तेषु नयपावात पव तत्र गमने श्रेण्यारोहात्रि स्वमायाभिम्प्रवादिना तथात्वात ॥

प्र० ११ –ननु केऽप्यादिनमस्तनय ? किं सूक्ष्मा निगोदा बादरा वा तदुभये वा ? त्रिष्वपि लघु श्वास हित्वा किमिति सूक्ष्मयामा इति ? चेत् ।

उ०–सत्य अनादिवनस्पतिनो निगोतानामपि सूक्ष्मबादर तदुभयनिगोदेषु जीवानां गमनागमनमस्ति,न च तेऽव्यवहारिका तदपेक्षयैव न तेषां कायस्थितिरप्यपीति पुनरनादिवनस्पति-रव्यवनस्पतिरिति च शब्दो सूक्ष्मपृथ्व्यादीनां नामान्तिना ततो व्यावहारिकेतरतासम्भिमावोऽपि सम्भाव्येत, न चान्यस्या-दपेक्षया पृथक्संख्यामानस्यात् राशिभेदाय वनस्पते प्रत्येक वनस्पतीनां न तत्र समावेश, अविशेषावेन व्यावहारिकत्वात् निर्विशेषणवनस्पतिपदप्रसङ्गात् महत्वगाहमाव ॥

प्र० १२६–ननु कथं मूलसूत्राण्यौतिसहिताऽऽवश्यकादीनां चतुर्णामिति ? चेत् ।

उ०–सत्य दीक्षादिवसादेव तेषामध्ययने साधोरधिकार इति (न) तदर्थे पर्यायापेक्षा न च परिणामित्यापेक्षेति दीक्षामुखेऽपेक्ष्याणि तानि ॥

प्र० १२७–ननु कथं छेदसूत्राणीत्याचारप्रकल्पादीनां संज्ञेति ? चेत् ।

उ०–सत्य, साधूनां धान्यानां वा पर्यन्तकर्मेणाचारादीना मध्ययने, एतेषां तु छिन्त्वेव व्याख्यानमिति एवाऽभ्येषामागमा नामप्रासत्रानादौ तप आदि प्रायश्चित्त एषां तु तथात्वे पञ्चादि पक्षा परीक्षा चावकेऽस्मिन् नैषां दीक्षापर्यायाभ्यासेन क्रमं किन्तु अपरिणाम्यतिपरिणामिनो व्यवच्छिद्य परिणामित्वमव गम्यैव नाम्नमिति श्रीमहानिशीथावश्यकचूर्ण्यादौ छेदेतिसंज्ञा ॥

प्र० ६३८–ननु स्थानाङ्गादिषु गणधरप्रणीतेषु कथमुद्देहिककोटिकगणादीनां निह्नवानां च वक्तव्यता सङ्गता, ? पश्चाज्जातत्वादिति चेत् ।

उ० – सत्य, 'जस्सणुओगो' इत्यादिश्रीनन्दीसूत्रोक्तस्कन्दिलाचार्यवर्णनदर्शनादनुयोगव्यवस्थाकाले तथाविधानि सूत्राणि जातानि, एवमेव निर्युक्त्यनुयोगेऽपि, अत एव तत्रातीतविशिष्टतया वज्रस्वाम्यादीनां वृत्तानि तन्नमस्कारश्च ॥

प्र० ६३९–ननु श्रुतकेवलिनः श्रीमद्भद्रबाहुस्वामिनो निर्युक्तिकारत्वे 'वदामि भद्दबाहु'मित्यादि कथ सङ्गतिमङ्गतीति ? चेत् ।

उ०–सत्यं, सूत्राणां भाष्यव्याख्यानन्तरं निर्युक्तिभाष्यं च मीलित्वैको ग्रन्थो जातो व्याख्यारूप इति तानि भाष्यकृद्वचनानि स्युरिति नासङ्गति, मूलभाष्यभाष्यगाथाभि संवलिताऽपि यथाऽऽवश्यकनिर्युक्तिस्तत्तया प्रसिद्धा, तथाचारप्रकल्पादिनिर्युक्त्यो भाष्यगाथासवलिता भाष्यतया प्रसिद्धा, ग्रन्थकृद्भिरपि तथा तथा ता व्यवहृताश्चेति ॥

प्र० ६४०–'देशसर्वतोऽणुमहती'ति किमिति हिंसादिभ्यो देशतो विरतेरेकविधं ? एकविधादिभावाद् व्रतानामपि एकादिसंयोगेन भावाद् ।

उ०–व्रतत्वसामान्येऽपि अणुना विशेषणं त्रिविधत्रिविधभङ्गेनैव सर्वेषां व्रतानां सहभावेनैव भावाच्च महता विरतेर्विशेषण, निर्विशेषणव्रतशब्देन तु महाव्रतान्येव, अतः श्रावकपरीक्षाया नास्माकं व्रतानि तानि तु साधूनामितिवच्च ॥

प्र० ६४१–नन्वेकेन्द्रियेषूत्पद्यमानां तेजलजघन्यावगाहनाविचारे किमिति स्वाभरणादिघूत्पादः प्रतिपाद्यते ? इति ।

उ०–एकेन्द्रियेष्वप्युत्पद्यमाना देवा नाधोमुखा इति कृत्वा तथोच्यते ॥

प्र० ६४२–ननु केवलीसमुद्घाते समग्रे लोके आत्मप्रदेशापूरणात् संकोचाचैकीभावेन प्राबल्येन च घात. स्यात्तर वेदनादिषु कथमिति ? ।

उ०–तत्राप्यन्तर्मुहूर्तं तप्तदुग्धवत् प्रदेशानां बहिर्निस्सरणं, न च लोकव्यापितेति ॥

प्र० ६४३–ननु विकलपञ्चेन्द्रियाणां कषायसमुद्धतेभ्योऽत्यन्तहीना वेदनासमुद्धता जीवसमुदाये तर्हि कथं विपर्यय ? इति।

उ०-एकेन्द्रियाणां वेदनासमुद्घाताभावस्पष्टमाद्युर्यात् ॥

प्र० १५४ ननु वेदनासमुद्घातस्य सर्वसमुद्घातव्यापित्वात्किमर्थमेकेन्द्रियाणां कथं कषायसमुद्घाता भणिता इति ? चेत्।

उ०-तीव्रवेदनाभिभूतानां तत्समुद्घातः, न च ते तथेति यथा क्रोधवत्सु तद्विषम तद्वन्तश्च तेऽन्या इति ॥

प्र० १५५-ननु किं कषायेऽसमुद्घातास्तैजससमुद्घाता कथं नेति ?॥

उ०-अहो उत्कटस्य क्रोधस्य मुखेन निर्गम एव तैजससमुद्घात इति नियमात् ॥

प्र० १५६ ननु किमिति सागरोपमाणां न्यूनकोटाकोटी स्थित्यां क्व सम्यक्त्व तत्त्व पल्यागमासंख्येयभागमात्रस्य ? इति

उ०-ग्रन्थि यावत्प्रमाणोपमस्वेवागमन मिथ्यात्वादीनां स्थित्यां कथञ्चित् मन्दत्वेऽपि न तथाविधा शेषबुद्धिः, न च सम्यक्त्वादीनां माषस्य पल्यायुषि ते स्वपूर्वानिवृत्तिरूपाभ्यामिति ।

प्र० १५७-ननु ग्रन्थिभेदात् प्राग् या निर्जरा सा सकामा अकामा वेति ?।

उ०-भेदावस्थायाः प्राक् यथाप्रवृत्तमेव करणं तेन मिथ्यादृशां बहुबन्धकत्वेऽपि 'घुणाक्षर'न्यायेन केषाञ्चिद्बहुनिर्जरत्वसम्भवेऽपि साऽकामैव, अन्यथा यथाप्रवृत्तत्वव्याघातात् ॥

प्र० १५८-ननु पढमं नाणं तओ दयेत्यत्र मुख्यगौणभावः कथमिति ?।

उ० – दयायाः संयमापरपर्यायायाः प्राधान्यं, ज्ञानस्य तु तत्कारणत्वात् गौणत्वं, अत एव 'जया जीवमजीवे य' इत्यादिना प्रबन्धेन ज्ञानस्य जीवाजीवबोधरूपस्य संयमद्वारा सिद्धिफलं दर्शितं, सम्यग्ज्ञानक्रियाऽऽढ्य यतः, अन्यथा सर्वेऽपि तद्वन्तो जीवाः ॥

प्र० १५९-ननु अकाममृदुक्षुत्पिपासासहनानां व्यन्तरेषूत्पादश्रवणात् अकामतपसः पार्थक्येन देवायुराश्रवे मननात् सर्वेऽप्यपुण्याः सकामनिर्जरका इति सत्यमिति ? चेत्।

उ०-न मुक्ताकांक्षाणामेव तद्वतः, मनुष्यादिविहितानुष्ठानादेरकामनिर्जराङ्गत्वस्य धर्मविचारादिपूर्वकत्वात् अतएवाभिनिविष्टस्य बालत्वात् ॥

प्र० १६०-ननु आहारकशरीरस्थितिर्जघन्योत्कृष्टा चान्तर्मुहूर्तिकी तत्र कथं तैजससमुद्घातः क्रोधभवात् निमित्ता हि तेति ?

उ०—तत्रानुग्रहकारणं चेत्कुर्यादाहारकमविलम्बेन तत एव तैजसकार्मणौदारिकाहारकसयोग सङ्गच्छते, सत्यनुग्रहहेतौ न सम्यग्दृष्टिस्तत्रोपेक्षावानिति आहारकेण सहापि कुर्यात्तदिति॥

प्र० ६५१—नन्वाहारकं यदि संशयव्युच्छेदसूक्ष्मार्थावगाहनप्राणिदयार्थं क्रियते चेत्कथं प्रमत्तत्वं ? जिनर्द्धिदर्शनाय तत्करणे प्रशस्तत्वादिति।

उ०—प्रमत्तत्वं संशयापनोदादेर्न किन्तु तत्समुद्घाते प्रमत्तत्व अत एवारम्भकस्तस्य प्रमत्तो नतु तद्वानिति सिद्धान्तः अन्यथा घटसहस्रादिकरणमप्यप्रमत्ते स्यात् तथाचाराधनार्थमालोचनादिनियमस्य व्याघातात् ॥

प्र० ६५२—ननु श्रुतसामायिकसम्यक्त्वदेशविरतिसर्वविरतिलाभे च कियत्परस्परमन्तरं स्थितेरिति ?॥

उ०—आद्यं ग्रन्थौ ततः संख्यसख्यस्थितिक्षये द्वयं तत. संख्यातसागरक्षये च तूर्यमित्यावश्यकचूर्णौ, अत्र यथाप्रवृत्तनिसर्गोपदेशान्यतरेण श्रुतं तत क्षायिकसम्यक्त्वमध्ये संख्यसागराण्यन्तरं तत सर्वविरत्यधस्तनदेशविरत्यन्त सख्यातानि तत आद्यसर्वविरतेरन्तस्तावन्तीति एवं पल्योपमपृथक्त्वक्षये देशविरतिरित्यादि न विरुध्यते, अनुमात्रवर्जनस्यापि तथात्वात्परं लब्धस्य श्रुतस्य सम्यक्त्वेन शुद्धिभावः, यद् भाष्यं 'सम्यग्दर्शनशुद्धं यो ज्ञान'मिति ॥

प्र० ६५३—ननु 'मुक्खासओ न नत्थत्थे'ति श्रीहरिभद्रसूर्युक्तेः 'घने मलेऽनन्त्यविवर्त्तने'इति श्रीयशोविजयोक्तेश्च मोक्षाभिलापयान्त्यावर्तित्वं यन्निर्णीयते तत्किमार्हतं मोक्षमपेक्ष्य अन्यमताभिमतमपि वेति ?।

उ०—आर्हतमतीयमोक्षस्यावधिरूपत्वात्तदीयमोक्षमेवाश्रित्येति ज्ञेयं, अपुनर्बन्धकादेरप्यार्हतोक्तमोहतत्स्थित्यपेक्षत्वात् चेति (आदिना मार्गाभिमुखतत्पतितौ) ॥

प्र० ६५४—ननु श्रीदशाचूर्ण्यादौ शुक्लपाक्षिकस्यावर्त्तशेषः संसार उक्त योगबिन्द्वादौ चापार्धं इति कथमिति ?।

उ०—तस्वमादौ आवर्त्तशेषे सम्यत्तवलाभप्राक्कालीने उपार्धं स्यादित्यविरोधो द्वयोरपीति ॥

प्र० ६५५—ननु कृष्णपाक्षिकत्वशुक्लपाक्षिकत्वावरमेतरावर्त्तित्वसम्यक्त्वादीनि नियत्यादिभि पञ्चभिर्निष्पाद्यान्येकतमनिष्पाद्यानि वेति?।

उ०-आद्यानि चत्वारि कर्माणि दिवसमात्रेऽपि कालनिर्णायकानि प्राधान्येन 'न च भवति कालवेले'ति श्रीहरिभद्रोक्तेः षोडशके चरमावर्त्तविषयाणि यत् सम्यक्त्वादीनि क्षायोपशमिकत्वाविरूपतया तुच्छप्रधानानि शुक्लादिसहस्रारस्तु तत्रापीति ॥

प्र० १५६-ननु जैना कर्मापरपर्यायवैयावृत्त्यता पुद्गला रायलम्बना वेति ?।

उ०-नामादिजिना यद्यालम्बना भवेयु, परं भावजैनास्तु माम्नुहूलोपमपरा एव चरमावर्त्तित्वस्य पुद्गलकारप्राधान्य निश्चयात् सम्यक्त्वादीनां च तत एव प्राप्तेरिति तुच्छाना द्विपरत्वात् तु कर्मोदय आलम्बनमिति ॥

प्र० १५७-ननु 'भत्ता अहोणिस्स येऽति भावावश्यकीयं 'उभओ काल मिति च द्रव्यावश्यकीयं वचनं 'देसियराइये'त्यस्य च रात्रिदिवसयोरन्ते भवमिति व्याख्यानान्तरं चाश्रित्य तयोरन्त्यसमाविनमसत्यं तथ ' असप्पणउवागओ इत्यादिवचनात् सामायिकादिषडावश्यककरणमिति निर्विवादं पर मध्यमजिनादिपतीनां दैवसिकरात्रिकोभयप्रतिक्रमणमात्रा कारणापत्तिकाले च प्रथमप्रहरादिषु च सविषम इति कथं तयोरुद्योतकत्वमावितेति?।

उ०-दिवसान्ते भव दैवसिकमिति व्युत्पत्तिस्तु दैवसिकस्य तीर्थप्रवृत्तेराद्यौ भावे इति पक्षस्तु तेषु तस्य प्रथमतेस्त्येवमर्थे न तु सर्वत्र, अन्यत्र तु दिवसादिभिर्निर्वृत्तमित्यर्थो प्राञ्चो', दिवसरात्र्यारम्भेऽन्त्यमध्यभागात्रौत्रिदिनयोरिति तथा च भाष्यस्य योर्थया स्यादावस्था, एव च न परत्र सङ्घाटकोरः ॥

प्र० १५८-ननु द्वाविंशतिजिनतीर्थेषु यथा मुनीनां याम चतुष्कं तथा श्रावकाणां चत्वार्येणुव्रतानि न वेति ?।

उ०-सर्वेषु तीर्थेषु श्रावकानामणुव्रतपञ्चकं व्रतद्वादशक च एवमेव प्रतिक्रमणान्यपि श्रावकाणां तेषां पञ्चैव रात्रिकादीनि, आद्ये समवसरणं च विशिष्टाचारसंतो पञ्चकमपि, तेन पञ्चकस्य चातुर्मासिकेऽपि न हानि ? ॥

प्र० १५९-ननु 'गुरुविरहमि य ठवणा'इत्यत्र कस्य आदेशतया सर्वतीर्थेषु वेति ।

उ०-आद्यन्तयोरिति गुहायां गुरुमूर्ते पगासणी वा जैन तै भवाहा इसे हि संति नियमा गुरुमूले'त्यावश्यकचूर्णिवचनात् ॥

प्र० १६०-ननु नमस्कारादिक्रियावतामपि किमकर्मनिर्जरा स्याविति ?।

उ०-ओमिति ब्रूम यत मेण्ठो हि नमस्कारं कुर्वन्नेव व्यन्तरो जात अकामनिर्जरश्च स ॥

प्र० ६६१-ननु जिनकालीनप्रत्येकबुद्धादिप्रणीतशास्त्रेषु न तथा मङ्गलादिचतुष्टयोपन्यासप्रक्रमो यथाऽजिनकालप्रणीतेषु, तत्र को हेतुरिति ? चेत् ।

उ०-तदा ते उत्पन्नभगवद्गौरवा न तथा पाश्चात्या इति भगवद्गौरवादिहेतवे आवश्यकस्तदुपन्यासस्तदा यथा न तथाधुना नेति,उत्पन्ने च भगवद्गौरवे तदुक्तप्रयोजनसम्बन्धाभिधेयोद्याः स्युरिति ॥

प्र० ६६२-ननु 'देवागमनभोयाने'त्यत्र देवागमनमर्हन्नामोदयात्पर देवेच्छाकृतं चामराद्यपि पूज्यत्वेन देवानां तै कृत, पर नभोयानमाकाशगामित्वरूपं, तच्च तल्लब्ध्युपजीवनात्मकप्रमत्तकृत्यं, ततो वीतराग' कथ तत्कुर्यादिति ?।

उ०-नात्र नभोयानमुत्प्लुत्याकाशे किन्तु सुवर्णकमलेषु गमनावसरे पदन्यासाद् ध्येयम् ॥

प्र० ६६३-ननु क्रियावादिन सम्यग्दृष्ट्य इत्यत्र कथमवधारणमिति ? अशीत्यधिक शतं क्रियावादिनोऽपि मिथ्यादृष्ट्य इति शास्त्रोक्ते ।

उ०-सम्यग्दृष्ट्य' क्रियावादिन एवेत्यवधारणमिति शुक्लपाक्षिकतापि जिनोक्तनवतत्त्वश्रद्धानेऽपि मोक्षस्यैकस्याऽपि रुचिभावात् , तेनाक्रियावाद्युक्तमोक्षरुचावपि न शुक्लपाक्षिकता ॥

प्र० ६६४-ननु सम्यक्त्वधर्माद् भ्रष्टस्यार्धपुद्गलपरावर्त्तान्मोक्षो नियत , तत्किमेतावन्तं निगोदादिस्थावरत्व एवावतिष्ठते नरत्वं वाऽन्तरा लभते ? लभते चेत्कियता कालेनेति ?।

उ०-भ्रंशो द्विधा साध्वाद्यपर्युपासनादिना उत्सूत्रप्ररूपणादिना च, आद्ये,त्वन्तर्मुहूर्तेनापि नरत्वादि, अन्त्ये तु नरत्वमर्धतृतीयावलिकापुद्गलावर्त्तें पुनर्लभ्यमित्यनन्तदुर्लभबोधित्वाद् 'खेनावोगधादुभयमपि ॥

प्र०६६५-कीदृशं मोक्षमिच्छन् शुक्लपाक्षिकश्चरमावर्त्तीति च निश्चीयते ? इति ।

उ०-भवाबाधारहितनित्यकालीनसम्पूर्णज्ञानादिस्वरूपजीवदृशास्वरूपमिति, अन्यथा तु मोक्षमाणा अपि न तथेति, एवं चाभिग्रहिकमिथ्यादृशोऽपि स्युरभव्या इति ॥

प्र० ६६६-नन्वतादृशमपि मोक्षमिच्छन् किं न शुक्लपाक्षिक इति ? आममिति चेद् विपर्याद्यनुष्ठानसांमत्यं कथमिति ?।

उ० न कथञ्चित्, अतोऽयस्यामेवेन सम्मतत्वमिति 'अपुनर्बन्धकस्यैवं सम्यग्नीत्ये' त्यादि च श्रीहारिभद्रं वच इति॥

प्र० ६६७ ननु 'संसारिणो मुक्ताश्च' इत्युक्ते किमिति 'समनस्कामनस्का' ? इति ।

उ०-विकलेन्द्रियाणां समनस्कत्वेऽपि तन्मनसो व्यवहाराभावार्थं दीर्घकालिकीमन्त एव समनस्का इति, अत एव कृमिपिपीलिकेत्यनन्तरं 'संज्ञिनः समनस्का' इति, तदपि व्यवहारार्थं,तथा च पञ्चेन्द्रियेष्वेव संज्ञसंज्ञिभेदाः,तत्र च संज्ञिन एव समस्तभन्ततया ग्राह्याः, इतरेषां समानत्वेऽप्यमनस्कत्वस्य तथाविधा पञ्चेन्द्रिया एव चासंज्ञिन इति ॥

प्र० ६६८-ननु विकलेन्द्रिया हेतुवादोपदेशसंज्ञिन तदो न दीर्घकालिकी अनागतविषया संज्ञा तेषां,तथा च कथं स्वयित्व स्वस्यामप्युपुष्टादिष्वेव प्रवृत्ताऽप्यागमनमिति ॥

उ०-तथाविधायां तस्यां सत्यामपि विमर्शोऽत्रा ईहापोहादय न च दीपकालिका इति ॥

प्र० ६६९-ननु कालिकसंज्ञोपदेशात्कालिकीति नन्वुक्त व्याख्यान्तरे गृह्यते तस्या दृष्टिवादिक्याश्च को विशेषः ? इति।

उ० -विधिप्रतिषेधरूपपक्षाद्विप्रतिबद्ध प्राप्तकालिकापदेशा भावपाकरूपतापप्रभावो हीतरः, अत एव कथास्वपि तपोर्भेद स्यात्॥

प्र० ६७०-ननु 'सव्वेसिंपि य णं जीवाणमि'त्यादिसूत्रे के जीवाः किंप्रकारं केषां वा अनन्त भक्तपो भागसमाः? इति ।

उ०-अक्षरशब्देन ज्ञानं चेत् सर्वे इति निरवशेषा ज्ञात पक्षा अन्यायेन केवलिनि सम्पूर्णे ज्ञानेऽप्यनन्तभागसत्त्वस्याविरोधात् असम्प्रसङ्गे तदुक्तिस्तु अवधिमनःपर्यायस्यारनन्तमेवाभावात् केवलस्यामेवात् मतस्तु स्वपरपर्यायोपदेशाभावात् यदि चाक्षरं श्रुतरूपं तर्हि वर्ण्याः केवलिनः विरोधपरिहारस्त्वादेशासर्वग्रहात् अपि सम्भावनार्थत्वात् संसारिकेवलवर्जं चाचु सिद्धानां चर्चेन, तत्रोत्कृष्टोऽनन्तभागो गणधराणां अजघन्यस्तु व्यावहारिकानां योनिकमप्रामाण्यं वाऽप्रमित्य पृथ्वीकायिकानां सम्बधत्तसंसारि जीवापेक्षया तु अप्यपर्याप्तकायकल्पीयसूक्ष्मनिगोदस्य, आद्य विशेषापेक्षकमदी पुण्यादनुसारी परस्त्वाधाराद्धत्याद्यनुसारीति॥

प्र० ६७१-ननु श्रीमच्छिवमास्वातिभि 'जीवाजीवे'त्यादित- त्त्वनिर्देशसूत्रे किमिति नोपात्ते पुण्यपापे न च तेषां न तथाभिमते 'शुभः पुण्यस्ये'त्यादिवचनादिति ।

उ०–आत्मादेरस्तित्वे यथाऽशीतिशतं क्रियावादिनां भेदा' तथैव तन्नास्तित्वे चतुरशीतिरक्रियावादिनामिति पुण्यपापयोर्न पाखण्डिनामपि विप्रतिपत्तिरिति तत्प्रतीति सम्यक्त्वहेतुतयोक्ता, आर्यागमानुसारिणी नवतत्त्वी, अन्तर्भावपक्षे जीवाजीवयोरेव भावात्तत्त्वद्वययेव स्यात्, तत्त्वसप्तक पदार्थनवकमिति तु नग्ना एव ॥

प्र० ६७२–ननु कथमिमा भरताद्या कर्मभूमय इति ? निर्वाण कृष्यादि प्रकृष्टशुभाशुभं वा कर्म तस्य भूमय इति चेत् दुष्षमसुषमां विरहय्य नान्यदा प्रायस्तदिति तदा भरतैरावता अकर्मभूमित्वमायान्तीति ।

उ०–यत्र जाता निर्वाणादिकर्मान्वातिष्ठन्ननुतिष्ठन्त्यनुष्ठास्यन्ति ता कर्मभूमय इति तत्त्वार्थभाष्यमनुस्मर ॥

[तपोऽनवस्थाप्यस्तप पारांचिकश्चतुर्दशपूर्वधरे श्रीभद्रबाहुस्वामिनि व्यवच्छिन्नौ, शेषास्तु लिङ्गक्षेत्रकालानस्थाप्यपारांचिका यावत्तीर्थे यतिजीतकल्पे १०२ गाथा २९ पृष्ठे 'तवअणवट्ठिओ तवपाराञ्चिओ य भद्दबाहुसामिमि चरमचउद्दसपुव्वधरे दोवि वुच्छिन्ना लिंगखित्तकालाणवट्ठियपारांचिया ताव अणुसज्जति जाव तित्थं' ॥]

प्र० ६७३–ननु अङ्गोपाङ्गप्रकीर्णकादिषु श्राद्धानां प्रतिमाव्यतिरेकेण चतुर्दश्यष्टम्युद्दिष्टापौर्णमास्य पौषधेनाराध्या इति श्रूयते कथ्यते च, तर्हि ज्ञानपञ्चमीमौनैकादश्यादीनामाराधनं पौषधादिनाऽऽगमानुसारिणांकथं सङ्गच्छते ? इति ।

उ०–सत्यं, प्रथम तावद्विहरतिपदर्शनेन मासिक्य एतास्तिथय आराध्या निर्दिष्टाः, अन्यथा तत्कारिणः श्रावका नवेति विचारणीय श्रावकत्वे ते चातुर्मासिकसांवत्सरिकाणां नियमेनाराधका' भगवच्छ्रीमहावीरशासनानुगश्रावकत्वात्तेषां, परं प्रतिमासं नियमे तदभावात्ता नोक्ता, तन्नैतासामागामानुसारिता, किञ्च–श्रीमन्महानिशीथे ज्ञानपञ्चम्यामभक्तार्थस्याकरणेऽनगाराणामादिष्ट प्रायश्चित्तमित्याराध्यैव सा, अन्यच्च देशतश्चारित्रस्य तत्राधिकारात्तदाराधनाप्रधाना अष्टम्यादय एवोक्ता नैतावतान्यासामागमविरुद्धत्व दर्शनज्ञानाराधनाप्रधानानां तिथीनामनधिकारादेवानुक्ते, ताश्च द्वितीयापञ्चम्याद्या, सम्बोधप्रकरणोक्ता । किञ्च–श्रीसिद्धशिलातलादिगतान्यचित्तान्यप्यनगारशरीराणि भावावश्यककारणत्वेनावश्यकाधिकाराद् द्रव्यावश्यकतयाऽऽदराहाण्युक्तानि तथा शिवार्थिनामनुमतां-

वत्सविष्ठयमासस्थानानि स्यादेयाद्रराहाणि, अत एव श्रीआचारा-
ङ्गनियुक्त्यादिषु तत्तस्थानानां वन्दनादिना दर्शनमावभोगिति-,
तथा च यथा द्रव्यक्षेत्रप्राधान्येन तत्प्रदेशस्वरूपप्राधान्योपयोरावर
मीपता तथा कालप्राधान्येन जिनकल्याणदिनानामाराध्यतायां
का चर्चा? अन्यच कालप्राधान्यमभिप्रेत्य विबुधा अपि
कल्याणकदिनेषु गच्छन्ति यात्रायै नन्दीश्वरे अस्यां च चतुर्विंशतौ
समुदितपञ्चकल्याणकदिने मृगशीर्षशुक्लैकादशी चान्द्रचतुष्टयेषु
भवत्यपि सर्वेष्वेवमप भावात् साभ्यतकल्याणकदिनमेतदिति
विशारदाभ्यतापदवीं मनोज्ञेति ॥

प्र० १७४ ननु श्रीमन्महावीरप्रभोः केवलज्ञानपर्याय-
किञ्चिदूनानि त्रिंशद्वर्षाणि गणधराणां च प्रभासप्रभृतीनां
केवलाहार् द्वितीयादि भगवता निर्वृतेः पश्चात् शेषावपञ्चमौ
गणाधिपौ निर्वृतौ, शेषाः सर्वेऽपि गणेशाः प्रागेव भगवन्निर्वृतेः
निर्वृता इति, एवं च चतुर्थषष्ठसप्तमादीनां गणेशिनां त्रिंशद्वर्षाण्यपि
वा श्रामण्यकाल उक्तः स कथं संगच्छते? इति ।

उ० व्यवहार एव तत्र हेतु, यतोऽर्धवर्षसमाप्त्यनन्तर
दिनाद्यस्य त्रिंशद्वर्षगणना तत्र न च तेषां निर्वृतेर्मासदिनाद्युक्तानि
मताः न तेन बाधा तदुक्तेरिति ॥

प्र० १७५–ननु असंज्ञिनां देवेषूत्पादो जघन्यतो भवनपतिषु
उत्कृष्टतो व्यन्तरेष्वित्युक्तं, तत्कथं? भवनेषूत्कृष्टाधिकसागरो-
पमा परा स्थितिः सा व्यन्तराणामेक पल्यं देवेषु च स्थित्यनु-
सारेण प्रमाणान्निर्णीतः इति ।

उ०–सत्यं,परं भवनेशानां जघन्या स्थितिर्दशवर्षसहस्राणीति
जघन्यमध्यमस्थितिमद्भवनेशेभ्यः स्युरेव व्यन्तरा उत्कृष्टस्थितिका
अधिका इति, एवमुक्तौ च प्रयोजनमिदं यदुत–देवेषूत्पद्यमाना
असंज्ञिनो न पल्योपमासंख्येयभागाधिकायुष्काः स्युरिति
सोऽप्यसंख्यो भागो व्यन्तरेषु तेषां महान् भवनेशेषु स्वल्प इति॥

प्र० १७६–अव्यक्तकामनिर्जरावतां प्राग्व्यन्तरदेवेषूत्पाद उक्तः,
अत्र तु जघन्यतोऽपि भवनेशेषु, तत्कथमिति ?॥

उ०–सत्यं तथाकामनिर्जरावन्तो व्यन्तरेष्वेवोत्पद्यन्ते (इति)
नियमो क्रियते तदा मतेविरोधो दुरुत्तरः स्यात्, यतो नहि
कश्चित्पर्यासी निर्जराभिलाषी, मनसः एवाभावात्, उक्तञ्च
तात्पर्यमकामनिर्जरावतामसंज्ञिनां भवनेषूत्पादः तर्हि किंपरं
तत्सूत्रमिति चेद् अकामक्षुत्तृड्रादिसहनस्य फलार्थं, नाकामेनापि
सुखादिसहनं न निष्फलं किन्तु तद्वतामपि व्यन्तरत्वादिलाभेन

देवत्वमिति, एव द्रव्यतपोऽपि फलदमिति ध्वनितं, अन्यथाऽकामनिर्जरावन्तस्तु एकेन्द्रियाद्योऽपि न ते भव्यदेवा इति ॥

प्र० ६७७ – ननु मुक्त्यभिलाषिणां यत्किञ्चिदप्यनुष्ठान सकामनिर्जराहेतुरिति वदति कश्चित्तत्किं सत्यमाहोश्विदन्यथेति?

उ०-भगवज्जिनेश्वरोक्तं मोक्षमनुसन्धाय तदुक्तं तन्मार्गं लेशेनाऽपि सातिचारमितरं चाचरन् सकामनिर्जराक एव, अन्यथा तु न कथञ्चित्, अपूर्वकरणादे प्रागकामनिर्जराया एवाभ्युपगमात् मुक्त्यर्थमन्ये भृगुपतनाद्यपि कुर्वन्ति तेषां शास्त्रकृद्भिरनन्तरफल देवत्वमुक्त परं पारम्पर्येण सक्लेशजनकत्वेन शस्त्रग्रहणादीनामनन्तभवभ्रमणहेतुत्वं, 'परिति भवसागरमणतं चे'तिकथनेनानन्तभवहेतुतोक्ता, तथा च तादृशां कथ सकामनिर्जरालेशोऽपि, किञ्च-मिथ्यात्व नानन्तानुबन्धिनो विरहय्य, अनन्तजन्मानुबन्धकाश्च ते इति कथ तादृशा सकामनिर्जरावन्त ? इति ॥

प्र० ६७८–ननु कश्चित्कथयति यत्-व्यन्तरान्विहायान्ये सर्वेऽपि देवा पूर्वभवे सकामनिर्जराका, यतोऽकामानां व्यन्तरेष्वेवोत्पादात्तत्कथमिति ?।

उ०-तन्मतेन किं नवमग्रैवेयकान्तगामिनोऽभव्या अच्युतान्तगामिनश्च निह्नवा इति तद्वाच्यो ? ये व्यन्तरादूर्ध्वं गन्तार ते सर्वे सकामनिर्जराका सम्पद्येरन्, न च तद्युक्तमिति ॥

प्र० ६७९–नन्ववधिज्ञानिमनुष्याधिकारे 'आहोही परमाहोही' उच्यते तत्कथमिति ?।

उ०-देवनारकाणामवधिर्न केवलं क्षयोपशमरूपयथोक्तनिमित्तः किन्तु तद्भवसहचरिततदावरणक्षयोपशमनिमित्तत्वात् तदुभयनिमित्त, भवो मुख्यं च निमित्तं तत्र, परं मनुष्यभवो नावधेर्नियतकारणं किन्तु तदावरणक्षयोपशमरूपयथोक्तनिमित्त इति बोधनाय यथावधि परमयथावधिरितिशब्दौ, अधो विस्तृतज्ञानं सामान्यावधिमतां स्यादेव, तथा व्याख्यानमपि न विरोधावहम्॥

प्र० ६८०–ननु अभव्यानामाभिग्रहिक मिथ्यात्वं भवेन्नवेति।

उ०-लोकायतिकानामप्याभिग्रहिकं तदिति तस्याभव्ये सत्तायां का हानि.?, तस्य तु कस्यचित्तत्त्वाएकश्रद्धानस्योक्ते, अन्यथा पूजादेवत्वनरेन्द्रत्वाद्यर्थ तपसोऽस्वीकारप्रसङ्गात् । एवं कुदेवकुगुरुकुधर्माभिग्रहरूपमपि तत्स्यादेव, परं मुक्तिदायकतया कुदेवादिविषय तु तन्न स्यादेव, मुक्तिश्रद्धानशून्यत्वात्तेषाम् ।

प्र० १८१ ननु किमित्यपरोक्षतयाऽवस्य माद्यक प्रत्यक्षमिति प्रत्यक्षमप्यविति चोक्षयाऽपरोक्षतया लक्षणमुक्तमिति ?।

उ०–सत्य मनुभूयमानेऽननुभूयमानेतरस्य लक्षणत्वौचित्यात् पारमार्थिकप्रत्यक्षस्य सत्यत्वात् तथ न छद्मस्थव्यापकं परोक्षमेव तु तया व्यवहारिकप्रत्यक्षेण सह तु लक्ष्यं लक्षणं तस्य. अवग्रहादिषु सत्वादिदीमित्वात् इत्यमस्तो तत्सामग्रीमात्रापेक्षित्वात्, भागमोपमानानुमासु इत्यनाया उत्तरोत्तर भावेऽपि तदुत्पाद सामग्रीमात्रत्वाभाव ॥

प्र० १८२–ननु के सामिकाले त्यादीनि भगवन्मते कथं मत्या समानानीति ?।

उ०–सत्य, षड्गपिसागरायिकाया एव स्थितेस्तत्र विवक्षातत्वतुकैव सा ग्राह्या, किञ्च–स्वामित्वामसाधर्म्यस्यावधो विवक्ष्यादरणि सम्यग्मतिरेव ग्राह्या सम्यक्त्वादयाश्च सन्निपत्येन्द्रियस्य विनोक्तकथितत एव, तत फलतः श्रुतमज्ञानिकां स्यादेव, मक्षराधारमव्यामात्रित्वं भगवत्तमपि केषाञ्चिज्जीवानामिति प्रतीतावादिमतकरेण मज्ञानादीति ॥

प्र० १८३–ननु मत्यादीनि चत्वारि क्षायोपशमिकान्येव, तर्हि किं मत्यावरणानां क्षयो नास्ति ? येन न तानि क्षायिकाणीति ।

उ०–केवलज्ञानावरणक्षयकाल एव तेषां क्षयः, न च केवलिनां तदुपयोग इति न क्षायिकाणि मत्यादीनि, तत्फलं तु क्षीणतदावरणत्वाऽप्रमाणः, अत क्षीणाभिनिबोधिकावरणेत्यादि विशेषणं इति व्यवहारावसरस्तदुपयोगाभाव इति, पूर्ववर्तित्वनियमो मतिश्रुतयोर्नावध्यादिष्वसहभावनियम एव च श्रुतादीनां सम्यक्त्वाप्तौ युगपद्भावेऽपि न्यायानां न बाधः 'सम्मसयविसेसणाओ' इत्यादिनाऽज्ञानहेतुकस्ता सम्यग्ज्ञानिनामधिकारः ॥

प्र० १८४–ननु अहमस्मीति सुखी दुःखी वाहमिति च ज्ञानमनुभवसिद्धं सर्वेषां, तत्कतरद् ज्ञानं मत्यादीनामिति ?।

उ०–तन्मतिरेव गृह्यतां, न तथेन्द्रियमनोव्यापारो न तेषां च सद्भावसातत्यनियम इति। तर्हि मोक्षज्ञानरूपमनिन्द्रियज्ञानं तत्र पञ्चेन्द्रियानिन्द्रियनिमित्तमित्यत्र मनःशब्दं लघु हित्वा गुर्वनिन्द्रियग्रहणं व्याख्यातं च स्वयं भाष्ये मनिन्द्रियज्ञान मनोवृत्तिरोधज्ञानं चेति मन्यपर्यायातिभेदं मतिज्ञानमिति यतो विरुध्येत, न हि मेधा आभिनिबोधिकस्य तथ मतेरर्थान्तर मेति तत्तस्यामन्तर्भवेदिति न विरोधः ॥

प्र० ६८५–ननु 'तब्भावे सेसाणि ये'त्यनेन मतिश्रुतयो सद्भाव एवावध्यादीनीत्यावेदित', तथा चाश्रुत्वाकेवलिनां मरुदेवाप्रभृतीनां चाप्राप्तश्रुतानां कथ केवलसद्भाव ? इति ।

उ०–साक्षादागमश्रुताभावेऽपि तदभिधेयार्थज्ञान त्वावश्यक, सवरादीन् शुक्लध्यानं च विना तदुत्पादस्यैवासम्भवात्, अत एव पूर्वप्रतिपन्ननये नैकज्ञाना केवलिन, नयान्तरेण केवलमतिविकल्पोऽपि परम्परागमाभावमपेक्ष्य, तद्द्वय एव शेषभावो, द्वयमेव स्वामिकालादिभिस्तुल्यमित्यादौ तद्द्वय नान्यत् केनाप्येतावत्साधर्म्यवदिति साहश्य तद्भावभावश्चेति हेतुद्वय यत्तेनेत्येकोद्देशनिर्देशात् ॥

प्र० ६८६–ननु 'जत्थ मइनाण'मित्यादिना मतिश्रुतयोः साहचर्यं नियम्यते मतिज्ञानं चान्तराले गर्भाद्यवस्थायामपि भवति न च तत्र शब्दज्ञानमपीति ।

उ०–सांकेतिकाभिधानाभावेऽपि स्पर्शादिप्रतीत्युत्थ स्यादेव, अनुभवमात्रस्योल्लेखानुगतत्वादिति ॥

प्र० ६८७–ननु 'जत्थ मई'त्यादिना परस्पराविनाभावनियमात् मतिश्रुतयोः समस्वामिकत्वं न्याय्यमवधेस्तु कथमिति ?॥

उ०–योऽवधिमान् स नियमादाद्यद्वयवानेवेति, त्र्यज्ञानानां सम्यक्त्वावाप्तौ वेति, कालेऽपि आद्ययो स्थितिकालेन यावत्सम्यक्त्वं तयोरवश्यभावात्, अवधेस्तूत्कृष्टस्थित्या, नह्यवधिमतां सुदृशामपि मतिश्रुतवत्सदाऽवस्थाय्यवधिरिति, आद्ययोरात्मसहान्यकारणता ओघेन सर्वद्रव्यादिविषयता च पारमार्थिकपरोक्षता च ॥

प्र० ६८८–ननु कथ सम्यग्दर्शनज्ञानचारित्राणां ज्ञानक्रियोभयस्य ज्ञानसंयमतपसां वा मोक्षमार्गत्व, यतः कृत्स्नकर्मक्षयो मोक्ष स च बन्धहेत्वभावनिर्जराभ्यां, ते च संवरनिर्जरात्मकत्वाच्चारित्ररूपे एवेति ।

उ०–सत्यं, परं न सर्वयोगनिरोधरूपामयोगितां । (विना) कस्यापि, न च सा कर्मक्षपणश्रेणिरचनामन्तरेण, न च सा केवलोपयोगमन्तरा, न च स क्षपकश्रेणिमृते, न च सा क्षायिकसम्यग्दर्शनं विनेति त्रीणि च तानि दर्शनमोहनीयादिबन्धाभावनिर्जराकृतान्येव, तत्र च तानि ते च तथावस्थान्येव तत्कारणतायां तेषां तयोस्तेषां च तथात्वात्तदा विरोधो न ॥

प्र० ६८९–ननु सम्यक्चारित्रं सम्यग्दर्शनज्ञानयो सद्भाव एवेति तदेवैकं मोक्षाङ्गतया वक्तुमुचितमिति ॥

उ०–सत्यं, परं जगति कार्याणि कारणविभाक्त्वान्यपि पाद्यादिवन्नवन्ति पर्मेतय तपेविधायनाय

प्र० १९०–ननु मासे तावत् प्रकृष्टे सम्यग्दर्शनज्ञाने स्त एव औपशमिकादिसम्यक्त्वायम्बा केवलस्यानियचनात् तयोऽर्वाग्वर्ति ज्ञानादेस्तु परिणामिकत्वा चारित्रे तु मासेयक्तनोऽसंयतत्वात् कथं परिणामीति ?।

उ०–सत्यं प्रथम तावत् क्षायोपशमिक क्षायिकत्वपरि णमनात् मिथ्यात्वरूपात्, निश्चय च प्रतिज्ञाचारित्राभावेऽपि मोहामारस्व नैर्मल्यं तु प्रत्यक्षमेव ॥

प्र० १९१–ननु मनोकस्य प्रदेशमेकमपि चस्मयचपिर प्रतिपारस्येति न तत्र विवादः, परं लोकान्तवर्ती योऽप्यपि स तथाऽन्यथा वेति ।

उ०–मतद्वयमत्र, तत्र प्रतिपातिमते प्रदेशापूर्णिमत्वस्वी-कारः, तथा च लोकान्तरप्राप्त्यप्रदेशदर्शिनौ मिथौ तौ च क्रमात् प्रतिपातसम्यक्त्वप्रतिपातिनौ स्यातां परमते तु परमाव धेरेव विरहः प्रदेशमपगाद इति तस्यैवात्मसम्बन्धात्ममात्रवृत्ति समभागप्रयाविति च पस्त्वपसयम्याकमवे परोक्षियभासायसम्यक्त्व

प्र० १९२–ननु उपशमश्रेणिप्रारम्भे दर्शनसप्तकस्योपशम क्रियते, श्रेणिप्रारम्भकस्याप्रमत्तोऽविरतादिर्वा स्यात् स चैक तमस्यापि सम्यक्त्वस्य धारको नियमात् स्यात्, तत्र क्षायोप शमिकस्य नूलापशमाभावस्या तस्य तु तत्प्राप्तये स स्यात्, पर क्षायिकौपशमिकवतां स कथमिति ?।

उ०–क्षायिकमिथ्यात्वं स क्षायिकस्य तु सर्वथा तत्क्षया जातपूर्व एव योग्यायाधिकस्येव न चौपशमिकवतोऽपि जातपूर्वः, प्रथमोपशमिके कृपणमत्वात्तमेव गमने न परतः, तद्व्यन्तरकृत्व करणाभावात् एवं तु यत्नकृत तत दुष्कृत सप्तकोपशम

प्र० १९३–ननु श्रीराजप्रश्नीयोपाङ्गप्रसिद्धस्य सूर्याभदेवस्य सूर्याभाख्यं (विमान) किमावलिकाप्रविष्टं पुष्पावकीर्णं वा ? तथ वृत्त त्र्यस्र चतुरस्रं वा ? एकविमानाना कियत्पुरेणेति ?।

उ०–तत्र नावलिकाप्रविष्टं किन्तु पुष्पावकीर्णं यतस्तद्ध-नयोजनयोजने योजनसहस्रायामविष्कम्भ आवलिकाप्रविष्टानि असङ्ख्येययोजनायामविष्कम्भाण्येव भवन्ति, तत्र वृत्तमेव एता-दृग्विधगुणाधिकः परिधिस्तस्य प्रासादावतंसकावासनपस सयाजनाच पुरेणेति चतुर्मासकारपरिक्षिप्तत्वमपि विमानवृत्तस्य

प्र० ६९४-ननु तमस्कायः अरुणोदधिप्रभव अरुणोदक इति तस्याभिधानमप्यस्ति अनुपादानत्वाच्चाप्रमयतया निर्णेतु सुशक, पर कृष्णराज्य किम्मय्य किंप्रभवाश्चेति ?।

उ०-ता हि पृथिवीमय्य तमस्कायप्रभवाश्चेति भगवती-षष्ठशतकपञ्चमोद्देशात् हारिभद्रीयतत्त्वार्थवृत्तितश्च निश्चीयते॥

प्र० ६९५ – ननु सारस्वतादीनामर्चिरादिविमानानि किमावलिकाप्रविष्टानि यद्वा पुष्पावकीर्णानीति ?।

उ० – रिष्टविमान त्विन्द्रकतया शेषाण्यर्चिरादीनि तु कृष्णराज्योर्द्वयोर्द्वयोरन्तराले समश्रेण्या रिष्टस्यावस्थानाभावात् पुष्पावकीर्णानीति ॥

प्र०६९६-ननु'सीलाइं वयाइ गुणाइं वेरमणाइं पच्चक्खाणाइं पोसहोववासाइं'ति श्रावकवर्णने आख्यायते, तत्र कस्कोऽर्थः ? तानि क्रमभावीनीतरथा वेति ?।

उ०-तत्र शीलशब्देन विनयशुश्रूषाश्रवणश्रुतानि गृह्यन्ते, तदनन्तरं व्रतानीति देशाहिंसादीन्यणुव्रतानि, 'गुणाइं'ति दिक्-परिमाणादीनि गुणव्रतानि, विरमणेन तु व्रतोच्चारे मुत्कलीकृतानामव्रतानां त्याग , यथा सर्वथामैथुनस्य,नमस्कारसहितादीनि प्रत्याख्यानानि, गुणव्रतेषु गृहीतातिरिक्तपौषधोपवासा इति, न च नियमात् क्रमभाव जातिस्मृत्यादेर्व्रतादीनां भावात् द्वादशानामपि व्रतानां वैकल्पिकाङ्गीकाराच्च ॥

प्र० ६९७ ननु 'सिज्झति जनिया किल इह सववहाररासिमज्झाओ। इंति अणाइवणस्सइमज्झाओ ततिया तमि' ॥१॥ इतिविशेषणवतीगाथायां योऽनादिवनस्पतिसमूह उक्त, स क इति ? सूक्ष्मबादरनिगोदरूपश्चेत् प्रत्येक कथ न ग्राह्य ? गृह्यते चेत् किं प्रत्येकवनस्पतिरव्यवहारिक' वनस्पतिरपि सन् वर्ज्यते बादरनिगोदानामपि स्थूलत्वात्कथं न वर्जनमिति ?

उ० – अनादिवनस्पतिशब्देन सूक्ष्मबादरभेदभिन्ना एव निगोदा ग्राह्या , प्रत्येकवनस्पतयस्तु क्रमापेक्षया पृथ्व्यप्तेजोवायूनामनन्तर स्थावरकायः चैतन्य च पृथ्व्यादिक्रमेण वृद्धिमदिति नानादौ निवेशयितु योग्य , बादरनिगोदाश्च चेन्निवेश्यन्ते न अनादिवनस्पतौ तर्हि निगोदानन्ततमभागत्वं न स्यात् सिद्धानां, यद्वा सर्वेषामसुमतां मूलतोऽसांव्यवहारिकता न स्यादिति प्रक्षेप्या एव बादरनिगोदा अव्यवहारराशौ, श्रीललितविस्तरापञ्जिकाकायस्थितिप्रकरणयोरपि निगोदानामसांव्यवहारिकतैवोक्ता प्रज्ञापनावृत्तौ च पृथ्वीकायादिन एव व्यवहारिकतोक्ता, यच्च

धीउपमितिभवप्रपञ्चादिषु चाव्यवहारराशिगतस्य व्यवहारिकत्वमुक्त तत् प्रेत्यभेदशास्त्राद्यापादितं मनुष्यादिकत्व व्यवहारमेवाश्रित्येति तथैव स्पष्टीकृतमिति न तद्विरोधशङ्कापि मनेपिति ॥

प्र०१९८—ननु सिद्धानामव्यवहारराशिगमनानां संख्यासाम्ये को हेतुरिति ?

उ० प्रथमा मुख्या हेतुर्लोकानुभाव एव, यावन्मपि सिध्यन्ति यावन्ति केषुश्चिदपि तमेव सूचयति ततश्चावाप्त एवेन यदार्थे मुख्या प्रहे तु व्यवहारराशिमागतानां शरीरादिवर्ण पापुद्गलानामव्यवहारेण तावतां तावतां महत्त्वामहत्त्वयोग्यानां महत्त्वादिभिरव्यवहार्य विशेषतः प्रतिसमयं गृह्यमाणानामनन्तानन्तकर्मानुकूलानां अव्यवहारिका यद्यपि वर्णमानानामाहारादि कर्मवशगतापि कर्मणां तथापि यायानुसारित्वात्कर्मवशगस्य शरीरादेश्च मात्रात् अन्तरमस्यास्तेषां तस्य न व्यवच्छेदस्तत् यस्यमिति ॥

प्र० १९९—'मनु अत्थि अणंता जीवा जेहिं न पत्तो तसाइपरिणामो । अत्थि अणंताणंता निगोयवासं अणुहवन्ति'॥२॥ इत्यस्या विशेषणवतीगाथाया को भावार्थ ? इति ।

उ०—सिज्झंति जत्तिया किल इहयं त्यनया गाथया साधितेऽप्य व्यवहारराशौ भव्यानामभव्यच्छेदस्य तथाभव्यत्वसिद्धये गाथेयमुक्तेति सम्भाव्यते यतः स्यादेवमाशङ्का यदुत अव्यवहारराशौ सिद्धा अपि असंख्या एव तत्र न तु कोऽपि भव्य एव कालोऽनादिः सिद्धिगमनोऽप्यनादिः मोक्षगमनयोग्य भव्यत्वमव्यमादि तथा च युगपदेव भव्यास्तेषु मोक्ष गतपूर्वा न तेऽधुना यावदपि तिष्ठेयुः ततः साम्प्रतमनागत च (न) कस्यापि सिद्धिगमनं अभव्यानामेवावशेषादिति सा चाशङ्का समूलकार्यं कर्पिताऽनया गाथया यतो न हि योग्यतामात्रेण साधनविपुलेन कार्यसिद्धि, नहि सर्वाण्यङ्कुरयोग्यानि बीजानि अङ्कुरोत्पत्ति मायान्तुमर्हं युगपदा तां बिभ्रुरिति, तथाऽत्रापि सर्वेषां भव्यानां मुक्तेर्योग्यत्वेऽपि न सर्वे तामश्नुवन्ति युगपदा यथा तदङ्कुरोत्पत्तौ पृथ्वीजलाद्यपेक्षा तथाऽत्रापि भव्यानां मुक्त्यवाप्त्यर्थं त्रसत्व पञ्चेन्द्रियत्वनरत्वादीनामपेक्षा अनन्ताश्चैतानन्तेनाप्यतीतेन त्रसादिभावमपि न प्राप्ता भव्या अपि सन्त इति कथ सर्वे भव्या मुच्येरन् न च सर्वे भव्याः समानभव्यत्वाश्चेत् कथं न समकं त्रसादिभावं मुक्तिपदं च प्राप्नुयुरितिवक्तुं यास्य, प्रतिभव्यं भव्यत्वस्यैकस्यापि विचित्रत्वस्वभावत्वात् मुक्तिपदप्राप्तेराराधनाया

यावत् त्रसत्वादिप्राप्तेश्च विचित्रता तथाभव्यत्वजनितैवेति सुष्ठूक्त 'अत्थि अणन्ते'त्यादि, ननु त्रसादिभावस्य प्राप्त्यप्राप्तिभ्यां तथाभव्यत्वस्य सिद्धौ किमर्थमनन्ता इति, तथाभव्यत्वस्यात्यन्तवैचित्र्यार्थं, यतोऽसंव्यवहारराशेर्निर्गता अपि जीवा अनन्तास्तादृशा ये पृथ्व्यादिष्वागत्य व्यवहारिकतां गता अपि पुन पुन स्थावरेष्वेव गतागतं कुर्वन्ति, न च दुर्लभतमत्वात् त्रसादिभावमाप्नुवन्तीति, तत्रापि तथाभव्यत्वमेव हेतु., न च वाच्यं व्यवहारराशिमागतानां बहुनापि कालेन तथाभव्यत्वपरिपाकात् भाव्येव मोक्ष, एव चाभ्युपगतेऽपि तथाभव्यत्वे अनन्ताना त्रसत्वाप्राप्त्याऽभ्युपगते च व्यवहारराशेरानन्त्ये कालान्तरे सर्वभव्यानां मुक्तिर्भव्योच्छेदश्च तदवस्थ एवेति, यत निगोदवासमप्राप्तव्यवहारभावा सन्तोऽनन्तानन्ता अनुभवन्ति, मुक्ताश्च सर्वत्राऽपि काले एकनिगोदानन्तभागरूपानन्तसङ्ख्याका एवेति न भव्योच्छेदो न च सर्वेषां भव्यानां मुक्तिप्रसङ्ग, अत्रेदमवसेयं–प्राप्तत्रसादिभावाश्च सेषु असङ्ख्या एव तथाभूता अपि पुन' स्थावरत्वमनन्ताः अप्राप्तत्रसादिभावा व्यवहारराशिगता अनन्ताः व्यवहारराशिमप्राप्ता निगोदजीवास्त्वनन्तानन्ता, एवमेव चाव्यवहारराशिसिद्धिरपीति सर्वमागमवचनमवदातमिति ॥

प्र० ७००–ननु अव्यवहारराशावनाद्यनन्तकालस्थितिके साधिते महानागमविरोध, यतोऽनाद्यनन्तकालिकमभव्यानां मिथ्यात्वाज्ञानादि दर्शित परं जीवानां सूक्ष्मबादरनिगोदादिगतानामपि न कायस्थितिरनाद्यनन्तकालिकी निर्दिष्टेति ।

उ०–सत्य,सिद्धान्ते कायस्थितिस्तेषामेव निरूपिता येऽन्यत आगत्य तिष्ठन्ति यावन्त काल, तत्र या सूक्ष्मबादरोभयेषामपि निगोदानामपि कायस्थिति साप्यन्यत आगत्य तत्र स्थितानां नत्वनादितस्तत्र स्थितानां स्थास्यमानानां परावर्ताभावादाद्यन्ताभावात् प्रारम्भान्तयोरभावात् तत्र तदुक्तेरनुपयोगादिति ॥

प्र० ७०१–ननु श्रीकल्पसूत्रे 'नवसया वइक्कंता दसमस्स य सयस्स अयं असीइमे संवच्छरे काले गच्छइ, वायणंतरे पुण अय तेणउए त्ति संवच्छरे दीसई'त्युक्तं, तत्र पूर्वोऽवधिर्भगवतो महावीरस्य निर्वाणककाले दिनमिति कार्त्तिकामावास्या लभ्यत एव, परं परस्मिन्नवधौ को वासरो मासपक्षश्च नियततयाऽवसेय ? इति ।

उ०—नात्र स्पष्टो ज्ञेयो मासपक्षदिननिर्देशः कस्यामपि वस्तुतो परेषु वा शास्त्रेषु दृश्यते परं कार्तिकशुक्ला प्रतिपत्त्र-पर्यवधिनवापसीक्ते सम्भावनाया अस्याः सत्यत्वं तृतीयारक-समाप्तिश्रीऋषभनिर्वाणयोरन्तरस्य चतुर्थारकसमाप्तिश्रीवीरनि-र्वाणयोरन्तरे पक्षमासादेर्भवितेऽप्यत्रामयनम् ॥

प्र० ७०२–ननु गृहिज्ञातपर्युषणातः सांवत्सरिकपर्युषणा पृथक् किमिति ?।

उ०—सम्यगिति प्रश्नः, तत्र प्रथमं तावत् कारणमिदं यत् गृहिज्ञातपर्युषणाकरणं साधूनामेव सांवत्सरिकं तु चतुर्विध-स्यापि श्रीश्रमणसंघस्य न च श्रमणानां वर्षावासो तत्र श्रावकादित्वे न स्यादिति तथा च गृहिज्ञातसांवत्सरिकपर्युष-णया साहचर्यमपि नियतं अन्यच्च गृहिज्ञातपर्युषणाया प्रतियुग नियतं पराभूते सांवत्सरिकस्यापि तथा यदा पराभूते श्रमणानां भवत्येवेति सर्वस्तत्रापि श्रावकादिभिः पत्राण्यतनीय तदनुसारेण विचारैरपि तदानींतने तु काले तेषामपि महाम-तानुसारधारित्वाभावात्, विचारपरास्त पर्युषणाष्टाह्निकायां नन्दी-श्वरद्वीपे यस्यापि विचरन् महिमानं देवा अपि यथाशास्त्र यतन्ते तत्करणायागच्छेयुरिति सांवत्सरिकगृहिज्ञातपर्युषणयो-रैक्ये विशीर्येत सर्वमाकुलजातम्, अन्यच्च अनभिवर्धिते अयोदश-मास्या सांवत्सरिकमागमीपद्यमाने को निवारयेत्, अभिवर्धिते प्राक्शमास्याऽवस्थानमिष्यमाणसांवत्सरिकस्यापि तथाऽपत्तिर्न निवारयितुं शक्या शक्यासेमाणि च लौकिकटिप्पनानुसारेण पर्युषणापरावर्तनपरायणैः वादैरपि विचार्यमेव आचरणीयो वा शास्त्रपर्यमात्रस्वीकारपरायणानां म्लेच्छानां पन्थाः सूत्रानु-सारिण श्रीश्रमणसंघस्य सांवत्सरिकस्य प्रतिवर्षं नैयत्यमेव, सूत्रकारा अपि अवस्थानपर्युषणाज्ञापने 'तं रयणिं' ति परामर्शं वा-विना तत्कल्पेन निर्दिदिशु, सांवत्सरिकस्य ज्ञापने तु भद्रेति सनिन्द्यशब्दाविशेषणा व्यवहिरे इति ॥

प्र० ७०३ ननु केचिद्वदन्ति यदुत-पर्युषणायाः प्राक्तनी पञ्चाशद्रात्रिसमीपवासो कप्पइ त रयणिं उवायणावित्तए' त्ति तता मासोऽधिको न कालचूलतया विवक्षितव्यः, यतः तु सप्ततिर्न तथाधिकेति तदाधिकमासस्य क्षेपे सम्भवे वा न काऽपि न बाधा इति तत्र किं वाच्यमिति ?।

उ०—प्रथमं शास्त्रकारास्तेऽपि च चतुर्मास्यादिविचारे विवक्षयेय दिन-रात्रयो सप्तती मासस्याधिकस्यापि न

विरोधस्तेषां कार्तिक्यां चतुर्मासीप्रतिक्रमण क्रियमाणमवश्यं चतुर्दश्या किं स्थापितं? चेदेकदिवसस्याधिक्यप्रसङ्गेन चतुर्मास्यवश्यक्यते कथं तर्हि मासस्याधिक्ये गण्यते तदा मासो नावश्यक्यते तैरिति ॥

प्र० ७०४–ननु बालतपस्वी सकामनिर्जराक इतरो वा? इतरश्चेत्कथं भेदेन निर्दिष्ट, सकामनिर्जराकश्चेत् स कथं निन्दनीय? इति चेत्।

उ०–स हि द्विधा अकाममरण इतरश्च, आद्यस्त्वनन्तसंसार· इतरोऽपि महासावद्यानुष्ठायी किन्तु मुक्तीच्छा तद्वता शस्येति पृथग् निर्देश द्वयेऽप्यकामनिर्जराका एव, पार्थक्यात्स्वरूपभेदश्चेत् सरागसंयमाद्या भूतव्रत्यनुकम्पादिरहिता स्यु, पञ्चचरित्रादिषु देवायुर्हेतुषु बालतपसोऽग्रहोऽपि पृथक्तयेति यदि चाकामनिर्जरात पृथग् निर्देशादस्य सकामैवेत्याग्रहस्तर्हि संयतादीनामन्यैव काचिद्वाच्या इच्छया विनाऽकामा दुःखसहने श्रुत तु बालतप इति इच्छानिच्छाकृतो ·˙ भेद, न तु सकामाकामनिर्जराकृत, किञ्च–मिथ्यादृशां तापसपरिव्राजकादीनां देवगतिमर्यादाभेदात् बालतपोग्रह ॥

प्र० ७०५–ननु वास्तुप्रतिष्ठाज्योतिष्कादिषु लौकिकव्यवहारेण प्रवर्त्तन जायते, तत्किमाधुनिक प्रत्नं वेति?।

उ०–ज्योतिष्कं तु लौकिकं सिद्धान्तपुस्तकारोहकालादपि प्रागालम्बितं अवमरात्रातिरात्रमासादिनिरूपण तत्रापि तदनुसार्येव, वास्तुविद्याऽपि जिनभवनकारणादौ श्रीहरिभद्रसूरिभिर्भूमिशुद्ध्यधिकारे आदृता, पञ्चाशकषोडशादिषु प्रतिष्ठाविधिरपि 'लोगागमनीइए'त्ति ब्रुवद्भि श्रीहरिभद्रसूरिभिर्लोकाश्रिता सम्मतेति, शकुनाद्यपि तदनुसारि, तत एव च दध्यक्षतादीनां मङ्गलताभिमतेति ॥

प्र० ७०६ – ननु पर्वतिथे क्षये पूर्वस्या अपर्वतिथेः पर्वतिथित्व वृद्धौ च पूर्वस्यास्तस्या· पूर्वापर्वतिथित्वं क्रियते पर्वानन्तरपर्वतिथेस्तु तथात्वे पूर्वतरस्यास्तत्र कि मानमिति?।

उ०–पूर्व तावत् 'क्षये पूर्वा तिथिः कार्या वृद्धौ कार्या तथोत्तरे'ति श्राद्धविधिप्रतिपादित श्रीउमास्वातिप्रघोषः, किञ्च–तिथयश्चन्द्रचारविशेषणोत्पन्ना अपि सूर्योदयस्पर्शिन्य एव व्यवहारमवतीर्णाः, अत एवावमरात्रांशानामवमरात्रस्य च सम्भव, तथा यदि सूर्योदयसंयुतास्तदाऽविगानं तत्तन्नाम्ना व्यवहारपदं

तदभावे तु भाद्रपदे पर्वानुष्ठाने पूर्वोक्तमेवाशङ्क्यम्, उत्तरं सम्पने तदंशाभावमप्यतिक्रम्य इति प्रादिशाप्रत्यवस्थानं न तत्र पर्युषणमासातिक्रमापत्तिश्च मत एवाषाढीमयेऽप्याषाढीप्रभृतिद्वारेषु अन्यथा युगान्ते आषाढस्य वृद्धौ द्वितीयस्मिन्नेवाषाढे पूर्वाषाढस्यान्ते पर्वत्वं यद्यपि तत्र मासाभिधान-पराभूतिर्न तथाप्याषाढी तृतीयेव तथा न स्यादनूना प्र पैठिपिनाम पराभूतिरिति चतुर्दशी पूर्णिमा चेत्यनुमेन्न नियमोक्तिरपि व्याख्या ॥

प्र० ७०७–ननु यवमराशा सर्वेऽपि तृतीयादिगणसंख्या नैवेह्यमते एव नियमिता अनियताश्च चतुर्दश्यामि पुष्पे पक्षे, तत्कथं ? जैनज्योतिष्करणगणितमपेक्ष्य उभयेषामुभयोरपि युगपूर्वोत्तरार्धक्रमेण भावादिति ।

उ०–यवमराशातिरात्रयोः स्यानाद्युक्तो निर्देशः स प्रवर्तमान तदानीन्तन व्यवहारमपेक्ष्य तत्र हि चान्द्रमासत्रमास योरधिकस्य द्वाविंशद्रूपविभागात्मकस्यैकषष्टितमभागरूपस्य विपर्ययेन न कृता सूर्यतुगणितयो साम्यानन्त्ये युगान्ते एव तेषां, न तु चान्द्रमासत्रयादिति तेषां मते कृष्णे तृतीया-

दिष्वेवाऽवमरात्रा इत्यस्य पातर इति जैनज्योतिष्करणगणिते तु मर्यादा युगान्तेऽन्तसंगतिरिति यवमरात्रातिरात्राणां तद्गेहस्या निर्देश इति तथैव तयोः भाद्रपदकृष्णप्रतिपदादयोऽवमा इतरस्मिन् त्वाश्विनकृष्णप्रतिपदादयः, तेषामाषाढाद्या अनयाऽवमरात्रादिगणने इतरेषां तु पादपादान् चातुर्मासिकान्तमधिकृति ॥

प्र० ७०८–ननु किमुद्दिश्य कर्मणां कायकर्मणामेव अस्थानेन तस्य सम्पेक्षणम् ध्यानस्यागिनेति ?।

उ०–स्वगर्भायाणां क्षितिनि परायत्तं यथा कर्मणां तथा कायस्थानां प्राप्तश्लिष्टानन्तरं नाम नूतनानां व्यासकानि तथा निर्जीर्णान्येव कर्माणि पुनः कर्मनिर्जरकाणि कायोत्सर्गस्य स्वलने मलं यथा तथा कर्माणि परिशाटयमाने भावरूपपरिणामस्य व्युपरमा न तु कमागूनां अभ्यानलतो न कदापि नियम अलब्धापूर्वस्यात् ययामृतिष्वनवरस्थनतोऽपि अतः एवा यथिः तदूपस्य न कार्यान्तरमिति तत्र, अपूर्वकभेदत्वात् गुरु अनन्ताः प्रोक्ताः पर्यायमिति तर्कशा, तथा कायस्य सा मर्यादिमायस्थानन्तानां पुद्गलानां सामर्थ्यमासनाम् परम्परोपमा पूर्वस्य शुभप्रभृतिष्वानस्य वस्त्वादिसपर्यायस्यापि सम्पूर्ण व्यापकप्रभिनोपमिति मतिः सुन्दरा ॥

प्र० ७०९-ननु किमिति दर्शनमोहात्प्रागेवानन्ता भेद्या ? किमिति सम्यक्त्वाच्च्युतौ प्रागेव दर्शनमोहादुदीयन्ते ? किमिति च दर्शनमोहक्षयाभावे तत्क्षयेऽपि पुनर्भावीति ? ।

उ०-अनन्ता हि तत्त्वानां प्रीतेर्घातका अत एव तदुदय सम्यक्त्वस्य नाशक दर्शनमोहस्तु तेषां प्रतीतेर्नाशकः, न भवत्येव छिद्रस्यैवाप्रीतिमतो यथार्था प्रतीति, तत प्रागेव ते भेद्या, अप्रीत्युत्पादे च नश्यत्येव यथार्थाऽपि प्रतीतिरिति प्रागेवोदयस्तेषां स्यादेव च प्रीतिनाशे सत्यपि प्रतीतिर्निर्मूलनाश नष्टेति युक्तमेवाखिलमिति ॥

प्र० ७१०-ननु अभावादेवानन्तानां सम्यक्त्व भावे च तेषां नाश सम्यक्त्वस्येत्यस्य निर्विवादत्वे किमिति ते चारित्रमोहरूपा कथ्यन्ते ?, यद्भावे यन्न भवति अभाव एव च भवति तत्तस्य प्रतिबन्धक, यथा ज्ञानावरणीयं ज्ञानस्यैव, एव चानन्तानां दर्शनमोहता युक्तेति ।

उ०-सम्यग्दर्शन हि यथार्थतत्त्वप्रतीतिरूपं, प्रतीतिश्च सा दर्शनमोहेनैव घात्यते, कषाया हि रागद्वेषस्वरूपत्वात् प्रीत्यप्रीत्यात्मका अनन्तानुबन्धिनश्च तत्त्वातत्त्वयोरप्रीतिप्रीतिस्वरूपा इति कषायमोहनीयता, केवलं तत्त्वत्रय्येव तेषां विषय इति,

प्र० ७११-ननु सम्यक्त्वस्य प्रधानतम लक्षण प्रशम इति पर स विषयतृट्क्रोधकण्डूत्यो कि वाऽपराधिविषयकक्रोधस्येति? अनन्तानुबन्धिनां स इत्यत्र न कोऽपि प्रश्न इति ।

उ०-सत्यं, तत्त्वत्रय्या न कदाचित्कथंचित्क्वचिदप्यप्रीति तथैव च विपरीतायां तस्यां प्रीतिरिति प्रधान सम्यक्त्वलक्षण परं पण्डितपरिषत्कां योऽभ्युपेयात् सोऽवश्य पिपासाकण्डुत्यो प्रशमन यश्च कारकसम्यक्त्वान् सोपि अपराधिन्यपि अक्रोधन ततश्च देशना क्रमावाप्तसम्यक्त्वोऽवश्यममांसाशी यथात्रापि यथायथ प्रशमो योज्य इति ॥

प्र०७१२-ननु मिथ्यादृशां या निर्जरा सा सकामा अकामा वा ?, केचिद्वदन्ति यदुत-तेषामकामैव, यतस्ते हि यथाभद्रका अप्यप्राप्तापूर्वानिवृत्तिकरणा सन्त केचिदेव चरमयथाप्रवृत्तिकरणगता अनाभोगवत्येव तेषामपि निर्जरेत्यकामनिर्जराका, न च यथास्थितात्मतद्गुणतत्प्रतिबन्धकस्वभाववत्कर्मतत्क्षयजातमुक्तितत्त्वश्रद्धावन्तस्तथात्वे सम्यग्दृक्त्वप्रसङ्गात् तदभावे च कर्मक्षयबुद्धिसद्भावोऽपि अप्रेक्षापूर्वक एव, अत एव चाताप-

गमीनां निर्जरामेवतया गण्यतेऽपि पञ्चाग्नितपोभृगुपातादिकष्ट मरणादीनामनिष्टफलानां न गणनं प्रत्युत सत्यामपि निर्जरायां महासावद्यानुष्ठानतयाऽवगम्यते समयविद्योगीन्द्रैरपि, किञ्च–यथा-भव्या अपि मिथ्यादृशो नियमात्सम्यक्त्वानुबन्धिनरकाः, मिथ्यात्वात्वेन तेषां सम्यक्त्वाभावात्, प्रतिसमयं तथा तेषां क्रियया कापि मार्गानुसारिणी निर्जराऽपि भवति सा कथं सकामेति मोक्षाङ्गतया स्यात्?, अन्यथाऽप्यभीष्टितयुक्तिकलापैः सर्वोऽपि मस्त सुपक्षमान्यता एव श्रूयन्ते तर्हि किमन्यतीर्थीयमनुष्ठानं सकामनिर्जरेति कस्मात् शास्त्रेष्विति अभ्यस्तमन्यथाऽत्र स कथमपि चैव यस्तैवसूत्र भाष्यमपु कथ्ये च 'सरागसंयमसंयमासंयमाकामनिर्जरा बालतपांसि च दैवस्ये'ति तत्त्वार्थे मनुकूलकामनिर्जरेत्याद्युक्ते 'बालतपोऽकामनिर्जराप' ये ति च कर्मग्रन्थे बालतपआदेरकामनिर्जराया पृथगुपन्यासो न सोऽकामनिर्जरायामिथ्यसकामनिर्जराफलत्वस्याप्रमाणेन किञ्च–मीमांस्यामसिद्धे व्यन्तरत्वमेव फलमुक्तमकामनिर्जराया बालतपस्वी तु ज्योतिष्कमपि भवतीति तेषामकामेनापि सकामेव निर्जराऽभ्युपेयेति, तदत्र किं तत्त्वमिति ?।

३०—भाषा सुदर्शी मतङ्गप्रभृतीनामनन्यसदृशानामुपपत्त्योदीरेणाख्यायु', सम्यग्दृष्टिः मिथ्यात्वाज्ञानयोर्मोचनयापि तत्त्वैव, परं तत्स्वरूपेणाप चेष तथा, यतो यथा गुणानां गुणिनां च रागो द्विधापि शस्य, द्वेषस्तु दोषाणामेव तथा न दोषिणां, जीवात्मा याप्यत्वेनैव सकलार्थानां गतार्थत्वे यद्वा प्रमादीनां तत्स्वरूपेक्षाज्ञान तत्सम्यक्त्वं हेयोपादेयरूपेण यथार्थं पदार्थानां ज्ञाने इत्येवमर्थं तत्राऽ निर्जराया अपायेऽकामयुक्त एव तत्राधिकारीति योगमुच्यते 'कर्मणां न' इत्यादि 'सकामा शमिनां मते'ति च, शमिनश्च सुदृशः सर्वे एव 'यमिना'मिति पाठेऽपि यम संयत स च मिथ्यात्वरोधात् सुदृशां तथामेव 'पलियपुहुत्तेण'–त्यादि सकामनिर्जराफलमिति, परस्तु यदाह तत्र तथा चेनोहर्ट सुदृशां, यतः पारलौकिकभोगाभिलाषया बालतपस्विनः अभव्या अपि मानुष्यभवान्तेऽपि तथाश्रुतत्वात् यथा न सकामनिर्जराफलत्वात् तस्तु बालतपस्विनोऽपि नैव स्युः निर्जराभिलाषिणो नामभ्य

इति तु नैव नियन्तुं शक्य, मोक्षातिरिक्ततत्त्वानां श्रद्धानसम्भवस्तेषामपि यत, बालतपस्विवदकामनिर्जरका अपि, तादात्विकभोगाभिलाष एव विशेषक' मुक्तिरपि वैकुण्ठविशेष, न चात्मगुणप्रतिबन्धकतया कर्माभ्युपगमस्तस्य, किञ्च—यत्र पञ्चाग्निसमरादित्याख्यानकादिषु दैवाथवेषु बालतप एव गण्यते तत्र का दर्शतस्य ॥

प्र० ७१३—ननु ऋजुमत्यधिकारे 'खित्तओ जहण्णेण'मिति यत् क्वचिद् दृश्यते तत्सङ्गत स्यान्नवेति चेत् ॥

उ०—उच्यते मन पर्यायज्ञान तावद् ऋद्धिप्राप्तस्य स्यात् अवधिज्ञानं च छाद्मस्थिकज्ञानेषु ऋद्धिरूपमन केश्चित्सावधिकस्यैव मन पर्यायज्ञानमभ्युपगम्यते दर्शनमपि तदपेक्षया प्रतिपाती चावधिरिति मतिश्रुतमन पर्याय इति ज्ञानत्रयविकल्पो न विरुध्येत, यथा भाष्ये केवलस्य मतिज्ञानस्याभ्युपगमे पश्चात्कृतज्ञानविकल्पेषु तदनुक्ति, आश्रवनिरोधाद्याथ्यं व्यापारमाश्रित्य सर्वस्यापि केवलिन प्राक्केवलात् श्रुतवत्त्वात् तथा सावधिमन पर्यायापेक्षया 'जहन्नेण'मित्यादि सङ्गत, पर्याप्तसञ्ज्ञिमनोद्रव्यालम्बनत्वान्नातिप्रसङ्गो, द्रव्यादिषु पश्यत्तारूप प्रेक्षणमप्येवमतिशयेन सङ्गतं स्यादिति ॥

प्र० ७१४—ननु 'जिणपवयणवुड्ढिकरं, पभावगं नाणदंसणगुणाण। भक्खतो जिणदव्वं, अणंतससारिओ होइ'त्यत्र जिनद्रव्ये शासनप्रभावकत्वादिकथनात् किं तत् प्रभावनादिपूपयोक्तु योग्यमिति ? चेत् ॥

उ०—न, प्रवचनप्रभावनादिचैत्यमहिमप्रभृतिभिरिति स्पष्टं दर्शनशुद्धौ किन्त्वेतद्विनाशे तद्विनाशोपालम्भोऽपि च, वसुदेवहिण्ड्यां प्रतिमुखे अन्धकवृष्ण्यधिकारे 'जिणबिंबपूयादंसणाणंदियहिययाण'मित्यादि ॥

प्र० ७१५—ननु व्यवहारराशिमागतानां वनस्पतीनां तिरश्चां च आवलिकाऽसंख्येयभागमानपरावर्त्ताः स्थितिसक्ता तत् किमेतावन्तमेव काल व्यवहारराशित्वं जीवस्यैकस्येति ? चेत्।

उ०—नैष एकान्त, नरदेवभवान्तरिततया पुन' पुनभ्रमणेनानन्तानामपि तेषा भावात्, नरत्वे लब्धाराधनस्य तु तावता मोक्ष एवेति ॥

प्र० ७१६ – ननु अनादिवनस्पतित्वमत्यन्तवनस्पतित्वं च सूक्ष्माणां निगोदानां वा बादराणां वोभयेषां वेति ? चेत्।

उ०—सूक्ष्माणामिति गृहाण, उभयेऽप्यसंव्यवहारिका इति

मादीनां निर्जरामेवतया गणनेऽपि पञ्चाग्नितपोभृगुपाताग्निजल-
मरणादीनामनिष्टरूपायां न गणनं प्रत्युत सत्यामपि निर्जरायां महासावद्यानुष्ठानतयाऽऽयत समयविद्यागीभिरपि, किञ्च-यथा-भद्रका अपि मिथ्यादृशो नियमाद्भव्यानुपश्चिमभ्यका, मिथ्यात्वान्तेन तेषां सम्यक्त्वमाभावात्, भविनमध्ये तथा तेषां कथञ्चिदापि मध्यमसहचारिणी निर्जरापि भवति सा कथं सका मेति मोक्षाङ्गतया स्यात्?, अन्यथापरीक्षितश्रुतनिरूपणे सर्वोच महत् सुपरम्परागतम् इति जुगुप्स्यते तर्हि किमन्यतीर्थीयमनुष्ठानं सकामनिर्जरेति कृत्वा शस्येतेति मान्यस्तत्पापाऽत्र स रूपयति चैव पर्युषणापुर महामेव कथे च 'सरागसंयमसंयमासंयमाकामनिर्जराबालतपांसि च दैवस्ये'ति तत्त्वार्थे 'अणुकम्पाऽकामनिज्जर'त्यावश्यके 'बालतवोऽकामनिज्जराए' ये ति च कर्मग्रन्थे बालतपआदेरकामनिर्जराया पृथग्रूपतेया च सोऽकामनिर्जरामिसकामनिर्जरापरस्परव्यावृत्त्यापेव किञ्च-मीमांसकप्रसिद्धे अन्तरत्वमेव कम्प्रमुख्यमकामनिर्जराया बालतपस्वी तु सान्तकमपि भवतीति नेषामकामेनापि सकामेव निर्जराऽभ्युपेयेति, तदत्र किं तत्त्वमिति ?।

४०—भाषाः सुश्राद्धाः मासतपःप्रभृतीनामकामस्य सकामामुपपम्भोद्देशेनाप्याशु, सुन्दरतरं मिथ्यात्वाज्ञानयोर्मोक्षायापि तथैव, परं तत्त्वावबोधाय चेव तथा, यतो यथा गुणानां गुणिनां च रागो द्विषापि शस्य, द्वेषस्तु दोषाणामेव तथा न दोषिणां, जीवाजीवास्रवसत्त्वेन सप्तपदार्थानां गतार्थत्वे पदार्थमात्रादीनां तत्त्वरूपेण ध्यानं तासम्यक्त्वं हेयोपादेयरूपेण यथार्हं पदार्थानां ज्ञाने इत्येतमर्थं तत्र निर्जराया उपादेयत्वमभियुक्त एव तत्राधिकारीति योगमुच्यते 'कर्मणां च' इत्यादि 'सकामा शमिनां मते'ति च, शमिनश्च सुश्रा सर्वे एव 'यमिनामि'ति पाठेऽपि एष संवर स च मिथ्यात्वरोधात् सुश्रा तेषामेव 'पडिक्पुण्णेणे'—त्यादि सकामनिर्जराफलमिति, परस्तु भवात् तत्र तथा चेतोहरे सुश्राद्धा, पर पारलौकिकभोगपिपासया बालतपस्विन भगवत्या शासनानुष्ठानपरास्त्वपि तथाकरणात् यथा न सकामनिर्जराकास्तथा बहु बालतपस्विनोऽपि नैव स्युः निर्जराभिलाषिणो नामत्या

प्र० ७२१–ननु गणधरकेशिकुमाराद्या श्रमणा भगवन्तो गच्छवासिनो गच्छनिर्गता वा ?, आद्ये प्रमत्तास्ते श्रीनन्दीप्रज्ञापनादिषु मन पर्यवाधिकारे तेषां तथात्वाभिधानात्, तत्त्वे च कथ चतुर्ज्ञानिन ? अप्रमत्तानामेव मन पर्ययभावात्, द्वितीयस्तु नैव, जिनकल्पिकादित्वाभावादिति चेत्।

उ०– श्रृणु, तद्वचो जिनकल्पिकादीनां प्रमत्तत्वाभावतात्पर्यक न तु सर्वदा गच्छवासिना प्रमत्तत्तानिर्णायकं, ततस्तेषामप्यप्रमत्ततसम्भवान्न मन पर्यायज्ञानस्यानुपपत्ति, अप्रमत्तस्य तदुत्पद्यते स्थितिस्तूभयापि, प्रमत्ताप्रमत्तकालस्यैवमेव निर्वाह॥

प्र० ७२२–नन्वाहारकशरीरिण प्रमत्तत्वमप्रमत्तत्व वा ?

उ०–करणकाले प्रमत्तत्व स्थितौ तूभयमपि, सिद्धान्तिकास्तु लब्ध्युपजीवनौदारिकग्रहणव्याकुलत्वादिना प्रमत्तत्वमाहु, प्राणिदयाद्यपेक्षमप्रमत्तत्वमृद्धिदर्शनाद्यपेक्षमितरच्चेत् स्यान्नासङ्गतम्॥

प्र० ७२३–ननु सयतानां प्रमत्ताप्रमत्तत्वेन विभागस्तथा सम्यग्दृशा देशविरताना च किं न ? किं ते निद्रादिप्रमादरहिता न स्युरिति? चेत्।

उ०–सत्यं, तेषां निद्रादिप्रमादरहितत्वसम्भवेऽप्यविरतिरूपस्य महाप्रमादस्य सद्भावान्न तथाविभाग॥

प्र० ७२४–ननु यथा मन पर्यायज्ञानमप्रमत्तस्योत्पद्यते तथा सम्यक्त्वमतिश्रुतावध्यादीन्यप्यप्रमत्तस्यैवोत्पद्यन्ते, प्रशस्तलेश्यावतामेव तल्लाभनियमात्, तत्र किं मन पर्ययलब्धिरेव विशिष्यतेऽप्रमत्तत्वेनेति ?।

उ०–सत्यं, सम्यक्त्वादीनि प्रशस्तलेश्याकानां प्रमादरहितानामेव भवन्ति, परमविरति महाप्रमादरूपा, तस्यां च सत्यामपि सम्यक्त्वादीनां भावात् निश्चयते तदुत्पत्तिरप्रमत्तत्वेन, तथा चावतरहितानामेव प्रमत्तेतरविभाग, नहि कृष्णे वाससि मलिनेतरविभाग इति॥

प्र० ७२५–ननु मारणान्तिकसमुद्घाते कथं नारकाणां जघन्येन योजनसहस्रमायाम ?, नरकेन्द्रकपातालकलशकुड्ययोः सहस्र २ मानत्वादिति चेद्।

उ०–अवगाह्य सहस्र समुद्घात इति न विरोधः॥

प्र० ७२६–नन्वाभरणपद्मरागाणां महत्त्वात्कथमंगुलासख्यभागो भवनेशादीनां मारणान्तिकसमुद्घाते आयाम इति चेत्।

कायस्थितिपरत्वमभिप्रायः, निगोदानामपि कायस्थितिर्निगोदात्निर्गत्य पुनस्तत्रागमनं, यतः असांव्यवहारराशिनिपतिता अत्यन्तं वनस्पतयोऽनादिवनस्पतयो या न तु तद्रूपा इति ॥

प्र० ७१७-ननु मार्गणायामा नुपूर्वेण ते चातीन्द्रियज्ञाना-त्मत जीवस्य कायस्थितावादेशपञ्चकमुत्कृष्टतो कुत इति ? चेत्।

उ० - सत्यं, सौधर्मेशानपरिगृहीतापरिगृहीतदेवीतदितर देवीनां तथास्वभावमपेक्ष्य तत्तु कृत्स्नेति पञ्चकमादेशानामिति न काऽन्यासां ऽऽगमव्यवहारित्व तेषामिति ॥

प्र० ७१८-ननु इति भव्यात्मनस्सहगामीनां इतिवचनात्मना-दिवनस्पतय एवाव्यवहारिका इत्युक्तिः किं न समीचीना इति चेत्।

उ०-सत्यं अथापरस्या तथात्वेऽपि बादरनिगोदानामपि वनस्पतित्वात्तेषामप्यनादिवनस्पतात्वतर्भावे कथमन्यथा निगोदा-वस्थात उद्धृत्येत्यादि मध्यस्थानामपरमनिगोदादि नामन्तपरावर्तं स्थितिकमिति तत्त्वमिति एवं व्यवहारिकापेक्ष तदिति ॥

प्र० ७१९-ननु सम्यक्त्वस्थितौ कथं 'दो वारे विजया-दसु गयस्स तिन्नच्चुए'त्ति प्राप्यते ? इति चेत्।

उ०-शृणु यस्यादितक्षायिको हि द्विधा साधु भावकाय तयोर्मुक्तया गतिर्विजयादिषु अच्युते च, ततस्तास्थितस्यैवमेव षट्षष्टिः सागराणि पूर्यन्ते, तथा च नान्यान्यदेवभवमात्रेण विरोधः, एवं क्षायिकस्य अभव्यं तत क्षायोपशमिक एवैवं तस्य स्थिति, अस्ये क्षायिकभावस्तु मुक्तावेव, सामान्येन 'एवं अपरिवडिए सम्मे'त्ति प्रकमादिति, सांसारिकमेतत्, तस्य ताऽपर्यवसित क्षायिकमिति ॥

प्र० ७२०-ननु असांव्यवहारिकराशौ जीवानामनन्तपुद्गलपरावर्तान् भावस्थान कथ्यते न च तत्र सततविषपुद्गलानां परावर्तः सम्भवतीति चेत्।

उ०-सत्यं, पुद्गलपरावर्त इत्युपलक्षणं, परमार्थतः नियत कालत्वाप्यामनन्तानामुत्सर्पिण्यवसर्पिणीनां मानं तदसंख्येयभागवर्ती विस्तारि, अनियतकालत्मानाच्च द्रव्यपुद्गलपरावर्तोऽयं, अत एव कायस्थितिपदे 'अणंताओ उस्सप्पिणीओसप्पिणीओ कालओ' इत्याद्युक्त्वा 'अवड्ढा भागा' इत्याद्युक्तमिति, व्याख्यातारः प्रक रणोपयत्नान प्रज्ञापनायां हेमत पारागिक्यादिषु पुद्गलप्रमाणो ज्ञातव्य इत्यप्याहुः ॥

उ०-आद्या. स्वरूपत फलतश्च चिन्तनीया, अन्याश्च गुणस्थानव्यवहारादिना, तेनान्त्यासु अण्णयरस्स वीति, तथा च उत्तरगुणव्यवच्छेद अधस्त्यगुणनियमो ध्वन्यते ॥

प्र० ७३२-ननु कर्मणामष्टकमपि वेद्यत एव तर्हि किमिति तृतीयस्या एव कर्मप्रकृते रूढ वेदनीयमिति नामेति ? चेत् ।

उ०-सत्यं, यथा वेद्यमान सुखं दु ख वा जीवस्याकर्षकं न तथा ज्ञानावरणीयादीति गृहाण, सुगतिदुर्गतित्वमपि तदपेक्षयैव, अत एव पञ्चेन्द्रियवधादिदुष्कृत्यफल नरकायुर्बन्धादि निगद्यते, ज्ञानावरणीयादिबन्धकेषु नियमाद् वेदनीयबन्ध बहुपुद्गलवेदनीय सततबन्धं भूयोभूयश्चैव भवस्यापि दु खरूपफलानुबन्धितोक्ति कायादिपुद्गलपर्यवसानमत्र विरमणवैराग्ये, 'सव्वदुक्खाणमत करेंती'ति, 'परिणिव्वुडे'त्यादिवचोऽत्र, 'छिन्नजाइ जरे'त्यादि चात' ॥

प्र० ७३३-ननु कथमावरणमोहनीयान्तराया इति पृथगिति ? ।

उ०-ज्ञानदर्शनसम्यक्त्ववीतरागत्ववीर्याणि तावन्नाभिनिर्वर्त्तनीयानि, किन्त्वाविर्भावनीयानि, तथा चान्येषा ज्ञानाद्यधिकरणमात्मा कुण्डवदरवत्, जैनानां ज्ञानादिमय स सुवर्णकपादिवत्, किञ्च-सर्वेषामात्मनामशतोऽप्यनुभवनीयान्येतानि, नहि कोऽप्यात्मा ज्ञानादिहीन, आवरणापगमे सच्चक्षुष्कस्य रूपोपलम्भवत् सोऽयमस्याप्यावरणापगमे ज्ञानदर्शनोपलम्भ, इत्यावरणातासिद्धमपि मुग्धत्वेन नाभिमन्यते गृह्यते यथा तथा सम्यक्त्वचारित्रादि इति तदाश्रितं मोहनीयं, इष्ट सिद्ध लातुमिष्टमपि न लभ्यतेऽत्वरितमित्यन्तरायत्व चावसेयमिति ॥

प्र० ७३४-ननु 'सव्वदुक्खप्पहीणमग्ग'मिति सिद्धिमार्ग किमिति विशिष्यते ?, सुखदु खोभयोपग्राहकत्वात्पुद्गलानां तेषां च सिद्धौ सर्वेषां सगाभाव इति ।

उ०-सत्यं, पौद्गलिकसुखमपि 'सर्व विवेकिनां दु.ख'मिति सर्वदु खाभाव इति ॥

प्र० ७३५-ननु प्राणव्यपरोपणे स्वीकृते ज्ञानादिभावप्राणापहारिसर्वाश्रवपरित्याग आपन्नस्तथा च किं शेषव्रतैरिति ? चेत् ।

उ०-सत्य, तत्त्वत इदमेव मूलव्रतं शेषाण्युत्तरगुणा इति चूर्णि', पर शेषव्रतोच्चाराद् द्रव्यप्राणवधविषयमेतद्, तेन वीतरागस्यापि महाव्रतानि, किञ्च-पारिग्रहिक्यभावनिश्चय आरम्भिक्यभावे य' स सर्वथा परिग्रहविरतस्याद्यमपि व्रतमिति निश्चय ॥

उ०—न, सकलमालजीवप्रदेशावगाहस्य तन्मानत्वादिति ॥

प्र० ७२७-ननु 'प्रदेशतोऽसंख्येयगुण आकेऽसा'विति कथं युक्तं? यत आवश्यकाभिप्रायेण तनुवर्गणागुरुलघुग्रहणयोग्या वर्गणा अभव्यानन्तसिद्धानन्तभागगुणाः एवं चौदारिकादीनां त्रितनूनामपि प्रदेशा अनन्तगुणा एव परस्परं, कर्मप्रकृतिचूर्ण्यभिप्रायेणाग्रहणयोग्यानामभावे तु न सङ्ख्यगुणा अपि प्रदेशा इति चेत्।

उ०—सर्वमेतद्विचारस्य, नैतदेकशरीरापेक्षं अगहस्याहारकवैक्रियौदारिकप्रदेशापेक्षमेतद्, 'अनन्तगुणे परे' इत्यपि तथेति एवं च नात्र महत्त्वो देश्य प्रदेश इति विवक्षितप्रदेशमहत्त्वमसङ्ग ॥

प्र० ७२८-ननु अप्रमत्तादीनां सक्रियत्वमक्रियत्वं वेति।

उ०—शैलेशीगतातिरिक्तानां सर्वेषां सक्रियत्वमिति। ननु कायिक्यादीनां मध्यात् का क्रिया तेषामिति चेत्कापि तस्यैव सर्वविरतिभावादिति कस्यापि मनुष्यस्य सर्वोत्तमचारित्रिणः सिद्धस्य याऽऽरोपस्यापि स्यादिति विरतिप्रतिपत्तौ व्युत्सर्गत्वेन तत्सिमि सक्रियाया असम्भवादिति श्रीमलयगिरिपादाः, योगक्रिया तु यावत् सयोगिता तावदस्तीति ॥

प्र० ७२९ ननु किं केवलिनां प्राणातिपातक्रिया नास्ति?

उ०—नास्त्येवेति ब्रूमः, अक्रियत्वात् त्रिषतुपंचक्रियाभिरेव, तस्याभावात्, न च ताः केवलिनामिति, 'जो पुणरागदोस विरहिओ अपमत्तो तस्स पावइ न तस्स पाणातिपातोऽस्ति' इ०चूर्णिः, 'द्रव्याहिंसमी स्यादिका द्रव्यहिंसा प्रमत्तस्यापि शुभस्या गाधिता, न तत्र आरम्भमादि 'न प्राणानतिपातयिते'त्यत्र क्वाचित्कितिविशेषणात् तस्तत अयोगत्वे तु व्यवच्छेदन अन्यथा मृषोक्त्यादीनामपि स्वीकारप्रसङ्ग ॥

प्र० ७३०-ननु देशविरतानां स्थावरहिंसादिभ्योऽनिवृत्त त्वात्तदनुपरतकायिकी भवति नवेति? चेत्।

उ०—नेति तेषामपि तन्निवृत्तिपरिणामभावात्, अत एव 'यतिधर्मानुरक्तानां देशतः स्यादगारिणा मित्युक्तं द्वितीया धर्मपक्षगतत्व चेति ॥

प्र० ७३१ ननु कायिक्याया आरम्भिक्यायाश्च कथं पृथक् पृथगिति?।

प्र० ७५४–ननु प्रत्यागमीयत्र वर्त्तमानाप्रयोगेऽपि 'जाणामि'त्यादियोगेऽनागतविषयता गम्यते पर उवसपज्जित्ताणं'-विहरामीत्यत्र कथमिति ? चेत्।

उ० 'सम्मामीप्ये सद्वद्वे'तिसूत्रेण विहरिष्यामीत्येव तदर्थः, प्राग्रेण पाक्षिकान्ते विहार इति ज्ञापनं चात इति ॥

प्र०-७५५–ननु कर्मसु अष्टसु प्राक् कस्योदयः कथं च तेषां बन्ध ? इति चेत्।

उ०-आदौ ज्ञानावरणोदयस्तदनु दर्शनावरणस्य ततो दर्शनमोहनीयस्य मिथ्यात्वेन सकलबन्धहेतूनां समन्वयादनादि-सर्वकर्मबन्ध इति विशेषमूलस्य सामान्यापेक्षयेद साकारेतरापेक्षयानुभवे दर्शनमात्रो, शेषविपर्यासे तत्त्वप्रतीतिघात ततश्च मिथ्यात्वात् सर्वबन्ध, एव च मिथ्यात्वेन सर्वबन्धनियमो न त्वनेन तस्येति ॥

प्र० ७५६–ननु विरतिरनाश्रवफला, अनाश्रव, संवरफल, संवर तपःफल, तपो निर्जराफलमिति वाक्यानि नियामकानि यथाक्रमश्चिति ?।

उ०–नियामकानीति गृहाण, जना हि मिथ्यात्ववदव्रता-न्यपि कर्मबन्धहेतुत्वेनाध्यवस्यन्ति, ततो नाविरतानामनाश्रव, संवरो हि रोध आश्रवानां नत्वभावस्तेषां तत एकेन्द्रियादीनां नाप्राप्तहेतूनां संवरता, संवरश्चागमिष्यत्कर्मरोधार्थं स चा-गतकर्मपर्यवसानफल, अत एव तत्त्वेषु आश्रवसंवरनिर्जराक्रम, एवविधानामाराधकत्वनियमात् सकामैव सा, नहि विराधका सकामनिर्जरावन्तश्चेति वक्तुमपि युक्त सचेतसां कर्मादिश्रद्धा-वतामप्यपरेषां बालतपोभावात्, अकामनिर्जरकाद्देदेनोपन्या-सस्तु मिथ्यात्वानर्थाधिक्यदर्शनार्थं इति, अभव्यानामष्टतत्त्वी-श्रद्धानात्सकामनिर्जरकत्व स्यात् ?, न ते तथा, न चाराधका न चानुमोद्या इति ॥

प्र० ७५७–ननु मिथ्यादृश औपक्रमिकीवेदनावन्त आभ्युप-गमिकीवेदनावन्तो वेति ?।

उ० -औपक्रमिक्येव सा तेषां, तत्तपसां केवलोदीरणारूप-त्वात्, अत एव सम्यग्दृशां पञ्चेन्द्रियतिरश्चां मनुष्याणां च कर्मक्षपणार्थमाभ्युपगमिक्या अपि वेदनाया सम्भवात्, शेषा-स्त्वौपक्रमिकीमेव वेदनां वेदयन्ते नाभ्युपगमिकीमिति मलयगि-रय, तथा च सकामा सुदृशामेवेति नियम सुसम्पन्न, अका-मक्षुदादिमतामकामनिर्जरकताकथन तेषां देवत्वहेत्वर्थम्, अत

प्र० ७३६–ननु प्रथमादिषु व्रतेषु 'से सुहुमं वे'त्यादिना द्रव्यविषयो ग्रहणं तर्हि किमिति द्वितीये 'से कोहा वे'त्यादिना भावविषयो मह ? इति ।

उ० क्रोधादिपरित्यक्तिः स इति मसत्यं सत्यं च स इति भावप्रधानतेति ॥

प्र० ७३७–नन्वन्यत्र भावे रागेण वा दोसेण वे त्युच्यते मृषावादविरमणेऽपि तथैव तर्हि से 'कोहा वे'त्यादि किमर्थमिति ? चेत् ।

उ०–सत्यं मुख्यता मृषावादस्य विभक्त क्रोधादिभिर्हेतुभिरिति ॥

प्र० ७३८–ननु मैथुने 'उड्ढअहे य वे'त्यादि किमर्थं किं हिंसादीनि मार्थ्वलाकादिष्विति ? ।

उ०–तानि लोकादिसमगतान्येवानि स्या स्तान कायम विचारनसमापनार्थं चेनत् तत्र लोकसहगमविचारस्य तद्विषयस्य च निम्मात्र प्रमत्तस्यतत्वासम्यक् ॥

प्र० ७३९–नम्वस्तादाने 'से गामे वे'त्यादि क्षेत्रविषयकथमिति ? चेत् ।

उ०–चौरकारकत्वाद्दीनां विषयानन्यादारपरत्वात् यथापि गहणीयता च तत्र तत्र तथा ॥

प्र० ७४०–अकामियाए इत्थियाए' त्येकीयमत कथमिति ? चेत् ।

उ०–प्रायकृत्मतेन तत्रापि रागपर्यसामना अन्यथा पुरुषेऽपि तथेति ॥

प्र० ७४१–ननु परिग्रहप्रत्याख्याने क्षेत्रद्रव्यपरिग्रहग्रहण किमिति ? ।

उ०–भावगान्तरमेतत् तदपि क्षेत्रापेक्षयाऽगात्रिमस्य द्योतनायमिति ॥

प्र० ७४२–ननु रात्रिभोजने 'समयविरते'त्ति वचनाद्विदा भरतादिमुनीनां नाप्यन्तरमुतमिति ?।

उ० – स्वाभाविकस्थितिपरिहार्यं अन्यत्र गतानामपि भवेतदपेक्षयैव तथा च जातिस्मरणवतां बहिर्योगसमुद्रजतिरक्षा मध्येनवेयमेवेति ॥

प्र० ७४३–ननु 'पंचमहव्वयराइभोयणवेरमणछट्ठ'त्ति किमथ विमुग पञ्चानामपि महायतत्वं, किं वा पाठोऽयेति ? चेत् ।

उ०–पूर्वापश्चिमसाधूनां महाव्रतपञ्चकं मध्यमजिनसाधूनां चोत्तरगुणत्वार्थमिति ॥

प्र० ७४४–ननु प्रत्याख्यामीत्यत्र वर्त्तमानाप्रयोगेऽपि'जावजीवाए'त्यादियोगेऽनागतविषयता गम्यते पर उवसपज्जित्ताणं'-विहरामीत्यत्र कथमिति ? चेत् ।

उ० 'सत्सामीप्ये सद्वद्वे'तिसूत्रेण विहरिष्यामीत्येव तदर्थ, प्रायेण पाक्षिकाद्यन्ते विहार इति ज्ञापन चात इति ॥

प्र०–७४५–ननु कर्मसु अष्टसु प्राक् कस्योदय कथं च तेषां बन्ध ? इति चेत् ।

उ०–आदौ ज्ञानावरणोदयस्तदनु दर्शनावरणस्य ततो दर्शनमोहनीयस्य मिथ्यात्वेन सकलबन्धहेतूनां समन्वयादनादि-सर्वकर्मबन्ध इति विशेषसमूहस्य सामान्यापेक्षयेदं साकारेतरापेक्षयानुभवे दर्शनमादौ, बोधविपर्यासे तत्त्वप्रतीतिघात ततश्च मिथ्यात्वात् सर्वबन्ध, एव च मिथ्यात्वेन सर्वबन्धनियमो न त्वनेन तस्येति ॥

प्र० ७४६–ननु विरतिरनाश्रवफला, अनाश्रव, संवरफल, सवर तप फल, तपो निर्जराफलमिति वाक्यानि नियामकानि यथाकथञ्चिद्वेति ? ।

उ०–नियामकानीति गृहाण, जैना हि मिथ्यात्वचदव्रता-न्यपि कर्मबन्धहेतुत्वेनाध्यवस्यन्ति, ततो नाविरतानामनाश्रव, सवरो हि रोध आश्रवानां नत्वभावस्तेषां तत एकेन्द्रियादीनां नाप्राप्तहेतूनां सवरता, संवरश्चागमिष्यत्कर्मरोधार्थ' स चागतकर्मपर्यवसानफल, अत एव तत्त्वेषु आश्रवसंवरनिर्जराक्रम, एवविधानामाराधकत्वनियमात् सकामैव सा, नहि विराधका सकामनिर्जरावन्तश्चेति वक्तुमपि युक्त सचेतसां कर्मादिश्रद्धावतामप्यपरेषां वालतपोभावात्, अकामनिर्जरकाद्बेदेनोपन्यासस्तु मिथ्यात्वानर्थाधिक्यदर्शनार्थ इति, अभव्यानामप्येतत्त्वीश्रद्धानात्सकामनिर्जरकत्वं स्यात् ?, न ते तथा, न चाराधका न चानुमोद्या इति ॥

प्र० ७४७–ननु मिथ्यादृश औपक्रमिकीवेदनावन्त आभ्युपगमिकीवेदनावन्तो वेति ?।

उ०–औपक्रमिक्येव सा तेषां, तत्तपसां केवलोदीरणारूपत्वात्, अत एव सम्यग्दृशां पञ्चेन्द्रियतिरश्चां मनुष्याणां च कर्मक्षपणार्थमाभ्युपगमिक्या अपि वेदनाया सम्भवात्, शेषास्त्वौपक्रमिकीमेव वेदनां वेदयन्ते नाभ्युपगमिकीमिति मलयगिरय, तथा च सकामा सुदृशामेवेति नियम सुसम्पन्न, अकामक्षुदादिमतामकामनिर्जरकताकथन तेषां देवत्वहेत्वर्थम्, अत

प्र० ७३६–ननु प्रथमादिषु व्रतेषु 'से सुहुमं वे त्यादिना द्रव्य विषयो गृह्यते नहि किं ? तेति द्वितीये 'से कोहा वे त्यादिना भाव-विषयो ग्रह ? इति ।

उ० प्रायादिपरिणतिरूप स इति असत्सु सत्सु च स इति भावप्रधानतेति ॥

प्र० ७३७–नन्वस्यत्र मार्गे रागेण वा द्वेषेण वे त्युच्यते मृषाया वादविरमणेऽपि तथैव तर्हि से 'कोहा व त्यादि किमर्थमिति ? चेत् ।

उ०–सत्यं, मृषया मृषाशब्दा विमलम्कोधादिभिर्हेतुभिरिति ॥

प्र० ७३८–ननु मैथुने 'उड्ढमधे वे त्यादि किमर्थं किं हिंसा दीनि नाऽधस्तादिष्विति ? ।

उ०–तानि लोकादिसमगतान्यपाक्तानि मा स्थान कायम विचारमरणावगत्यर्थं यतत् तत्र ऊर्ध्वमहानप्रविचारस्य तद्विरयस्य च नियमाय प्रमत्तसंयतस्यासम्भव ॥

प्र० ७३९–मध्यरात्राने 'से गामे वे त्यादि' क्षेत्रविषय कथमिति ? चेत् ।

उ०–चौर्यादानादीनां तत्प्रधानव्यवहारपरतयात् यथादि गहणीयता च तत्र तत्र तथा ॥

प्र० ७४०– मनामियाय इत्थियाए'त्येकीयमत कथमिति ? चेत् ।

उ० – बाह्याप्रमतेन तत्रापि रागपर्यवसानता अन्यथा पुरुषेऽपि तथेति ॥

प्र० ७४१–ननु परिग्रहप्रत्याख्याने क्षेत्रद्रव्यपरिग्रहग्रहण किमिति ? ।

उ०–वाममात्रमेतत् तत्रापि क्षेत्रापेक्षयाऽऽरम्भादिमत्त्व द्योतनार्थमिति ॥

प्र० ७४२–ननु रात्रिभोजने 'समयखित्ते'त्ति वचनाद्विपा परात्रिभुजीनां नान्यत्रतत्सूचनमिति ? ।

उ० – स्वाभाविकस्थितिपरिग्रहार्थं अन्यत्र गतानामपि मर्यादयेषयेव तथा च जातिस्मरणयतां यद्विद्वीपसमुद्रजातिरक्षा मध्येनषेधमेवेति ॥

प्र० ७४३–ननु 'पंचमहव्वयराइभोयणवेरमणछट्ठ'त्ति किमर्थ किमुत पण्णामपि महाव्रतत्वं, किं वा पाठोऽत्रेति ? चेत् ।

उ०–पूर्वान्त्यजिनसाधूनां महाव्रतचतुर्थ्यं मध्यमजिनसाधूनां चोत्तरगुणत्वार्थमिति ॥

निर्जरा तु गुणमाहात्म्याध्यवसायादिति विशेष' ॥ द. ८-चू० ॥

प्र० ७५२-'मोहक्षयाज्ज्ञानदर्शनावरणान्तरायक्षयाच्च केवल'-मित्यादिवचनप्रामाण्यात् द्वादशगुणान्त्यभागे ज्ञानावरणप्रकृतीनां पञ्चानामपि क्षय इत्यविवादापन्नं परं केवलमित्युक्ते क्षयिकमत्यादि-चतुष्काविर्भावाभ्युपगम' किं नाभ्युपगम्यानामभ्युपगमार्ह ?, न च वाच्यं यद्यदावरण क्षीयते न तत्तदाविर्भाव आवश्यकः, अन्यथा तत्क्षयस्य नैरर्थक्यादिति ।

उ०-चतुर्णां चक्षुर्दर्शनाद्यावरणानां पञ्चानां च निद्राणामावरणत्वेऽपि दर्शनस्य तदावरणक्षये केवलदर्शनावरणविलयज-केवलदर्शनमन्तरा नान्यो गुण आविर्भवति, परं चाष्टविंशति-विधस्यापि मोहस्य क्षये न हि सम्यक्त्ववीतरागताभ्यां विनाऽपरगुणानामाविर्भाव , सिद्धत्वे त्वेक एव सम्यक्त्वगुणोऽपर्य-वसानो मोहक्षयोद्भूत , किञ्च-दानाद्यन्तरायपञ्चकक्षय' स्वभाव-सिद्ध' सिद्धेषु परं न तत्र दानादीनीति निभालनीय, स एवावरणक्षयस्य प्रभावो यद्गुणो न प्रतिबध्यते, आविर्भावन तु गुणानां स्वभावस्थितानामिति ज्ञानावरणपञ्चकक्षयेऽप्येकस्यैव केवलज्ञान-स्याविर्भावो न विरोधावहः ॥

प्र० ७५३-आवरणानां क्षयोपशमे गुणानामाविर्भावोऽभिमन्यते, क्षये तु तेषां गुणानामेव मूलत एव क्षय प्रतिपाद्यते तज्ज्ञानल्पाश्चर्यकरं किमिति ?, न चैषोऽनुक्तोपालम्भ ? 'णट्ठंमि उ छाउमत्थिए नाणे'त्तिवचनादिति ।

उ० - यथा भास्करे उद्गते चन्द्रप्रभादीनां ज्योत्स्ना-प्रसराद्यभावोऽभिधीयते निरभ्राभ्रस्थायिनां तथैतत्, सति सप्तमीय च 'यद्भावो भावलक्षण'मितिसूत्रसिद्धा, ततो नात्र केवलोत्पादे हेतुस्तद्भाव , किञ्च-यथा दिनकरप्रभाप्रसरे चन्द्रादीनां न प्रभाऽपगच्छति सा त्ववस्थितैव तथा अत्र मत्यादीनां छाद्मस्थिकज्ञानानामुपयोगप्रसरो न, केवलवेदसा सर्वद्रव्य-पर्यायसाक्षात्कारात्, न हि य. पाटीगणितनिपुण सक्रमिकांक-वृद्धिकरणोपयुक्तः, एतदपि व्यवहारेण पञ्चविधं ज्ञानमात्मस्वा-भाविकमित्यभ्युपगमपटुना, निश्चयेन तु तत्तदिन्द्रियाद्यालम्बन-जातभेदायाश्चेतनाया एवाभिनिबोधिकादीनि नामानीत्यभ्युपग-मवता तु न किञ्चित्सहावस्थानाभावे नाशे वा मत्यादीनां नारे कावकाश ॥

प्र० ७५४-ननु आवरणनाश आवार्यस्याप्रतिबन्धक सतो

एव तस्यार्थेपि प्रयं मोमतायतायता 'अणुकंपे तिगाथया प्यस मारीमामपि सकामत्वनियमप्रसङ्गः ॥

प्र० ७४८ ननु हताहारकसमुद्घातानां मारकैकेन्द्रिया दिपूनातं स्यात् कतिहततसमुद्घातानां वा स ? इति चेत्।

उ०-नारकादीनां तत्समुद्घातमपस्य माव मावनुर्यस्त ग्राम्य चतुर्थमरममय पवेति मावीततचतुष्कमन्वयेति ॥

प्र० ७४९-ननु यास्तपस्विनां तपसंयमौ श्लाघ्यौ कथं न ? तयोरपि गुणत्वात् गुणानुरागस्य च शुभत्वा दवमावसि वत्यार्विततप्रशंसने च कथं न मिथ्यात्वप्रशंसापत्तिरिति ? चेत्।

उ०-सत्य, स एव हि गुणः श्लाघ्य सम्यग्मिश्चोऽनु यन्यगुणः, तेषां तु तौ गतस्तामपरिश्रमरूपाविति श्लाघनीयौ ॥

प्र० ७५०-ननु मिथ्यात्वशामपि अहिंसासत्यादीनि क्षायोप शमिकानि न वा ? आद्ये कथं नानुमोद्यानि ? तेषामात्मशुद्धि रूपत्वात्, अन्त्ये, कथं नातिचारतेति ?।

उ०-सत्यं, स हि लोकपुरुषयत्नसाध्य, न अनन्तानु-

न्धिक्षयोपशममन्तराऽन्यकषायादिक्षयोपशमः साध्यः, अभिचार कारादिसेवासम हि तत्सर्वं यत 'उवसमियखइयखओवसमिया भावा सम्मद्दिट्ठिणो चेव'त्ति (वृ० सू० ४) मार्गानुसारिणी तु फलप्रधानेति शुभक्रियावच्छ्लाघ्येति ॥

प्र० ७५१-ननु इन्द्रियाणां कषायाणां च प्रणिधिहिंसादिवत् भाव्याऽप्राशस्त्ये किं वा मैथुनवत्सा ?, यतो मैथुनस्य रागद्वे षाविनाभावित्वात्तस्य सा नियता, पापबन्धोऽपि तत एव तस्मि न्नियतः, इन्द्रियकषायप्रणिधिरपि तद्रूपेवेति वीतरागाणां न सेति।

उ०-सत्यं प्रथमं तावत्प्रशस्तरागद्वेषावन्तरा वीतरागतैव न, धर्मादिभ्यामप्रास्तम्मूलत्वात्ततो नमस्कारादेस्तथात्वात्, एवं चावेशाभावेऽपि प्रशस्तपार्वीतरागत्वार्थिनां कर्तव्यतापत्ति, प्राशस्त्यं च रागस्यार्हदाद्यासन्नतद्गुणगोचरतया द्वेषस्य तु मिथ्या त्वाद्याविरतिविषयतया, तथा च श्रीजिनादिगुणशब्दश्रवणे मोदमानस्य नृत्यतः समवसरणादिगतप्रसूनप्रकरगंधरसास्वा दकुङ्कुमादिस्पर्शेन च तथाभवतश्चेन्द्रियप्रणिधेः प्राशस्त्यं, एवमेवार्हदाद्यवर्णवादे क्रोध परवादिविषये मानमाये अर्हत्पूजादौ च लाभं कुर्वत प्रशस्तकषायप्रणिधिः मयरं, पुण्योपचयोऽस्मात्

निर्जरा तु गुणमाहात्म्याध्यवसायादिति विशेष' ॥ द. ८–चू० ॥

प्र० ७५२–'मोहक्षयाज्ज्ञानदर्शनावरणान्तरायक्षयाच्च केवल'-मित्यादिवचनप्रामाण्यात् द्वादशगुणान्त्यभागे ज्ञानावरणप्रकृतीनां पंचानामपि क्षय इत्यविवादापन्नं परं केवलमित्युक्ते क्षयिकमत्यादि-चतुष्काविर्भावाभ्युपगम' किं नाभ्युपगम्यानामभ्युपगमार्ह ?, न च वाच्यं यद्यदावरण क्षीयते न तत्तदाविर्भाव आवश्यक', अन्यथा तत्क्षयस्य नैरर्थक्यादिति ।

उ०–चतुर्णां चक्षुर्दर्शनाद्यावरणानां पचानां च निद्राणामा-वरणत्वेऽपि दर्शनस्य तदावरणक्षये केवलदर्शनावरणविलयज-केवलदर्शनमन्तरा नान्यो गुण आविर्भवति, परं चाष्टाविंशति-विधस्यापि मोहस्य क्षये न हि सम्यक्त्ववीतरागताभ्यां विनाऽ-परगुणानामाविर्भाव , सिद्धत्वे त्वेक एव सम्यक्त्वगुणोऽपर्य-वसानो मोहक्षयोद्भूत , किञ्च–दानाद्यन्तरायपञ्चकक्षय. स्वभाव-सिद्ध सिद्धेषु परं न तत्र दानादीनीति निभालनीयं, स एवाव-रणक्षयस्य प्रभावो यद्गुणो न प्रतिबध्यते, आविर्भावन तु गुणानां स्वभावस्थितानामिति ज्ञानावरणपञ्चकक्षयेऽप्येकस्यैव केवलज्ञान-स्याविर्भावो न विरोधावहः ॥

प्र० ७५३–आवरणानां क्षयोपशमे गुणानामाविर्भावोऽभि-मन्यते, क्षये तु तेषां गुणानामेव मूलत एव क्षय प्रतिपाद्यते तज्ञानल्पाश्चर्यकरं किमिति ?, न चैषोऽनुक्तोपालम्भ ? 'णट्ठंमि उ छाउमत्थिए नाणे'त्तिवचनादिति ।

उ० – यथा भास्करे उद्गते चन्द्रप्रभादीनां ज्योत्स्ना-प्रसराद्यभावोऽभिधीयते निरभ्राभ्रस्थायिनां तथैतत्, सति सप्तमीय च 'यद्भावो भावलक्षण'मितिसूत्रसिद्धा, ततो नात्र केवलोत्पादे हेतुस्तद्भाव , किञ्च–यथा दिनकरप्रभाप्रसरे चन्द्रा-दीनां न प्रभाऽपगच्छति सा त्ववस्थितैव तथा अत्र मत्यादीनां छाद्मस्थिकज्ञानानामुपयोगप्रसरो न, केवलवेदसा सर्वद्रव्य-पर्यायसाक्षात्कारात्, न हि य. पाटीगणितनिपुण सक्रमिकांक-वृद्धिकरणोपयुक्तः, एतदपि व्यवहारेण पञ्चविधं ज्ञानमात्मस्वा-भाविकमित्यभ्युपगमपटुना, निश्चयेन तु तत्तदिन्द्रियाद्यालम्बन-जातभेदायाश्चेतनाया एवाभिनिबोधिकादीनि नामानीत्य'युपग-मवता तु न किञ्चित्सहावस्थानाभावे नाशे वा मत्यादीनां नारे-कावकाश. ॥

प्र० ७५४–ननु आवरणनाश आवार्यस्याप्रतिबन्धक सतो

मत्यस्त प्रत्यक्षः प्राक्सत्त्वाच्च न क्षायोपशमिकानां मनोज्ञा नादीनां नियमभाव इति केवलावस्थायां तानि माभूवन् मनुष्यत्वस्याप्रतिपक्षत्वाच्च केवलस्य पारिणामिकत्वे समा नुगमितोपयोगवत्तथाविधानां क्षायोपशमिकानां मत्यादीनामु पयोगाऽपि मा भूत् परमावस्थाविर्भावप्रतिबन्धकहेतुभूतानां स्प र्शनादीन्द्रियाणां प्रवृत्तिरप्रतिपत्तिप्रसङ्गेति प्रसरीसरतु सा लक्षण्यमभिहितेति, न च केवलज्ञानस्य स्वरूपा सा प्रतिबन्धिनी किन्तु विवर्धिनी घाते पञ्चविंशते. लेपे सपारमार्थिकेति।

उ० – सत्यं नन्वनुमानतीव्यावतोऽपि प्रत्यक्षमात्स्वाध्माने पञ्चाद्वरत्नविशेषे तद्व्यापिकर्मादिभिरपि विपक्षेऽनुभावमन्य स्यति सत्यपि तस्य तपोपयत्ने, एवमेव सम्यक्तरमनुत्कृष्टतर समग्रयोपकेनास्पष्टतरन्यूनतमप्रकाशकेन्द्रियाणां व्यापारोऽपि न तत्रोनस्वाभावाविशेषतः आतिमिरत्वमीभूत स्पर्शनादिष्वप्येन्द्रि यप्रकर्षे तु व्यापारस्तथा नेष्यत एवेति ॥

प्र० ७१५ – मनुत्कृष्टतरन्यूनस्पष्टतरसर्वेन्द्रियपर्यायसा क्षात्कारिणि केवलिनि मत्यादीनां सद्भावस्यानोपयुक्ततायाम- प्यावासमभावेऽपि दर्शनावरणीयादिविपाककृता भावाधीना भोक्तृत्वमुप- भोगेन्द्रियप्रतिहतिस्तु स्यादेव दूरापास्तप्रसरेति।

उ०–सत्यं यदिरम्यपरस्परयोर्हि दर्शनावरणीयस्तद्भावि निर्माणाङ्गोपाङ्गादिकर्मभावोपनिष्कृता इति दर्शनावरणीयनिवृत्ति- मात्रेण निर्माणादिनिर्माणस्य तथाविधस्यैव न द्रव्येन्द्रियाणा- माविर्भाव ॥

प्र० ७१६–ननु मत्यादीनां ज्ञानानां सोपयोगानामभाव- प्रतिहतचक्षुरादिकस्यानुभवस्तर्हि केवलिनो मनोरूपेन्द्रियस्याव धारिता स्वाभाविकी तदा कथं च तेषां समागमस्यां यत्र त्सापेक्षयामस्य ? न चोपचरित तथास्य मनस्य पूर्वभावेन यतो सति तथाभावे सम्यगुपचारस्यापर्यायनिवारेति।

उ०–निर्माणादि निर्मितानां मत्यादिहेतूनां भावाय केवलिनि तस्य तथाभूतानामवस्थितत्वात् तत्रत्यभावापि क्षायोपशमिकस्य भावमनसोऽभावस्यानेऽपि द्रव्यमनस्तु तन्नामकर्मनिमित्तमपीति हतप्रसरमेव न चाघातिनामपि भावलेश्या मनोयोगयोगश्च योग- परिणामसामान्यस्य लेश्यात्मकत्वात् उपचारपक्षस्याप्यस्वीपा सिद्धत्वात्तीर्थकृत ॥

प्र० ७१७–ननु निर्माणादिनिर्मितद्रव्यमनोयोगात् सयोग

स्त्वत एव सलेश्याकास्तर्हि 'ता कर्मबन्धस्थितिविधाऽय' इतिवचनात् 'स्थितिपाकविशेषस्तस्य भवति लेश्या विशेषेणे'ति वचनाच्च तत्कर्मणां बध्यमानानां कियती स्थितिरिति ?

उ०-योगेनानुसमय बध्यमानानां कर्मपुद्गलानां प्रकृत्यादिभेदा भवन्तोप्यनुसमयमवधातुं आवश्यकमेतत् कर्मणां प्रकृतिप्रदेशबन्धौ योगाना तारतम्यानुकारिणौ शुभास्वशुभासु वा परमनुभव' स्थितिश्च न तथाविधे, कषायाणां तारतम्यानुकारी यत· स्थितिबन्ध, परं तद्विशुद्ध्युत्कर्षेण त्रिस्थिति शुभानामपि प्रकृतीनां, तत्समूलोच्छेदे तु न शुभानामशुभानां वा स्थितिबन्ध, सति च तस्मिन्नवश्यमबाधाकालेन भाव्यमिति, न गतकषायाणां स्थितिबन्ध, एकसमयावस्थानं तु निष्कषायकर्मणां वेदनसमयरूपमेव, अत एवैष्यत्समयेऽकर्मत्वीभावः, अनुभावबन्धस्तु कषायापहतिजन्य शुद्धतारूप, सा चानन्यसाधारणाऽकषाये इति परमशुभ एवानुभागबन्धस्तेषामिति ॥

प्र० ७५८-ननु केवलिनां न चेद् भावमनस्तर्हि यथार्थवादिता कथं ? यतः स आप्तो वक्ता य प्राग्यथार्थज्ञानेन यथावस्थितार्थानवबुध्यते ततश्च तथाज्ञातार्थाननुसृत्यैव तथारूपतयैव प्रज्ञापयति; एतच्च सर्वमपि तथाविवक्षोद्भवं विवक्षा च भावमनसोऽनभ्युपगमान्न केवलिष्वभ्युपगन्तुं शक्येति शासनप्रणयनं यथास्थितार्थवादितारूपं कथमिति ?

उ०-केवली हि क्षीणज्ञानावरणतया सर्वानर्थानुपलभ्य ये तत्र प्रज्ञापनीया उपलभ्यन्ते तान् तीर्थकरनामोदयस्वाभाव्याद् भाषते वाग्योगसहकारात् अविवक्षोद्भवत्वाच्च तन्न भावश्रुते कारणमपि तत्कार्यरूपमिति ॥

प्र० ७५९-ननु यदि केवलिषु न भावश्रुतं, विवक्षाया अभावात् क्षायोपशमिकमत्यादिसमधर्मत्वाच्च तथाऽप्यकुर्वद्रूपस्याऽपि कारणस्य कारणतामभ्युपगच्छता व्यवहारेण कुर्वद्रूपकारणस्यैव कारणतामभ्युपगच्छता नाममात्रपरावृत्तिरूपाणां मत्यादीनां सहावस्थानमनभ्युपगतमप्यभ्युपगम्यते तर्हि तत्त्वार्थीयं 'एकादीनि भाज्यानि युगपदेकस्मिन्नाचतुर्भ्य' इति सूत्रं कथं गमनीयमिति ।

उ० – भाष्ये हि तस्य मतद्वय मत्यादीनां सहावस्थानेतरविषय केवलेनेति तत्सूत्रं निश्चयाधिकृतमिति न व्यवहारपक्षेण विरुद्ध नयानां विरुद्धानामपि परस्परमनधिक्षेपेण स्वम-

तसत्यपत्वात् अन्यथा पुनरुक्त्यापातादिति निश्चयनयवक्तव्यतापरं न व्यवहारनिषेधि ॥

प्र० ७६० ननु ऋजुविपुलौ मनःपर्यायावित्यनुपपत्त्या भाष्ये ऽतीन्द्रियविषयत्वेविशेषेण तत्र द्रव्यक्षेत्रकालभावानां मनःपर्यये श्रूयते तद्वदपि केवले अनन्तपरपरसिद्धकेवलादीनां व्यवहारवैशिष्ट्येन भेदकथनस्कथं न द्रव्यादिभिर्वैशिष्ट्यमिति ?।

उ०—मनःपर्यायस्तत्र विशुद्धिविस्तारतम्यतिश्चयात्तत्र द्रव्यादिवैशिष्ट्यं केवले तु क्षायिकत्वात् तत्साम्यम्, केवले तत्त्वेन दर्शनेऽपि प्रथमाप्रथमचरमाचरमसमयोपाधिकज्ञानमेवोक्तमथवा सूचकमिति ॥

प्र० ७६१—ननु केषुचित्तत्त्वार्थसूत्रेषु परामर्शाभाविना तथा निर्देशः केषुचित्तु पूर्वोक्तपरामर्शोऽनुसृत्य क्रियते, तत्र को हेतुरिति ?।

उ०—सत्यं, मुख्याधिकारप्रसक्तान्तराधिकारार्थसत्त्वात्स्वभावधारणीयः, सम्यग्दर्शनाद्यान्तराधिकारार्थे तत्त्वार्थेभ्यो नस्वातन्त्र्यात् तथेति, नातोऽनुवर्त्यं तथा तच्चिन्ताऽपि त्यक्ता 'तन्वास इत्यत्र मन निर्देशाद्विशुद्धयोः सम्यक्त्वविचारात्, तर्हि म्रियेऽपतो न मतिस्मृत्यादेरनुवृत्ति 'तदनन्तभागे इत्यतो रूपिणामवधेर्वा, एवमेव स द्विविध' इत्यादिष्वप्यान्तराधिकारार्थे॥

प्र० ७६२—ननु ब्रह्मलोकवासिनां नवनिकायानां कथं लोकान्तिकतेति ?।

उ०—मुख्यत्वस्यापि कल्पेषु ब्रह्मदेवलोकगानां तेषामपि रिष्ठप्रस्तरस्थानां नवानामेव विज्ञप्तिक्रिया जिनेषु या भवपर्यंलोकस्य चातुर्गतिकस्य व्यवच्छेदावेवेति लोकान्तिका विज्ञप्तिर्लोकान्तस्तत्र वाधिकृता एत एव, अन्यमहासिधेके स्वतन्त्रोऽधिकार इति यद्वा लोकशब्देनात्र समुदायपूर्व्यलोकमध्यस्तत्र वसत्स्वपि विरक्तेऽवस्थिता पर्यन्ते इति लोकान्तिका, यद्वा अतो सर्वार्थान् न कस्मिंश्चिदपि निकाये देवानां गतिर्भवे च भवचरमत्वनियमः, उपशान्तमोहादारकक्षेऽनुमतिवरताणां मुनीनामपि न स, तेषां ब्रह्मलोकवासित्वेऽपि लोकान्तीति, तदाश्रमेणासाधारणेन तथा लोकान्तिकेति संज्ञा इत्यस्त्येव, एतन्मध्विभ्नेव तेषां स्थानं पृथक्स्त्वेन वर्णितं भाष्ये च तादृश एव तेषां स गीत इति ॥

प्र० ७६३—ननु भगवत्तित्वतत्त्वार्थकारैरध्यमाध्याये 'तत्प्रदो-

पे'त्यादिभि' सूत्रैरष्टानामपि कर्मणामाश्रवा दर्शितास्तर्हि कृतत्वादिभि कथ्यमाना कस्य कर्मण आश्रवा ? इति चेत्।

उ०–सत्यं, सकषायत्वात्साम्परायिकत्वाच्चाष्टानामप्याश्रवा ॥

प्र० ७६४-ननु 'शुभ पुण्यस्ये'त्युक्त्वापि कथ पुण्याश्रवो न दर्शित ? इति चेद्।

उ०–'भूतव्रत्यनुकम्पे'त्यादिभिर्दर्शित एव स. ॥

प्र० ७६५–ननु जीवाजीवाधिकरणत्वेऽप्याश्रवाणां किमिति हिंसाविषया एव ते उक्ता ? इति।

उ०–मृषावादादिष्वपि हिंसैव प्रयोजिका प्रयोजनरूपा वेति उपलक्षणं वा शेषाश्रवाणा ॥

प्र० ७६६ – ननु प्रत्याख्यानावरणादिक्षयोपशमादेश्चारित्रं लभ्यते ततो वास्तवी चारित्रमोहनीयतैषां परमनन्तानुबन्ध्याद्यष्टकस्योपशमादिष्वपि सत्सु नैव लभ्यते सामायिकादिचारित्रमिति कथ चारित्रमोहनीयतेति ?।

उ०–सत्यं, परमपूर्वकरणेनानन्तानुबन्धिचतुष्के भिन्ने एव चारित्रवस्तु प्रीति प्रादुर्भवति, पश्चादेव सम्यक्त्वमाप्नोति तत्प्रतीतिरूपमिति चारित्रप्रीतिरोधकत्वाच्चारित्रमोहनीयता युक्तैवैषां, अप्रत्याख्यानावरणक्षयोपशमे चासक्तित शक्यभावाच्च यद्यपि न स्वीकरोति सामायिकचारित्रं परं तत्क्षयोपशमादस्थिमिंजाप्रेम्णाऽनुरक्तो भवति चारित्रे तद्वत्सु चेति तेषामपि तथात्व युक्तमेव ॥

प्र० ७६७–नन्वप्रत्याख्यानावरणानामुपशमे औपशमिकावस्थायामपि देशविरतिमान् स्यात् क्षयोपशमे च परमार्हततत्वेन वर्तेत परं क्षये किं स्यादिति ? चेत्।

उ०–सत्यं, प्रतिबन्धकानां क्षयेऽवश्य प्रतिबद्धस्य गुणस्य प्रादुर्भाव स्यात् परं तत्प्रवृत्तेर्न नियम, सिद्धेषु कथञ्चिदपि भवस्थकेवलिषु सर्वथा दानाद्यन्तरायक्षयेऽपि सर्वविषयकदानाद्यभावादिति ध्येयमिति ॥

प्र० ७६८–ननु देवतया ग्रहीष्यस्यवश्यमिति सेचनकायादिष्टं तेन स्वयमेवालानमूलमागतो रात्राविति सत्यं न वेति चेद्।

उ०–अस्त्येतदुक्तं केनचिद्, तत्त्वतस्तु तथादेशोऽपि आलानस्तम्भं तु प्रलोभ्य स्थाने स्थापितैर्मोदकैस्तु प्रापितो राजपुरुषै, परमवधिना श्रीनन्दिषेणं पूर्वोपकारिणं ज्ञात्वा यदा स आरूढो भवति विगतमदो जायते इति ॥

प्र० ७६९ ननु तस्यकिम उमापतमहेश्वर इत्यभिधा कथं केन कृतेति ? चेत् ॥

उ०—राज्ञोऽन्तःपुरं प्रविश्यापि पेढालसुतः पुराणां नारीं विनाश्य मानुषीनभ्यभ्यर्थनेन पेढालं हतवान् ततेमेन तस्याभिधा महेश्वर इति कृता नन्दी नन्दीश्वरमेत्याख्ये समर्थे द्वे मित्रे तस्य ताभ्या मेव कुम्भस्य तस्य माहात्म्यं वैदेशा(दा)दिषु देशेषु प्रवर्तितं तत स्यानाश्चपुष्पसंयोगपूजा तत्र विशेषेणेति ॥

प्र० ७७०—ननु केचित् साधव सम्प्रतिराजात् कौशाम्ब्या नगर्यां शासितस्य साधुविहाररहितं देशमपि व्यामार्यमामनन्ति, तत्र किं साध्यमिति ?।

उ०—बृहत्कल्पगत कौशाम्बीसत्रिदेशविषयं पाठमाश्रित्यासौ तां नगरीं पृष्टित्वैवं प्रत्यभिज्ञ वासकातरि प्रागमनाम त्वत्र प्रयोजनाय भगवान् वीरोऽवन्तीमेत यावत् आर्यमहागिर्योः प्रागेव सम्प्रतिराज्यस्य पायद्विशतिप्रत्येककाल विजहुरिति ॥

प्र० ७७१—ननु आवश्यकादिक्रियाकरणकाले 'भंते' इत्यामन्त्रणसामर्थ्यात् स्थापना(ऽ)वश्यं कार्या परं के तस्यां स्थाप्या ? इति चेत् ।

उ० – गुरुप्रमुखाऽऽवश्यकादिषु क्रियासु स्वकीयानामाचार्याणामेव स्थापना युक्ता परं चैत्यस्तवश्रुतस्तवसिद्धस्तवादिषु जिनेश्वरश्रुतसिद्धानां तस्या स्थापना पञ्चमकादिषु च एवाहरणे गुरूपानां सम्मवसरमस्पर्शोपर्यं कार्या स्थापनेति ॥

प्र० ७७२—मन्वर्हदादीनां शरीरसम्बन्धात्मनेव स्थापना पर सामाराधने श्रुतज्ञानस्य चित्रकमपि स्थापना कथं ? स्यात्रिति चेत् ।

उ०—सत्यं पुस्तकरूपेणांगसमुदायस्य पञ्चाशिष्याचाराङ्गादीनां स्थापना कार्या अत एवावश्यवाचित्वादाचारादीनामक्षराभ्योपलक्षितस्यमाश्रित गणधरैः, वामिस्थापनमारा तु मस्यधिमनःपर्यायकेवलानामपि स्यात्स्थापना चित्रकर्मणीति ॥

प्र० ७७३—ननु स्मरणमत्यमिज्ञानतर्कोद्यो मतिज्ञानं श्रुतज्ञानमन्यदेति चेत् ।

उ० अनुक्ता मनोमात्रगतास्ते मतिज्ञानं, श्रुतज्ञानमाता निर्दिश्यमानास्ते श्रुतज्ञाने, अवधिना मनोज्ञानेन वा आत्मस्ते तु तत्रैव केवले तु नैव ते प्रमाणनयतत्त्वादिषु तेषां मतिज्ञानस्यैव भजन तु व्यवहारिकास्तामाश्रित्य तत्र ते तद्गुणपव पत ॥

प्र० ७७४ – ननु लिप्यक्षरेषु आर्यक्षेत्रलिपिभेदापेक्षया भवन्तु खरोष्ठ्यादयोऽष्टादशब्राह्मीलिपिभेदा परन्तु व्यञ्जनाक्षरे संस्कृतप्राकृतभेदो कथं ? समानोच्चारादिति चेत् ।

उ० – सत्यं, परं ऋकारलृकारैदौत सदीर्घादिभेदा संस्कृते तथैवास्वरव्यञ्जनानि च विसर्गजिह्वामूलीयोपध्मानीयाश्च, न च ते प्राकृते उच्चार्यन्त इति नायुक्तो भेद इति ॥

प्र० ७७५–ननु योऽवधिज्ञानी तैजसशरीरं जानाति स स्वस्य परस्य वा कियतो भवान् वेत्तीति ? चेत् ।

उ०–अतीतानागत भवपृथक्त्वं स उभयोर्जानातीति ॥

प्र० ७७६–ननु अवधिज्ञानावरणीयानां सर्वात्मप्रदेशेषु समः क्षयोपशमो भवति विषमो वेति ? चेत् ।

उ०–सर्वदिक्कावधिमतां स सम एव, अन्तगताद्यवधिमतां तु विषमोऽपि, यथा द्रव्येन्द्रियाभ्यन्तरनिवृत्तौ तत्तदिन्द्रियावरणक्षयोपशमवतामात्मप्रदेशानां तत्तदिन्द्रियस्थाने निवर्त्तनं भिन्नक्षयोपशमादिति, सम्भिन्नश्रोतसः सर्वाङ्गेषु सर्वेन्द्रियक्षयोपशमः ॥

प्र० ७७७–ननु गमिकश्रुतस्य किं लक्षणमिति ? चेद् ।

उ०–यद् भङ्गरूपं गणितरूप सदृशालापकं वा तद्गमिकश्रुतमिति ॥

प्र० ७७८–ननु मन पर्यायज्ञान गणभृतां कदोत्पद्यते इति चेत् ।

उ०–सम्यक्त्वचारित्रप्रतिपत्तिसमय एव, अत एव'जो समत्तं चरित्तं च जुगव पडिवज्जेइ'त्युक्त्वा मन पर्यायस्य प्रतिपद्यमानो मत्यादे प्रतिपद्यमानतया व्याख्यात इति ॥

प्र० ७७९–ननु निश्चयवक्तव्यतायामेकमेव केवलज्ञानमिति कथमिति ? चेत् ।

उ०–आत्मा हि सर्वद्रव्यभावज्ञातृस्वभाव' तदेव च केवलं सर्वज्ञातृत्वं, तत्र विषयादिज्ञानांशस्यावारकं तद्विलयं चाश्रित्य मतिज्ञानावरणमतिज्ञानव्यपदेशः, एवमभिलाप्यादीनि ज्ञेयान्याश्रित्य शेषावरणज्ञानव्यपदेश परं भिन्नानि परोक्षत्वादसम्पूर्णप्रत्यक्षत्वाच्चातादृशं तु केवल, अत एव केवले एकज्ञानदर्शनचारित्रोपयोगिता ॥

प्र० ७८०–ननु 'सुयनाणं महड्ढीयं'ति कथमिति ? चेत् ।

उ०–मतिअवधिमन पर्यवकेवलज्ञानानामपि येषां प्रकाशनं

ते धुतक्षेपा मर्या शैया एव तत्सहजन्मास्ता बर्गासनत्आगमेया इति धुनत्वापत्तेर्मैपसत्याधूतस्य महर्षिकतेति ॥

प्र० ७८१-ननु सिद्धभेदेषु भवप्रत्ययसिद्धा कथं कथ्यन्ते? प्राह सिद्धेस्वै स्वलिङ्गमहत्वादिति चेत्।

उ० – सत्यं, स्वलिङ्गं न [illegible] स्वीकुर्वन्ति ये कथिता मुक्ता अन्यमुंडत्वोयुक्तानां तेषां न तत्प्रतिपत्तिरिति युक्त एव स भेद इति ॥

प्र० ७८२-ननु कोऽसौ वाचकवंशो गणधरवंशो वेति? चेत्।

उ०-य परम्परया सामायिकसूत्रार्थवाचकास्ते वाचकवंशा गच्छधारणादिमन्तो गणधरवंशा ॥

प्र० ७८३-ननु समवस्तु जिनेश्वरेषु क्षीणेषु निर्वृतेषु च तीर्थप्रवृत्तिमतो या वेदिष्येत तत्र किं जिननामकर्मणा वेदितव्यं भवत्यन्यथा किञ्चिदिति, यदि च नामैव जिनस्य स्यात्तेषु क्षीणेषु स स्यते तत्पा, निर्वृतेषु तु समयकर्मक्षये कथं तर्हि तुमूमानुषीतेति? चेत्।

उ०-सत्य निर्वृतानां तेषां नास्त्येव जिननामकर्मण उदयः परं जिननामकर्मण उदयाभावे तदोत्पद्यमाना जीवास्तारकतीर्थ प्रवर्तकत्वोपकारं स्मरन्त कृतज्ञत्वतया प्रमोदमापन्नासाक स्यद्वारा दर्शनविशुद्धयर्थं तन्नामकर्मोदयनिरपेक्षमेव पूजयन्ति यथा बोधारो राजन्या स्वापकारकतया [illegible] पूज्या न, तैषा वैष्णवानां नन्दीपक्षपातेन गोकुलस्थकृष्णोपकार कतया च गोकुलानि बहुमानयन्ति, न च [illegible] सत्कर्माणि न च तेजस्तयाकर्मण्य किन्तूपकारभाविकत्वं एव [illegible] हेतुस्तथाऽपि आदिपुरुषस्य भाग्यमनुसृत्य मृतेऽपि तस्मिंस्त-दुपकारस्मृत्या मन्यते तथा तीर्थस्थापनकाल एव तथा तथाऽस्य-नुकम्पयापि तीर्थप्रवृत्तिस्तथापि जिननामवेदिष्येत स्वीकृतैव तथापि नो हानि काचित् ॥

प्र० ७८४-ननु पञ्चपञ्चाशत्पुण्यविपाकाध्ययनानि तथा-स्यैव च पापफलविपाकानि भगवता श्रीमहावीरेणान्त्यसमये आदिष्टतया यानि कथ्यन्ते तानि कानीति? चेत्।

उ० न कुत्रापि स्वसमया शास्त्रादिष्टानि सम्भवतस्तु चतुर्दश नारकभेदा पर्याप्तापर्याप्तकतया सप्तानां नारकाणां, पृथ्व्य प्तेजोवायूनां सूक्ष्मबादरपर्याप्तेतरभेदानां प्रत्येकं सद्भावात् षोडश, वनस्पते सूक्ष्मबादरसाधारणप्रत्येकानां द्विविधपर्याप्तेतर भेदवत्तया षट्कं साधर्मसिद्धिरत्र अमनस्कवरतानां पर्याप्तेत

रभेदात् द्वादशकं विकलानामपि पर्याप्तेतरभेदषट्कं सामान्येन नरदेवदुर्गतिरिति पापफलविपाके, पुण्यफलविपाके व्यन्तराष्टकभवनपतिदशकज्योतिष्कपञ्चककल्पोपपन्नद्वादशकग्रैवेयकानुत्तरभरतैरवतमहाविदेहाख्यकर्मभूमित्रिकहरिवर्षाद्यकर्मभूमिषट्कलोकान्तिकनवकै स्युरेव भेदानां पञ्चपञ्चाशदिति सम्भाव्यते, सुधीभिरन्यथाप्यूह्येत न कश्चित्प्रतिबन्ध इति ॥

प्र० ७८५–ननु भगवान् गौतम श्रमणे भगवति महावीरे श्रीवर्धमानस्वामिनि चेत् चिरसंसृष्टादिविशेषणस्तर्हि प्रतिबोधात्प्राग्राग कथं नेति ? चेत् ।

उ०–रागार्हवस्तुप्राप्तिकाल एव रागोदय, मिथ्यात्वक्षयादनन्तरमेव च प्राग्जन्मप्राप्तसम्यक्त्वधरे योग्यता तद्रागस्य, ततो न प्राग्रागोदयस्तद्विषयस्तस्येति ॥

प्र० ७८६–ननु शुद्धबुद्ध्या अशुद्धमाद्रियमाण एक. अन्यश्च शुद्ध शुद्धबुद्ध्याऽनाद्रियमाण इत्यनयो. को भाविभद्र ? इति चेद् ।

उ०–शुद्धमनाद्रियमाणस्तु भवाभिनन्द्येव, शुद्धबुद्ध्याऽशुद्धमाद्रियमाणोऽवश्यमादिमध्यान्तभद्र, पर शुद्धत्वकारणानि विदन् तद्वन्तमप्यन्त करणमालिन्यात् परमार्थतोऽशुद्धोऽपि शुद्धबुद्ध्याऽऽदरपात्रं जायमानो नेतव्य नाशुद्धिकारणवन्तं शुद्धबुद्ध्याऽशुद्धमाराधयन् भाविभद्र, एवं शुद्धदेवगुरुधर्मबुद्ध्या कुदेवाद्या अशुद्धत्वान्न त्राणं अन्त करणेनाशुद्धोऽप्यभव्यो मिथ्यात्वमवतपरिणाममाकर्षकाले आयात· साधुश्च स्यादेव भाविभद्राणामादरपात्रमिति ॥

प्र० ७८७–ननु मैत्र्याद्यासु चतसृषु भावनासु सतीषु किमिति'मित्ती मे सव्वभूएसु'त्युद्घुष्यते पुनः पुनरिति ? चेत् ।

उ०–सत्य, मैत्र्यादिभावयुक्तस्यैवानुष्ठानस्य धर्मत्वाच्चतसृणामपि तासामावश्यकता धर्मार्थिना, पर मुदितादीनां तिसृणामपि भावनानामुत्पत्ते स्थितेर्वृद्धेश्च मैत्र्यभाव एव प्रतिरोधकः, सत्यामेव तस्यामन्यासां मुदितानामसतीनामुत्पत्त्यादे सौलभ्यमितिहेतो· सोच्यते पुन पुनरिति, किञ्च–मैत्री पापप्रतिघातरूपा, परास्तु गुणबीजाधानरूपा, न च शक्य पापप्रतिघातमन्तरा गुणबीजाधानं विधातुं, विहिते पापप्रतिघाते चात्मस्वरूपत्वाद् गुणानां स्यादेवायत्नतोऽपि प्राकट्यमितिहेतोरपि प्रागेवोपदेश्याऽऽदेया च मैत्रीति सैव पुनः पुनरुच्यते इति, क्षामण च 'खामेमि सव्वजीवे' इत्यादिना 'आयरिय उवज्झाए' इत्यादिना 'खमिय

उ०-विवक्षिताभिकारमोक्षदर्शिन्यः कथा पूर्वभवप्रसक्ता-नुषक्तवृत्तान्तोपेतानि चरितानि, उपमितिभवप्रपञ्चा कथा तु कल्पितमिव कल्पितेति ॥

प्र० ७२५-ननु आचार्योपाध्याययोः शय्यासंस्तारकादेस्त पादादिभिः संघट्टितेऽपराधे गमागमेऽप्यकथमाशातनेति ? चेत्

उ०-आचार्यवत्राचार्योपकरणानामप्याराध्यत्वात् अन्यथा तु जीवस्यैव गुरुत्वात् तद्गुरुशरीरस्यापि भक्तिराशातना च न स्यात् ? इत्यतस्तयोः आसनं गमनागमने च तेषामननुज्ञाप्य चरणं तत्र प्रवेश आशातना ॥

प्र०-७२६-ननु तिस्थयरा मे पसीयंतु' चिवचा वीतरागा-नाश्रित्य कथमाशीरपि प्रयुज्यते ? इति चेत्।

उ०-ते नैव प्रसीदन्ति परं तत्प्रसत्तेरभ्यासात् कार्यमात्म-न्यागमयन् तथा वक्ति यथा 'धाम्य पर्यस्य चारित्रे'ति अतोऽप्रत्य-क्षिप्ते तस्याचार्ये शिष्या प्रसादप्रेक्षी तथाभूत एव च मोक्षा दीति कथ्यते, अत एव 'पुण्णा जस्स पसीयंति विज्जा मंतुव सुप मिच्चादि, अन्यथा प्राप्तपर्यायाय परिणामिने शिष्याय सूत्रार्थयोर्यथार्थं दानमाचार्योपाध्यायमाधाय कर्तव्यमस्येवेति, विशेषस्तु वर्यं प्रसन्ना एव कुर्म इति पूज्यवाक्येषु सत्स्वेवेति ॥

प्र० ७२७-ननु सम्यक्कर्ममर्मभणने सर्वसंगवर्जितानां कथ पदार्थमिति परेषामपि स्वसन्निवसाधूनामर्थाय तथाभणने न एव धारयेयुरिति न सम्भव इति चेत् ।

उ० श्रावकाणां तथाविधतेरभावास्तेषामर्थितोऽन्यथा चाऽ र्थाय न तत्प्रणोदितिसद्भावात्, तथा च केचिच्छ्रावका मन्येयुरेवा एवा ये सपमान्वितस्तेन न साधूनामिताः परं साधुना तथा-भूतभावकानां ममत्वमुत्पन्नेव न च तज्जुषस्य कस्यापि पात्र मन्येयाम् ॥

प्र० ७२८-ननु श्रीमावश्यके समाचरणे च सत्पुष्टिकानां पञ्चानां परमेष्ठिनां नमस्कारः क्रियते श्रीमदावश्यकमसौ नियू क्तिकानां, तत्र किं तत्त्वमिति ? चेत् ।

उ०-आवश्यके समाचरणे च नमस्कारफलानि सोऽस्या-पि व्याख्या कथ्यते तत्प्रसक्तः प्रस्तुतमित्यादौ समाचरणपूर्वक मेवागुरेवक्रमाभिसम्बन्धद्वारा माहात्म्यस्य ख्यापनाय परत्र च समाचरणस्याव्यवच्छेदाज्ञापनाय, व्याख्याप्रकृतिकारस्तु तदारम्भे निर्विघ्नपरिसमाप्त्यर्थं तत्कृत सर्वकालीनमासमनाम्नायापर

गुरूणां स्मृतिनमस्कारार्थं पञ्चनमस्कारानूचुरिति, न तत्रोद्देश्य-
चूलिकाया उक्ति, ध्वनित च व्याख्याकारै प्रयोजन दर्शयद्भि
'पढमं हवइ मगल'मित्युल्लेखेनेति प्रोक्तोद्देश्ये विना त्वभ्या-
दयोऽप्युद्घेरंस्तानिति सचूलान्येवाध्येयानि ॥

प्र० ७९९-ननु नग्नाटै प्रतिष्ठिता प्रतिमा कथं दर्शनीया पूजनीयाश्च स्यु ? तेषामन्ययूथिकत्वाभावादिति चेत्।

उ०-सत्यं, नग्नाटास्तावत्सर्वविसंवादिन, अत एव न त्रैराशिकवत्तेषामपि सम्भोगपरिहारकायोत्सर्गादि, किञ्च-यथा ह्यन्यतीर्थीया अर्हद्बिम्बानि स्वकीकुर्वाणा स्त्रीशस्त्रादिसाधनान्य वीतरागदशार्हाणी सन्निधापयन्ति, पूजाविधानं च लोकोत्तरं सदपि विपर्यासयन्ति, तथा नग्नाटा अपि प्रत्यक्षदृश्यमान-पुरुषचिह्नाण्डयुगल त्वक्समानवर्णचक्षुष्कं कुर्वन्तश्छन्नचिह्नाण्डा-तिशय त्वगन्यवर्णचक्षु स्वभावं च विपर्यासयन्ति, पूजनविधान-मप्युत्सार्य गन्धमाल्यालङ्कारादिक विपर्यासयन्त्येव, ततस्तै स्वतन्त्रतया गृहीतान्यर्हद्बिम्बान्यन्यतीर्थिकस्वतन्त्रपरिगृहीतार्ह-द्बिम्बवन्न दर्शनीयानि पूजनीयानि चेति, अत एव रैवताचलादिषु तै सह तीर्थस्वामित्वविवाद इति ॥

प्र० ८००-ननु द्रव्यलिङ्गिद्रव्यकारितानामर्हद्बिम्बानां कथं
न दर्शनादे कल्पनीयतेति ? चेत्।
उ०-भावस्तवलोपका द्रव्यलिङ्गिनस्तल्लोपेनैव द्रव्योपार्जनात्तद्र-
व्यबिम्बादीनां वन्दनीयत्वादौ भावस्तवलोपानुमत्यापत्ते गृहस्थ-
कारितेषु तेषु तत्सापेक्षत्वादेवाधिकारितत्वादेरपेक्षा यत इति ॥

प्र० ८०१-ननु गृहस्थप्रतिष्ठितानि भगवदर्हद्बिम्बानि कथं न वन्दनीयानि भवन्ति ?, यतो न परतीर्थिककुदेवचिह्नाङ्कितानि न च भावस्तवलोपानुमोदनावन्तीति चेत् ॥

उ०-सत्यं, श्रीहरिभद्रसूर्यादिभि शासनधुरन्धरै प्रदर्शितेन विधिना विपरीतानीति न वन्द्यन्ते, अविध्यनुष्ठाने कृतिवदनु-मोदनस्यापि तीव्रदोषरूपत्वात् ॥

प्र० ८०२-ननु सातिशयश्रीकेशरीयाजी-मल्लीनाथ-शान्ति-नाथ-सुमतिनाथादितीर्थादीनां सविशेषा सपर्या किं मिथ्यात्वहे-तुकीति ? चेत्।

उ०-सातिशयानां प्रतिमादीनां सपर्याविशेष सम्यक्त्व-लाभादिहेतु, अत एव भावितचैत्यान्याश्रित्यालोचनाष्टमकर-णादिषु शास्त्राज्ञा, परमैहलौकिकफलेप्सुभिस्तत्करणे जीवारित-

समवायवर्ता सा द्रव्यानुष्ठानरूपा अपरतीर्थीयानां सा कोऽपि परिणामस्वरूपेऽविशेष 'अन्नाणयदेसयोऽवि' प्रज्ञप्त्यागमोक्तवचसो नानुसम्भवमिति ॥

प्र० ८०३ ननु चैत्यस्तवे पूजाप्रत्ययसन्मानपुण्यबोधलाभनिमित्त- तस्यास्त्यभावेन पूजनकर्मणा सम्यक्त्व प्रतिपादनात् कथं द्रव्य- स्तवस्य स्वर्गसाधकतेति ? चेत् ।

उ०—सत्य जिनानां गुणान् मनसिकृत्य प्रवर्तमानानां सम्यक्त्वविशुद्ध्यादिफला निर्जरैव परं प्रभुगुणानुपात्त कर- णानां 'एयसि समाय मुद्धपाणो' त्ति भावनया द्रव्यस्तवो यस्तस्य दानादिवत् स्वर्गः परं फलं, अत एव उक्तोऽसि द्रव्यस्तव आरा- धक भाव अभ्युपगम्यते इति ॥

प्र० ८०४ – ननु देशमात्रोऽप्यसौ पूर्वं द्रव्यसंयमेण विराध- नादेशकत्वाभावात् कथं न स्वर्गसाधकतेति ? चेत् ।

उ०—स्वर्गसाधकपुण्यकारणज्ञानादीनामभावात् तयोरप्यनु- योगानुकूला तु भावत इति ॥

प्र० ८०५—ननु अन्यगुणानां मिथ्यादृष्टीनामतिशयसंख्या- नानां च परतीर्थीयानां भावात् कथं परेषामसद्भाव्यमानो मिथ्यादृष्टि- देशविराधकत्वमुच्यते स्वतीर्थ्यानां चास्यपरस्य कानां तत्सद्- भावोऽपरेषां चैतावता तत्सद्भावो देशेनैवाराधक उच्यते शास्त्र- मेकत्वात् इति चेत् ।

उ०—सत्य, मिथ्यादृष्ट्या प्रथम् मिथ्यात्वस्थानवगुणेभ्यः प्रथमन् प्रशस्ते क्षेत्रे वर्तते परं तदस्मात् ग्राहे विराधकता, अत एव पञ्चशतमुनिपीडकाय पालकाय प्रथमन् स्कन्धका भगवता मुनिसुव्रतस्वामिना विराधक उक्तः, ततस्तस्य प्रशस्तगुणगुणिषु प्रशस्तरागसद्भावात् मिथ्यात्वस्थानगुणेषु तेषाम प्रशस्तद्वेषसम्भवात् देशाराधकता मिथ्यादृष्टिप्रभृतिद्वेषसम्भवाभावप्रशस्तद्वेषाभावात्स विरोधकत्वाभावात् देशाराधना द्रव्यतस्तस्य चास्याविराधना, स्वतीर्थ्यानामसहिष्णुतया गुणगुणिप्रत्यनीकप्रकार रागभावात् मिथ्यादृष्टिवत् तपावारिना रागसम्भवाच्च विशेषत एव विराधकता क्षमामात्रप्रत्यया आराधकतेस्तदाभावाः द्रव्याराधनां प्रतीत्य देशाराधकता ततश्च यथाऽन्यपार्श्वस्थादीनां संयमक्रिया देशा- राधकतापि द्रव्यरूपैव तथाऽन्यापि परतीर्थीयसहिष्णोरपि देशा- राधकता या द्रव्यरूपैव तामाश्रित्यैव देशाराधना न तु देशविर- त्यादिदेशाराधनासम्भावनीयेति ॥

प्र० ८०६-ननु य स्वयकारितायां गुरुकारितायां विशिष्टविधिकारितायाश्च प्रतिमाया दर्शनेन भावस्योल्लास आह्लादश्च भवति स किं योग्य ? इति चेत् ।

उ०-सत्यं, यथा स्वयं विहित किञ्चिदपि धर्म विशेषेणानुमोदनीयतया विशेपफल यच्छति तथा स्वयंकृतायाः कारिताया वा प्रतिष्ठाया प्रतिमायाश्च दर्शनादिना विशेषेण भावस्य प्रभव आह्लादस्य च, स योग्य एव, अत एव भगवान् श्रीहरिभद्रसूरिर्विंशतिकायां-'सयकारियाइ केईति पाओ काराविय-स्से'त्यनेन प्रायोग्रहणात्स्वय कृतस्य क्रीतस्येति वचनाच्चेति स्वकृताया मुख्यत्वमाह, गुरुकारितायाश्चापि तथाभवनं नानुपयोगि, तत एव 'ज्ञेयमिदं वंशतरकांड'मितिषोडशके, तथा यद्यपि सर्वमपि धर्मानुष्ठान विधिगतमेवोपकारकमात्मन अविधिपरिहारपरायणस्य तथापि सविशेषविधिकारिताया तस्या देवादिसाधिष्ठानसम्भवात् स्यादेव विशिष्टभावोल्लासाह्लादयोर्हेतुत्वमिति, ततो यथा प्रतिमानां स्वर्णरत्नादिमयत्वे भावोल्लासाह्लादयोः तदसाधारणकारणत्वाभावेऽपि जायन्त एव तथात्रापि तथाभावेऽपि तस्यास्तद्धेतुता, अनुभवसिद्ध चैतत्, मुग्धतानिरासस्तु'जे परिस्सवा आसवा' इति पारमर्षवचनपानपीनानां सर्वत्राप्यनुगत एवेति ॥

प्र० ८०७-ननु अन्यगच्छगता अन्यसामाचारीसमाचरणपरा अन्यसम्भोगिका आचार्यादयो यदा न वन्द्यन्ते तदा तत्कृता प्रतिष्ठा प्रतिमाश्च स्थापिता कथ मन्यन्ते ? इति चेत् ।

उ०-सत्य, जिनप्रतिमावन्दनाधिकारे अन्यतीर्थिकगृहीतानां चैत्यानां वन्दनादीनां निषेधात् प्रतिमा प्रतिष्ठाश्चान्यतीर्थिकपरिग्रहरहिता मान्यन्ते साधूनपेक्ष्यासमनोज्ञानामसम्भोगिकानां चवन्दनानिषेध स्पष्ट एव ॥

प्र० ८०८-ननु भगवन्तो जिनेश्वरा प्रतिबुद्धान् गणभृदादीन् प्रव्राजयन्ति यदा किं सामायिकसूत्रेणान्येन वा केनचित्सूत्रेण प्रव्राजयन्ति ? यदि च सामायिकसूत्रेण तर्हि तत्तीर्थकराणां सूत्रापेक्षयाऽप्यात्मागम कथ न स्यात् ? कथं न स्याच्च गणभृतां परम्परागम इति चेत् ।

उ०-सत्य, सामायिकसूत्रेण प्रव्राजयन्ति, परं आचाराङ्गादिदृष्टिवादान्तद्वादशाङ्गीगणिपिटकापेक्षयैव जिनानामर्थापेक्षयाऽऽत्मागमत्वं, प्रव्राजनशिक्षणादि जिननामोदयजमिति तत्तत्प्र-

तिकारिसूत्रापेक्षया भगवतामात्मागमापेक्षयाऽपि न हानिः, आवश्यकक्रम शेषावश्यकसूत्ररचना च गणभृत्कृतैव अत एव तत्र 'वंदामि खमासमणो' इत्यादि कथन सङ्गच्छते नवरं सामायिकसूत्रे भदन्तशब्दस्य तदोच्चारोऽनुवादरूप, अत एव करोमीत्यादि न तु कारयामीत्यादि पाठ इति ॥

प्र० ८०९ ननु पञ्चचत्वारिंशत्यागमानामावश्यकनिर्युक्तिपिण्डनिर्युक्तीनामर्थरूपागमानां कथं गणना क्रियते? श्रुतकेवलिरचितत्वेन चेत् 'सुय गणहररइय'मित्यादिगाथावचनात् न्यत्र तासां, दशवैकालिकादिनिर्युक्तीनां तर्हि कथं नागममूलत्वमिति? चेत्।

उ०–सत्यं, प्रथम तावत् गणधरश्रुतकेवल्यादिप्रणीतत्वमात्रेण न सूत्रत्वं बहूनां स्तोत्रादीनां तैः प्रणीतानामपि सूत्रत्वाभावात् तथा च गणधरादिभिः प्रणीतं सूत्रमेवेति न समता व्याप्ति किन्तु सूत्र गणधरादिभिः प्रणीतमेव एवं च या रचना तैः सूत्रत्वबुद्ध्या विधीयते ता एव सूत्रसंज्ञामनुसरन्ति मान्या इति ओघनिर्युक्तिपिण्डनिर्युक्ती तु सूत्रस्पर्शरहिते आवश्यकनिर्युक्तिमध्येऽपि सूत्राणि सूत्रं पदं सूत्रस्पर्शात् प्रागेवोद्देशे निर्देशे ऐरावणपाठस्य स्वयमेवात्थापितद्वारकत्वादस्य स्वत न्त्र्याव्याख्येति तासिरवोनिर्युक्तस्य सूत्रतया रचिता गण्यन्तेऽपि च, तथैव स्वतन्त्रव्याख्येयव्याख्यानात्मकत्वात् सुविहितानां सुविहितत्वायावश्यकमध्येपत्वात्पञ्चचत्वारिंशत्यागमेषु गणना, अन्यस्यो प्रयारका स्वतन्त्रतया गण्यतेऽपरा च सूत्राङ्गतया यतश्च त्वाचा पेनिविशेषेण मानमिति ॥

प्र० ८१०–ननु आगमानां पञ्चचत्वारिंशदिति संख्याने किं हेतुक? श्रीवर्धमानशासने चतुर्दशसाहस्री यत् प्रकीर्णकानीति चेत्।

उ०–योगोद्वहनेन सहैवाध्ययनमेषामिति विवक्षयाऽऽगमसंज्ञा पञ्चचत्वारिंशत एव च सेति ज्ञायते सूत्राणि चतुरशीतिरिति सूत्रेषु तावतां नामनिरुक्तिकीर्तनात्कथ्यते इति ज्ञायते ॥

प्र० ८११–ननु आगमानां कथं श्रमणैरेवाध्ययनमिति? चेत्।

उ०–आद्यौ साध्वाचारयोरेव मुख्यवृत्त्या व्याख्यानात्, श्रमणानामपि यत् पर्यायोयोगोद्वहनादिविधिनैवानुज्ञायमानत्वात्, तस्मात्तु 'सव्वाओ-पाणाइवायाओ वेरमणं' इत्यादि 'पढमे भंते महव्वए' इत्यादि 'मिच्छा मि' इत्यादि- भिव सर्व मृतं समारम्भेऽत्यादेश्चास्यविधिप्रपाठानां श्रमणानामेवोच्चारणार्हत्वात् अन्येषां तु पुनरस्तु पूर्वत

त्वनप्राय इति, आवश्यकदशवैकालिकाचाराङ्गाध्ययनानन्तरमेव च शेषाणां सूत्राणामध्ययनस्य तत्तत्पूर्ववर्त्यतिदेशानां दर्शनारक्कमप्राप्याध्ययनत्वमिति, अत एव सामायिकसूत्रस्य प्रव्रज्याया अनन्तर तद्दानदिन एवोच्यते, यच्च श्रमणोपासकानामुत्कृष्टं षड्जीवनिकायाध्ययनान्तं श्रुतं तदेकादशीप्रपन्नानां श्रमणभूतत्वाद्योग्यमेव तत्तेषां, त्रिविधत्रिविधेन सावद्यवर्जनाधिकारोऽस्त्येव तेषाम् ॥

प्र० ८१२-ननु सूर्योदयादीनां लोकानुभावात् स्वकर्मोदयप्रभवत्वाच्च जगज्जन्तुधर्मप्रभावजन्यता कथमुपदिश्यते ? एवमभ्युपगमे च परत्र कर्मसंक्रमादिदोष लोकानुभावव्याघातश्च कथं नेति ? चेत्।

उ०-सत्यं, तेषां लोकानुभावस्वकर्मोदयानुसारिण्यां प्रवृत्तौ सत्यामपि जगज्जन्तूनां तत सुखानुभव' स्वशुभकर्ममाहात्म्यादेव, यथा दाता दानान्तरायविलयादेव दयाद्दान परं लब्धारस्तदैव लभन्ते यदा तेषां लाभान्तरायविलयो भवेत्, प्रत्यात्मानमाश्रित्य कर्मणां तत्फलानां च पार्थक्यात् दु खसाधनेषु जाग्रत्स्वन्यथा सुखानुभवस्तु तद्भोक्तृजीवकर्मोदयापेक्ष एवेति ॥

प्र० ८१३-ननु अहोरात्रे सन्ध्यानां चतुष्ट्यभावे किमिति सन्ध्यात्रयमेवौघेन जिनपूजाया काल आदिष्ट ? इति चेत्।

उ०-सत्य,-मध्यरात्रसन्ध्याया निद्राकालत्वान्न सा तदर्हतया निर्दिष्टा, मुनीनामपि प्रहरद्वयं रजन्यां स्वाप इत्युक्तेर्निद्राकाल इति ॥

प्र० ८१४-ननु सर्वकालपूज्यानां भगवतां जिनेश्वराणां (कथ) त्रिसन्ध्यमेव पूजाकाल कथ्यते ? इति चेत् ॥

उ०--धृत्तिक्रियया सामान्येन त्रिसन्ध्यस्याविरोधात्, अत एवौघेन सन्ध्यात्रयमुक्त्वा 'वित्तिकिरियाऽविरुद्धो अहवा जो जस्स जावइओ'त्ति वचनेन विशेषेण वृत्तिक्रिययाऽविरोधिनं सर्वमनियत च पूजाया कालमाचक्षिरे श्रीहरिभद्राचार्या, ओघेन त्रिसन्ध्यं पूजाया आदेशस्तु गृहिणां द्रव्यस्तव पुष्पमुख्यकः, पुष्पाणि च म्लानीभवन्ति निर्माल्यतां व्रजेयुरिति सद्यस्कपुष्पार्थमोघेन त्रिसन्ध्यं पूजाकाल ॥

प्र० ८१५-ननु स्वयंबुद्धानामाचार्यमनुपसंपन्नानां केवल स्याद्वा न वा ? स्याच्चेत् पारम्पर्य स्वतन्त्रं स्यान्न वा ? उपसम्पत्तौ चेत् केवल 'कथ ते न बुद्धबोधितसिद्धा. ? इतरथा चेत्तीर्थपारम्पर्यं कथमिति ? चेत्।

उ० – द्विविधा स्वयम्बुद्धास्तत्र तीर्थकरव्यतिरिक्तास्ते स्वयंबुध्यन्ते परमर्षोकेवलमन्यत्रार्थ प्रतिपद्यन्त एव, प्रत्येक बोधापेक्षया स्वयम्बुद्धसिद्धता ॥

प्र० ८१६–ननु सम्यक्त्वस्य लाभे श्रुतज्ञानं श्रुतज्ञानतया परिणमतीति सिद्धान्त, एवं भाष्याद्वरुपस्य सम्यक्त्वलाभाप्राप्तिरिति चेत् ।

उ० – सम्यक्त्वप्राप्तिस्थितेरधिकायां स्थितौ संख्याते सागरोपमैः श्रुतसामायिकस्य लाभ सम्यग्ज्ञानता तु प्राप्तौ सद्भ्येति ॥

प्र० ८१७–ननु कथा माध्याऽनुयोग इति ? चेत् ।

उ०–जिनागमप्रमाणप्रमेयतत्त्वाभिर्धेयमागमि सर्वस्वेयमागमिवां वचनानुयोगे वचनानुवृत्तेरिति ॥

प्र० ८१८–ननु भावकविभावकव्यवस्थितस्तत्र के परमा ? इति चेत् ।

उ०–चतुर्दशपूर्वधरो जघन्यतः भावक उत्कृष्ट, स पुनरानन्तगुणसूत्रार्थधरो विभावक उत्कृष्ट, उत्कृष्टव्यतिकर केवली ॥

प्र० ८१९–ननु जघन्यो व्यतिकर क इति चेत् ।

उ० – अनुयोगानां परिपाटीनां अर्थं सत्तक वा श्रुतवान् गृहीतवान्, जघन्यभावकविभावको स्वेच्छपरिपाटीमन्ताविति ॥

प्र० ८२०–ननु गणधराचार्योपाध्यायसाधुश्चक्रिकेशवमहामाण्डलिकमाण्डलिकयुग्मजन्मानां भावा कर्मोदयजा अपि कथं कर्मप्रकृतिषु तेषां प्रकृतया नाक्ता ? इति चेत् ।

उ०–सत्यं, जिननाम यथा निजस्य गुणस्थानमाहात्म्यता उपशमक्षयोपशमोदीरणामाणनिर्जराके परकरकरणाविरक्तया स्यान्न तथेमे भावा इति गुणस्थानाविरत्वमपि नेति च, उपशमस्य प्राधान्यमात्रं तु सम्मतान्येव तत्र तथेति ॥

प्र० ८२१–ननु भगवता प्रथमभमुत्पन्नस्य केवले कार्तपर्यायां पुरं आविष्यात्यामि विषये भावकपर्षदि च कथं श्रेयांसा एव अस्ता न भरतान्य इति ? चेत् ।

उ०–सत्य, पर्षदामप्रकस्याये शक्रादिदेवदेवीकायानां प्रयाणमासिम, भरतान्त यद्यपि वर्धमानावक परं श्रेयांसस्य तीर्थधर्मप्रवृत्त्यादिभूतत्वादधर्मप्रवर्तकत्वाम्मुख्योक्तेति ॥

प्र० ८२२–ननु चक्रिप्रभृतीनां यानि चक्रादीनि रत्नानि तेषां विशेषनामानि स्युर्नवेति चेत् ॥

उ०—स्युरेव, यथा भरतस्य चक्रस्य सुदर्शन अश्वरत्नस्य-कमलामेल अश्वरथस्य पृथ्वीविजयलाभ इति नामेति ॥

प्र० ८२३—ननु यदा मरीचिना पारिव्रज्यमादृतं तदा तेन सर्वाणि महाव्रतानि त्यक्तानि? इति चेत् ॥

उ०—एकस्मिन् गते पश्चापि गच्छन्ति महाव्रतानि, अत एव च श्रावकव्रतानामणुशब्दविशेषणेऽप्यत्र महदितिविशेषण-मितिसिद्धान्तेन त्यक्तानि स्नानस्याङ्गीकारात्, व्यवहारवृत्त्या तु तानि पालयत्येव स इति ॥

प्र० ८२४—ननु कपिलाय मरीचिना 'इत्थपि इहयंपि'त्युक्तं तस्य कोऽर्थ इति? चेत्।

उ०—यथा श्रीभगवत्यां 'इत्थंपि गमणिज्ज इहयंपि गमणिज्ज'मितिवाक्ये इत्थंशब्देन जिनोऽभिप्रेत', इहशब्देन चात्मा, तद्वदत्रापीत्थशब्देनार्हतं शासनं, इहयंशब्देन च पारिव्राज्यमिति, स्वमतस्थ कुत्सिततादर्शनायैव च तदर्थकः क उपात्त, तथा जैनशासनस्य सम्पूर्णधर्माश्रयत्वेन यथा श्रेयस्त्वं तथैव मम धर्मस्याल्पधर्मत्वात्कुत्सितत्वमिति श्रीमलयगिरिभिरावश्यकवृत्तौ पूर्णाल्पोपलक्षिततया कृतमप्यस्ति तत्पदव्याख्यानं, चूर्णिकारा अपि'एतेसु अत्थि इहवि मणाग'मित्याहुः, दुर्भावितता च जैन-शासनोत्तीर्णे पारिव्राज्ये धर्मबुद्धेरापादनात्, अत एव 'एएण दुब्भासिएण संसारो अणेण वड्ढिओ कुधम्मं वड्ढंतेणे'ति प्रोचुश्चूर्णिकाराः ॥

प्र० ८२५—ननु भगवतो महावीरस्याप्रतिपतितं ज्ञानत्रयं, तत्र मतिज्ञानस्य मानाय जातिस्मरणस्योक्तत्वात् सज्ञिपूर्वभवानां ज्ञान ज्ञायते मतौ, अवधौ च दशमाद्देवलोकादागमनात् तत्रत्य-मानो ज्ञायते परं श्रुतं किमानमिति? चेत्।

उ०—श्रीऋषभदेवस्य पूर्वभवे चतुर्दशपूर्वित्वाच्चतुर्दश पूर्वाणि छाद्मस्थ्ये, शेषाणां त्वेकादशाङ्गित्वाच्छ्रमणस्य भगवतो महावीरस्य एकादशाङ्गित्वं छाद्मस्थ्ये, परं शालिशीर्षे भगवतो लोकावधि-रुत्पन्न इत्याकेवलाल्लोकावधिमान् भगवान् महावीर इति ॥

प्र० ८२६—ननु श्रमणस्य भगवतो महावीरस्य छाद्मस्थ्यं यावद्विशालायां चेटकस्य महाराजस्य सद्भावात्कथ तत्र शङ्खो गणराज? इति चेत्।

उ०—तत्रागत्य तदा तस्यावस्थानात् यद्वा चेटकस्याष्टा-दशानां गणराजानामधीशत्वात् स तत्रत्यो गणराज इति ॥

प्र० ८२७-ननु भगवन्तो जिनेश्वरा श्रामण्ये किं ध्यायन्ति ? यतस्ते निस्सहायमुत्पादितकेवला इति चेत् ।

उ०-भगवन्तो हि ध्याने सूक्ष्मपुद्गलानिमिषदृष्टयस्तिष्ठन्ति, छिन्ने स्थूले तु तत्कालस्य छद्मस्थायनस्य पूर्वाद्यायित भावात् धर्म्ये हि शुक्लस्य केवलज्ञानात्पोक्तत्वे द्वितीये शुक्लपादे प्रथमपर्यायपोराश्रया मत इति ॥

प्र० ८२८-ननु समम्यक्त्वके सामानिकत्वं निष्क्रम-मध्यानां संगमकसुरस्यमम्योऽपि सामानिक इति कथ्यते तत्कथमिति ? चेत् ।

उ०-सामानिकभेदेऽनुत्तमानामपि महर्धिकदेवानामभिप्रायेण समानमायुरादि न भवतीतिनियमाभावात् असामानिकत्वातेऽपि तस्यायुष्कादिभिः समानत्वेन सामानिकत्वाविरोधादिति ॥

प्र० ८२९-ननु विहरत्सु जिनेषु पादेषु सुरवरा कियन्ति कुर्वन्ति पद्मानि किंयन्ति च कुत्र कुर्वन्तीति ? चेत् ।

उ०-पद्मानि नव सुराः स्थापयन्ति द्वे पादयोः शेषाणि तु सप्त पृष्ठतः, पाश्चात्येभ्यः पश्चिमानुपूर्व्याऽग्रतोऽग्रतस्तानि दक्षिणोत्तरतः पादस्थाने संचारयन्ति ॥

प्र० ८३०-ननु क्षायिको भावः किं सपर्यवसानः स्यात् किं च तत्र कारणमिति ? चेत् ।

उ०-चारित्रं क्षायिकस्य क्षायिकमपि सपर्यवसानं तत्र हेतुस्तु चारित्रं प्रतिक्षेपणादिक्रियापेक्षं सा च क्रिया भावागतस्य स्थिरत्वादिरूपं चारित्रादि स्यात् क्षायिकीनि च देशादि यस्तुसंयोगभावीनि न च तानि सिद्धत्वे ॥

प्र० ८३१-ननु निशस्य विशन्त्स्य कोऽर्थः ? गम्भूता सा समा विषमा वेति चेत् ।

उ०-प्रथिमस्य पृच्छा निषद्योच्यते, गौतमस्वामिनः पश्चात् शानां आचारादीनामेषा सा, पूर्वाणां तु चतुर्दश शेषास्तु यथाश्रुत रचयन्ति सूत्राणीत्यभिप्रायस्तत्र इति ॥

प्र० ८३२-ननु शुक्लपक्षे जैने शासने किमिति साध्वीनां दीक्षापर्यायो ज्येष्ठत्वे न गण्यते ? यतो वर्षशतदीक्षिताभिरप्यायाभिरद्यदीक्षिताः साधुरेवेति कथ्यते इति चेत् ।

उ०-सत्य, गुणगृह्यमेव जिनशासनं, तेन गुणवतीनां स्त्रीणां मोक्षो मान्यते, साध्वीनां च ज्येष्ठकल्पोऽस्त्येव, तासामप्युपस्थापनातो दीक्षापर्यायस्य गणनात् परं स स्वपक्षे एव परपक्षे तु तदङ्गीकारे साध्वीनां समग्रा चर्याऽवलोकनीया स्यात् साधुभि, तदवलोकनं तु सर्वेषां दूरे परमाचार्योपाध्यायैस्तासां परिवर्त्तनमपि दुष्करतमं अल्पे एव च तद्योग्या, अत एव तादृशस्यापरस्याभावे योग्यस्य न तत्परिवर्त्तकस्य जिनकल्पीया प्रवृत्तिरनुज्ञायते, तीर्थकरगणधराणां पुरुषत्वनियमात् पुरुषज्येष्ठत्ववद्विपरीतनियमस्तु 'नैव कर्त्तुं शक्य, अन्यान्यप्यनेकानि तथाऽत्वे कारणानि सन्तीति चिरदीक्षिताभिरपि ताभि' साधुरेव वन्द्य इति, एव च युक्ता व्रतकल्पाद्भिन्नता ज्येष्ठकल्पस्य ॥

प्र० ८३३-ननु परिहारविशुद्धिका अष्टादशसागरस्थितिकेषूत्कृष्टतो जायन्ते, तत्कथ? श्रावकाणामुत्कृष्टतो द्वाविंशतिसागरस्थितिषूत्पादादिति चेत्।

उ०-सत्यं, ते हि कषायकुशीला एव, कषायाणां च तथा तेषां परिणतेस्तथोत्पाद, सप्रायश्चित्तपरिहारतपस्विचारित्रमाश्रित्य वा तथेति ॥

प्र० ८३४-ननु ऊढप्रतिमस्य श्रावकस्य श्रमणत्वमनशनित्व वेति द्वयमेव स्याद् गृहस्थत्वेऽपि वा तिष्ठेत्? श्रीआवश्यकवृत्तावाराद्धगृहस्थधर्म' प्रव्रजेत् सलेखनां वा कुर्यादिति सामाचार्या उल्लेखादिति चेत्।

उ०-'अहवा गिहत्थभाव उचियत्तं अप्पणो णाउ'मिति पञ्चाशकोक्तेर्गृहस्थत्वेऽपि तिष्ठेत् या चावश्यके सामाचार्या उक्ति सा सलेखनया तासां सम्बन्धदर्शनार्थमात्रमेव न तु नियमायेति॥

प्र० ८३५-ननु श्रीजिनेश्वराद्यां यं कायोत्सर्गं कुर्वन्ति, ज्ञानाद्याराधनदु:खकर्मक्षयार्थं ये क्रियन्ते, कायोत्सर्गप्रतिमायां च ये प्रतिपन्नपञ्चमश्राद्धप्रतिमा श्राद्धा कुर्वन्ति ते सर्वे कायोत्सर्गस्य कस्मिन्नन्तर्भवन्ति भेदे? इति चेत्॥

उ०-द्विविधे कायोत्सर्गे यो जीवितनिरपेक्ष क्रियते सोऽभिभवोत्सर्गो, शेषास्तु सर्वेऽपि चेष्टाकायोत्सर्गेऽन्तर्भवन्ति, तेषां चेष्टानिरोधनाय निवर्त्तनात्। न च वाच्यं चेष्टाकायोत्सर्गस्य 'सायसयमित्यादिना 'गमणागमणविहारे' इत्यादिना च मानं निर्दिष्टमिमे तु गतमाना इति, प्रायश्चित्तरूपस्यैव तस्य तत्र माननिर्देशात् चैत्यवन्दनायाश्च नियतत्वात्तदुत्सर्गस्योप-

सत्यापनतया प्रद॰ अन्यथा जिनेश्वराः सूक्ष्मपुद्गलव्यापिन प्रतिमाधरा जिनेश्वरादिध्यायिनः सिद्धुक्तिकारैरेव कायोत्सर्गे धर्मशुक्लध्यायिनो ध्यायमाना नियतप्रमाणकायोत्सर्गस्थानेन 'पायसमा ऊसासा' इति भणितत्वं चेष्टया उत्सर्गे तन्नियमाभ्येव न नियतोच्छ्वासा संख्या, ततो न 'पायसमे'तिपरिमितया श्वासोच्छ्वासयामेव तस्या उपयोगात् चैत्यवंदनचेष्टाकायोत्सर्गेऽपि न ध्येयनियम इति श्रीहरिभद्राचार्या तस्यापरस्पचतुर्मुखसमुद्घातकतया ना गृहीतस्यादिति ॥

प्र० ८१७ – ननु विराधनामयानां कार्याणां साधर्मिक वात्सल्यादीनां पुनः पुनः करणाभिलाषः श्राद्धानां तनुपवेशम माभूतां कथमुच्यत इति ? चेत् ।

उ०—विराधनामुद्दिश्य नैवाभिलषणमस्ति तेषां सम्यग्दर्शनादीनां रक्षणवृद्धिबहुमानभक्त्याद्यर्थमेव तो, यद्यपि भवेत् तत्र विराधना तर्हि सम्यग्दर्शनादिरक्षणादिप्रतिपक्षत्वप्रत्ययस्य सा भवा भरसया यथा च प्रतिक्रमणाभिहाराद्यर्थं अभिलाषापत्तौ मार्गे, न च विराधनामतरा ते, प्रत्यपि विप्रतिक्रमणादेस्तत्र नियमात् भयामरवेयता तु तस्य यथा सूक्ष्मत्वविधिसमयतया तमागताऽध्यात्मविशुद्धया च निराक्रियते तद्वत्साधर्मिकवात्सल्या विष्वपि, यथा तीर्थोद्भवभीतिरविहारादिना तथैव सा सम्यग्दर्शना दिरक्षाधमाचऽपीति, परं विराधना निर्जरा जनयतीति त्वयु क्तमेव विराधनायोगस्यैव भवे निर्जरणात् सा निर्जरायां घसाभा न पुनःपर्यवसानमिति तु निर्जराकष्ठेतिशास्त्रार्थस्यैव निर्युक्तौ शाक्षिकत्वादिति ॥

प्र० ८१८—ननु धर्मस्य महत्त्वे 'भवसयसहस्समहणो' त्ति प्रोक्तमेवं 'भवसयसहस्सपुरुष' त्ति धर्मकथाप्रार्थनायां 'भवसयसहस्समहणीए' त्ति प्रोक्तोपेत्य भवानामानन्त्ये किमिति शत सहस्रमहणमिति चेत् ।

उ० केचित्तेन शास्त्रमनन्तपात्रकतयैव सङ्घेतयन्ति, केचित् च्युतार्धपुद्गलावर्त्ते भवानामानन्त्येऽपि पञ्चेन्द्रियभवा यावन्त पञ्चेन्द्रियत्वमिति केचित् सप्ततिसागरप्रमाणीयामुत्कृष्टकर्मस्थितौ मानिका पञ्चेन्द्रियभवा इत्यपेक्षयन्ति लोकव्यवहार च शतस हस्राणि उत्कृष्टसंख्यारूप इति तेनात्राप्यसंख्यभवसूचेति च केचिदिति ॥

प्र० ८१९ ननु सामायिकसूत्रे कायोत्सर्गसूत्रे वन्दनकसूत्रे चान्ते 'अप्पाणं वोसिरामि' त्ति किमर्थं ? यतस्तत्र क्रमेणातीत॰

सावद्यस्य निन्दनादि कायोत्सर्गावस्थानं गुर्वाशातनानिन्दादि च क्रियते इति चेत्।

उ० – सावद्यपरिहारानवद्याङ्गीकाररूप सामायिक स्थानमौनध्यानव्यतिरिक्तव्यापारत्यागरूपकायोत्सर्गेणोत्तरीकरणादि गुर्वाशातनात्यागश्च तेषामेव यथार्थं ये आत्मप्रतिबन्ध व्युत्सृत्य तत्तत्क्रियायामुद्यच्छन्तीति आत्मौद्धत्यपरिहारस्य व्याप्तिदर्शनायात्मोत्सर्गविषय सर्वत्रेति॥

प्र० ८४०–नन्वात्मना ये कर्मपुद्गला गृह्यन्ते तेषां सघातन कथ स्यादिति? चेत्।

उ०–गृहीतास्ते तेज शरीरसहगतेनात्मनेति गृहीता सन्तस्तैजसेनोष्णीभूयात्मना सम्बन्धमुपयांति, एवं च सघातसम्बन्धयो प्रार्थक्य स्पष्ट भवति, परमय तैजससम्बन्ध साधनरूप, साध्यस्तु तत्तद्बन्ध ॥

प्र० ८४१–ननु चरन्ती दिग ये कथ्यते तेषु पूर्वधरा कीदृशा ग्राह्या? इति चेत्।

उ०–एकपूर्व्यधिष्ठितापि दिक् तथा॥

प्र० ८४२–ननु सर्वभव्या सेत्स्यन्तीत्यत्रादेशसर्वं निरवशेषसर्वं वा ग्राह्यमिति? चेत्।

उ०–संसारस्य भव्यशून्यत्वाभावादादेशसर्वं ग्राह्य, ततश्च ये व्यवहारराशिमागतास्ते सर्वेऽपि सेत्स्यन्त्येव, अत एव विशेषणवत्यां 'जेहिं न पत्तो तसाइपरिणामो'त्ति, 'एंति अणाइवणस्सइमज्झाओ त्ति 'निगोयवासं अणुहवंति'त्ति पृथक् पृथगुक्तमिति॥

प्र० ८४३–ननु भगवान् जिनेश्वर. स्वयसंबुद्धत्वात्सामायिक कुर्वन् 'भंते'त्ति न वदति, तथाऽन्योऽपि जातिस्मरणादिना बुद्धश्चेद् 'भंते'त्ति कथयेन्नवेति? चेद्॥

उ०–जिनेश्वरो हि तथाकल्पत्वात् अन्यानायत्तत्वाद्'भंते'त्ति न वदति, जातिस्मृतिमानन्यस्तु 'भंते'त्ति पूर्वाचार्यमामन्त्रयेत्, एव चातीर्थकराणां न सामायिकसूत्रोच्चार स्वाच्छन्द्येन स्यात्, अत एव च पुण्डरीकाद्या स्वयं स्वीकृत्यापि सामायिकं पार्श्वे स्थविराणां तत्स्वीचक्रुरिति॥

प्र० ८४५–ननु करोमि प्रत्याख्यामीत्यनेनानवद्यासेवनसावद्यनिषेधकारक आत्मा मनसा वाचा कायेन चेति करणान्यपि तत्परिणतिरूपाणि करणकारणानुमतिरूपा योगास्तत्प्रवृत्तिरूपा

त्स्यासन एव कर्तृकरणकमत्वापात इति चेत् ।

उ०—सत्यं अनेकान्तवादित्वाज्जैनानामेककारकसन्निपाता दोषाय एव यथा सर्पं आत्मानमात्मना वेष्टयतीति प्रत्यक्षे दृष्टो व्यारोऽत्र तीर्थ्यानामिति ॥

प्र० ८५५—ननु द्रव्यस्तवो य पुण्यबन्धाग्न्यमास्याल्हादे क्रियते तस्य दर्शनशुद्धिपरिणामेन विधानात् निर्जरैव फलमन्य-इति चेत् ।

उ०—दर्शनशुद्धध्यवसानेन निर्जरा फलं, तत्र सार्धं फल-परं शुभयोगमाश्रित्य कर्मणां शुभत्वविधानात्पुण्यबन्धोऽपि, अत एव 'पुष्पिं तवसंजमेणं देवा देवलोएसु उववज्जंति'त्ति, ननु पश्चिमपूर्वाय देवभवाच्च्युतस्यापि कुलादिानुबन्धिनी शुभा प्रत्यायानि अत एव च 'मे इसगोऽभिजाया'त्ति पठ्यते अत एव च 'ठाणेण इस्सरयं आराहिय आउ अन्नुम सहले'त्ति, सम्यक्तपपराक्रमे धामसफलस्यापि सदनुष्ठानानां पुण्यफलपर्यन्त-सामताऽपि ।

प्र० ८५६ ननु द्रव्यगुणपर्याया इति पदार्थत्रयी, ततो नयानां कथं न त्रयं द्रव्यपर्यायार्थिकाविति ? चेत् ।

उ०—सत्यं, गुणानां समयलक्षणे काले भावे चाप्यापितत्वात् अनुमाया परिणामस्य कालभावयो पर्याया न गुणा इति, अतो गुणपर्यायवद्द्रव्यमिति सूत्रं पाक्षिकं उत्पादव्ययध्रौव्ययुक्तं सदिति तु सर्वसम्मतमिति ॥

प्र० ८५७—ननु बोटिकैस्याख्याता नग्नाः स्वतीर्थिका मान्ये वेति चेत् ।

उ०—ते यद्यपि शास्त्रे जैनैः प्रतिपन्नाः परं न ते स्वतीर्थ्या अभ्युपगता वा किन्तु अन्यकृता एव ते लोकागमवाक्या ॥

प्र० ८५८—ननु भगवन्महावीरजनन्या स्वप्ने माला किं दृष्टमिति ? ।

उ०—'सेसाण मालेहिं गओ'त्तिचूर्णिवचनात् 'सेसाओ मल्ल'त्तिपर्युषणाकल्पोक्तेश्च माला इति ज्ञायते, कल्पावचूर्णिषु च केषुचित् सिंह माला रूप इति तदानुपूर्वीक पाठश्चेति ॥

प्र० ८५९—ननु सम्यगष्टीया सर्वेऽपि मिथ्यात्वस्य ? इति चेत् ।

उ०—गुणस्थानविहितां मार्गवरणमिव कदाचित्केषाञ्चित्तेषु स्वपि निश्चयेन सम्यक्त्वयुक्तापि ते मिथ्यात्वस्य एव मन्तव्या ॥

प्र० ८५०–ननु मातापित्राद्य प्राक् प्रव्रजितं पुत्रादिकं वन्दन्ते न वेति ? चेत् ।

उ०–श्राद्धत्वे स्थिता वन्दन्त एव, प्रव्रजिता अपि धर्मनाशभीता यदि वन्दनामनुज्ञापयन्ति तर्हि न निषेध्या पुत्रादिभि साधुभिरसयतानां तेषा वन्दनं तु दूरापास्तमेव, पुत्राणामाचार्यादित्वे गच्छीयै साधुभिरज्ञाता अपि प्रव्रजितास्ते गुरुसन्देशात् प्रत्याख्यानग्रहेषु आदरणीया जात्ववमा अपि ॥

प्र० ८५१–ननु सप्तसु नयेषु के ज्ञाननया के च क्रियानया ? इति चेद् ।

उ०–आद्यास्त्रयो ज्ञाननया ऋजुसूत्राद्याश्चत्वार क्रियानया ? अत एव चाद्यानां प्रवचन मोक्षहेतु परेषां तु सयम एव सद्दुज्जुसुयाणं पुण णिव्वाण सजमो चेवे'त्युन्यते ॥

प्र० ८५२–ननु प्रमाद्यतामन्यसम्भोगिकानां नोदना कर्त्तव्या नवेति चेत् ।

उ०–यदा प्रावचनिके कार्ये प्रमाद्यन्ति तदा तेषामवश्यं नोदना कार्या, यदिवा तेषां नोदना चेदप्रीत्युत्पादिनी न स्यात्तदा सा कार्या, अन्यथा त्वनोदनैव तेषां सयम इति ॥

प्र० ८५३–ननु निह्नवत्वमादौ प्रतिपद्यमानानां जमाल्यादीनामाभिनिवेशिक मिथ्यात्वं स्यात्तत्र न कोऽपि प्रश्न परं तन्मतानुसारिणो यदि जिनोपज्ञमिदमेवेति मत्वा तन्मतमनुसरन्ति तदा मिथ्यात्वं स्यान्नवा ? स्याच्चेत् कतमदिति चेन् ।

उ०–शृणु, आदौ तावल्लभ्यमानैः सह यत्र सवदते तद्यदि मन्यते तदा जिनोपज्ञतोक्तिर्मिथ्यात्वस्य बाधिनी न श्रुत ज्ञात च सिद्धान्तमभिसधत्तुं तत्परस्य तु अपराध्यति अज्ञानमेव ये च सिद्धान्तवचनैर्विरुद्धं श्रद्दधति तदनुगतत्वेन ते मिथ्यादृष्टय एव आभिग्रहिक च तदिति ॥

प्र० ८५४–ननु देवदत्त इति सामान्यनाम यद्वा श्रेणिकादिहारादिवद्देवार्पितत्वसूचक यथा तथाऽस्ति कस्यापि विशेषाख्या सेति चेत् ।

उ०–सुलसाया परमार्हत्या ये द्वात्रिंशत्पुत्रास्तेषां सर्वेषां देवदत्तेति नाम्ना प्रसिद्धिः, शौद्धोदनेः परमद्वेषपात्र च देवदत्ताख्य एव मनुष्यः कश्चिदिति ॥

प्र० ८५५–ननु सूक्ष्मानप्राणध्यान महाप्राणध्यानस्य नामांतरं भिन्नं वा तदिति ।

उ०-मिथ्ये पदे मावे उपस्थापनि भासावपि प्रवर्तेते द्वितीये तु परावर्तनमाहात्म्य येन तस्मिन्नावश्यकमुहूर्तेन चतुर्थश पूर्वापि गम्यते' इति ॥

प्र० ८५६-ननु दैवसिके प्रतिक्रमणे रात्रिकतृतीयावश्यकमनुपरोतिकाताऽतिचारचिन्तनं कथ्यते, रात्रिके तस्मिन् कृतो ऽतिचारचिन्तनमिति चेत् ।

उ०-यदि कायोत्सर्गे स्थूलोऽतिचार आलोचितव्य स्या त्तदा स्तुतिमङ्गलकालानन्तरमानातिचारचिन्ता भवि तु न तथा तृतीयावश्यकमनुपरोतिकात इति गम्यते ॥

प्र० ८५७-ननु सामायिकाद्यावश्यकानां श्रीआवश्यकनिर्युक्तौ गणधरकृतत्वाभिधानात् आसामायिकादिबिन्दुसाराव्यपूर्वं यावत् पुनरत्वाभिधानात् 'सामाइयमाइयाइं इक्कारस अंगाईं' त्यभिधानाच कथमङ्गबाह्यतेति ? चेत् ।

उ०-सत्यं, गणधरकृतमेव निश्चयकप्रायेणप्रथमतमेव सर्व तीर्थेषु धुनमेकैकस्यापि गम्यमपृथक्त्वेन व्याख्यानमयावश्यक मङ्गप्रविष्टं परं तन्मूलसूत्ररूपं, निर्युक्त्यर्थरूपं तु तत् व्याख्यान- यानुयोगमित्यंगबाह्यमेव अत एवानुयोगापेक्षयाऽनुयोगद्वारेषु तदङ्गबाह्यतया निर्दिष्टं, 'उद्देसे निद्देसे ये'त्यादिकाया निर्युक्तेरेव ग्रहणकथानन्तरग्रहणात् आचाराङ्गविशेषावश्यकसूत्रादिषु चावश्यक शब्देनावश्यकनिर्युक्तेरेवाभिधानाच्च, न हि गणभृतोऽप्रतिक्रमणं न चावश्यक सूत्रव्याकरणं, न च किञ्चिदपि तीर्थे पञ्चाचार- विशोधकावश्यकरहितमिति मूलावश्यकस्य गणधरकृतत्वे विरोध लेशोऽपि न, मध्यमजिनसाधवा महाविदेहतीर्थसाधवाऽपि च दैवसिकरात्रिकप्रतिक्रमणस्य तु स्थिता एव, एव चावश्यकं पूर्वेषु विरचय्य प्रतिक्रमणकाले पृथक्तया प्रवर्तितम् ॥

प्र० ८५८-ननु अर्हतामुपशमश्रेण्यारोहः स्यान्नवेति चेत् ।

उ० क्षीणमावस्त्वात् सम्यक्त्वेऽपि न । तथा पूर्वमपिक औपशमिक क्षायिक वा दर्शनं स्यात्स्वौपशमिकं, यत आद्यं असम्य- क्त्वस्यैवाधनारम्भात्, द्वितीये तूपशमश्रेण्यारेवाभावात्र स्यात् ॥

प्र० ८५९ ननु अनेकविधासंयमादिषु कालस्य रात्रिका विशेषेण निर्देशो न कृतस्तत्र कः कालो ग्राह्य ? इति चेत् ।

उ०-अनिर्दिष्टकाले प्रतिक्रमणमतीतादिसर्वकालीनं ज्ञेयम् ॥

प्र० ८६०-ननु कृत भावमध्यमेव मिथ्यात्वमिति सत्यमि- त्युक्तेति ।

उ०–न चेत् प्रतिक्रमणादि करोति तदा तदवस्थस्तीव्रानुबन्धोऽवश्यमेव भोक्तव्य कर्मणां, आलोचनादौ तु नैव तद्भोगनियमः मन्दानुभवत्वस्य तेन विधानादिति, ततश्चाव्रतिनामपि न्याय्यं प्रतिक्रमणादि ॥

प्र० ८६१–ननु मातापित्रादीनां वन्दनकारणनिषेध समस्तेषु वन्दनेषु कतिचित्सु वेति ? ।

उ०–नियतवन्दनकान्याश्रित्य स निषेध', श्रुतोद्देशालोचनादिषु तु अनियतानियततया कार्यन्ते च तानीति ॥

प्र० ८६२–ननु शक्रस्तवे भगवद्भ्य इति ग्रहणवाक्यस्य प्राक् सर्वज्ञसर्वदर्शिपदाद् भगवत्तानिबन्धनसमग्रैश्वर्यादिषट्कस्य व्याख्याया युक्तत्वे किमित्यसाधारणगुणवाचकादिसम्पत्त्वेन क्रियते व्याख्येति ? चेत् ॥

उ०–माहात्म्याख्याने भवेदेव तथा व्याख्याऽर्हा परमन्ययोगायोगव्यवच्छेदेन सम्भवद्गुणानाश्रित्य देवाधिदेवत्वस्य स्थापनाय सर्वपार्षदतयाऽसाधारणगुणस्तवादिरूपेण क्रियमाणा व्याख्या चलच्चित्तानां विशेषोपयोगिनी, अत एव च प्रतिबुद्धा सिद्धर्षयस्तस्य तथाव्याख्याया अवलोकनात् स्वयमेवाहु' सिद्धर्षय उपमितौ एवं वृत्तमिति ॥

प्र० ८६३–ननु ईर्यापथिकीक्रिया वीतरागाणामेव भवति परस्यापि वेति ? ।

उ०–वीतरागाणां कषायाभावात् साम्परायिकी न भवति इत्यैर्यापथिक्यैकैव स्यात्, अप्रमत्तानां यद्यपि कषायसद्भावादनुसमयं साम्परायिकी स्यादेव, परं यतनापरे अप्रमत्ते कषायाणामप्रभुत्वाद्योगानामेव क्रियासु प्रभुत्वादैर्यापथिक्या अस्तित्वे न विरोध, तत्र साम्परायिकबन्धस्तु क्षीनकषायाणामेवेति, युगपच्च क्रियाद्वयमिति भिन्नबन्धापेक्ष ग्राह्यम् ॥

प्र० ८६४–ननु अयोगिकेवलिनि योगानां निरोध', कथं ततो ध्यानमिति ? ।

उ०–एके आचार्या ऐकाग्र्यं निरोधो वेति ध्यानलक्षणे द्वयं गणयन्ति, एकवचनं त्वेकतरस्यैव भावात्, योगनिरोधोऽपि ध्यानमेव, ये तु ऐकाग्र्येण चिन्तानिरोध इति व्याख्यान्ति सयोगावस्थायामेव शुक्लमारब्धमनुवर्त्तते चायोगित्वे सूक्ष्मक्रियानिरोधफलत्वादयोगस्येति ॥

प्र० ८६५–ननु वसतिप्रमार्जने मृते च साधौ कथं न

मुलबन्धो विधीयते ? इति।

उ० – अधुना द्रव्यपरिकर्मणाया यत्नैरेव सामायिक उत्पद्य उत्पाद न बध्यते तथा मुक्त मूलमुक्तबन्धने कालकरणानन्तरमेव म्युत्सर्जनाय यतिभि प्रतिज्ञायत इति ॥

प्र० ८९६ – ननु तीर्थकृत्कर्मोपेक्षणप्रश्नोत्तर 'अभिलाप धम्मदेसणाय उ' त्ति धम्मदेसणाइहिं ति वा प्रोच्यते तत्र तुना भाविकम्पेन वा किं प्राप्तमिति।

उ०—केचित् प्रातिहार्यातिशयादिपूजाया ग्रहणमिति वदन्ति, परं तु तत्समकेवलिस्वेऽपि आयमानो यत्र तो फलतया मन्यन्ता ऽप्यानुरक्तिकतया सम्मान्यफलतयाऽऽमनन्ति भावाभावकालस्य कालस्थानमुहूर्तमात्र परं धर्मदेशनाफलत्वं प्रमत्ताविभिस्तीर्थस्य विस्तरे च प्रदमामेरनाम्नी पद्मायते तत् तुना भाविकम्पेन वा प्राप्त-मिति। ततश्च व्यवनायवस्थानां पृथ्वत्वातत्र शक्रेन्द्रादिभि शक्रस्त वादिकर्मामिषेकादिकरण सयुक्तिकमुपपद्यते न च सांवत्सरि कदानकानां देयस्वमागतोऽपि जिनेन तदर्थमेव ग्रहणादानाय अन्यथा भगवदर्पिताहारादिग्राहकाणां का यथा मुनीनाम् ? ॥

प्र० ८९७–ननु मूलनये सुय काळिय'तिवचनेन सर्वथा नयानामवतारो निषिद्ध ? आममिति चेत् 'नयानामेकनिष्ठानां प्रवृत्ते श्रुतवर्त्मनी'तिवचनेन सकलश्रुतवचनानां नयात्मकता कथमिति ? चेत्।

उ०—सत्य, आद्यौ मूलनयिकमित्यनेन शतशो नयभेदप्रभे दानामवतार प्रत्युदेशसूत्रेषु च मूलभेदानामवतारश्च निषिद्ध, तत एव पृथक्त्वानुयोग सामान्येन सतां मूलभेदानां पदा-र्थविशेषापेक्षया तु स क्रियते इत्यवसेयम् ॥

प्र० ८९८–ननु 'अइयारो तिहि उ ओसन्न'मिति वाक्ये ते त्रयो नया अधिकर्तव्या ? इति।

उ० – शुद्धद्रव्यार्थिक संग्रह शुद्धपर्यायार्थिक एवंभूतो मध्यमपर्यायार्थिका इतिनयत्रिकेष्व सर्वनयानां ग्रह एवमेवाव ग्रयकादिपदार्थेषु क्वचो विशेषावतार ॥

प्र० ८९९–ननु सयोगकेवलिन यावत् बन्धहेतुकमाणाति सम्भवात्कथं षष्ठे एव सर्व प्राणातिपात प्रत्याख्यायते ? तस्य सम्भवो यतोऽग्रये भावीति चेत्।

उ०—सत्य 'मायाओ रागेण दोसेण वे'त्युक्ते प्रमादयुक्त स सावद्य इति प्रत्याख्यायते अत एव सामायिके 'सावज्ज

जोग'मिति, तथा च व्रतानां सामायिकविशेषरूपत्वात् सावद्यानुवृत्ते सावद्यात्सर्वप्राणातिपातादिति ज्ञानं सुकरमेव ॥

प्र० ८७०-ननु ग्रन्थिदेशे स्थितोऽभव्य पूर्वाणामध्ययनं कुर्यान्नवेति ? कुर्याच्चेत्पूर्वधरलब्धेरभव्यानां निषेध' कथं ? न कुर्याच्चेत् किमिति 'ग्रन्थिदेशे च वर्त्तमानो भव्योऽभव्यो वा संख्येयमसंख्येयं वा कालं तिष्ठति, स च तत्रस्थितो भिन्नानि दशपूर्वाणि यावल्लभते (यावत्) भिन्नदशपूर्वान्त श्रुतं मिथ्याश्रुतमपि स्यात् मिथ्यात्विगृहीतत्वादि'त्यर्थदीपिकायां, आवश्यके च 'पूर्वधरा दशचतुर्दशपूर्वविद' इत्युक्तमिति चेत्।

उ०-सत्यं, 'अभव्वसिद्धियस्स कह? सो पक्कारस अंगाइ पढति'त्तिचूर्णिवचनात् नाभव्यानां पूर्वश्रुत न च पूर्वधरलब्धिरिति। अर्थदीपिकायां भव्याभव्यसाधारण्यात् मिथ्याश्रुतत्वे तत्त्वं, आवश्यकादौ तु पूर्वधराणां माहात्म्यार्थं दशचतुर्दशपूर्वविद इति वाक्य, न चात एव व्युत्पत्तौ तथोक्ति, दशादिपूर्वविन्तानिषेधस्तु सम्यक्त्वश्रुतत्वनियमादभिन्नदशपूर्व्यादेर्नियमसम्यक्त्वात्सिद्ध एवेति पूर्वधरलब्धेस्तथाविधत्वेन निषेधो व्यर्थ एवेति गम्यते, किञ्चैवमभिन्नदशपूर्वित्व स्त्रियामपि स्यात् न चेष्टं तत् पूर्वानधिकारादिति ॥

प्र० ८७१-ननु देशविरतेः प्रतिपद्यमानका अवधिज्ञानिन कथ न भवन्तीति ? चेत्।

उ०-अवधिमन्तो द्विविधा नियतावधय अनियतावधयश्च, तत्र नियतावधिमत्सु देवनारकाणां प्राग्जन्मबद्धोत्कृष्टपुण्यपापफलभोगास्पदत्वान्न जीवनोत्कर्षसाधनस्थिति, भगवन्तो जिनेश्वराश्च भोगक्षय्यकर्माण इति तत्क्षये सर्वविरतिमेव प्रतिपद्यन्ते न तु देशविरतिं, अनियतावधिमत्सु च क्षेयभोगकर्मत्वान्न देशविरतिमन्त'करणे ते स्थापयन्ति तथाविधज्ञानवीर्यप्राबल्यात्सर्वविरतिमेव स्वीकुर्वन्ति, प्रतिपन्नदेशविरतिकानां प्राप्तावप्यवधेः तथाविधसाधनसामग्र्यादिवियोगात् स्यादेव तथात्वमिति ॥

प्र० ८७२-ननु भगवतां जिनेश्वरादीनां सत्कारेण किं फलमिति ? चेत्।

उ०-आदौ तावद् गुणवत्पूजा कृता भवति, तेन आत्मनश्च तद्गुणप्रतिबन्धकक्षय, गुणवत्पूजाया पारम्पर्य, अमार्गप्रतिपन्ना अपि मार्गं प्रतिपद्यन्ते, यथा भगवत आदिनाथस्य शक्रादिभि'

क्रियमाण सत्कारो मरीचे मार्गप्रतिपत्तौ हेतुरिति, तत एव च चैत्ये मूलनायकस्य कल्पना तस्य विशेषपूजादि च शास्त्रकारैरादिष्टमिति ॥

प्र० ८७३ ननु नैगम कथं स्यात्गाम्यासमिच्छति कथ च न संग्राहय इति ? चेत्।

उ० – वस्तुना व्यापारस्याभावेऽपि तस्य हेतुतामिच्छति नैगम इति यथा स्थानं प्रकृष्टं सम्यक्त्वाद्या गुणास्ते स्थान मोक्षस्य हवित्वात्ययगामी स्थानं नैगमा वदति शेषास्तु तस्याः स्वय व्यापाराभावाद्धच्छन्ति, नयानयनव्यवहारे प्रत्यं वस्तुनिष्पत्तौ वस्तु च कार्यकृदिति भीन् ते इच्छन्ति, नय गुणास्तु परिणामतास्थिता इति भावनान्निन ॥

प्र० ८७४–ननु सम्यग्दर्शननमस्कारसामायिकादीनां गुणानां किमितिद्वारे प्रत्यद्वारेण जीवमुक्ता नो स्कन्धा ना ग्राम इति कथमुच्यते ? इति चेत् ।

उ०–सत्यं तथा जीवे पृथग्भूतास्थित्यादिषु सत्स्वपि सर्वेपामेते स्वरूपभूता इति समस्तजीवास्तिकायस्य स्कन्धरूपत्वे यितस्य विशेषापेक्षया च चतुर्दशभूतग्रामभेदानपेक्ष्य ना स्कन्धत्वं

नो ग्रामत्वं च नायाम्नस्य देशावाचित्वमात्रस्य कल्प्यते इति सम्माप्यते ॥

प्र० ८७५–ननु दृष्टिरागस्य किं स्वरूपं स च केषु केषां च स्यात् कथ च तस्य दुष्छेद्यतेति ? चेत्।

उ० शृणु, यो विषयसम्बन्धयोरपेक्षां विना कुदेवकुगुरुकुधर्मेषु सुदेवसुगुरुसुधर्मबुद्ध्या रागः स दृष्टिरागः, स च मिथ्यादृशां विपरीतचित्तविभ्रमपातकमिषु चतुर्थगुणस्थानेष भिन्नमिथ्योऽपि कुयुक्तिकदाग्रहाप्रसत्वात् दुच्छेद्य स इति भाष्यते ॥

प्र० ८७६ ननु यत् औपशमिके पुद्गलानां सत्तागतानां प्रदेशरसाभ्यां वेदनाभावो विशिष्यते क्षायोपशमिकात्तत्र किं सत्तागतेषु तेष्वस्ति कोऽपि विशेष इति ? चेत् ।

उ०–औपशमिके सत्तागता मिथ्यात्वपुद्गला यथावस्थामता एव क्षायोपशमिके तु ते मिश्रीभावमाप्ता तथाभूता एव च येषां यामित प्रतिपाते स मिश्रीभावोऽपि नानामेति ॥

प्र० ८७७ ननु अकृतत्रिपुञ्जस्यास्तपितमिथ्यात्वस्यौपशमिकसम्यक्त्वस्य लाभः कथ्यते, उपशमश्रेणिमारोहन् क्षायोपशमिकसम्यक्त्ववान् सर्वं सम्यक्त्वमौपशमिकमेव करोति नहि

क्षायिकसम्यक्त्व एवारोहक उपशमश्रेणे, औपशमिकस्यापि तस्य भावात्कथं च स न कृतत्रिपुञ्जादिरूप इति ? चेत्।

उ०—सत्यं, श्रेणिगतभिन्नौपशमिकस्यान्तरकरणे लभ्यस्येदं लक्षणमिति न भवदुक्तो विरोधोऽत्रेति। ननु अकृतत्रिपुञ्जस्य यदित्येव कथिते वाच्यार्थसिद्धे किमित्यक्षपितमिथ्यात्वेति विशेषणमिति चेत्। सत्य, बहुशो जीवा आदावौपशमिकमेव लभन्ते परं मरुदेवीसदृशा केऽपि तथाभव्यत्वानुभावादादावेव क्षायिकमपि लभन्ते इति तद्वारणायाक्षपितेत्यादि ॥

प्र० ८७८—ननु आवश्यकचूर्णेनन्द्यादिचूर्णीनां विधाने किं समान कालो विषमो वेति ? चेद्।

उ०—विषम, यतो भगवता श्रीजिनभद्रक्षमाश्रमणेन विशेषणवत्यां आवश्यकचूर्णिगता सामायिकचूर्णिरुल्लिखिता, तत सा प्रत्नतरा, नन्द्यादीनां चूर्णयश्च विशेषावश्यकगाथातत्कर्त्रुल्लेखवत्य इति श्रीजिनभद्रगणिक्षमाश्रमणादर्वाचीना एव ता इति सम्भावना ॥

प्र० ८७९—ननु तत्त्वार्थे ज्ञानान्यादावुक्त्वा पश्चात्तानि प्रत्यक्षपरोक्षरूपेण विभक्तानि, प्रमाणनयतत्त्वालङ्कारे च प्रमाणे

उक्त्वा तद्विभागे ज्ञानान्युक्तानि तत्कथमिति ? चेत्।

उ०—शृणु, जैनानां तावत् क्रमभावक्रमोत्पत्त्यादिभि स्पर्शनेन्द्रियावग्रहादिभेदै पञ्चानामपि ज्ञानानां क्रम प्रमाणता चेष्टा, परं लोकप्रवाहपतितानां श्रोतृणामग्रे उपक्रमादिना व्याख्याने श्रोतृगणानुकूल्येन व्याख्यानविधेर्नियतत्वात प्रत्यक्षादिभिश्चतुर्भिस्तज्ज्ञातैर्व्याख्याकरणीयेति तानि प्रदर्शनीयानि, ततश्चानियमेन विभागविधौ तत्तत्कालीन श्रोतृगणगत प्राक् सिद्धो वोध एव कारणमिति मन्यामहे ॥

प्र० ८८०—ननु 'बन्धहेत्वभावनिर्जराभ्या'मित्यत्र सकामनिर्जरेति किं नोक्त ? तद्धत एव मोक्षभावादिति चेत्।

उ०—सत्य, प्रतिपक्षदर्शनानाश्रित्यैवोपदेशात्तेषां च सकामैव सा, अत एव नाश्रवेषु मिथ्यात्वस्य निर्जरायां च भृगुपातादीनामुक्तिरिति ॥

प्र० ८८१—ननु भक्तामरस्तोत्रे अशोकवृक्षसिंहासनच्छत्रचामराण्येव कथ वर्णितानि चत्वारि, कल्याणमन्दिरस्तोत्रे भामण्डल विना सप्त प्रातिहार्याणि कथमुक्तानीति ? चेत्।

उ०—सत्यं, भक्तामरस्तोत्रं हि भगवतो जिनेश्वरविहारावस्थामाश्रित्य स्तौति अत एव तत्र 'पद्मौ पदानि तव यत्र'ति

ग्रीष्म पर्यन्तर्के, न च विहारे पुष्पवृष्ट्यादय:, कल्याणमन्दिर स्तोत्र समवसरणावधि स्थिति कल्पना कविनोक्ता, तत्र पत्र च 'दृष्टत्रयेण भगवन्नमिता यियासी स्युर्भवं न च तत्रस्य पश्यति मामण्डलमिति तथाऽन्यमिति यच्च 'हर्षे यथा तव विभू नर मूर्ध्निनेभ्य ? धर्मोपदेशसमये विरुपसे मोक्षाशाकारिप्रकार सद्धानेति ज्ञेयम् ॥

प्र० ८८२–ननु भगवतां जिनेश्वराणामवस्थितरोमत्वं गार्हस्थ्ये श्रामण्ये केवलित्वे चेति ? चेत्।

उ०–सर्वेषां भगवतां केवलज्ञानानन्तरं ह्यवस्थितरोमत्वं करोति पर भगवन् ऋषभदेवस्य जटा शासने रक्षा न कृतमिति ॥

प्र० ८८३–ननु देवत्वं गत धमक किमपि न स्मरतीति चेत्।

उ०–एकदेशेन स्मरतीति पत्रुष्यते तथैव यथाशक्ति सम्पूर्णा परिवारस्तु मिथ्यादृष्टिमेव नाधिक मागमयसात् स्मरतीति।

प्र० ८८४–ननु देशविरतसर्वविरतानामुपशमश्रेणिः स्यादथवेति चेत्।

उ०–असंयतसम्यग्दृष्टिदेशविरतसंयता: सर्वेऽपि क्षपक श्रेण्यि प्रारभेरन्, उपशमश्रेणि तु निर्ग्रन्था एव मान्ये ॥

प्र० ८८५–ननु 'अट्ठारसदेसीभासा' इत्यर्धमागधभाषायाम् अष्टादशदेशीनामष्टादशानां देशानां पृथक्पृथग् भाषा भासन्ते इति निगद्यते तथैव तेषां देशानां लिपयो भिन्ना भविष्या वेति चेत्।

उ०–भाषाणां देशविशेषेण विशेष उक्तत्वात् कथित एव लिपयस्तु यवनाक्षरा या ब्राह्म्या परिणामरूपास्ता देशाविशिष्ट इति न ज्ञायते भिन्नाकारा स्युरिति तु समवायाङ्गादिसूत्रोक्ताष्टादशलिपिविधानमेवतो ज्ञायते इति ॥

प्र० ८८६–ननु कोणिकसैन्ये कालस्य कुमाराः सेनापतय पर चेटकस्य महाराजस्य के सेनापतय ? इति चेत्।

उ०–गणराजानोऽष्टादश सेनापतय इति 'सेणावती जस्स गणराय' इत्यादि वचनात् ज्ञायते इति ॥

प्र० ८८७–ननु गन्धहस्तिनो गन्धेन परे पलायन्ते गजा इति कथ्यते भगवतां जिनेश्वराणां पुरुषवरगन्धहस्तीत्युपमा केषाञ्चिदाचार्यादीनामपि स्तूयते, पर कोऽसाविति ? चेत्।

उ०–श्रेणिकस्य राज्ञः सेचनको गन्धहस्तीति ॥

प्र० ८८८–ननु पौषधस्यापाठमावनायां मनुष्या साम्पायिक

क्रमो यो दृश्यते स सहेतुको यादृच्छिको वेति ? चेत्।

उ०-सामान्येन तावदरक्तद्विष्टव्युद्ग्राहितमूढानां योग्यता धर्मस्य श्रवणादिष्वपि, तथाविधाश्च कथञ्चित् क्षान्त्यादियोगे एव, किञ्च-आलस्याद्यास्त्रयोदश काठिका धर्मस्य श्रवणादिषु विघ्नकरा मतास्तद्विघातश्च क्षान्त्यादिभिरेव, अन्यच्च तत्त्वार्थश्रद्धानं देवादिरत्नत्रयादृतिश्चानन्तानुबन्ध्याद्युदयनिरोधसाध्येति तन्निरोध क्षान्त्यादिभिरिति, तत्रापि प्रभूतानर्थकृद्वैरप्रसूति क्रोधात्, मैत्री च धर्मस्य सर्वभावनानां च मूलमिति क्रोधनिर्वासनरूपा क्षान्तिरादौ विनयस्यात्ममार्दवताकरणेन गुणिभ्यो नामनात्तदनु मानघातरूप मार्दव, मार्दवस्य स्वीकारेऽपि धर्मस्य यथावादी तथाकारी मायामुक्त स्यात्ततस्तदनु मायानिरोधात्मकमार्जव, सर्वत्रापि धर्मस्य प्रतिपत्तिपालनवृद्ध्यादिषु स एव निष्प्रत्यूह प्रवर्त्तक स्याद्योऽसौ लोभनिरोधीति प्रान्ते लोभनिरोधरूपाया मुक्तेर्न्यास अत एवागमेऽपि आरम्भपरिग्रहनिरोधेनैव धर्मश्रवणप्राप्त्यादि नियम्यते, एव च स्वाख्यातधर्मलिप्साधनाहत, आख्याता च जगज्जन्तुजाताभयदानपटुरेव योग्य, अत एव चाद्य गीयते महाव्रतं सर्वप्राणातिपातविरतिरिति, पर श्रोतॄणा धर्माख्यातॄणां वैविध्यात् सत्यादिश्च एव तथ्यधर्मोपलम्भ इति सत्यस्यादौ श्रोतृवक्तृगुणेषु न्यास, अङ्गीकृत्योक्तवापि सत्यं स एव तत्रावस्थाता य आत्मपावित्र्यमनारतमभिलषन्न लिप्येन तीर्थकरादत्तादिभिरिति शौचं, एवमपि सति स एव स्यान्मार्गगामी मार्गदाता च य इन्द्रियरोधादिरूपे सप्तदशविधे सयमे रतः ततस्तप, एवविधोऽपि स एव भवेन् मार्गे स्थिरो य क्षुदादिसहिष्णुस्ततस्तपः, सर्वेषामेषां धर्माणां प्राप्त्यादि सुगुरुपादारविंदमासेवमानानामेवेति ब्रह्मचर्यं गुरुकुलवासश्चैकोऽहं नास्ति मे कश्चिज्जगतीति भावनावतामेवेति प्रान्त्ये आकिञ्चन्यस्योपन्यास इत्येव सहेतुक क्रम संभाव्यते क्षान्त्यादीनां धर्माणामिति, गौणप्रधानन्यायेन तु संयमादिकः स स्यादिति ॥

प्र० ८८९-ननु जिनेश्वरप्रभो स्वयंकारिताया गुरुकारिताया विशिष्टविधिकारितायां वा प्रतिमाया पूजने फलविशेषोऽस्ति न वेति ? चेत् ।

उ०-तथा तथा हेतोस्तेषां श्राद्धानां तथा तथा भाववृद्धिर्भवतीति सर्वेऽप्येते पक्षा मान्या एव, अत एव 'ज्ञेयमिदं वशातरकाण्ड'मिति षोडशके, 'विहिणा उ कीरमाणे'त्यादि पूजापञ्चाशकादाविति, तत्र बहुमानस्य योग्यत्वेऽपीतरत्रावज्ञा तु भवभ्रमणवल्लरीकन्दोपमैवेति न पर प्रतिष्ठाभेदस्तत , अन्यत्रापि

सातिशायिनीमामितरासामपि सप्रभावमाराधनादिति, विशे-षिविकायां प्रतिमायां कारणान्तरमप्युक्तमिति न तु मान्यस्ये इति ॥

प्र० ८९०–ननु भगवतो जिनेश्वरस्यासद्भावस्थापितस्यापि पूजा सुन्दरा न वेति ? चेत्।

उ०–तथाविधावस्थायां सापि सुन्दरैवान्यथा 'पडिलेहिय पमज्जिय पत्तत्थिया चेव' त्ति विधिकायां नवर तथाविधाने साक्षाद्गोमयादिभिर्लेपनादिकरणमपि हितावह मुक्तमिति ॥

प्र० ८९१–ननु पूजार्थं स्वापतेयसाधारण्यतो द्रव्याभि तरेषां वाऽस्यामे फलस्य विशेषो न वेति ।

उ० – स्वापतेयसाधारण्यमानुपाते फले सविशेषमिति विधिका ॥

प्र० ८९२–ननु प्रतिमानां निष्पन्ने कासांचिदमिवदना काश्चिदप्यत्र काश्चित्सुन्दरतरा काश्चित्तु तद्विपरीता अपि क्रियन्ते तथापि विशेषेण तासां फलविशेषो न वेति ? चेत्।

उ०–भावविशेषकारणतया फलविशेषहेतव अन्यथा नु भेति, तद्विरागपक्षिणे भजनाप्तान् प्रपेक्ष, तत 'किंचि विसे-सेण तणो सव्वे ते विसइयव्व' त्ति, 'जिनमहत्तरस्य मतमादि मर्थं च न खलु विशेष इति हरिभद्राचार्याः ॥

प्र० ८९३–ननु पाक्षिकप्रतिक्रमणे तयोग्यदेशनाकारक ता या सूच्यते साऽऽचारादिकोत्तराध्ययनीनां कथं च देयेति ? चेत्।

उ०–न, तथाकारसमाचार्यां सूत्रार्थकथनवदुपदेशस्य स्य पक्षपोषको समाचनाकथनसद्भावनानां सूत्रगाथायास्य पृथग्भिर्या स्यात् तस्य समस्तस्य श्रावकाचारस्य स्यामद्धिकाविधार्मि-कस्यापोरपेक्षा न सूत्रमपिता साध्वाचारप्रधानत्वादंगादिपाठा-नामिति च वाचापुरपेक्षा यथायोगमनहीं इति ॥

प्र० ८९५–ननु 'कालेण निक्खमे भिक्खू' इत्यत्र तृतीया किमर्थेति चेत्।

उ०–आद्यौ तावत् 'वेयणवेयावच्चे' इत्यादिषु षट्सु मोक्ष-कारणेषु पक्षादिषु जातेषु 'भायंके उवसग्गे' इत्यादीनां षण्णा-माहारप्रत्याख्यानकारणानामेकतरस्मिन्नसति यत्र साधुराहार गवेषणार्थः तत्र च ग्रामसम्मता भिक्षाकालो यदि आवश्यता स सहायीभूत इति सहायीभवनेत्यभूतेन भिक्षाये निष्क्रामे-

दिति सहायेत्थंभूतलक्षणा तृतीयाऽत्र, हेतुकरणयोस्तृतीयाकरणे तु 'वेयणे'त्यादिक गौणतामापद्येत, मुख्यं च तदेव, अत एव वैयावृत्त्यादिके आवश्यके कारणे अप्राप्तातीतयोरपि निष्क्रमणे बाधा नेति। ननु तत एव शेषाणां प्रतिलेखनादिक्रियाणां सप्तमी कृताऽधिकरणे, तत्र नैमित्तिक, तत एव तत्राकालवर्जनस्य 'अकाल च विवज्जित्ते'ति विधीयते विध्यर्थे एव निषेध, तथा प्रतिलेखनादिषु तत्कालो निमित्त तथा तद्कालो बाधकः, एवं च तासां कालेऽकरणवत् अकाले करणस्यापि प्रायश्चित्तस्थानता शेषक्रियार्थत्वाच्चोत्तरार्धे 'काले काल'मिति स्वतन्त्रमुच्यते भिक्षार्थनिष्क्रमप्रवेशयोरेवोक्तत्वात्, एवमपि भिक्षाकाल एव वर्ण्य तेन तु भोजनकाल तस्य त्वासूर्यं सम्भवात् ॥

प्र० ८९५–ननु कथं जिनकल्पिका इति ? चेत्।

उ०–पाणिपतद्ग्रहत्वे द्वयानां साम्य, अन्यथा जिना कल्पातीता, जिनकल्पिका सरजोहरणाद्युपधय इति स्वसामाचारीस्थाश्चेति ॥

प्र० ८९६–ननु बन्धहेत्वभावनिर्जराभ्यामित्यात्राश्रवाभाव कथ नोक्त, यतोऽयोगितायां सर्वसंवरेण योगाश्रवनिरोध एव मोक्षो नान्यथा किञ्च–आश्रवाभावे एव बन्धाभावो नियत इति चेत्।

उ०–सत्य, वीतरागाणां बन्धकाल एवाश्रवकाल· सामयिकत्वाद्बन्धस्यैपामिति फलभूतबन्धाभावकथनाद् आश्रवाभावो नोक्त, किञ्च–न ह्याश्रवत आत्मगुणानामावरणं किन्तु बन्धेनोदयद्वारैव तत्क्षय एव च स्वरूपावस्थानमात्मन इति बन्धाभाव उक्त ॥

प्र० ८९७–ननु जीवानां ज्ञानदर्शनचारित्रसुखवीर्यस्वभावत्वे किमिति ज्ञानदर्शनरूपोपयोगलक्षणता 'उपयोगो लक्षण'मिति 'चेतन आत्मे'ति च कथ्यते इति ? चेत्।

उ०–संसारिणां तेषामतिप्रचुराणि लक्षणानि श्रीदशवैकालिकनिर्युक्त्यन्तर्गतभाष्यगाथाभिर्विवृत्य दर्शितानि परप्रवादिनामनभ्युपगतात्मानां सुखेन तेषात्मसत्ताया प्रतिपादनभावात्, परं न तानि जीवस्वरूपाणि, ज्ञानादीनि तु पञ्च जीवस्वरूपाणि, अतः कृत्स्नकर्ममुक्तेषु सिद्धभगवत्स्वपि तानि भवन्ति तथापि चारित्रादीनि ज्ञानदर्शनसहचारितात्मलाभलब्धानि, ज्ञानदर्शने तु स्वतन्त्रे इति ते एव लक्षणमुक्तम् ॥

प्र० ८९८–ननु नवानां तत्त्वानां चतुर्दशादिषु भेदेषु

विरहस्य मोक्षस्य भेदमयत्र सर्वेऽपि भेदा भिन्नस्वरूपाः समा-
नजातीयाश्चेति पुनस्तेषां तथा भेदत्वम्, मोक्षत्वे तु सत्प-
दादीन्येव भिन्नरूपाणि सत्स्वविधेयो मोक्षस्तेषु भिन्नरूपस्तत्कथमिति
तस्य भेदमवर्त्तं गच्छते, किञ्च–शास्त्रेषु तु मुक्तानां जीवानाम
नन्तरपरम्परसिद्धरूपेण भेदद्वयमुक्त्वाऽनन्तरसिद्धानां तीर्थसिद्धा
दयोऽतिस्पष्टा भेदाः कथ्यन्ते परम्परसिद्धानां च पञ्चदश भेदा
निमित्तान्तरस्य स्वतात्त्विका अपि परतीर्थिकादिपाठमात्रतो
व्यपोह्यन्ते अन्यत्र यानि सत्पदादीनि द्वाराणि मोक्षस्याभि
धीयन्ते तानि तु निर्देशस्वामित्वसाधनाधिकरणस्थितिविधानानि च सर्व-
पदार्थाधिगमायोपयुक्तत्वात् जीवादितत्त्वविषयाण्यपीति ते नवभेदा
मोक्षस्यैव चेत्।

उ०–सत्यं, कृत्स्नकर्मक्षयद्वारा स्वस्वरूपावस्थानमित्येक-
रूप एव मोक्षः, न च तस्य जीवादीनां गत्येकेन्द्रियाद्युपाधि
भिर्भेदा इव भेदाः, अनन्तरादयश्च सिद्धानां उपाधिभिरेकसम-
यादिभिर्भेदा न तु सिद्धेः, सदादयस्तु भेदाश्च सर्वे पदार्थाधि-
गमाय एवं मोक्षद्वारमेव तादृशमस्ति तत्त्वेषु भवस्तु यस्य सत्प-
रूपणादिषु मोक्षात्मकत्वेन वा सर्वेषां जीवादीनां सम्भवमा-
मध्यमः स्यात्, ततो मोक्ष एव तानि द्वाराण्युक्तानि, किञ्च–शे
षाणां तत्त्वानां सत्पदादिभिः प्रधानमभ्यर्हितमप्यत्वानामपि भवेत्
मोक्षस्य तु सत्पदादिद्वारस्य प्रधानं मोक्षमध्यस्यैव, किञ्च–च
रमपुद्गलावर्त्त एव मोक्षस्याभिलाष इति नियमे अवाप्ततया
तद्विषयस्य मोक्षस्य यथार्थं स्वरूपं ज्ञेयं अन्यथा तु सर्वेष्वपि
भवेषु भव्ये मोक्षस्याभिलाषाऽस्त्यनादि मोक्ष एकस्मिन्नपि सदा-
दिपुरुषेष ॥

प्र० ८९९–ननु चरणानुयोगे कालिकश्रुतादीनि कथ्यन्ते,
तथाविधाख्येन किं साध्यं? व्याख्याकाराश्च सूत्रकृताङ्गादिषु द्रव्यानु-
योगमयत्वं च कथमाख्यान्तीति? चेत्।

उ०–सत्यं 'चरणप्रतिपत्तिहेतुर्धर्मकथे'ति वचनात् चरणा-
नुयोगप्राधान्येन तद्कथनात् वाच्यमानापेक्षयैव सूत्रकृताङ्गादिषु
व्याख्याकारैर्द्रव्यानुयोगोऽनुयोगा उक्ता इति ॥

प्र० ९००–ननु द्रव्यानुयोगे कथमेकस्यैव दृष्टिवादस्य उक्त
त्वेषु स्थानाङ्गाद्युपादानं किमिति? चेत्।

उ०–सत्यं सकलवाङ्मयस्य दृष्टिवादेऽवतारात् तथावि
धाप्य, इतरे तु तदुपष्टम्भा इति मुख्यभेदादिप्रोपादानमिति ॥

प्र० ९०१–ननु अर्हन्त सिद्धाश्च निर्विवाद देवतत्त्वतयाऽभिमान्या पर गुरुतत्त्वतया तेऽभिमन्यन्ते न वेति ? चेत् ।

उ० – सिद्धानां भगवता गृह्यन्यलिङ्गितयाऽपि सेधनान्माभूतपूर्वप्रज्ञापनाप्रधाननयेन गुरुत्वनियम, स्वलिङ्गसिद्धानामपि मूककेवल्यादीना न स्यादुपदेशकत्वाभावादपि शास्त्रोपदेशकत्वगुणा गुरुता, परं भगवतामर्हतां तु स्वलिङ्गसिद्धत्वनियमादस्ति साधुत्वरूपा गुरुता द्वादशाङ्गार्थप्रणायकत्वाच्च शास्त्रार्थनिगरणरूपापि गुरुता, अत एव भगवता गौतमेन भगवन्त महावीरमुद्दिश्य 'मम धम्मायरिएणे'ति स्कन्दकपरिव्राजकायोक्त, हालिकाय च 'तव मम च गुरवो भगवन्तो महावीरा' इति, गोशालकेनापि आनन्दानगाराय 'तव धम्मायरिएणे'त्यादि श्रमणं भगवन्त महावीरमुद्दिश्योक्तमिति, तत एव च स्थविरावलौ प्रथममेव 'समणे भगव महावीरे'त्ति ॥

प्र० ९०२–ननु 'समणे भगवं महावीरे'त्ति नाम पद वा पदानि वेति, यत 'देवेहिं से नामं कए समण भगवं महावीरे'त्ति नाम, अत एव ख्यात्यर्थेनेतिना समासे 'इह खलु समणे भगवं महावीरे'त्ति, कीर्तिवर्णशब्दश्लोकाविष्करणे पदं च 'तेणं कालेणं समणे० भगवं महावीरे पंचहत्थुत्तरे होत्थ'त्ति वचनात्, नह्यत्र विशेषणविशेष्यभाव समुच्चयो वा, पदानि च 'समणस्स णं भगवओ महावीरस्स तिन्नि नामधेज्जे'त्युच्यते इति चेत् ।

उ०–समुदायार्थेन नाम. पृथक्पृथगर्थविवक्षयाऽन्वयाद्येकत्र पदं, अवयवार्थपार्थक्यमपेक्ष्य पदानीति गम्यते इति सत्यं नात्र त्रिष्वप्युपेक्षणीयमेकमपि ॥

प्र० ९०३–ननु तापसानां व्याख्याप्रज्ञप्त्यादिपूत्कृष्टो ज्योतिष्केषूत्पादोऽभिहितो बालतपस्वी तामलिश्चेशानेन्द्रतयोत्पन्नस्तत्कथमिति ? चेत् ।

उ० – प्रथम तावत् औपपातिकविवृतास्तापसभेदा परे, न तत्र प्राणामाप्रव्रज्या तामिलिनाचीर्णा, परं च यत्तेनासुरनिकायदेवदेवीसमुदायेनैकत्रीभूय स्वेन्द्रतानिदानकरणाय प्रेरितोऽपि न चकार निदानं, तत्र हेतुर्जिनवचनकृतो निदाननिषेध एव, प्राप्त च तत्र तेन सम्यक्त्व, तत एव चोत्पन्नमात्रोऽवधिना भगवत्स्थानमागत चकार च नृत्यमतिदेशश्च तत्र सम्यग्दृश· सूर्याभस्येति न तथोत्पत्तिर्विरुद्धा तस्य ॥

प्र० १०४-ननु गाढेष्वालोचनाधिकारे सप्तशतीं योजनानां द्वादशाब्दीं यावद्वेषं गीतार्थान्वेषणं प्रतिपादितं, तत्कथं घटते ? यतो गीतार्थस्य तद्विधितागीतार्थस्येति द्वयोरेव साधुश्रावका- प्रतिपादनादिति चेत् ।

उ०-सत्य वज्रस्वामिप्रभृतिषु तत्तद्व्यवच्छिन्नाध्ययनेन गीतार्था- नामभावात् तथाविधस्य गीतार्थस्य तद्विभिन्नस्य च संयमो भवति आलोचनाधिकारी तु निशीथबृहत्कल्पव्यवहारशास्त्राणां वेदैकस्यैवमुक्तं व्याख्यानं, किञ्च-निशीथादिवेत्तृष्वपि न एव गीतार्था योग्या येऽवधारणादिगुणसंयुक्ताः, ततश्च तादृशा गीतार्था गीतार्थान्वेषणे प्रायः दुर्लभा भवेत इति सप्तशतीं योजनानां द्वादशाब्दीं च यावदन्वेषणमावश्यकं अन्यथाऽऽलोचनायां च श्रावका अप्यधिकारिणः भगवता गौतमेनानन्दं श्रमणोपासकं प्रति तत्कल्पस्योक्तत्वात् श्रमणोपासकानां पूर्वं चिरं प्रोषिता भवि मनुष्यत्वस्यानामिव स्वावश्यकमेवैतद् गीतार्थान्वेषणविषयो ऽत्र कालमर्यादादर्शकं वाक्यमिति ॥

प्र० १०५ ननु यदि चाचार्योऽभाव आत्मसाक्षिक्यप्युक्ता ऽस्त्यालोचनेति किमेतावद्न्वेषणमिति ? चेत् ।

उ०-सत्य, आत्मसाक्षिकी आलोचना गीतार्थानामेव विषया नेतरेषां, तेऽपि चाशुकारादिकारणाभावे उक्तवदन्वेषणं कृत्वा तादृशगीतार्थसमीप एवालोचना प्राप्नोतीति न बाधकं वचस्तत् ॥

प्र० १०६ ननु षोडशषोडशकानि द्वात्रिंशत् द्वात्रिंशिका इत्यादिवत् भगवता श्रीहरिभद्रसूरिणा पञ्चाशत् पञ्चाशकानि रचितानि परमेकोनविंशतिरेवतानि स्थितानि शेषाणि व्यवच्छिन्नानीति प्रघोषः सत्य इत्यथवा नेति ? चेत् ।

उ०-इत्थमेव यतो यामिकाय 'पञ्चमार्गं' श्रावकधर्मं विप्रोच्य दश पञ्चाशकानि कृत्वा एकादशे चतुर्थोऽध्यायानि साधुधर्म निरूपयाम्यो पञ्चाशकान्युक्तानि एकोनविंशतितम च एतदुपयुक्त सामान्यमित्यभिधेयपर्यालोचनानुसारि न तथा स्यात्, किञ्च-कथं द्वात्रिंशद् द्वात्रिंशिकां ... एवं कथं द्वात्रिंशिकामयमेव भगवता हेमाचार्येण कथं च कल्पसूत्रपरक- मेव जिनशासनस्य द्योतकमिति ?, षोडशानामप्यादिमप्यस्तपञ्चाशा- कानि ननु पञ्चाशत् ॥

प्र० १०७-ननु पैषधीयस्य सकषायात्मा प्रस्नानान्तर्मुहूर्तानि स्थितिरुक्त येनि ? चेत् ।

उ०—अप्रमत्ताद् द्वादशानामारम्भ सम्पराये चैकेनावसानं स्थात्तत्र न कापि दोषसम्भावना ॥

प्र० ९०८—ननु 'नातित्था य नियठय'त्ति कथ्यते, तत्कथं सङ्गच्छते ? तीर्थव्यवच्छेदेऽपि जातिस्मृत्यादिना तद्भावात्, अश्रुत्वाकेवलितरपक्षीयाना श्रवणादिति चेत् ।

उ० – सत्यं, तीर्थान्तर्गतानपेक्ष्य शासनपारंपर्याय साधून् वचनमिद, तत्रोच्छिन्नशासनवादिनां नावकाश इति तत्त्वम ॥

प्र० ९०९—नन्वार्यशय्यंभवस्य मनकपितेति विशेषणे किं कारणमिति ? चेत् ।

उ०—उद्धारकार्यस्यान्त्यपूर्विकर्त्तव्यस्य दशवैकालिकोद्धरणेन तदर्थं करणादिति ॥

प्र० ९१० – ननु श्रीउत्तराध्ययनानि मूलसूत्रतयोच्यन्ते, तथात्वे च श्रमणपर्यायस्य तदध्ययनेऽनपेक्षणात्, उत्तराध्ययनता चाचाराङ्गोत्तरकालमध्ययनात्, आचारश्च त्रिवर्षपर्यायायैव, तत्कथमिति ? चेत् ।

उ०—सत्यं, साम्प्रत तु दशवैकालिकानन्तरमेषामध्ययनात् दशवैकालिकस्य तु मूलसूत्रत्वेन श्रमणपर्यायानपेक्षणान्न काचित्क्षति, किञ्च—नाचाराङ्ग त्रिवर्षपर्यायाय देयतया मत, आद्याध्ययनानन्तरमेवोपस्थापनाया प्राक् भावात्, त्रिवर्षपर्यायापेक्षा त्वाचारप्रकल्पस्य निशीथापरपर्यायस्याध्ययनायेति प्राक्कालेऽपि न क्षति । ननूत्तराध्ययनानि दशवैकालिकानन्तरमेवाध्येयानीति पर्यायनियमस्याभावेऽप्युत्तराध्ययननियमस्त्वस्त्येवेति चेन्न तत्रापि नियम, अत एव भगवद्भिश्चूर्णिकृद्भिरध्ययनसम्बन्धानन्तरं सम्बन्धान्तर विपृच्छुप्रश्नोत्तरलक्षणमुक्तमिति ॥

प्र० ९११ – ननु उत्तराध्ययनानि धर्मकथाः ताश्चाक्षेपिण्यादिका इति केषामध्ययनानां कासु कास्ववतार इति ? चेद् ।

उ०—आद्यमध्ययन विपृच्छुगुणदर्शनाय द्वितीयमाक्षेपिण्यां तृतीयं विक्षेपिण्यां तुर्यादीनित्वध्ययनानि निर्वेदन्यामावतरन्तीति चूर्णिकारा भगवन्त ? इति ॥

प्र० ९१२—ननु मङ्गलस्य शास्त्रप्रारम्भरूपत्वात्कथं तस्य भिन्नाभिन्नत्वशङ्केति ? चेत् ।

उ०—मङ्गलादीनीत्यादिषु बहुव्रीहिं स च चेत्तद्गुणसविज्ञान मङ्गलमभिन्नमवयवार्थे चादिशब्दे अतद्गुणे तु भिन्नं सामीप्यार्थे आदिशब्दे सप्तम्यामपि शास्त्रारम्भे इति लक्षणायां नैमि-

सिद्धौ चेत् सा सिद्ध तद्वैपयिण्यं चामियमिति ॥

प्र० ११३–ननु अल्पोपाते मङ्गलोपादानं न नियुक्तिभाष्या-दिष्वन्तो मङ्गलं, व्याख्याकारामिप्रायाश्च मङ्गलत्रये, तत्र को हेतुरिति ? चेत् ।

उ० – महोपकारो भगवद्योऽनुवादकत्वात् [illegible] स्वतःसिद्धविभाव्यस्याभावकत्वात् मङ्गलापेक्षेव न नियुक्तिका-रास्तु परम्परमक्ता इति परापरगुरुस्तुत्यर्थं कुर्युरेव मङ्गलं, मङ्गलत्रयं तु विघ्नसर्वस्वसङ्गमिति ॥

प्र० ११४–ननु आशंसाया निदानं भिद्यते न वेति ? चेत् ।

उ० भिद्यते एव, आशंसा सुखसाधनेच्छात्मा निदानं तु धर्मादिस्मादिदं भवत्विति [illegible], निदाने च मिथ्यात्वस्यासम्भवा आशंसा स्वलोकमासाप्रयोगवृत्तिकारक पेति स्पष्टो द्वयोर्भेदः, भावधर्मानुष्ठानभावके तु द्वयमप्येतदिति वर्जनीयं द्वयमप्येतन्मुमुक्षुभिरिति ॥

प्र० ११५–ननु भृगुपातादीनि कायक्लेशनिर्जराया गण्यन्ते न वेति ? चेत् ।

उ०–न गण्यन्ते, सकामनिर्जराभेदा एते यत सर्वोत्तरगु-णरूपमनशनादि भृगुपातादौ च सत्यपि कर्मशाटे महापापानु-बन्धः, न च तादृशस्य स्वाम्युपमानुपदेश्यता, अथ वैर्या-दीनि त्वन्यानापवादरूपाणीति तत्समकोटीनि सर्वोत्तरगुणरूपाणि, किञ्च 'तपसा निर्जरे'तिवचनेन तत्त्वार्थकारा 'भवगितायं' वंति सूत्रकाराश्च संवरत्वमेव तपोऽभ्येयमिति व्यञ्जन्ति, सम्यक्त्वमपि संवर इति स्थानाङ्गे कथ्यते च संवरफलं तपो-ऽनशनादि तपसो निर्जराफलं एवं यावज्जन्मसन्तते स्वप इति सकामनिर्जराभेदा एते, ततो [illegible] भृगुपातादीनामन्यमांक, बालतपस्यं कुतीर्थिकैस्ते भेदा अनुक्रियन्ते, न चैतावता बालतपो निर्जराभेदरूपा भृगुपातादि ॥

प्र० ११६ ननु अध्ययनपुस्तकानि स्थापनमाप्यते द्रव्या-ध्यये वा पठ्यन्तीति ? चेत् ।

उ०–श्रुतज्ञानस्य निराकारत्वात् स्थापनाश्रुतं इत्य स्थाप-नेति कथ्यते तदध्ययनकारकस्थापनाध्ययनं असद्भावस्था-पनायां तु न पुस्तकानां वैयर्थ्यं परं निर्मितलिपीनामपि स्थाप-नाकल्पनात् पेयाध्ययनपुस्तकानि स्यात् स्थापना, वस्तुतस्तु भावाध्ययनकारणत्वेन द्रव्याध्ययनं तानि यथाचारस्यके वेदय-

न्द्रादिवत्पुस्तकपरिणमनीयानि तानि ततो द्रव्याध्ययने भावाध्ययनस्य पुस्तकलिखिताध्ययनोपयोगरूपत्वात् परिणमनीयानि पुस्तकानीति द्रव्ये ॥

प्र० ९१७–ननु 'निक्खेवेगट्ठनिरुत्ती'त्यादिकेषु व्याख्यानद्वारेषु किमिति 'तस्स फलजोगमंगले'तिद्वाराण्युच्यन्ते? इति चेत्।

उ०–सत्यं, सूत्राध्ययनविशेषमनुसृत्य 'निक्खेवेगट्ठे'तिव्याख्याद्वारगाथा, 'तस्स फलजोगे'त्यादिद्वारगाथा त्वनुयोगमेवाश्रित्य, अत 'तम्मेयनिरुत्तिक्कमपओयणाई'त्यादीनि द्वाराणि तत्रेति, एतान्योघनिष्पन्ने तत इति ॥

प्र० ९१८–ननु 'उवएसो सो नओ नामे'त्युक्त्वोपदेशस्य कुतो नयत्वमिति ? चेत्।

उ०–श्रोतृणामुपयोगान् वचनेनानेन सूत्रार्थो प्रापयतीति नयार्थत्वात् सम्भवत पर्यायाणामनुगमाद्वा, तत 'चरणाहितो मोक्खो'त्यादिवाक्यानां नयात्मकत्वेऽपि प्रामाण्याविघातः, एवमेव 'सम्यग्दर्शनज्ञानचारित्राणि मोक्षमार्ग' इत्यादौ ॥

प्र० ९१९ – ननु आवश्यकभेदेषु नामावश्यकमित्यत्र नामेति शास्त्रीयोपक्रमेषु आनुपूर्वीनामप्रमाणेत्यादिषु नामेति निक्षेपेष्वोघनाम्नी इति किं नामानेकत्रेति ? चेत् ।

उ०–सत्यं, वस्तुनोऽभिधानमिति, द्वितीये जातिरूपादिपर्यालोचनप्रकारे नमनात्, तृतीयं पर्यायाणामपि यथार्थतादर्शनमिति क्रमेण वस्त्वभिधानं परार्थता तदर्थनिरपेक्षतेति ॥

प्र० ९२०–ननु भव्यानामनुच्छेदसिद्ध्यै किमिति 'सिज्झंति जत्तिये'त्यादिगाथायुग्ममिति ? चेद् ।

उ०–प्रथमया सिद्ध्यमानसमागमो हेतुः, द्वितीयापूर्वार्धेन त्रसत्वाद्ययोग्यानामानन्त्य, शेषेण निगोदानामव्यवहारिणामनन्तानन्त्यमिति सिद्ध्ये यत्न ॥

प्र० ९२१ – ननु परतीर्थिकैरुपक्रमादिको व्याख्याक्रमो नाधिकृत कथमिति ? चेत् ।

उ०–स्याद्वादाश्रयणभीत्या, न हि नामादिचतुष्कमयत्वमर्थानामभिप्रैति न चानुपूर्व्यादिविविधपर्यायमयत्वं न च सामान्यविशेषमयत्व न च सूत्रार्थोभयमयत्वं, सापेक्षव्याख्यानं त्वेकान्तवादे न स्वप्नेऽपीति नोपक्रमादिव्याख्या ॥

प्र० ९२२–ननु 'संहिता च पदं चैवे'त्यादिके व्याख्यालक्षणे सूत्रानुगमस्य किं स्थानमिति ? चेत् ।

उ०-संहितैव, मत सूत्रानुगमे मस्खलितादिगुणसूत्रोच्चार मयेव अनुपमशब्दोऽनुसरणार्थो न तु व्याख्यानार्थस्तमिति ॥

प्र० १२३-ननु वाक्यार्थस्यावगमे नामधातुसाधे ततश्च तद्विभक्तस्वर्थेऽवगत विभक्तीनां योजनं सति चास्मिन् पदसमूह तत पदेतिव्याख्यानमेव पर्व प्रागेव पदानामर्थे विदिते किं पदार्थेतिव्याख्यामेद इति ? चेत् ।

उ०-सत्यं व्याख्यातानां गतत्वे स्यादेवं, परं सा संज्ञा नमस्ता, प्रस्ता तु नामिकादि, भेदनिर्णयमाने पदे गतार्थे तु तर्वा यथानन्यसमर्थोपदर्शनमिति नामिकाख्यातिकनिपातिकोपसर्गिकमिति हि प्रस्ता पदमेदा युज्यते च तेषां पदार्थव्याख्या ततश्च पदकृता व्याख्या सूत्रानुगमकृता, पदार्थाना मर्थानुगमकृता ॥

प्र० १२४-ननु पदव्याख्याया [redacted] एव मतद्व्याख्यानकरणं नुवस्पर्शिकनियुक्तौ संहितया सह न गण्यत, अत एव च 'मेसआ पयत्था गाभो त्ति' प्राय-शाण्य ।

प्र० १२५-ननु सर्वाणि ज्ञानानि प्रति विषयाणां कारण वेतिपक्षमारतीतानागतमप्रानुत्पन्नार्थविषयं ज्ञानं कथमिति ? चेत् ।

उ०-सत्यं इन्द्रियार्थसम्बन्धज्ञानापेक्ष एव नियम मस्त विज्ञायि ज्ञान मत यथामन्तविषयज्ञानेऽपि केवलमेकविषयम् ॥

प्र० १२६-ननु जीवकर्मणो संयोग संयुक्तके संयोगे इतरेतरस्मिन्वेति ? चेत् ।

उ०-जीवकर्मपिक्षया यथेतरेतरस्मिन् तथैवानादित्वाद्बन्धस्य सयुक्तसयोगे, न हि मुक्त कर्मणा संयुज्यते, अतोऽनादिता प्रोक्त भवति ॥

प्र० १२७-ननु किमिति 'आम्नामिदेसकरे' इत्यत्राम्नामिर्दे शोऽभवत् ? यतो निर्णयो आम्नाया भयिस्व गुरुवचनं कथ्यते, स वाक्यैव गतार्थ इति चेत् ।

उ०-सत्यं, भगवतो जिनेश्वरस्य यथमुत्सर्गापवादमयं ततस्तयोर्मध्ये प्रश्नसेवादि विधाय गुरवो यथिप्सयुर्व कथयाम्य परम्पराया तद् गुरव आदिशन्ति, तद्वचनस्य तथाकारक एव सुरक्षितशतोपतिबद्धनाय पार्थक्येन निर्देशस्य महत्वं गुरूणामपि आज्ञाया पवायार इति प्राप्तायेति ॥

प्र० १२८-ननु गुरोः स्थानमाक्रोशपिना सति चाज्ञानिर्दे शोभवकारित्वे किं गुरुणामुपपातेन शमयेति ? चेत् ।

उ०-सत्य, नहि तावत् सर्वैकावस्था तद्भेदे प्राप्तगुणावस्थानवृद्धिपूर्वकदोषोद्घाताय यत्य, तत्र समीपेभ्यो गुरु स्यादादेष्टेति, किञ्च-परमगुरुत्वमाप्ता गणभृतोऽपि भगवत्पादकमलामर्शिन इति ॥

प्र० ९२९-ननु जिनबिम्बानां या द्रव्यस्तवे पुष्पादिभि पूजा क्रियते सा कामवस्थामधिकृत्य क्रियते ? इति चेत्।

उ०-आदौ तावत् अन्ये जीवा सिध्यन्तो विविधाकृतिभाजो भवन्ति न तु जिनपतय, तेषां तु सिध्यतां द्वे एव पर्यंकासनरूपा कायोत्सर्गासनरूपा चैत्याकृत्यौ, अतो भगवतां यानि कानिचित् प्रतिबिम्बानि तानि सर्वाणि तदन्यतराकृतिभाञ्ज्येव, तथा च प्रतिमा भगवता जिनानां सिद्धावस्थाकृतिमत्य एव मान्या नान्यविधा', यच्च जन्माभिषेकादिक्रियासु बाल्याद्यवस्थाचिन्तनं तदारोपितं, तथा च पंचस्वपि कल्याणकेषु जिनानां विशेषमहनीयत्वात्तत्तत्कल्याणकावस्थानां कल्पनं स्यात् परं पूजाप्रकारास्तु सर्वेऽपि सिद्धदशान्त जिनमवधार्यैव, कथमन्यथा च्यवनादिकल्याणकेषु शक्रस्तवादिभिर्वन्दनीयता सिद्धान्तसिद्धा युज्येत, अन्यथाप्यज्ञातभगवत्परिपूर्णावस्थानां स्नात्रादिभिर्जन्माद्यवस्थास्मृतिरापाद्यमाना न विरुद्धा मार्गाचरणाशयत्वात्, तत्त्वतस्तु यथा जगति गृहमुपागतानां सत्कारार्हाणां नृपादीनां या ससम्भ्रमा सत्क्रिया लोके सिद्धतमा सैवात्र परमार्हति क्रियमाणा भक्तत्वं ध्वनयति ॥

प्र० ९३०-ननु बाह्ये अभ्यन्तरे च तपसि निर्जराहेतुत्वे समानेऽपि किंकृतो भेद ? लौकिकानामनुकारस्तूभयत्रापि दृश्यत एवेति चेत् ।

उ०-सत्य, आदौ तावद् बाह्य तपो मिथ्यादृशां देवादीनामप्यावर्जक, किञ्च-बाह्यदर्शिनो लोका रहितमप्यभ्यन्तरेण परमकर्मक्षयकारणेन तपसा अनशनादितपस्तप्यमानं दृष्ट्वा तपस्वी असाविति सव्यवहरन्ति,। तत्त्वतस्तु बाह्यतपसामङ्गीकारकाले एव गुरुसव्यपेक्ष न तु निर्वाहकालादौ अभ्यन्तर तु तप स्वीकारनिर्वाहनिष्ठापनादिषु सर्वत्राचार्यादिगुरुसव्यपेक्षमिति गुरुकुलसापेक्षमेव नत् नान्यथेति मोक्षहेतु ध्याने गुरुकुलप्राप्यश्रुतक्रमोत्तरापाद्ये, उत्सर्गश्च गुरुकुलोपवसनसिद्धमोक्षमार्गाराधनानामन्त्यावस्थायां बाह्याभ्यन्तरोपध्यो स संलेखनाभक्तपरिज्ञादिविधिपुरस्सर एव, अपरकालीनस्त्वयमोद्रतायां सलीनतायां च बाह्ये तपस्यनुगत इति ॥

प्र० ९३१-ननु भगवतो जिनेश्वरान् 'लोगनाहा धम्म-

नित्यं प्रवर्तादि'ति श्रोकान्तिका ब्रुवन्ति तत् किं तद्धर्मतीर्थे निष्क्रमण प्रव्रज्यामनिपरिचर्येति ? चेत्

उ०-निष्क्रमणं तदगारादिनिर्गमनमिति यतस्तत्रैव 'पुव्विपि ण'मित्यादिको'निष्क्रमणकालं आभोएत्ता' सकसम्यक्त्वोक्तः पाठ अस्तोऽपि 'अप्पणो निक्खमणकाल आभोएत्ता चिच्चा हिरण्ण'मित्यादिकानां स्वात्मपदानामन्वयः अगाराओ अणगारियं पव्वइए'त्येन अनगारितामविपरीत्य निष्क्रमणका भूता, अत एवानुकथितपद'मगाराओ'त्ति पदमुक्तमपरामृश्य अत एव च तत्त्वार्थभाष्ये अभ्यगमपरमार्थ मित्यादिमधस्यापि चार उक्तमिति ॥

प्र० १२२ ननु भाविजिनजीव सत्यकी, तेन कथमेवंविधा स्वस्य बीभत्सतमा सपोनिविक्रियावस्था पूज्यतां प्रापितेति ? चेत्।

उ०-न कथञ्चित्तेनसा प्रवर्तिता किन्तु नृपेण तथावस्थ स पातित, तदनु च तस्मिन्नेव नन्दिना कुपितेन नगरभवनक्रिया-विकुर्वणेन नृप भाणयित्वा तथावस्थस्यैव तस्य पूजा कारितवान् तदनुकरण च तद्देशान्येषु च देशेषु जातमिति ॥

प्र० १२३ ननु क्षायिकसम्यक्त्वधर कृष्ण कथमेवं स्वस्य जगत्कर्तृत्वं लीलां च तदनुगतां प्रवर्तितवान् ? इति चेत्।

उ०-न कथञ्चिद् वासुदेवस्यैतैतिहासिकः स इत्यत्र तु न कश्चिद्विवाद लीलाप्रवर्तनं तु स यादवद्वारिकापुरीदाहेन येऽतिसन्तुष्टा रिपवस्तेन भ्रातृस्थेन हरिणा भवमत्यक्तजाति स्मरणेन तदा: ते च पराभवमसहमानेन तेन तत्रागताय रामाय पाकुलाय्ययोपाय स्वात्मप्रसिद्ध्यर्थं द्वारिकास्थापनसंहरणादिलीला दर्शनकारणमादिष्टं स्वदेवेनापि तीव्रप्रभावेन रोषतोपादिस्वं दर्शयता तत्तस्यापिर्तं ईश्वरलीलादिप्रवृत्तिरप्यर्यकामेकपुरुषे पायास्ये: प्रवर्तितेति विष्णोः क्षायिकसम्यक्त्वे न बाधकोऽपीति ॥

प्र० १२४ ननु 'देवर्द्धिसिद्धान्ता ये'ति अत्र समयपुस्ति-पेषु वसमु कुतो किमर्थ प्रहयी? परस्पराविनाभावादेकत्वेन गता-र्थत्वादिति चेत्।

उ० – तत्र परमनेन ज्ञापयति यदुत – श्रीजम्बूनिर्वाण-समये च कश्चिन्न्या केवली वर्तमानोऽभूत् पश्चात्सिद्धेदिति ॥

प्र० १२५-ननु किमित्यागमप्रकविर्युक्तत्वादिषु नमस्कारा-दिपरत्वे जीवादिभावानां प्रतिपादन तत्त्वार्थे सम्यग्दर्शनस्यो त्पत्तौ स्वपरोभयसन्निधानादिषु जीवाजीवानामामपर्यं यतः तत्र

नत्वेऽपि परेषां साधुप्रतिमानामधिकरण सन्निधानं च कथं ते स्युरिति ? चेत्।

उ०—सत्यं, प्रतिबन्धककर्मणां क्षयोपशमो विचित्रतया भवति, प्रत्येकबुद्धादीनां वृषभादिनोऽपि बोधिलाभादे श्रवणात्पर ते वृषभादयो न साधनाधिकरणादितया व्यवहार्या, किन्तु य एव साधुप्रतिमादयो बोध्युत्पादादिषूपयुज्यन्ते न एव साधनादितया व्यवहरणीया, तत एव च ते तदर्थिना आराध्यपूज्यतास्थानमितिज्ञापनायावश्यकादिषु साधनादितया साध्वादीनां निवेश इति गम्यते ॥

प्र० ९३६—ननु 'उच्चालियमि पाए'त्योघनिर्युक्तिगाथायां पादे उच्चालिते पादे कथं व्यापत्यादि, अधोन्यास एव तद्भावात्, कथं च कुलिंगिनो व्यापत्त्यादि, पञ्चेन्द्रियाणामपि तद्भावात् कथं च व्यापत्तिशब्दे सति भिन्न मरणं प्रोक्तमिति ? चेत्।

उ०—सत्यं, अनिवर्त्यपादगत्यर्थ उच्चालनशब्द., कुलिङ्गित्वं चाकस्मिकगतिरूपजीवलिङ्गार्थ. व्यापत्तिशब्दश्च साधुगतमरणकारणक्रियार्थ इति सर्वं सुस्थमिति ॥

प्र० ९३७—ननु व्यवहारभाष्ये तीर्थोद्गारातिदेशे यस्मिन् यस्मिन्नाचार्ये यदा यदा यस्य यस्याङ्गादिवस्तुनो व्यवच्छेद स वाच्य इतिनिर्देशादङ्गादिश्रुतानां व्यवच्छेदो मान्योऽधुनाऽऽशाम्बरवदिति ? चेत्।

उ०—यावत्तीर्थकालस्येति वृत्तस्य तत्र भणनं, तीर्थस्यान्ते दशवैकालिकमेव स्थास्यति तदर्वाक् शेषाण्युच्छेत्स्यन्तीत्येव तदर्थं, श्रीभगवत्यां यावद्वर्षसहस्रं पूर्वस्यानुवृत्ति' स्पष्टाभिहितेत्याशाम्बरवाक्तु निस्सारैवेति, उपलम्भे चाङ्गादे श्रुतस्य व्यवच्छेदाभिधानं जीवत देवदत्त त्व मृत इति कथनवदाशाम्बरवाक्यमसत्तममेवेति

प्र० ९३८—ननु श्रीमद्भिरुमास्वातिवाचकै स्वारस्येन द्रव्यस्य किं लक्षणमभिप्रेतमिति ? चेत्।

उ०—धर्मादीनजीवकायानुक्त्वा 'द्रव्याणि जीवाश्चे'त्येतावन्मात्रमुक्तं न तु जीवकालौ चेति, तत् ज्ञापयति यदुताग्रे उक्तं 'नित्यावस्थितानी'ति द्रव्यलक्षणं, अत एवारूपाणीति न समस्तं, तथा च नित्यत्वमवस्थितत्वं चेति द्रव्यलक्षणे, तत्र नित्यत्वमप्रच्युतत्वं तद्भावसद् यत्तद् द्रव्य, अवस्थितत्वेन परापरिणामित्वं, तथा च परापरिणामि सद् द्रव्यलक्षणं, तत एव च तथाद्रव्यत्वाभा-

पारकाला समोक्तम्- वर्तनादिक उपकारस्तु तस्याप्यस्यात इति कालातिरिक्तद्रव्यलक्षण नदिति स्पष्टिं, तन्नाभावादमरूपेण काला न भिन्न इति परमेष्ठीयमतावतारस्य गुणपर्यायवद्द्रव्यमिति द्रव्यलक्षणं तत्र व्यवहारमपेक्ष्य कालस्यापरिस्थितत्वेन 'कालश्चेत्येके' इत्युक्तमिति ॥

प्र० १३९-ननु शास्त्रेषु पदार्थविचार द्रव्यार्थिक पर्यायार्थिक मिस्युभयमेवोच्यते न तु गुणार्थिक इति तृतीय इति नस्किमिति? चेत्।

उ०-सकस्थितत्वमिति द्रव्यलक्षणे तत्र उत्पादव्ययवन्तः पर्याया इति सम्भवेन विलक्षणत्वादेव सन इति, यत्र सहभाविनो गुणाः क्रमवर्तिनश्च पर्याया इति यद्गुणपर्यायवार्लक्षण उच्यते तदपि सूक्ष्मपयेव ज्ञानदर्शनयोर्मत्यादिज्ञानानां चक्षुरचक्षुरवधिकेवलादीनां दर्शनादीनां गुणत्वेऽपि सहभावाभावात् पञ्चगुणनीलादीनां पर्यायस्कोप्येकस्मिन् द्रव्ये सहभावादिति पर्यायपर्यायव्यवहारस्यापात्र च 'तद्भावः परिणामः' इति सूत्रे 'गुणाश्रया निर्गुणा' इति भेदौ भागोपयोगी पाग्निमत्पर्यायतया पर्यायगुणौ द्रव्यपरिणामापरपर्यायपर्यायरूपावुक्तावितिति ॥

प्र० १४०-ननु धर्मास्तिकायस्य गतिपरिणतानां जीवपुद्गलानां गतौ सहायकारित्व मत्स्यमिसुपरत्रा मत्स्यानां जलमिवेत्यु दाह्रियते एवं मत्स्यानां गमित्वात् कालेष ते जलं गमनाय व्याप्रियन्ते न तु जीवपुद्गला गतौ तथेति दृष्टान्तवैषम्यमिति चेत्।

उ० सत्यं, दृष्टान्तस्यैकदेशीयत्वात् गतिप्रवृत्तौ तेषां जलं सहायकमित्येतावन्मात्रमत्र साम्यं, नराम्भाऽपेक्ष वाध्वेव आलोका सहायो यथेति श्रीआवश्यकव्याख्यानशतकवृत्युक्ता दृष्टान्तो वाक्यम्, धर्मास्तिकाय मत्स्यानां स्वयमिवेतिवत् विज्ञासारवनिरिति वाच्यम् ॥

प्र० १४१-ननु कथं आकाशस्यैकस्य स्थितिरिति कथमुच्यते ? स्थितिहेतोरधर्मास्तिकायस्यैव तथाभावादिति चेत्।

उ० - सत्यं आकाशमलोकालोकाकाशाधारविभागायारा भेदमाद्या वा कयाकाशस्यैवालोकत्वात्, किञ्च-स्थितिसहायो धर्मास्तिकाय इति कथने न स्थितिशब्दोऽवस्थानमात्रार्थः किन्तु गतिपरिणामनिवृत्तिपूर्वकावस्थानमिति तस्यार्थः न चालोकाकाशस्य गमन क्षेम तन्निवृत्त्यर्थिका स्थितिस्तत्रसहाये वाधर्मास्ति कायस्यापेक्षा च सिद्धैवेति ॥

प्र० १४२-ननु जीवपुद्गलानां लयागतेतुत्वेन सामर्थ्यस्य

लोकस्य सिद्धत्वेऽपि गतिस्थितिपरिणतानां तेषामेक एवोभयत्रापि वृद्धानां गतिस्थित्योर्यष्टिरिव स्यात्सहायकमुभयस्वभावं द्रव्यं तदा का हानिरिति ? चेत्।

उ०-सत्य, प्रत्येक लोकाकाशप्रदेशेषु समसमयमनन्तानां जीवपुद्गलानां गतिपरिणतानां स्थितिपरिणतानां भावात्सर्वत्र लोकाकाशप्रदेशेषु परस्परविरुद्धसहायकरणस्याभावाद्विरुद्धस्वभाव द्रव्यद्वयमेव धर्माधर्मरूपमावश्यकं, एकस्मिन्नपि आकाशप्रदेशेऽवगाढेषु जीवपुद्गलेषु देशादिना गत्यादिभावाच्च भिन्ने एव सहायके इति ॥

प्र० ९४३-ननु यथाप्रवृत्तेनायुर्वर्ज्यानामभ्यन्तरकोटाकोटीमागरमानायाः स्थिते सर्वेषां कर्मणां करण, द्वितीयेनापूर्वकरणेनानन्तानुबन्धिनां सर्वेषां भेदनं भेदे च तेषां केवलाद्यावरणाभावे केवलवत्सम्यक्त्वप्रतिबन्धकानां व्यपगमात् कथ न सम्यक्त्वगुणस्याविर्भाव ?, न च तेषामपर मोहनीयमस्ति यत्तद्भेदे प्रादुष्ष्यात्, ततश्च तृतीयेनानिवृत्तिनाम्ना करणेन च किं करणीयमिति? चेत्।

उ०-सत्यं, अनन्तानुबन्धिनो हि कषायाः, कषायाश्च रागद्वेषशाखारूपा ततोऽनन्तानुबन्धिभेदेन या प्राक् तत्त्वेष्वप्रीतिप्रीतिश्चानत्त्वेष्वभूत् सा नष्टा, ततश्चारक्तद्विष्टत्वात तत्त्वानि प्रत्येतु योग्यो जात', अनिवृत्तिकरणेन तदेव तत्त्वप्रतीतिबन्धकं दर्शनमोहनीयं विनाश्यते ततश्च प्रीतिमानवश्यं प्रतीतिमान् भवतीति न द्वितीयं कृत्वाऽकृततृतीय उपरमते जीव इति योग्यमेव करण क्रमश्चेति ॥

प्र० ९४४ ननु युगप्रधानै श्रीकालकाचार्यैः प्रतिष्ठानपुरस्थश्रमणसंघाय यत् सन्दिष्ट यदुत-मदागमानन्तर पर्युषितव्यं तत् किमवस्थानपर्युषणामाश्रित्य पर्युपासना क्षामणारूपां वा तामाश्रित्य ? नैकस्यामपि सन्देशस्यार्हता, आद्यायां यथायथं सर्वेषां वर्षावासयोग्यद्रव्याद्युपपत्तौ करणात् , द्वितीयस्यास्त्वविचलत्वादिति चेत्।

उ०-सत्यं, अवस्थानरूपां तामाश्रित्य स सन्देशः, क्षेत्रस्वामिका आदाववस्थिता स्यु पश्चादागतास्तु तदुपसपन्ना, न च ते तानुपसम्पद्यन्ते युगप्रधानत्वात् , ततो योग्यं तदर्थ सन्देशनमिति ॥

प्र० ९४५-ननु मुख्यवृत्त्याऽऽषाढ्यां पर्युषणाऽऽद्या भवति, सा किं न विहिता कालकाचार्यैः प्रतिष्ठानस्थश्रमणसंघेन चेति? चेत्।

उ०-सत्यं, इत्थमपि पर्युषणायामवस्थानरूपायां उज्जयिनीपुराधिपाभ्यां बलमित्रभानुमित्राभ्यां भागिनेयभ्रातृव्याभ्यां स्वेन दरयेन निर्विषयीकृत पुरोहितवचनप्राप्ताभ्यां वा विहृत इति प्रतिष्ठानस्थानमपत्सयेन तु न कथमपि पर्युषितं तत्प्रथा मेरावार्यैरवस्था वा प्रागेव तत्करणानुकूलता कालकाचार्यैः पर्युषितं इत्थे च तस्मिन्निर्गमन मात्र प्रतिष्ठानपुरपत्तनेन त्वाशिना केनापि कारणेन न प्राक् पर्युषितम् अत एवावस्थानपर्युषणाया नयिपान कालकाचार्याणां सम्बेशम्येन च तद्विधान इति ॥

प्र० १५६-ननु पञ्चम्यादिषु पर्वतिथिषु पर्युषितव्ये नाप र्यस्त्विभि शास्त्रीयं वाक्यं अवस्थानपर्युषणाविषयं सामान्यपर्युषणमपर्युषणाविषयमिति ? चेत् ।

उ० -अवस्थानपर्युषणाविषयं तस्या एव क्षेत्रविशेषेण साधुविशेषेण वाऽनियततया भावात् अनियमितमासकल्पपर्युषणा च सैव सामान्यपर्युषणासमरूपा तु सा प्राक् गतपर्युषणा अत्र नियता एकैव सर्वक्षेत्रेषु सर्वसाधुषु च क्रिया-भाद्रा श्रमणवर्गमात्रेण आचरणीया परन्तु श्रीचतुर्थ्येव श्रमणसंघेन सर्वत्र क्षेत्रे एकस्मिन्नेव भाद्रपदशुक्लपञ्चमीदिवस एव, शास्त्रताचारत्वादेव च वैशाखे स्थापितमपि तीर्थे भाद्रपदशुक्लपञ्चम्यामेव सामान्यपर्युषणामपर्युषणामकारयदिति ॥

प्र० १५७-ननु शास्त्रमात्रस्याधिकार एव नावस्थानपर्युषणार्थं साधुभिर्विधेयत्वादिति चेत् ।

उ०-सत्यं, श्रमणाधिकारिभ्योऽवस्थानपर्युषणा पर तदा वस्थानपर्युषणाया श्रमणगणः सांवत्सरिकस्य च सममासत्व इति नृपोऽप्यवस्थानरूपां तां सहानैषीत्, अत एवाचार्यैः पञ्चमा भरणावसर कल्पसूत्रश्रवणाद्यवसीयते भाद्रपदस्था पर्युषणाया आरम्भः प्रविशान्ति, नपरं सा चतुर्थी पञ्चम्यादिपर्वतिथिस्था, पर्वात पर्वापर्वविचार स तु सामान्यपर्युषणमाश्रित्यैव, अत्र एव तां राजमतिकल्प न वर्तते इति वचः, अन्यथा तत्पर्वातिक्रमो न कार्यं स्यात्, 'अन्तरा आरम्भो'तिवचन तु अवस्थानापेक्षया ऽर्वाक्षमेषु पर्वेषु सामान्यपर्युषणापेक्षया चतुर्थ्या अपर्वकरणाया अपि प्रदानीति अवस्थानपर्युषणामपेक्ष्य 'आरुओ'त्ति वचन इति ॥

प्र० १५८-ननु सामान्यपर्वानस्य भाव्यत्वात् किमिति नेन्द्र महोत्सवेन अभिवर्ध्यं वाच्य इति ? चेत् ।

उ०-सत्यं, प्राक्तनेषु वर्षेषु लोकादेशरूढ्या तं स्वयमेव नृपमनपेक्ष्य चक्रु पर तस्मिन् वर्षे कारणात् कुतश्चित् नृपविषये तत्प्रवृत्तावचाल्य आग्रहो जात इति तदेव परावृत्ति पर्वेण करणतामागता इति ॥

प्र० ९४९-ननु अपर्वरूपाया चतुर्थ्यामनतिक्रमहेतु पुरस्कृत्य ये सांवत्सरिकरूपा क्षामणापर्युषणामकार्षुराचार्यास्त एव गर्दभिल्लोच्छेदका कालकाचार्या अन्ये वेति ? चेत् ।

उ०-त एव अत एव गर्दभिल्लवृत्तं पुरस्कृत्य भानुमित्र उपशमितो बलभानुभागिनेयदीक्षया रुष्टोऽपि भगिन्येति स्पष्टं कथावल्यां भद्रेश्वरसूरिसूत्रितायां, तथाच श्रीकालिकाचार्यात्प्रभृति चतुर्थ्यां क्षामणापर्युषणाया यथाऽऽचरणा तथैव प्राक्काले साध्ववस्थानक्षामणारूपं भिन्नं यत्पर्युषणापर्वाभूत् तदेकीभूय प्रवृत्तमिति न तत प्रभृति अवस्थानाक्षमणारूपं पर्युषणाद्वय, अत एव च सामाचारीसूत्राणामन्ते 'सवच्छरिय थेरकप्प'मिति सूत्रम् ॥

प्र० ९५०-सव्वप्पवायमूलं, दुवालसंगं जओ जिणक्खाय। रयणायरतुल्लं खलु, तो सव्व सुंदरं तमी' ॥ १ ॥ त्यनया गाथया मतान्तरीयवादानां सुन्दरत्वमनुमत्य तान् रत्नोपमानुक्त्वा द्वादशाङ्गवर्तित्वमाविष्कृतं, तथा च कस्यापि मतस्य नास्ति मिथ्यात्व न च खण्डनीयता. तत्प्रसङ्गे च द्वादशाङ्ग्या एव मिथ्यात्व खण्डनीयता च कृते स्यातमित्यापन्नं ,'उदधाविव सर्वसिन्धवः, समुदीर्णास्त्वयि नाथ दृष्टय । न च तासु भवान् प्रदृश्यते प्रविभक्तासु सरित्स्विवोदधि ॥ १ ॥ रित्युक्त्या त्वशेषाणां परेषां मतानां सत्योज्झितत्वं, तथा च खण्डनीयतांचितं मिथ्यात्व स्थिरीक्रियते, तत्किमत्र तत्त्वमिति ? चेत् ।

उ०-सत्यं, प्रथमवाक्यं तीर्थान्तरीयोक्तात्मपुण्यपापादीनां लौकिकप्रत्यक्षातिक्रान्तानां जिनोक्तानुवादेनोक्तत्वात्तेषां द्वादशाङ्गकप्रभवताख्यापनार्थं, द्वितीय तु भिन्नाभिन्ननित्यानित्यसामान्यविशेषसदसदाद्येकान्तमनुसृत्य परस्परघातप्रवृत्तप्रवादानामसारताया अनन्तधर्मात्मकस्याद्वादवचनस्य सारतायाश्च प्रतिपादनार्थमिति द्वयमप्येतद् भगवद्भक्तिपरायणताया एव सूचकमिति॥

प्र० ९५१-ननु 'गुणतस्तुल्ये तत्त्वे, सञ्ज्ञाभेदागमान्यथा दृष्टिः। भवति यतोऽसावधमो, दोष खलु दृष्टिमोहाख्य ॥ १ ॥ (सम्मोह ,) इतिवचनेन शब्दभेदस्य दोषतोक्तिर्दुष्टा नेत्युक्त, 'वजणअत्थतदुभये'त्युक्त्या परोक्तानामहिंसादीनां प्राणी

प्राणिग्रामित्यादीनां कथनं च कृत्वा भगवतस्य तात्त्विकत्वे-तरत्वे स्वीकृते ठक्किमिति ? चेत्।

उ० – सत्य, परं यथा जिनधामे ऽस्मिन्नेव्यानुरक्तो ऽपि पापक्षीय तिष्ठन् क्षायिकसम्यक्त्वा न हरिरागेण युक्, तस्य क्रियाक्षिप्रतिपत्तिपातमात्ररत्वात्, तथाऽपि हरिसम्बन्धो धर्म-पथ्यादय प्राक् विरक्तस्यानम पुरोवर्ती द्राप तत्र अनु-गमनादिनाम्ना मैथुनस्य प्रोक्षितादिकामभिर्मांसाशनस्य देवा-दिप्रसादनाम्नाऽऽरम्भपरिग्रहादीनां च या प्रवृत्तिः सा हरिसम्मो-हनया गण्यते इति तत्त्वविहिर्मूलजीवहिंसादीनां कथने न कोऽपि दशा इति ॥

प्र० ९५२ ननु केवली हिंसका भवति चेत्।

उ०–केवलिनां प्रवृत्तिः श्रुतप्रामाण्याभ्युपगमाविनीति शास्त्र-सामर्थ्यानुगतायां तस्यामहिंसक एव यत एवोत्सर्गमन्यस्य वर्जनं सूक्ष्मप्रश्नोत्तर मौन व्यवहारातीतामाश्रुत्कारीणामनुवर्त-कत्वमिना भगवता एवं श्रुतव्यवहारमपेक्ष्य।

प्र० ९५३–ननु श्रीमावश्यकादिनियुक्तयः श्रीमद्भद्रबाहुभि-श्रुतकेवलिभिर्यदि विहिताऽस्तर्हि तासु पाश्चात्यभाविनां श्रीव-प्रस्वाम्यादीनां नमस्काराद्यः कथं दृश्यन्ते ? इति चेत्।

उ०–सत्य, प्राक् तावत्पुनानमानि पुस्तकानि आवश्य-कादिवत् कानिचिन्निर्युक्तितया व्याख्यमानानि कानिचिच्चाप्य तथा श्रीनिशीथभाष्यादिवत् व्याख्यमानानि सन्ति तानि सर्वाणि तत्तत्कालीनाचार्यैर्विहितानि तन्मूलभाष्यभाष्यसंग्रहण्यादि श्रीजिनाभीति तदर्थिन्या श्रीमद्भद्रबाहुश्रुतकेवलिभिर्विहितत्वे न कोऽपि विरोधः, वस्तुतस्तु 'जेसि इमो अणुओगो' इत्यादिभी मन्दीसूत्रवचनात् स्कन्दिलाचार्यैरनुपाजितं सर्वं प्रवचनं श्रीदेव-र्द्धिगणिभिः सिद्धान्तस्य पुस्तकारोहकरणपद, ततः श्रीस्थाना-ङ्गादिसूत्रेषु तत्पश्चाद् भाविगणादीनां निर्देशोऽपि दृश्यमानो न बाधक इति ॥

प्र० ९५४–ननु द्रव्यगुणादिरूपेण प्रकृत्यादिरूपेण प्रमाण-प्रमेयादिरूपेण अर्थसत्यादिरूपेणान्यतमेन वा केनचिद्रूपेण सर्वाणि दर्शनानि गोचरीकुर्वन्ति समस्तानर्थान्, तर्हि श्रीचारित्रपर्वेषु तत्पुरस्तात्क्रमेण सम्यक्त्वमिति कथमिति ? चेत्।

उ०–सत्य, श्रीचार्वाकमतस्य तत्त्वस्वरूपता परं श्रीमूला-गुणादेयापायानहेयत्वमात्रेण एव सफलो बोध तत्त्व परम उपादेयो मोक्षः तत्साधनं च संवरनिर्जराद्विक्रियाप्रवचनम्यहार्य

चेति सततत्त्व्या पवोपदेशः सम्यगुपदेश, श्रद्धाय च त तथावर्त्तनं मोक्षमार्ग इति जैनं मतमेव सम्यग् ॥

प्र० ९५५ – ननु श्रावकाणामणुव्रतादि कस्मिंस्तत्त्वेऽन्तर्भवतीति ? चेत् ।

उ० – तेषामणुव्रतादिभावेऽप्यगारित्वाद् भूयोऽविरमणाच्चाश्रव एव तत्त्वेऽन्तर्भाव, अत एव तत्त्वार्थे आश्रवाधिकारे वन्धात् प्राक् वर्णन, अत एव च श्राद्धानामेकैव देवगति श्रमणानां देवमोक्षे गतिद्वय सामायिकाधिकारे आवश्यकादाविति ॥

प्र० ९५६–ननु श्रमणोपासकानां प्रतिमाभ्यः साधूनां कथ प्रतिक्रमण ? साम्प्रतकाले साधुप्रतिमाभ्योऽपि कथ ? तद्योग्यसहननाद्यभावात्तासामप्यसम्भवादिति चेत् ।

उ०–प्ररूपणाया उभयासा भावात्तद्वैपरीत्यस्याश्रद्धानस्यापि च तासां प्रतिक्रमणीयत्वमविरुद्धमेवेति ॥

प्र० ९५७–ननु व्यूढप्रतिमाना श्रावकाणां द्वय्येव गति अनशनं श्रामण्यं चेति सत्यं नवेति ? चेत् ।

उ०–'भावेऊण ताण, उवेइ पवज्जमेव सो पच्छा। अहवा गिहत्थभाव'तिवचनात् गृहस्थत्वस्याप्याश्रयणं स्यादपि ॥

प्र० ९५८–ननु दशापि श्रमणोपासका उद्वूढप्रतिमा अनशनमेव प्रतिपन्ना इति किमुद्वूढप्रतिमानामेकैवानशन गतिरिति ? चेत् ।

उ० – ' पगाहादीयरेण 'तिवचनात्प्रव्रज्यां प्रतिमाकालेऽपि 'उवेइ पवज्ज'ति वचनात् पूर्णास्वपि च तासु प्रव्रज्यामपि स्वीकुर्यात् ॥

प्र० ९५९–ननु 'पच्छा किर ण पव्वइयव्वं, सो सावगधम्मे उज्झमितो भवति (ण सक्कइ) ताहे भत्तपच्चक्खाण संथारसमणेण भवितव्वं'तिचूर्णे 'आसेवितगिहत्थधम्मेण किल सावगेण पच्छा णिक्खमितव्व एवं सावगधम्मो उज्झमितो होति, ण सक्कति भत्तपच्चक्खाणकाले संथारसमणेण होतव्व'तिश्रीहरिभद्रीयाया कृतेर्वचनाच्च उद्वूढप्रतिमस्य श्राद्धस्य द्वय्येव गतिरितिवाच्यं, 'अहवा गिहत्थभावमि'त्यनेन विरुध्यते, विरुध्यते च शनकतुप्रतिमाशतेनेति चेत् ।

उ०–सत्यं, चूर्णिवृत्तिवाक्ये सम्बन्धग्रन्थरूपे, अग्रत संलेखनातिचाराणां व्याख्यानात्, सम्बन्धग्रन्थस्य नियमत्वे तु त्रिविधेऽभक्तार्थे एव पानक नान्यत्र पौरुष्यादावचित्तजलपाने च ॥

प्र०९६०–ननु यदि पौरुष्यादीनां प्रत्याख्यानं त्रिविधाहाराश्रितं

स्यात् यदा पानकाकारा उच्चार्या इत्युच्यते तदा त्रिविधाहाराश्रितेषु तेषु त उच्चार्या न वा ? कथं च तदोच्चार्यत्वे तेषां पानका-कारता ? आहाराश्रितत्वात्तेषां पानकाश्रिता एव पानकाकारा यत्र स्युरिति चेत् ।

उ०—सत्यं प्राक् तावदभक्तार्थे विहाय नमस्कारसहित-पौरुष्यादीनां सर्वेषां चतुर्विधाहाराश्रितत्वे नियम अत्र सूत्रोक्त-भणनायमुक्त्वा पारिष्ठापनिकाकारे त्रिचतुर्विधाहारप्रत्याख्यान-परिशेष चोक्त्वा 'जइ तिविहस्स पच्चक्खाति ताहे से कप्प-गस्स उ आगारा' इत्युक्तं ऐदंयुगीनपूर्वे च सूत्रे चतुर्विधमपि 'आहारं' इत्यत्र पाठेऽपि द्विविधाहारस्य त्रिविधाहारस्य पौरुष्या-दिप्रत्याख्यानमनुज्ञातमिति । श्रीयोगशास्त्रवृत्तौ च चतुर्विधाहार-पाठेऽपि द्विविधत्रिविधाहारप्रत्याख्यानमत्रेति उक्तं त्रिविधा-हारादिपौरुष्यादिप्रत्याख्यानानामेवाशङ्क्योपन्यास, तत्र पानका-हाराकारास्तदाश्रिता नर्या व्याख्यातेयेव श्रीदेवेन्द्रसूरयस्तु-मत च साधव शक्तिसद्भावे पौरुष्यादीनि चतुर्विधाहारस्य प्रत्या-ख्यान्ति तदभावे त्रिविधाहारस्य न तु द्विविधस्येति विवेकमाहुः, त्रिविधाहारप्रत्याख्यानिभ्यः त्रिविधाहारमेतेभ्य पानकेभ्योऽन्य

प्युत्सृजामीति व्याख्यायते त्रिविधाहारप्रत्याख्याने प्येतेषामेव पान-काकाराणामुच्चारात्रिति वस्तुतस्तु द्राक्षादीनां कर्कोटकाम्रजलादीनां च पानकाहारत्वात् एते पश्चिम पदे सौवीरादिजलेभ्योऽन्यमा गुप्तमनसां निषेधाय सूत्र, तत एव चैते पानकाकारा:, अन्यथा त्रिविधाहारादिप्रत्याख्यानस्याप्यत्र स्युरेते आकारा, श्रीदेवेन्द्र सूरयश्च पानकमाश्रित्येति स्पष्टमाख्यान्त्यपि परं तत्र 'पाणस्से'ति षष्ठी विवक्षायां, यान्या च सा व्युत्सृजामीत्याख्यातेन सम्बन्धात्या सम्बन्धलक्षणसम्बन्धे तृतीया तु विधेय एवेति अत पानाशनापद्मनाख्यानवृत्तादिकर्कोटकजलादिवर्तिनां त्रिकृष्णोक्त त्रिविधाहारनियमपवर्तिनां चैते आकारा, रात्रिकत्रिविधाहा-रादिप्रत्याख्यानिनस्तु यथा नियमवन्तोऽपि मूलगुणविरोधित्वात् प्रत्याख्यानस्य नोच्चारयितुमर्हास्तामिति पानकापवादा एते न तु अनशनापवादा इति तु सुधियो नूनं वेत्ति । ननु अत्र पानकस्यार्थे त्रिविधाहारं व्युत्सृजतीति कस्मात्कस्माद्रागवतित त्रिविधाहार-मित्यादि च कस्मात्पानं शास्त्रीयया मर्यादया अभक्तार्थे भाषा यथा च पौरुष्यादिस्थानेषु त्रिविधाहारो विषय एवेति किमत्र पुनः स्यात्प्रत्युत्सर्गेण ? श्रीपञ्चाशकादिप्रज्ञाप्तीक कथं च गमनीय-

मिति चेत्। शृणु अभक्तार्थप्रत्याख्यानानन्तरं हि तत् पानकाहारसूत्रं सर्वत्र आवश्यकचूर्ण्यादिषु मूलस्थानेषु तत्र पारिष्ठापनिकाधिकार. प्रवृत्त', तत्र च चतुर्विधाहारेऽभक्तार्थे यदि पानीयमुध्धृत तदा पारिष्ठापनिक कल्पते नान्यथेत्युक्त्वा त्रिविधाहारे पानीयस्यानुध्धृतत्वेऽपि पारिष्ठापनिकाया कल्प्यता निर्दिष्टा, तत्रैतत्सूत्रं सम्बद्धतया एतेभ्य पानकेभ्योऽन्यत्र त्रिविधाहारं व्युत्सृजतीति प्रत्याख्यानात् त्रिविधाहारामक्तार्थे पारिष्ठापनिका कल्पते इति सम्बन्धनाम्न काप्यनुपपत्ति., वस्तुतस्तु तुरादिककीटकादिजलव्युत्सर्ग एव सूत्रार्थ इति ॥

प्र० ९६१ – ननु प्रदेशबन्धस्य प्रकृतिबन्धादिषु प्रागेव भावात् प्रकृत्यादीनां तदाश्रितत्वाच्च प्रागेव स वक्तुमुचित उच्यते चान्त्ये तत् कथमिति ? चेत् ।

उ०–सत्यं, सकषायत्वान्मुख्यवृत्त्या बन्धभाव., स चावश्यं प्रकृत्यादित्रयविभागमय इति ते त्रय आदावुक्ता, किञ्च–'शुभः पुण्यस्ये'त्यादिवचनात् शुभाशुभप्रदेशविभागो योगाधीनो, न कषायाधीन इति पृथगन्त्ये प्रदेशबन्ध उक्त इति गम्यते ॥

प्र० ९६२ – ननु पुरुषवेदस्य तृणवह्निना स्त्रीवेदस्य च कारीषाग्निनौपम्यं क्रियते, तथा च स्त्रीणां तीव्रो वेदोदय स्वभावसिद्धः, जगति तु पुरुषा एव नरेषु तिर्यक्षु चाकामका भवन्ति, स्त्रियस्तु त्रस्यन्ति तत्कथमिति ? चेत्।

उ०–सत्यं, तृणवह्न्युपमया झटिति ज्वलनं विध्यापनं च ज्ञाप्यते, कारीषाग्न्युपमया घट्टनेन चिराज्ज्वलनं परं चिरमुद्दीपनं ज्ञाप्यते, ततो यथार्हमेवोपमाढ्यं वेदद्वये ॥

प्र०–९६३–ननु जीवा अष्टकर्मप्रकृतीः कथं बध्नन्तीति ? चेत्।

उ०–शृणु, ये छद्मस्था सकषाया जीवास्ते ज्ञानावरणीयोदयादज्ञाना', अज्ञानत्वाच्चाचक्षुरूपमनोदर्शनशून्या अवश्यं, निर्विचाराणां च दर्शनमोहनीयस्यावश्यमुदय उदिते च तस्मिन् जीवा मिथ्यात्ववन्तः मिथ्यात्वाच्च ततोऽष्टापि कर्मप्रकृतीर्बध्नन्ति जीवा इति ॥

प्र० ९६४–ननु ईर्यापथिकबन्धे आश्रवबन्धवेदनानीति त्रयं कथं भवति ? ह्यधिकसमयाभावादिति चेत्।

उ०–सत्यं, य. आश्रवसमय स एव बन्धसमय इति द्विसामायिकतैव तस्य, तत्त्वार्थकारास्तु सकषायत्वादिति लक्षणं बन्धस्य कुर्वन्तस्तत्कर्म बन्धमेव नानयन्तीति ॥

प्र० ११५–ननु यथाऽवधिज्ञानस्य सङ्क्लेशाज्जन्मान्तरमागता या प्रतिपातिता सा समानवाच्याता तथा मत्याद्यभ्युदयीकृतानां संक्लिष्टं जन्मान्तरमायाप्ता प्रतिपात्ता किं न समान आम्नायते ?, येनापरां विराधकता परेषां चाराधकतेति मन्यते इति चेत्।

उ०–सत्यमुक्तं परं त्वयुक्तमुक्तं, यतो नहि प्रतिपात्य-विज्ञानस्य स्वीकारो येन तत्प्रतिपातेन येन केनापि प्रतिपात्य ज्ञाप–, मत्यादीनां ज्ञानानां तु यावत्त भवरूपा तावत्त तेषां न हानिः क्रियते ततश्च तत्समाप्त्यांत्यस्थाने स्यादेव विराधकत्व, भवान्तर गमनमात्रस्य तद्गताचरणस्यात्यागकारणत्वेन च प्रायेण नास्ति यावज्जीवनं मर्यादीकृत्य प्रत्याख्याने न भवान्तरगमनेन व्रतादीनामभावेऽपि विराधकता भवान्तरेषां गुरुवन्दना दीनां सामायिकपौषधादीनां परित्यागेऽपि न विराधकताऽऽप्यते केनापि नमस्कारसहितादीन्यपि प्रत्याख्यानानि सामायिकादीनि चत्वार्यपि मार्गीकारमर्यादापूर्णे पारणताऽपि निरोधो न उत्पन्ने इति ॥

प्र० ११६–ननु श्रीवाचकप्रमुखैः प्रशमरत्याद्यादिषु स्वाख्यातधर्मभावनायां दशप्रकारः संयमसाम्यादिर्धर्मो विचार्यते, तत्त्वार्थभाष्यकारैस्तु तत्र सम्यक्त्वचारित्रादिको विचारितस्तत्र किं तत्त्वमिति ? चेत्।

उ०–सत्यं, श्रीतत्त्वार्थभाष्ये हि तत्त्वेषु व्याख्यायमानेषु मार्गेण संवरतत्त्व एव क्षान्त्यादिको दशविधो धर्म उदित इति धर्मस्वाख्यातभावनायां लोकोत्तर एव धर्मो निरूपितः, परन्तु लौकिकलोकोत्तरयोरविभक्तिपन्नतया क्षान्त्यादिक एव स इति न कश्चित्सत्यमेव ॥

प्र० ११७–ननु सम्यग्दर्शनादिके मोक्षमार्गे परमार्थतया गते च मोक्षमार्गाविरोधोपदेशोऽस्ति जगति तत्त्वेऽस्मिन्निति वचनानुपदेष्टव्ये सति क्षान्त्यादिको दशधा स किमिति स्वाख्यातधर्मभावनायां स्वीकारो वा क्रियते ? इति चेत्।

उ०–सत्यं, प्रथमाङ्गेऽपि यदि धर्मस्य प्ररूपणा तर्हि क्षान्त्यादिकः स मन्यते तेषां तदुद्देशेनैव प्रवृत्तेः पुनः यदि पुनः सर्वपार्षदतया जैनदर्शनतया वा नीयते तदा सम्यग्दर्शनादिको ज्ञेयः, दुष्टेकादिपरीक्षकाणां मार्गमनुसरतामपि ते क्षान्त्यादिमि स्यादेव तत्त्वावलम्बनाऽपि, यतः सुदेवाद्या क्षान्त्यादिमूलाः एवेति ॥

प्र० ९६८-ननु तपसा निर्जरा चेत्यनेन सूचितं द्वादशविधं तपो 'अनशने'त्यादिभि सूत्रैर्वर्ण्यते एव तर्हि क्षमादिके दशधोत्तमधर्मे तप कथं गृह्यते ? इति चेत्।

उ०-सत्यं, तत्क्षमादिसहचरितं तप प्रोक्तानशनभेदातिरिक्त प्रकीर्णक तप इति, न चागमोत्तीर्णं तत्, श्रीउत्तराध्ययनेषु 'पइण्णयतवे'त्युक्तत्वात्, प्रपञ्चित पञ्चाशकेऽपि तदेव प्रकीर्णक तपोऽन्त्यपञ्चाशके श्रीहरिभद्रसूरिभिरिति, श्रीस्थानाङ्गभगवतीज्ञातधर्मकथांतकृद्दशादिषु चागमेष्वपि प्रचुराणि प्रकीर्णकतपांसि निर्दिष्टान्येवेति ॥

प्र० ९६९-ननु धर्मभेदेषु प्रथममेवोपात्तोऽहिंसाभेदस्तर्हि पश्चात् संयमाख्यो भेदो गृहीत किमर्थमिति ? चेत्।

उ० - सत्यं, तत्राहिंसाशब्देन हिंसाया स्वरूप ज्ञात्वा श्रद्धाय तदकरण प्रतिज्ञाय तदकरणरूपं महाव्रत गृहीतमाद्यं, संयमशब्देन तु प्रवर्त्तनावसरे पृथ्व्यादीनां हिंसायाः परिहारेण प्रवृत्तिर्दर्शितेति स्पष्टो भेद ॥

प्र० ९७०-ननु शौचस्यालोभलक्षणस्य चतुर्थे श्रमणधर्मे उक्तत्वात् त्यागाकिञ्चन्यरूपयोस्तयोर्नावकाश तेनैतयोर्गतार्थत्वादिति चेत्।

उ० - सत्यं, त्यागेनात्र गृहीतानामपि संयमसाधनानामलोभरूपशौचाबाधेन यथायथं शैक्षकबालवृद्धग्लानादिषु संविभागोऽवश्य कर्त्तव्य इति ज्ञाप्यते, आकिञ्चन्येन च तथाविधानामेव धृतानां शरीरोपकरणादीनां स्वभोगार्थत्वेऽपि ममत्वभावो न कार्य किन्तु तुरग इवाभूषणादिषु निर्ममत्वेन भाव्यमिति ज्ञाप्यते, तथा च यथायथं त्रयोऽपि श्रमणधर्मा संयमार्थिनां सवरायाराध्या एवेति ॥

प्र० ९७१-ननु दिगाचार्यशब्देन के आचार्या गृह्यन्ते ? श्रीयोगशास्त्रे सचित्ताचित्तमिश्रवस्त्वनुज्ञायी दिगाचार्य इत्युक्तं पर कथं दिगाचार्या ? कथः च व्युत्पत्तिरिति ? चेत्।

उ०-शृणु, गच्छाधिपतय एव दिगाचार्या, अनुयोगाचार्याणामाम्नायार्थवाचकाचार्यतया ग्रहणात्, अत एव त्रिसंग्रहा निर्ग्रन्थीत्यत्र तत्त्वार्थभाष्यकारै प्रवर्त्तिनी दिगाचार्येण व्याख्यातेत्युक्तं, तथा च सचित्ताचित्तमिश्रवस्त्वनुज्ञायी दिगाचार्य इति यदुक्तं सर्वाधिपत्यदर्शनार्थं, शब्दार्थस्तु साधुसाध्वीनां संग्रहे दिग्बन्ध-

घर्माचार्यो दिगाचार्यो इति द्विकम्पोपयोगिनी दिगाचार्या इति वा कश्चिदनुमित इति ॥

प्र० १७२ ननु प्रव्राजकस्य आचार्यस्य पक्षापेक्षा वक्तव्या, न कि भिन्ना भिन्ना एव प्रव्राजकस्य स्युः? पक्षापेक्षेषु च तेषु श्रुतानुयाचार्यः कथं भोक्ता? इति चेत्।

उ० सत्यं, प्रव्राजकाचार्यादिभेदपक्षकल्पनं न प्रव्राजकादीनां पार्थक्यार्थं किन्तु तत्तत्प्रमाणमपि युक्तमेव्यवस्था भवन्तीति तात्पर्यं, श्रुतानुयाचार्योऽपि श्रुतसमुद्देशक एव तदनुज्ञाता भवन्तीति गृह्णीयात् इति श्रीमद्गच्छाचार्यव्याख्यानेनावगम्यते इति।

प्र० १७३-ननु किमिति परोपकारैकपरायणा मुनयो परेषां द्रव्योपकारकरणे भजन्ते परममौदासीन्यमिति चेत्।

उ०-सत्यं, मुनिभिः सर्वमनिर्णीतातिरिक्तस्य प्रत्याख्यातपरिग्रहत्वात् द्रव्यमेव न किमपि तत्र किं दीयते, किञ्च-भावोपकारस्य पुण्यस्यासमानत्वात् न शेषस्यामुष्योपपत्तिः, न तु सोऽस्त्येव, किञ्च-यथा सर्वेभ्यो विशेषेण पर्याप्ति च यावत् आपत्कालेन भावोपकारं कर्तुं शक्यते न तथा द्रव्यदानेन द्रव्योपकारः, पैशाचिकमपि

क्षायोपशमिकत्वाच्च सततं गुणस्य इति वैयावृत्त्यस्य पठनं न सामान्यमिति॥

प्र० १७४-ननु वैयावृत्त्यगुणस्याप्रतिपातित्वे 'वैयावच्चं किर अपडिवाइ' इत्यस्मिन्नेवोपपद्यते, तत्र को हेतुरिति? चेत्।

उ०-अप्रतिपातित्वं नैव वैयावृत्त्यक्रियायाः किन्तु तज्जन्यस्य सातवेदनीयस्यार्थेन, तथा च निकाचितानां कर्मणामपकरणासामर्थ्यवत् तथा वैयावृत्त्योपार्जितानामपि कर्मणां नियतवेदनत्वं, तदापराधपतनमात्रकरणानां प्रवृत्तिरेव न, यथा च तत्तोपचिता-नामपरापोषणेनिकाचितत्वं किमनाम न च तदपकरणानां विषयतायेव वैयावृत्त्यजनितस्य सातवेदनीयस्यापकरणानामविषयत्वाद-प्रतिपातित्वं, तपआदीनि च निर्जराहेतुभूतानि मुख्यत्वात् निर्जरायैव भवन्ति बहुनामपि कर्मणां क्षयस्य सम्भवात् तेषां फलस्य प्रतिपातितासम्भवः, वेदनीयस्य शुभस्य भूतानुकम्पादीनि कारणानि, ननु तथापि सरागसंयमादीनां हेतुता अस्त्येव परं सा साधारणा वैयावृत्त्यस्य विशिष्टतमा, यतश्च वैयावृत्त्यस्य सरागसंयमत्वे शुभयोगत्वे भूतानुकम्पात्वे सत्यपि पृथग्ग्रहणेन सत्कारणमपि सम्पन्नं अन्यवादिविशेषाया माहात्म्यं क्षायोपशमिकेन धर्मि

वा स्वार्थस्य स्वीकृत्य परात्मशक्तिरक्षणाद्य तर्हि वैयावृत्त्य स्वार्थोपसर्जनहानिभ्यामपि परेषां परमार्थसाधनपटुतायाः निष्पादनं करोतीति कथं तथाविध ? स्यादिति ॥

प्र० ९७५-ननु ब्राह्मीसुन्दरीभ्या श्रीमल्लीनाथजीवेन च किं तादृश सयत्नत्वे वर्त्तमानेऽपि कृत ? येन सम्यक्त्वात् लेभिरे च ते प्रतिपात तत्रापि स्त्रीवेदस्य बन्धनार्हतामिति चेत्।

उ०-सत्यं, 'कार्यकृद् गृह्यको जन' इति ब्रुवद्भिर्ब्राह्मीसुन्दरीजीवैराचार्यस्य लोकोत्तरतां प्रतिहत्य स्वार्थपरायणलोकपङ्क्त्यनुगता त्वाशाद्याशातना कृता महती 'आयरियं गणहर'मित्यादिवचनात्वाचार्याणामाशातका बोधिनाशतद्दुर्लभत्वद्वारानन्तसंसारितामेव भजेयुस्तच्च कार्यमनन्तानुबन्धिना नेतरेषामिति, वैयावृत्त्यविश्रामणाकारकाणा च साधूनां सातिशयगुणवत्त्वेऽपि निर्गुणत्वारोपणेनासूया स्पष्टैव सा च स्त्रीवेदनिबन्धनेति न विरुद्ध ब्राह्मीसुन्दर्यो सत्यपि व्यवहारश्रामण्ये प्रोक्तमहादोषद्वयात् मिथ्यात्वे गमन स्त्रीवेदबन्धश्च, श्रीमल्लीनाथस्यापि वयस्यानां गुणप्राप्त्यै सहायीभवनमितिलक्षणाया मैत्र्या समूलं विनाश ध्यात्वा सम्यक्त्वलक्षणाना शमादीना दत्तो जलाञ्जलि, तथा च मिथ्यात्वं, 'तित्थयरपवयणे'त्यत्र प्रवचनशब्देन श्रमणसंघस्य ग्रहणात्तदाशातकानां मिथ्यात्वादीनां सम्भवे न कापि विचारणा, परेषां स्वहीनत्वस्यानुचिन्तनमीर्ष्यारूपमिति स्त्रीत्व, तथा च सर्वत्र सस्त्रीवेदं जातं मिथ्यात्वमिति ॥

प्र० ९७६-ननु ज्ञानोत्तरसर्वज्ञानोत्तरयो' क. प्रतिविशेषो ? येन ज्ञानोत्तरं केवलज्ञान सर्वज्ञानोत्तर श्रुतज्ञानमित्युक्तमिति चेत्।

उ०-सत्यं, ज्ञानोत्तरत्वमनुक्रमेण स्थितानामन्त्ये यदुत्कीर्तनीयत्वेन तथा च केवलज्ञानमेव, सर्वज्ञानोत्तरत्वं च सर्वज्ञानेषु प्राधान्येन श्रुतज्ञानं चोद्देशादियोग्यत्वेन न छायावद्दृश्यमात्र किन्तु सद्भूतरत्नादानदानादिवत् दानादानादिक्रियायोग्य, शेषाणां ज्ञानानामपि तदेवानुयोजक तीर्थस्योत्पत्तिस्थितिप्रवृत्त्यौपयोगिकता मोक्षमार्गप्राप्तिसरक्षणवृद्ध्यादिविधायिता तस्यैकस्यैव श्रुतस्येति सर्वज्ञानोत्तरत्व श्रुतस्याहितमिति, ननु श्रुतस्य तर्हि ज्ञानोत्तरत्व कयापेक्षयोक्तमिति चेत्। अनुयोगारम्भे नन्द्यधिकारे सर्वज्ञानानि संस्तुत्य प्रकृतार्थे श्रुतस्य स्तवनादिति ॥

प्र० ९७७-ननु षट्त्रिंशदुत्तराध्ययनानि 'इइ पाउकरे बुद्धे नायए परिणिव्वुडे'त्तिवचनमवलम्ब्य जिनेन प्रणीतानीति केचि-

ध्ययनानि केचित् भगवन्मया च केऽस्यादिवचनात्कालिकानि प्रत्येकबुद्धसंवादरूपाणि यथायथमित्याचक्षते, तत्र किं तथ्यमिति ? चेत्।

उ०–अगारिमपुरुषपन्नेशनि ति सशार्थं तेषां 'इह पावकरें' इत्यादौ तु भाषु–इत्यादो प्रकाशीकृत्य प्रभापयितेति व्याख्याकारे- ष्वपिमतेन प्रत्यक्षं ननु प्रत्यये 'छत्तीसं अपुट्ठवागरणाइं' पागेत्तं सिद्धुरवास्त्रगा पवाम व्याकरणमेव व्याकरोतीति ॥

प्र० ९३८–ननु परिषहाध्ययनादीनां द्वितीयादीनामगादि प्रमदगमभावपातं नहि प्रथम विनयाध्ययन [illegible] सम्भूत कथ न तथ निर्दिष्टमिति ? चेत्।

उ०–यथा दशवैकालिकाध्ययनानामात्मप्रवादकर्मप्रवादसत्य- प्रवादनवमपूर्वतृतीयपूर्वेभ्यः कथमायनुपंगसमाप्तमवोगाथपमाता मुखारे इति गणितिरूपमोधारे इत्यादेशवग्णमुदारे तथाउत्राध्या- याध्ययनान्याचारे आदेशार्थविशेषं भविष्यतीति न निर्दिष्टमस्य प्रवत इति ॥

प्र० ९४९–ननु अंगप्रवादीनामुदाहरणेषु परिषहादीन्यादि- नाध्यविशिष्टानि निर्दिष्टानि तत्र कानि कुत्र पाठ्यानीति ? चेत्।

उ० स्पष्टतया न प्रामाण्यमुल्लेखः, परं परिषहाध्ययने 'सुयं मे' इत्यादिवत् योऽसौ समाधिस्थानाध्ययने 'सुयं मे' इत्यादि सम्यक्त्वपराक्रमाभिधे पञ्चोनत्रिंशत्तमाध्ययने चासौ 'सुयं मे' इत्यादि प्राप्ते च 'कासवेण पवेइये त्यादि' षष्ठे पुष्पविधाध्ययने 'पेमाभिप विचारिप' इति च दृश्यते, ततस्तेषां निश्चितमग प्रमत्तत्व, सामाचार्यांश्च षड्विंशतितमे तथामस्त्याध्यानपूर्वगत- तृतीयाचाराध्ययमात्स्तपवर्विंशतितमात्मध्ययमध्यनाधुत्पूवमध्ययन- मिति नियुक्तिकाराः, ततस्त्वंगोत्य, चतुर्विंशतितमास्तमि- धीयं चेति च अध्ययने कापिलीयवत् समुद्रपालीयवत्तुकीये- च्ववमुत्समाप्तिं प्रकाशपथमसरावयोपसरानतुर्दशपवस्वाध्यायस्रो- कषविंशतितमामायसमरपारयमेमीयपलीयानि प्रश्नोत्तररूपत्वात् गौतमकेशीयाध्ययनसमाप्तोऽसमपानि शयापि च यथायथ दशवैकालिकचतुरध्ययनानीति यदि विभाव्यते तदा संगतं तदेति ॥

प्र० ९८०–ननु यदि भगवता श्रुतकेवलिना भद्रबाहुस्वा- मिनोत्तराध्ययननिर्युक्तिः कृता तर्हि 'कालगपासे'स्यच बन्धु- गुसमपतिमतपाणापपमनीभिष्ठुक्त' पापाकरपाम्त कथमिति ? चेत्।

उ०—सत्यं, भद्रबाहो श्रुतकेवलिन स्वर्गमो वीरात् भगवत' सप्तत्यधिके वर्षशते राज्य च चन्द्रगुप्तस्य पंचपंचाशदधिके शते इति, तत्र तदुदाहरण नासङ्गत, शकडालश्च यद्यपि मन्त्री नन्दस्य नरपते पर सोऽन्तिम एवेति न काचिद्बाधेति ॥

प्र० ९८१—ननु अनुयोगद्वारादिष्वध्ययनस्य निरूपणे अक्षीणायक्षपणा इति त्रयं कथ्यते, तत्र क' सम्बन्ध ? इति चेत्।

उ०—'निक्खेवेगट्ठे'त्यादिकल्पवचनान्निक्षेपाणामनन्तरमेकार्थिकानि वाच्यानीत्यक्षीणादीन्युक्तानीति ॥

प्र० ९८२—ननु पारांचितप्रायश्चित्तस्याद्यसंहननेन सह विच्छेदे सति श्रीसिद्धसेनदिवाकरेण पारांचितमाचीर्णमिति-कथमिति ? चेत् ।

उ०—तपोनाम पारंचितं वज्रर्षभनाराचेन समं व्युच्छिन्नं न तु क्षेत्रकालनामनी, सूरिणा तु ते एवाचीर्णे ॥

प्र० ९८३—ननु कायोत्सर्गेण प्रायश्चित्तैर्वा व्रणचिकित्सा क्रियते पर तद् व्रणं गड्वादिवदात्मोत्थ चिकित्स्यते कण्टकादिवदागन्तुक वेति ? चेत्।

उ०—अतिचाराणामागंतुकत्वादालोचनोद्धारमात्रेण शोधनाच्चागन्तुकमेव ग्राह्य, इतरत्तु चारित्रमोहरूप क्षयोपशमादिमात्रसाध्यं गड्वादीनां लेपौषधादिवदिति ॥

प्र० ९८४—ननु भावना अनित्यताद्या' संवररूपा वैराग्यवर्धिन्यो द्वादश या या कथ्यन्ते, तासां क्रमेऽस्ति हेतु कोऽपि यथाकथंचिद्वेति ? चेत्।

उ०—गम्यते सहेतुकता, यतो जीवस्तृष्णाजलाभिषेकेणैव जन्मांकुरावलि जनयति, सा च धनदेहादिविषयेति, तेषामनित्यभावनया सा व्यवच्छिद्यते, बाह्यार्थानां तृष्णाया व्यवच्छेदेऽपि जीवनतृष्णाया दुस्त्याज्यत्वात्तत्र स्याच्छरणेच्छा मृत्यो रक्षणायेत्यशरणता भाव्यते, नाशेऽपि वर्त्तमानस्य भवस्य तादृशस्यैवानन्तर लाभसम्भवे किञ्चिदाश्वास स्यात् परं तदप्याश्वासस्थानं परापरस्थानयुग्गतिचतुष्करूपस्य भवस्य सम्भवात् भवभावना, दृष्टेऽपि भीमभवोदधौ भ्रमणे देहस्वजनाद्या सुहृदु खसहचारिण सम्बद्धास्तिष्ठेयुस्तदा स्यात्कश्चिदाश्वास', परं सर्वेऽपि भिन्ना आत्मन पृथक्पृथग्दशाभाजश्चेत्येकत्वं, स्वजनादिभिरारोपित सम्बन्ध, शरीरेण त्वात्मन क्षीरनीरन्यायेनाभेदसंसर्ग इति

तद्विभवभावने हुहुक्षोः तत्राप्यनपेक्षा तस्य मुक्तिलक्ष्मीयेति शरीरस्याप्यनन्यरूपस्यापुत्तरकारणाशुचित्वविचारणया तत्र-मस्याभ्युत्थ न चेत्रातो ममत्वोच्छेदः परमन्यसमशरीरेषु पुनो माभ्युमामां कर्मणामास्रया महारम्भाशिना तर्हेव विवेकमा मात्मा यदि तैरेव देहादिभिरशक्यनियोगैर्मेयाम्नरे मानुकमा वर्धीम पुण्यमर्जयेत् तत माध्यवमायना गुमामामाश्रयाणां तदेव पुण्यानुबन्धिपुण्यकरणा मनुयन्धाभ्यवच्छेदो वा स्यात्तदा मिथ्या-त्वमायवयारीन् संवृणोतीति भवरमावना,प्रवृत्तेन हि पुण्यानुबन्धि-पुण्यमहतरे सेवरेज्ज्वयं प्राभ्यवाम्यशुभकर्माणि निर्जरणीयान्येव निर्जरामावना स्थितमेवं शुभाश्रवसंवरनिर्जरामार्गे सर्वसंसारि दशानां कर्मण्या विचार इति लोकस्वभावभावना पवत्रप्य मनुजस्यात्रैवं लोके परिस्रमर्थं परिदर्शितमना दुर्लभमेव निजके कल्याणमपरमारण्यमवना च बोधिप्राप्तिः सा च धर्मस्याभ्याता-पीलेति ग्राहदीधर्मस्याख्यातमात्रमेति यथायथं सर्वा अपि सम्यक्ता एव सस्थस्त ॥

प्र० ९८५-ननु यथा भगवतो गौतमस्य केवलोत्पत्तिरभदि मन्दाद्रिभिः कृतस्तथा परेषामपि गणभृतां केवलात्पत्तिमहिमा स्यायतनि ? चेत्।

उ०-न नियमस्तेषां तत्रभवने ॥

प्र० ९८६-ननु जिननाम्नो निकाचितस्य तीव्रमन्दरसया किं भवतीति ? चेत्

उ०-शासनप्रभूतेर्बहुकालतितीर्णुमनसर्व्यासबहुत्वादिको भेदस्तस्मिन्नपीति ॥

प्र० ९८७ – ननु क्षायोपशमिके सम्यक्त्वे चारित्रे च मिथ्यामार्गोपगतकर्मांशुक्षमतातिचारत्वं सम्यक्त्वौपशमिके स्युस्ते न वेति ? चेत्

उ०-नैव ते तत्र स्युस्तत्कारणाभावात् तद्विघातकानामुदयो यस्यै तत्र प्रतिपातश्च तत्स्तत ॥

प्र०-९८८ ननु प्राग्बद्धानां कर्मणां यातो निर्जरेति सति निर्जरणक्षणे किमिति शास्त्राया तप एव सेव्युच्यते, तद्यातु मर्वेमापि निर्जरणात्पुण्यामामपि निर्जरणहेतव कथं नोपात्ता कर्थं च प्रेषितरणातिरिक्तकर्मसर्वनमहः केवलिसमुद्घातो नाभ्या-यत इति ? चेत्।

उ०-सत्यं यातो तावत्पुण्यानां मूल तु कपाया एव तत एव स्थितिरसयाक्षेपाशेषां ततश्च पापानां क्षय एव साभ्य-

तयाऽभिमतस्तत्कारणं च द्वादशधा तप इति तदेव निर्जराकारणतयोच्यते, अत एव च पापानुबन्धिनां भृगुपातजलज्वलनप्रवेशपञ्चाग्न्यादीनां न निर्जराभेदेषु निवेशः, महत्तरदुःखक्लेशसहनादार्त्तरौद्राभावात्तु भवेदुदयजा निर्जरा न च सा धर्मार्थिसाध्येति ॥

प्र० ९८९–ननु 'चत्तारि सरणं पवज्जामि' इत्यादौ शरणं किमिति ? चेद् ।

उ०–आपत्त्राणाय शरणमनाधारोऽन्वेषते, श्रित्वा च शरणं तद्भक्तो भवति, न तु कृतघ्नः, तद्वदत्रापि भवापत्त्रस्तोऽर्हदादीनाश्रयति, आश्रितश्च भक्तिं करोति, अतथाभूतः कृतघ्नः ॥

प्र० ९९०–ननु सूत्रेषु अध्ययनोद्देशादीनां समाप्तौ 'इति बेमी'त्यस्य व्याख्यां कुर्वन्त इतिशब्दस्य तीर्थकरगणधरोपदेशेन न तु स्वमनीषिकयेति कथयन्ति, तत् तत्र कथमनुश्रितमिति ? चेत् ।

उ० – सर्वत्र 'सुयं मे आउसतेणं भगवया एवमक्खायं'मित्युपक्रमस्यादावनुवृत्तेस्तथोक्तिर्युक्तियोग्या प्रस्तुताऽपि चेति ॥

प्र० ९९१–ननु परिषहाणां कर्मसु यः समवतारः क्रियते, स किं परिषहकारकाणां कर्मापेक्ष्य सोढुर्वा ? आद्यो न क्षोदक्षमः, क्षुत्तृडादीनामजीवकर्तृकत्वात्तेषां च कर्माभावः, सोढुश्चेत् सोऽपि उत्थानापेक्षया परिषहाणां तेषां सहनापेक्षया वा ? आद्यो न योग्यः, ब्रह्मचर्याचेलत्वादीनां चारित्रमोहक्षयोपशमप्रभवत्वाद्, द्वितीये तु मार्गाच्यवननिर्जरार्थं तेषां सहनात्क्षायोपशमिकत्वापातात्, असहनापेक्षयेति कथ्यते चेत् क्षुदादीनामसहने आर्तध्यानादिभावात् सर्वेऽपि मोह एवावतरेयुरिति ।

उ०–सत्यं, पारम्पर्येणासोढृणामार्त्तध्यानादि स्यात् परं ते आपद्यन्ते अवतारोक्तकर्मभ्यः तदसहनं चोक्तकर्मभ्य, आर्त्तोत्पत्तिस्तु तदसहने परम्परया तज्जये च तत्तत्कर्मणां निरनुबन्धो व्यवच्छेदः सम्पद्यते इति, अतो युगपदेकान्नविंशति ॥

प्र० ९९२–ननु षट्स्वाहारकारणेषु वेदनापराभवः कारणतयोक्तः तथा क्षुद्वेदनीयोदयात् क्षुत्प्रभवः, एवं चाहारो एषणीयादिविशेषणे गृहीते परिषहजयो न जायते इति चेत् ।

उ० – सत्यं, नैगमाद्यास्तथावस्थायामभ्याहारस्य वर्जनमेव परिषहसहनतयेच्छन्ति, परमृजुसूत्राद्यास्त्वनेषणीयाप्रासुकाशनवर्जनेन तदिच्छन्तीति तदपेक्षया परिषहजय एव भिक्षादाने इति ॥

प्र० ९९३–ननु गृहोपाश्रययोः को लघुर्महान् वेति चेद् ।

उ०– यत्र गृहभागे साधूनामवस्थानमनुज्ञातं तत्स्वामिना

तावानुपशमय एवं निर्ग्रन्थो भिक्षुः, असौ पाणिपात्री परिग्रह इति कल्पमाह तथाभूतपात्री परिग्रह इतिभावको नयः शुद्ध कथ्यते ॥

प्र० ११४–ननु किमिति परिग्रहाध्ययनोपक्रमे 'सोच्चा नच्चे'ति 'भिक्खू मभिभूये'ति च कथ्यते, मध्यपदस्यैवार्हत्वादिति चेत्।

उ० – सत्यं मनुष्यमध्यपञ्चमध्यमस्नातानां प्रकीर्णोपदेशलक्ष्य भावानां मध्ये यथास्यादित्यर्थे द्वितीयेऽभिभुवीभावेन ज्ञापयति मनुज-भैक्ष्या अपेक्ष स्पष्टतायां किन्तु पुनः पुनस्तत्त्वस्योन्मुख स्यादिति मुख्यपदेन ज्ञाप्यते न चैकोऽपि पराजयमभिभूयादित्यपि निर्दिष्टं भवेदिति ॥

प्र० ११५–ननु दिगम्बरश्वेताम्बरयो केषां साम्यं कथमिति ? चेत्।

उ०–तत्त्वार्थे तेषां तेषां सर्वत्र प्रसिद्धेः ॥

प्र० ११६–ननु निर्जराभेदानां ध्यानानां कश्चिदस्ति हेतु क्रमे यादृच्छिका वा स इति ? चेत्।

उ० – अस्ति तत्र ये षड् बाह्यतपोभेदाः कथ्यन्ते ते लौकिके कुतीर्थिकैश्च तप्यमानास्तपस्तया प्रतीयन्ते बाह्यशरीर मौदारिकं बाधया विधीयन्ते अध्यासश्च परिणाम तत्र ज्ञायते बाह्यत्वे बाह्यनिमित्तानुसारेण प्रकल्पनया तस्मात्तपसां च षष्ठाष्टमादिरूप चित्र बाह्य तपो महाकष्टमित्यादिवचनाच्च ते भान्ति तथापि क्रमोऽपवादपरः मुख्यता पर्यन्ताहारस्य तत्स्येऽनशनाय क्रमेण पूर्वपूर्वापेक्षयोत्तरोत्तरा, केचित्पूर्वपूर्वस्य धैर्यहेतव उत्तरोत्तरा इत्यपि वदन्ति न च वाच्यं कषायेन्द्रियसंलीनतायाः कथं बाह्यत्वमिति, तद्विकारस्य फलसुखस्य बाह्यत्वात्तत्प्रोक्ते संलीनता द्विविधे कषायाविरते उत्पन्नस्तस्य विफलीकरणं बाह्यमेव प्रत्यक्षात्तस्य अभ्यन्तरतपोभेदेष्वपि उत्तरोत्तरार्थे एव पूर्वपूर्वसाफल्यं अभ्यन्तरत्वं च तस्मा प्रतिपक्षे सत्वरे तद्विशुद्धत्वपरिणामाभ्यन्तरत्वात्, यद्यपि तपस्यभ्यन्तरेऽनशनादिक तपो बाह्योपचारेऽपि स्यागमाभिधीयते पर तयोराद्यं संयमातिचारशोधकतपोऽभ्यन्तरे, अत एव तथानाधिक्ये मिथ्यात्वस्य शोधा बाह्यमनशनतपस्तु यथाधिक्येन संयमाबाधया स्वं प्रोत्साह्य क्रियते भवान्तरकर्मानुबन्धनिवारणाय च द्वितीयो न तु यथाकथञ्चिदिति बाह्याभ्यन्तरता तयोरिति ॥

प्र० ११७–ननु परिग्रहाध्ययनापतितानां सहनमनापतितानां चेति ? चेत्।

उ०–आपतितेषु परिषहेषु प्राकावदध्यासनं श्रेय', तदशक्तौ संयमबाधासम्भवे वा संयमबाधं परिहृत्य सहनं, परमरतिपरिषहस्त्वादावेव तस्या अनुत्थानेन सहनं, यतस्तस्या आपातमात्रेण संयमबाधापत्तिः, अत एव 'अरइं पिट्ठओ किच्चे'त्येव शास्त्रोपदेशः, उत्पन्नायां तस्यां न नरः स्वयं स्थातुं शक्तो न च तद्वन्तमपरोऽपि धर्मे स्थापयितुं समर्थ इति ॥

प्र० ९९८–ननु धर्मस्य के हेतव' किं स्वरूपं के भेदा किं फलं कोऽनुबन्धश्चेति ? चेत्।

उ०–शृणु, अभ्यन्तरो हेतुर्ग्रन्थिभेदेन सम्यक्त्वं तदन्तरेण साधकत्वाभावात्, तत्रापूर्वानिवृत्तिकरणरूपाद्यात्मपरिणामो हेतुः, व्यवहारतस्तु–'साधुसेवा सदा भक्त्या, मैत्री सत्त्वेषु भावतः । आत्मीयग्रहमोक्षश्च, धर्महेतुप्रसाधनम्' ॥ १ ॥ इति श्लोकोक्तास्त्रयो हेतव', स्वरूपं तस्य मोक्षहेतुकसंवरनिर्जरे अभ्यन्तरेण, बाह्येन तु समित्यनशनादिप्रवृत्तिस्तत्त्वेन श्रयणीयं तु विरोधरहितागमोक्तानुष्ठानं मैत्र्यादिभावनायुक्तं, अनुष्ठानस्य कथञ्चिद्बाधेऽपि भावनाया अवस्थाने तिष्ठत्येव धर्म इति भावनाविशेषणरूपा, अत एवानुष्ठानधर्मभ्रंशो बालसुलभो न तु जीवभावनाधर्मनाश इति, भेदाश्च साध्यापेक्षयाऽऽन्तराणि तुर्यादीनि गुणस्थानानि, उपशमस्य प्रतिपातित्वेऽपि गुणरूपत्वाद् धर्मभेदत्वं नष्टौपशमिकक्षायोपशमिकौ प्रतिपातिनावपि न सम्यक्त्वज्ञानचारित्रहेतू नेति, परिणामापेक्षया सम्यग्दर्शनज्ञानचारित्राणि यतस्तेषां सिद्धावप्यवधानं, प्रवृत्तौ गृहिसाधुसाधारणा दानशीलतपोभावा, संयतापेक्षया अहिंसासंयमतपांसि श्रावकापेक्षया 'देवपूजा गुरूपास्तिः, स्वाध्याय संयमस्तप'। दानं चेति गृहस्थानां, षट् कर्माणि दिने दिने' ॥ १ ॥ इतिश्लोकोक्ताः, फलं तु लौकिकसाधारण्येन दुर्गतिरोधपूर्विका सुगतिप्राप्तिः, लोकोत्तरे विघ्नाशाहितस्थैर्यवृद्धिरूपा मङ्गलता पारम्पर्येणापवर्गप्राप्तिरिति ॥

प्र० ९९९–ननु 'चत्तारि नाणाइं ठप्पाइं ठवणिज्जाइं'ति प्रोच्यन्ते, तत्र द्वयमेकार्थं ततः कथं तयो' प्रयोग इति ? चेत्।

उ० – आद्ये स्थाप्यानीतिपदेन तेषां दानादानाद्यभावादनुयोगस्याविषयतोक्ता, द्वितीयेन तु तत एव तेषामुद्देशाद्ययोग्यतेति, स्वरूपोद्देशाद्यनधिकारित्वस्य तेषां दर्शनाय कृत्यान्तं पदद्वयं सहैवेति ॥

प्र० १००० – ननु भगवतो महावीरस्याद्यसम्यक्त्वला-

भवभ्रमणं सर्वपिण्डितविभेदा कथ्यन्ते, उत्कृष्टतश्च पञ्चसाग-
रोपमसहस्राणि पञ्चेन्द्रियत्वे कोटीकोटीसागरोपमेभ्योऽधिक, मनुष्य
पञ्चेन्द्रियाण्युत्कृष्टमपि उत्कृष्टसागरोपमाण्येवेति कथं सङ्गति
रिति ? चेत् ।

उ०—सत्यं, भगवान् हि सूक्ष्मोऽप्यत्र संसारे सङ्ख्यातिगान्
भवान् पर्यटित एव ते न गण्यन्ते, स्थूलानामेव परिसंख्यान-
मिदं भवानां, एकभवस्थितेरुत्कृष्टाया भवान्तरं संसार
भ्रमस्तु निर्युक्तिकारा कथितं स्पष्टं, तत्त्वतः प्रतिसागरोपम
सहस्र भ्रान्त्वा पञ्चेन्द्रियेषु भ्रान्त्वा संसारभ्रमोऽप्यत्रागमवचेव
भगवत, पञ्चेन्द्रियाणां तावानेव यतः स्थितिकालः, एवं च
जघन्योऽपि सर्वसमासपर्यायमभ्य भ्रमो भगवत इति कथने
सर्वं सङ्गतमेव ।

प्र० १००१ ननु 'सपर्यासयने'त्यादिगाथाकाव्यातिचार-
विचारणापञ्चाशीति प्रमुखा पदानि यानि तानि मुख्यवृत्त्या किमपि
व्रतमाश्रित्य प्रयुक्तानि सामान्येनैवं कथमिति ? चेत् ।

उ०—सत्यं दिवसभवत्वाद्यतीर्थस्य पञ्चसु प्रतिक्रमणेषु दैव
सिकमेवातो परिगण्यते, तदाश्रित्य च तानि प्रायश पदानि

तत्समय सहेतुक पदों, रात्रिकान्तरं प्रतिक्रमणादिषु संस्तार
प्रमाणनामाद्यभ्यादिषु जात विचारपेक्षतिचारं, तत्तु नमस्कार
सहितस्यादिप्रत्याख्यानस्वाप्रत्याख्यानस्येरणे प्रत्याख्यानपारणार्थो च
नियतं चैत्यवन्दन भोजनं च यतिधर्मस्यानुपालनाय 'भोजन
साधनहेतस्स साधुदेहस्ये'ति वचनात्, भोजने च कृते बहिर्भूमि
गमनस्यावश्यकत्वेति आवश्यकीहेतुभूतं तदतिनिर्णयेन तस्याः
प्रतिपत्तिं स्वाध्यायादिपरिहारेण कश्चा कायानां पञ्चानामोपयोगेति
यथा बहिर्भूमि गतम सहसे समयाचिता स्थानानां कर्तव्यतो
चारं विस्मृतिसुखारस्य क्षमापनाय, प्रायश्चित्ते प्रवृत्तिकालेऽन्य
त्रापि च निविशेषं समित्या भावना गुप्तयश्च रक्षणीया एवं
स्मरणे तत्र, तथापि भावनानां मध्ये निर्देशस्तासामुभयान्तरि
रिक्तोभयपक्षत्वतमुख्यमापेति, रात्रिके तु यथासम्भवं पाक्षिक
चातुर्मासिकसांवत्सरिकेषु तत्तत्कालीनपर्यन्तमनपेक्ष्य सामा-
न्यातिचारोक्त्यैव व्रतपञ्चकाद्याराधनादिगमनादिक्रिया कर्मेणा-
तिचारालोचनं प्रतिक्रमणं च तत्र व्रतधारकैस्तत्स्वरूपपाक्षिक-
सूत्रपर्यन्तपूर्वकसामान्यप्रकारमध्यमादिप्रतिक्रमणेन सूचित तेषां
कायोत्सर्गेषु निमित्तप्रतापातिचारसत्यभ्यासमात्रं दैवसिके रात्रिके

च शत पञ्चाशच्च श्वासानामिति ॥

प्र० १००२–ननु चरणकरणसप्तत्यो को विशेष कति च तासु तासु मूलपदानि क्रमश्च तत्र किंहेतुक ? इति चेत् ।

उ०–निरन्तरमासेव्या चरणसप्तति, प्रसङ्गासेवनीया त्वपरा, आद्यायां व्रतादीन्यष्टौ तावन्त्येव पिंडविशुद्ध्यादीन्यपरस्यां, क्रमश्च चारित्र प्रतिपत्तेर्महाव्रताना तद्रक्षणाय श्रमणधर्माणामाचरणमुपदेशस्तद्वतामेव च सान्निध्यं परिणतेस्तथाविधाया रक्षणाय सान्तिकस्य सप्तदशधा संयम पृथ्वीकायरक्षादिक, कुलगणादीनां साहाय्यकानामातुरत्वादौ वैयावृत्त्ये यत्न', अनेन सघाटकादीनां स्वस्य च स्वास्थ्यसौष्ठवेन निर्विघ्न सविशेषमाराधना चारित्रस्य, परार्थसम्पादनप्रधानत्वाच्च तम्याव्याबाधसातोपार्जनादप्रतिपातिता, तदर्थं भक्तादिभ्य' पर्यटनेऽवश्य ब्रह्मगुप्तीनामाबाधा परित्याज्या ग्लानवैयावृत्त्यादिषु न ता अपोद्या इति, सर्वमपि एतद् व्रतादि ज्ञानाद्यर्थाय भव्यानां कर्त्तव्यमिति ज्ञानानि, तद्वांश्च कालाद्यष्टप्रकाराचाराराधनामययोगोपयुक्त एव तपो, नाशश्च तपोजनितनिर्जरादेरन्तरा क्रोधादीनां निग्रहमिति क्रोधादिनिग्रह इति चरणसप्तति, सन्तु च वेदनादिषु कारणेष्वाहारपिण्डशय्यावस्त्रपात्राणामन्वेषणं तच्च समितिमद्भिरेवेति ता', निर्गतेन पिण्डग्रहणायालोलुपतास्थित्यै भावितात्मता धार्येति भावना, तासामौदर्ये च स्याद्भिक्षाप्रतिमानामङ्गीकृतिरूपोऽभ्युद्यतविहार इति प्रतिमा, तासां महिन पालन जितेन्द्रियाणामेव परेषां तु दीर्घकालीनातकाद्यापत्तिरितीन्द्रयनिरोध ,अभ्युद्यतविहारिभिरितरैश्च स्थविरकल्पिकैरिन्द्रियनिरोधाय वसत्यादयो निराबाधा प्रत्युपेक्षणीया इति प्रतिलेखनानां पञ्चविंशति, ताश्च मनोवाक्कायगुप्त एव समाधत्ते इति गुप्तय, गुप्तिमानेव च द्रव्याद्यभिग्रहेपूद्यच्छेदित्यभिग्रहचतुष्कमिति करणसप्ततिश्चेयमिति दर्शितादन्योऽपि नानुचित सम्बन्ध इति ॥

प्र० १००३–ननु लौकिकसाधारणया कया व्युत्पत्त्या व्युत्पादनीयानि मत्यादीनि ज्ञानानि पञ्चापीति ? चेत् ।

उ०–शृणु, जगति व्यवहारं शिष्टाचारगतमनुश्रिता पञ्चेन्द्रियाः सञ्ज्ञिनस्ते च यदा यथा विषयानवगन्तुमिच्छन्ति तदा स्पर्शनादिभिरिन्द्रियैरुपयुज्यैवावगच्छन्ति, यद्यपि तत्रोपयोगे

क्वचिदात्मन इच्छा प्रवर्तिका भवति क्वचिच्च शीतोष्णादीनां निरासानां मास्त्यमपि प्रयोजकं भवति परं स्पर्शनादीन्द्रियेभ्य पुष्मैवात्मा स्पर्शादीनर्थानवबुध्यते, तदपि किञ्चित्स्वात्मना मननरूपेणोपयोगेनेति मननेनोत्पद्यमाने इन्द्रियानिन्द्रियद्वारोत्पन्न मतिज्ञानमित्यभ्यासते तत्र च क्वचित्कश्चिदासन्नभव्यो मानुष्यकर्मभूम्यार्यदेशादिसामग्रीमवाप्य भगवतां सर्वज्ञानामेव चाम्नायागमगच्छन्तो धीमद्भिः प्रत्यक्षमात्माप्यतीन्द्रियपदार्थो नामवभासकं शृणोति करणत्रयीमप्रमत्तसम्यक्त्वस्य ध्यायेत तदा श्रुतात् अतीन्द्रियार्थदर्शिभगवत्प्रवचनादायमार्थं तत्र ध्यानाभ्यासात् ज्ञानं एतच्च पूर्वोक्तज्ञानद्वारकमाभिनिबोधिकापन्ना श्रुतज्ञानमेवेति द्वितीयं श्रुतज्ञानमुच्यते व्यवहारस्य शिक्षणा मिन्द्रियाणां गोचरत्वेन पदार्थेषु ते च कतिपय एव तिष्ठन्ति स्वार्थाः निपुणा विपश्चितोऽपि समस्तान् यो निरपेक्ष तया भावादीनां वक्ति तद् प्रत्यक्षं कथ्यते, मनसात्मना रमणं प्रवर्तमानं प्रति साक्षात्प्राप्तेः तावद्धि च ज्ञानं यावत् व्यवहारगमद्यदिन्द्रियविषयं भावेन तेन तृतीयमवधिज्ञानं, तदपि

मुनयाविकर्मविभ्योऽप्यसमभावानामेव भवतीति तृतीयं, ततोऽप्य पारसम्यक्त्वांकितसर्वविरतिका आत्म यामभक्तमाव सर्वज्ञ द्वारगतसन्निभमनसो मनःपर्यायमाप्यते ज्ञानं तच्चतुर्थं मनःपर्यायज्ञानं लोकानुभावादेव व्याघ्रानां पक्षादिवत् नैव व्यवहा रैर्विपर्यस्याकारकव्यवहारणरायकानामविरतानां विरतानामपि च निद्राविस्यादिप्रमादैर्मत्तानामिति पञ्चानि च चत्वार्यपि मत्यादीनि ज्ञानानि स्वस्वविषयात् तानप्यप्रत्यक्षतयाऽसर्वगर्या प्युक्ततया च ज्ञापयन्ति ततोऽत्यन्तमेनादरेण ज्ञानेनात्मस्वरू पाविर्भावरूपेण येन समस्तलोकालोकगता सर्वपर्यायापेता सर्वेऽर्था प्रत्यक्षतया भासेरन् यदधीन च मानाधीनेय मेयसिद्धिः तादात्वे मेवमिति च निष्प्रत्यय विश्वस्यापि शक्यते वक्तुमीप्सितुमिति तदेव सम्पूर्णासाधारणज्ञानाभिधानतया केवलं ज्ञानमिति ज्ञानपञ्चकं प्रत्युक्तिप्रयुक्तानामिति ॥

प्र० १००४–ननु सम्यक्त्वं करणादिक्रमेण पतित्वा ऽप्युपगता मिथ्यादर्शनं यदा पुनरप्यवाप्नोति सम्यग्दर्शनं तदा तस्य कति करणानि स्युरिति ? चेत् ।

उ०-शृणु, मिथ्ये ग्रन्थौ भूयो मिथ्यात्वावाप्तावपि तद्बन्धाभावात् यथाप्रवृत्तिकरणं तु नैव स्यात् अपूर्वकरणमपि अनादिमिथ्यादृष्टेरिति भाष्यकारवचनान्न स्यात्, अन्तरकरण त्वधिकस्थितेर्मिथ्यात्वादिसत्काया प्राग्वेदनात् स्यादेव, पर श्रीहरिभद्रसूरय अपिशब्दात् सादिमिथ्यादृष्टेरप्यवाप्तसम्यक्त्वपरित्यागिन पुनस्तल्लाभे इति व्याख्यानयन्त पुनरप्यपूर्वकरणसद्भाव दर्शयन्ति, तत्र चापूर्वमिवापूर्वमिति वाच्यमिति ॥

प्र० १००५–ननु 'जं मोणति पासहे'त्यादिवाक्येन केचित्कारकसम्यक्त्वमप्रमत्तमुनिगतं निश्चयसम्यक्त्वतया कथयन्ति, केचिच्च सदादिभिर्द्वारैर्जीवानां श्रद्धान यत्तत्तया कथयन्ति, केचिच्च प्रशमादिसमस्तलिङ्गयुक्तस्य निश्चयसम्यक्त्वतां ख्यापयन्ति, उक्तविपरीतं यच्छ्रद्धान अप्रमत्तसाधुव्यतिरिक्तसम्यग्दृशां सामान्येनैव श्रीजिनप्रज्ञप्ततया असदाग्रहरहितं जीवादितत्त्वानां श्रद्धानं प्रशमाद्यन्यतमैकादिलिङ्गयुक्तं तु सम्यक्त्वं व्यवहारसम्यक्त्वतया प्रतिपादयन्ति, मतान्येतानि क्रमश आचाराङ्गे पञ्चवस्तुके तत्त्वार्थे हारिभद्रीयायां वृत्तौ च क्रमश. स्पष्टतया प्रतिपादितानि, तत्र किं तत्त्वमिति ? चेत् ।

उ० – शृणु, आदौ तावत् लिङ्गधारिणीं पर्षदमाश्रित्य श्रीमद्भिर्गणधारिभिरादिष्टं यत् 'जं मोणं ति पासहे'ति यमेतं श्रीजैनमुनीनामाचार पश्यत तदेव मोक्षस्य सम्यक् पन्था इति सम्यक्त्वं पश्यन्तु नान्यदित्यनेन नाविरतादीनां व्युदास' किन्तु शाक्यादीनां लिङ्गिनामिति, सूत्राणि साधूनुद्दिश्यैव च सूत्रितानि गणभृद्भिरिति, मुनित्वस्य सम्यक्त्वेन सह व्याप्तेरुपादाने व्युदासो नाविरतादीनामिति परमेष सूत्रव्याख्यातात्पर्यार्थः, अनुयोगतात्पर्येण तु अप्रमत्तमुनीनामेव कारकसम्यक्त्वमधिकृत्य सम्यक्त्ववत्तामाख्याय शेषाणामविरतादीनां श्रद्धामात्रमधिकृत्य सम्यक्त्ववत्ताया आख्याय व्यवहारसम्यक्त्ववत्तोक्तेति, तथैव सर्वलिङ्गिनां सर्वदर्शनसमाश्रितानां गृहस्थानां च पर्षदि धर्मपरीक्षावसरे भाववादस्य वक्तव्यतायां यथायथं तत्त्ववाद' श्रद्धानायादरणीयतया ख्यातुमारभ्यते तदा दर्शनसप्तकक्षयोपशमादिलभ्यं सम्यक्त्वगुणमाश्रित्य सदादिद्वारैर्जीवादीना तत्त्वानां यथार्थतया प्रतीतिरेव सम्यक्त्वतया व्याख्येया स्यात् तथैव स्वदर्शनानुसारिण्यां पर्षदि सम्यक्त्वस्य व्याख्यायां क्रियमाणायां अदग्धदहनन्यायेन पुरोगतस्य साध्यस्य दर्शनार्थं समग्रप्रशमादिलिङ्गानां

परमात्मोत्साहितां तां विधातु सम्यक्त्वगुणस्य सम्यक्त्वमाख्यायन् पर्य मिथ्यामार्गरतस्याने इते दर्शनमसम्यक्त्वस्य सामान्यसम्यक्त्वगुणस्यात्मपरा न युक्त इति इतराणि व्यवहार मम्यक्त्वतया प्रतिपादितानीति तत्त्वतस्तु अनन्तानुबन्धिचतुष्क-मिथ्यात्वमोहनीयादिना आत्मगुणस्य च आविर्भाव सम्यक्त्वं तदथ सति च तस्मिन् यथा प्राप्तानामपि सगुणानां भावा-तमध्यस्थगमनकथन सुपात्ते सुपथगमनमेव च तस्य सुका-कराणि तथैवोपदिष्टं जिनवचनं स श्रद्धायत् तत्सम्यक्त्वं तु तस्य कदापि न सुपाकरोति, तस्यात्मन सम्यक्त्ववता मविरतसम्यग्दृष्टिता तत एव स्यादिति निश्चयव्यवहारोभयसम्यक्त्वमान्येवेति गुणस्थानकविचाररहस्यमिति ॥

प्र० २००६–ननु सम्यक्त्वं स्वतन्त्रतयाऽऽत्मगुणो यथा सर्वविरत्या देशविरत्या वा सापेक्ष आत्मगुण इति ? चेत् ।

उ०–तत्स्वतन्त्रमेवात्मगुणः, अत सिद्धेषु नायाधिको वा मनागपि नियमेन चापविरतेतरपिण्डेषु देवेषु नारकेषु सर्वविरत्यपिकारिषु तिर्यक्षु च तद्दृश्यते, यद्यपि चारित्र-यत्सम्यक्त्वमपि 'ना कुणइ अकम्मिपि' त्यादिना प्रतिज्ञायते पर्ं तत्प्रतिज्ञानमन्यतीर्थियन्नाविनिवेशविनयं तथ सम्यक्त्वं न किन्तु तद्रक्षणोपायः, यथ 'अरिहंतो मह देवो' इत्यादि स्वीक्रियते तदपि सम्यक्त्वस्य साधनर्मं, सम्यक्त्व तु जीवादीनां तत्त्वानां यथावत्तया श्रद्धानमेव तच्चात्मगुण दर्शन सप्तकक्षयाद्युपशमात् स्वतन्त्र एव चेति ॥

प्र० १००७–ननु विरतेरनपेक्षतया सम्यक्त्व चेत् स्वतन्त्रतयाऽऽत्मगुणस्तर्हि कथ कारकसम्यक्त्वतयाऽप्रमत्तसंयम उच्यते कथं च निश्चयनयमपेक्ष्य तस्यास्य घाते तस्यापि घात इति ? चेत् ।

उ०–सत्य ये हि सम्यक्त्वमवाप्य संयमं प्रतिपद्यन्ते हि यथा कषायादीन् प्रमादाधिकव्याप्तत्वात्सां वर्तन्ते तदा यथार्थतयात्मतत्त्वमिथ्यादीनामात्मवान् तथा या प्राग्जाताऽऽसीत् साऽधुना साधुत्व सम्येऽप्रमत्तभावे यथार्थतयाऽनुभूयते इति भवति परमस्यास्य प्रधानकाले इति तत्कारणतया कारक सम्यक्त्वनाम्नाऽऽख्यायते इति यथायोग्यमात्मन्यापि कुतश्चि चेतोऽस्यतीति यथार्थेनत्वाच्चान तदा तस्य चारित्रं हन्यते श्रद्धानं चेति निश्चयेन विरतेर्घाते तद्घात उच्यते ॥

प्र० १००८–ननु बौद्धीयेषु शास्त्रेषु 'समये ण'ति कृत्वा सर्वत्र समयेनोपक्रम' कृतो दृश्यते, जैनेषु चागमेषु 'तेण कालेण तेणं समयेण' त्युक्त्वा कालसमयाभ्यामुपक्रमो दृश्यते, तत्र को हेतुरिति ? चेत्।

उ०–शृणु, बौद्धास्तावत्पर्यायाणमावयवानां च स्वीकर्त्तार इति समयलक्षणोऽवयव उपक्रमादिभागे धृतः, जैनास्तु द्रव्यपर्यायभेदाभेदं अवयवावयविभेदाभेदमेव च मन्यन्ते, तेन 'तेण कालेणं' त्यवयविन काल 'तेण समएण' त्यवयवभूतं समयरूप च कालमाश्रित्य विदधति शास्त्रषूपक्रम, दृश्यते हि तन्त्वादिषु भिन्नेषु शीतादिनिवारणस्याभावेऽपि तत्समुदायरूपेषु पटादिषु तच्छक्ति, न च तन्तवो नश्यन्ति न च पटो नोत्पद्यते, अत्रापि उत्सर्पिण्यादयोऽवयविन कालसङ्केतधरा, निर्विभागस्तदंशस्तु समयसङ्केतधर इति द्वयोर्न्याय्य ग्रहणमिति, यथैव ह्यवयवाविनाभूतोऽवयवी तथैवावयवसमूहकार्यं समूह एव, द्रव्यपर्यायुगल तु धर्मधर्मित्वात्सहचरमेवेति ॥

प्र० १००९–ननु साधूनां यो नवकल्पो विहारस्तत्र किं मार्गशीर्षाद्या कल्पा वर्षावासाद्या वेति ? चेत्।

उ०–मार्गाद्या कल्पा, अत एव 'ऊणातिरित्ते अट्ठ विहरिऊण' त्ति, मार्गाद्या हेमन्ताश्च ऋतव इति मार्गाद्या कल्पा इति, पर्युषणाकल्पश्च वर्षावसानमित्यपि शास्त्रीयमेव, तथाचौघेनाष्टमासकल्प्या वर्षावासक्षेत्रागम इति ॥

प्र० १०१०–ननु कल्पशब्देन किमुच्यते ? इति चेत्।

उ० – 'सामायियकप्पट्ठिई'त्यादिवचनात् तत्तच्चारित्रवतां या मर्यादा सा कल्पशब्दवाच्या, पश्चाद्दशाकल्पव्यवहारेत्यत्र सामर्थ्याद्यर्थषट्कमनुश्रित्य कल्पते नोकल्पत इति क्रियापदद्वयमथ कल्प कथ्यते, बृहत्कल्पान्त्य 'पंचविहा कप्पठिई'ति लक्षणमागममाश्रित्य व्याख्याने छेदोपस्थापनीयवतामवस्थितो दशाधा कल्प इति, पर्युषणाकल्पान्त कल्प' पर दशाध्ययनदशकस्योल्लेखेऽष्टमाध्ययनस्य पर्युषणाकल्पेति नाम, स्थानाङ्गे दशमे स्थाने समवायाङ्गे च समवसरणवक्तव्यतातिदेशेऽपि च तन्नाम्नैव तदध्ययन कथ्यते, तत्र तु हेतु पर्युषणायाः सामाचार्या यदवश्य पञ्चाशत्यातिक्रान्तेष्वहोरात्रेषु यत्करणं नियमेन तत्कल्पशब्दवाच्यं, अत एव 'पुरिमचरिमाण कप्पो' इति निर्युक्तिवाक्यं, 'इच्चेयं सवच्छरियं'ति तु भाद्रपदशुक्लचतुर्थ्यामेव सांवत्सरिका-

दि मासत्येनि सामस्त्यमिति, तस्यत पर्युषणाकल्पस्य कस्य शम्‌ नियतमस्माभावारीसूत्रकथनार्थं इति ॥

प्र० १०११-ननु श्रीपुण्डरीकाख्यसोपायन श्रीसोपारकपुर नगरे(वडनगर)षु किमिति तत्रस्थानीयेरकत्रीभूय चैत्रपूर्णिमायां बिम्बमाध्यमानी तुपदेयतरमिथ्याविम्बयकारकास्येवित।

उ०-सत्यं, पुण्डरीकाख्यस्य तमहङ्कि सुपारीश्वरस्य काले मापारके पश्चात्तु पृथक्‌गाऽभूदिति तयोपायन तेषां तत्र हेतु स्यादिति ॥

प्र० १०१२-ननु पूर्वमस्मदर्धस्य ध्रुवसेननृपस्य समाधिमापातुमाया कल्पस्य वाचना आतेति पूर्वपापस्य सस्वेऽपि सतत पर्युषणायां श्रीचतुर्विधसङ्घसमक्ष श्रीकल्पसूत्रस्य विधा यत्‌ क्रियते तत्कुतः प्रवृत्तमिति ? चेत्‌।

उ०-अस्य श्रीमुनिसुन्दरसूरिभिः स्तोत्ररत्नकोशे 'संसारि कल्पावचनामायां तदानन्दपुरे न कः सुते' इत्युक्तं, ततोऽनन्तरं प्रभुत-श्रीमुनिसुन्दरसूरीश्वरकाले तु कल्पस्य प्रतिगयुषण श्रीमत्सङ्घसमक्ष वाचने प्रवृत्तिमदस्तीति, अत अग्येनारतद्रिपणारितु वह्निरयकाप्रतिदेशनेति ॥

प्र० १०१३-ननु यत्र चैत्ये मायतन पृथक्‌सतीक स्यात्तत्र चैत्यप्रवेशे गृहव्यापारनिषेधरूपाया नैषेधिक्या क्रियाऽऽयो भवेत्, पश्चादायतनस्य प्रदक्षिणात्रिक जिनव्यापारायलोकना विधिः सह कृत्वा तन्निषेधरूपाया द्वितीयनैषेधिक्या आयतनप्रारम्भेशो भवेत्‌ क्रिया, पश्चात्‌ गर्भागाराभिमुखस्य मावस्तवस्यारम्भे च जिनपूजापरिहाररूपाया अवसरो नैषेधिक्याः, परं यत्र चैत्यायतनयोर्युग्मं न स्यात्केवलमायतन स्यात्तत्र नैषेधिकीत्रिक कथमिति ? चेत्‌।

उ०-सत्यं तथाविधे मायतनस्य द्वारे नैषेधिकी प्रथमा पश्चात्‌ प्रविश्यायतन जिनपूजकार्यनिमाल्यनादि कार्य, कृते च तस्मिन्‌ भगवन्त प्रणम्य पूजादिकृत्तः तृतीया च सा गमपूजा विधिमे समानेवति ॥

प्र० १०१४-ननु भगवता श्रीमहावीरेण गर्भहरणसात शोकातिरेकं दृष्ट्वा देवानन्दायाभिशाला मा दुःख भूदिति पितृस्य कृते गर्भस्थेनापि निश्चलत्वं परं माहं श्रमणो भविष्यामीत्यभिग्रहः कथं केन हेतुना च कृत ? इति चेत्‌।

उ०-'माह भवनमंमि मासेस्यापुडे. साऽभिग्रह सप्तमे मासि कृतः, गर्भपाठ्मातिपु प्रयत्नमतिदापिततर दृष्ट्वा तथा

स्ततः स्नेहप्रकर्षं मत्वा तदा कृत इति ज्ञायते, अपरमपि कारण वदन्ति बहुश्रुतास्तदा न विरोध इति, सप्तमासातिक्रमेण पूर्णरूपात्वाद्गर्भस्य तथाभिग्रह, पूर्णकल्पत्वेऽपि स्वस्य अर्वाक्नाहीनप्रयत्नातिरेकेण पित्रोः प्रचुरस्नेहस्यैव कारणतावेक्षणात् प्राक्तु गर्भरक्षणेऽपि स्यादिति, तत्त्वतस्तु तथाविधतथाभव्यतैव तत्र कारणं यत्सप्तमास्यतिक्रम एवार्वाक्तन एव गर्भ एव चाभिग्रहापरपर्यायस्य विमर्शस्य करण, न चाभिग्रहोऽयं व्रतरूप, मिथ्यात्वादिविषयत्वादेव तस्य, व्रतादानविमर्शस्य नन्दिवर्धनादिविज्ञप्त्याऽन्यथाकरणवदन्यथाकरणस्यापि असम्भवाभावादिति॥

प्र० १०१५–ननु आचार्यादीनां सकषायत्वात् तेषां वन्दननमनादिषु कथं न कषायाणामनुमोदनाप्रसङ्ग ? अर्हदादिनिर्विशेषतया पूज्यन्ते परमेष्ठितयैते इति।

उ०–सत्य, यत्पदस्थास्ते आचार्यादयस्तत्पदार्हाचारवन्त एव ते इति तथाभावं पुरस्कृत्य वन्दनादिप्रवृत्तेस्तद्वर्त्तिनां कषायादीनामनुमोदना न, किन्तु तद्गुणानां बहुमान एव, नतश्चार्हदादिवत्तन्नमस्कारादिफलं, तथाचाविरतानामपि श्रेणिकादीनां सम्यक्त्वदार्ढ्यादिशंसया न तद्गताविरत्यादीनामनुमोदनाप्रसङ्गः, शेषगुणरहितानामपि भरतादीनां वैयावृत्त्यादिगुणानां शास्त्रेऽनेकशोऽनुमोदनादिति, पार्श्वस्थादयस्तु स्वस्थानविरुद्धाचारा इति

प्र० १०१६–ननु श्रीमदर्हदादीनां भगवतां यद् मंगललोकोत्तमशरणदायित्वानि गीयन्ते तद् धर्मस्यैव प्रभावात्, अत एव 'धम्मो वड्ढउ सासओ' इत्यादि सकलश्रीसंघेन गीयते, अशाश्वताश्चार्हदादय शाश्वतस्तु धर्म एव, यत' 'सिद्धे भो' इति कथ्यते, एव च कथं धर्मस्य मङ्गलत्वादीनि पश्चाद् गीयन्ते? इति चेत्।

उ०–सत्यं, परं श्रीअर्हदादयः सशरीरित्वादिधर्मैराराध्या उपास्याश्च धर्मस्तु न तथाविध इति केवल आराध्य एव नतूपास्य इति जीवपरिणामानां विशेषशुद्धिकारणत्वादर्हदादय प्रागुपात्ता इति, परमेष्ठिनमस्कारे चात एव न सम्यग्दर्शनादीरूपो धर्मो निवेशितः निवेशितश्चाराधनोपयोगिन्यां नवपद्यामिति, किञ्च–'केवलिपन्नतो' त्तिवचनेन श्रुतधर्मोऽयं स च प्रज्ञापकप्रामाण्याधीनप्रमाण, प्रज्ञापकाद्या अर्हदाद्या केवलिन इति तदपेक्षयाऽर्हदादीनामादौ मङ्गलत्वादिगानं योग्यमेवेति ॥

प्र० १०१७–ननु 'आणागिज्झो अत्थो, आणाए चेव सो

भहेयम्वो विईतिम विमुता, कहवविहिविराहणा हवरा' ॥ १ ॥
इतिवचनात् 'जो हेउवायपक्खम्मी हेउओ आगमे य आगमिओ ।
सो सिद्धविरिण्णू, कहवविहिविराहओ हवरा' ॥ १ ॥ इति वचनाच्च पदार्थानां द्विधा विभाग कृत्वा आज्ञाग्राह्या न दार्ष्टान्तिका न च दार्ष्टान्तिका आज्ञाग्राह्या पदार्था इति वदन्ति तत् किं यथार्थमिति ? चेत् ।

उ० शृणु आज्ञाग्राह्या न दृष्टान्तग्राह्या इत्यादिको या विभाग स तद्गाथायास्तात्पर्यमनवबुध्यैव, यतया गाथया एतदुच्यते-जगति वर्तमाना सर्वेऽपि पदार्था आज्ञाग्राह्या एव नुक्तो, 'ज जं नाणीहिं दिट्ठं तं तं तहा तहा परिणमइ त्ति सिद्धान्तस्याप्यावाधात् परं ज्ञानिप्ररूपितेषु सर्वेष्वर्थेषु केचिदर्थास्तादृशा भवन्ति ये परेषां प्रतीतिपथ दृष्टान्तेनापरानुमानाभिधानेनानीयन्ते, ते च पदार्था व्याप्त्यादिभिरनुमानेन प्रत्याय्यनीया, मत एव धर्माधर्माकाशास्तिकायानां क्वचिदनुमानमन्तरा क्वचिच्च तत्पूर्वक निरूपणं न विरोधमावहतीति, हेतुवादिका अहेतुवादिकाश्चेति ये विभज्यन्ते तत्र न किञ्चिदयुक्तं, यतो हेतुवो जायमाना भासादयो हेतुका उच्यन्ते जीवाजीवत्वभव्याभव्यत्वाद् यथाऽऽनुपमाना यथाहेतुका इति ॥

प्र० १०१८-ननु 'जायमि गिल्हियव्वे' इत्यादिगाथायां किमिति उपादेयो हेयश्चेति पदार्थद्वयमेवोक्तं?, तृतीयस्यापेक्षणीयस्य सत्त्वात् न च वाच्यं सेवराम्मेनानुक्त उपेक्षणीयोऽपि समुच्चीयत एवेति, यत उपेक्षणीयेऽपि यतितव्यमेवेति प्रयत्नविषयता योक्ता सा न युज्यत इति चेत् ।

उ०-सत्यं, सा गाथाऽऽवश्यकसूत्रस्य व्याख्याने नयद्वारे वर्तते आवश्यकीयेषु सूत्रेषु न कोऽप्युपेक्षणीयोऽर्थ उक्तः, अत्रत्यमावश्यका हेया गुप्त्यादिकाश्चोपादेया पदार्थास्तत्रोक्ता इति तान् अपेक्ष्यैवार्थान् उपादेया हेयश्चेति द्वावप्यत्र गाथायातीति तयोरुक्तेः

प्र० १०१९-ननु प्रवचनं हि श्रुतज्ञानरूपं ज्ञानं च गुण आत्मन इति न तत्राक्षरस्य सम्भव इति कथं प्रवचनस्य पुरुषरूपता ? येन तद् ग्रन्थनाह्नये कल्प्येत आचाराङ्गादीनां पादाद्यवयवस्वामीत्वं च कल्प्येतेति ।

उ०-सत्यं यथा हि मध्यमानामवबोधाय किमप्यरूप्यारूप्यु रूपाणां संघातोऽसत्यपि चरितत्वसाम्येन कल्पितमप्युच्यते तथा गुणरूपस्य प्रवचनस्य पुरुषत्वेन कल्पनं नानुचितं, अनुचितं तत्रोपमेय ये स्थापनाऽऽकाररीत्या आपकायाः, यात्रानुसारिणो

तु 'आवस्सयत्ति ठविज्जइ'त्तिश्रीअनुयोगद्वारवचनाद्यनुसारेणामूर्तानामपि तत्तदाधारकारकविषयाद्यनुसारेण स्थापनाया करणमाराधनं च नैवासङ्गत प्रतिभासेत, तथा च सिद्धे पत्तनत्वं ससारस्य सागरत्वं सयमस्य पोतत्वं स्रोतस्त्वमाश्रवाणां कपाटत्वं सवराणां यावद् भगवतामर्हतां महागोपमहामाहनमहानिर्यामकमहासार्थवाहादितया कल्पनं, असद्भूतमपि गुणादीनामपि चाकारभावमारोपेणाप्यभ्युपगच्छतां प्रवचनानुसारिणां न प्रवचनश्रुतस्य पुरुषाकारतया आचाराङ्गादीनां पादाद्यङ्गाकारतया अवधारणं आराधनं चानुचित, तत एव च 'लोगो जत्थ पइट्ठिओ' इत्यादिवचनैराधारताऽप्युच्यमाना ज्ञानस्य नासङ्गतेति॥

प्र० १०२० – ननु श्रुतज्ञानस्य प्ररूपणीयस्योद्योत्यस्य वा लोकस्यापेक्षणादेव लोकाकारेण पुरुषाकारता? पर वा कारणमस्तीति? चेत् ।

उ०-अस्ति तदन्यदपि कारण, यतो लोकोत्तरं श्रुत तदेव यत् जिनेन केवलालोकान्तर्गतपदार्थानां प्रतिपादन, 'वयजोगसुय' तिवचनात्, भगवतां देशनावाचश्च योजनगामित्वात्तीव्रप्रयत्नजैव तीव्रप्रयत्नजा च भाषा त्रिभि समयैश्चतुर्भिर्वाऽवश्य लोकं समस्त पूरयत्येव, लोकश्च वैशाखस्थानस्थितपुरुषाकार एवेति जिनप्रणीतस्य द्वादशाङ्गगणिपिटकस्य पुरुषत्वेन कल्पनं तदाश्रितपादाद्यङ्गत्वेन चाचारादीनां कल्पनं स्यात् तदापि नानुचितं स्याद्वादवादिनामिति ॥

प्र० १०२१ – ननु क्रियावादिन इति येऽभिधीयन्ते ते कृष्णपाक्षिकाः शुक्लपाक्षिका वा सम्यग्दृशो मिथ्यादृशो वेति ? चेत् ।

उ० – शृणु, द्विविधा हि क्रियावादिनोऽभिधीयन्ते–पाखण्डिन. प्रवचनाश्रिताश्च, तत्र सूत्रकृताङ्गसमवसरणाध्ययने ये क्रियावादितया प्रतिपादितास्ते मिथ्यादृष्टय एव, ये तु श्रीभगवत्यां दशाश्रुतस्कन्धे च क्रियावादितया प्रतिपादितास्ते नियमात्सम्यग्दृष्टय एव,अत एव श्रीव्याख्याप्रज्ञप्तिवृत्तौ श्रीमन्तोऽभयदेवसूरय आहुः, एते च सर्वेऽप्यन्यत्र मिथ्यादृष्टयोऽभिहितास्तथापीहाद्या सम्यग्दृष्टयो ग्राह्या', सम्यगस्तित्ववादिनामेव तेषा समाश्रयणादिति, तथाच प्रावादुकाना क्रियावादिनां मिथ्यादृक्त्वे अभव्यत्वे कृष्णपाक्षिकत्वेऽपि न दोष उच्यमाने, उक्तक्रियावादिनस्तु शुक्लपाक्षिका सम्यग्दृशश्चेति तु निर्विवादमेव ॥

प्र० १०२२–ननु आश्रवद्वारेषु इन्द्रियकषायादिवत् किमिति मिथ्यात्वस्य न ग्रह इति ? चेत् ।

उ०—सत्यं प्राप्ता ये सम्यग्दर्शनं तामाभिस्योपदेशोऽपि मिथ्यात्वं च स्वमेव ते न तु रोचन्तमिति माश्यचास्तामावेऽपि मिथ्यात्वस्य द्वारेषु मह एवमेव संपरेऽपि सम्यक्त्वस्यान्त कोटीकोटिस्तोऽधिकानां कर्मणां निरोधाय समत्वेऽपि सिद्धत्वादेव न प्रह इति ॥

प्र० १०२३—ननु निर्जरा भवानां तान् कर्मणामभिधीयते, सा चाभिलषमपेरम्युपात्तम्वाभितपोवाकमरणादिभिरपि भवति तस्य प्रशस्ता पयानशनस्य एव तन्नेषा ? इति चेत्।

उ०—सत्यं, नहन निर्जरा केवलं तामतया विख्यायते किन्तु मोक्षार्थिभिरनुष्ठेयतया चाऽत्र सोच्यते, तत्र नाभिप्रवेशादीनां समावेशः, यथाकाममतो निर्जरायास्तत्रैव निरूप्यते तत्सम्यक्त्वामपि केषाञ्चिन्मिथ्यात्वाद्यधिकता तेषां तपसां विपाके तथाविधायास्तस्या सम्भवादिति यथाप्रवृत्त्यादिका अप्यचात एव मोक्ता इति ॥

प्र० १०२४—ननु कथापितारे कथं मिथ्यात्वमासङ्गचितमिति ? चेत्।

उ०—सत्यं, भगवास्सम्यक्त्वप्रथानां जीवानां प्राक्तनभवे रणमभूतेय तत्कालप्रधानां तैर्मिथ्यात्वादिभिर्हेतुभिररति भवानां येन स्वधुना सुरगयस्यायामपि भयरयेत नहि मिथ्यात्वस्यापगमेन सहैव तत्प्रभावप्रधानां समस्तानां कर्मणामपगमः, सुदरत्वेऽपि नरकादिगतयो तीर्थकराणां च तथाविधानामनुभवस्य दर्शनात् छद्मे समत्वाचेति ॥

प्र० १०२५—ननु ये जीवाः सुखास्ते विना मोक्षं नान्यत्र मिच्छन्तीति न ते पुण्याभिलाषिणः, तस्य संसारहेतुबन्धरूपत्वात्, निर्जराया एव केवलाया अभिलाषुकास्ते स्युः, एवं येऽनन्तभवास्तेषां मोक्षप्राप्तिस्तद्भवे न भवतीत्यवश्यं भवान्तरे तैः स्थातव्यं तत्र च प्राग्बद्धस्य पुण्यस्य का स्थितिस्तेषामिति ? चेत्।

उ०—सत्यं, प्राक् तावत् नहि कर्म स्वयमभिलषितादृत एव बध्यते इति नियमः, अन्यथा सर्वेऽपि पुण्यस्यैवैकस्य बन्धका भवेयुस्तस्यैवाभिलाषविषयत्वात्सर्वेषां, पापं तु न कश्चिदपि बध्नीयात्, यतो न तस्मिन्नभिलाषः कस्यापि एवं कार्यमात्रं प्रति विधीर्णीया कारणतोऽन्यत सा सत्कार्यमाश्रित्य तत्साधनानामप्यर्थमेवेति किञ्च—सञ्ज्वलनानामुदयो च कषायस्य मानावतामभिलाषस्य हेतुता, येनया हि कषायस्य मिथ्यात्वादय इति

मिथ्यात्वाद्यनुसारेणैव वन्धस्य तारतम्यं, सुदृशां च योगानां प्राशस्त्य तु भवत्येवेत्यनभिलाषेऽपि यावन्नावन्धकदशाया अवाप्तिस्तावदन्नश्य भवत्येव पुण्यस्य वन्ध इति ना चरमदेहतायां पुण्याभावो न चानवकाशतेति, एव च सम्यक्त्वाद्यनुष्ठानं निर्जराया एवाद्रियते, भवतस्तु ततो निर्जरा पुण्यवन्धश्चेति ॥

प्र० १०२६—ननु किमिति श्रुतज्ञान द्वादशाङ्गतया प्रोच्यते सर्वत्र अनुयोगद्वारनन्दीस्थानाङ्गसमवायाङ्गभगवतीश्रीतत्त्वार्थादिषु, यदि च द्वादशानामङ्गानां समुदाय इति द्वादशाङ्गमुच्यते श्रुत तर्हि द्वादशाङ्गसमुदायरूपस्याङ्गिन आकारोऽवश्यमभ्युपगन्तव्य, स च क कथ चेति ?।

उ०—प्रवचनपुरुषस्याङ्गानीवाङ्गानि तेषु प्रविष्ट तदभ्यन्तरमिति स्थानाङ्गे, श्रुतस्यापि प्रवचनपुरुषस्याचाराङ्गादीनि द्वादशाङ्गानीति नन्दीसूत्रे, श्रुतपरमपुरुषस्याङ्गानीवाङ्गानी द्वादशाङ्गानि आचाराङ्गादीनि इति समवायाङ्गे चोक्तत्वात् समग्रस्य प्रवचनस्य गणिपिटकस्य वा पुरुषरूपेणाङ्गित्वकल्पनं शास्त्रकृद्भिः स्थाने स्थाने कृतमेव, तत एव च श्रीनन्दीसमवायानुयोगद्वारभगवत्यादिषु सूत्रेषु 'दुवालसंगं' ति पदमसकृदुक्तमिति द्वादशाङ्गं श्रुतमाकृतिमत् स चाकार पुरुषरूप इति प्रागुक्तशास्त्रोक्तिभ्यो निश्चेयमेवेति ॥

प्र० १०२७—ननु आचारादीनां द्वादशानामङ्गानां गणिपिटकत्वेन कल्पनं तु न्याय्यमेव, यतो नहि भगवतामाचार्याणां विहायाचाराङ्गादीनि द्वादशाङ्गान्यपर सर्वस्वमस्तीति वाणिजस्य वालुजकमिवेद द्वादशाङ्ग श्रुतं तेषां सर्वस्वभूतमेवेति युक्ता गणिपिटकता तेषां, परं पुरुषत्वकल्पना तस्य द्वादशाङ्गस्य कथं क्रियते ? इति चेत् ।

उ०—सत्य, 'लोगो जत्थ पइट्ठिओ'त्ति 'लोगस्सुज्जोअगरे' इत्यादिवचनाच्च श्रुत लोकाधारभूत, लोकश्च वैशाखस्थानस्थितनराकार इति प्रवचनस्य पुरुषत्वेन तदङ्गानां चाचारादीनां पादाद्यङ्गत्वेन कल्पन नानुचितमिति ॥

प्र० १०२८—ननु सर्वेऽपि परतीर्थीया अकामनिर्जराका मन्तव्या इति ? चेत् ।

उ०—शृणु, प्रथमं तावद्ये अन्यतीर्थीया लिङ्गेन तथाविधा सन्तोऽपि भावेन जैनदर्शन प्रतिपन्नास्ते अन्यतीर्थीया अपि सन्त अम्वडपरिव्राजकादिवत्सम्यग्दृशो भवन्ति ते तु सकामनिर्जराका स्युरेव, शेषास्त्वधिकापचया मन्दपरिणामतया मिथ्यात्वस्य

भाष्यात्र चातिप्रभूतस्यानुभयाच्च भवन्तोऽप्यनाभोगपूर्विका एव कामसम्पायाँ फलते शुभ्यन्तोऽपि यथाप्रवृत्तिकरणे एव स्यु तत्र च 'जीवोऽणाभोगओ बहुतरागं सोहेत्तो पोवतर निघ्नतो पावए गंठि ॥' ति [illegible] गठी कम्मठीई अणाभोग भो तस्सेति जोन्तेरनाभोगपूर्विकाऽकामनिर्जरैव, अपूर्वानिवृत्तिकरणे तु प्रागेव सम्यक्त्वमारोरन्तर्मुहूर्तमपि मन्यता, तत्र सर्वेऽप्यन्यतीर्थीया सम्यक्त्वहीनाः सम्यक्त्वाभिमुखा अपि अकामनिर्जराका एव, न च वक्तु शक्नुयात् तया सकामनिर्जराप्रा भोगिकेति यथाप्रवृत्तिकरणे च सामोगा निर्जरेति च, यथाप्रवृत्तशब्दार्थस्यैव बाधादिति ॥

प्र० १०२९-ननु ये शुक्लपाक्षिकास्ते मोक्षप्रेप्सा इति तेषां स्यात्सकामनिर्जरा न वेति चेत् ।

उ०-तेऽपि प्राक् सम्यक्त्वावाप्तेः करणत्रयमाच यथाप्रवृत्तकरणा एव [illegible] यथाप्रवृत्त मन्यते केचित् मस्तमोहर्जितस्येऽपि ? अकामनिर्जराका यथाप्रवृत्तत्वात् तेषां यावद् ग्रन्थि तस्याभावादिति च ॥

प्र० १०३०-ननु रत्नप्रभाया अधो भवनपतीनां भवनान्यवगाह्य योजनसहस्रं पर तेषामवस्थानं कथं विंशतिमेवस्वाद् दक्षिणोत्तरभेदाभ्यामिति ? चेत् ।

उ०-जम्बूद्वीपे द्वयोर्भवनानि मानुषोत्तरपर्वतस्याधस्ताच्च रुचकवरसमुद्रस्याधस्तात् [illegible] घस्याधस्ताच्च भवनानि 'दो चेव जम्बूद्वीवे' इत्यादि देवेन्द्रस्तवगाथा वचनादिति गम्यते ॥

प्र० १०३१-ननु भवनपतीनां भवनेभ्य आवासाः पृथक् श्रूयन्ते, तत्र केषां क्व आवासाः ? इति चेत् ।

उ०-असुरनागोदधीनां अरुणवरे द्वीपे, द्वीपदिगग्निस्तनितानामरुणवरे द्वीपे, वायुसुपर्णयोर्मानुषोत्तरे शैले, [illegible] विद्युत्प्रभे मान्यवति आवासा येषां 'असुराणं'मित्याद्युक्तेरिति ॥

प्र० १०३२-ननु मुख्यवृत्त्या [illegible] अर्हतां [illegible] संवरा उपादेया इति, ततो यानि 'सम्यक्त्व चेव निर्वे'त्यादीनि लोकविरुद्धतया त्याज्यत्वेनोपदिश्यन्ते तानि किमाश्रवरूपाणि संवररूपाणि वा ? आश्रवरूपाणि चेदाश्रवरूपत्वेनैव तत्त्यागो ? तु किमर्थं [illegible] लोकविरुद्धरूपत्वेनेति संवररूपाणि चेत् तेषां त्यागो नार्हतामभीष्टः, यत आश्रवनिरुद्ध संवरैककर्तव्यता

कत्वादार्हतानामिति ।

उ०–सत्य, आश्रवाणां त्याज्यत्व संवराणां चादेयत्वमार्हतानां मुष्टिज्ञानमेव, पर तद्भावनिक्षेपं कर्मागमसंवरहेतुरूपमेवाश्रित्य ज्ञेय, ततश्च 'जे आस्सवा ते परिस्सवा जे परिस्सवा ते आस्सवे'ति वचन स्यादेव योग्यं, तत्त्वतोऽपि यान्येव गुणस्थानेष्वारोहस्थानानि तान्येव संक्लिश्यमानस्यावतरणस्थानानीति 'सव्वस्स चेव निंदे'-त्यादीनि कर्मागमनकारणान्येव, न तेष्वेकमपि संवरकारणमस्ति, ततस्त्यागोऽस्य धार्मिकाणां योग्य एव, लोकविरुद्धत्वेन त्याग-स्तेषां लोकेष्वपि स्वस्य करुणापरत्वं द्योतयितुं, यत आश्रवरूपा-ण्यप्येतानि आचर्यमाणानि दृष्ट्वा लोका आर्हतशासनानुगामिन एते इति कृत्वा शासनस्यावर्णं कुर्युः, तल्लोकविरुद्धानुष्ठातृ-भ्योऽपि परममध्यपद प्रवचननिन्दारूपमाचर्य दुर्लभबोधिका एव स्युः, अज्ञानान्धा हि अनुष्ठातॄणा नानुष्ठानानामधमतां विदन्ति विचारयन्ति वदन्ति वा, किन्तु अनुष्ठातारोऽननुकूला यदा स्युस्तदा तेषां देशकान् तच्छासन च निन्दन्ति, कृत्वा चैव भवन्ति तेऽनन्तससारिणो दुर्लभबोधिकाश्चेति, लोकानां न स्यादन-न्तसंसारिता दुर्लभबोधिकता चेति विचिन्त्य तेषां 'सव्वस्स चेव निंदे'त्यादीनां विधीयते त्यागो लोकविरुद्धत्यागनाम्ना तेषामुप-कारस्य प्राधान्य स्वकर्मबन्धादपि तेषामुपरि भावानुकम्पाया प्रवाहप्रवृत्तत्वादिति । अत एव जुगुप्सितपिंडत्यागप्रच्छन्नभोग-ह्रीप्रभृतिप्रत्ययिकवस्त्रादिधारणादीनि शासनधुर्यैरादिष्टानीति ॥

प्र० १०३३–ननु भगवतामर्हतां वीतरागत्वेनाकर्तृकत्वेऽपि किं तत्प्रार्थनया स्यादीप्सितानां सिद्धिरिति, स्याच्चेत् सयमतप-सोरानर्थक्य तत्प्रार्थनयैव तयो सिद्धे, उच्यतेऽपि च कैश्चि-द्यदुत-प्रार्थनयैव लप्स्यामहेऽपवर्गमिति विहाय सर्वाण्यपराणि कष्टानुष्ठानानि तत्परैरेव मुमुक्षुभिर्भाव्यमिति, न चेत् सिद्धि कथं 'होउ ममं तुहप्पभावओ भयव'मित्यादीनां प्रार्थनं तदर्थं च तृतीय प्रणिधानमिति ? चेत् ।

उ०–सत्यं, प्रार्थनया केवलया नैव काचित्परमपदप्रवणा-ऽर्थसिद्धिरिति सयमतपसोर्न कथञ्चनापि निरर्थका, परमध्य-वसायजन्यैव शुभाशुभकर्मणामादानक्षयौ, ततः परमपुरुषविषय-कपरमादर परमशुभाध्यवसायहेतुरिति कृत्वा तत्तन्नि श्रेयस-हेतूनां सिद्धेः, प्रार्थनाद्वारेणाध्यवसायानां तथाविधा शुद्धिर्वृद्धि-श्चोत्पाद्यते, भवन्ति च तेभ्यस्तादृशेभ्य इष्टसाधनानां सम्पत्ति-

रितिप्रविधानेन तृतीयेम भगवतां पार्श्वे भयनिर्वदादीनामपव गेहेतुनां प्रायनमावश्यकमेव, मवरमप्रमत्तावस्थाया प्रागेव सा स्यात्प्रमग्नुत्विमवाप्त्मिथ्यात्मिका चेति, प्रायनाचास्मिपेक्षया संयमतपमारनास्वरमतामिति ॥

प्र० १०३४–ननु श्रीदेवसावकेऽत्राप्रमे ज्ञानस्य मेदाख्याने 'नाणं पंचविहं पण्णत्तं तजहा–आभिणिबोहियनाण'मित्यायुक्त निरूपणेऽपि च 'आभिणिबोहियनाणपरोक्खं चेत्याद्युक्त पर पश्चात् 'मइपुव्वं जेण सुयं न मइ सुयपुव्वियें'त्यात्रो कथ मति उपर प्रयुक्त इति ? चेत्।

उ०–सत्य प्रस्तुतो मति, स च सर्वानुयोगेषु प्रारम्भम हस्तं, मत सूत्रमुतस्कन्धास्तगततयाभिमतश्च यस्मात् ज्ञानप ञ्चकोत्कीर्तनावसरः स इति मङ्गल महत्त्वं च सम्यग्ज्ञान एव मतिरस्मिन्, मत्यज्ञानं चाभिनिबोधिकमेव, तता आभिनि बोधिकतया सम्यग्ज्ञानमुत्कीर्तित तत एव च 'मतिश्रुताव धया विपर्यय इति तत्रायमूत्रमत्रावश्यकनिर्युक्त्यात्रो च मिथ्याज्ञानस्य विभागे न कथनावकाशः, किञ्च–सम्यग्ज्ञानमाभि निबोधिक श्रुतानुगतमवनिहत्या 'तत्थ आभिणिबोहियमित्याद्यभि

प्राक् परस्परं व्याप्तिर्दर्शिता पर मिथ्यात्वी मतिश्रुतयोर्म्यास्तेर भावात् 'मइपुव्व'मित्याद्विना विघटिता व्याप्तिरिति सुगमभिधा पूर्वापरमयबोध्यावसीयमिति ॥

प्र० १०३५–ननु 'सकषायत्वाज्जीव' इत्यादिसूत्रे किमिति कषायस्यैव महत्व मिथ्यात्वादीनां बन्धहेतुतया स्वीकारात्, किञ्च–ईर्यापथो बन्ध केवलयोगमत्यय एव चेति चेत्।

उ०–सत्य, मिथ्यात्वाविरतिप्रमादाः कषायैरविनाभाविन एव बन्धस्य तारतम्यं तेष्वपि कषायतारतम्यानुसारेणेति युक्त कषायग्रहण, ईर्यापथे चागमो भवति कर्मपुद्गलानां, एर्व द्वितीये समये एव वेदनात् तृतीये चाकर्मनामवमाम्न स्थितिबन्ध इति अत एव बन्धभेदे स्थितौ 'शेषाणामन्तर्मुहूर्त'मिति, अन्यथा सामयिक्यपि स्थितिर्वाच्या स्यादिति ॥

प्र० १०३६–ननु ज्ञानावरणीयादि कर्माष्टप्रकारं कार्मण च शरीरमित्यते द्वे भिन्ने भिन्नवर्गणाके न वा ? भिन्ने चेत् कथ भिन्नत्व भिन्नवर्गणात्वं चेत् कस्य वर्गणेति चेत् ?।

उ०–मिथ्यात्वादिभिर्हेतुभिर्जीवेनात्मना सहायस्पिण्डव्यापेन यानि सप्ताष्टप्रकाराणि प्रकृतिभेदभिन्नानि कर्मवर्गणाया पुद्गल

लजातानि निबध्यन्ते यानि तानि कर्मेत्युच्यते, कार्मणशरीरं तु तन्नामककर्मप्रकृतेरुदयेन ये तज्जातीया कायपुद्गला गृह्यन्ते तथाविधशरीरतयैव संघात्यन्ते बध्यन्ते च स्वजातीयेन परजातीयैश्चौदारिकादिभिस्तत्कार्मणशरीरतयोच्यते इति भिन्ने ते द्वे अपि, वर्गणा तु द्वयोरप्येकैव पर कार्मणशरीरतया परिणम्यमाना कर्मवर्गणा पुद्गलास्तथाविधा येऽष्टानां प्रकाराणां कर्माणूनां बीजमिवाङ्कुराणां प्रसवसमर्था बदरादीनां कुण्डमिव चाधारभूता वा, तत एकवर्गणाप्रभवत्वेऽपि भिन्नतेदृशी तयोरिति, कार्मण ह्यपूर्वगुणस्य षष्ठांशे बन्धनाद्यवच्छिद्यते कर्मणो बन्धस्तु सयोग्यन्त्ये व्यवच्छिद्यते, एतद्वैषम्यमपि स्पष्टतया भेदमाख्याति, किञ्च–'ज वेयइ त बज्झइ'तिवचनात् 'कर्मत एव कर्मण स्वकृतस्ये'तिवचनाच्च कर्म अपरकर्मबन्धे उपयुज्यते न तु कार्मणं, अत एव कार्मणस्य बन्धेऽपूर्वे व्युच्छिन्नेऽपि यावत्सयोगिनं बन्धः कर्मण, न च सुखदुःखयोरुपभोगेऽपि कार्मणमुपयुज्यते ताभ्यां सह तस्य समानव्याप्त्यभावात् कर्मणोऽभावे तु निष्कर्मणां न स्त एव सुखदुःखे इत्यत्र शङ्कावकाश क? कर्मणां बन्धोदयनिर्जरासु कर्माण्यानन्तर्येण, पारम्पर्येण वा भवेयुः कारणानि कार्मण त्वन्तर्गडुप्रायमिति सर्वमेतत् तयोर्भिन्नत्वायालमेव, किञ्च–कार्मण हि शरीरमनादिसम्बद्धमेव, तच्च तथा तथाप्रकारेण शरीररूपेण परिणमति येनाशेषाणां कर्मणां सहावस्थानमात्मनि सम्पद्यते नवीनानि च कर्माणि तत्सहचरितोत्थेन योगेनापद्यन्ते च, कार्मण ह्युत्कृष्टतो विंशतिसागरस्थितिकमिति, परेषां सप्तत्यादिकोटीकोटीसागरस्थितिकानां कर्मणां कारणभूतमाधारभूतं च, ध्वनिभाषयोश्च यथैकभाषावर्गणामूलत्वेऽपि जातिभेद स्तथा कर्मकार्मणयोरप्येकवर्गणाप्रभवत्वेऽपि जातिभेदे कोऽपि न विरोध इति ॥

प्र० १०३७–ननु 'आद्ये परोक्ष'मितिवत् आद्यानामन्तरायस्य चेत्येव वाच्यं स्यात् किमर्थमादितस्तिसृणामिति ? चेत् ।

उ०–सत्यं, 'आद्ये परोक्ष'मिति सूत्रं 'मतिश्रुतावधी'त्यादिसूत्रादनन्तरमिति तत्रानन्तरस्यैव विधिर्वेत्यादिन्यायात् ज्ञानानामुपस्थानमस्ति तत आद्ये इति आद्ययोर्द्वयोर्ग्रहणार्थ युक्तं, अत्र त्वनन्तरं 'दानादीना'मितिसूत्रस्य सद्भावात् दानादित्रिकस्य ग्रहणं स्यात्प्रकृतिबन्धश्चात्राद्य इतिशब्देन प्राङ्निर्दिष्ट न तु स्वशब्देन, अतः प्रकृतिस्थितीतिसूत्रानुसारेण तिसृणां प्रकृ-

वीनां महत्त्वार्पणमारोपितमितिवत्पर्यायमिति, तथा ज्ञानदर्शनावरणवेदनीयान्तरायाणां मूलप्रकृतीनामिति कथ्यमाने सामञ्जस्यं घटेत ॥

प्र० १०३८-ननु 'तदिन्द्रियानिन्द्रियनिमित्त'मिति मतिज्ञानस्य क्षयोपशम कथं नोक्तः ? सकलस्य मतेर्निमित्तमिति चेत्।

उ०-सत्यं, मूलं हीदं मतेर्निमित्तमन्यात्तु मभूर्तं, भेदाभ्याम न सर्वसाधारण्यो हेतुर्नोपयुज्यते परस्परविनाभाविनो हि भेदा यतः, किञ्च-क्षयोपशमोऽप्युच्यमान इन्द्रियादिभेदानेव पातयन् अन्यथा लब्धीन्द्रियं क्षयोपशम' 'लब्ध्युपयोगौ भावेन्द्रिय'मिति वचनात् तत आगत एव क्षयोपशम इन्द्रियादिपदम् लब्धिरूपत्वात् तस्य तदन्तरमेवाप्यागमाभावादिति ॥

प्र०-१०३९-ननु दशमाचारङ्गस्य पासस्त्यमुपस्थापि यथ-ष्टमा कथं पृथगुक्तौ मनाग्नुरागसद्गुणोत्कीर्तनप्रमोदोपचार पापमेवैव भारतस्य भवतीति सद्गुणप्रशंसा गणार्थिनिति चेत्।

उ०-सत्यं परं पासत्थस्यान्यगीन सद्गुणोत्कीर्तन सद्गुणिनो पुरत एव तथा सद्गुणोत्कीर्तनमर्थं परगुणपूजा तु परस्य पुरतः मतो गुणानां या कीर्तना महासाधर्म्यं क्रियते सा क्षेपेति मिथ्या सा तत इति ॥

प्र० १०४०-ननु केचिदुद्दिश्य पठुत-ये स्वतीर्थ्याः पर तीर्थ्या वा मास भद्रयन्ति तेषां सर्वेषां सकामैव निर्जरा भवतीति तत्कि सत्यमुतास्त्यपेति ? चेत् ।

उ०-न सत्यं, यतः सम्यक्त्ववतोऽप्यनुपयुक्तत्वे[illegible]दीनां नमस्कारोऽपि निर्जराविकल इति द्रव्यनमस्कारत्वात्सम्यक्-पयुक्त, किञ्च-अनुपयुक्तस्य हि सर्वानुष्ठानं द्रव्यमात्रत्वात् शुभकर्मनिर्जराफलशून्यमिति श्रीहारिभद्रीयवृत्त्यादिवचनात् सम्यक्त्वानुपयुक्तस्यानुष्ठानमफलमेव तथाविधशुभस्याभावात् सकामनिर्जराया असम्भवस्यत्वादिति ॥

प्र० १०४१-ननु 'नाणकिरियाहिं मोक्खो'त्ति 'सम्यग्दर्शनज्ञान[illegible]' इति 'सम्यग्दर्शनशुद्धं यो ज्ञान'मिति नार्थेऽपि दसण-मी'ति 'नाणमायारो त्ती 'नाणं आयार मयं गुणे' इत्यादिदूष्यमाणं यथानं [illegible]मिति ? चेत् ।

उ०-सर्वेष्वेषु पदेषु ज्ञानशब्देन श्रुतमेव ग्राह्यं, सम्यग्दर्शने हि श्रुतज्ञानस्यैव मोक्षार्थं 'पढमं नाणं तओ दया' इति वचनात् स्वामिगुरु' गुणता श्रुतस्यैव मतिर्मन्यपाभुता मनःपर्यायकेवले तु गुणात्मक एव अवधिरपि श्रुतगुणसहचरित एवेति

सर्वत्र ज्ञानशब्द' श्रुतज्ञानवाचक इति ॥

प्र० १०४२-ननु 'सम्यग्दर्शनज्ञानचारित्राणि मोक्षमार्ग' इत्यत्र सम्यग्ज्ञानशब्देन कतमन्मत्यादीनां ज्ञान वाच्यमिति ? चेत्।

उ०-सम्यग्दर्शनप्रभावजन्यस्य समीचीनत्वस्य सम्यग्दर्शनमादावुक्त्वा सूचनात् श्रुतमेव तत्, 'मतिश्रुतावधयो विपर्ययश्च'ति तु तेषामज्ञानत्वमपीतिदर्शनार्थं सदसतोरविशेषादिति हेतुना परिगृहीतभेदादेव तथोक्तिर्न मिथ्यात्वादिति, तथा च न कोपि सम्यक् परिगृहीतो विभङ्गवानितरो चेतर इति मतिरपि समीचीना समीचीनश्रुतवत एवेति, एव च सम्यग्दर्शनकारिता शुद्धिरिति तत्तस्य कारण, तत एव च प्रागुक्तमिति ॥

प्र० १०४३-ननु स्वाम्यपेक्षया द्वादशाङ्गमपि प्रवचन सम्यग्दृशां सम्यग्ज्ञान मिथ्यादृशां च मिथ्याज्ञानमिति सत्यपि सामान्ये व्याख्याने कथ 'चउदस दस य अभिन्ने' इत्युक्त्वा सद्दशमपूर्वान्त्यानि चत्वारि पूर्वाणि सम्यग्ज्ञानमेवेत्युद्घुष्यते इति चेत्।

उ०-सत्यं, मिथ्यादृशश्चेद् गृह्णीयुस्तानि स्यादेव मिथ्याज्ञानमिति, पर स एव प्रभावस्तेषां यदुत-न मिथ्यादृश परिगृह्णन्ति, न च गृहीतान्यपि मिथ्यात्वपरिणतात्मनिष्ठानीति तानि सम्यग्ज्ञानरूपाणीत्युच्यन्त इति ॥

प्र० १०४४-ननु भाष्यकारा भगवन्तो जिनो क्षमाश्रमणाः गुणाद् व्याख्यातवन्तः। यानका अपि गुणगणालङ्कृता आचार्या अपि तत्समेऽपि गुणादेव प्राप्ता इति वदन्ति, तथा किमिति श्रीहरिभद्रसूरयो ग्रन्थकारेणोपाध्याया उक्ता इति वदन्तीति चेत्।

उ०-उपाध्यायानां सूत्रव्याख्यानाभ्यासाय तथा श्रीहरिभद्रसूरिभिर्योजितमिति ॥

प्र० १०४५-ननु जिनदेवतायाः मृगमृगीविदारणसमानाने मिते किमितिसम्यक्त्वानाप्यपरकर्त्तव्यानि यादृशानां प्रमाणान्येन अवनीत्या या समर्थितं श्रीहरिभद्रसूरिभिः शास्त्रवार्तासमुच्चयादिषु किमिति इति ? चेत्।

उ०-सत्य, तु गतां मध्यमकृतानां च परिषदि जिनागम सिद्धान्तस्वरूपेण प्रकारेणान्ययूथिकशास्त्रादिकमनपेक्ष्यैव प्रकाशनं, तत्र नैयायिकसांख्यबौद्धादिषु विस्तरेण कृतमेव, परं प्रायः युक्तिप्रधानायाः परिषदि चारित्रीगणिनामन्यापेन ज्ञिनमुक्ते. सत्यात्तत्त्वयूथिकमतानां जैनप्रक्रियया साङ्ख्यदर्शनं न

पापाद्धरं सम्प्रगति येन व्यतिकरं श्रीहरिभद्रसूरिपादा एव कर्त्तारमिति गवाक्ष्ये यत्र केषांचिदाग्रहः । तत्र तस्यापि स्फुरत् मिथ्यादिभिर्वाक्यमवन्येदिति, किञ्च-सर्वेषामपि कुधर्मागमानां मूलं जैनं वचः, सर्वप्रवादमूलं'ति मूळ सर्वकुधर्माणा'मितिवचनात्र तत्र तस्या कुधर्माणां सम्यक् सम्भवमूलवचनानां स्याम्पत्वं तत्त्वमिति न मिथ्यावादपारम्पर्येणोऽपि भवति ॥

प्र० १०५६–ननु 'औपशमिकक्षायिकौ भावौ मिश्रश्चे'त्यत्र तत्त्वार्थसूत्रे किमिति क्षायोपशमिकाख्यो भावो मिश्रभेदकल्पनया मिश्रशब्देन संयोगिकस्य भावस्य ग्रहणं ? संयोगाभावस्तु नैकेषां मध्यमाद्यन्तेष्वे समस्येव सान्निपातिका, न च तथाख्या इति चेत् ।

उ०–सत्य, येऽन्ये द्वित्रिसंयोगादयः सान्निपातिकास्ते स्वतन्त्रैर्हेतुभिः स्वतन्त्रतयास्यया आश्रयमात्रसंयोगात्सम्पृक्ता, न च कार्यमन्यस्वतन्त्रं तत्रा अत्र तु मिश्रशब्देनोच्यमानो क्षयोपशमौ हेतू आत्मनापि स भावो मिश्रतयैवानुभूयते इति स्वतन्त्रभावतया संयोगोऽपि क्षयोपशमो मिश्रशब्देनास्य इति ॥

प्र० १०५७–ननु मिश्रशब्देनात्र क्षायोपशमिका भावा विवक्ष्यते न च तदुक्त क्षयोपशमयोरुभयो कारणत्वात् क्षयोपशमाभ्यां निर्वृत्त इति क्षायोपशमिक इतिव्युत्पादनात्, तथा च कारणद्वय न तु भावद्वयं, तथात्वे तु क्षायिकौपशमिकेति नामभावात् तत्कथमत्र भावस्य मिश्रतेति ? चेत् ।

उ०–सत्यं यथा हि सर्पोपशमे प्रदेशोदयकारणे मिश्रत्वात् सत्तागतानामपि मिश्रीभावपरिणमनात्कार्यरूपायामपि मिश्रत्वात् भावस्यापि मिश्रता युक्तैव, अत एव 'मिस्सीभावपरिणयं वेयंतं खओवसम'मिति भाष्य पातस्यानिवमाऽपि तथा चैव नावैव गतकाले स्थित्यादीनां वृद्धिभावा इति ॥

प्र० १०५८ ननु श्रीमावश्यकनिर्युक्तिव्यानधर्मकथादिषु जिननामहेतुतया वात्सल्यादीनि विंशति स्थानकानि प्रोक्तानि येन च क्रमेण प्रोक्तानि तदुभयमपि किं तत्त्वार्थसूत्रकारैर्विपर्यस्तमिति ? चेत् ।

उ०–सत्यं परं तत्त्वार्थस्य कर्तारो हि भगवत्प्रवचनसंग्रहपरा सर्वपारमेश्वरपदा प्रति युक्त्यनुपपततया संक्षिप्य चाभिधाने, सर्वमेवतत्र समाप्ते इति भाष्यमुख्या सूचितम् ॥

प्र० १०५९–ननु 'मतिश्रुतावधयो (त्रापिंमगा) विपर्य-

यश्चे'त्यत्र सूत्रे चकारः किमर्थः ? यत प्रागित' एकादीनीतिसूत्रे न च तत्समुच्चयोऽत्र विवक्ष्यते, अनुक्तसमुच्चयार्थश्चेत् न भाष्ये वृत्तिद्वये तत्समुच्चयनं किमिति न निर्दिष्टमिति ? चेत्।

उ०-सत्य, प्राक् तावत् एकादीनीनिसूत्रेण यथा मतिश्रुतादीनि छाद्मस्थिकानि ज्ञानानि न युगपद्वृत्तीनि तथा मत्यादीन्यज्ञानान्यप्ययुगपद्वृत्तीन्येवेति सूच्यते चकारेण, तथा च पूर्वसूत्रसूचितस्यायुगपदुपयोगार्थस्य चकारेण सूत्रण अनुक्तिश्च वृत्तिग्रन्थेषु मत्यादिज्ञानसमानत्वात् अन्यथेन्द्रियानिन्द्रियहेत्वादीन्यपि वाच्यानि भवेयुरिति, अन्यच्चानुक्तस्यापि समुच्चायनेऽयं यतो यथारूपाणि मत्यादीनि त्रीणि ज्ञानानि तथारूपाण्येवाज्ञानान्यपि परं नैकाश्रयाण्येतानि किन्तु ज्ञानानि चेत् ज्ञानान्येव त्रीण्यपि अज्ञानानि चेदज्ञानानि त्रिण्यपीत्यधिकरणपृथक्त्वस्य नियमात् नोक्तानि समुच्चिततयात था चाप्यर्थश्चकारस्तदा ग्राह्य', एव च विपर्ययाण्यप्येतानि त्रीणि विपरीतदृष्टौ सत्यां ज्ञानसमानहेतुकादीनीति फलितोऽर्थ इति ॥

प्र० १०५०-ननु श्रीहारिभद्रीये तत्त्वार्थ 'मतिश्रुताविभंगा विपर्ययश्चे'ति सूत्रं यत् तत्राविभंगशब्द कुत पठितः?, यतो न प्रागिन अविभंगज्ञानस्य स्वरूपादि किञ्चिदप्युक्तमिति चेत्।

उ०-सत्य, वाचका हि पारमर्षानुसारिणः, पारमर्षे च न कुत्रापि मत्यज्ञानादिवदवध्यज्ञानमिति प्रयुक्तं, न च कोऽप्यन्य शब्दोऽवधेर्विपर्ययवाचकतयोद्दिष्ट किन्तु विभंग इत्येवावध्यज्ञानं वक्तु निर्दिष्ट शब्द, अत एव भाष्य उक्तं अवधेर्विपर्ययो विभंग इत्युच्यते इति, ततश्चैतावत् सिद्धं यदुत-मत्यज्ञानादिवदवधेर्विपर्यये वाच्ये विभंगशब्दो वाच्य', विभंगस्य विपर्ययता च ऋजुतया यादृशी अविभंगशब्देन न तादृश्यवधिशब्देनेति, भगवद्भि श्रीहरिभद्रसूरिभिरुपलब्धो 'मतिश्रुताविभंगा' इत्येव पाठो रम्य', पर अविभंगोऽवधिरिति चेत् स्याद् भाष्यं विशेषत सुस्थमिति ॥

प्र० १०५१-ननु 'सर्वद्रव्यपर्यायेषु केवलस्ये'त्युक्त्वा परत किमि'त्येकादीनि भाज्यानी'त्यादिसूत्रं शरीरप्रकरणवत् 'तदादीनी'त्यस्यैव युक्तत्वाद्, यतो विहाय केवलं न मत्यादिषु एकमेकत्र भवति ज्ञानमिति चेत्।

उ०-सत्यं, प्राक् तावत् सूरयः श्रुतज्ञानमंगप्रविष्टादिकमतीन्द्रियार्थदर्शिदर्शितसिद्धान्ताधीतिपूर्वकप्रतीतिरूपं मन्यन्ते

नासग्रहणादिभेदं, ततश्च यथा जगति मतिज्ञानवतो श्रुतज्ञानादित्वं, ततश्च यथा केवलज्ञानं केवलं भवति तथा मतिज्ञानमपि केवलं भवत्येव ततश्च केवलस्यैकाकिताया अभाव 'तदादीनी'त्युच्यमानं न घटामियर्ति, अन्यच्चास्ति विप्रतिपत्तिरपि मत्यादीनां केवलज्ञानेन सहावस्थाने इति तस्या अपि संग्रह तदादीनीति सूत्रे न भवेद् ॥

प्र० १०५२–ननु मत्यादीनां यथाभूतता तत्तदावरणीये तदा केवलज्ञानावरणीयक्षये क्षायिकतया यथा केवलस्याविर्भाव स्तथा तत्तदावरणीयक्षये कथं न मत्यादीनां क्षायिकता कथं वा तत्तदावरणीयानां क्षयोपशमे क्षायोपशमिकमत्यादित्वम् न केवलज्ञानावरणीयादीनां क्षयोपशमे शुभानां वा तयोत्पन्नानां क्षायोपशमिकत्वेति ? चेत् ।

उ०–सत्यं, प्रभु तावदात्मा उपयोगस्वभाव-, उपयोगश्च यथावस्थितं केवलज्ञानं केवलदर्शनं चेत्युभयं, यदा चेन्द्रियादिप्रयोगयुज्यते आत्मा तदा ते तदंशा मत्यादिज्ञानतया चक्षुरादिदर्शनतया चोच्यन्ते तयोरप्यंशानां ये प्रतिबन्धकास्ते मत्याद्यावरणीयनयोच्यन्ते, ततश्च यथाऽऽत्मा रूपकांशाभूताः न चाणका रूपका न चाणके रूपकाः तद्वद् यावदंशानामुपयुक्ता न तावत्सम्पूर्णोऽवयवी सम्पूर्णे चावयविनि नांशास्ता तद्वच्च न मत्यादिषु केवलं न च केवले ते इति, किंच–न मत्याद्य सर्वविषयपरिच्छेदकास्तन्निमित्तानामिन्द्रियाणामतथात्वात्, अत एव न सर्वधर्मग्राहका अपि, केवलं तु सम्पूर्णोपयोगस्वभाव त्वदात्मनो नांशेष्वप्युच्यते एवं मत्यादीनां सर्वविषयकसर्वधर्मयुक्तत्वोपयोगाभावाच्च क्षायिकता न घातकत्वात् केवलस्य क्षायोपशमिकता, अंशप्रतिबन्धकास्तु सम्पूर्णोपयोगे न भवन्त्येवेति क्षयो मत्याद्यावरणीयादीनामिति, तत्तदंशाभोगेन देशव्यापका मत्याद्य केवलं तु स्वभावेनेति तत्र चोपयोगशब्दो नाभोगपूर्वकोपयोगवाचकः किन्तूपमार्थे न उपयोग स्वोपयोग इति, ततश्च नोपयोगे स्वभावो न च स्वभावे उपयोग इति क्षायिकक्षायोपशमिकव्यवस्था प्राप्यतमेवेति ॥

प्र० १०५३–ननु तत कथं इत्येवावगता गतार्थत्व किमिति तत्कृत कथाविभाग' इति? चेत् ॥

उ०–सत्यं, सूत्रोक्तवतिधर्मप्रमाणेन हेयो सुखादिहेतुतया च लोकानुभावावारो व्याप्तिरूपाणामिति तत्कृत

इत्यनेन ज्ञाप्यते नैकरूपेण स इति च कालविभाग इत्यनेन ज्ञाप्यते, किञ्च–ये कालस्य द्रव्यतामभ्युपगच्छन्ति तेषां मतेन चारात् कालविभागस्य ज्ञापनमेव वैकल्पिकं, कालस्य द्रव्यत्वं तु द्रव्यलक्षणसूत्रानन्तरं 'कालश्चेत्येके' इति सूत्रेण स्पष्टमेव ॥

प्र० १०५४ – ननु विंशतौ स्थानकेषु जिननामहेतुतया वर्ण्यमानेषु ये परमेष्ठिपदेषु पञ्चसु नमस्कार्यतया सिद्धान्तार्पकत्वेन सिद्धा उपाध्यायास्ते कथ नोच्यन्ते ? इति चेत् ।

उ०–सत्यं, तत्र हि चतुर्थ गुरुपद यत्तत्रैवोपाध्यायानां समावेशाद्, यत आहुर्भाष्यकारा–'धम्मोवदेसदिक्खावओवदेसदिसवायगा गुरवो । पत्थेव उवज्झाओ गहिओ सुयवायणायरिओ' ॥ १ ॥ त्तिवचनाच्चास्मात् धर्माचार्य प्रव्राजकाचार्य उपस्थापनाचार्य श्रुतोद्देशकाचार्यो दिगाचार्य इति यथा पचाचार्या लभ्यन्ते गुरुपदे तथोपाध्यायोऽपि श्रुतोद्देशकत्वादिना लभ्यत एवेति पृथग्नोक्त, अत एव च सूत्रेषु बहुधा आचार्योपाध्यायमित्येकवद्भावेन कथ्यते इति चतुर्थे गुरुपदे आचार्यवदुपाध्यायोऽप्युक्त एवेति॥

प्र० १०५५–ननु 'अरिहंतेसु य राओ, राओ साहूसु बंभयारीसु । एस पसत्थो राओ'त्युद्घुष्यते, पर स कतिविध इति तु नोच्यते, तत स राग' किंविध इति ? चेत् ।

उ०–भक्तपरिज्ञायां श्रीजिनशासने रागकरणमुपदिशद्भि पूज्यै भावानुरागः प्रेमानुराग सुगुणानुरागः धर्मानुराग इत्येतेषां रागाणां चतुर्णां करणमुपदिष्टमिति, श्रीअर्हदादिष्वप्येतेषां रागाणां करणं प्रशस्तरागतयाऽत्रसेयमिति, सर्वोऽप्ययोऽत्रानुरागभेदेऽवतारणीयो, विंशतौ स्थानकेषु वात्सल्यस्यात्र स्थानतयोल्लेखात्, वात्सल्य चानुरागसद्गुणोत्कीर्तनप्रमोदोपचारयोगैः पञ्चधोच्यते इति ॥

प्र० १०५६–ननु रूपिण पुद्गला इत्यत्रोभयावधारणेन पुद्गला रूपिण एवेति रूपरसगन्धस्पर्शत्वनियतमेव च रूपित्वमित्याख्याने च रूपरसगन्धस्पर्शयुक्ता पुद्गला इति गतार्थं तत्किमर्थं तदिति ? चेत् ।

उ०–प्राक् तावत् रूपादिमत्त्वं रूपित्व भाष्यकृद्दर्शितं परिभाषिकं च, शाब्दस्त्वर्थ' नीलादिरूपत्वं प्राकरणिकश्चार्थे नारूपा धर्माद्यस्तिकायवद् पुद्गला इति चतुर्णां सर्वपुद्गलानुगतत्वाय रूपादीनामुपकारदर्शनाय च पृथग्विपर्यैरिति योग्यमेव 'स्पर्श'त्यादिसूत्रमिति ॥

प्र० १०५७–ननु 'नित्यं सत्त्वमसत्त्वं वाऽहेतोरन्यानपेक्ष-

प्राप्तिविधायात् भवतु धर्माधर्माकाशास्तिकायप्रदेशानां स्वरमनादि समावस्थानकृतो बन्धोऽनादिः, परमात्मप्रदेशानां प्रदीपवत्संहारविसर्गसम्भवाद् नित्यो बन्धः, अनित्ये च तस्मिन् किं कारणमिति? वाच्य सकारणत्वनियमादनित्यत्वमिति चेत्।

उ०–सत्यं, संसारी हि जीवः काययोगाधीन इति काययोगमाश्रित्य संहारविसर्गौ आत्मप्रदेशानां यथा तथा बन्धोऽपि योगाधीनः, समुद्घातेऽपि मिश्रौदारिकयोगसमय एव बन्धवियोगाभावेति भाष्युक्त्या क्रियमाणः बन्धोऽस्ति ॥

प्र० १०५८–ननु 'बन्धसौक्ष्म्ये'तिसूत्रेण कथं पुद्गलानामेव बन्धसौक्ष्म्ययोः समाख्यातौ, यतो धर्माधर्मास्तिकायप्रदेशानामप्यस्ति बन्धः आत्मप्रदेशानां तु संहारविसर्गोभयभावात् सवियोगोऽपि बन्धो विधेय एव इन्द्रियागम्यत्वरूपं सौक्ष्म्यं धर्मादिष्वस्त्येव मत इति चेत्।

उ०–सत्यं, 'स्निग्धरूक्षत्वाद् बन्ध' इतिसूत्रोक्तो बन्धः पुद्गलानामेव नापरेषां, सौक्ष्म्यं चाकाशप्रदेशाधिकप्रदेशापगाहत्वरूपं तथा नेपथ्येन पुद्गलानामेव न परेषां, आत्मनां तथावगाहोऽपि योगपुद्गलाधीन एवेति ॥

प्र० १०५९–ननु 'ज्ञानक्रियाभ्यां मोक्ष' इति 'नाणकिरियाहिं मोक्खो' इतिवत् सम्यग्दर्शनज्ञानचारित्रैर्मोक्ष इत्यस्येव कारणकार्यरूपतास्य सुघटत्वे किमिति सम्यग्दर्शनज्ञानचारित्राणि मोक्षमार्ग इति सामान्येनाख्यानमिति? चेत्।

उ०–सत्यं, भाष्यसम्बन्धकारिकायां 'नर्ते च मोक्षमार्गाद्धितोपदेशोऽस्ति जगति कृत्स्नेऽस्मिन्' इत्युपक्रम्य 'तस्मात्परमिदमेवेति मोक्षमार्गं प्रवक्ष्यामी'ति च प्रतिज्ञानात्, तेनैवं कृतिसूत्रस्य, अनुपपत्तिर्वैया तत्रत्यानां भाष्यमनभ्युपगम्यानामिति ॥

प्र० १०६०–ननु दशमेऽध्याये 'बन्धहेत्वभावनिर्जराभ्या'मिति सूत्रेण मोक्ष उक्त एव, तत्किमादौ सम्यग्दर्शनेत्यादि, यद्वाऽनेन गतार्थत्वं क्रियते तत्र 'बन्धाभाव'त्यादिसूत्रमिति? चेत्।

उ०–सत्यं व्यवहारनयप्रधानदेशनाया आरम्भ उपयोगाद्यादौ सम्यग्दर्शनेत्यादि निश्चयस्य फलोन्मुखत्वाच्च दशमेऽध्याये बन्धाभावेत्यादिना केवलमेव चारित्रं मोक्षहेतुरिति ज्ञापितमिति ॥

प्र० १०६१–ननु सम्यग्दर्शनेति श्रीदेववाचकैरागमसिद्धान्याभिमितोपकारीणि यत्र ज्ञानमुक्त्वा प्रागागमीयज्ञाना मुख्या प्रमाणताया वाचकजनानुसृत्या वाक्यप्रामाण्यमुचितत्वामनु

प्रेक्ष्य 'त समासओ दुविह'मित्याद्युपक्रान्त, अत एवेन्द्रियप्रत्यक्षस्याप्रधानस्यैकान्तिकपूर्वानिश्चयरूपलक्षणशून्यस्यापि तद्विपरीतरूपान्नोइन्द्रियप्रत्यक्षात्प्राग्निर्देश उपपद्यते, लोकाना नोइन्द्रियप्रत्यक्षाणि त्रीण्यपि व्यवहारगोचराणि न चानुभवास्पदानि किन्तु तथाविधश्रद्धेयाभिमतपुरुषप्रत्ययप्रत्येयानीति, सत्यप्येवविधे स्पष्टे ऊहनीये विचारे श्रोत्रेन्द्रियादिजन्यज्ञानानामादौ विभागे नैव प्रत्यक्षताऽभिहिता पर श्रुताश्रुतनिश्रिततया अवग्रहादितया चेन्द्रियानिन्द्रियज्ञानानां भेदा' परोक्षे आभिनिबोधिके अभिहितास्तत्किमिद विसस्थुल पूर्वापरविरुद्ध चोपदेशनमिति ? चेत् ।

उ० – सत्यं, आचार्या अत्र व्यावहारिकतयेन्द्रियज्ञानानां प्रत्यक्षता नैश्चयिकी तु परोक्षतेति विभक्तवाद कथयन्ति, परमिन्द्रियप्रत्यक्षे नोपात्तं मन न च श्रुताश्रुतावग्रहादिवैशिष्ट्य, ततोऽवगम्यते यद् पुष्टमनोरहितानां यन्मनसो निरपेक्ष तद्धीनं वा यत् श्रोत्रेन्द्रियादिजन्य ज्ञान तदत्र ग्राह्यं, परत्र त्वाभिनिबोधिकशब्देन विशेषणात् सम्यग्दृशामिन्द्रियादिजमश्रुतश्रुतादिभेदं च ज्ञानं वस्तुगत्या ग्राह्यमित्यपि केचित् ॥

प्र० १०६२–ननु भगवत ऋषभदेवस्य जन्मकाले देवेन्द्रा सुरगिरौ महोत्सवं कुर्वन्ति, सनातनश्चैषामेव आचार अतीतानागतवर्त्तमानकालीनानां शक्राणां, पर मनुष्याणां तदा यौगलिकत्वाद् व्यवहारस्य लौकिकस्याप्रवृत्तेस्तन्महसोऽज्ञानात् महोत्सवकृतिर्जाता न वेति ? चेत् ।

उ०–तुट्ठेहिं मिहुणगेहि कयजम्ममहूसवो'त्ति श्रीआदीश्वरजन्मकल्याणकस्तववचनाद् मिथुनकैरपि महोत्सव आदिभगवतो जन्मन कृत एवेति ज्ञायते, कश्चित्कश्चिद् व्यवहारश्च श्रीविमलवाहनात् कुलकरादनुप्रवृत्त एव, हाकारादिनीतीना प्रवृत्तेरित्युचितमेव तज्जन्मकरणवचनमिति, नृपकल्पो नाभिरपि कुलकर इति ॥

प्र० १०६३–ननु जिनपतितिप्रभृतीनां कल्याणकादिषु सुगन्धाम्बुवर्षा क्रियते सा किं मानेति ? चेत् ।

उ०–श्रीसोमसुन्दरसूरिभिः कल्याणकस्तवे चेलक्नोपमा साऽऽख्यातेति वस्त्रार्द्रीकरणमाना सा ज्ञायते इति ॥

प्र० १०६४–ननु भगवता सिद्धानां 'औपशमिकादिभव्यत्वाभावाच्चान्यत्र सम्यक्त्वकेवलज्ञानदर्शनसिद्धत्वेभ्य' इतितत्त्वार्थवचनात् ज्ञानादीनां क्षायिकभावत्वाच्च ज्ञानदर्शनादीनि भवेयु,

पर्ं तर्हि सुखमस्ति न वा ? यतो भगवतां सिद्धानां सुखवेदन कारणभूतं सद्वेदनीय सातावरं तदपि नास्ति, क्षायिकभावेषु च सुखस्य पाठो न विद्यते, न च तस्यावरणीय कर्माभिमन्यते तदन्तरायक्षयोपशमस्यापेक्षयाऽपि सुखस्य न सद्भावो गम्यते न च नि सुखत्वा मुक्तिरिति जैनानामभिमतं, तादृशस्य तु वैशेषिकनैयायिकादेरस्य भावात् तस्य घातका कर्मभावः, न च इन्द्रियमपि पौद्गलिकं सुखं विना तात्त्विकसुखस्याप्यस्ति केनाऽपि विपश्चिता परिहार्यतयाऽभिमन्यत इति सिद्धानाम परममनिष्पन्नं सुखसद्भावो माध्यः, स च कथं केन च रूपेणेति ? मत् ।

३०–सत्यमुक्तं परमविचारितरमणीयमिदं यत प्राहु तावदेतावत्प्रदर्श्यं विचारणीयमिदं–यथाऽऽत्मनो ज्ञानदर्शन-स्वभावा इन्द्रियाणा विषयाणाञ्च सामग्रीमामुत्पत्तौ सहायका बाधका नाम तु ज्ञानदर्शनस्वभावाः, ज्ञानादिस्वभावास्तु आत्मनः, तथैव देवगुरुशास्त्राणि धर्मे मदकः सम्यक्त्वचारित्रादीनामुत्पत्तौ चात्मनां सहायका न तु ते सम्यक्त्वादिगुणात्मका, तथैवापि स्पर्शाद्या इन्द्रियविषया ये ते आत्मनां परमस्वभाव सहा-

यकाः विपर्यासका वा, यथा च जीवानां सम्यक्त्वमोहनीय-पुद्गलाः तत्त्वप्रीतिप्रत्ययावरणादिषु सहायकारिणो मिथ्यात्वादि पुद्गलाश्च विपर्यासकारिणः तथाऽत्रापि इमाः स्पर्शाद्या आत्मनां सुखस्वभावस्य वेदने सहकारिणः अभिमताः स्पर्शाद्याश्चात्मनां सुखस्वभाव विपर्यास्य दुःखरूपं विपर्यस्तवेदनं कुर्वन्ति सुखदुःख योर्वेदनस्वभावस्त्वात्मनामेव, नहि जगति कोऽपि तादृशोऽस्ति विहत्यात्मनो यो वेदनस्वभावः स्यादिति न चैकोऽपि संसारे ऽनादिमूर्तात्मा यत्र जीवः सुखं दुःखं वा न वेदितपूर्वः, न चात्मनो देशतः सुखस्य दुःखस्य वेदनं किन्तु सर्वात्मनैव यथा च जीवः स्वभावेनैवैकोपयोगस्तथैव स्वभावेनैव जीवः सुख-दुःखान्यतरवेदन एव, वेदनयोरुभयोर्भावतिरोभावयोरभावाच्च शक्ति-व्यक्तिरूपते न चावरणावार्यताकल्पनाऽपि यथा चेन्द्रियाणि न ज्ञानादिकं प्रतिपद्यन्ते न च स्वभावदेशापादेशादिग्गगनमविषयं च परिच्छेद्यमस्ति तद्वत् सातवेदनीयमपि सुखस्वरूपं प्रत्यात्म-नस्तस्यावरोधं न विदधाति न च स्वजन्यसुखव्यतिरिक्तं सुखमनुभवितुं ददाति, गते तु तस्मिन्नपि सातासाते आत्मा ज्ञानावरणादीनि आत्मा ज्ञानादीनिव निरुपधि निरुपमं स्वस्य सुख

'सिद्धाण सुहो रासी' इत्यादि चोच्यते ॥

प्र० १०६५–ननु ये केवलिन समुद्घातं कुर्वन्ति ते कदा तु कुर्वन्ति ? प्रागावश्यकात् पश्चाद्वेति चेत् ।

प्र० उ०–मोक्षप्राप्ते प्रागन्तर्मुहूर्त्तायुष्का एव केवलिन समुद्घात कुर्वन्ति, नवरमावश्यककरणेनायोगिगुणे क्षीयमाणानां कर्मणां श्रेणिकरणमावश्यककरणेन क्रियते, कृते च तत्र ये आयुष समधिकतरा वेदनीयादिपुद्गला न क्षेप्स्यमाणकर्मश्रेणौ समेतास्तेषां घातायैव समुद्घातस्य कृतिरावश्यकीति निश्चीयते यदुतान्तर्मुहूर्तावशेषायुष्का एव केवलिन समुद्घातं कुर्वन्ति । केषांचिद्भवेन् मत यत्षण्मासावशेषे आयुषि समुद्घातं समारचन्ति केवलिनस्ते केवलज्ञानस्योत्पत्तेरवसरे समुद्घातस्यावश्यकेतरताविचारेण भ्रान्ता, अत खण्डितमेतत् षण्मासावशेषे आयुषि समुद्घातवादिनां मतं स्पष्टैरेवाक्षरै श्रीविशेषावश्यकादाविति ॥

प्र० १०६६–ननु के केवलिन समुद्घातं कुर्वन्ति अर्वाक् षण्मासायुषि लब्धकेवला अन्ये वा ? केषा च केवलिनां नियमाद् समुद्घातो भवतीति चेत् ।

उ०–श्रृणु, येषां भगवतां केवलिनां अन्तर्मुहूर्तादारभ्य आषड्भ्यो मासेभ्य आयुर्भवति ते नियमात् समुद्घातं कुर्वन्तीति, भगवद्भिरावश्यकचूर्णिकारै 'येऽन्तर्मुहूर्त्तमादि कृत्वा आमासेभ्य षड्भ्य आयुषोऽवशिष्टेभ्य अभ्यन्तरं आविर्भूतकेवलज्ञानपर्याया ते नियमात् समुद्घात कुर्वन्ती'ति सिद्धान्तितमेभिरक्षरैरेतत्, न च वाच्य तर्हि 'य षण्मासाधिकायुष्को, लभते केवलोद्गमं । करोत्यसौ समुद्घातमन्ये कुर्वन्ति वा न वे' ॥ १ ॥ तिगुणस्थानक्रमारोहगतं वचनं 'छम्मासाऊसेसे उप्पन्नं जेसि केवल नाणं। ते नियमसमुग्घाय' त्ति,वचनं कथ नेयमिति, प्राक् तावत् चूर्णिकाराणां प्राबल्यादिदं द्वयमप्यवमन्तव्यमेव बुद्धिमता, षण्मासावशेषे आयुष्यवशिष्यमाणे समुद्घातो भवतीतिवचनवत् यद्वा गाथाया 'सेसे'त्यस्य सम्बद्ध इति कार्योऽर्थ, तथा च तावन्मात्रायुष एव नियमसमुद्घाता इत्यर्थः सम्पद्यते, शेषाश्चाधिकायुष्कास्तिष्ठन्ति, अर्वाक्तनोऽन्तर्मुहूर्त्तरूपोऽवधिस्त्वर्थाद् गम्य इति, क्रमारोहवचनं तु षड्भिर्मासैरधिक षण्मासाधिक, तावन्मानमायुष्कमस्य स षण्मासाधिकायुष्क,

यदा स्वकार्यकालादिकेनायुष्कं सम्यक् षण्मासावशेषेण योगः स्यात् प्रकरणेन चेत् संगम्यते तदा षण्मासावशेषायुष्काः नियमेन समुद्घातकारिणः, अन्ये तदधिकायुष्कास्तु भजनीयाः कृत्वा निर्वान्तीति ॥

प्र० १०१७–ननु केचिदाचार्या मत्यादीनां चतुर्णां छाद्मस्थिकज्ञानानां भास्करोदये तारकाणामिवाभिभूतत्वात्तेषामपि केवलेन सहावस्थानमिच्छन्ति, केचित्तु नहीति च मतमाश्रित्य भावे स्थितमतमेव कुर्वन्तो नेच्छन्त्येव केवल्यवस्थायां मत्यादीनीति, तत्र ये केवलेन सहेच्छन्ति मत्यादीनामवस्थानं तेषां मते मत्यादीनां क्षायोपशमिकत्वात् क्षायिकेण केवलेन सहावस्थानमेव कथं? अन्यच्च केवलज्ञानस्य प्राप्ते प्राक् समये न यथायग्मतिश्रुतधारकाः, अधीतादशाङ्गमात्रामपि केवलमात्रात् अनेकेषां च जीवानामवधिमनःपर्यायाभ्यां रहितानामपि केवलस्य भावात् किं तेषां जीवानां तानि स्युः तानि केचिच्च वा केवलित्वे सत्यपि ज्ञानान्यभिधयेति? चेत् ।

उ०–सर्वं प्राक् तावदिदमवधेयं यतुत–केवलज्ञानस्य प्राप्तिः गच्छायिनामपि ज्ञानावरणानां समूलं क्षय एवेति क्षायोपशमिकावस्थानशङ्का निरवकाशा समस्तसर्वज्ञानावरणक्षया च न केवलिषु ज्ञानानामपि तारतम्यमिति न च वाच्यं तर्हि यथा केवलज्ञानावरणस्य समूलकाषं कषणे सयोगिनि यथा क्षायिकभावेन केवलज्ञानं तथा मत्याद्यावरणानां प्राक् क्षयोपशमभावत्वेन क्षायोपशमिकत्वेऽप्यधुना तेषां समूलकाषं कषणात् सयोगिनि क्षायिकत्वेन वचनमस्त्विति, यतः तत्त्वतः केवलमेकमेव सावरणावरणानवस्थामाश्रित्य मत्यादिज्ञानव्यपदेशं लभते, केवलत्वेन जीवानां स्वस्वरूपत्वमाभाष्यते, अत एवैकोपयोगता जीवस्य मत्यादीनां वारंवारं उपयोगो न तु युगपदिति सहावस्थानपक्षस्तु हाते पक्षाभ्युपायेन समर्थनीय इति, क्षयेऽपि मत्याद्यावरणानामसर्वविषयकत्वात्सर्वपर्यायाव्यापनात्परोक्षस्व भावाभावाच्च न प्रत्यक्षत्वेन क्षायिकत्वेन वा मत्यादीनि चत्वारि ज्ञानानीति ।

प्र० १०१८–ननु श्रीमन्महावीरदेवस्य गणभृत्सु मण्डिकमौर्यपुत्रयोरेकैव माता विजयदेवाख्या पितरौ तु धनदेवमौर्याविति कथ्यते, कथ्यते च धनदेवे मृते सा विजयदेवा मौर्येण गृहे धृता अविरुद्धत्वात्तस्मिन् देशे तस्यां कस्मिन् मृते द्वितीयस्य परपुर्वरणमिति चाद्यन्तकालादृश्यतिपर्युत्साकल्पनात्मादिपूज्यते एवं कथ-

...मितत् मनूच्यते ?, एत. मचित्कस्य धनदेवपुत्रस्य दीक्षाकाले ...गहण्ययांग त्रिपञ्चाशद्वर्षमानः मौर्यपुत्रस्य तु स पञ्चषष्टिमान ...ति, स्पष्ट चैषा पर्यायव्याख्या आवश्यकनिर्युक्तिचूर्णिवृत्त्या- ...दृष्टिरिति चेत् ।

उ०—सत्य, सदृशाभिधानत्वान्माभ्यां निर्युक्तौ सहचारि- ...गा नैकत्रैवाभिधान द्वयो षष्टमाभ्योनिर्देशि तन्मूलोऽयं भ्रम ...ति निश्रीयते, एत न मौर्यपुत्रस्य पञ्चषष्टिवर्षमानत्वेन सर्वम- ...भिगम्यमिति. चूर्णौ तु वीरदेवीत्यभिधानमस्तीति, न च मृते ...परणस्य गन्धोऽपीति ॥

प्र० १०६९—ननु 'सिद्धाणोगाहणा भणिये'ति कथमुच्यते ? ...त अवगाहन्ते-अवष्टभ्नन्ति कर्मवशवर्तिनः प्राणिनोऽस्यामित्य- ...गाहनेत्यस्यार्थमाश्रित्य शरीरमेवावगाहनाशब्देनोच्यते, सिद्धानां ...न शरीरं नैकमपि, सर्वशरीरविप्रहीणत्वात्तेषामिति चेत् ।

उ०— सत्य, नास्त्येव सिद्धानां शरीरं परं नावगाहनाया- ...शरीरमेवार्थः, धर्माधर्मादीन्यरूपिद्रव्याण्यपि प्रतीत्य 'लोकाकाशे- ...वगाढ' इत्यादीनां शतशो वाक्यानां दर्शनात्, अवगाहतेऽस्या- ...तात्त्विकेन विग्रहेण सिद्धानामवस्थानमेव ह्यवगाहना शब्दवाच्य इति, किञ्चान्त्यभवनिर्वर्त्तितशरीरस्थेन शैलेश्या अभ्युपगमात् घनरूपताधिपतेश्चान्त्यशरीरावगाहना त्रिभागोना- वगाहना सिद्धानां तावत्स्वाकाशप्रदेशेष्ववस्थानमिति ॥

प्र० १०७०—ननु जीवानामरूपत्वात्तदवगाहना कथ ? सत्यां च तस्यां किंकृता सेति ? चेत् ।

उ०—सत्य, जीवाः स्वरूपतो रूपवत्त्वाद्यभावादरूपा, परं संसारिणो जीवा अनादित प्रवाहेण तैजसकार्मणवन्त, तदभेदेन च तैजसकार्मणानीति संसारिणस्तदपेक्षया रूपिण इति, न च रूपिणामेवावगाहना भवति, अरूपाणामपि धर्मादिद्रव्याणां लोकाव- गाहत्वात् लोकालोकाकाशयोरप्यवस्थानाकारेण सावगाहत्वात्परं स तैजसकार्मणत्वेऽपि न तदाश्रितोऽवगाह किन्तु भवमाश्रित्य गृहीतयो- रौदारिकवैक्रियोराकारेणैव तद्वृत्तिजीवानामवगाह, अत एवा- न्तरालगतौ जीवानां पूर्वभवदेहमानोऽवगाह, एतच्च सूक्ष्मपन- कजीवत्रिसामयिकमानाया अवधे प्रमाणस्य निरूपणेऽवगाह- नाया ग्रहणात् स्पष्टमेव, तथा च यावद् गत्यन्तरं गत्वा नोत्प- द्यते न च शरीरं बन्धयितुमारभते जीवस्तावत्पूर्वभवदेहाव- गाहन इति प्रतिपत्तव्यमिति, अत एव शास्त्रेषु तत्तद्गतिजा-

स्थायामितानां जीवानां वैक्रियकार्मणशरीरयोरवगाहना पूर्वभवशरीरमाना भवत्यनाहारावस्थायामुपलेति ॥

प्र० १०७१–ननु सिद्धानां पुद्गलानामभावात् किमाधारावगाहनेति ? चेत् ।

उ०–सत्य, सर्वेषां संसारिणां यावद् भाविनि भवे शरीरं न गृह्णाति तावत्पूर्वभवशरीरमानैवावगाहनाऽऽयामपरिणामा भवति, तत इहापि सिद्धानां भगवतां भव्यशरीरस्याग्रहणेऽपि पूर्वभवशरीरमानैवावगाहना मुक्तियुक्ता तृतीयभागोनत्वं तु प्रागेव निष्कम्पनात् प्राप्स्यशरीरस्य शुषिरपूरणेनैव जात, अत एव सिद्धानामित्याख्यात भशरीरा जीवघना इति ॥

प्र० १०७२–ननु यदा केवलिनः केवलिसमुद्घाते लोकस्य पूरणं कुर्वन्ति तदा तु लोकाकाशप्रदेशेषु प्रतिप्रदेशमात्मप्रदेशाभावकल्पना स्यात्, लोकाकाशात्मप्रदेशयोस्तुल्यमानत्वात्परं कदाचिन्न्यूनाधिक्य भवति यदा प्रतिप्रदेशमाकाशस्यात्मप्रदेशानां निवेशः स्यादिति चेत् ।

उ०–समुद्घातं कुर्वन्तः केवलिनः आद्यसमय एव दण्डकरणकाले स्वात्मनोऽष्टौ रुचकप्रदेशान् लोकमध्यगतमध्यरुचकस्याष्टसु प्रदेशेषु स्थापयन्ति, यावच्च समुद्घातं तावत्ते प्रदेशास्तेष्वष्टसु प्रदेशेषु धारयन्तीति समुद्घातकालमानमवस्थानं तेषां तेष्विति ॥

प्र० १०७३ ननु भगवतां स्वलक्षणं वीतरागसर्वज्ञत्वमुक्तजिननामोदयजातप्रातिहार्यचतुस्त्रिंशदतिशयतीर्थदेशनतस्त्यागमयवर्णनसिद्धिपर्यवसानमथवाऽऽवश्यकनियुक्त्यादिनोऽपसीयते परं क्षीणमोहगुणस्थानमध्यगतदोषरहितस्य चेत्यादि प्रकल्पमाप्य लक्षणं कथमर्हतां सङ्गच्छते ? सामान्यवीतरागाणामपि तथात्वसत्त्वादिति चेत् ।

उ०–सत्य परं यथा जगति अनुवृत्त्यावृत्तिभेदेनान्यव्यवच्छेदेन च लक्षणस्य द्वैविध्यं कथ्यते तथाऽत्राप्ययोगव्यवच्छेदेनान्ययोगव्यवच्छेदेन च भगवतामर्हतामन्येषां तीर्थानां परीक्षार्थं लक्षणं विधीयते, तत्रायोगव्यवच्छेदविचारे वीतरागत्वादिनाप्युक्तं तत्तु यथायोग्यत्वेन उपयुज्यते अन्ययोगव्यवच्छेदे तु क्षीणकषायमोहादिभीराहित्यमष्टादशदोषवर्जितत्वं चेत् पुनरुपयुज्यते कुतोऽयमेतल्लक्षणस्यान्यस्य वा सम्भवात्, एव चार्हतामपि वीतरागाणामेतल्लक्षणलक्ष्ये जातिप्रातिशयः, क्वचित् व्याप्यमाप्येतद् ग्रंथ पाठ्यते, तत्त्वतः क्षीणमो-

दिभिरदेवतेति ध्वन्यते न हि तद्रहिता देवा इति लक्ष्यते किन्तु तद्वन्तो देवत्वरहिता इति सामान्यानां तद्वत्त्वे न दुष्ठ लक्षणमिति, नहि अवीतरागा सर्वं एवद्विधा इति निश्चीयते किन्त्वेतद्विधा अवीतरागा इति, अनुष्णा सर्वा आप इति न किन्तूष्णा आपो नेति, अत एव 'ते देवाः स्युर्न मुक्तये' इत्युच्यते इति ॥

प्र० १०७४–ननु भगवतां सिद्धानां परमेष्ठिनामस्ति लक्षणमिति ? चेद् ।

उ०–अस्त्येव, सितानामष्टानां कर्मणां धमनात् सिद्धा इति द्रव्यसिद्धादिव्यवच्छेदार्थं सिद्धानां लक्षण, सिद्धत्वे तु 'असरीरा जीवघणे'त्यादि, यतस्तत्रोच्यते 'सिद्धाण लक्खण एय'ति, अन्यैरपि 'अशरीरं वा वसन्त'मित्यादिना स्वीक्रियत एवाशरीरित्वं सिद्धानां लक्षणतयेति, नवरं न कोऽपि ससारी जीवोऽस्ति य शरीरवर्जित स्यात्, भवप्रत्ययिकौदारिकादेर्विरहेऽपि तैजसकार्मणयोरनादिसहितत्वान्नाशरीरः कोऽपि ससारीति, तथा 'जीवघणे'ति संसारिण. सर्वेऽप्यसुमन्त शरीरनामकर्मणा सहांगोपांगेन्द्रियनिर्माणादिकर्मयुक्ता', ततश्च तेषां नैव भवति संसारिणां जीवघनत्व न चाङ्गोपाङ्गादिकर्मवर्जितास्ते इति, जीवघना, प्राकृतत्वादेवमन्यथा घनजीवा इति, भगवतां केवलिनां सयोगिताया अन्त्ये भागे सूक्ष्मक्रियाप्रतिपातिध्यानावसरे कर्मनिर्वर्तितानां मुखश्रवणशिरउदरादिगतानां शुषिराणामापूरण भवति, आनप्राणरोधमपि पश्चाद् आरभ्य पूरयन्ति, तदवस्थ एव चात्माऽयोगितायां सिद्धत्वे च भवतीति सुष्ठुक्तं घनजीवा इति सिद्धानामेव लक्षणमिति ॥

प्र० १०७५–ननु सूक्ष्माणां निगोदानां याऽवगाहना जघन्या सा कनिष्ठतरा अगुलासंख्यभागमाना भवति, तस्यामवगाहमानास्ते घनजीवा न भवन्तीति ? चेत्।

उ०–न सिद्धान् विहाय शरीराङ्गोपाङ्गादिकर्महीना संसारिण इति न सूक्ष्मापर्याप्तनिगोदा अपि घनजीवा इति सिद्धानामेव लक्षण घनजीवत्वमिति ॥

प्र० १०७६–ननु केषाञ्चित्केवलिनां सिद्धत्वसमयेऽप्यसातस्योदयो भवति, तत. किं ते तदा दुःखं वेदयन्तो दुःखिनो भवन्तीति चेत्।

कफमुष्यते तथैव षष्ठोपक्रमनियतनिकाचनानि स्थितिरसघातादीनि संक्रमणेनापि गुणश्रेणिसंक्रमणादीन्यप्युष्मन्ते सहैव तानि च विशेषहेतुमवलीति तवापायप्रकम्पनामनिरुताम्याने उपयाम्यन्ते, ज्ञाप्यते चैवं-क्रिया भाषाकर्मादीनां विपाकमनुभवतीति ॥

प्र० १०८१-ननु 'जह जह बहुस्सुओ' सिगाथाया मचिनिश्चितश्च समये इति पदार्थ तस्य का वास्तवोऽर्थ ?, यत श्रीसिद्धर्षिकृतामुपदेशमालाभ्यामनुभिस्य मचिनिश्चितश्च तस्य हस्तस्य भुवनसाम्राज्यपरिवाराणां गौरवार्थोपयोग इति पर्यवस्यति, श्रीपञ्चवस्तुसूत्रवृत्तिग्रन्थानुसारेण तु सूत्रमात्रेण बहुश्रुते जाते भावस्मरणे इति निर्दीपते, श्रीसम्मतितर्कानुसारेण तु सूत्रमात्रपरिमितग्रन्थानधिगमस्य व्याख्यानकरण इति ज्ञायते इत्येव भिन्नभिन्नानां ग्रन्थकाराणां भिन्नभिन्नाभिप्रायाणां विधानादिति चेत् ।

उ० - सत्यं, आद्यो तावच्छ्रीधर्मदासगणिभिः श्रीउपदेशमालायां कषायक्रमनाधिकारानन्तरं गौरवक्रमनाधिकार प्रस्तुतस्तत्र चेयं गाथा ऋद्धिगौरवाधिकारे निबद्धा, वर्णितं चैव यत् यः कोऽपि बाहुश्रुत्ये सर्वेसाम्मत्ये परिवारे च ऋद्धिगौरवे तपपोषयति स समये सिद्धान्तादीनां मोक्षमार्गस्य साधनस्य ज्ञाने चेत्सम्पर्करूपे मचिनिश्चित इति हेतोस्तानि सर्वाणि ऋद्धिगौरवसाधनतया नियोजयति तत्कुर्वेश्च बाहुश्रुत्यादिमात्रया गौरवमात्रां वर्धयति, ततो यथा यथा बाहुश्रुत्यादि तथा ऋद्धिगौरवस्य वृद्धिं करोति, तत तथा तथा बाहुश्रुत्यादिवृद्धिमात्रया गौरवस्य वृद्धेः करणात् बाहुश्रुत्यादिमात्रवृद्ध्या शासनमस्मीकरोऽपि वृद्धिः गौरवस्य वृद्धेरिति, योग्यमायमर्थः, अत्र यथा तथा पद्योर्वास्तव सम्बन्ध युक्त्या सगत सिद्धान्तस्य गुह्यत्वम् एवं च श्रीसम्मतितर्कप्रसङ्गोऽप्ययमनधिगतस्य सिद्धान्ततत्पर्येकत्वमाविष्कृत्याययाथ्याव्याख्यानकारके ज्ञापयन् गौरवक्षार्थे बाहुश्रुत्यादीनामुपयोग प्रतिपादयति, ततश्च तत्रापि यथा तथा पद्यो समन्वया, श्रीपञ्चवस्तुप्रकरणे श्रीहरिभद्रसूर्योऽपि येऽर्थमनधिगतस्य केवलं श्रवणमात्रेणार्थावगमशून्यमागमाल पीत्य गणाधिपतित्वादि वाञ्छन्ति धारयन्ति इच्छन्ति च तद्द्वारेण शासनाधिपत्य तत्क्रियत्येनां गाथां व्याख्यानयन्तोऽप्यत्र गौरवमेव तात्पर्येण स्वीकुर्वन्ति ततस्तत्रापि यथा तथापद्यो गौरवमधिकृत्य वास्तवे न कश्चिद्विरोध इति तज्ज्ञानमात्रे मचिनि

श्रिततत्त्वस्य योजनं न कल्पनाशिल्पिनिर्मितं, एवं सति माध्यस्थ्यकल्पानामज्ञानिनां ज्ञानिनिश्रिताज्ञानानां संक्षेपरुच्यादीनां शासनप्रत्यनीकत्वापातादिति गाथाया व्याख्याने च यथा यथा समये पेद्मर्येण शास्त्रादीनां मोक्षहेतुत्वमनादृत्य निर्जरां त्यक्त्वा तत्प्रतिकूले गौरवे प्रवृत्तिमादधानोऽविनिश्चितसमयो भवति तथा तथा बहुश्रुतत्वादिभिः तस्य विराधकत्वं भवति, भवति च तत शासनफलात् मोक्षमार्गात् प्रतिकूलप्रयायित्वेन विराधक इति, तथा च यथा यथा गौरववृद्धिस्तथा तथा संसारवर्धकत्वमिति फलितोऽर्थ इति ॥

प्र० १०८४–ननु 'धरइ कडिपट्टयमकज्जं' इति पार्श्वस्थलक्षणतया कथं योज्यते ? चोलपट्टस्य स्थविरकल्पेऽवश्यं धारणादिति चेत् ॥

उ० – सत्यं, शास्त्रनीत्या स्थविरकल्पिकानां चोलपट्टस्य धरणमनुज्ञातमेव, परं कोणिद्वयेन धरणं तस्यानुज्ञातं, बंधनस्य तु तस्य पार्श्वस्थलक्षणत्वं, दवरकबन्धस्त्वार्यरक्षितपितुरनन्तरं प्रवृत्त, विजनवासे त्वप्रावरणाभिग्रहे न धारयेत् तं कोणिभ्यामपि परं तत्रापि सागारिकस्यागमे गृह्णीयादेव तं, तत एवाप्रावरणाभिग्रहे चोलपट्टधारणस्याकार कथ्यते इति ॥

प्र० १०८५ – ननु ' जो जहवायं न कुणइ, मिच्छादिट्ठी तओ को अन्नो'त्ति पठ्यते बहुषु स्थानेषु, शासने च जैनेन्द्रे सिद्धत्ववीतरागत्वांता देशना सर्वापि, तत्कथं तद्देशनाकारिणां सरागाणां यथावादकारिता स्यात् ? कथं च ते सम्यग्दृष्टयः स्युरिति ? चेत् ।

उ०–सत्यं, वादिनाऽत्र प्रतिज्ञाकारितारूपा ग्राह्या, न च तत्रापि प्रमत्ततायामनथाकारित्वं, प्रमादादीनां सावद्यानामपरिहारादिति, हिंसादिपञ्चकरूपस्य सावद्यस्य प्रत्याख्यानात् महाव्रतरूपविभागातिरिक्तत्वात् सामायिकस्येति हेतोः, तत्त्वतस्तु ये निषिद्धमपि श्रावकाणां देशविरतत्वात् सर्वसामायिकोच्चारो न भवतीति वचनेन कदाग्रहवशात् सव्वं सावज्जं पच्चक्खामी'त्येवमेव प्रत्याख्याति न च तथापालनं तु कदापि कुर्वन्ति तानाश्रित्यैषा गाथा, तादृशानन्यानपि स्याद् लगनीयैव न तु प्रमत्ताद्यासु दशास्विति ॥

प्र० १०८६–ननु 'आणं च अइक्कंतो'त्ति, 'आणाखंडणकारी'त्यादि च प्रोच्याज्ञाविराधकानां शेषानुष्ठानानां वैयर्थ्यं

उ० सत्यं, अयोग्यसमयेऽपि केवलिकेवलिनां अस्य सातोदयः, परमसमस्तभावित्सुखपूर्णानां तेषां स तदुदयो न दुःखकारको भवति, क्षीरपूर्णे घटे यथा विषोऽपि निम्बरस बिन्दुर्न स्वकटुकतां दर्शयितुं समर्थो भवति तथाऽसातोदयजं दुःखं न विपाकं भावं प्रभवतीति ॥

प्र० १०७७ ननु सिद्धानां श्रीमाबरमभवदेहत्रिभागोनावगाहना कथं भवति सयोगितायामयोगितायां वेति ? चेत्।

उ०—शुक्लध्यानस्य तृतीयो भेदः सयोगितायाः अवसाने एव भवति, तत्रैव च केवलिनः मुखजठरोदरादिपूरणेन त्रिभागोनावगाहनास्तो भवन्ति, त्रिभागोनावगाहनाभवनानन्तरमेवात्मप्रदेशनिरोधो भवति, तत्करणानन्तरं चायोगी भवति, तत्र च समुच्छिन्नक्रियमेव शुक्लध्यानतुरीयभेदरूपं ध्यानमिति ॥

प्र० १०७८—ननु अशरीरत्वं घनजीवत्वं च यथा सिद्धानां लक्षणतया प्रोच्यते तथा 'उवउत्ता दंसण नाणे' सेऽस्यापि तस्यामेव गाथायां लक्षणतया प्रोच्यते तत्कथं घटते ? अत्र प्राक् तारतम्येऽपि जीवा ज्ञाने दर्शने सोपयोगवन्त एव जीवानामुपयोगलक्षणत्वात् ज्ञानदर्शनयोरेव चोपयोगभेदत्वादिति, सिद्धिशयनात् प्रकरणाच्च केवलज्ञानदर्शनयोर्भेदेऽपि सामान्यकेवलिनां तयोर्भावाच्च सिद्धत्वे तयोः सद्भावे विचार इति चेत्।

उ०—सत्यं, संसारिणः सर्वेऽपि येऽकेवलिनस्ते सर्वे आत्मीयावृत्तिकोपयोगाः, भगवन्तः सिद्धास्तु सामयिकोपयोगाः, तथा च प्रतिसमयं ज्ञाने दर्शने चोपयुक्ता इत्यर्थः, सिद्धदशायामपि केवलं तदवस्थमेव, न तु वीर्यान्तरवद् भवस्थकालस्य च्छेदेन सिद्धावस्था इति वाच्यमायोक्तत्वादस्य न केवलिषु सत्त्वेऽप्यस्य विरोध इति, किन्तु—केवलिनां भवस्थता न शाश्वती सिद्धत्वं तु शाश्वतमिति कृत्वा दर्शने ज्ञाने च शाश्वतमनुसमयमुपयुक्ता इति पर्यवसाने नातिव्याप्तिः स्यात्सुस्पष्टमिति ॥

प्र० १०७९—ननु इन्द्रियभेदेषूपयोगस्येन्द्रियत्वात् ते भुजादिषु चोपयुक्त उपलब्धिपूर्वकः आभोगोऽस्तीति उपयोगस्य सत्ता स्वीक्रियते, एवं भगवतां केवलिनामतीन्द्रियत्वाभोपयोगेन्द्रियोपयुक्तता, न च छाद्मस्थिकज्ञानातीतत्वात्गुणस्थानस्य भावत्वाच्चोपलब्धिपूर्वक आभोगोऽस्ति येन तदाश्रितोपयुक्तता कथ्यते तदा केवलिनामुपयोगोऽभ्युपयो न वा ? अस्तु येषामत्र [illegible] इति ? चेत्।

उ०-सत्यं, प्राक् तावत् शास्त्रे साकारोऽष्टधा अनाकारश्च चतुर्धोपयोग कथ्यते इति, केवलिनामपि केवले ज्ञाने दर्शने चोपयोगोऽस्त्येव, अन्यत्रासर्वज्ञानामुपलिप्सुतापूर्वकमुपयोगमुपलभ्य, चेत् तादृशमेवोपयोगमभ्युपेयस्तदा उपयोग इवोपयोग इति केवलज्ञानदर्शनोपयोगयोरिवाव्ययमध्याहार्य वाच्यमिति ॥

प्र० १०८०-ननु अनुसामयिक उपयोगो ज्ञाने दर्शने च भवति य शाश्वत उपयोगो भवति स सिद्धानां केवलस्यैवेति, तस्मिन्नुक्ते किमिति भगवतां सिद्धानां लक्षणे 'सागारमणगार'मित्युक्त्वा साकारानाकारोपयोग सिद्धानां लक्षणतया न्यस्यते? इति चेत्।

उ० -शृणु, केवलिनामुपलिप्सुतापूर्वकाभोगस्याभावे न साभिप्रायमुपयोजन, तथा चोपचरित उपयोगशब्द इति तमपेक्ष्य सिद्धानां ज्ञानदर्शनोपयुक्तता ख्याता, तत साक्षात् ज्ञानदर्शनगुणसद्भावाय साकारानाकारोद्यतत्वं सिद्धानां लक्षणतयोच्यमान सगतमेवेति, तथा चाशरीरादीनि चत्वार्यपि भगवतां सिद्धानां स्वतन्त्रलक्षणानीति ॥

प्र० १०८१-ननु समुद्घातात् कियता कालेनावर्जीकरण तस्माच्च बादरवाग्योगबादरमनोयोगबादरकाययोगरोधश्वासोच्छ्वासानां यावत् सर्वथाऽयोगेन शैलेशीस्वीकारस्य कियान् कियान् कालोऽन्तरे भवतीति ? चेत्।

उ०-सर्वत्रापि प्रत्येकमन्तर्मुहूर्त्तमन्तरमवसेयमिति श्रीआवश्यकचूर्णिवचनाज्ज्ञायते ॥

प्र० १०८२-ननु सर्वेऽपि जीवाः प्रतिक्षणं सप्ताष्टकर्मबन्धका सामान्येन योगकषायादिवत्त्वेन भवन्त्येव, तर्हि किमित्याधाकर्मभोगप्राणातिपातादिभिस्तथाविधानां सप्ताष्टविधानां कर्मबन्धं निदर्श्य भयंकरतायास्तेषां तेषां कार्याणां निदर्शनं क्रियते, सामान्यत्वात् तद्बन्धस्य, तदन्तरेणापि भावादिति? चेत्।

उ०-सत्यं, प्राक् तावत् मिथ्यात्वाविरतिमन्त सर्वेऽपि जीवा विशेषप्रवृत्तिमन्तरेणापि केवलात् मिथ्यात्वादे' सप्ताष्टमूलप्रकृतीनां बन्धका सन्त्येव, तत्प्रभावाच्च पृथ्व्यादयो जीवा संसारे आजवंजवीभावं कुर्वन्ति अनुभवन्ति च अष्टकर्मप्रकृती' सतत परं विशेषेण क्रियासु आधाकर्मभोगादिषु च प्रवृत्तानां इन्द्रियजप्रमादकषाययोगानां तीव्रत्वं भवति, ततस्तासां कर्मप्रकृतीनां बन्धोऽपि तीव्रतमो भवत्येवेति, किञ्च-यथा तासां

पगमुच्यते तथैव चक्षोपचयननिधत्तनिकाचनानि स्थितिरसघटनादीनि संक्रमणेनापि शुभावेशिककरणादीन्यप्युच्यन्ते एवैव तानि च विशेषहेतुमवगमीति तत्तत्पापप्रकृतीनामभिप्रतामाने उपयोग्यन्ते, ज्ञाप्यते चेवं-क्रिया मायाकर्मादीनां विपाककटुकतेति ॥

प्र० १०८३-ननु 'जह जह बहुस्सुओ' त्तिगाथाया'मविनिश्चितश्च समये' इति पदस्य तस्य को वास्तवोऽर्थः ?, यत श्रीसिद्धर्षिकृतश्रीउपदेशमालाव्याख्यामनुसृत्य अविनिश्चितश्च तत्त्वस्यास्य पुनस्तत्त्वपरिज्ञानाभावो गौरवाद्युपयोग इति पर्यवस्यति श्रीपञ्चवस्तुसूत्रवृत्तिसमनुसारेण तु सूत्रमात्रेण बहुश्रुते जाते मायासम्भवारोपे इति निर्णीयते, श्रीसम्मतितर्कानुसारेण तु सूत्रमात्रधारिभिरर्थमनधिगम्य व्याख्यानकरणं इति ज्ञायते इत्येवं भिन्नभिन्नानां ग्रन्थकाराणां भिन्नभिन्नानामर्थानां विधानादिति चेत्।

उ०-सत्यं मान्यो तावच्छ्रीधर्मदासगणिभिः श्रीउपदेशमालायां क्रमाद्ययमाधिकारानन्तरं गौरवत्रयमाधिकारः प्रस्तुतस्तत्र बधे गाथा ऋद्धिगौरवाधिकारे निबद्धा, ज्ञापितं चैवयत् न कोऽपि बहुश्रुतः सर्वसम्मतं परिहारं च कश्चिद्गौरवे उपयोजयति स समये सिद्धान्तादीनां मोक्षमार्गस्य साधनस्यस्थाने पेशम्पर्यरूपे अनिश्चित इति हेतोस्तानि सर्वाणि ऋद्धिगौरवसाधनतया नियोजयति तत्कुर्वंश्च बाहुश्रुत्यादिमानवा गौरवमार्गा वर्धयति, ततो यथा यथा बाहुश्रुत्यादि तथा ऋद्धिगौरवस्य वृद्धिं करोति, तत्र तथा तथा बाहुश्रुत्यादिवृद्धिमात्रया गौरवस्य वृद्धेः करणात् बाहुश्रुत्यादिमानभूत्वा शासनमस्पनीकृत्यापि वृद्धिं गौरवस्य वृद्धेरिति, गाथाभावार्थः, अत्र यथा तथा पदयोर्वास्तव सम्बन्ध युक्त्या सतत सिद्धान्तस्याज्ञस्य एवं च श्रीसम्मतितर्कप्रसङ्गोऽप्यर्थमनधिगम्य सिद्धान्ततात्पर्यात्मविपरीतस्यायथार्थव्याख्यानकारकं ज्ञापयन् गौरवमूलार्थे बाहुश्रुत्यादीनामुपयोग प्रतिपादयति, ततश्च तत्रापि यथा तथा पदयोः समन्वय, श्रीपञ्चवस्तुप्रकरणे श्रीहरिभद्रसूरयोऽपि चेदर्थमनधिगम्य केवलं प्रवचनमात्रेणार्थावगमशून्यमागमाभ्यासीत्य गणाधिपतित्वादि वाञ्छन्ति धारयन्ति इच्छन्ति च तद्द्वारेण शासनाधिपत्यं तामधिकृत्यैनां गाथां व्याख्यानयन्तोऽप्यस्य गौरवमेव तात्पर्येण स्पष्टीकुर्वन्ति, ततस्तत्रापि यथा तथापदयो गौरवमभिकृत्य योजने न कश्चिद्विरोध इति मन्यामहे भविनि

श्रिततत्त्वस्य योजनं न कल्पनाशिल्पिनिर्मितं, एवं सति मारुप-कल्पानामज्ञानिनां ज्ञानिनिश्रिताज्ञानानां संक्षेपरुच्यादीनां शासन-प्रत्यनीकत्वापातादिति गाथाया व्याख्याने च यथा यथा समये पेदम्पर्येण शास्त्रादीना मोक्षहेतुत्वमनादृत्य निर्जरां त्यक्त्वा तत्प्रतिकूले गौरवे प्रवृत्तिमादधानोऽविनिश्चितसमयो भवति तथा तथा वहुश्रुतत्वादिभिः तस्य विराधकत्वं भवति, भवति च तत शासनफलात् मोक्षमार्गात् प्रतिकूलप्रयायित्वेन विराधक इति, तथा च यथा यथा गौरववृद्धिस्तथा तथा संसारवर्धकत्वमिति फलितोऽर्थ इति ॥

प्र० १०८४–ननु 'वंभइ कडिपट्टयमकज्जं' इति पार्श्वस्थ-लक्षणतया कथ योज्यते ? चोलपट्टस्य स्थविरकल्पेऽवश्य धारणादिति चेत् ॥

उ० – सत्य, शास्त्रनीत्या स्थविरकल्पिकानां चोलपट्टस्य धरणमनुज्ञातमेव, पर कोणिद्वयेन धरणं तस्यानुज्ञात, वंधनस्य तु तस्य पार्श्वस्थलक्षणत्वं, दवरकवन्धस्त्वार्यरक्षितपितुरनन्तरं प्रवृत्त, विजनवासे त्वप्रावरणाभिग्रहे न धारयेत् त कोणिभ्या-मपि परं तत्रापि सागारिकस्यागमे गृह्णीयादेव त, तत एवा-प्रावरणाभिग्रहे चोलपट्टधारणस्याकार कथ्यते इति ॥

प्र० १०८५ – ननु 'जो जहवायं न कुणइ, मिच्छादिट्ठी तओ को अन्नो'त्ति पठ्यते वहुषु स्थानेषु, शासने च जैनेन्द्रे सिद्धत्ववीतरागत्वाता देशना सर्वापि, तत्कथ तद्देशनाकारिणां सरागाणां यथावादकारिता स्यात् ? कथं च ते सम्यग्दृष्टय' स्युरिति ? चेत् ।

उ०–सत्यं, वादिनाऽत्र प्रतिज्ञाकारितारूपा ग्राह्या, न च तत्रापि प्रमत्ततायामनथाकारित्वं, प्रमादादीना सावद्यानामपरिहारादिति, हिंसादिपञ्चकरूपस्य सावद्यस्य प्रत्याख्यानात् महाव्रतरूपविभागातिरिक्तत्वात् सामायिकस्येति हेतो', तस्यतस्तु ये निषिद्धमपि श्रावकाणां देशविरतत्वात् सर्वसामायिकोच्चारो न भवतीति वचनेन कदाग्रहवशात् सव्व सावज्ज पच्चक्खामी'त्येवमेव प्रत्याख्यान्ति न च तथापालन तु कदापि कुर्वन्ति तानाश्रित्यैषा गाथा, नादृशा-नन्यानपि स्याद् लगनीयैव न तु प्रमत्ताद्यासु दशास्विति ॥

प्र० १०८६–ननु 'आण च अइक्कंतो'त्ति, 'आणाखंडण-कारी'त्यादि च प्रोच्याज्ञाविराधकानां शेषानुष्ठानानां वैयर्थ्य

मिथ्यात्वं च सूच्यते, प्रमत्तसंयता विशेषतश्च पार्श्वस्थाद्या यदनुतिष्ठन्ति तद् भगवदाज्ञानिरपेक्षत्वान्निरतिचारत्वोर्वं च चारित्रमपेक्ष्यास्यन्ते मिथ्यैवेति तथा च तदर्शिनो भाषापास्यमिति ते सर्वेऽपि मिथ्यात्वस्था ज्ञेया इति ? चेत् ।

उ०—सत्यं अत्र तावत् यथाज्ञया भगवतामर्हतां विराधका मिथ्यात्विनश्च तत एव कारणात् यथा ये भगवद्भिर्लिपि समनुष्ठाता च भगवदुक्तत्वेनाविश्वस्य कुर्युः प्रमत्ता पार्श्वस्थादयश्च न तादृशा इति तेषां सातिचारादिमत्त्वेऽपि भाषापा कणइ धर्मं न च तन्मूलं मिथ्यात्वं, यथाऽस्मादृशां तुच्छमत्यस्येत्येवेति॥

प्र० १०८७ ननु 'पिण्डस्थस्य चरणस्तुवधाए पाव्वं समग्रो विंति कथमुच्यते ? यतः श्रमणोऽपि प्रमत्तसंयतेभ्यो ज्ञानदर्शनयोरभ्युपगमात् तत्र च चारित्रस्याभावादिति चेत् ।

उ०—सत्यं, प्राक् तावद्यमुपदेशो ये साधुश्रमणस्य प्राक्तनाय यथाविधानुष्ठानेऽज्ञानात् परिभ्रष्टचारित्रात् तथापि स्वमानपक्षाग्रमायाकर्मादिभासेन्यमान भावमार्गतयैव सम्यक्त्व दास्यादि भावमननीयस्य प्रज्ञापयन्ति जीवितसाधनस्यैव साधुवेषिणाविति तस्मात् यथाप्युक्तागमविश्व तदाचरण पयोपदेशामा स्याभावादिष्टमिति वाच्यमेव अत एव च 'चरणस्तुवधाए'त्यनेन घातस्य ग्रहणं भावमावस्येति, ननु व्यवहारस्से'स्यादुत्तरार्थं कथमिति चेत् ?, परतीर्थीयास्तु तानपि श्रमणान् श्रमणसिद्धान्तानेव च तत्सिद्धान्ततया मन्यन्तीति वाच्येव व्यवहारमपेक्ष्य मतमेति चैवेष मुधावकस्य संविग्नपाक्षिकस्य ॥ स मोक्षमार्गेण न नियमयेन स्यादिति ॥

प्र० १०८८—ननु भगवान् श्रीहरिभद्रसूरि संविग्नपाक्षिक इति श्रीजिनेश्वराचार्यां श्रीमद्भयदेवाचार्याणामभ्युक्तं च किं वाच्यमिति चेत्।

उ०—भगवत श्रीहरिभद्रसूरेस्तत्तच्चिरकालातीतत्वात्तत्स्वतान्तस्याप्रसिद्धत्वादेव एव भेदः तत्र हि परैस्तयतदानं भगवद्भिस्तत् तदुक्तार्थं चैतन्यकरणं कृतमिति कल्पितं, परमभ्युपगमपर्यां पूज्यानां संविग्नपाक्षिकत्वेनेति तत्करणाया अन्यकार्यमाद्यो भगवतां श्रीहरिभद्रसूरीणां तैः स्वीकृतं संविग्नपाक्षिकभावविशेषित तेषामभिप्रायतया तत्स्वीकृतं अत एव श्रीसूरीणां संविग्नपाक्षिकत्वसाधने न क्लृप्तो यत्न श्रीजिनेश्वरसूरिभिस्तत भगवन्तः श्रीहरिभद्रसूरयः संविग्नपाक्षिका इति श्रीजिनेश्वराचार्याणामिष्टमुक्तिमिति वर्णो न स्वरूपोपलब्धिः तत्त्वतस्तु तेषां

[illegible]

प्र०—१००१ ननु 'कागणूकामभिभूआ समभाणि' [illegible] 'जहा [illegible] तहा [illegible]' चेत्।

अत्र सर्वं प्राह तावत् प्रथा [illegible] स्तुती [illegible] पश्चात् [illegible] गुणानुस्मरणायेति गुणान्विदत्वाच्च गुणा [illegible] प्रामाण्यात् [illegible]

भगवता वीरस्य [illegible] हार्दमिति ॥

प्र० १०९४—ननु 'केवलिपन्नत्त धम्मं' तथा 'केवलिपन्नत्त धर्मं सरणं पवज्जामीत्यादिवच स्वीकृत्य यदि कश्चिदुत-जिनानां केवलिनां सम्पत्तसत्त्वात् तद्वचसोऽप्रम्भव, शास्त्र वचनानि तु गणधरस्थविराचार्याणां वचनानि तेषामप्रमाणे च कथं मिथ्यात्वमिति, तत्र किं वक्तव्यमिति? चेत्।

उ०—आप्तवाक्यत्वे आत्मागमानन्तरपरम्परागमानां प्रामाण्य प्रतिपादित, तथा अनन्तरपरम्परागमावपि जिनाविच्छिन्नसम्बन्धौ सम्य [illegible] तीर्थप्रवृत्तेरभावात्, अत एव श्रीउपदेशमाला [illegible] गुरुमुखकथितमिति-शुद्धमाविषयपर [illegible] न च क्वाऽपि मार्गत्रम एव वदेत् प्रभुत-सामान्य [illegible] करामीति, न च तथापाठी दुष्करपाठ न भवति तस्मात् [illegible] आरुकोपायमप्रमेयत्वमिति ॥

प्र० १०९५—ननु 'बावनपदे' च [illegible] किं [illegible] जिनाद्यो? [illegible]

[illegible]

गीतार्थसाधूनामपि 'पकप्पजइणा कहेयव्वो'त्ति सोऽस्त्येवेति चेत्।

उ० सत्य, सत्यपि परेषां धर्मोपदेशस्याधिकारे यदाचार्यैगुणतया प्रोक्त उपदेशस्तज्ज्ञापयति – गुरुर्गच्छवर्त्तिनामुन्मार्गप्रवृत्तिरोधाय सततमुपदिश्यात् तथाऽकरणे गच्छीयसाध्वाद्यकृत्यदोषभाक्त्व तस्य, तथाच सारणादिरूपे उपदेशे गुरुभिर्नियतं सदा-वर्त्तव्यमितिज्ञापनाय तद्वच , नैव परेषा तथाऽधिकाराभावादिति॥

प्र० १०९६–ननु स्त्रीणां निर्वाणमभ्युपगच्छन्त श्वेताम्बरा किमिति 'वरिससयदिक्खियाए'त्यादिना साध्वीभिर्यथापर्याय निषेधयन्ति वन्दनमिति? चेत् ।

उ०–सत्य, वन्दन हि व्यवहार , स च मर्यादया क कस्मिन् गुणस्थाने इति ज्ञातुमशक्यत्वात् ततस्तं क्रियमाणस्य पुरुषज्येष्ठत्वमाश्रित्य च क्रियमाण साध्वीना यथापर्यायं वन्दन-निषेधो न मोक्षमार्गरोधाय, अन्यथा सर्वथावमानस्याचार्यादीना-श्रित्यापरमुनीना यथापर्याय वदनस्याभावात् किं शेषमुनीनां न केवलोत्पत्तावधिकार ? तथाप्येतत्तु सम्मतमेवावमानामप्याचार्याणां शेषसाधुभिर्वन्दनकरणमिति ॥

प्र० १०९७–ननु संविग्नपाक्षिका साधुवेषा श्रावकवेषा वा स्युरिति ? चेत् ।

उ०–'ओसण्ण चरणकरणे'ति वचनात् साधुवेषा इति, श्रावकवेषत्वे तु श्रावका एव ते, ते च द्वितीयमार्गरूपा, इमे तु तृतीयमार्गे इति ॥

प्र० १०९८–ननु सम्यग्दर्शनादीनां त्रयाणामेकतरस्याभावे मोक्षस्यासाधनता कथ्यते, परमविरतसम्यग्दृष्टेरारभ्याचतुर्दशं गुणस्थान मोक्षमार्गः तेनैव च तद्वन्त' सर्वे मार्गगामिन उच्यन्ते, तत्कथ द्वय सगमनीयमिति ? चेत् ।

उ०–प्राक् तावत् 'सम्यग्दर्शनज्ञानचारित्राणि मोक्षमार्ग' इति त्रयाणां मोक्षमार्गत्वप्रतिपादक श्रीतत्त्वार्थसूत्रं, तत्त्वार्थश्च दर्शनग्रन्थ इति केवलानां श्रद्धाऽवबोधक्रियावादिना यानि मतानि तन्निरासपर इति। गुणस्थानगत तु सम्यग्दर्शनं शमादिलक्षणांकितमिति न तदितरद्वयनिरपेक्षं तत्पूर्वक आगमाववोधोऽपि 'अप्पपि य सुयमहीयमि'त्यादिना सिद्धान्तेनाकितं, तत सम्यग्दर्शनालङ्कृत चारित्रसापेक्ष च चारित्र तु जीवादितत्त्वश्रद्धानाववोधसहकृतमेवेति आचतुर्थादाचतुर्दशं गुणस्थानं न

मध्य एव युक्ता इति कथं पानकाकारा नमस्कारसहितादिषु तदपवादस्मात् प्रत्याख्यानेषु आचाम्ले ? तथाम्ले च प्रतिप्रत्याख्यानसूक्ष्ममागारस्य आधारा इति चेत्।

उ०-सत्यं मम त्रिविधाद्याहारविरहत्यागेकभक्ताचाम्लादिप्रत्याख्याने आधारा यत तेन सूत्रे सहावायन्ते किन्तु पानकस्याकारा एत तदा अपकृतादिभ्यः परं पानीये युक्ताः सन्ति पानकस्यास्यर्गाकराधान इम, अत एव चैतदाकारवतो ह्याघादिपानीयममाहार उचिता न तदनुष्ठानवतामिति, अत एव निविडमाहार वा पाणगमुद्दिश्य इत्याद्यागमयात्रं सूत्र'ति भवपरार्द्धमाप्याकारेव च पानकानां सङ्गच्छत इति ॥

प्र०-१०९३-ननु 'समघ्रहामणिभूमा इसमाप्ति 'चीराविभावलिगिन्निमाप्ति चास्त्या आयम्नस्मिमा स्तुति किमिति 'पगा मायादया पगा बवत् त्रिदुपणसेति पृथह् पुनरुक्तम् इति' चेत्।

उ०-सत्यं प्राह् तावद् प्रथा. सातत्यतया स्तुती उक्ते पश्चात् प्रायप्यङ्गीरस्य पुणपास्तुनाचिति, पुणादिकरत्वाच्च पुणादीरस्य प्राक् भाविस्यकल्पना पश्चामार्थास्य प्रवर्तकत्वात्

भगवता वीरस्य पञ्चरूपतेति हार्दमिति ॥

प्र० १०९४-ननु 'केवलिपन्नत्त धम्म' तथा 'केवलिपण्णत्त धम्म सरणं पवज्जामी'त्यादिवत् स्वीकृत्य यदि कश्चिद्युतजिनानां केवलिनां वाक्यस्यत्वात् तद्वचसोऽसम्भव, शास्त्रवचनानि तु गणधरस्थविराचार्याणां वचनानि तेषामच्छद्मस्थाने च कथं मिथ्यात्वमिति, तत्र किं वक्तव्यमिति ? चेत्।

उ०-भाष्यावचूर्णादौ आत्मागमानन्तरपरम्परागमानां प्रामाण्य प्रतिपादित, तदानन्तरपरम्परागमावपि जिनाकिवम्नस्तयो सम्यक्पिमिरन्यथा तीर्थप्रवृत्तेरभावात् अत एव श्रीउपदेशमालाकारोऽपमारयन्तेन गुरुजनमुखकथितमिति-गुरुजनादिवापरकथकस्याङ्गीकरणमुपदिष्टं, प्रकृतिस्थाऽपि नृपादेशास्तविमुक्ता एव इदति, न च काऽपि प्राकृतजन एव यथेत् प्रभुत-सामान्यपाद करोमीति, न च तथावादी दण्डपात्र न भवति, तस्मात् परं दाताकय भवातव्या आदरणीयाश्रवणमश्रेयस्कामरिति ॥

प्र० १०९५-ननु 'जयपसपरा य आयरिया'त्ति कथं ? किं तद्व्यतिरिक्तानां नापवाकोऽधिकारः ? तस्मेषु स्वगुरुप्रवर्तकानां पुराण्य गुरुभिःवमाप्यात्वमित्यनुपादन आवकत्यामपि साऽस्ति

गीतार्थसाधूनामपि 'पकप्पजइणा कहेयव्वो'त्ति सोऽस्त्येवेति चेत्।

उ० सत्य, सत्यपि परेषां धर्मोपदेशस्याधिकारे यदाचार्ये गुणतया प्रोक्त उपदेशस्तज्ज्ञापयति – गुरुर्गच्छवर्त्तिनामुन्मार्गप्रवृत्तिरोधाय सततमुपदिश्यात् तथाऽकरणे गच्छीयसाध्वाद्यकृत्यदोषभाक्त्व तस्य, तथाच सारणादिरूपे उपदेशे गुरुभिर्नियतं सदा-वर्त्तव्यमितिज्ञापनाय तद्वचः, नैव परेषां तथाऽधिकाराभावादिति॥

प्र० १०९६–ननु स्त्रीणा निर्वाणमभ्युपगच्छन्त श्वेताम्बरा किमिति 'वरिससयदिक्खियाए'त्यादिना साध्वीभिर्यथापर्याय निषेधयन्ति वन्दनमिति? चेत् ।

उ०–सत्य, वन्दन हि व्यवहार, स च मर्यादया क कस्मिन् गुणस्थाने इति ज्ञातुमशक्यत्वात् ततस्तं क्रियमाणस्य पुरुषज्येष्ठत्वमाश्रित्य च क्रियमाण साध्वीना यथापर्यायं वन्दन-निषेधो न मोक्षमार्गरोधाय, अन्यथा सर्वथावमानप्याचार्यादीनाश्रित्यापरमुनीना यथापर्याय वदनस्याभावात् किं शेषमुनीनां न केवलोत्पत्तावधिकार ? तथाप्येतत्तु सम्मतमेवावमानामप्याचार्याणां शेषसाधुभिर्वन्दनकरणमिति ॥

प्र० १०९७–ननु संविग्नपाक्षिका साधुवेषा श्रावकवेषा वा स्युरिति ? चेत् ।

उ०–'ओसण्ण चरणकरणे'ति वचनात् साधुवेषा इति, श्रावकवेषत्वे तु श्रावका एव ते, ते च द्वितीयमार्गरूपा, इमे तु तृतीयमार्गे इति ॥

प्र० १०९८–ननु सम्यग्दर्शनादीनां त्रयाणामेकतरस्याभावे मोक्षस्यासाधनता कथ्यते, परमविरतसम्यग्दृष्टेरारभ्याचतुर्दशं गुणस्थान मोक्षमार्ग' तेनैव च तद्वन्तः सर्वे मार्गगामिन उच्यन्ते, तत्कथ द्वय सगमनीयमिति ? चेद् ।

उ०–प्राक् तावत् 'सम्यग्दर्शनज्ञानचारित्राणि मोक्षमार्ग' इति त्रयाणां मोक्षमार्गत्वप्रतिपादक श्रीतत्त्वार्थसूत्रं, तत्त्वार्थश्च दर्शनग्रन्थ इति केवलानां श्रद्धाऽवबोधक्रियावादिनां यानि मतानि तन्निरासपर इति। गुणस्थानगत तु सम्यग्दर्शन शमादिलक्षणांकितमिति न तदितरद्वयनिरपेक्षं तत्पूर्वक आगमाव-बोधोऽपि 'अप्पापि य सुयमहीयमि'त्यादिना सिद्धान्तेनांकितं, तत सम्यग्दर्शनालङ्कृत चारित्रसापेक्ष च चारित्र तु जीवादितत्त्वश्रद्धानावबोधसहकृतमेवेति आचतुर्थादाचतुर्दश गुणस्थानं न

मोक्षमार्गस्वरूपस्य विराध इति ॥

प्र० १०९९-ननु यानि च समस्तानि मोक्षसाधनानि तान्येकैकस्याभावेऽप्यसाधनानि इत्युक्तत्वात्तेषां ग्रहणं, एवं च पूर्वस्य लाभे भजनीयमुत्तरं उत्तरलाभे तु नियतः पूर्वलाभ इति तत्त्वार्थे प्रतिपादितं तत्कथं सङ्गमनीयं ? यतः शास्त्रेषु द्रव्यलिङ्गस्य द्रव्यचारित्रस्य च मोक्षे प्रति भाज्यताप्युक्ता भाव चारित्रं मोक्षं प्रति नियतं परं तत्तु सम्यग्दृष्ट्यविरतयोरपि कषायानुत्पन्नपरत्वात्तस्यैव सद्भावेति अन्यच्च चिन्त्यं एतस्या पूर्वापरयोः समुच्चयेनैकसमस्ताप्यभावे इति वाच्यं स्यादिति चेत्।

उ० सत्यं अत्र तावत्सामायिकादीनां चारित्रत्वेन परिभाषितत्वात् सामायिकाद्युक्तरूपमेव चारित्रं ग्राह्यमायाति मत्स्यिमन्तर ग्राह्य द्रव्यलिङ्गस्य भाज्यता तु कषायाभिज्ञायमानमिस्येव न च कषायाविवेकेन भावना प्रज्ञपना अन्यथा मिथ्यादृष्टिमुक्तास्वभावत्वस्य प्रसङ्ग इति, तस्यपर्यस्यापत्तिमित्यादि तु अत्र शास्त्र जिनागमस्य श्रुतज्ञानत्वेन मतत्वात् 'सम्य सम्यक्त्व'मिति शास्त्रवचनात् जिनेन्द्रवचसां श्रद्धानस्यारे सम्यक्त्वस्य विभागद्वयमत्रार्थं, आद्यं सम्यग्दर्शनसमानरूपं परं च चारित्ररूप इति तत्तत्प्रकरणगत उत्तरं पूर्वस्य तस्यात्र संबन्धनिति ॥

प्र० ११००-ननु मा पुण्य घरित्र धर्मं पुण्यपणुग्राहित च गुणी'तिवचनेन कथं न मुनीनामुत्पद्यमानकषायाभिरनुमता भवतीति ? चेत्।

उ०-सत्यं, परं 'किं सक्का वुत्तु मित्यादिनाऽकषायिचरित्रस्य महत्ता वर्णितैव तत्र प्राह परं अनेकेषामपि जीवानां देशविरतप्रतिपत्तिमन्तरा सर्वविरत्यादयो भवन्तु परं न कस्यापि सकषायचारित्रमन्तरा निष्कषायचारित्रस्य भवन प्राप्तिरिति युक्तमत कषायाणां सत्त्वेऽपि तत्प्राप्तकाले मुनित्वमिति यावत्सत्त्वमुक्तमिति कषायाणां पुण्यानि कषायानुभविकस्थानानि तथा पापानां समाचरण तत् प्रथमिह कषायाणां दोषस्य स्यात्, तदेव च साधुत्वं तात्पर्येण यावदस्य सकषायचारित्रस्य प्रतिपत्तेर्विरुपणमिति ॥

प्र० ११०१ ननु श्रीजिनागमेषु अकामनिर्जरारूपो निर्जराभेदः श्रीभगवत्यादौ 'अकामनिर्जरायाम् मत'स्यास्तिना स्पष्टया

कथ्यते पर सकामनिर्जरारूपस्तपोभेदस्तस्मात्तपस फलं च कुत्रापि कथ्यते न वा ? नेति चेत् तत्र को हेतुरिति ? चेत्।

उ०-सत्यं, सवरवतमेव सम्यग्दृशां निर्जरायास्तत्त्वरूपेणोपदेशात् स्वन्त्रतया सकामनिर्जराया अधिकारप्राप्तत्व, अत एव च, तत्र निर्जराया भेदेषु भृगुपातादिबालाज्ञानितपो निर्जराकारणमपि नोदितं श्रीभगवतीसूत्रे च नमस्कारादीनां तपसा फल च श्रमणनिर्ग्रन्थानाश्रित्यैव चोदित, देशविरताना; तु तप फल साक्षादनुक्तमपि 'सीलव्वये'त्यादिषु प्रत्याख्यानस्य गुणशीलव्रतेभ्य पृथग्भूतस्य ग्रहणा तदनुसारेण तप फल ज्ञेय। तथा च बालतपस्विनामज्ञानतपस्विनां च तपसः फलेन तेन न सम्बन्ध कश्चिदिति ॥

प्र० ११०२-ननु चारित्रहीनस्य ज्ञानस्य संयमहीनस्य तपसो यथा निरर्थकता तथा लिङ्गग्रहणस्य निरर्थकतायां किमिति दर्शनहीनस्य ग्रहण लिङ्गस्य चारित्रेण प्रतिबन्धादिति चेत् ।

उ०-सत्य, आदौ तावदेषा निरर्थकता साक्षान्मोक्षफलापेक्षया ज्ञेया, अपर शास्त्रकारै संविग्नपाक्षिकस्यापि मोक्षमार्गतयोक्तत्वात् ;तस्य व्रतैर्हीनत्वेऽपि साधुलिङ्गेनोपेतत्वात्तद्व्यपोहायात्र दर्शनहीनस्य लिङ्गग्रहणं निरर्थकमित्युक्तमिति ॥

प्र० ११०३-ननु 'जो कुणइ अपमाण गुरुवयण न य लपइ उवएस'मितिगाथायां गुरुवचनस्याप्रामाणिकताकरण उपदेशस्याग्रहणं चेति द्वय किमर्थ ? पश्चात्तापे एकस्यापि कारणत्वादिति चेत् ।

उ०-सत्यं, गुरुवचनस्याप्रमाणीकरणेन विरुद्धाचरणस्यारम्भो ज्ञाप्यते उपदेशस्याकरणमित्यनेन तु विरुद्धाचारप्रवृत्तिर्ज्ञाप्यते उभयवांश्च स्यादेव वस्तुवृत्त्या पश्चात्तापस्य पात्र तथा चाशुभकर्मोदयस्य प्राबल्याद् गुरुवचनस्याप्रमाणीकरणेन विरुद्धाचारप्रवृत्तोऽप्यंकुशेन गज इव गुरूपदेशेन विरुद्धाचारे न प्रवर्तते स रथनेमिवदुत्तमपुरुषतयाऽपि गण्यत इति स्पष्टमाम्नातमिति ॥

प्र० ११०४-ननु यथा नामकर्मणो गत्यादयोऽवान्तरभेदास्तथोच्चनीचगोत्रयोस्तद्भेदत्वमस्तु कि प्रकृत्योर्द्वयोः पार्थक्यं पृथक्कर्मता गोत्रस्येति ? चेत्।

उ०-सत्य, यथा गत्यादयस्तत्तत्प्रकृत्यनुकूलपुद्गलानामा-

यस्ते तत्परिणामने च तदुपस्थितिमित्रीभवेद्यस्ते गोवैव तु तथा तथाऽऽत्मप्रकारेण परेषां तथापरिणामा आपाद्यन्ते यत एतत्का-पपमानसीत्ते कुर्वन्ति तथा च परपरिणामकरणपूर्वक तद्यो मोचस्य न तथा सम्यक्, किञ्च—यथा परे गुणादिकमपि चित्तस्य चित्ता वाऽप्यनुमान् कुत्सधर्माभ्यामप्राधान्येन सत्कारादिषु यतेरस्माभावस्येव मन्तव्यः स्यादुदय, अत एव च प्रायस्ये सिद्धादेरौपम्यमिति ॥

प्र० ११०५–ननु 'सिंहया सिर्पञ्जर'मितिगाथायां पञ्जर मन्दस्यालेख्या शक्ति किमर्थेति ? सत्य ।

उ०–ननु यद्यौ तावत् तप पञ्जरं यतः स्वाध्यायपरोष पूर्वकमनाचारोपक्रमात् परं तपः पञ्जरं 'लोके अनाचार' इत्यादिवचनाल्लोकाचारे लोकस्य तत्तत्परिहारोपायमयीत्वात्तपोऽरूप, तथापि ये पञ्चेन्द्रिया लोके प्रचरन्ति ते सिंहया इति लोकस्यासिर्पञ्जररूपता एतमर्थं सामस्त्येन ज्ञापयितुमुपमाया प्रयोगः पञ्जरशब्दप्रयोगः, लोकेऽपि यत् सिंहादीनां यत्र पञ्जरं तत्स्थाने पञ्जरतुल्य सर्वता गुप्त तथापि ये मनुष्याः सिंहास्त मोहरूपेषु पञ्जरेषु क्षिप्यन्ते परं समुद्यतास्तेषां परम तु सर्वेष उपरिष्टान्मध्ये तीक्ष्णधारासिपरिते पञ्जरं परम क्रियत इति, अथ चेन्द्रियाणां महाव्रतस्य तपसां लोकसभापरिहारस्य च पञ्जरत्व प्रमाणीयं तस्यत इति ॥

प्र० ११०६–ननु 'ता पढिय'मित्यादिगाथायां कृत्स्नमेवात्म-मात्कार्यस्य त्यागात् पाठादीनां निषेधम किमिति ? सत्य ।

उ०–सत्यं पाठादिनिषेधमेव ज्ञापयति यदुत–धर्मसूत्र पाठमात्रमपि यस्मिन् तेन पाठयन्ति सत्कृतिमय कर्तुं नेच्छन्ति मनुष्यातिशयापरत्वेनातिशयेन पाठप्रवृत्तस्य इति भाव, ये च पण्डितमन्याः सततमनुपरतपठनपरास्तिष्ठन्ति महत्स्मानस्त्वात्क्वापि दुर्लभा प्रेरयितुं शक्नोति प्रत्याख्यानामनुपरतप्रवृत्तिमात्रेष्वां पातमप्रवृत्तात् ये च स्वधीतेषु शास्त्रेष्वप्यनुभव्यपरास्तेषु च दुःखानामाभाव्यमतानि निर्णयान्यत्र स्युरिति मस्यक फलमपि प्राप्यत ते पठेरिति ॥

प्र० ११०७–ननु भगवतः पुष्पचूलस्य तीर्थे भगवता वार्षिक तप उक्तमिति वार्षिक तप अस्य पूर्वतपस्त्वेन गीयते पर भगवता वर्षे पारणविरहस्थ यत्किञ्चनतया तदभिप्रायेण न तु अनशनतया कथ्यमानस्य चतुर्थादिरिव प्रसाः प्रत्याख्यानकरणं

तत्कथं तत्तीर्थतपस्त्वेन तद्वार्षिकं मान्यमिति ? चेत् ।

उ०–सत्य, भिक्षां भ्राम्यतो भगवतो भिक्षाया अनादानमभिग्रहाधीनं परं पर्यवसानं त्वभक्तार्थरूपं, अलब्धे तपसो वृद्धिरिति प्रसिद्धं वचोऽप्यत्रानुसन्धेयं, न चाभक्तार्थे प्रत्याख्यायमाने सूर्योदयात्प्राग्धारणादिनियम इति वर्धमाननिराहारताया वार्षिकतपस्त्वेनोक्तिर्नासङ्गतेति ॥

प्र० ११०८ – ननु श्रीप्रज्ञापनाकायस्थितिप्रकरणवृत्त्यादिवचनेन निगोदान्निर्गतानामेव व्यवहारराशिकत्वं वस्तुवृत्त्याऽस्ति परं सूक्ष्मपृथ्वीकायादयः क्व गण्यन्ते ? इति चेत् ।

उ०–तेषां जीवानां प्रत्येकत्वादयमिति व्यवहर्त्तुं शक्यत्वाद् व्यवहारिकत्वं स्यात् लोकव्यवहारापेक्षया तेषु तदभावादव्यवहारिकत्वमिति, अव्यवहारिकविभागश्च 'अत्थि अणताणता निगोयवास अणुहवंती'त्यादिविशेषणवतीवचसा स्थाप्यते, न च सूक्ष्मपृथ्व्यादीनां निगोदवासित्वं, सूक्ष्मेक्षिकया सूक्ष्मपृथ्व्यादयो वादरपृथ्व्यादिनिगोदयोरान्तरभूमिरूपा परं प्रत्येकत्वाद् वहिर्निगोदेभ्यो इति व्यवहारिकता श्रद्धापथमेवामानेतुं शक्येति ॥

प्र० ११०९ – ननु युग्मिनामसंख्यातानि वर्षाण्येवायुष्कं स्यात् इतरदपि वेति ? चेन ॥

उ० – युग्मिक्षेत्रेषु गर्भजमनुष्याणामसंख्यातवर्षायुष्काणामेवोत्पत्तिर्नेतरेषामिति ॥

प्र० १११० – ननु अकर्मभूमिगा मनुष्या मैथुनासेविनो न वेति ? चेत् ।

उ० – अकर्मभूमिगानामपि गर्भजमनुष्याणां मैथुनसंयोगादेव वीजसंक्रमस्तस्माच्च तेषां निष्पत्ति, नहि केषाञ्चिदपि गर्भजानां मैथुनस्याऽऽसेवां वीजस्य च संक्रममन्तरेणोत्पत्तिः स्यादिति॥

प्र० ११११–ननु यद्यकर्मभूमिगानां गर्भजमनुष्याणां मैथुनवीजसंक्रमद्वारैव चेद् गर्भादि तर्हि तेषां मैथुने रुनलिकान्तराय-शलाकाप्रवेशन्यायेन असंख्यातानां सम्मूर्च्छिमानां नवलक्ष्या गर्भजानां च जीवानां घातः स्यान्नवेति ? ।

उ०–तत्रापि मैथुनक्रियायां जायमानानां 'असंख इत्थीनरमेहुणाओ'त्यादिवचनादसंख्यातानां सम्मूर्च्छिममनुष्याणां तथा 'पंचिंदिया मणुस्से'त्यादिवचनाच्च नवलक्ष्या गर्भजमनुष्याणां वधोऽवश्यं भवत्येव ॥

प्र० १११२–ननु चाकर्मभूमिष्वपि मैथुनक्रियायां सम्मू-

इमे तत्परिणामने च तदुदयवर्तिमिथ्यात्विभिर्योऽस्ति लोके तु तथा तथाऽऽश्रयकारणं परेषां वधपरिणामा भावापन्नाः येन स्वका-पपमानमिति कुर्वन्ति तथा च परपरिणामकरणपूर्वकं स्वपो षोऽस्य न तथा नाम, किन्तु—यथा परे शुभादिकानपि जिनस्य विरहा बाऽऽप्नुवाद् कुन्तवशामामपायाभ्येन स्वस्कारादिषु वर्तेरंस्तथाऽऽगामस्येव मन्तव्यः स्यादुदयः, अत एव च प्रभावस्ये विहासेपोरम्यमिति ॥

प्र० ११०५—ननु 'सिसवा सिपंजर'मितिगाथायां पञ्जर शब्दस्यानेकधा शक्ति कियतीति ? चेत् ।

उ०—शृणु, आदौ तावत् तप पंजरं यथा स्वात्मन्यारोप-पूर्वकमतत्कारणरोपणतया परं तपः पंजरं 'लोक शस्त्राधारं' इत्यादिवचनलोकाधारं लोकस्य तत्सन्तापपरिहारणासमर्थत्वात्तत्र रूप तथापि ये पञ्चाग्निप्रमुखा लोके प्रचरन्ति ते असिरूपा इति अतस्त्वासिपंजररूपता धमर्थे सामस्त्येन ज्ञापयितुमुपमाया ममत्वात् पञ्जरशब्दप्रयोगः, लोकेऽपि यत् सिंहादीनां यत्र धरणं तस्थान पञ्जरत्वस्य सर्वत्र शुभ तथापि य अनुभवा सिंहास्त माणुसपु पञ्जरपु क्षिप्यन्ते पर समुक्तास्तेषां धरणं तु सर्वेण उपरिष्टान्मध्ये तीक्ष्णधारासिवेष्टिते पञ्जरे धरणं क्रियत इति, अत्र पञ्चाग्निगाथ्यां महाव्रतस्य तपसा लोकसन्तापपरिहारस्य च पञ्जरत्वं वर्णनीयं तस्यत इति ॥

प्र० ११०६—ननु 'ता पढिय'मित्यादिगाथायां कथनेनैषास्म-नोऽकार्यस्य पाठात् पाठादीनां निषेधनं किमिति ? चेत् ।

उ०—सत्य पाठादिनिषधानेन प्राणपति यदुत—धर्मसूत्र पाठमात्रादपि नस्यन्ति तम पाठयन्ति सङ्गतिमत्र कर्तुं नेच्छन्ति मनुष्यातिशयार्थस्तेनातिशयेन पाठप्रवृत्त्य इति शेष च च पठितमेव सततमनुपरावर्त्तयन्तस्तिष्ठन्ति महात्मानस्तान् कदापि दुर्जना प्रेरयितुं शक्नोति, प्रेरणात्स्वानामनुपरावृत्तिशब्दैर्थ्यां भावानुभवनात् ये च स्वधीतेषु शास्त्रेष्वनुभवपरास्तेषु च दुर्जनानामामन्त्रण्यवचनानि निष्फलान्यव स्युरिति प्रत्यक्ष फल-मपि प्राप्यते तै पवैरिति ॥

प्र० ११०७—ननु भगवता युगादीशस्य तीर्थे भगवता वार्षिकं तपः कृतमिति वार्षिक तप कथं त्वतपस्त्वेन गीयते पर भगवतो वर्षं यावन्निरहार्यं पवित्रदानतया तदभिप्रायाधीन न अभावतया कथ्यमानस्य चतुर्पविरिव मासः प्रत्याख्यानवै

तत्कथं तत्तीर्थतपस्त्वेन तद्वार्षिकं मान्यमिति ? चेत् ।

उ०-सत्य, भिक्षां भ्राम्यतो भगवतो भिक्षाया अनादानमभिग्रहाधीनं परं पर्यवसानं त्वभक्तार्थरूपं, अलब्धे तपसो वृद्धिरिति प्रसिद्धं वचोऽप्यत्रानुसन्धेयं, न चाभक्तार्थे प्रत्याख्यायमाने सूर्योदयात्प्राग्धारणादिनियम इति वर्धमाननिराहारताया वार्षिकतपस्त्वेनाङ्कितर्नासङ्गतेति ॥

प्र० ११०८ – ननु श्रीप्रज्ञापनाकायस्थितिप्रकरणवृत्त्यादिवचनेन निगोदान्निर्गतानामेव व्यवहारराशिकत्वं वस्तुवृत्त्याऽस्ति परं सूक्ष्मपृथ्वीकायादय क्व गण्यन्ते ? इति चेत् ।

उ०-तेषां जीवानां प्रत्येकत्वादयमिति व्यवहर्त्तुं शक्यत्वाद् व्यवहारिकत्वं स्यात् लोकव्यवहारापेक्षया तेषु तदभावादव्यवहारिकत्वमिति, अव्यवहारिकविभागश्च 'अत्थि अणताणंता निगोयवास अणुहवती'त्यादिविशेषणवतीवचसा स्थाप्यते, न च सूक्ष्मपृथ्व्यादीनां निगोदवासित्वं, सूक्ष्मेक्षिकया सूक्ष्मपृथ्व्यादयो बादरपृथ्व्यादिनिगोदयोरान्तरभूमिरूपा परं प्रत्येकत्वाद् बहिर्निगोदेभ्यो इति व्यवहारिकता श्रद्धापथमेषामानेतुं शक्येति ॥

प्र० ११०९ – ननु युग्मिनामसंख्यातानि वर्षाण्येवायुष्कं स्यात् इतरदपि वेति ? चेत् ॥

उ० – युग्मिक्षेत्रेषु गर्भजमनुष्याणामसंख्यातवर्षायुष्काणामेवोत्पत्तिर्नेतरेषामिति ॥

प्र० १११० – ननु अकर्मभूमिगा मनुष्या मैथुनासेविनो न वेति ? चेत् ।

उ० – अकर्मभूमिगानामपि गर्भजमनुष्याणां मैथुनसंयोगादेव बीजसङ्क्रमस्तस्माच्च तेषां निष्पत्तिः, नहि केषांचिदपि गर्भजाना मैथुनस्याऽऽसेवा बीजस्य च सङ्क्रममन्तरेणोत्पत्तिः स्यादिति॥

प्र० ११११–ननु यद्यकर्मभूमिगानां गर्भजमनुष्याणां मैथुनबीजसङ्क्रमद्वारैव चेद् गर्भादि तर्हि तेषां मैथुने रुतनलिकान्तताय - शलाकाप्रवेशन्यायेन असंख्यातानां सम्मूर्च्छिमानां नवलक्ष्या गर्भजाना च जीवानां घातः स्यान्नवेति ? ।

उ०-तत्रापि मैथुनक्रियायां जायमानानां 'असंखा इत्थीनरमेहुणाओ'त्यादिवचनादसंख्यातानां समूर्च्छिममनुष्याणां तथा 'पंचिंदिया मणुस्से'त्यादिवचनाच्च नवलक्ष्या गर्भजमनुष्याणां वधोऽवश्यं भवत्येव ॥

प्र० ११ १२–ननु चाकर्मभूमिष्वपि मैथुनक्रियायां सम्मू-

ष्विमनुष्यादीनां वधे स्वीक्रियमाणे तथाकर्मभूमिपूर्णवयसामपि सर्वेषां गर्भजमनुष्याणामसंख्यातवर्षायुष्कत्वं कथं सम्भवति ?, अनिष्टमापन्नानामेव पूर्वोक्तानां विनाशादिति चेत् ।

उ०-सत्यम् ये नाम म्रियमाणा सर्वेऽप्यसंख्यातवर्षायुष्का एव किन्तु स्वल्पमायुष्मन्तो सन्ति ते गर्भस्था असंख्यातवर्षीयमप्यायुर्बध्नन्त्याऽऽयमन्तर्मुहूर्तं शेष सर्वमपवर्तयन्तीति न तेषामसंख्येयवर्षायुष्कत्वव्याघात इति ॥

प्र० १११३-ननु असंख्यातवर्षायुष्का नरास्तिर्यञ्चश्चा-नपवर्तनीयायुष्का औपपातिकचरमदेहोत्तमपुरुषासंख्येयवर्षायुषो-ऽनपवर्त्यायुष इति तत्त्वार्थसूत्रे प्रोक्तं तत्कथं तेषामसंख्यवर्षायुष्काणां गर्भजमनुष्याणामकर्मभूमिगानामायुष्कस्यापवर्तनं मनुष्यमात्रे सम्भवतीति चेत् ।

उ०-सत्य, योनिस्थापोद्देशात्कालान्तमसंख्यायुष्कानामायुष्यानपवर्तनीयत्वं वर्णितानां जातानां वा ग्रहणमेव तत्तत्सम्बन्धि-पानग्यसंज्ञानां जातानामपत्यस्यायुषोऽपवर्तनेन काचित्क्षतिरापा-मधस्य चरमपापमस्यथा अकर्मभूमिगानां गर्भजमनुष्याणां मधुनस्यासतत्त्वापवस्यमसंचित स्यादिति, तस्यतस्यपर्याप्ता-

वस्थायां तस्यायुषोऽपवर्तन स्वीकार्य तत्रासंख्यायुष्काणां पर्या-प्तानां च गर्भजमनुष्याणामायुषोऽनपवर्तनमिति सिद्धमिति ॥

प्र० १११४ ननु ये मिथ्यादृशामपि मासक्षपणादितपसा मकामनिर्जरामिच्छन्ति ते सम्यक्त्वस्याभावात् कति करणानि किंस्वरूपाणि यानि ? तात्त्विक तु अकामनिर्जराऽपि पथाप्र-वृत्तिकरणं सीमन्तप्रयत्नसाध्य अनन्तानुबन्धिमदकर्मसमाद् व्यवस्थाकारकतया अपूर्वकरणानिवृत्तिकरणे भागनमौहूर्तिक-मते इति चेत् ।

उ०-शृणु भव्या कृष्णपाक्षिकानां शुक्लपाक्षिकानां वा अभव्याद्य अनन्तशः औपचारिकानुष्ठायिन इति सिद्धान्त-व्यवहारराशिमितानां सर्वेषामनन्तशो ग्रैवेयकेषूत्पत्तेः न च मिथ्याद्रव्याद् भावमाप्याप्यनुष्ठानमन्तरा शुक्लपाक्षिकाणां मोक्षस्तत्, मात्रे तत्पूर्वाननस्वेनाभावाद् शुक्लपाक्षिका अभव्या अपि यथाप्र-वृत्तकरण स्वकर्मनिर्जरका एव, तत्स्वरूपस्यादेव यथाप्रवृत्त-करणस्य अभव्यानामपि यथाप्रवृत्तकरणस्य प्रव्यानुष्ठानहेतुन पाऽऽयुप्यकल्पात् तत्तेषामनायपि भवत् भव्यानां तु सादेय-भूतया भागमौहूर्तिकमपीति मिथ्यादृशामकामनिर्जरैव व्यक्त्या उक्त एव च निर्जरायां पश्चात्प्रियगुणोत्तपस्तप आदि नोपस्तम् ॥

प्र० १११५–ननु पचसूत्रप्रकरणादिषु चतु शरणगमनादेरनन्तर सम्यक्त्वस्य प्रतिपादनादि विना कथमनुव्रतादीनां प्रतिपादनग्रहणादीति ? चेत् ।

उ०–सत्य, जैनशासने सम्यक्त्वे सत्येवानुव्रतादिग्रहणस्य न्याय्यत्व, अन्यत्र सूक्ष्मस्थूलजीवनिरूपणादेरभावात् मूलरूपाया हिंसानिवृत्तावेवानुव्रतमहाव्रततया विभागाभावान्नानुव्रतानि महाव्रतानि च सवचा सूक्ष्मवादराणा तत्तया श्रद्धाने एव भवेयुरिति, पर पचसूत्रादिप्रकरणेषु जैनाश्रितत्वेन जैनानां च तथाश्रद्धानस्य कुलाचारवत्तयाऽपि भावान्निसर्गसम्यक्त्ववतां मत्वा विवेचन कृत ज्ञायते, यद्वा चतुर्णामर्हदादीनां शरणगमने प्रागेव तत्स्वरूपस्य श्रद्धानमर्थापत्तिसिद्ध यतस्ततो लब्धसम्यक्त्वास्तदङ्गीकर्त्तार इति नासङ्गति ॥

प्र० १११६–ननु बालतपोऽप्यकामनिर्जरारूप चेत् किमित्यनेकशास्त्रेषु तत पार्थक्येनोक्तिरिति ? चेत् ।

उ०–सत्य, बालतपो हि स्वरूपसावद्यं न तथाऽकामब्रह्मचर्यादीति पार्थक्येन पठनमावश्यकमेव, बालमरणेनानन्तमरणानां यथाऽनुबन्धस्तथा नाकामनिर्जरावतामित्यप्यवश्यमूह्यमिति ॥

प्र० १११७ ननु किमिति योगशास्त्रे तपसो बाह्यत्वे कुतीर्थिकगृहस्थैश्च क्रियते इति कथ हेतुतया,न्यस्तमिति ? चेद् ।

उ०–सम्यग्दृशां सर्वदेशयतीनां सकामनिर्जराकतया स्वीकारात् , तेषा च,सर्वेषामकामनिर्जराया एव स्वीकारादिति ॥

प्र० १११८–ननु 'वेसोऽवि अप्पमाण, असंजमपहेसु वट्टमाणस्से तिवचनेन वेषस्य निरर्थकतोच्यते, 'धम्मं रक्खइ वेसो, संकइ वेसेण दिक्खिओमि अहं। उम्मग्गेण पडत, रक्खइ राया जणवओव्वे' ॥१॥ तिवचनेन च धर्मदीक्षामार्गरक्षा वेषेण कथ्यते राज्ञौपम्य च,क्रियते, इति परस्परविरोधे किं तत्त्वमिति ? चेत् ।

उ०–यथाहि करिप्रभृतीनामकुशादयो यथायथ मार्गे प्रवर्त्तका निवर्त्तकाश्चोन्मार्गादिति सत्यपि व्यवहारे उन्मत्तानां तेषां न ते तत्कार्यं कर्तुमीशा , तद्वदत्रापि यावन्मोहमदिरामत्तो न भवति तावद्वेषस्य धर्मादिरक्षकत्व भवति, गते तून्मार्गे न स रक्षक, प्रत्युत दुर्लभबोधित्वादेर्हेतुरित्युभयमपि श्रीउपदेशमालाकारोक्त यथायथमेवेति ॥

प्र० १११९–ननु श्रमणस्य भगवतो महावीरस्य मतं-क्रियमाण कृतं कृत च कृतमिति, जमालेस्तु मत–कृतमेव

कृतमिति न तु क्रियमाणं कृतमिति तत्र क्रियमाणानामनेकेषां कार्याणामन्तरा विभाजां सद्भावे दृश्यते अभिव्यक्तिः कृतानां तु सिद्धत्वात् कृतत्वे संदेह इति जमालेर्मतस्य कथं न सत्यतेति चेत्।

उ०—सत्यं, नहि मौक्तिकादीनि कर्पासतोऽल्पेन कालेनोत्पद्यन्ते किन्तु तानि सूक्ष्मतास्वेव शोध्यन्ते एव श्रीजिनवचनानि सूक्ष्मबुद्ध्या न विचारणीयानि तानि सूक्ष्मबुद्ध्यैवार्थेति विचारः, सूक्ष्मविचार वाक्यमवभासिष्यते यथा—श्रमणो भगवान्महावीरः सर्वज्ञः सर्वदर्शी ज्ञानं समयप्रदेशादिगोचरं, तत्र च समयस्य विभागाभावात् तत्र जातस्य कार्यस्य क्रियमाणकृतत्वं प्रकाश च गम्यमानाकालमेदश्च न क्वापि सम्भवति तयोर्निर्विभाज्यत्वात् इति किञ्च—क्रियमाणस्य कृतत्वेऽनभ्युपगम्यमाने यस्मिन् समये जीवानां ये शुभा अशुभाश्च परिणामा भवन्ति तेषां फलभूता बन्धो निर्जरा च न स्यातां, केवलं च ज्ञानावरणस्य क्षयसमये मोक्षश्च सर्वकर्मक्षयसमये न स्यादिति महदसमञ्जसं स्यादिति श्रीश्रमणस्य भगवतो महावीरस्य क्रियमाणमपि कृतमित्यकथनं सत्यतमस्यमिति ॥

प्र० ११२०—ननु 'कह णं भन्ते! दुक्खं'मितिगाथायां दुःखागममरणावसानसमापन्नुवन्धीति विशेषणत्रयं किमर्थं ? पर भाष्ययोक्तेरिति चेत् ।

उ०—सत्यं धर्ममात्रमपेक्ष्याभाष्ययोक्तिः, अत्र तु यावद् भवदुःखी प्रेत्य देवयाम्यपि न दुःखी किन्तु सिद्धसुखसुखामा एवा भवति यथायितु दुःखागमादि प्रयुक्तमिति ॥

प्र० ११२१—ननु ज्ञानावरणीयादीनां, न च हेतुषु 'पडिणिय त्तणमि'त्यादि पठ्यते आश्रवेषु च 'तत्प्रदोष'त्यादि पठ्यते तत्कथं ? सर्वेषामविरतादीनां सदागानां कर्मणां भवस्य बन्धभावादिति चेत्।

उ०—प्राक् तावत् सामान्यतो जीवानां या प्रागभ्युत्थय तथ्या ज्ञानादीनामाशातनादिषु प्रवृत्तानां विशिष्टतरा दुःख दुःख तमाश्च प्रागप्रवृत्तया भवन्ति, प्रकृतिबन्धप्रदेशबन्धश्च प्रागानु सारीति दुःख दुःखतमाश्च प्रदर्शनीनादीनामाशातनादिषु प्रवृत्ता भवति प्रभुरोम तथाय निधान् कर्मपुद्गलानामन्ते पूर्वबद्धानाम जातियाम् तत्तत्कर्मयाग्याम् संक्रमयति किञ्च—तदर्तमाकरणे प्रायेण तथाऽऽशातनादिषु प्रवृत्तानां भवति, तेन च प्राग्बद्धा नामपि तेषां तेषामशुभानां कर्मणां रसस्थित्यादीनामशुभतयता

दीर्घतरतां च विधत्ते विधत्त च परिवर्त्तन प्राग्बद्धानां शुभानामप्यशुभतयेति, इद चाधाकर्मप्रकरणोक्तमन्यत्रानुक्तमप्यध्यवसेयमिति॥

प्र० ११२२–श्रमणोपासकानां व्रतेषु क्वचिद्दिग्व्रतादीनां सप्तानामपि शिक्षाव्रतत्वमुच्यते क्वचिदनर्थदण्डविरमणस्य प्रकीर्णकादिषु गुणव्रतत्वमावश्यकादौ च शिक्षाव्रतत्व तथा देशावकाशिकस्यापि तथा भोगोपभोगमानस्यापि गुणशिक्षाव्रतत्वव्यत्ययो दृश्यते, तत्र को हेतुरिति ? चेत् ।

उ०–सत्य, शास्त्रीयया दृष्ट्या यथाऽणुव्रतानि यावत्कथिकानि तथा गुणव्रतान्यपि अणुव्रतानां मुत्कलसङ्कोचनेन गुणकारकत्वाद्यावत्कथिकान्येव, सामायिकादीनि च साधुचर्याया अभ्यासार्थं क्रियमाणत्वात् शिक्षाव्रतत्वेनोक्तानि तानि चेत्वरिकाणीति पर वृद्धसामाचार्यां पूर्वधरकालीनाचरणयाणुव्रतान्यपि इत्वरिकाणि भवन्ति, यथाभद्रकादीनामभ्यासाय मार्गप्रवेशाय च तथा गुणव्रतानि तेनैव हेतुनेत्वरिकाणि कार्यन्ते सामायिकादीनि च ये साधुत्वायायोग्या असहिष्णवो वा ते श्राद्धानुष्ठानत्वेनापि कुर्वन्तीति यथाऽभिप्रायं गुणव्रतत्व शिक्षाव्रतत्वं च साधयितु शक्य, किञ्च–दिक्परिमाणादीनामित्वरिकत्वं भोगोपभोगमानादीनां च यावत्कथिकत्वमपि च भवति केषाञ्चित्ततो यावत्कथिकत्वे गुणव्रतत्वमित्वरिकत्वे शिक्षाव्रतत्वं च यथायथं ज्ञेयमिति॥

प्र० ११२३–ननु अणुव्रतानि विरहय्य स्युर्दिक्परिमाणादीनीति ? चेत् ।

उ०–सामाचार्यां द्वादशानामपि व्रतानां भङ्गकरचनाकरणादिना ज्ञायते यत्-तान्यन्तरेणापि तानि स्यु, तथा च गुणव्रतत्वशिक्षाव्रतत्वे अनियते स्यातामेव, अणुव्रतानां तु महाव्रतसंज्ञापेक्षित्वात् तत्सञ्ज्ञत्वमेव, यावत्कथितत्वे इत्वरिकत्वेऽपि च सर्वकालीन्येषामेषा सञ्ज्ञेति॥

प्र० ११२४–ननु साधुधर्मसामर्थ्याय श्रावकधर्मस्याभ्यासरूपत्वात् प्राय प्रान्त्ये श्रमणोपासका साधव स्यु, उदूढप्रतिमाश्च ते श्रमणभूता एवान्त्यप्रतिमायां भवन्ति, आसन्नमृत्यवश्च सस्तारश्रमणा भवन्ति, ततो मरणं बालपण्डिततया कथ सम्भवेदिति? चेत् ।

उ०–सत्य, आशुकारं मरण स्यात् जीविताशा छिन्ना न स्यात् न कृता सलेखना न मुत्कलित कौटुम्बिकैस्तदा गृहे सस्तारकमादद्य म्रियमाण- बालपण्डितमरण- स्यादिति, तथामरणस्य

कालाधिकत्वात् भक्तानामेव मायाय संलेखना भवत्येव नाकालि॥

प्र० ११२५ ननु केवलमस्तसारिणस्युक्तोपिसुमहो इति चेत्।

उ० - ये त्रिगुप्तप्रमागमाचार्याणां प्रत्यनीकाः महामोहनीयकर्मबन्धसमहामाहा निरपेक्षतया सशल्यका आर्त्तरौद्रध्यानविहितमरणाभिरुपते समाधानास्मरणाय 'से पुण गुरुपडिणीय सिमाया मच्छत्तसंसारिय' इत्युत्पुच्यन्ते ॥

प्र० ११२६-ननु सामाइयं च तिविहं'ति यदुच्यते तत्र काऽसौ त्रिधा? कथं निराकारास्ता इति? चेत्।

उ०-सम्यक्त्वं श्रुत सर्वविरतिरूपति त्रिधा त्रिधा सम्यक्त्वस्यानुपालनाय सम्यक्त्वस्याऽपि नाकारास्तीति निराकार त्रिविधसामायिकाचार इति ॥

प्र० ११२७-ननु अतीतस्य निन्दन वर्तमानस्य संवरणमनागतस्य च प्रत्याख्यानमित्येव अर्थं निन्दामी'त्यादिना सिद्धमपि किमिति 'पडिक्कमे आगमस्साय' ईर्यापथिकीमिच्छादुक्कडं च वामागतस्यापि प्रतिक्रमणमुच्यते? इति चेत्।

उ० - सत्यं 'अणागयं पच्चक्खामी'त्यादि यदुच्यते तदप्रतिषेधाद्विरतिमाश्रित्य, यत्तु 'पडिक्कमे आगमेस्साय'मित्याद्युच्यते तदभावितमुद्दिश्य पृथक्कालविहितमाश्रित्य कथ्यत इति न कश्चन विरोध इति ॥

प्र० ११२८-ननु 'कप्पइ साऽकुरुप्पा मायाऽणुमग्गओ निहत' इत्येति यदुक्तं तत्रानुत्पन्नाया मायाया ज्ञानं कथमिति? चेत्।

उ०-मायया ध्यातस्य भविष्यतः कार्यस्याकरणेन निवृत्ता अनुत्पन्नाया मायाया ज्ञान इति ॥

प्र० ११२९-ननु 'पञ्च महव्वय मणुत्ते'त्यादिवचनान्निभ्यग्रहणं प्रभुत्वस्यैव वत्यात्, कथं प्रभवेत्प्रमाणतीति? चेत्।

उ० - सत्यं 'पञ्चे'त्यादिर्नियम प्रायोवृत्त्या परं मध्यपरिणामस्तीर्थानुभावात् तेषामपरापरकर्तव्यं इति प्रत्यभिमापात्ति परमपूर्वानिवृत्तिकरणे आत्मनैवोद्योगिके इति अनाभोगकरणमेव यथाप्रवृत्ताणकम् ॥

प्र० ११३०-ननु पुद्गलपरावर्त्तानां प्रत्यन्तकालमाया पेक्षया चतुर्विधत्वेऽपि कायस्थितिकालादिषु प्रथमेव कालमेव प्रवर्तं कथं घटते? तत्रापि पुद्गलपरावर्त्तन भेदत कथमुच्यते? इति चेत्।

उ० – सत्य, औदारिकादितया परिणमनं सर्वलोकवर्त्तिपुद्गलानामिति क्षेत्राधिकारे स्थित्यादिषु आवर्त्त कथ्यते, तत्त्वतस्तु क्षेत्रकालभावावर्त्ता प्ररूपणमात्रं, सूक्ष्मतमत्वादनन्तरमुत्पादोऽसम्भ्यैव सम्भवस्तु द्रव्यावर्त्तानामिति योगविन्द्वादिषु द्रव्यावर्त्ता एव निर्दिष्टा अपार्धपुद्गलावर्त्ताधिकारे इति, अत एव श्रीभगवत्यामपि द्वादशे शतके औदारिकादिभेदेनैवावर्त्तभेदा ,पुद्गलावर्त्त द्रव्यत सामान्येन सर्वपुद्गलग्रहणोज्झनरूपे' इति योगबिन्दौ, तत्सख्यान च नारकैकेन्द्रियादिषु भूतान भविष्यतश्चाश्रित्येति ॥

प्र० ११३१ – ननु पनक -फुल्ली, स चानन्तकायिक तत कथमवधिप्रसङ्गे एकत्वेनोत्पाद ? कथ च 'सुहुमपणगजीवसरीरावगाहणाहितो'इत्यादि उच्यते ? इति चेत् ।

उ०–शृणु, अनन्तकायिकेष्वपि नैकस्य सहोत्पत्तिर्विरुद्धा, प्रमत्तचतुर्दशपूर्विप्रभृतीनामपि तत्रोत्पत्ते श्रवणादिति, याऽवगाहनाऽनन्ताना सैवैकस्येति तदवगाहनात्वे विरोधो नेति, भेदविशेषो वाय समाननामा स्यादिति ॥

प्र० ११३२–ननु कालस्वभावादीनि पञ्चापि कारणान्यार्हतैरनुमतानि सन्ति पर तेषु पञ्चसु गौणमुख्यभावविचारणायां स्पष्टा नियतिरेवाग्रेसरा भवति, यतो कालादयोऽनन्तशो लब्धा अपि न क्षमा शिवसाधनाय, यदा च जन्तोरवश्यं भावी मोक्षस्तदा तु कालाद्या भजन्त्येवानुकूल्यं तत्कथं समे समानानि कारणानीति ? चेत् ।

उ०–सत्यं, नियतिपरिपाककाले हि कालादयो भवन्त्येव फलदानदक्षा , न च काचित् नियतिः कालादिविरहिता मोक्षस्यावाप्तौ, प्राधान्य दृष्ट्वा नियतेर्न सर्वत्र तस्यास्तत् , कालादिप्राधान्येनापि कुमारयुवत्वसुषमासुषमादिगताना भावानां भावादिति ॥

प्र० ११३३–ननु प्राप्य मिथ्यात्वादिक्षयोपशमादेर्गुरूपदेशादेश्च केवलिप्रज्ञप्त धर्म प्रयत्यते धर्मिभिर्यावज्जीवं ज्ञानादीनामाराधनाय कालाध्ययनाद्याचारेषु पर प्रवृत्तिर्हि यावद्वीर्योल्लासं भाविनीति भवेऽत्रैव वहुधा सा जीवितान्तावसरे निवर्तते; न च सर्वेऽपि तद्वन्तोऽस्मिन्नेव जन्मनि प्रयान्ति मोक्षं, ततो ये प्रेत्य भवावतारास्तेषां तत्प्रवृत्ते कि फलं चारित्रं हैहभविक, न च सर्वेऽपि प्रेत्य जातिस्मरणवन्त श्रीवज्रस्वाम्यादिवदिति चेत्।

उ०—सत्य, यथाहि पूर्वभव स्नेहेन सिम्पालां दृष्ट्वा वा रुधानां समागमेऽपि विनाऽपि जातिस्मरणादिज्ञानं जीवानां स्नेहो प्रेम्णा प्रवर्तते, तथैवात्र भवे येन ज्ञानावरणादि ज्ञानावरणादिषु मवृत्तिर्विहिता स प्रेम्य तथाविधानां परमपुरुषाणां ज्ञानावरणादि दृष्ट्वा श्रुत्वाऽनुभूय वाऽत्यन्तं ज्ञानावरणादि स्थितापि ज्ञातिस्मृत्यादि लभ्यते, एवमत्र बन्धा गुणस्थानमारस्य स्थान साधयति ॥

प्र० ११३५—ननु सप्तानां ज्ञानावरणीयादीनामनुसमयानुसमय बन्धा यदि तदायुष कर्मण समस्तेऽपि भव कथमेकदो बन्ध, तदपरत्वसमानमप्यस्ति कर्मणामनुसमयमिति ? चेत् ।

उ०—शृणु, ज्ञानावरणीयादीनां हि स्थितिः कोटीकोटी सागरमाना न कोत्तरभवमात्रपेक्षाणि तानि आयुष्कं परमव-मात्रकं परमवीपस्थितिमानस्थितिक यति विरुद्धयोरायुषा ऽन्यस्यासम्भवात् आयुष्कमन्तरेण भवान्तरासंक्रमाभावर्य भवे आयुष एकशो बन्ध इति ॥

प्र० ११३८—ननु किमिति ज्ञानावरणादीनां बन्धोऽनुसम यमायुषस्त्वान्तर्मुहूर्तेनेति ? चेत् ।

उ०—सत्य ज्ञानावरणीयादीनां कर्मणां बन्धा यथायथाप-रिणामम, यागपरिणामाद्यनुसमय विपरीत यथासुमतो आयुषो बन्धस्तु परमभवयानुकूल्येनेति तेषामान्तर्मुहूर्तिका बन्ध., त्रिकाधितत्तरसोपक्रमेतरसागरसंख्येतरादिभेदा हि बध्यमानकाले परभवायुषो बध्यन्ते तयुक्त आन्तर्मौहूर्तिका बन्ध ॥

प्र० ११३६—ननु यथायुषो बन्धा न भवति तदाऽपि जीवा अनुसमय कर्माणि सप्त कथं बध्नन्तीति ? चेत् ।

उ०—शृणु 'आपर्व कम्मयर्व आहारए अणन्तरं जीवो'त्ति वचनात् 'अनादिसम्बद्ध'इत्यादिवचनाच्च जीव सदा काम बन्धयमन् तैजसशरीरयोश्च, तैजसं च शरीरं सर्वमनुष्या णिमत् साध्य च शरीरमपत्यमात्रकं तथा स्वतःऽपि सूक्ष्म कार्मणं शरीरमनुसमयमाहरते अत एव 'आगा पयदिपय सं'ति आगताश्च कर्मोदय इत्यस्वजातीयैः प्रागवस्थमानं सह संयुज्यमानास्तत्सद्भूता भवन्ति अत उच्यत 'जे यपरं तं बन्धए'त्ति, एवं यागादेव प्रदेशानां समूहस्य ज्ञानावरणीयादि रूपतया परिणामस्य च जायते यथा बन्धापि कर्माण्यनुसमयं परं आयु सदा बध्यते इति सप्तानां कर्मणामनुसमयमागमा इति ॥

प्र० ११३७–ननु सर्वो भवस्थो जीव' प्रतिक्षणमष्टानां कर्मणा वेदक· कथ भवतीति ? चेत्।

उ०–शृणु, जीवितापरपर्यायमायुस्तु प्रतिभवं प्रत्येकोऽसुमान् वेदयते, तदुदयाधीन एव यतो भवः, विहाय सिद्धान् भगवतो न कश्चिदनायुष्काङ्क्षी, संसारी चातिप्रभूतवेदनीयाणुयुक्त इति पौद्गल सुखं दु ख वाऽनुक्षण वेदयति, तद्वेदयंश्च स्वरूपाच्चल आत्मा क्रोधाद्याक्रान्त· स्यात्, तस्माच्च ज्ञानघ्नादीनि कर्माणि तत्तत्कारणप्रवृत्ततया बध्नातीति सर्व सदा सप्तबन्धो जीव संसारमाश्रित इति, यस्य यस्य कर्मण सत्तोच्छिद्यते नतत्कर्म न परिणमति न च बध्यते, निर्मूलमुच्छिन्नस्य पुनर्भावासम्भवात्, अत एव नावतारो मुक्तानां भवे इति।

प्र० ११३८–ननु षट्सु पर्याप्तिषु सतीषु किमिति देवनारकाधिकारे 'पचविहाए पज्जत्तीए पज्जत्तिभाव गच्छइ'त्ति कथ्यते, भगवद्भिस्तत्त्वार्थभाष्यकारैश्च स्वमतेन भाषान्ता पचैव पर्याप्तिभेदा उक्ता, मन पर्याप्तिस्त्वेकीयमतेनेति ? चेत्।

उ०–सत्य, अत्र केचिदितरपर्याप्त्यपेक्षया देवनारकाणां भाषा-मन·पर्याप्तिसमाप्तेरन्तरस्याल्पत्व हेतुतयाऽऽचक्षते, अपरे चानिर्णीतं कारण प्रचक्षते, केचित्त्वेवं सम्भावयन्ति यदुत–देवनारका ज्ञानत्रयोपेता इति प्राग्विचार्यैव भाषां भाषन्ते, ततश्चतुर्विधैव भाषा तेषां, तथा तथा प्राक् प्रधारणतात् सञ्ज्ञिनां विशिष्टानां नरतिरश्चामपि तथा विचार्य भाषाया भाषणात्, शास्त्रेषु द्रव्यश्रुतचारित्रभाषाभेदा इष्यन्ते, इष्यते च मन्ये इत्यवधारणी भाषेति, तथाच तेषां भाषाद्रव्याणां ग्रहण मनोयोगवासितेन, तथा च भाषाया प्रवृत्ते प्रागेव मनस प्रवृत्तिरिति, व्यवहारश्च भाषाप्रधान एवेति वा या चिन्ता सा व्यज्यते, पुष्टभाषासंस्कारश्च मनोऽपि शुद्ध शुद्धतर शुद्धतम धारयतीति भाषामनसोरेकत्वमेक्ष्य प्रागुत्तरभावानियम च प्रेक्ष्य पञ्चम्येकैवाम्नाता भाषापर्याप्ति, परमसञ्ज्ञिनामविशिष्टानां केवलाया असत्यामृषाया अव्यवहार्याया अपि भावात्सामान्यजीवानपेक्ष्य भाषामन'पर्याप्तिद्वयमादाय षट्कमुक्तं पर्याप्तीनामिति, परो हेतुर्वाऽपरोक्षवेदिगम्यः स्यादिति, भाष्यकारेण तु दार्शनिकपर्षदो विशिष्टा एवाश्रित्येति पञ्चोक्ता, आर्षानुसृत्यर्थं चैकीयमतेन षडपि दर्शिता, आहाराद्या नियतक्रमाश्चतस्र पर्याप्तय, भाषामनसोस्त्वनियम· क्रमे, भाषाविशेषे मनस प्राग् वृत्तेरिति भाष्यतत्त्वम् ॥

प्र०११४९-ननु योगात् प्रकृतिप्रदेशबन्धौ भवतस्तत्र कर्मणां पूर्वं ज्ञानावरणादिप्रकृतिविभागो योगात् कथमिति ? चेत्।

उ०-शृणु प्रतिसमयं यानि ज्ञानावरणादीनि कर्माणि येऽनन्ते जीवस्तानि कार्मणशरीराभोगरूपेण कार्मणं च शरीरं कर्मणामाश्रयभूतमाधार यति ज्ञानावरणादिरूपकार्मणपुद्गलप्रयोगस्य कार्यरूपत्वात्तत्र स्यादेव ज्ञानावरणादिप्रकृतिविभाग ॥

प्र० ११५० ननु मिथ्यात्वादीनि भवन्तु बन्धहेतवः योगा नु कथं ? त इति कथ आश्रवाणां कारणमिति चेत्।

उ०-सत्यं, स्थितिरसरूपयोर्मिथ्यात्वादय हेतवः परं प्रकृतिप्रदेशरूपयोर्बन्ध समाविष्टत्वात् तौ च योगादेवेति बन्धसामान्ये मिथ्यात्वादीनां योगान्तानां हेतुत्वे कोऽपि विरोधो नेति॥

प्र० ११५१-ननु वीतरागस्य सूक्ष्मेऽध्याय सांपरायिकस्याश्रवस्य भेदेषु पञ्चविंशतिरपि क्रियाणामाश्रवत्वमुक्ता ? यतस्तत्र क्रियासु ईर्यापथिक्यपि क्रिया भण्यते इति चेत्।

उ०-सत्यं, सकषायस्य साम्परायिक एव बन्ध इति नियमस्य सत्त्वेऽप्यप्रमत्तस्य च कषायाभावेऽपि बन्धा हे साम्परायिकत्वात्तीर्थपथत्वा, पर सकषायस्यात्मन अन्तर्मुहूर्तमात्र मात्रा बन्धो न भवतीति साम्परायिकता तत्राश्रवस्यापि चित्तेऽपि बन्धस्य साम्परायिकता, सकषायस्यात्मन इति ॥

प्र० ११५२-ननु 'मनोवाक्कायकर्म योग' स आश्रव' इत्युक्त्वाऽपि जीवाधिकरणे संरम्भादीनां कषाये कथं निरूपणं ? स्थितिरसबन्धनिदानानां कषायाणां योगरूपत्वेनाभिधानाय इति चेत्।

उ०-सत्यं, सकषायी हिंसानां संरम्भादियोगानां तीव्रत्वं तत्र योगवीर्यवत्त्वशमार्थ कषायमध्यं मत एव च तीव्रमन्दताभावादिभेदा अप्याश्रव तस्य हिंसायोगानां तीव्रत्वादिप्रदर्शनार्थं तीव्रत्वादीनां कषायाणामेवाभावात् ॥

प्र० ११५३-ननु किमिति देवा देवायु नारकायु नारकायुर्न बध्नन्तीति ? चेत्।

उ० शृणु, देवायुर्हि त बध्नन्ति ये सरागसंयमादिमन्तो भवन्ति देवाश्च भवस्वभावात् निकाचितसाताफलत्वाच्च न सरागसंयमादि साधयितुमर्हं तथैव महारम्भादेरभावात् प्रतीत्य देवानां प्राणातिपातिक्याद्यभावान्नारकायु न नारकायुर्बन्ध योऽपि कषा महापरिग्रहत्व तु बध्नाति कस्यापि देवानां स्थिती स्वभाव तथा तेषु व्यापारस्याभावो येन स्यादाक्नायुर्न्न बन्धस्त

तथा नारकाणामपि सरागसंयमादीनां महारम्भादीनां चाभावान्न नाकिनां नारकाणां वाऽऽयुषो बन्ध इति, एतदनुसारेणवैकेन्द्रियविकलेन्द्रियाणा यद्यद्भवप्रत्ययेन न वध्यते कर्म तत्तदनुसारेण कारणमाकलनीयमिति ॥

प्र० ११४४-ननु अर्हदादीनां स्थानकानामाराधनैर्जिननामकर्मणो बन्धो भवति, तत् किं जिननामकर्म आयु कर्मवदेकश एव वध्यते ? इति चेत्।

उ०-शृणु, जिननामकर्म अर्हदादिपदानामाराधनाद् भवति, तदाराधनं च नरभव एव, ततस्तन्नाम नरभव एव बध्यते पर तस्यान्त कोटीकोटीसागरस्थितिकत्वात्तत्तिर्यग्गतावपि सत्तया प्राप्यते, पर प्राक् तृतीये भवे तन्निकाच्यते, तदनन्तर च सम्यक्त्वप्रत्ययात् तस्य सतत जिननाम्नो बन्धो यावदपूर्वकरण क्षपकश्रेणिगत, अत एव जिननाम सम्यक्त्वप्रत्ययं गीयते, जिनश्च प्राक् तृतीयाद्भवादवश्यं शुद्ध क्षायोपशमिकं क्षायिक वा सम्यक्त्वं धारयेदेव, अपूर्वकरणे तु क्षायिकदर्शनवानेव सर्व इति ॥

प्र० ११४५.-ननु वर्षावासादनन्तरमर्वाग् वर्षावासादष्टौ मासा ये विहरणीयास्ते हेमन्तादिका ग्रीष्मान्ता भवन्ति तथापि श्रीपर्युषणाकल्पे 'अट्ठ गिम्हहेमतिए मासे'त्ति दशाश्रुतादिनिर्युक्तावपि 'गिम्हहेमते'त्युक्त तत्कथ?, यतो मासानां न ग्रीष्महेमतादिक क्रम इति चेत्।

उ०-सत्यं, अत्र ग्रीष्मशब्दस्य प्राग्निपात, समासेऽल्पस्वरत्वात्, क्रमस्तु मार्गादीनां मासानां क्रम इति प्राग् हैमतिका पश्चाच्च ग्रैष्मा मासा इति ज्ञेयमिति ॥

प्र० ११४६-ननु वर्षावग्रहादौ यत् षट्सु दिक्षु सक्रोशयोजनादिकमुच्यते, तत्र प्रारम्भोऽवग्रहमानस्य कुत ?, यतो यदि स उपाश्रयाद् भण्यते तर्हि अयोध्याद्वारवतीराजगृहादिषु नगरेष्वप्यपूर्ण स्यादिति चेन्।

उ० – 'उज्जाणाओ परेण'तिनिर्युक्तिकारवचस तत्तन्नगराणामुद्यानभूमेस्तत्तदवग्रहाणामारम्भोऽवसेय इति, यच्चात्रोपाश्रयस्योल्लेख. स क्षेत्रमुपाश्रयतया परिगृह्य अस्वाध्यायखड्यादिषु स वसत्यर्थोऽपीति ॥

प्र० ११४७-ननु श्रीकल्पे जिनगणधरावलिकाभ्यां शेषाणां जिनानां किं वाच्यमिति चेत्।

उ०-भगवतो महावीरस्य चरित्रमस्वप्नपाठ कीर्तनीयतया

मत, शेषाणां तु क्रियाणां समवसरणादि गणधरावलिका चेति दशापूर्वैरभिप्राय ॥

प्र० ११४८–ननु पर्युषणाकल्पस्य साम्प्रतमेतच्चतुर्मास्यवस्था मधिकृत्य सति 'इवर्ष सत्वच्छरियं चेरकप्प'मिति कथमुच्यते इति।

उ०–अत्र सांवत्सरिकप्राप्त्यप्रचतुर्मासिकाय इति दशाचूर्णिकाराः तस्मात्तु सांवत्सरिकप्रतिक्रमणास्मरणमेवावश्यकं कल्पमनत्वात् विपक्षस्य चातुर्मासिकस्यापि कीर्तनस्य सांवत्सरिकदिनमिश्रत्वमावश्यकपीति सांवत्सरिकः कल्प इति ॥

प्र० ११४९–ननु वरा पञ्चनमुक्कारो' इत्यनेन किमुच्यते कथं च युज्यते ? इति चेत्।

उ०–शृणु, अत्र पञ्चनमस्कार इत्यक्षरेण तेन पञ्चपरमेष्ठिनमस्कारस्य श्रुतस्कन्धा वाच्यः, 'अपिवनमुक्कारो' इत्यादावा माया नियुक्तौ यः सन्ति ता परमेष्ठिनां नमस्कारक्रियायाः प्रतिपादिन्य पञ्चमाध्ये तु श्रुतस्कन्धस्य महिम्नः प्रतिपादकः, सर्वे दारिसमासिरभिसम्भवत्वात् प्रथमश्रुतस्यापि महाफलनिष्पन्नता, अत एव चास्य अभावस्वरूपस्यानुपपाणकाकेऽपि पाठस्यानुज्ञापनादिविधेति ॥

प्र० ११५०–ननु तत्त्वार्थश्रद्धेति द्वयो निर्देशे किमिति तत्त्वार्थश्रद्धानमिति गुरुनिर्देशः ? इति चेत्।

उ०–सत्यं सम्यग्दर्शनं द्विधा नैसर्गिकमधिगमजं चेति, तत्राद्य सम्यग्दर्शने गुण पञ्चोत्पद्यते यथा भाष्यकारः 'येनास्मानुपदेशादेव सम्यग्दर्शनमुत्पद्यत' इति नैसर्गिके आहुः, शास्त्रकारा अपि–'सम्मद्दिट्ठी जीवा उवइट्ठं पवयणं तु सद्दहइ', अधिगमजसम्यग्दर्शने च परोपदेशात् तत्त्वार्थश्रद्धानं भवतीति भाष्यकारा आहुः आद्ये कल्याणकं गृहीत्वाऽऽसमग्रगुण सम्यग्दर्शनस्य योषात परन्तु भावानर्हं गृहीत्वार्थश्रद्धानमिति तत्त्वश्रद्धानस्यापि प्रेत्यापत्यन्तिकात्मा वीतरागवशानां चात्मगुणरूपमेव सम्यग्दर्शनं तेन सहस्रधारितरमनसोऽभावेऽपि न तत्त्वार्थश्रद्धानस्य विरोध ॥

प्र० ११५१–ननु श्रुतस्यातीन्द्रियार्थविदिवचनमात्रमस्याप्यस्य वाग्योगकाणि कथं ? यत औदारिकादिशरीराणां तद्विशिष्टपुद्गलानां च स्थिरत्वपादीन्यपरत्वेनाङ्गानि कथ्यन्ते इति चेत्।

उ०–सत्यं, औदारिकाद्यपरत्वेऽप्यङ्गत्वं न नियमो ऽङ्गानां यत धर्मो दानादिचतुर्भेदो धर्मो दशादिचतुष्क सम्य

चतुरङ्ग वेदादि षडङ्ग राज्यं सप्ताङ्ग निमित्ततत्त्वप्रवृत्तिवैद्यकानि चाप्यष्टाङ्गानि ब्रह्म नवाङ्ग प्रत्यायातिर्दशाङ्गिकी शीलाङ्गान्यष्टादशसहस्रमितानीति, सर्यनपस्नोरिव श्रुतस्य द्वादशाङ्गत्वे न कापि क्षतिरिति ॥

प्र० ११५२–ननु शक्रस्तवपाठ कया मुद्रया कार्य इति? चेत्।

उ०–'थयपादो होइ जोगमुद्दाए'त्तिवचनात् शक्रस्तवस्य स्तवपञ्चकान्तर्गतत्वाद्योगमुद्रयैव पाठ कार्य, पर तस्य प्रणिपातदण्डकत्वादादौ पञ्चाङ्ग प्रणिपात 'पचगो पणिवाओ' त्तिवचनात् कर्त्तव्य, यच्च ज्ञातधर्मकथादिषु पर्यङ्कासनं तदनशनादिकारणजात, शक्रादीनां चतुरङ्गावनामश्च वनमालाया रक्षणाय, अन्यथा तस्या भूमौ पात स्यात्तताधमता स्यादिति ॥

प्र० ११५३–ननु सर्वेषामेव कायप्रवीचाराणा देवानां प्रज्ञापनाप्रवीचारपदोक्त एव क्रमोऽन्यो वेति।

उ०–चित्रा हि कायप्रवीचारा, केचित् सदेवीका अपि अपरिगृहीताभिः सह रन्तुकामा, केचित् च्युतदेवीत्वादिभिरदेवीका अपि ताभीरन्तुकामा, पल्योपममानस्थितिका अपरिगृहीता सौधर्मदेवैरेवोपभोग्या इति सप्रवीचारपदोक्त प्रवीचारक्रमः अपरिगृहीतदेवीविषय, सपरिग्रहदेवीषु श्रीभगवत्युक्तशक्रेन्द्रक्रम स्त्रीपरिभोगे अवसेय इति ॥

प्र० ११५४–ननु तिरश्चामावलिकाया असख्येयभागमाना आवर्ता स्थितिरभिधीयते तत्कथं? वनस्पतीनामनाद्यनन्तस्थितिमानत्वादिति चेत्।

उ० – सत्य, देवमनुष्यनारकलक्षणाद् गत्यन्तरादागतानां सा स्थिति' न तु तिर्यक्ष्ववस्थितानामिति, व्यवहारराशिमागत्य पुनस्तत्रोत्पन्नस्यैतावती स्थितिरेव नाधिकेति तत्त्वं, अयमेव वनस्पतिकाल, वनस्पतिमन्तरा तु न क्वाप्यन्यत्रैतावती यत कायस्थितिरिति।

प्र० ११५५–ननु चैत्यवन्दनसूत्रस्य ललितविस्तराख्यव्याख्यायां केवलं प्रणिपातदण्डकसूत्र एवालापकानां सख्यानं सम्पदश्च अनामहेतुका आख्याता:, अर्हच्चैत्यस्तवादीनां व्याख्यानं सविस्तरं कृत्वाऽपि तद्गतालापकसम्पत्संख्यादि किमिति न दर्शितमिति? चेत्।

उ०–एतस्यां वृत्तौ शक्रस्तवे श्रीमहानिशीथे च पञ्चनमस्कारादिसूत्रेषु सम्पदालापकानामुक्तत्वात् चैत्यवन्दनसूत्रादि-

महाप्रभावकसम्पदर्शने प्राचीनतरमेव ललितविस्तरायां शाक्यदीपानामाप्तपकानां मतमदेव प्रार्भिशतकपर्यभिशाता या मार्ग प्रदर्श्य तत्पारम्पर्यमेश्वर्यनाय तत्र तत्समाख्यानं भविष्यतीति सम्भाव्यत अन्यथा कार्यं काचित्तत्वर्गम्य भवदिति ॥

प्र० ११५६-ननु अभिमानामपि केवलिनस्व सम्भवा बाहुबल्यादीनामिव पर सर्वेषु संज्ञकालेषु धर्मस्य तीर्थोत्पत्ति-पस्य प्रकृप्या [illegible] भगवद्भिर्जिनेश्वरेरव क्रियत तत्कथ 'कच-जिरयता धम्मा भगवं'मित्यापुच्छन ? इति चत्।

उ०-सार्थ, चतुर्विशत्यप्रतिशयानां सत्यपि जिनेश्वरत्वा प्रमादत्व न तत्प्रणीतस्य धर्मस्य तदपेक्ष्या स्वीकार, किन्तु भगवतां केवलित्वमेवाबाधज्ञानप्रकाशकत्वान्तज्ञधर्मस्य स्वीकार इतिसूचनाय जिनाजिनादिरूपाण्यमपि विविधानां केवलिनां पदार्थस्वरूपानुवर्तित्वेन धर्मप्ररूपणाति, सर्वेऽपि केवलिनः समानधर्मप्ररूपका इतिज्ञापनाय च 'कयजिणयता धम्मा भंत' मित्यापृच्छ्यमान युक्तिसङ्गतमेव अत एवोच्यत तर्कानुसारि प्रस्तावयितु 'पक्षपातो न मे वीरे' इत्यादि, तत्सतत्वत वीरपक्षपातेन सम्यक्त्वाच्च ॥

प्र० ११५७-ननु 'इम्म अट्ठविह पत्तु, भरिभूय हार सम्यग्जीवाय तिबयनात् 'नमो अरिहंताणं'त्यत्र च निर्विशेष्यत पा:रित्वाक्ते धासमे कैमे कर्मापयारिभूतानि, न चाशानां कर्मणामपर्यवासतस्यापि प्रकृतीनां क अपि रागद्वेषाख्य प्रकृती, पवित्र वैराग्यार्थमुक्ते- मायालोभकषायद्वैत्यतद् रागस्थितं इत्थं क्रोधमानाख्य पुम्बर्षेव इति समासनिर्दिष्टः ॥ १ ॥ इति समासादिभि प्रधानरतिप्रकरणाक्तमासीयत तदपि न क्वचित् 'रागद्वेषकषाया' इति निर्युक्तमित्यस्य तथा कषाय-भ्या व्याख्यानाभ्यामिति चेत्।

उ०-सार्थं स्वरूपरमणो आत्मा स्वरूपाद्विचलन् मार्गान्तरं प्राप्नोति परन्तु पदार्थेषु प्रीतिरूपमप्रीतिरूपं च, तदेव च रागद्वेषाभ्यां स्वरूपस्तब्धं निर्दिश्यत, अत एव सम्यक्त्वचारित्राघातकोऽनन्तानुबन्धिक्ष्मतिम धारयत्यपि प्रतिबन्धं वैराग्यमिति कथ्यत आते च तस्मिन् भागद्वय रागमाग मायालोभरूपयाः कषाययो कर्मप्रकृतिरूपयो क्रोधमानरूपयाश्च द्वेषमार्गे भावि भवि इति कर्मप्रकृतिषु तदुभयप्रदर्शनाय कषायादिरूपतयाक्तौ निर्युक्तौ स्वरूपमपास्य भिन्नतयाप्तत्वादिति न काऽप्यनाभास इति ॥

प्र० ११५८-ननु 'भावेण सद्दहतो, अयाणमाणेऽवि सम्मत्त'मिति यदुच्यते, तत्कथ घटते?, अज्ञातानां जीवादीना तत्त्वानां श्रद्धानस्यैवायोगादिति चेत्।

उ०-सत्य, केचिदत्र विशेषेण निर्देशादि-सदादिद्वारैर्यद्ज्ञान जीवादीनां तदभावमपेक्ष्य सत्यपि सामान्ये ज्ञाने अज्ञानमाहु', केचित गुरुपारतन्त्र्यमेव माषतुषादीना ज्ञान तदधीनं च श्रद्धानं च, यथा शिशोर्मातृवचसाऽज्ञानेऽपि पदार्थानां प्रत्यायनं चाध्यक्षमीक्ष्यते तद्वद्यदि तेषां नत् स्यात् तदा स्पष्टमेवाज्ञानेऽपि जीवादीना श्रद्धान तद्वतोऽपि सम्यक्त्व च, एव च श्रावकपुत्रादीना सङ्गच्छते नैसर्गिक सम्यक्त्व च तथाप्रकारस्य जीवादिगतस्य बोधस्याभावेऽपीति॥

प्र० ११५९-ननु कर्मानुबद्धत्वादेव भवावर्त्तो हेयतयेष्यते, अत एव च सिध्यदवस्थाभिधाने 'जाइजरामरणकम्मबंधणविमुक्के'त्ति 'कृत्स्नकर्मविप्रयोगो मोक्ष'इत्यादि चोच्यते तर्हि भाष्यकारेण 'जन्मनि कर्मक्लेशै'रिति किमर्थमुक्तमिति ? चेत्।

उ०-शृणु, 'कर्मक्लेशविपाकाशयैरपरामृष्टः पुरुषविशेष ईश्वर'इति योगाचार्या आहु', मूलं च तत्र कर्मक्लेशा इति, सर्वसिद्धेश्वरतादर्शनायेद स्यात्, तत्त्वतस्तु कर्माणि तानि कर्त्तव्यानीष्टानि च यानि स्युर्निरनुबन्धीनि कुशलानुबन्धीनि वा, तद्वांश्च नरभव सुलभ्यतया व्याख्येय इति क्लेशानुबन्धिभिरेव कर्मभि संसारस्य नरभवस्य वाऽनुबद्धत्वादनिष्टतेतिदर्शनाय 'कर्मक्लेशैरनुबद्ध' इति योग्यमेवोक्त, पारमर्षेऽपि 'सिज्झति' यावत् 'सव्वदुक्खाणामत करेंती'त्याद्युच्यत एवेति॥

प्र० ११६०-ननु 'सम्मद्दिट्ठी जीवो, उवइट्ठं पवयण तु सद्दहइ'ति यदुच्यते तत्कथ घटते?, यतो नहि प्रवचनश्रद्धया रहित सम्यग्दर्शनी भवतीति चेत।

उ० - सत्य, अनन्तानुबन्ध्यादिसप्तकस्य क्षयोपशमादिना यदात्मगुणरूपं सम्यक्त्वं तद्वानिह सम्यग्दृष्टिर्ग्राह्य, उत्पन्नसम्यक्त्वाच्च भाविभद्रस्य पान्थस्य सत्पथश्रद्धानमिव जिनाद्युपदिष्टस्य तत्त्वस्य श्रद्धावानेव भवतीति तत्त्वम्॥

प्र० ११६१ - ननु एकत्रोच्यते यदुत-'सव्वगयं सम्मत्त' ति, तथा च सर्वेषु द्रव्येषु पर्यायेषु च सम्यक् श्रद्धितेषु प्रज्ञापनीयेतरेषु च सत्येषु मतेषु सम्यग्दर्शनमिति, अन्यत्र चोच्यते 'सम्मद्दिट्ठी जीवो, उवइट्ठं पवयण तु सद्दहई'त्यनेन प्रवचनप्रति-

पायस्याप्रशमभावेऽपि सम्यक्त्वं स्यादिति, तत्र किं तत्त्वमिति।

उ०–शृणु, अनन्तानुबन्ध्यादिक्षयोपशमादुत्पन्नं निसर्गादधिगमाद्वा सम्यक्त्वं हि सम्यक्त्वं तद्विषयस्तु सर्वे द्रव्यपर्याया इति न सर्वेषां द्रव्याणां सर्वद्रव्यपर्यायाणामवगमे नियमः क्षयोपशमानुसारेण प्रशमस्तु स्यादेव विषय इति ॥

प्र० ११६२–सदसत् असत्याच्च अधर्मार्गा गुरुविषया पक्षस्य कोऽर्थ ? इति चेत्।

उ०–शृणु, केचिदिदमुक्तार्थं सम्यक्त्वस्यावस्थितिमिच्छन्ति व्याख्यानयन्ति ते आगममार्गस्याज्ञानं गुरुविषयस्य च विपर्यस्तगुरुपदेशात्तत्त्वमिति व्याख्यानयन्ति, अन्यथानुसारिणस्तु सम्यग्दृष्टौ जीवाः, अवश्यं प्रवर्त्यं सद्गुरुसंयुक्ता प्राक् सम्यक्त्वप्रदानपक्ष उक्तः शास्त्रकारैरिति व्याख्याय ज्ञातमपि तत्त्वमज्ञानं पश्चात् श्रुतपठनसद्गुरुसंसर्गाभावादिना प्रतिपत्ति तदा अज्ञानात्तत्त्वप्रद्वानो भवति परिहृत्य च सद्गुरुसमां मिथ्यात्वादपात् यदा कुगुरुमुपासका भवति तदापि तथाविधकुगुरूपदेशात्सदभावमद्धानात् जीवा अप्रतीति व्याख्यानयन्ति, द्वितीयपक्ष अनाभोगा विपरीतबोधा गुरवश्च विहतपक्षा कुगुरव इति, तेषां चाज्ञानिनां विपरीततत्त्वश्रद्धानेऽपि कुगुरूणामपि गुरुत्वबुद्ध्या स्वीकारेऽपि च सम्यक्त्वस्यावस्थानप्रसङ्गो न स्यादेवेति ॥

प्र०–११६३–ननु प्रायश्चित्तेऽपि कस्य समास ? द्विगुरेव वाँ कृत्वा प्रायश्चित्तीति विधेयं, बहुव्रीहिर्वाऽन्यार्थे ? यदि च अविशिष्ट इति तत्र न घटते, तस्याप्यमार्थत्वादिति चेत्।

उ०–सत्यं, बहुव्रीहिरेवात्र कार्योऽन्यार्थस्य श्रुतमिति, अत एव सुत्ताणे'तिमन्दीपदमिकायाऽधिकारात्स्य, स्थानाङ्गेऽपि सुत्तमेवेमत्थमविवेचयादि, एवं क्वचित् सूत्रादौ 'भवतानुपहत मता तमोऽपहा प्रायश्चित्ती च' इत्यादि कथ्यते प्रायश्चित्तमहत्तां प्राधान्यविवक्षणादिति ॥

प्र० ११६४–ननु श्रुते सूत्र आगमेषु वाच्यं किम् ? इति चेत्।

उ०–प्रथमं तावत्केवलानामेव श्रुतत्वेन शास्त्राणां समुत्कीर्तनं व्याख्य मतस्तेषामेवेष्याह नागमविषयत्वात् किमर्थस्यैव निरूपकाः त श्रुतैव क्षिप्तमध्ना कथयन्त 'सुयं मे आउसंतेय भगवया एवमक्खायमि'त्युपक्रम्यागमतयाऽऽगमानां रचना

करणात्, अन्येषां तु श्रुतिशब्दस्त्वनुकृत्य विपर्यासित, नित्या वेदा केषाञ्चित् केषाञ्चिदन्यादिभ्य उद्धृता इति, न तत्र श्रुतिशब्दो यथार्थ, श्रुतस्याल्पतमांशोऽपि सूत्रं, अत एव जो सुत्तमहिज्जंतो'त्ति सुत्त गणहररइय'मिति सूत्रोक्तस्यैकस्येत्यादि च, उपक्रमाधिकारे च परम्परावसानत्वादागम इति ॥

प्र० ११६५–ननु उपाध्याया साधवश्च भगवन्तो ज्ञानादि पञ्चकस्याचारेषु साधव एव स्यु, नहि कोऽपि वाचको मुनिर्वा पञ्चाचाराचरणविहीन, प्रत्युत विनयबहुमानाद्या आचारा उपाध्यायादीना विशेषेण स्यु, यतस्ते शासने आराध्याराधकोभयकार्यलीना, आचार्यास्तु भगवन्त' शासनप्रवृत्तावाराधकपदस्था एवेति चेत्।

उ०–सत्य, वाचका अनगाराश्च ज्ञानादिपञ्चाचाराचरणलीना एव परं न ते स्वतन्त्रतया तथा, किन्त्वाचार्याक्षिप्ता एव, अत एव पाक्षिकक्षामणकेषु 'तुब्भण्हं संतिय'मित्यादि कथ्यते, आचार्यास्तु प्रवर्त्तका शासनस्येति त एव पञ्चाचाराचरणनिपुणा इति आचारेषु साधव इत्याचार्या इति कथ्यन्ते ॥

प्र० ११६६–ननु सकलस्यापि शासनस्य प्रवर्त्तका आचार्या भगवन्त सकलसूत्राणामनुयोगांश्च त एव कर्त्तुमलास्तर्हि द्वादशाङ्गादिसूत्राणां स्वाध्यायलीनत्वमध्यापकत्वं चोपाध्यायानामेव कथं गीयते? इति चेत्।

उ०–सत्यं 'अनुयोगकृदाचार्य' इत्याप्तवचनमनुसृत्यार्थप्रदानभेदेनैवाचार्यपदस्योपाध्यायपदात् सूत्रप्रदानपराद्भिन्नता, पर प्रागुद्दिष्टसमुद्दिष्टानुज्ञातानामेव सूत्राणामनुयोगा: प्रवर्त्तन्ते, अनुयोगप्रवृत्तौ च न तत्र उपधानादिनियम', अतो नन्द्याद्यनुक्रमेणानुयोग, उद्देशादयस्तूपधानादिनियमेनैवावश्यकादीनां भवन्ति, ततो नियमपूर्वकं सूत्राणामुद्देशादिविधिनोपादान तच्चोपाध्यायपार्श्वे एवेति ॥

प्र० ११६७–ननु आचार्या उपाध्यायाश्च गच्छस्य मेढीप्रभृतिदृष्टान्तानुसृता इति सन्त्येव सहायका संयमे, तत् किमिति मुनीनां संयमसहायो गुण आख्यायते? इति चेत्।

उ–सत्य, आचार्योपाध्याया प्रवर्तका गच्छस्य मेढ्यादिभूताश्च पर सारणादिना तेषां तत्त्वं, वैयावृत्यकरणे नियोगस्तु मुनीनामेव, तेषामेव वैयावृत्यस्याकरणे शास्त्रकारैरुदीरितं प्रायश्चित्तमिति योग्यमुक्तं मुनय सहायका इति ॥

प्र० ११६८–ननु 'हस्तकर्मविप्रयोगो मासा' इति पुष्पा पुष्पसम्मुमिनिरिति च शास्त्र प्रसिद्ध तत् पुष्पपापयोरुभया मध्ये कतमस्य किमिति 'सप्तपापस्थानसमा' किं पापार्थं कल्याणे मिथ्यात्वदूष्य' इत्यादि कथ्यते अहंतो यथार्थमेव च शास्त्रतया तत्र सयमप्रारिप्यत ? इति प्रश्न।

उ०–पापमेव साम्प्रतमिह तस्मात् प्रथमे सर्वकर्मक्षयमात्र इति प्रतिस्थानं पापानां क्षयार्थमादेशः पुण्य सामान्य मोक्षस्य पर तथा न तदर्थं तपमादि ॥

प्र० ११६९–ननु भाद्रपदस्य शुक्लचतुर्थ्यां पर्युषणायां सामा चारीस्थापनाकरणात् पर्युषणाकल्पकर्षणस्य नियमपर्यायाकरणस्य तस्मिन् महत्त्वमभिमतं तत पप च तत्कल्पस्यात्रो श्रीमता त्रिवेभगवो परिनाति गणधरादिस्थविरावलीमालिका च महार्थं कथ्यत इति श्रीदशाश्रुतस्कन्धनियुक्तिकारात् 'पुरिमंत्या दिवसा गणणा कथयन्ति तत्र विचार्यमेतद् वयुत-सम्भूता म्यनतरमनस्य सर्वमङ्गलादिमङ्गलस्य पञ्चपरमेष्ठिनमस्कारस्य किमिति न स्थापन इतमिति ? प्रश्न।

उ०–सत्य, पञ्चपरमेष्ठिनमस्कारस्य मङ्गल सर्वेषां विमानां तीर्थेषु समान तत्र महत्वकरणस्यैवोत्कीर्त्यते समाहितार्थक-पाठक तत् परं तीर्थविशेषे महत्कार्यं कल्पकर्षणस्यात्रो भिन्न-रितादिलिखितमर्थं मिथं विशिष्ट महत्त्व समवसृतिनिर्युक्तिकादि राजतं मन्तव्यमिति ॥

प्र० ११७०–ननु सिद्धार्थस्य श्रमणस्य भगवतो महावीरस्य किमुत्पत्तमासीदवेति प्रश्न।

उ०–श्रीपर्युषणाकल्पसूत्रे यथानेकत्र 'सिद्धत्येण रण्णे'त्युक्त, श्रीवर्धमाननामकरणविचारे च 'रण्णो इहेव' सहसा इत्युक्तं, भगवतोऽभिनिष्क्रमणावसरे च 'चिच्चा रज्जं चिच्चा रट्ठ मित्या-युक्त, तस्यापमात्यकारणापि 'स्फीतमपहाय राज्य मित्युक्तं, संहर णावसरे च शक्रेन्द्रेण 'रायसिरि' कारमाणेसु पालेमाणेसु, इत्या दयश्च, यत्र श्रीपर्युषणाकल्पात् श्रीसिद्धार्थनृपस्य क्षित्रावनिपत्वान क्षत्रियकल्पनैकत्वाभाव तद्भगवतः सहस्य क्षत्रियकुण्डस्य हेतुत्वसूचनार्थं यथा भगवतो ज्ञातपुत्रत्वेन प्रसिद्धिरिति ॥

प्र० ११७१–ननु श्रीआचाराङ्गभावनाध्ययने भगवतो महावीरस्य चरित्र श्रीकल्पसूत्रवत् वर्णना यावत् 'कण्डि-सि पञ्चमहेपुत्र' न केवलन श्रीपर्युषणाकल्पे न व्याख्या विचार

णमप्यत्रेति, कस्तदर्थ ? इति चेत् ।

उ०–अत्रैव सम्भावना यदुत–सर्वेऽपि देवा देवलोकाच्च्यवमाना 'त सुरविमाणविभव, चिंतिय चवण च देवलोगाओ । अइवलिंय चिय हियय, सयसक्कर ज न फिट्टइ' ॥१॥ इत्युपदेशमालादिवचनाच्छोकग्रस्ता मृगा इव च्यवन्ते, भगवज्जिनादयस्तु चरमशरीरिण' आसन्नभद्रत्वान्न तथा विलपन्ति, तत्राप्ययं तु भगवान् भाविजिनः सिंहजात इव सिंहरूप एव सन् कुक्षौ आगतो देवानन्दाया इति, अन्यामप्यागमज्ञा ऊहंतामिति ॥

प्र० ११७२ – ननु या दर्शनाद्या श्राद्धप्रतिमा एकादश ता श्राद्धानां किमभिग्रहरूपा अवस्थाविशेषरूपा वेति? चेत् ।

उ०–आदावक्रियावादित्वमास्थाय श्रमणभूतान्ताश्चेत्तास्तदा तु दशाविशेषा द्वादशानां नगाणां ता, एकादशसु च ते श्राद्धत्वमनुसर्त्तार', आद्यावस्था तु कृष्णपाक्षिकाणां नियममिथ्यादृशां च, यदा चाचरितव्रता अपि आनन्ददिवत्ता प्रतिपद्येरस्तदा एकादशापि ता अभिग्रहविशेषा', आजन्मचीर्णमहाव्रतानामपि यथा शुद्धिविशेषार्थमन्त्यावस्थायां पुनर्महाव्रतादीनामुच्चारण तथा निश्शल्यनिरतिचारदर्शनादिप्रतिपालनार्थमेता एकादश श्राद्धप्रतिमा इति ॥

प्र० ११७३–ननु 'चारविसेसेण भवे, सुहदुहविही मणुस्साण'मित्यादिश्रीजीवाभिगमादिवचनात् यो मनुष्याणां सुखदु'खविधिश्चन्द्रसूर्यनक्षत्रमहाग्रहचारैर्निष्पन्नो गण्यते, स किं सुखादेर्विधायकतया ज्ञापकतया वेति?, आद्ये, तिर्यगादीनां स विधिरस्त्येव, नृक्षेत्राद्बहिरपि च किंकृत, तत्र चन्द्रादीनां चारस्यैवाभावात्, ज्ञापकत्वे तु क एव प्रभावो ज्योतिष्काणां यतो विडालगधादीनामपि तथा तथा तत्तज्ज्ञापकत्वादिति चेत् ।

उ०–सत्यं यथाहि नृलोकाद्बहि' कालद्रव्यस्योपष्टम्भकस्याभावेऽपि पदार्थानां स्वय वर्त्तनादीनि भवन्ति दृष्टा न नृलोके तदुपष्टम्भकस्य कालद्रव्यस्यापलाप उचित', तथात्राऽपि नराणां सुखदुःखविधावुपष्टम्भका एते इति न कश्चिद्दोष ॥

प्र० ११७४–ननु मोक्षाधिकारिणामनगाराणां ज्योतिष्कैर्मनुष्याणां चारविशेषेण सुखदुःखकारिभिर्ज्ञातै· किं प्रयोजनमिति? चेत्।

उ०–सत्यं, यथा ज्योतिष्का स्वचारविशेषेण नराणां सुखदु खयोरुपष्टम्भकतया विधातारस्तथैव शुभाशुभविधिनिर्विघ्नवृद्धिप्रभृतिषूपष्टम्भकतया विधातार, अत एव च गणितानुयोग-

मपातमे 'धकादिस्वमादीय'ति वचने, जिनकल्पादिपूर्वस्यमानां महात्मनामुपसम्पत्त्व 'तत्रमुम्मप्यु गच्छे'त्यादिना 'विहि वमोर्हि वरिदा' इत्यादिना च सिद्धमेव क्रियाध्वस्यभिप्रायें सर्वथ समये नियत रात्रिकादीनि यथा सूर्योदयादिनाऽध्यवसीयं तथा पादिकादीनि चीर्णि पञ्चमासापीयानि तत्राप पयादिप्रमाण- पेपायापि ज्योतिष्काणां ज्ञानेऽधिकारो मुनीनां स्यादेवति ॥

प्र० ११७५—ननु रोगादीनामुत्पत्ता वेदनीयादीनां कर्मणा- मुदयेनेति निश्चित सिद्धान्त किमौषधादिभिस्तेऽपहियन्ते ? चेत्।

उ०—सत्यं, कस्मा हि द्रव्यादिनिमित्त पवामयस्तदुत्था वेदनादेरुत्पद्यतेति प्रतिकूलैरद्रव्यादीनां प्रातिकूल्यविधानात् कर्मविपाकद्वारा व्याध्यादेर्नाशोऽस्तीति ॥

प्र० ११७६—ननु चतुर्णां घातिनामेव क्षयोपशमक्षयोपशमाभावात् उपशमस्तु केवलस्य मोहनीयस्य भावात् प्रशस्तद्रव्यादिभिः न तथाविधम् उपशमा वा कर्तुं शक्यते स्याद्यपि च मया शमिति गुप्त्यादिभिरेव साध्या मान्यथेति भेषजादिभिः किं क्रियते ? इति चेत्।

उ०—अप्रशस्तानां द्रव्यादीनां वियोगं प्रशस्तानां च तेषां

संयोगमापाद्य प्रशस्तानां कर्मणामुदये मानुकूल्यं परत्वं च प्राति कूल्यं विधीयत औषधादिभिः नहि सुचिकित्सितामपि व्याधिं पश्नाद्यन्न हीनं, एवं रोगास्तु सिद्धा एव न च तदुपस्थोपचेन साध्यत साधयितुं वा प्रयतं कार्यमिति ॥ ननु कथं तर्हि मुनीनां चिकित्साया प्रतिषेध ? इति चेत्, अत एव यतो न प्रशस्त द्रव्यादिभिरनुकूल्यमानीतानि निस्त्रताकर्मोदयनरूपाणि किन्तु कालान्तरभावत्वं यान्ति, व्याधिसहमादिभिस्तु तान्यसातवेद नीयादि निस्सत्ताकं सम्पादयन्तीति विमाध्यवसानं न चिकित्सनं हितमिति निषिध्यते प्रव्रज्यायाः अनगाराणां चिकित्सेति ॥

प्र० ११७७—ननु व्याध्यादीनामुपशमे वन्दनीय कालान्तरे यथाप्रविष्ट एव न क्षीयते निस्सत्ताकीभावमिति व्याध्यादी नामानियत सर्वेषं तदस्माया सहनेन तथैव सुदर्शनाया सह नाय किं भाविष्यते ? तत्र तु तदेवनाप्रति कर्मयापारस्यापेक्षः क्रियते इति चेत्।

उ०—सत्यं, 'वेदनयावज्जे' त्यादिगाथया सुदर्शनाया यावत्याकालतिरस्कृत परं वाच्यासित्वमनुसारेण सयम स्वाध्यायादियोगव्यापारानिवारणाय, तथा बाधाभाव तु व्याधेरपि

प्रतिकारक्रियाऽनुष्ठायत एवेति न कोऽपि द्वयोर्विध्योर्विशेष, सम्यग्दर्शनादिद्वारा संवरनिर्जराभ्यां साधनं मोक्षस्यावश्यकमिति सर्वत्र साध्यं ध्येयमिति ॥

प्र० ११७८– ननु श्रीपर्युषणाकल्पाध्ययनमधुना सर्वेष्वादर्शेषु श्रीदशाश्रुतस्कन्धाङ्गितया दृश्यते ततस्तत्सवाद्नाय किं वाच्यमिति? चेत्।

उ० भगवत्या पचदशशतके 'देवदुसमादाय पव्वइए'त्ति सूत्रावयव, श्रीसमवायाङ्गे च 'समवसरणं जहा कप्पे'त्ति सूत्रावयव', आचाराङ्गवृत्तौ दशाश्रुतस्कन्धचूर्णौ च 'तेणं कालेण' मित्यादेः 'वायारिये' त्यादेश्च विवरण तत्सवाद्ने प्रत्यल, स्वमसूत्राण्यनेकविधानीति तु तच्चूर्ण्यन्तर्वाच्यादिषु स्पष्टमेव, 'अओ उ थेरावलिं वोच्छ'मिति दशाश्रुतनिर्युक्तावतरणमप्यस्तीति॥

प्र० ११७९–ननु क्रियावादिनामक्रियावादिनां वा के भव्या अभव्या वा? के कृष्णपाक्षिका शुक्लपाक्षिका वेति? चेत्।

उ०–अन्यतीर्थिकसमवसरणेषु वर्ण्यमानास्तदाचारवन्तः सर्वेऽपि भव्या वा भवेयुरभव्या वेति न तत्र कोऽपि नियम, अनन्तशो जिनमतगतसर्वविरतिमतामप्यभव्यत्वस्य सम्भवादिति ॥

प्र० ११८०–ननु किमन्यथाविधा. क्रियावादिनोऽक्रियावादिनो वाका सन्ति? येनैते एव विशेपिता इति चेत्।

उ०–सन्त्येव श्रीदशाश्रुतस्कन्धे श्रावकस्याद्यायां प्रतिमायां तद्वन्त क्रियावादीत्यभिख्यावन्त, नियमेन च ते क्रियावादिन शुक्लपाक्षिका इति, तेषां ससारमान जघन्यमपार्धपुद्गलावर्त्त परन्तु पुद्गलावर्त्त, नियमश्चैवविध एवा तत्रेति, तदुपक्रमे च ये प्रतिमाहीना मनुष्या अधमाचारा वर्णितास्तेपामक्रियावादीत्यभिख्या कृता ते भव्या अभव्या द्विविधा अपि भवन्ति पर ते तथाविधा सर्वेऽपि नियमेन कृष्णपाक्षिका एवेति नियमित तत्रेति॥

प्र० ११८१-ननु स्वप्नानां फल तत्स्वरूपानुसारेण तत्फलोद्देशकवचनानुसारेण वेति? चेत्।

उ०–'एए चोद्दस सुमिणे लच्चा पासेइ तित्थयरमाये'त्यादिसूत्रसमुदायादेतत्तु स्पष्टमेव यत्स्वप्नानामुत्तमत्वमनुसृत्यैव फलं, परं यथा बीजस्वरूपानुसारेणाङ्कुरादीनामुत्पत्तावपि पृथ्वीवातादय सहकारिणस्तथा स्वप्नफलेऽपि फलोद्देशकोक्तेरनुसारेण फलप्राप्तिरिति, स्पष्टं चैतदावश्यकादिषु स्वप्नदृष्टान्ते कार्पटिकस्य शशाङ्कमण्डलस्वप्नस्यापि फलोद्देशकोक्तिमनुसृत्यात्यल्प

फलनामस्य मूलदेवस्य वैपरीत्येन तत्फलप्राप्तेरभवत्वादिति ॥

प्र० ११८२–ननु देवानन्दयाऽपहृते श्रमणे भगवति महावीरे कथं गजादीनां स्वप्नानां चतुर्दशानामपहारो दृष्टो साऽपि चाप-हृतसर्वस्वा इव इति च कथं दृश्यते ? इति चेत् ।

उ०–सत्य, प्रथमं तावत् गजादीनां महास्वप्नानामभिलषणादि-फलस्वरूपं श्रमणे भगवति महावीरेऽपहृतेऽप्यागतस्य त्रिशलामातुरेव विज्ञापना देव्या व्यक्तस्वप्नागतस्य दर्शनमपि नैव महास्वप्ना निष्फला अन्यान्यफला वा किंतु सर्वे त्रिशला-दिफला भवति प्रतीतिस्तस्यापि विज्ञापना तु देव्या न आत्मना स्वप्नागतस्य प्रत्यक्षलोकिता भावतश्चेति ॥

प्र० ११८३–ननु 'रिक्तपाणिना पश्यत, प्रजानां प्रश्नं गुरुं । निमित्तज्ञ विशेषण फलेन फलमादिशेत्' इत्युक्तोत्तरार्थे कथं फला-दिसमर्पणमिति ? चेत् ।

उ०–राजाया अधिपत्या पृच्छ्यमानति तस्य फलानां प्राभृत-मेव च त राजाया अधिपतेश्च फलाद्युक्ता न च तथावेशाम् स्वप्नादीनां अभिवादानां फलं तस्य निमित्तज्ञपाठात् कथं स्व-प्नादीनां फलमिति निमित्तज्ञ फलेन फलमादिशेदिति यथार्थ-सुफलं, अत एव स श्रीसिद्धार्थेन राजा त्रिशलायै प्राग् स्वप्न-समागमं फलमुक्तमपि स्वप्नपाठकानाहूय तदादिश्यमानफलमा-सममतः कृतः, तथैव च मातिविजितस्वप्नपाठिभिः शास्त्रदृष्टिरिति॥

प्र० ११८४–ननु श्रीकल्पसूत्रेण आत्मेन सता कथं गजा-दीनां महास्वप्नानां चतुर्दशविधानामादि पाठसम्पदिनिष्ठितानां फल-मुक्तमिति ? चेत् ।

उ०–सत्यं प्राक् तावत् 'कालसमगास्वप्ने सुफलमस्य' सोऽवश्य न तु विपरीतमिति तथादितमानम्भवः यदा मायिका पुत्रे योनिकस्मभिवत्सप्तादीनामभवनमादेशाधारभूतास्तस्य तत्र स्वप्ना प्रभूता इति सम्भाव्यते ॥

प्र० ११८५–ननु 'दससयवण'स्यादीनां जन्मप्रतिमानां जन्म-मेकादशानां चाप्यविति ? चेत् ।

उ०–श्रीकल्पसूत्रस्य सर्वासामपि जन्मप्रतिमानां पृथक् पृथक् समुदायेन च कथ्यमानमुक्तमस्तीति ॥ ननु तासां वर्धमाना-दीनां जन्मप्रतिमानां विशेषविषयेण कथ्यमानमस्ति तत्परमपि तत्र मानमिति ? चेत् । भगवत्सु श्रीहरिभद्रसूरिभिः रचिते

पञ्चाशके तासामन्तर्मुहूर्त्तादिकमपि कालमानमुक्तमेव,तत्र कारणं च प्रव्रज्या मरण वेति द्वय दर्शित, अन्यथा त्वेकाद्येकादशमासा एव ता इति ॥

प्र० ११८६–ननु किमिति वेदनीयादीनि षट् कारणान्याहारकरणस्य हेतुतया प्रदर्श्यन्ते ?, सर्वेषां कारणाना सदा सर्वेषु सयमिषु भावादिति चेत् ।

उ०–सत्य, परं संयमिनामेवावस्थाविशेषेण कारणविशेषस्य विशिष्टतादर्शनार्थमेतानि षट् कारणतयोद्दिश्यन्ते, शैक्षकादीनां प्रथमं पिण्डकल्पिकादीना द्वितीयं ग्रामानुग्रामविहारदेशाटनादिकारिणां तृतीय अध्वानादिषु ससार्थं गतानां चतुर्थ अभ्युद्यतविहारमरणपरिकर्मसंलेखनाकारिणां पञ्चमं अशनादिके प्रतिज्ञातेऽपि समुद्घाते तथाविधानां कदाचिदाहारप्रसङ्गे षष्ठमेव केवलं कारणमिति, सुधीभिरन्यथापि चोह्यान्येतानीति ॥

प्र० ११८७–ननु सामायिकस्य कथ लाभ इतिद्वारं विवृण्वद्भिर्भगवद्भिर्निर्युक्तिकारै किमनेकधा 'चोल्लग पासगे'त्यादिभिर्हेतुद्वारस्य विवरण कृतं ?, 'उवएसथुइप्पदाणेसु'त्तिगाथया तथाविधे पुनरुक्तिदोषस्याभाव एव तत्र परो वेति चेत् ।

उ०–शृणु, प्रथम तावत् सामायिकवद्भ्य संयमवीर्यप्रवृत्तेभ्य कथ्यतेऽयं समग्रोऽप्युपोद्घातादिरनुयोगो गौतमादिभ्य., तेषां च मनुष्यादिसामग्री प्राप्तपूर्विकैव, ततस्तानुद्दिश्यैवमत्र विधेय यदुत–'जया जीवमजीवे ये'त्यादिगुणपद्प्राप्तिपारम्पर्येण भवन्तो लब्धारो लोकमस्तकस्थं स्थानमनेनैव भवेन तदा वर, परं सावशेषेषु कर्मसु न लब्धं चेत् तदाऽगाधभववारिधौ परिभ्राम्यतां भवतां गतेयं मनुजत्वादिका समग्रा सामग्री चोल्लकादिदृष्टान्तदशकवद् दुर्लभैव परं सम्यक् समाराद्धसंयमा अपि नापि लब्धार उक्तकारणात् परमपदं तथापि 'तत्थ ठिच्चा जहा ठाण'मित्यादि यावद्'तवसा धुयकम्मंसे सिद्धे हवइ सासए'त्यन्त्यर्थोउत्तराध्ययनवचनमनुश्रुत्य सयमवीर्यवृद्धयेऽन्यथा गताया नरत्वादिसामग्र्या दुर्लभतमत्वमाख्यायते, कियद्भेदा का का च सा मनुष्यादिका सामग्री यस्यां प्रत्येकपद चोल्लकादिदृष्टान्तदशकदुर्लभमित्याशङ्कापनुत्तये चाशठकरणान्तानि त्रयोदशस्थानानि दुर्लभसामग्रीरूपतया दर्शितानि, 'जइ लहइ चउण्हमन्नयरंतिवचनात् श्रुतसामायिकमप्यधिकृतं तदपि कियतो

फलमासस्य मूलपदस्य वपरीत्येन तम्बाभाप्येफलत्वादिति ॥

प्र० ११८२-ननु यथान्त्यरात्रौ श्रमण भगवति महावीरे रूप गजादीनां स्वप्नानां चतुर्दशानामपहारो बभूव? तथापि चाप-हारविशिष्टत्वा इव इति च कथं वदेत ? इति चेत् ।

उ०-सत्य, प्रथमं तावद् गजादीनां महास्वप्नानामवलोकादि फलमावर्त्तं कल्पनं श्रमण भगवति महावीरेऽवतीर्णेऽवतारस्य रात्रमावस्यकमेव त्रिशलया देव्या छद्मस्थापहारस्य तस्यमपि गत महास्वप्ना निष्फला अभ्यासफला वा किमप्यर्थं विपत्ता-रिष्टम् एवति प्रतीतिरस्त्यपि त्रिशलया तु सम्यक् तेषां साक्षा-त्कारमनुभूय पयायफलाख्यितां मामङ्गलं यति ॥

प्र० ११८३ ननु 'रिक्तपाणिना परयम्, राजानं सत्ये गुरुं । निमित्तं विशेषेण, फलेन फलमादिशेत्' इत्येतदर्थं कथं फल-मेदयनमिति? चेत् ।

उ०-राजाधाः अधिपतयः पूज्याश्चेति तस्याः फलानां प्राभृतं न च ते राजाद्या अधिपतयः फलादेशाय न च यथावसरं स्वप्नानां निमित्तानां फल शब्द, निमित्तज्ञस्यापि फलं सर्वार्थमं फलमिति निमित्ताः फलेन फलमादिशेदिति मुख्य

मुख्य, अत एव च श्रीसिद्धार्थेन राज्ञा निशावसाने प्राग् तस्य अमात्यं कल्पसूत्रस्यापि स्वप्नपाठकानाहूय तत्पृच्छ्यमानफलका मयातः कृतः, तथैव च मायाविनत्वमप्युल्लिखित शास्त्रकृद्भिरिति ॥

प्र० ११८४-ननु श्रीकल्पसूत्रेण आस्येन सता रूप गजा दीनां महास्वप्नानां चतुर्दशस्वपि यावत्परिनिष्ठितानां फल मुख्यमिति ? चेत् ।

उ०-सत्यं, प्राक् तावत् 'कोऽस्मत्सगोत्रस्ते सुमहत्फलं संमुखापन्न नागुणस्यपीति'-भाषस्य भगवतो महावीरस्य तव कुल धोनिकर्ममिच्छ्याद्दीनामवभावेनानुसृतास्तस्य साध स्वप्ना मानवा इति सम्भाव्यत ॥

प्र० ११८५-ननु 'वृषभवत्यादीनां चैत्यप्रतिमानां काल भेदानां प्रमाणमिति? चेत् ।

उ०-श्रीरूपासकदशासु सर्वासामपि चैत्यप्रतिमानां पृथक् पृथक् प्रमुखाख्येन च कालमानमुक्तमस्तीति ॥ ननु तासां दर्शना दीनां चैत्यप्रतिमानां विशेषणविशेषेण कालमानमस्ति काप्यन्यत्रापि तत्र मानमिति? चेत् । भगवति श्रीहरिभद्रसूरिभिः कृतेन

उ० – अशीत्युत्तरशतं ये क्रियावादिन पाखण्डिकास्ते प्रत्येक कालाद्यपेक्षास्तित्वादिवादिन इत्यैकान्तिकत्वान्मिथ्यादृश', कालादिसमुदायेन जीवादीनां कथञ्चिदस्तित्वादिवादिनोऽशी- यादसमूहभूता क्रियावादिन सर्वनयसमूहवादित्वात् इति ॥

११८९–ननु 'कालो सहाव नियई'त्यादिकाया गाथाया इति ? चेत्।

०–शृणु, अक्रियावादिनो हि जीवास्तित्वादीनां लोपका इति नयिका अज्ञानापगुणप्रधाना अज्ञानिका इति च तत्समुदायोऽपि सम्यग्दृग्भवितुमर्हति, क्रियावादिनस्ते ऐकान्तिका इति तावन्तो, समूह तु ये कालादिभिर्जीवाद्यस्तित्वादिवाद पुर- ते तु सर्वनयसमूहात्मकस्याद्वादरक्तत्वात् ननु कथमेषोऽत्र भावार्थ इति ? चेत् 'कारणे- शतस्य वादिनां पार्थक्येन सूचक, अत एव मच्छत्त मिति पाखण्डित्वस्य दर्शनं, 'समासओ होइ सम्म- त्त'ति च सम्यग्दृशा सक्रियावादित्वस्य सूचकं पदमिति ॥

प्र० ११९०–ननु नरभवस्य शिवस्य वा प्राप्तौ कथं काला- दिसमुदायस्य कारणतेति ? चेत्।

उ०–शृणु, नरभवप्राप्तौ तावत्कायस्थितिकाल काल, जीव- स्य भवभवनस्वभाव, भवितव्यतया नरत्वे आगम, स च तथा- विधस्य पूर्वकृतकर्मण प्रभावात् तच्च कर्मजीववीर्यसहकृतयोग- जातमेवेति। शिवस्य प्राप्तावपि, सुषमदु'षमादिक' काल, भव्य- त्वं स्वभाव' भव्यत्वपरिपाको नियतिः, क्षपकश्रेण्यादिसाधनं नरत्वादि पूर्वकर्मज, अपवर्गसाधनं च पुरुषकार इति ॥

प्र० ११९१–ननु भगवांस्तीर्थकरो ह्यर्धमागध्या दिशति धर्मं, भगवन्तो गणधरा अपि सूत्राण्यर्धमागध्यामेव रचयन्ति, सति चैष कोऽयमात्मानन्तरागमभेद अर्थसूत्रागमभेदो वेति ? चेत्।

उ०–सत्य, भगवन्तस्तीर्थकरा हि सर्वज्ञा इति केवलज्ञानेन सर्वद्रव्यक्षेत्रकालभावान् विज्ञाय ये ये तत्र प्रज्ञापनीयास्तान् सर्वान् अस्तित्वनास्तित्वादिभावविशिष्टान् भाषते, 'जे तत्थ पण्णवणजोगे ते भासइ तित्थयरो'त्तिश्रीनन्द्यादिवचनात्, 'अत्थि लोए' इत्यादितो 'जाव आराहए भवई'त्यन्तमौपपातिकवचनाच्च 'वरजोग'त्तिनन्द्यादिवचनाच्च भगवन्तो गणधरास्तु तत्र गतान्

कस्मात् सर्वम्येव प्राप्यत इति तस्यापि दुर्लभता मुग्धताऽपि दर्शयन्नु'मनुस्समाद्रव्य'मित्यादिकया गाथया भगवान् विग्रा धुतसामायिकस्य यान् शाखा पल्लिका इति पत्रमि हे मिरिष्य तथापामप्यूरमध्यायमप्यानुजरूपेण सुतसामायि कस्यापि स्याम इति दुर्लभतमताऽम रूपमिति द्वार विरुध्यते धर्मेशीवेत्यस्य सूर्पं मनमिति वचनं सम्यक्त्वमप्यानम्यणात् तदभिमागतान् धनमदा सम्यक्त्वपरिणाम् जीवानामिमेव न नु निरपायपद सर्वसंवर्ननमि, तत्रापि शुश्रूषाद्विशेष प्रकारस्य सामायिक यदि परं धर्ममि तत् पुण्य तथे च समर्थ तदधिगमस्य सम्यक्त्वसामर्थ्यं यथाऽन्यत्र दर्शयितु 'आलापरत्न स्यादिका सप्तमता पुष्कतिर्निर्मिता सम्पराम्पस्य रत्नार्थतदागरूपमस्थितिविधानं सम्यक्त्व यतं, पतित स्यापि न सर्वथा वध इति भावस्थानं भवमापरमाम, अनादिवस्त्राप्यभिपूर्वामस्तानुकम्पा तावतामपूर्वकरण द्य मः स ग्रहणतः, प्राप्त सम्यक्त्वराज्ञ मनुष्याणामनु रागद्वेषादि स दुःखता, यथामता मिथ्यात्वस्थितेः

प्रागय पत्रमक्रिया सा नीति-, छद्मानामकर्मणाम्मावात्कर्मण्यामथा पक्षस्यायामविक्रमस्य नीतिरूपतानविभुक्ता प्राप्येष च सत्ता- स्थितानां मिथ्यात्वपुद्गलानां सम्यक्त्वमोहनीयात्रितया विम मन व्यवसाय, सर्वं वेदयतामनुभ्यात्रिसम्यक्त्वाधिगमात्तमप रार्धतनमावेन प्रवत्यते येनोऽस्माद्विशेषण च सामर्थ्यात्वा धमते एव च सत्तानुपुरुमिर्वैकेषु च सम्यक्त्वलाभो नास्य- येति 'आयावरणे'तिगाथया प्रदर्शितमिति यथा सत्तातो एव सम्यक्त्वस्याधिगमे या जिनस्तपा देशसर्वविरतिसम्यक्त्वयोर धिगमेऽपि यथायथ दर्शितान्येतानि निमित्तकारणानि येपामि च यानि त्वासीन्यभिहितानि तानि निसर्गसम्यक्त्वे अनुकम्पाका ममिर्वचनीति त्वमस्यानि भवान्तरगतानि वा निसर्गाधिगमान्य तरत्वमुपपत्तम्यक्त्वोत्पत्तिकारणानि अभ्युत्थानेत्यादीनि तु लघु साधारणाधिगमसम्यक्त्वहेतुकानीति ज्ञायते, अन्यथा चागमे सम्यक्त्वार्थमनुमापनीयमिति ॥

प्र ११८८–ननु धीमन्तपस्यादिषु सम्यक्त्वः मिथ्यादृष्टि इति कथमत्र निपत्यपि ज्ञानमपायप्रवृत्त्यपि ते कथमत्र इति कोऽत्र प्रतिविधान ? इति चेत्,

उ० – अशीत्युत्तरशतं ये क्रियावादिन पाखण्डिकास्ते प्रत्येक कालाद्यपेक्षास्तित्वादिवादिन इत्यैकान्तिकत्वान्मिथ्यादृश, कालादिसमुदायेन जीवादीनां कथञ्चिदस्तित्वादिवादिनोऽशीत्युत्तरशतवादसमूहभूता क्रियावादिन सर्वनयसमूहवादित्वात् सम्यग्दृश इति ॥

प्र० ११८९–ननु 'कालो सहाव नियई'त्यादिकाया गाथाया को भावार्थ इति ? चेत्।

उ०–शृणु, अक्रियावादिनो हि जीवास्तित्वादीनां लोपका इति गुणागुणसमाना वैनयिका अज्ञानापगुणप्रधाना अज्ञानिका इति ते मिथ्यादृश, न च तत्समुदायोऽपि सम्यग्दृग्भवितुमर्हति, पर योऽशीत्युत्तरशतं क्रियावादिनस्ते ऐकान्तिका इति तावन्तो मिथ्यादृश, समूहं तु ये कालादिभिर्जीवाद्यस्तित्वादिवाद पुरस्कृत्य वदन्ति ते तु सर्वनयसमूहात्मकस्याद्वादरक्तत्वात् सम्यग्दृश इति ॥ ननु कथमेषोऽत्र भावार्थ इति ? चेत् 'कारणेगंते'ति अशीत्युत्तरशतस्य वादिनां पार्थक्येन सूचक, अत एव 'एगता मिच्छत्त'मिति पाखण्डित्वस्य दर्शन, 'समासओ होइ सम्मत्त'ति च सम्यग्दृशा सत्क्रियावादित्वस्य सूचक पदमिति ॥

प्र० ११९०–ननु नरभवस्य शिवस्य वा प्राप्तौ कथं कालादिसमुदायस्य कारणतेति ? चेत्।

उ०–शृणु, नरभवप्राप्तौ तावत्कायस्थितिकाल काल, जीवस्य भवभवनस्वभाव, भवितव्यतया नरत्वे आगम, स च तथाविधस्य पूर्वकृतकर्मण प्रभावात् तच्च कर्मजीववीर्यसहकृतयोगजातमेवेति। शिवस्य प्राप्तावपि, सुषमदु'षमादिक' काल, भव्यत्व स्वभाव' भव्यत्वपरिपाको नियति', क्षपकश्रेण्यादिसाधनं नरत्वादि पूर्वकर्मज, अपवर्गसाधनं च पुरुषकार इति ॥

प्र० ११९१–ननु भगवांस्तीर्थकरो ह्यर्धमागध्या दिशति धर्मं, भगवन्तो गणधरा अपि सूत्राण्यर्धमागध्यामेव रचयन्ति, सति चैव कोऽयमात्मानन्तरागमभेद अर्थसूत्रागमभेदो वेति ? चेत्।

उ०–सत्य, भगवन्तस्तीर्थकरा हि सर्वज्ञा इति केवलज्ञानेन सर्वद्रव्यक्षेत्रकालभावान् विज्ञाय ये ये तत्र प्रज्ञापनीयास्तान् सर्वान् अस्तित्वनास्तित्वादिभावविशिष्टान् भाषते, 'जे तत्थ पण्णवणजोगे ते भासइ तित्थयरो'त्तिश्रीनन्द्यादिवचनात्, 'अत्थि लोए' इत्यादितो 'जाव आराहए भवई'त्यन्तमौपपातिकवचनाच्च 'वरजोग'त्तिनन्द्यादिवचनाच्च भगवन्तो गणधरास्तु तत्र गतान्

कथमं स्यात्तरां भातु पदार्थस्यावबाधा न स्यात्, स्याच्च सिद्धान्तस्य निर्हेतुकत्वादिदूषणग्रास प्रत्यनीकः, तत्प्रत्ययिकी चापरं वस्तुनिमित्तत्वात्तस्या प्रत्यनीकतया स्यात्कथमपि च विपरीतभावाद्विरोधकत्वा परमाणुप्रभृतीनामर्थानामनुमानादिभिः निरूपणं कथं विरोधयेति ? चेत्।

उ०-सत्यम्-प्राह तावत एव भावाभावा अर्था न चानुमानादिगोचरा अप्रत्यक्षत्वादेव ते तत्तस्थानानुमानिकत्वात् तानेव प्रसाद्दर्शनासामान्यात् स्यादेव विरोधकता वक्तुः, किन्तु-न धातारं भगवतां जिनेश्वराणामाज्ञायां प्रमाणत्वात् तस्मात् प्रमाणीनां पदार्थान् प्रतिपद्यन्त सम्यक्त्वधारकास्तत्प्रत्ययानुमानादिप्रमाणगर्भितवादीनां साधनं कथयित्वाऽऽयमेव अपेक्ष्यार्थविरुद्धस्तस्मादाज्ञावादाश्रित्य तथाभूतानां तथासाधनं वस्तुविरोधकत्वानवकाशमवति, तत एव च श्रीतत्त्वार्थसूत्रकारः समाधानत्वानुयोगद्वारेण निर्देशादीनां सत्संख्यादीनां च पृथक् सूत्रे विहिते इति । ननु 'भाषागमज्ञा अत्यास्याद्विभागापत्तत्तु आज्ञा प्राधान्ये दृष्टान्तप्रायस्य यदि यद् हेतुपिण्डमुच्यते तत् किं पदार्थापेक्षया आगमपक्षया यति? चेत्। पदार्थापेक्षया सर्वत्र भाव हेत्वा तु तथाविधेषु भावेषु तथा तथा तेषां प्ररूपणा हिताय हेति वैविक्त्यन क्षमिति ॥

प्र० १२०३-ननु 'जीवा उपयोगलक्षणा' इत्यत्राप्तैरौपम्यमिवोपयोगस्य व्यापिनया जीवलक्षणस्य गीयत न तु तदन्यथा विभागतया यदि, तदा एकेन्द्रियवर्तिनां जीवानामिन्द्रियाघमा वाक्यमूका मतिश्रुतस्य एव बोधत्वं भवेत्, अपव्याप्तीनि च क्षायिकत्वात्मावेव जीवानां कार्ये, तत्कस्तेषामुपयोगः ?, तथा सुप्तमत्तमूर्छितादीनामपि जीवानां क उपयोग इति ? चेत्।

उ०-सत्यम्, एकेन्द्रियाणां मूर्छितादिषु चास्तेषामेकान जीवानां स्पर्शेन्द्रियज्ञानयोग्यत्वे तत एव च तत्त्वार्थकारैरपव्यस्य मन इत्यनुमनिन्द्रिय इति स्फुटतः शब्द भाषतः विभूत अपि भाष्य-प्रयासृष्टिरोपकर्मा यति अत एव व्याख्या प्रज्ञप्त्यादिषु ज्ञानप्रमाणयामासमभ्या मिथ्या उपयोगास्मान उक्ता इति प्राज्ञापि च नोइन्द्रियेणुर्पेत इति ॥

प्र० १२०४-ननु किमिति श्रीनन्दिसूत्रे 'तं समासओ चउव्विहं' इत्युपक्रम्य भावादीन्द्रियजानि ज्ञानानि प्रत्यक्षतयाऽऽभिहितानि

दीन्द्रियजानां स्पष्टत्वाभिमानापेक्ष एव प्रत्यक्षे निर्देशो, न तत्त्वत इति ध्येयमिति, तत्त्वार्थे त्वात्माश्रिताध्यक्षतामपेक्ष्यैव सूत्राणीति न तत्र द्वेधा निवेश ॥

श्रीहरिभद्रसूरेः स्वप्रकरण...

स्यापि धरण श्रीनन्द्यनुयोगद्वारावश्यकवृत्तिकरणादनन्तरं प्रवृत्त-

विमान् प्र्प्तीत्यप माप्यते इति तस्यातिदुर्लभतां प्रख्यताऽपि दर्शयितुं 'माणुस्समाइ ऽपत्त्व' त्यादिकया गाथया भवादवा विप्राः श्रुतसामायिकस्य यान् लाका कालिका इति वदन्ति त निर्दिष्टा, तथाधामम्यूरमभ्यानामप्येतानुस्पर्येव श्रुतसामायिकस्याऽपि माम इति दुर्लभतमत्वाऽत्र कथमिति द्वार निरूप्यते, सर्वैर्जीवैरमन्तश स्पृष्टं श्रुतमिति वचनं स्वमन्तकालात्म्यायम्यवहारराशिमागतान् अमन्तश अव्यवहारचारिणान् जीवानाश्रित्येव न तु निरपवादमेव सर्वजीवानिति, अन्येऽपि शुक्लपाक्षिकेण भवाभ्यासरूप सामायिके यदि परं कर्मभि सह पुष्पत अये च समय तदाधिगमज सम्यक्त्वसामायिकं नैवान्यथेति दर्शयितुं 'आमायरण' स्यादिका सप्तमवा गुरुनीतिर्निर्दिष्टा, सर्वेषामपस्य दकर्मप्रकृतीसागरोपमस्थितिविधानं कर्मणामम यातं, पतितस्यापि न तदधिका बन्ध इति व्यवस्थापनं प्रथमाचरणमभ अनादिकालात्प्यनिमपूर्वामासस्तानुबन्धिनो तादृशमपूर्वकरणमपा भवः स महत्स्वरूपः, प्राप्तु सम्यक्त्वराज्यं यत्नतरकालेऽप्त रकरणस्याऽ० स पुनस्तदा अर्धास्तनाया मिथ्यात्वस्थितः प्रागव पतनक्रिया सा नीतिः, कृतानामकरणाऽभावात्कर्मण्यमवाप्यत्याभावाभावात्मस्य नीतिरूपतानतिवृत्ते, प्राप्तेषु च सत्तास्थितानां मिथ्यात्वपुद्गलानां सम्यक्त्वमोहनीयाश्रितया विभजनं व्यवसाय सर्वं चैतद्यथाप्रवृत्त्यादिसम्यक्त्वाधिगमात्मकरायश्रमावेन प्रयत्न येमोत्साहविशेषेण स सामर्थ्याख्यमत, एवं च सत्यप्रयुक्तमिर्द्धयनेन च सम्यक्त्वलाभो नाम्यथेति 'आचायरण' मितगाथया प्रदर्शितमिति, यथा सत्यङ्गो एवं सम्यक्त्वस्याधिगमे वा किवस्त्वथा देशसर्वविरतिसम्यक्त्वयोरधिगमेऽपि यथायथं दर्शितान्येतानि नियतकारणानि, शेषाणि च यानि दर्शनीयमिहितानि तानि निसर्गसम्यक्त्वे अनुकम्पाकामनिर्जरादीनि स्वमस्यानि भवान्तरगतानि वा निसर्गाधिगमस्य तरकुमपसम्यक्त्वात्याद्कारणानि अभ्युत्थानेत्यादीनि तु सर्वत्र आचाराधिगमस्य सम्यक्त्वहेतुकानीति ज्ञायते, अन्यथा चागमतः सफलपार्थक्यमनुमानमीयमिति ॥

प्र० ११८८–ननु श्रीमृगापत्यादिषु सम्यक्त्वाः क्रियापादिन इति तस्यक्त मिथ्यादृष्टिकदाचनपापायविष्वपि ते लभ्यते इति कात्र प्रतिविशेष ? इति चेत्।

उ० – अशीत्युत्तरशत ये क्रियावादिन पाखण्डिकास्ते प्रत्येक कालाद्यपेक्षास्तित्वादिवादिन इत्यैकान्तिकत्वान्मिथ्यादृश, कालादिसमुदायेन जीवादीनां कथञ्चिदस्तित्वादिवादिनोऽशीत्युत्तरशतवादसमूहभूता क्रियावादिन सर्वनयसमूहवादित्वात् सम्यग्दृश इति ॥

प्र० ११८९–ननु 'कालो सहाव नियई'त्यादिकाया गाथाया को भावार्थ इति ? चेत्।

उ०–शृणु, अक्रियावादिनो हि जीवास्तित्वादीनां लोपका इति गुणागुणसमाना वैनयिका अज्ञानापगुणप्रधाना अज्ञानिका इति ते मिथ्यादृश, न च तत्समुदायोऽपि सम्यग्दृग्भवितुमर्हति, पर योऽशीत्युत्तरशत क्रियावादिनस्ते ऐकान्तिका इति तावन्तो मिथ्यादृश, समूहं तु ये कालादिभिर्जीवाद्यस्तित्वादिवाद पुरस्कृत्य वदन्ति ते तु सर्वनयसमूहात्मकस्याद्वादरक्तत्वात् सम्यग्दृश इति ॥ ननु कथमेषोऽत्र भावार्थ इति ? चेत् 'कारणेगंते'ति अशीत्युत्तरशतस्य वादिनां पार्थक्येन सूचक, अत एव 'एगता मिच्छत्त'मिति पाखण्डित्वस्य दर्शन, 'समासओ होइ सम्मत्त'ति च सम्यग्दृशां सत्क्रियावादित्वस्य सूचकं पदमिति ॥

प्र० ११९०–ननु नरभवस्य शिवस्य वा प्राप्तौ कथं कालादिसमुदायस्य कारणतेति ? चेत्।

उ०–शृणु, नरभवप्राप्तौ तावत्कायस्थितिकाल काल, जीवस्य भवभवनस्वभाव, भवितव्यतया नरत्वे आगम, स च तथाविधस्य पूर्वकृतकर्मण प्रभावात् तच्च कर्मजीववीर्यसहकृतयोगजातमेवेति। शिवस्य प्राप्तावपि, सुषमदु'षमादिकः काल, भव्यत्व स्वभाव' भव्यत्वपरिपाको नियतिः, क्षपकश्रेण्यादिसाधन नरत्वादि पूर्वकर्मज, अपवर्गसाधनं च पुरुषकार इति ॥

प्र० ११९१–ननु भगवांस्तीर्थकरो ह्यर्धमागध्या दिशति धर्मं, भगवन्तो गणधरा अपि सूत्राण्यर्धमागध्यामेव रचयन्ति, सति चैष कोऽयमात्मानन्तरागमभेद अर्थसूत्रागमभेदो वेति ? चेत्।

उ०–सत्य, भगवन्तस्तीर्थकरा हि सर्वज्ञा इति केवलज्ञानेन सर्वद्रव्यक्षेत्रकालभावान् विज्ञाय ये ये तत्र प्रज्ञापनीयास्तान् सर्वान् अस्तित्वनास्तित्वादिभावविशिष्टान् भाषते, 'जे तत्थ पण्णवणजोगे ते भासइ तित्थयरो'त्तिश्रीनन्द्यादिवचनात्, 'अत्थि लोए' इत्यादितो 'जाव आराहए भवई'त्यन्तमौपपातिकवचनाच्च 'वरजोग'त्तिनन्द्यादिवचनाच्च भगवन्तो गणधरास्तु तत्र गतान्

प्र० ११९७ ननु यद्येवं हि सम्यग्दृशः कथञ्चिद्भावेन क्रियापरिणामपरिणमत्वमपि कथञ्चिद्भावेन क्रियमाणत्वादि भावमपीति कथं न क्रियावादित्वमस्य ? इति चेत्।

उ०—सत्यं, अस्तीत्युपलक्षणमात्रमेतत् न निषेधात्मवादिनः जैनाः किन्तु कालस्वभावादिसमुदायापेक्ष जीवादिपदार्थस्यास्तित्ववादिनो जैना इति ते क्रियावादित्वमस्य क्रिया—आत्मा स्वद्रव्यक्षेत्रकालभावरूपेणास्ति स्यात् क्रियारूप निषेध भवति परद्रव्यादिभिरसत्त्वादिकास्तु धर्मास्तदनुसारेण पर्यायेणेति मतः क्रियावादिता, क्रियाज्ञानाभ्यामेव शासनस्य प्ररूपणात् भावचरणे च क्रियाप्रधानमिति जैना क्रियावादिन इति ॥

प्र० ११९८—ननु संवरभेदेषु समितिगुप्तिश्रमणधर्मादयो उक्ता अनगारधर्मः कथं नोक्त ? इति चेत्।

उ०—सत्यं, श्रमणानामेवाहिंसादि क्रियामात्राणां प्ररूपणात् तदनुष्ठानेन तस्यापि उपदेशः, अत एव च क्रियासु अनगाराश्रिता अमेया सम्यक् महत्त्वञ्च क्रिया बोध्या, निर्जराया च 'सकामा कामिनां भवे'ति वाक्यप्रयोगः श्रमणधर्माभ्यामेव निर्जरामत्वा, ततश्च संवरभेदेष्वपि श्रमणधर्मस्यैव साक्षादुक्तिः, अगारिणामपि देशविरतानामविरतानां च तत्तत्स्थानानुसारेण संवरनिर्जरादयो ज्ञेयाः, औपपातिकादिषु हि अनगारधर्मवदगारिणामपि स्थूलधर्मस्यापि धर्मत्वेन प्रतिपादनात् देशविरतानां पञ्चमगुणस्थानत्वस्य विरताविरतत्वस्य च तत्र तत्र स्वीकारादिति॥

प्र० ११९९—ननु श्रीश्रमणदेवसूत्रे पर्याप्त्यपर्याप्तिव्याख्यानपूर्वाणां 'आहारेऽपि शरीरेऽपि चे'ति सुगमाया आहारादिषु षट्सु नास्त्यपर्याप्तिरिति कथयन्ति, तत्किमाहारादीनामपर्याप्तयो न भवन्तीति ? चेत्।

उ०—सत्यं, तथावचनं हि आहारादीनां अपायासमपर्याप्ति निवारयति किन्तु कोऽपि संसारी जीवोऽपर्याप्तस्य म्रियमाणोऽपि आहारादिकास्तिस्रः पर्याप्तीरवश्यं पूरयतीति सतीष्वप्याहारादिसम्बन्धिनीष्वपर्याप्तिषु तिसृषु न कोऽपि जीवस्तदपर्याप्तोऽपाभाति मृतिमित्यभिप्रेत्य तथाभिधानमुक्त-नास्ति आहारादिकेऽपर्याप्तिरिति ॥

पश्चात् परोक्षेप्याभिनिवोधिके भेदे परोक्षे तान्येवादिष्टानि श्रोत्रादीन्द्रियजानीति चेत् ।

उ०—सत्यम्,—प्रागादिष्ट आभिनिवोधिकादिर्विभागस्तत्तदावरणक्षयोपशमादिसमुत्थानामात्मगुणानां दर्शनाय, पश्चात् प्रमाणविभागेनादिश्यमानो विभागस्तु व्याख्यानुकूल्यार्थं, व्याख्या च श्रोतृव्यवहारानुसारिणी, स च प्रत्यक्षादिविभागी, प्रत्यक्ष च शास्त्रीयमर्यादया साक्षादात्माश्रित, परनिमित्त तु परोक्षतया नीत, परं श्रोतृणा समूह विशदं स्पष्टं च प्रत्यक्षतयाऽभिप्रैति, ततश्च यथाऽवध्यादिज्ञानान्यतीन्द्रियार्थदर्शीन्यपि स्पष्टानि तथा श्रोत्रादीन्द्रियज पंचविधमपि ज्ञान श्रोतृभि स्पष्टज्ञानतयाऽभ्युपगतमिति तत्प्रत्यक्षकोटौ निवेशित, पर तदेव श्रुताश्रुतनिश्रितमवग्रहादिभेदं च सानिन्द्रियजं ज्ञानं सर्वं वस्तुतोऽस्पष्टत्वात् परोक्षतया पश्चान्निर्दिष्टमिति, श्रोत्रादीन्द्रियजानां स्पष्टत्वाभिमानापेक्ष एव प्रत्यक्षे निर्देशो, न तत्त्वन इति ध्येयमिति, तत्त्वार्थे त्वात्माश्रिताध्यक्षतामपेक्ष्यैव सूत्राणीति न तत्र द्वेधा निवेश ॥

प्र० १२०५—ननु भगवद्भि श्रीहरिभद्रसूरिभि' हसपरमहसयोस्तथाविधमरणेन विरह प्राप्य तद्दु'खपीडितेन तत्स्मृत्यै एव स्वकृतिषु विरहाङ्को धृत इति केचिद्वदन्ति, तत्र किं तथ्यमिति ? चेत् ।

उ० नैतद्वचनमवितथ, यत' स्वयमेव भगवन्त श्रीहरिभद्रसूरय प्राहु शास्त्रवार्तासमुच्चयवृत्तौ—अनेन ग्रन्थकारो भवविरह प्रत्यत्यन्तानुराग तथा सर्वेषु कल्याणाशयं असत्यामृषाभाषाविषयक्षतां चाहेत्येवं प्रतिपत्तव्यमिति, श्रीभद्रेश्वरसूरयश्च कथावल्यां स्पष्टतया प्राहुरेवं यदुत—देवतया दीयमाने वरे भवविरह एव मे इष्ट इत्यूचिरे भगवन्त श्रीहरिभद्रसूरय इति ते भवविरहसूरितयैव ख्याता, निर्वृतेषु भगवत्सु च देवा आगत्य भवविरहसूरिनाम्नैव महिमान चक्रुरिति, उपदेशपदादिषु चैकविशतौ ग्रन्थेषु भवविरहपद भगवन्तो जगदु, श्रावकधर्मदीक्षापंचाशकादिषु च पञ्चदशसु विरहपद केवलं, पर श्रीयोगविन्दुवृत्तौ स्पष्टमेवाचख्यु' यदुत—विरह इति च भगवत श्रीहरिभद्रसूरेः स्वप्रकरणाङ्कप्रद्योतक इति, परं तादृशोऽङ्कस्यापि धरण श्रीनन्द्यनुयोगद्वारावश्यकवृत्तिकरणादनन्तर प्रवृत्त-

कथनं स्यात्तदा धातु पदार्थस्याचरोधो न स्यात्, स्याच्च सिद्धा न्तस्य निर्हेतुकत्वादविकथनद्वारा प्रत्यनीकता, तत्प्रत्यनीकी वाक्यं वस्तुनिमित्तस्यास्तस्या प्रत्यनीकताया स्यात्कथनविधे विपरीतस्याद्विरापकता परमागमावगाणामर्थानामनुमानादिभि- निरूप्य कैव विराधनेति ? चेत् ।

उ०—सत्यम्-प्राहु तावत एव आगमग्राह्या अर्था ये नानुमानादिगोचरा अगम्यत्वात्ते एव ततस्तत्रामानुमानिकत्वा यागमेन मतरकत्वमासाद्यास्यात् स्यादेव विराधकता वक्तुः, किञ्च-च आगमे भगवतां जिनेश्वराणामागमो भवाजन्त सम्यो आचारादीन् पदार्थान् प्रतिपद्यन्ते सम्यक्त्वकारेण तान्प्रत्य- प्रनुमानादिप्रमाणैर्जीवादीनां साधन कार्यपिव्यमायमेव श्रवण- स्यादविकरत्व, तस्मात्तादृशांस्तानाश्रित्य तेषामर्थानां तथासाधने वक्तुर्विराधकतासम्भवेति, तत एव च श्रीतत्त्वार्थसूत्रकारे- समाम्नाय्यनुयोगद्वारत्व निर्देशादीनां सदादीनां च पृथक् सूत्रे विहिते इति । ननु 'भाषागोचरा अर्थो'त्यादिगाथोक्तेषु आज्ञा- ग्राह्यं दृष्टान्तमात्रस्य यदि यद् द्वैविध्यमुच्यते तत् किं पदार्था

पेक्षया श्रोत्रपेक्षया यति? चेत् । पदार्थापेक्षया सर्वत्र आज्ञा- पेक्षया तु तथाविधेषु श्रोतृषु तथा तथा तेषां प्ररूपणा हिताय इति वैविध्यस्येव ज्ञेयमिति ॥

प्र० १२०३–ननु जीवा उपयोगलक्षणा इत्यत्राप्तेरौपच- मिकोपयोगस्य व्यापितया जीवलक्षणत्व गीयते न तु तस्यामा विभावतया यदि तदा गत्यन्तराकर्षितानां जीवानामिन्द्रियाणामभा वात्तन्मूला मतिस्तत्वं ध्रुव वोतस्य भवेत्, भवन्त्यादीनि च सातिशयत्वमेव जीवानां नाम्येषां, तत्कस्तेषामुपयोगः ?, तथा सुप्तमत्तमूर्छितादीनामपि जीवानां क उपयोग इति ? चेत् ।

उ०—सत्यम्, गत्यन्तराले मूर्छितादिषु चास्त्वेवोपयोग जीवानां सर्वेन्द्रियनिरपेक्ष्यते तत एव च तत्त्वार्थकारेणास्य मन शब्द अपुमनिन्द्रिय इति सूत्रस्य [redacted] भाष्यत, विपुल मपि भाष्ये-मनःपूर्वकोपयोगानां यति अत एव वाच्यथा प्रका रणात्मसु ज्ञानदर्शनोपयोगाररम्भो मिश्रा उपयोगास्मान उक्ता इति शास्त्रेऽपि च नोइन्द्रियेष्वपुरुषित इति ॥

प्र० १२०४–ननु किमिति श्रीनन्दिसूत्रे 'व समासओ स्या पुपकम्य आज्ञादीन्द्रियप्राणि ज्ञानानि मत्यसतयाऽऽन्द्रियम

उ०-शृणु, ज्ञानदर्शने हि जीवाना स्वभावभूते यत साता-दीनामनुभवायपि तदधीनमेव, ते च द्वे केषाचिन्नाविर्भूते केषा-श्चिद्याविर्भूते अपि विलीयेते पुन पुनरेवमाविर्भावविलयौ जायेते सर्वेपामविगानेन अनुभवोऽत्र, तथा चाविर्भावे यदपगच्छति यच्चागत्य तिरोभावं विधत्ते तदावरणीयतयैवाच्छादकत्वेनोचित वक्तुमिति सज्ञाऽऽद्ययोरावरणाङ्किना, तथा यद्यपि अष्टान्येव कर्माणि स्वस्वाबाधकालपूर्तौ आगच्छन्त्येवात्मनामनुभवगोचर पर ज्ञानावरणान्यनुभूयमानान्यवश्यमात्मसु स्वं स्व फलमादर्शयन्ति परमात्मभिर्वेद्येते सुखदु खे एव, यत उदयमागत सुख वा दु ख वाऽऽत्मानमन्यस्माद् व्यापाराद् व्यावृत्यापि स्वविकार वेदयते, अतस्तयोर्वेदनीयसज्ञा अनादिरूढापि सुखदु खे एवाश्रित्य वेद्यत इति सज्ञापि वेदनीये इति, किञ्च-जगति पदार्था लौकिक-प्रत्यक्षविषयतामागच्छन्ति तान् सर्वानपि सुखस्योत्पादने प्रापणे वर्धने स्थास्नुत्वे पारम्पर्येणावस्थाने दु खस्य तु विद्यमानस्य विलयने भविष्यतो रोधे कथञ्चिदपि तदुत्पादस्य निरोधाय सर्वो-ऽप्यसुमान् आबालगोपाङ्गनालोक उद्यच्छति, अभिप्रैति च सुख-मनुभवितु दु खस्य क्लेशमपि वर्जयितु, यथा विश्ववर्त्तिनां पदा-र्थानां सुखाधिगमदु खविलयनोद्देशेन क्रियते उपयोगस्तथा न कदाचनापि परेपामर्थायेति सुखदु खयोरनुक्षणं वेदनात् तद्वेदना-यैव च पुद्गलानामुपयोगात् शेषाणामपि प्रवृत्तीनां प्रायेण सुख-वेदनदु खवेदनपरिहारोद्देशेनैव प्रवर्त्तनात्तयोर्वेदनीयेति सज्ञा कथ्यमाना विशेषेणायाति सगतिं, यच्च चिन्तायां विषय अनु-कूलोऽपि यदा नानुकूलतया भासते अप्रतिकूलोऽपि च प्रति-कूलतया भासते तथायत्यां प्रतिकूलोऽप्यनुकूलतया भासते तत्तथा-भासनं मोहशब्देनैव वक्तु योग्यं यथार्थावभासो जातोऽपि चलति आयात्येतीति च यथार्थैव दर्शनरोधकस्य मोहनीयेति सज्ञा, तथैव विरतिपरिणामानां बहुश परिवर्त परिणामनिबन्धन एवेति तत्रापि मोह इति सज्ञा, इह यद्यद्वस्तु वर्तते तत्तत्स्वस्वस्थितिमनुश्रित्यैव तत्तत्स्वरूपेण तिष्ठति, पुद्गलेष्वप्यापरमाणोराऽचित्तस्कन्धं निजनिजस्थितेरेव तिष्ठन्ति तत्तद्रूपेण, सा च तेषां पुद्गलानां स्थितिर्लोकानुभावजनिता आसमयादाऽसंख्येयोत्सर्पिणि यावत् तद्वत्तत्तद्गत्यापन्नानामपि जीवानां तत्तत्पृथ्व्यादित्वेनावस्थाने

कथं क्रियावादित्वम्? येनैषामपि गीयते क्रियावादितेति चेत्।

उ०–लोकायतिकीतिप्रभृतिपदस्यार्थस्य यथाकालं संपन्नाय सापेक्षिता हेतुफलरूपेणास्त्येव क्रियावादिता तच्च सर्वत्रापीति॥

प्र० १२१४–ननु आचाराङ्गादिका आगमांगमपि मिथ्यादृष्टिभिः परिगृहीतमज्ञानमेव स्यात् सम्यग्दृष्टिभिः परिग्रह एव तस्या ज्ञानत्वं तथा वेदादीनामपि स्वच्छन्दमतिबुद्धिपरिकल्पितानां मिथ्यादृष्टिभिः परिगृहीतत्वे यथाऽज्ञानता सम्यग्दृष्टिभिः परिगृहीतत्वे तु ज्ञानत्वमस्ति तर्हि किमिति सम्यग्ज्ञानत्वम् आचाराङ्गादीनामेव प्रकटयति वेदादीनां च मिथ्याज्ञानत्वमिति? चेत्।

उ०–सत्यम्, स्वामित्वमपेक्ष्य ज्ञानाज्ञानत्वे यदि विचार्यतु प्रकल्प्यते तदा स्यादेवैवं आगमशास्त्राणां वेदादीनां च सम्यग्दृष्टिमिथ्यादृष्टिभिः परिगृहीतत्वेनोभयोरपि ज्ञानत्वमज्ञानत्वं च परं जगति यथा परिकर्मितं विषमप्यनुपानेन अमृतमपि येषु उपयोगादिति नियतया परिणमेत् तथापि स्वरूपेण विष विषमेवामृतममृतमेव प्ररूप्यते एवं आगमशास्त्राचाराङ्गादिका भगवद्भिरर्हद्भिरपवर्गमार्गमुद्दिश्य संवरनिर्जराहेतुत्वेन प्ररूपिता, वेदा यषस्तु प्ररूपिता एव भवमार्गरूपस्याशुभस्य पोषायेति आगमशास्त्राचाराङ्गादिका सम्यग्ज्ञानं, वेदास्त्वयस्तु मिथ्याज्ञानं तत्र यथा अमरनाथस्तपोभेदा भगवद्भिः सकामनिर्जरारूपेण प्ररूपिता सकामनिर्जरामेवतया कल्प्यते, यद्यपि त एव भेदा कल्प्यान्यतीर्थिभिः सम्यग्दृष्टिभिः परतीर्थिकैर्गृहस्थैरज्ञानितया स्वर्गादर्थितया च सामर्थ्यपूरणादिवशावधेस्त आयन्ते ह्यकामनिर्जरारूपतया परं न निरूपिता सकामनिर्जरातयेति सकामनिर्जरारूपेण कथनीया अत एव तथाविधतपस्यया ह्यकामनिर्जराभेदानां न क्षेत्राऽप्युक्तिरिति, ततश्चागमेषु किंचुकरूपितामिव स्वाभाविकस्वरूपकामनाया न सकामनिर्जरावत्तां गस्याविधि एव प्रमादिरिति॥

प्र० १२१५–ननु आत्मनो स्वाभाविकान् ज्ञानदर्शनादीन् गुणान् सर्वेषु जीवेषु सम्पूर्णत्वानुपलभ्य उपलब्धानभ्युपगन्तारो ह्युपलभ्य ज्ञानावरणादीनां कर्मणामघातितामभ्युपगमा युक्तियुक्त एव, एवं नव चत्वारि घातिकर्माणीति चत्वारि चाघातीनीति आवरणावरणात्सितानां तृतीयस्य वेदनीयस्य तुर्यस्य मोहनीयस्य पञ्चमस्य चान्तरायस्येति कथमिति? चेत्।

तदनु तैरेव च तेषां कुर्वन्ति व्यवहार, अत्रावश्य विचार्यमेतद् यदुत-उत्पन्नानां पदार्थाना तूत्पत्ते पश्चादेवाभिधानानां निवेशो भवति, परमुत्पाद्यमानाना तु प्रागेवोत्पत्तेरप्यभिधानान्याकृतयश्च नियम्यन्ते, अत एवोच्यते कैश्चित्-यन्नामरूपाभ्यां व्याकरवाणीति, ततश्च सिद्धमेतद्यत् – व्यवहारवर्तिपदार्थवृन्दवदुपदेशवर्तिनां समस्तानामर्थानां नामभिर्भाव्यमिति शास्त्रीयेण व्यवहारेणायुरुदयान्नाम्न आरम्भेऽपि व्यवहारमाश्रित्य गतिजातिशरीरादीनेवोद्दिश्य व्यवहार प्रवर्तते नाम्नामिति गत्यादीनां नामेति संज्ञाऽभिधीयमाना नातिक्रामति युक्तिमिति॥ ननु गत्यादिभिर्नामभि' पृथक् परिणामा यथा नारकादिव्यपदेशकारणतया भवन्ति तथैवोच्चैर्गोत्रनीचैर्गोत्राख्यौ द्वौ भेदौ नाम्न एव भवतां, किं पृथग्गोत्रकर्मण कल्पनयेति ? चेत्।

उ०-सत्यम्, परं तत्तज्जातीयाना पुद्गलानां गृहीतानां परिणामो नामकर्मतया निगद्यते, गोत्रभेदौ तद्योग्यबाह्यपुद्गलानामादानमन्तरेण केवलमुत्पत्तिस्थानमहिम्नैवोच्चनीचतया प्रकटयति, गजवृषभादिषु तत्तज्जातिभेदेनैवोच्चनीचव्यवहारो दृश्यतेऽपि, मनुष्येषु तु कुलमहिम्नैव विनयादयोऽवलोक्यन्ते, ततो वास्तवमेव गोत्रस्य कर्मण पृथगभिधानमिति, अन्यस्त्वाह-नामकर्मण इव गोत्रकर्मणो जातिप्रभृतिविशेषेण विशेषात्किमिति भेदानां बाहुल्यं नेति ? सत्य, पर जगति सामान्येन तत्तज्जातिषु उच्चनीचोभयव्यवहारस्य प्रवर्त्तनाद् गोत्रस्य द्वावेवोच्चनीचाख्यौ भेदाविति, उत्पत्त्याश्रयाधीनत्वाच्च गोत्रेति वंशापरपर्यायाऽऽख्येति, किञ्च-अत्रैव जन्मनि गोत्रस्य परावर्त्तोऽपि जायते, तेन नीचकुलगोत्रजातानामपि हरिकेशादीनां सुरासुरनिकायपूज्यताऽपि जायमाना न विरुध्यते, न विरुध्यते च नीचकुलजातानामपि सुलसप्रभृतीनां देशविरत्यादिके धर्मपरिणामे नीचकुलोदयस्य विपर्यासेनोच्चै कुलस्याप्युदय , उच्चतरकुलजातानामपि मरीच्यादीनां परिभ्रष्टतायामधमत्वेन नीचकुलोदयव्यवहारस्यापि प्राप्तिरिति, अन्यच्च गजाश्वादय सहकारादयश्चामरैरुत्तमत्वेन परिगृह्यन्ते रक्ष्यन्ते च, खरादयो निम्बादयश्च न कैश्चिदप्यमरै परिगृह्यन्ते रक्ष्यन्ते च, तदिदमखिलं गत्यादिनामकर्मनिरपेक्षगोत्रकर्मवैशिष्ट्यजनितमेवेति यथायथमेव नाम्नो गोत्रकर्मण उक्तं

स्थितेरावश्यकताऽनिवार्येव, परं जीवानां तत्तद्गत्यादिस्थितिम
नुसृत्य तत्तदनुभावप्रदानाज्जीवितमुत्पादयत् सा स्थितिस्तत्तज्जीवो
पार्जितायुष्कवशान् जायते इत्यभ्युपगन्तव्या, या च जीवानां तत्त
द्गत्यादौ स्थितिः सैवायुःशब्देन गीयते यतस्तस्याः प्राणानां
धारणाच्च जीवितशब्देन तदुच्यते तस्मात्तु जीवितमानप्रमाणा
भ्यन्तरकर्मोदयप्रभवमायुस्तु नियमेन तस्य जीवितस्यापि हेतु
भूतं कर्म तस्यायुषो ह्येकैव श्वासोच्छ्वासप्रवर्तकत्वात्पूर्णामपि
प्रवृत्तिं अत एवापर्याप्तानां श्वासोच्छ्वासानामभावेऽपि
जीवितं यद्दृश्यते तदुपपद्यते अस्य कर्मण आयुरित्यभिधाने
स्वस्य एव हेतुः यद्-आयुर्वर्जानि शेषाणि सर्वाण्यपि कर्माणि
इहपरलोकभवयोरपि स्युः, आयुष्कं तु केवलमिहभवेऽपि च,
तत इह भवे आयात्युदयं नान्यभवात्पूर्वबद्धादविभक्तमायत
यायातुनाऽऽपात्पर्धेनायुःशब्दस्य निरुक्त्यर्थत्वेन तस्य कर्मण
मायुरित्यभिधा किञ्च यानि यानि गतिजात्यादिषु तासु तासु नैय
त्येन सुखादीन्यनुभवनीयानि तानि यावत्प्रथमतमायुरस्यानुभविष्य
माणानि नहि शेषाणां कर्मणामायुष्कोदये तथा भवति, अतो
भवस्य मूलमेवायुष उदय इति अवश्यमायात्युदयमित्यायुरिति,
किञ्च-गत्यन्तरस्थितानां तत्तद्भवगतस्य प्रथमसमये आयुषः तत्र
यात्यसमय एव यस्मात्तत् प्रागेव न आयुःकर्मैव, किन्त्व-यद्यपि
व्यवहारेण तत्तद्गतिमागत्य तत्र निर्णये शरीरादिके व्यवह्रियन
पूर्ण्यादितया, कायद्वारेण जगता व्यवहारात्, तथा च तत्तद्गति-
प्राप्त्यनन्तरमेवानां निर्णये तथा व्यवह्रियत, परं निश्चयनायु
ष्कस्यैव केवलस्योदयेन तत्तद्गतिमत्तया व्यपदिश्यत, यतस्मा
देव हेतो नारक एव नारकतया देव एव देवतयोत्पद्यते
नानारका न च सर्वथा नारकतया नैयनमाश्रयन इति स्पष्टम
न्वयव्यतिरेकाभ्यां प्राप्यते, ततश्च निश्चयेन शास्त्रसम्पदा न
निस्संशयमेतद्युत-सर्वेभ्यस्तत्तद्गतियोग्यकर्मभ्यः प्रागेवायुष
उदय इति प्रागेवायायुरुदयमित्यायुरिति सदा उच्यमाना सद्
भूत एव भवति य ये पदार्थास्त त स्वस्वैरभिधानै
र्वेदाभ्यवक्षन्ति व्यवहारं, यद्यपि व्यवहारपरिवर्तिनः पृथ्व्यादय
पदार्था स्वयं नापेक्षन्ते स्वतन्त्रतयाऽभिधानं परं व्यवहर्तारो
व्यवहारार्थं व्यवहारमाणानामानां सर्वेषाममभिधानानि प्रस्थापयन्ति

तदनु तैरेव च तेषा कुर्वन्ति व्यवहार, अत्रावश्य विचार्यमेतद् यदुत–उत्पन्नाना पदार्थाना तूत्पत्ते पश्चादेवाभिधानानां निवेशो भवति, परमुत्पाद्यमानाना तु प्रागेवोत्पत्तेरप्यभिधानान्याकृतयश्च नियम्यन्ते, अत एवोच्यते कैश्चित्–यन्नामरूपाभ्यां व्याकरवाणीति, ततश्च सिद्धमेतद्यत् – व्यवहारवर्तिपदार्थवृन्दवदुपदेशवर्तिनां समस्तानामर्थाना नामभिर्भाव्यमिति शास्त्रीयेण व्यवहारेणायुरुदयाद्यान्न आरम्भेऽपि व्यवहारमाश्रित्य गतिजातिशरीरादीनेवोद्दिश्य व्यवहार' प्रवर्तते नाम्नामिति गत्यादीनां नामेति संज्ञाऽभिधीयमाना नातिक्रामति युक्तिमिति॥ ननु गत्यादिभिर्नामभिः पृथक् परिणामा यथा नारकादिव्यपदेशकारणतया भवन्ति तथैवोच्चैर्गोत्रनीचैर्गोत्राख्यौ द्वौ भेदौ नाम्न एव भवता, किं पृथग्गोत्रकर्मण कल्पनयेति ? चेत्।

उ०–सत्यम्, परं तत्तज्जातीयाना पुद्गलानां गृहीतानां परिणामो नामकर्मतया निगद्यते, गोत्रभेदौ तद्योग्यबाह्यपुद्गलानामादानमन्तरेण केवलमुत्पत्तिस्थानमहिम्नैवोच्चनीचतया प्रकटयति, गजवृषभादिषु तत्तज्जातिभेदेनैवोच्चनीचव्यवहारो दृश्यतेऽपि, मनुष्येषु तु कुलमहिम्नैव विनयादयोऽवलोक्यन्ते, ततो वास्तवमेव गोत्रस्य कर्मण पृथगभिधानमिति, अन्यस्त्वाह–नामकर्मण इव गोत्रकर्मणो जातिप्रभृतिविशेषेण विशेषात्किमिति भेदानां बाहुल्यं नेति ? सत्य, पर जगति सामान्येन तत्तज्जातिषु उच्चनीचोभयव्यवहारस्य प्रवर्त्तनाद् गोत्रस्य द्वावेवोच्चनीचाख्यौ भेदाविति, उत्पत्त्याश्रयाधीनत्वाच्च गोत्रेति वशापरपर्यायाऽऽख्येति, किञ्च–अत्रैव जन्मनि गोत्रस्य परावर्त्तोऽपि जायते, तेन नीचकुलगोत्रजातानामपि हरिकेशादीनां सुरासुरनिकायपूज्यताऽपि जायमाना न विरुध्यते, न विरुध्यते च नीचकुलजातानामपि सुलसप्रभृतीनां देशविरत्यादिके धर्मपरिणामे नीचकुलोदयस्य विपर्यासेनोच्चै कुलस्याप्युदयः, उच्चतरकुलजातानामपि मरीच्यादीनां परिभ्रष्टतायामधमत्वेन नीचकुलोदयव्यवहारस्यापि प्राप्तिरिति, अन्यच्च गजाश्वादय सहकारादयश्चामरैरुत्तमत्वेन परिगृह्यन्ते रक्ष्यन्ते च, खरादयो निम्बादयश्च न कैश्चिदप्यमरै परिगृह्यन्ते रक्ष्यन्ते च, तदिदमखिलं गत्यादिनामकर्मनिरपेक्षगोत्रकर्मवैशिष्ट्यजनितमेवेति यथायथमेव नाम्नो गोत्रकर्मण उक्तं

स्थितेरावश्यकत्वाऽनिवार्यैव, परं जीवानां तत्तद्गत्यादिस्थितिम नुभवत्स्तत्तदनुयायस्तुकार्यीमामुत्पादात् सा स्थितिस्तज्जीवो पार्जितानुभवेन आयते इत्यभ्युपगन्तव्य, या च जीवानां तत्त द्गत्यादि स्थिति सैवायुःशब्देन गीयते यावदायुः प्राणानां धारणाच्च जीवितशब्देन तदुच्यते, तत्त्वतस्तु जीवितमानप्राणा श्नामकर्मोदयप्रभवं मायुस्तु मिथ्यमेव तस्य जीवितस्यापि हेतु भूतं च तस्यायुषो फलेनैव श्वासोच्छ्वासप्रवत्तकत्वादायुर्नामापि प्रवृत्ति मत पर्याप्तानां श्वासोच्छ्वासानामभावेऽपि जीवित मन्द्यस्यते तदुपपद्यते यस्य कर्मण आयुरित्यभिधाने मस्य एव हेतु यद्–आयुर्वर्जानि शेषाणि सर्वाण्यपि कर्माणि शुभरोमपवनवधाम्यपि न्यु आयुष्कं तु केवलमिदमववेद्यमेव, तत इदय भव आयास्युदये नान्यमस्यापूर्वकेनादाविगमकालेन याधातुनाऽऽयात्यनायुःशब्दस्य निष्पत्त्यर्थमेव तस्य कर्मण आयुरित्यभिधा किञ्च यानि यानि गतिकान्याविषु तासु तासु भेव रुपेण सुरादीन्यनुभवनीयानि तानि यावत्प्रभवगतमायुरेवानुभविष्णु शक्यानि नहि शेषाणां कर्मणामायुष्कादृते तथा भवति अतो भवस्य मूलभेवायुष उदय इति भवस्यभावात्सुदयमित्यायुरिति, किञ्च–गत्यन्तरस्थितानां तत्तद्गतस्य पर्यवसाने आयुष तत्र यान्त्यसमय एव यस्मादुदय प्रागेव स आयुःकर्मेव, किञ्च–यद्यपि व्यवहारेण तत्तद्गतिमागत्य तत्र निष्पन्ने शरीरादिके व्यवह्रियते पृथ्व्यादितया कार्यद्वारेव समस्तव्यवहारजत्,तथा च तत्तद्गति–योग्यतत्त्वादीनां निष्पादने तत्त्वा व्यवह्रियते परं निश्चयेनायु ष्कस्यैव केवलस्योदयेन तत्तद्गतिमत्तया व्यपदिश्यते एतस्मा–देव हेतो नारक एव नारकतया देव एव देवतयोत्पद्यते नानारका न च मदेवो नारकतया देवतयोत्पद्यत इति स्पष्टम न्वयव्यतिरेकाभ्यां प्रोच्यते, ततश्च निश्चयेन शास्त्रदृष्ट्या च निस्सीमापमेयवस्तु–सर्वेष्वस्तु तद्गतियोग्यकर्मस्य प्रागेवायुष उदय इति प्रागेवस्यास्युदयमित्यायुरिति सदा उच्यमाना सह यान्त एव जगति ये ये पदार्थास्ते ते स्वस्वैरभिधाने रेवागच्छन्ति व्यवहारं, यद्यपि व्यवहारवहिर्वर्तिन पृथ्व्याद्य पदार्था स्वयं नापेक्षन्ते स्वतन्त्रतयाऽभिधानं परं व्यवहर्तारो व्यवहारार्थं व्यवहारमार्गागतानां सर्वेषामभिधानानि प्रकल्पयन्ति

सम्यक्त्वे चारित्रे वीर्ये वेति ?।

उ०—सत्यम्, ज्ञान दर्शनञ्च विपयितयोपयुज्यते, तत्र च केषाञ्चिन्मतेन यावच्छाद्मस्थ्य अन्यतरोपयुक्तता लब्धे च केवले युगपदुपयुक्तता, केषाञ्चिन्मतेन सर्वदाऽन्यतरस्मिन्नुपयुक्तता परं ते द्वेऽपि विपयिरूपे, सम्यक्त्वादीनि विपयरूपाणि स्कन्धावारोपयोगवत् समूहोपयोगोऽत्रानुसन्धेय इति, एवञ्च ज्ञानादीनां लक्षणेषु वीर्यस्यानिवेशेऽपि नात्मनां ज्ञानदर्शनयोरुपयोग शून्यो वीर्येण, सति चैवं केवलिनां भगवतामावश्यकता ज्ञानाद्यानन्त्याद्वीर्यानन्त्यस्यापि, अत एव च शास्त्रेषु ज्ञानावरणीयदर्शनावरणीययो क्षयेण सहगततया समसमयमेवान्तरायस्य क्षयोऽप्याम्नायते, मोहनीयाख्य तु घातिकर्मकरणस्वरूपत्वात् प्रागेवान्तर्मुहूर्त्तात् नामशेषं क्षीयते इति, क्षीणे च सकरणवीर्यस्य समस्तेऽन्तरायेऽकरणवीर्यस्यान्तराय क्षीयते, क्षीणे च तस्मिन् केवले ज्ञानादावनन्ते उपयुक्तो भवति, केवली च तस्यामेवावस्थायां कथ्यते इति कर्मणां यथायथमदकमवबोध्य धीधनै, अत्र च यत् कल्पनासु वितथं भवेत्तच्छोधयन्तु विद्वद्वरा इत्यन्त्ये प्रार्थ्यते इति ॥

प्र० १२१७—ननु पर्युषणाकल्पसूत्रे प्रथम श्रीत्रिशलादृष्टेषु स्वप्नेषु गाथायां 'गयवसहसीहे'त्यादि क्रमो दृश्यते स्वप्नदर्शनप्रस्तावेऽपि गजादिक एव क्रमो दृश्यते, परं परम्परया तु श्रीमन्महावीरजनन्या त्रिशलादेव्या सिंहाद्यानुपूर्व्या दृष्टा इति कथ्यते, तत्र किं तत्वमिति ? चेत्।

उ०—सत्यम्, प्रत्नेष्वनेकेष्वादर्शेषु स्वप्नपाठोऽप्यादृश एव प्रचलितपाठाद् दृश्यते, तत्र च श्रीत्रिशलास्वप्नदर्शनेषु सिंहादिक एवानुक्रमो विद्यते, किंतु प्रचलिता आदर्शा सविवरणा इति बहुश प्रचारमापु, प्रचलितष्वप्यादर्शेषु युगादिदेवस्य वृत्तान्ते श्रीमरुदेवास्वप्नाधिकारे 'नवर पढमं उसभ मुहेण अइंत पासइ सेसाओ गय'त्येप पाठस्त्वस्त्येव, अनेन च पाठेन प्रत्नाएवादर्शा विशेषेण सिंहादिकानुपूर्वीभृत एव योग्या इत्यवसीयते, तथा च पर्युषणाकल्पपारम्पर्ययोर्न भेद इति ॥

प्र० १२१८—ननु प्रचलितेपु पर्युपणाकल्पादर्शेषु चतुर्दशानां महास्वप्नानां यथा दर्शनस्य पाठोऽस्ति तद्वत् चक्रवर्त्तिमातरोऽपि गजादिकान्महास्वप्नांश्चतुर्दश पश्यन्ति कोनु विशेषश्चकित इति? चेत्।

पार्थक्यमिति, ननु चास्त्यस्य कर्मणः किमिति अन्तरायेति नूतना संज्ञा निवेश्यते? मावरणशब्देन मोहनीयशब्देन वा किमिति न विशेष्यते? इति चेत् सत्यं काम यद्येन सम्यक्त्वं चारित्रं चेत्येते गुणा आत्मनः स्वभावभूता परनिरपेक्षास्तथा न दानादयः किन्तु देयादिपुद्गलापेक्षा अत एव नैते क्षायिका अपि स्युः सिद्धेषु, स्वस्तव दानदेयभावप्रत्यासत्तिः सूक्ष्म एव नास्ति, किञ्च – दानादीनामन्तरायास्तदैवोदयमागता कथ्यन्ते यदा याचकदेयादिषु सत्स्वपि न स्यात्मादिभिव्य तथा च दानादीनां साधनानि न दानाद्यन्तरायस्यापशमादि प्राप्यापि दानादीनां तु साधनानि तदावरणीयादिक्षयोपशम सहकारकस्याग्रेय तथा च दानान्तरायादीनि–अन्यदा यान्ति यदि कथञ्चित्स्वतरायनाम्नाप्तानि किञ्च–दानाद्याभ्योऽभमुदित्येव विधीयन्ते इति प्रेक्षापूर्वकप्रवृत्तिमन्त, दानादीनि तु स्वयमेव स्वतन्त्रतया प्रवृत्तिमाप्नुवते, अत एव चौदासीन्यं फलमपि दानदर्शन्योः, केवलमास्तु तयास्तदेव फलमिति अन्यच्च ज्ञानदर्शनसरीमायप्रवृत्तिमात्रमेवावरणफलतयोच्यते, दानादीनां न तथा

किन्तु याचकदेयादीनां सम्पत्तावपि तत्करणप्रसङ्गे समापतिते यदि न भवन्ति दानादयस्तदैवान्तरायाद्यफलमस्मात्यते, यथा दानाद्य साधनायोगास्तदैव वीर्यान्तरायस्यात्य वीर्यमप्यत्र सकरणमेव स्वाभाविककरणमन्तवीर्यं त्वपागिप्रभृतीनां तत एव च देवादशरीरणामप्यनन्तज्ञानादयश्चोज्जादिबलमात्मनि सर्वदा तिष्ठति अन्तरेणापि व्यापारं ज्ञानदर्शनयोर्भवन्तु पर्याप्तम्, अत एव परे मत्यादीनां ज्ञानानां क्षये तदावरणानां क्षयोपशमाविना सह वीर्यान्तरायस्यापि क्षयोपशमादिं निवेशयति, यदि मत्याद पाचराम मत्यावरणादीनां क्षयोपशमादिस्वाभावान् तावन्मात्रस्य तत्सहकृतस्य वीर्यान्तरायक्षयोपशमादेर्भावात् न क्षयोपशमादिविधौ तदिच्छा युज्यते, तत्क्षयोपशमेन पृथक् सकर्मवीर्यस्य कायवाङ्मनोयोगस्योपयोगे, युक्तमेतत्? अन्यथा दर्शनादीनां क्षयोपशमादेषु तदविरोधस्यापकरणाभावात् अत एव मत्यादीनामनामुत्पादे उपयोगरूपं मार्गेन्द्रियव्यापारमप्यापारकर्म पृथगेवोक्तम् ॥

प्र० १२१९–ननु तर्हि जीव किं कर्मे उपयुज्यते यदि

उ०-सत्यम्, श्रीमलधारिहेमचन्द्रपादा' टीप्पणके तत्कालभेदेन परिभोगभेदस्वीकृतिमाख्यान्तीति सुस्थमिदं परमेतावत्सूचेतुमावश्यक यत्-श्रीहरिभद्रसूरे सत्ता प्राचीनज्योतिष्कप्रवृत्तिकाले नत्वार्वाचीनेति ॥

प्र० १२२२ननु प्रसिद्धानि ऐन्द्रादीन्यष्ट व्याकरणानि श्रीहरिभद्रसूरिसत्तासमये आसीरन्न वेति चेत्।

उ०-नाभूवन्निति ज्ञायते, यतो नमिशब्दव्याख्याने तेषामभिधानप्रसिद्धिमेवाहुस्ते इति ॥

प्र० १२२३-नच वाच्य 'नाणकिरियाहिं मोक्खो' इति विशेषावश्यके, 'हयं नाणं कियाहीण' मित्यावश्यकनिर्युक्तौ, 'विज्जाए चरणेण ये'ति स्थानाङ्गे, 'सुयं सेयं सील सेय'मिति भगवत्यां, 'नायव्वमि गिण्हियव्वे' इत्यानुयोगद्वारेषु, 'विज्ञप्ति' फलदा पुंसा' मित्यादि 'क्रियैवे'त्यादि चेति टीकासु, ज्ञानक्रियाभ्यां मोक्ष इति विद्वत्प्रवादे उपलभ्यते इति मोक्षस्य सम्यग्दर्शनज्ञानचारित्राणीति त्रिसाधनता वाचकोपज्ञेति ज्ञायते इति।

उ०-यतो दृश्यत एव श्रीभगवत्यादिषु शास्त्रेषु दर्शनज्ञानचारित्रभेदेन त्रिविधत्वमाराधनाया आचाराङ्गे दर्शनभावना दर्शनाचारस्य स्थानाङ्गादौ निर्देशात् ॥

प्र० १२२४-ननु 'नित्यावस्थितान्यरूपाणी'त्यत्र'रूपिणः पुद्गला' इत्यत्र 'रूपिणश्चवर्गे'त्यत्र रूपिण्यादिमानि'त्यत्र' न सर्वेषु सूत्रेषु अरूपत्वादिनिर्देशोऽस्ति, परं किं तद् रूपत्वं रूपित्वं वा? यदुद्दिश्येदं शोभते वचनमिति चेत्।

उ०-सत्यम्, 'जीवभव्याभव्यत्वादीनि च'त्यस्य भाष्ये जीवत्वादिवदरूपत्वं पारिणामिको धर्म, पर सत्ता धर्मादिभिरित्यादिशब्देनोपात्तमित्याख्यातं, ततो निश्चीयतेतद् यद्-धर्मादयोऽरूपत्वपरिणामिकभावयुक्ताः पुद्गलास्तु तद्भावरहिता, अजीवानां जीवत्वभावेन राहित्यं यथेति ॥

प्र० १२२५-ननु प्रत्यक्षपूर्वकत्वमक्षजानां प्रमाणानामिति नैयायिकादय, तत एव न लक्षणं प्राञ्चः पूर्वं प्रत्यक्षत्वमभ्यु णाणां, भवन्तस्तु परोक्षरूपयोर्मतिश्रुतयोरपि परिगणनं प्रत्यक्षादि च कुर्वन्ति, श्रीसिद्धसेनदिवाकरपादा 'अपरोक्षतयाऽर्थस्ये'ति प्रतिपाद्य परोक्षयोर्ग्रहणं प्रतिपादयामासुस्तु, श्रीदेवगणिक्षमाश्रमणपूज्या अपि तथा विशेषावश्यके चाहुः मतिश्रुतयोरक्षजत्वं कथमिति ?।

उ०–प्रत्येकवाचनासु लिखिता अपि स्वप्ना भास्वरतरविशेषा दृश्यन्ते, तत एव तीर्थंकरमातृदृश्यत्वा स्पष्टीभवति प्रश्न पर्युषणाकल्पे स्वप्नविषयकः सममोऽपि पाठो दृश्यानुकारी प्रचलितस्वप्नपाठवाचनासु कविरीत्यनुसारिणो इति ज्ञायते, स्वप्नपाठ केवलं तु पुनः सामान्यतश्चतुर्दशमहास्वप्नदर्शनस्य, तत एव पैकल्पिकस्तत्र निर्देश इति ॥

प्र० १२१९–ननु च सिद्धाया भगवतः केवलज्ञानेन केवलदर्शनेन च तत्प्रथमतयैव सर्वद्रव्याशेषकालभावावबोधं प्राप्ते स्वोत्पत्तिसमये तर्हि द्वितीयादिषु समयेषु किं तदपूर्वं गतमवावगच्छन्ति नूतनं वा किञ्चिदिति ? नूतनं चेदवगच्छन्ति ? प्रथमे समये तदज्ञानादसर्वज्ञता स्यात् प्राक्तने समये अवगतमेव चेदवगच्छन्ति स्यात्केवलं महामहिमवत्त्विति चेत्।

उ०–सत्यम्, केवलज्ञानदर्शने तत्प्रथमतयाऽऽद्य एव समये सर्वान् द्रव्यपर्यायान् सामस्त्येनाऽप्यवगच्छतः परं पर्याया अतीता येषां द्रव्याणां तान् पर्यायान् तदतीततया विदन्ति द्रव्येषु ये च वर्तमानास्तान् वर्तमानतया भविष्यतश्च भविष्यत्तया तदा समयपरावृत्त्या पर्यायाणां सर्वद्रव्येषु परावर्तात् केवलाभ्यामपि तथा तथाऽवलोकनात् ज्ञानदर्शनयोर्नासपूर्वता न च निष्फलतेति ॥

प्र० १२२०–ननु अन्यत्र त्रिंशन्मुहूर्तो महोरात्रमित्युच्यते अत्र कथं द्वात्रिंशदहोरात्रमिति ? ।

उ०–सत्यम्, अवममपेक्ष्य दिवसरात्र्यात्रिंशन्मुहूर्तमानता समुदायेन परं प्रत्यहोरात्रं पोडशानां चतुर्घटिकानां सद्भावमपेक्ष्य द्वात्रिंशन्मुहूर्तो महोरात्रमिति न विरुद्धमिति, श्रीहरिभद्रसूरिसमयेऽपूर्णचतुर्घटिकस्य प्रवृत्तिरिति ज्ञायतेऽनेनेति, लौकिकं चेदं मानमिति अत एव पस्यापनादिष्वनुयोगद्वारादिदेश्या सङ्गच्छते ॥

प्र० १२२१–ननु पारिष्ठापनिकायां जैनज्योतिष्केषु सूर्यप्रज्ञप्त्यादिषु च मतान्तरे पञ्चचत्वारिंशदादिमुहूर्तपरिभोगानि नक्षत्राणि यावच्छ्रीहरिभद्रसूरिपुरन्दरस्यापि तथैवोक्तं, परमिदानीतनटिप्पणकेषु तान्येकैकदिनोपभोगीनि दृश्यन्ते तत्कथमिति ? चेत्।

दीनां तत्त्वतया प्रतीतिस्तत्, अत एव 'तत्त्वार्थश्रद्धानं सम्यग्दर्शन'मिति 'जीवाजीवाश्रवबन्धसंवरनिर्जरामोक्षास्तत्त्व'मिति 'विनिश्चयेन तत्त्व'मिति रुचिर्जिनोक्ततत्त्वेषु 'इत्यादिवचनानि च सङ्गच्छन्ते इति ॥

प्र० १२२९–कषायोदयत्वे मिथ्यात्वाव्रतयोः पृथक् कथ बन्धहेतुतेति? चेत्।

उ०–गुणस्थानारोहे तत्क्षयादेः पार्थक्यात् पूर्वाभाव एव चोत्तराभाव इति तु स्पष्टम् ॥

प्र० १२३०–ज्ञानावरणोदयेनाज्ञानवत् कथं दर्शनावरणोदयेनादर्शन नौदयिकोभाव? इति।

उ०–तत्र ज्ञानस्य चिद्रूपस्याभावज्ञापनात्तदप्यर्थासिद्धमेवेति॥

प्र० १२३१–ननु सम्यग्दर्शनशुद्ध यो ज्ञानं विरतिमेव चाप्नोती'त्यत्र ज्ञानशब्देन मत्यादीनि सर्वाणि गृह्यन्ते ज्ञानानि कतिचित्कानिचिद्वा?, सर्वेषां ग्रहणे किं मनःपर्यवकेवले अशुद्धे स्तो? यत् सम्यक्त्वेन शोध्येते, मत्यादीनि त्रीणि चेत्, सम्यक्त्वेन सहैव तेषां त्रयाणामपि सम्यक्त्वं भवति, तथाच किं शोध्यं, किञ्च शोधकमिति?।

उ०–सत्यम्, परं सम्यग्मिथ्याश्रुतानि सम्यक्त्वबलवजीवपरिशोध्यानीति ज्ञानशब्देनाङ्गप्रविष्टादि श्रुतज्ञानं ग्राह्यं, तत एव च श्रुताधिकारे तद्भेदनिर्देश, एकाकिमतिज्ञानसत्त्वाभ्युपगमश्चेति 'नाणकिरियाहिं मोक्खो' त्ति ज्ञानक्रियाभ्यां मोक्ष इत्यादीनि वाक्यानि श्रुतज्ञानरूपं ज्ञानमुद्दिश्यैव प्रवृत्तानि, मोक्षाध्वनि भावेऽपि मत्यादीनां व्यापारस्तु श्रुतस्यैवेति, एव च सम्यग्दर्शनज्ञानेत्यादिसूत्रेऽपि सम्यग्ज्ञानं सम्यक्श्रुतरूपं ग्राह्यं, किञ्च श्रुतमेवादेशेनापि सर्वार्थव्यापीति स्यात् साधन सम्यक् च, नैवं शेषज्ञानानीति, ज्ञानपञ्चकाभिधान तु ज्ञानप्रपञ्चाभिधानाय, अधिगमागता तु तेषामपि निह्नोतव्या नेति ॥

प्र० १२३२–ननु कोऽस्य सम्यग्दर्शनेत्यादिसूत्रस्योपयोग? सम्यग्दर्शनादित्रय चेत् प्राप्तं,स्यादेव मोक्ष ,न चेन्नैतेन सूत्रेणेति चेत्।

उ०–सत्यम्, मोक्षार्थिना दर्शनादीनां सम्यक्त्वे करणीयं आदौ च दर्शनस्य तत्त्वं कार्यं, उपदेशकेनाप्येतत् क्रम उद्देष्टव्यः, शास्त्रस्यापि प्रस्तुतस्य प्रतिपादनक्रम एष एवेत्यादि स्फुट एवोपयोगोऽस्येति ॥

प्र० १२३३–ननु किमिति जीवस्य स्वतत्त्वमित्यसमस्त? स्या-

उ०—सत्यम्, जैनेतराणां श्रोत्रादीन्द्रियजन्यं ज्ञानं प्रत्यक्षतया, तच्च व्यवहारपथानुगामीति ते तथाहुः, जैनानां तदप्यस्ति प्रत्यक्षं तथातीन्द्रियमिति अपरोक्षत्वेऽप्यस्ति कथनं तेषामिति सुस्थं पदद्वयेति ॥

प्र० १२२६—ननु विपक्षासम्भितसम्भावादिभ्यो विवक्षितपदार्थज्ञानस्य दर्शनात् वाच्यवाचकभावसम्बन्धज्ञानद्वारा तदभ्युपगम्य अप्रत्युतस्यापरपर्यायस्य शाब्दस्य मानस्याभ्युपगमः, परं तस्यापि शुद्धे व्याप्तिस्मृतिमत्तामेवानुमेयत्वात् कथं तथाऽपि सैकेतया समानतामेव शाब्दोत्पादात् नानुमानातिरिक्तं शाब्दमानमिति चेत्।

उ०—सत्यम्, परं न सर्वत्र शाब्दे ज्ञाने अन्यथानुपपत्तिश्चिन्त्यते, यथार्थप्रतीतिस्तु वाक्यस्य वक्तृप्रामाण्यादिप्रभवैवेति सिद्धमेव सूत्रस्य प्रामाण्यं, अत एव 'इय इयर सेस'मिति वचनमात्रो केवलरूपाख्यानमप्युक्तं अनुपपत्ते इति ॥

प्र० १२२७—ननु तत्त्वार्थभाष्ये सम्यग्दर्शनसम्यक्त्वयोः कथं भिन्नार्थत्वेन व्यपदेशः ? इति चेत्।

उ०—सत्यम्, शुभस्यात्मपरिणामो सम्यक्त्वमिति न तु दर्शनमिति, अत एव सिद्धत्वे अप्यत्र सम्यक्त्वकेवलज्ञाने' त्याद्युक्त, प्रशमाद्यनुकम्पिकाश्च सम्यक्त्वस्य भावका न तु दर्शनस्येति चेत्।

उ०—सत्यम्, दर्शनशब्द प्रत्याख्यानका तद्भावक हि मिथ्यात्वमोहनीयं कथ्यते, परं सम्यक्त्वे तु प्रज्ञाप्रतीतिरूपा स्पष्टं, अत एव तद्द्योतकमेव 'सद्दहामि णं भंते ! निग्गंथं पावयणं पत्तियामि० रोएमि०' तत्र शास्त्रेषु दृश्यते, एवं च मिथ्यात्वपुद्गलानां यथा स सम्यग्दर्शनमोहनीयं च तदिति सम्यग्दर्शनं सम्यक्त्वमोहनीयं प्रोच्यते, यथा च शुद्धदलिकस्यापि समस्तता तद्विरुद्ध न तन्मोहनीयमिति न सम्यग्दर्शनमिति व्यपदेशः, अथवा तस्यैव सम्यक्त्वमपि सम्यक्त्वबोधेति, अत एव तदावरणीयस्यानन्तानुबन्ध्यादीनां च क्षयादिकाः सङ्गच्छन्ते, किञ्च—नैकाकित आस्तिक्यस्य तद्भिन्नस्य किन्तु प्रमादि युक्तस्य, तच्च सर्वं प्रज्ञाप्रतीतिरूपात्मकत्वे एव सम्यक्त्वस्य घटते॥

प्र० १२२८—ननु जीवादिश्रद्धानं सम्यग्दर्शनमित्येव वाच्यं न तु तत्त्वार्थश्रद्धानमिति पदार्थप्रतीतिरूपत्वात्तस्येति चेत्।

उ०—सत्यम्, प्रथमं तावत् सर्वाणि हि शास्त्राणि जीवादीनां नवानां तत्त्वानां व्याख्यानपराण्येव परं न तावन्मात्रेण तानि सम्यक्त्ववन्ति, किञ्च—श्रीजिनेश्वरोक्तत्वानुसारेण जीवा-

कत्व चतुर्भविकसंसारे भवभेदनिमित्तमिति युक्तमुक्त भवप्रत्ययोऽवधिर्नारकदेवानामिति, किञ्च–तत्र नारकदेवग्रहणेनोत्तरसूत्रे शेषाणामित्यनेन नरतिर्यग्भवावेव गृह्येते, अन्यथा शेषपदेन संमूर्च्छनगर्भजानां ग्रहण स्यादिति, अन्यश्च 'विशुद्धी' त्यादिसूत्रे चतुर्गतिवर्त्तिनामवधिस्वामितया ग्रहणात् नारकदेवा इति गतिमुखेनैव ग्रहीतुमुचिता इति, न च वाच्यमौपपातिकत्वं नान्तरगतौ भवस्तु तत्रापीति, यतोऽन्तराळे औपपातिकत्वं न चेत् ते, औपपातिकमनुष्यतिर्यग्योनिषु के ? इति वाच्यं स्यात्, न चास्ति एतत्त्रयातिरिक्तो भेद इत्यौपपातिका एवैते तदापीति॥

प्र० १२३७–ननु सूत्राणां य एवावश्यकादिक्रम उद्देशसमुद्देशानुज्ञासु स एवानुयोगे अन्यो वेति ?।

उ०–सामान्यतोऽनुयोगे नन्द्यनुयोगद्वाराण्यादौ व्याख्याय तदन्वेवावश्यकादि क्रमेण व्याख्यानं, पर नासौ नियतोऽनुयोगक्रम', अत एवानुयोगेषु आवश्यकमुद्दिश्य नन्युक्ताप्यङ्गानङ्गप्रविष्टादिपृच्छा आवश्यकारम्भे ज्ञानपञ्चकरूपनन्द्या व्याख्यान श्रीदशवैकालिकवृत्तावपि प्राथमिकदशकालिकव्याख्याने तु लेशत उच्यते इत्युक्तिश्च, सूत्रपाठेष्वतिदेशस्त्वावश्यकादिक्रममपेक्ष्यैवेति॥

प्र० १२३८–ननु किमिदमाश्चर्यरूपं वचन यन्मङ्गलत्रयमिति ?, एकमेव बृहदस्तु, अविघ्नपारगमनस्थैर्याव्यवच्छित्तिरूपफलत्रयसिद्ध्यर्थं तत्त्रयमिति, स्वतन्त्रोद्दशो हि विधिरत्यन्तफलप्रदः, अन्यथा परमेष्ठिनामपि भेदेन नमस्कारासिद्धेः, एवं सति उद्देशस्य समुद्देशस्यानुज्ञायाश्च प्रारम्भे कार्यं, तेषामेव क्रमेण तत्तत्फलत्वात् ।

उ०–सत्यम्, एवमेव क्रियते विधानं, परं तदर्थं मङ्गल तु शास्त्रस्यैवादिमध्यमावसानेषु, कथमेव प्रारम्भे समाप्तेरभिलापोग्रता, स्थैर्यस्य त्वर्थाध्ययने दानयोग्यनावाप्ति समाप्तावेव, अत एवाध्ययनवृन्दमपेक्ष्य सूत्रवृन्द चापेक्ष्यादिमध्यान्त्यमङ्गलोक्ति॥

प्र० १२३९–ननु नन्तव्यानामतिशयगुणाढ्यत्वात् गुणानां च गुणिभ्योऽभेदान्निर्विशेषणैव नतिरस्तु॥

उ०–सत्यम्, गुणोद्देशेन गुणिनमस्कारस्य भावोद्देशसफलत्वात्तथाकृति, तेन केषाञ्चिद् गुणानां पुरस्कारे तदन्यगुणापलापापत्ति, बहुमानाय च नाम्ना सह विशेषणस्य नियम॥

प्र० १२४०–ननु केय वाचो युक्ति, केति ?, अनन्तलब्धिनिधानगणभृत्प्रणीतेषु श्रीसमवायाङ्गभगवत्यादिष्वङ्गेषु

देय च जीवस्वतत्त्वाभावे प्राप्नोति । चेत् ।

उ०–सत्यम्, उपयोगो लक्षणमित्यत्रानुवृत्तस्य भविष्यति, न च मिश्रपादिषु नानुवृत्तिः, मण्डूकप्लुत्यापि भावानुवृत्तेः, जीवस्वतत्त्वमिति विहिते स्वैकदेशस्यानुवृत्तेर्नानुवृत्तिः, अत एव सूत्रद्वयेऽस्य सत्यपि उपग्रहे परस्परोपग्रह इत्यत्र नानुवर्तिते उपग्रहस्य स्वतत्त्वस्य जीवादिविषयत्व विग्रहवत्ता देय स्यात्, परं मिश्रत्वमपि कथञ्चिदस्तीतिज्ञापनार्थं जीवस्येति मिश्रपदं पञ्चमत्व ॥

प्र० १२३४–ननु 'सम्यग्दर्शनयुतं यो ज्ञानं विरतिमेव प्राप्नोती'त्यत्र किं ज्ञानं यत् सम्यग्दर्शनेन शोध्यते?, न तावन्मतिश्रुत स्पर्शादिगते, सदैव सम्यक्त्वेन तयोरुत्पादात् विभङ्गस्याप्यवधिरूपं तेन सहैव न च सहोत्पद्यमानानां शोध्यशोधकभावो घटामियर्ति मनःपर्यवकेवले तु शुद्ध एवोत्पद्येते इति न तत्रापि स इति चेत् ।

उ०–सत्यम् आचारादीनां भारतादीनां च स्वयं न शुद्धाशुद्धत्वे किन्तु स्वामिपरिग्रहापेक्षेति तच्छ्रुतरूपं ज्ञानं ग्राह्यम्, एवं च विरतिरपि पञ्चाश्रवपापानामपवर्गविरोधकसंवरादिरूप ज्ञानरूपसम्यग्दर्शनाकरणमतिज्ञानश्रुताज्ञानादिविषयकश्रुतज्ञानाभ्यां युक्तेव तस्मिन् सुलभ्यत्वहेतुः ॥

प्र० १२३५–ननु सम्यग्दर्शनं हि शोधितानां मिथ्यात्वपुद्गलानां वेदनरूपं तत एव सम्यक्त्वमोहनीयमित्याख्यां लभते, एवं च कथं तस्य ज्ञानस्य शोधकता? येन 'सम्यग्दर्शनयुतं यो ज्ञानं' मित्युच्यते इति ।

उ०–सत्यं, क्षयोपशमभावमहिम्ना मिथ्याभावमापन्नास्ते पुद्गला वेद्यमाना क्षायोपशमिकं सम्यग्दर्शनं, तेन मतिश्रुतावधीनां शोधनं भवत्येव, जीवप्राधान्येन तु तत्रापि सम्यग्दृष्टित्वं, तेन'सम्यग्दृष्टिस्स ना महात्मे'त्याद्युक्तिरपीति ॥

प्र० १२३६–ननु 'वैक्रियमौपपातिक'मित्युक्त्वा नारकदेवानामौपपातिकत्वं ज्ञापितं तत एव च 'औपपातिकचरमदेहे'त्यत्र 'औपपातिकमनुष्येभ्यः शेषा' इत्यत्र चौपपातिकशब्देन नारकदेवानां ग्रहणं, एवं च भवप्रत्ययोऽवधिरौपपातिकानामिति किं न कृतं? न च वाच्यं तदौपपातिकसंज्ञाया एव नोत्पत्तिरिति, सम्यग्दर्शनादिसंज्ञाया अनुत्पत्तावपि सम्यगित्याद्युक्तेरुचितमिति ।

उ०–सत्यं, भवो हि तेषां भवो निमित्तं न चौपपाति

इति सभावयाम, शाखापि तन्नगरनाम्ना प्रसिद्धेत्युच्चानागरी-त्याख्याता, यदेद् उच्चैर्नगरमिति तत्तु उच्चानागरमिति पृथक्कृत्वे ते इति॥

प्र० १२४४-ननु अङ्गप्रविष्टस्याचाराङ्गस्य पञ्चमचूलारूपत्वान्निशीथस्य कथमङ्गबाह्यतेति ? चेत्।

उ०-आवश्यकस्य निर्युक्तिरूपेण भद्रबाहुकृतिता तद्वदिदमपि, नहि गणधरा निष्प्रतिक्रमणधर्माण, न च जिनकाले साधवो नातिचारशोधका, अतिचारबाहुल्यं तु तेषामपि वक्रजडत्वान्न दुर्वचम्।

प्र० १२४५-ननु स्मृत्यादीनां स्पष्टैव विनष्टादिग्राह्यतेति।

उ० – सत्यम्, तत्राऽपि उत्पन्नाविनष्टार्थग्रहणमूलमेव मतिज्ञान हेतु, नहि तदन्तरा स्मृत्यादय इति अवग्रहरूपमूल भेदस्तु तथैवेति तत्त्वम्॥

प्र० १२४६-ननु 'समानानां तेन दीर्घ' इति सूत्रे विचार्यमाणे प्रथम तावत् समानानामिति न कर्त्तव्यं समानस्येत्येव वाच्यं, समानस्यैकस्यैव उद्देशात्, बहुत्वे च तेनेति न वक्तव्यं, द्वयोरनेकेषां वा सम्मील्य दीर्घीभवनात्, न च वाच्य ऋलृती-तिसूत्रावकाशार्थं बहुत्व, परसूत्रत्वात् विशिष्टत्वाच्च स्वयमेव न्याय्या बाधाऽस्य तदा भविष्यति।

उ०-सत्यम, लृकारावसानानां दशानां प्रत्येकं समानसञ्ज्ञेति, अवर्णादिभेदपञ्चकदर्शनार्थं बहुत्वं स्यात्, तथा च यस्य कस्यापि समानस्य येन केनापि समानेन दैर्घ्यापत्ति', अपरं च ह्रस्वादिभेदत्रयस्य ग्रहोऽत्र, तेन'प्लुतोऽनितौ' इत्यादिना निषेध' संगच्छते, किञ्च–समानस्येतिवचनेऽकृत्रिमतापात, बहुत्वे च सञ्ज्ञास्मृतिरावश्यकी, सर्वेषां समानानां न कश्चनापि स्व इति तेनेति, किञ्च–स्वेनेतिकरणे क्वचिदकृत्रिमेऽपीतिन्यायात् स्वेनैव ह्रस्वाद्यन्यतमेन सह दीर्घ स्यात्, इष्ट चावर्णादीनां मिथ इति तेनेति, यद्यपि दधिशीतमित्यत्र न स्वमतेनापत्ति, परमन्येषामपि मतेनापद्यमानाऽऽपत्तिरिष्टैव वर्जयितुमिति लघुन्यासकाराभिप्राय॥ समानपूर्वलोकोत्तरपदाद् इत्यत्र समानस्य धर्मादिषु इत्यत्र च यथा तथाऽकृत्रिमो न समानोऽत्रेति बहुत्वं, ह्रस्वादीनामन्यतमवर्णादे समानस्य तज्जातीयह्रस्वाद्यन्यतमेनैव ते दीर्घ स्यादित्यर्थ, मात्रा साम्येन ह्रस्वादीनां ह्रस्वादिनैव सह दीर्घ स्यादित्यपि स्वेनोक्तौ स्यात्।

नियुक्तीनां व्याख्यानविधिः, विदितमेनत्, यतुत-निर्युक्तय श्रुत केवलिश्रीभद्रबाहुस्वामिकृता ।

उ०-सत्यम् वर्तमानानुयोगव्यवस्थापका हि स्कन्दिला चार्या युगप्रधानास्तैर्हि दुष्षमासुमत्कृपायै तथानुयोगोऽनुवर्तित, मामूनिर्युक्तीनां पाथक्येन पृथक्त्वेतेति, एव च निर्युक्तिष्वपि पृथक्त्वापृथक्त्वविचारो वज्रादीनां महर्षीणां नमस्कार स्यामार्य गाङ्गलादीनां गणानां चोल्लेखश्च सङ्गच्छते, तथामनुयोगप्रवर्तकानां स्कन्दिलाचार्याणां पुस्तकारोहकाणां श्रीदेवर्धिक्षमाश्रमणानां चाप्तत्वहेतुकमेव पुस्तकारूढस्यागमवग्रस्य प्रामाण्यमिति ॥

प्र० १२४१-ननु यदेव विधाने विधे सैव प्रवृत्तिरनुयोगस्येति किमिति विधेर्भिन्नं प्रवृत्तिरिति द्वारमिति ।

उ०-सत्यं, पर विधिस्त्वापस्त्वोद्दिष्टं विधान प्रवृत्तिस्तु व्यन्यास्त्वभ्यासोरिति भेदः एव विधि शास्त्रयोगः प्रवृत्तिस्तु व्यापारयोग इत्यपि स्यात् तथाचेच्छायोग शास्त्रयोगानुरूप्येनैव सफल इति संविग्नानामेव स ननु पार्श्वस्थादीनामिति, यद्वा विधौ कर्तृगता योग्यता प्रवृत्तौ तु क्रियागता सेति, केन कस्मै इति च द्वारद्वय व्याख्यातृश्रोतृगुणप्रदर्शनार्थम् ॥

प्र० १२४२-ननु य एव तत्रभवन्त स्वात्याचार्या श्रीप्रज्ञापनोपाङ्गस्य प्रणेतारस्त एवोमास्वातय श्रीतत्त्वार्थसूत्रस्य सभाष्यस्य कर्तार इति तपोगच्छसौधस्तम्भश्रीधर्मसागरमहोपाध्याया स्वकल्पवृत्तावस्यां लिखन्ति, तत्र कथ ते स्वात्याचार्या उमास्वात्याचार्या येन माता इति तन्निबन्धन मार्गं, तदस्ति किं किमपि निबन्धनमितिचेत् ।

उ०-ओमिति ब्रूमहे, यतो भद्रेश्वरसूरिविहितायां कथावल्यां कथितं, यतुत-जना यदीक्ष्य पराजिता घिग्मार्गिणः स्वात्याचार्यैरिति उमास्वात्याचार्यैस्तेन ते स्वात्याचार्या प्रसिद्धाः, एव च वाचनामित्युक्तेनैति भाष्यवचनेन न विरोधः, उमाया मातृत्वमनुरुप्य नामान्तरमित्रं तत्प्रतिवृत्तिविकल्पना, न च स्वातिवत्तयेनेत्यप्युक्तं पितुर्नामान्तर तत्प्रसिद्ध स्याद्, यद्वा सर्वेऽपि तत्कुलीनाः स्वातय इति ॥

प्र० १२४३-ननु दर्श उच्चैर्नागरशाखकेनेत्युक्त तत्कथं युज्यते, उच्चैर्नागरीशाखाया वर्षपूर्व्या व्युच्छेदात्परतो भाविन आचार्यशान्तिश्रेणिसूरेस्त्वमुपायादिति ।

उ०-सत्यम्, तद्धि उच्चैर्नागरभवत्वव्यापकं न तु शाखाया

त्पत्तौ पश्चानुपूर्वीक्रमोऽयं प्राधान्ये तु पूर्वानुपूर्वीक्रमोऽयमिति, एव च 'सद्दहामी'त्यादिकथनस्य सङ्गति ॥

प्र० १२५१-यथा देवनारकाणा भवेऽवश्यंभाव इति प्रत्ययता चेत् परमावधिमनःपर्ययकेवलानां बादरत्रसपञ्चेन्द्रियनरत्वाप्तावेव भावात्तेषां कथं न तत्तत्प्रत्ययता ?।

उ०-सत्यम्, आदौ तावत् बादरादिभावे न तानि नियतानि, तत्प्राप्तौ बादरादिभावोऽस्ति हेतु, देवादिभवे तु नियतोऽवधिरिति स तद्भवप्रत्यय इति, देवनारकेषु भवस्योत्कृष्टापकृष्टापेक्षयावधेर्मानमिति युक्ता तत्प्रत्ययता, तत्त्वतः क्षयोपशमरूपान्तरंगकारणस्यापि कारणं तद्भव इति भवप्रत्ययता, क्षयोपशमनिमित्तस्य हि अवधेर्भवान्तरे स्थायिताऽपि स्यान्न तु भवप्रत्ययावधेरिति भव एव प्रत्यय, द्रवत्वपाकयोरग्निहेतुकत्वे द्रवत्व नाग्निनाशे इति प्रत्ययताग्ने पाके तु हेतुता, तन्नाशे तदनाशात्, अत एवाग्रे 'यथोक्तनिमित्त' इतिवचः सङ्गच्छते, मत्यादीनां क्षयोपशमस्य निमित्तताऽस्त्येव पर तदन्तरंगकारणस्यान्यकारण अत्रावधौ त्वस्तीति याथार्थ्यं यथोक्तेतिपदस्य ॥

प्र० १२५२-ननु जन्म हि यासु कासुचिदपि गतिषु भवेत् परं तत् औदयिकभावरूपं, औदयिकभावश्च नानुमोदनीयः सद्दृष्टीनां, एवं च सति भाष्यकारेण 'तेन सुलब्ध भवति जन्मे'त्याख्याय कथमनुमोदनाविषयीकृतमिदं जन्मेति ?।

उ० - सत्यम्, जिननामाहारकशरीरतदङ्गोपाङ्गनामेति प्रकृतित्रयमौदयिकमपि सम्यक्त्वसयमहेतुत्वात्प्रशस्त गण्यतेऽनुमोद्यते च, एव जन्मापीदमौदयिकं सदपि सम्यग्दर्शनादित्रितयहेतुतयाऽनुमोद्यते, दृश्यते च सूत्रेऽपि चतुरंग्यन्तर्गततया मनुष्यत्वोपबृंहणा, किञ्च-भाग्यवन्मनुष्यमहिम्ना तदाश्रयाणां ग्रामनगरादीनामुपबृंहणा अङ्गोपाङ्गेषु अनेकशो दृश्यते एव, अत्रावधेयमिदं, यथाहि चक्रवर्ती भरतो मरीचिं वन्दमान तज्जन्मादिक न वन्द्यते इत्युद्घोषयन् दोषमुक्त एव, एवं भाष्यकृतोऽपि दुःखनिमित्तमपीति समुद्गृणन्तो दोषमुक्ता एवेति। चतुरङ्गवन्मनुष्यजन्मसाफल्यदर्शनपरेयमार्या, श्रुतिफलमेव ज्ञानमिति न नूतनं, संयमवीर्यमेव चारित्रं सम्यक्त्वादित्र्यात्मकत्वं श्रेणेश्च चतुरङ्गस्य साफल्यं हि परमपदरूपस्य मोक्षस्य कारण-

प्र० १२४७–सम्यग्दृष्टिसम्यग्दर्शनयोः कः प्रतिविशेषः ? इति

उ०–उच्यते, अपायसद्द्रव्यतया सम्यग्दर्शनम् अपाय–आभिनिबोधिकं तद्योगात् सम्यग्दर्शनं, तच्च केवलिनो नास्ति तस्मात् न केवली सम्यग्दर्शनी, सम्यग्दृष्टिस्तु भवति ॥

प्र० १२४८–भजनीयमुत्तरमित्यस्य व्याख्याने क्षायिके सम्यग्दर्शने भक्तव्यं क्षायिकं ज्ञानमिति कथितम् ।

उ०–तत्र एवं, क्षायिकज्ञानस्य क्षायिकचारित्रासहचरस्य स्वीकारप्रसङ्गात्, न च वाच्यं सर्वसंवरचारित्रस्य तत्र विप-भा, तथा च क्षायिकज्ञानवतोऽपि भवमध्यस्थस्यैव तस्येति, क्षीणकषायस्य क्षायिकचारित्रस्य भावात् मोहनीयस्य समूलकाषंक-विनाशात्, एवं च क्षायिकत्रितयावाप्तौ सिद्धिर्मोक्षमार्गस्य अत एव न भगवतस्तत्त्वतीर्थकृतां गृहस्थसिद्ध्यप्यकेवलिनां शुक्लध्यानसिद्ध्युपायान्तरसंगति, अन्यतयापि परप्राप्तस्याभावात्व तदुत्पत्तकारणत्वम्, भवस्थैवास्याभिव्यक्तौ तु तीर्थकरनामकर्मकारणाभावे क्षपकत्वे तथावीर्यसिद्धत्वे इति ॥

प्र० १२४९–ननु सम्यग्दर्शनं ज्ञानस्य सम्यक्त्वकारणेन उभये न चारित्रस्याधारत्वेन चरितार्थे इति न तयो रत्नत्रयीत्वं प्रतीव मोक्षं प्रति कारणता, आर्यमपि सर्वसंवररूपचारित्रं चतस्रक्षपकश्रेण्यानेनैव बन्धाभावं सर्वनिर्जरां चारित्रस्य तदेवमुक्तं मोक्षमार्गितेति ।

उ०–सत्यम्, अत एव अत्र न हेतुकारणाविषयः, परम्परकारणानां मार्गत्वे न काचित् क्षतिः, मोक्षहेतुत्वं तथाविधबन्धाभावसकामनिर्जराहेतुत्वात् भवाप्तौ, स्वयप्राप्तिमार्गमनुसरन् मार्गानुसारी कथ्यते सोऽयं मार्गं इति ।

प्र० १२५०–ननु सम्यक्त्वस्य तावत् प्रशमसंवेगनिर्वेदानुकम्पाऽऽस्तिक्यरूपाणि पञ्चलक्षणान्याख्यायन्ते, तत्रास्तिक्यं हि जीवादीनां तत्त्वार्थानां यथावद्धेयोपादेयपरिज्ञानेन श्रद्धानात् सुतरामुत्पद्येत, परमनुकम्पादीनि तु कथं दर्शनमोहनीयोपशमादिभ्यः स्यात् तत्त्वार्थश्रद्धानमात्रात्स्युरिति ? चेत् ।

उ०–सत्यम् यद्यपि दर्शनमोहनीयस्योपशमादेः सम्यक्त्वं प्रादुर्भवति परं प्रायेण तदुपशमादेरनन्तानुबन्धिशमादेरवश्यंभावा, केवलोत्पादे ज्ञानाद्यावरणक्षयवत् प्राप्यया मोहनीयक्षय तथा च यथा केवलिनि वीतरागत्वस्यावश्यंभावस्तथा सम्यक्त्वलक्षणं ज्ञानस्य सद्भावः, ततो नास्तत्वे तत्त्वबुद्धिः न चान्यथापि असद्भूत, निर्वेदादीनि शमसिद्ध्यपेक्षाणि अन्यथा

न दह्यते सुवर्णमित्युक्तौ यथा न बाध अहिरात्मानमात्मना वेष्टयतीत्यादावेकस्याप्यवयविनो विवक्षाभेदेन कर्तृत्वाद्युक्तौ चेन्न क्षति तर्हि भेदाभेदसाम्राज्ये जाग्रति आप्तं चक्षुर्नैर्मल्यमित्युक्तौ न कापि प्रत्यक्षागमलोकबाधेति ॥

प्र० १२५६-मिथ्यात्वादिक्षयादिषु चेत् सम्यक्त्वादि तर्हि न तत्प्रतिज्ञाया प्रयोजन,अभावे च तस्या अतिचाराणामसंभव , एव च देशसर्वभङ्गत्वे अतिचारानाचारयो कथ सङ्गच्छेते? इति ॥

उ०-सत्यम्, क्षयादेर्निर्वाहार्थमिति गृहाण, असति च परिणामे च तत्प्राप्तयेऽपि तदभ्यास इति प्रतिज्ञाया औचित्य, प्रयत्नरक्ष्यो हि निरोधस्तत्प्रतिबन्धकानामिति युक्तमुक्तं 'गह णादुवरि पयत्तो' इत्यादि ॥

प्र० १२५७-ननु यथा अविरतिसम्यग्दृष्टिगुणस्थानके सम्यक्त्वं त्रिविधमपि औपशमिकादि भवति, तथा देशविरतिसर्वविरतिमतो पञ्चमषष्ठसप्तमगुणेषु कथ न ते त्रिविधे? इति।

उ०-सत्यम्, यथाहि स्वभावतो मत्यावरणादीनां केवल ज्ञानावरणक्षये एव क्षयो नान्यथा तथा अप्रत्याख्यानप्रत्याख्यानावरणयो श्रेण्योरेवौपशमिकक्षायिकत्वे, तत्त्वतस्तु यथा न समग्रविषयता तथा न सज्वलनवतां सपूर्ण चारित्रं, अत एव 'सव्वेऽवि ये'त्यादिवचनम् ॥

प्र० १२५८-ननु मिथ्यादृशोऽपि कुदेवादीन् सुदेवादिबुद्ध्यैवाराधयन्ति, तत्कथ न तेषां सुदेवाद्याराधनाफलमिति ? चेत् ।

उ०-सत्यम्, सम्यक्त्व हि स्वभावो जीवस्य, सति च तस्य प्राकट्ये सुदेवादिष्वेव सुदेवत्वादिबुद्धि स्यात् नान्यथेति ॥

प्र० १२५९-ननु जिनप्रज्ञप्तं तत्त्वमिति स्वीकारे गच्छादेः परम्परयाऽतत्त्वस्वीकारेऽपि कथ न सम्यक्त्वम् ? अज्ञानाद् गुरुनियोगाद्वा असद्भावश्रद्धानस्य शास्त्रोक्तत्वादिति ।

उ०-सत्यम्, उपदिष्टप्रवचनस्य श्रद्धाने नैयत्यादनुपदिष्टविषयं स्यात्, गच्छान्तरीयास्तूपदिष्टस्याप्यश्रद्धालव इति न तत्तेषामिति, अन्यथा गोशालकजमाल्यनुसारिणामपि तत् स्यादिति, तत्त्वतस्तु यथार्थश्रद्धादुर्लभताख्यापकमेतत् ॥

प्र० १२६०-ननु 'सव्वे वि ये'त्यादिगाथया द्वादश मूलच्छेदका इति कथं?, देशविरतादीनां तद्भावादिति ।

उ०-सत्यम्, देशसर्वविरत्यो: क्षायिकत्वाभावात् संज्वल-

तथैयाह-अममीत्यादि, यद्यपि 'मोक्षे भवे च सर्वत्र निःस्पृहो मुनिसत्तम' इतिवचनात् कर्मक्लेशाभावस्य तदभावोपायस्यात्मस्वभावस्य च नार्थिता मुमुक्षोस्तथापि सम्यक्त्वाद्यविनाभूतसंयोगसद्भावादवश्यं मोक्षस्य साध्यता कर्मक्लेशमयसंसारस्य च विपर्ययस्य हेयता चेति युक्तमुक्तं-अममनीत्यादि, उक्तवचनं तु अविकल्पमात्मसाधनस्यपमान् वीतरागमुनीनपेक्ष्येति, जिनसूरिणापि 'समाधिकामस्ये'त्युक्त एव तदर्थो भवतामिति ॥

प्र० १२५३ सूत्राणां विभागप्रकारत्रय-आवश्यकतद्व्यतिरिक्तत्वादिकः अङ्गप्रविष्टादिकः कालिकोत्कालिकादिकः किमाश्रित्येति ? इति।

उ०-आद्यो व्याख्यानापेक्षिकः द्वितीयः महत्तरापेक्षिकः, अन्त्यस्तु परिणामापेक्षिक इति तथा च पर्यालोच्यतत्त्वपरिष्कृत न प्रेरत्यमुद्दिश्यत ॥

प्र० १२५४ ननु क्षायोपशमिकादयो भावा तत्तत्स्वरूपकर्मक्षयोपशमाद्युद्भवा इति प्रशस्ता एव स्युः, प्रशस्तानां भावानां च प्रशंसनं सर्वत्रैव युक्तं सम्यग्दृशां, तथा चाभव्यानां मिथ्यादृशां च ये ये क्षायोपशमिका भावास्ते ते प्रशस्ताः स्युस्तथा च कथं कुलिङ्गिप्रशंसाया अतिचारतेति ?।

उ० – सत्यम्-अभव्यानां मिथ्यादृशाञ्च क्षायोपशमिका भावा भवन्ति परं न ते निराशंसुरसा इति न ते प्रशस्ता, अत एव श्रीदशवैकालिकसूत्रे सम्यक्त्वस्यैव ते भावा प्रशस्ता इति न तेषां प्रशस्तेतरत्वे, श्रीहरिभद्रसूर्यादि महानाचरणप्रसङ्गेनानुमोद्याः, ननु कथं तर्हि श्रीहेमचन्द्राचार्यो 'मार्गमात्रानुसारिणी'ति श्रीपञ्चसूत्रकाराश्च 'वीतरागवचनानुसारी'ति चोक्त्वा मिथ्यात्वकृत्यमनुमोदनीयमाहुः ?, सत्यम् सकृद्बन्धकापुनर्बन्धकादीनां बन्धनादिकं तत्, किन्त्वन्येऽपि मिथ्यात्वप्रचुरदानादिषु कस्यचित्प्रशंसेति ॥

प्र० १२५५-अन्येषां मते ज्ञानादिकरणमात्मैवेत्यादिवचनात् ज्ञानात्मनोरभिन्नत्वात् 'स आत्मोत्ती'ति वक्तु युज्येत, परमार्हतधर्मे ज्ञानादिभिन्न आत्माऽभिमतस्तेन कथं तयोरन्वेति सङ्गतिरिति?।

उ०-सत्यम्, यथाऽर्हतधर्मे ज्ञानादिभिन्नत्वमात्मनस्तथैव ज्ञानादिधर्माणामात्मरूपधर्मिणः कथञ्चिदभिन्नत्वमपीति न बाधा 'स आत्मोती'त्युक्तौ, भवादृश्यादिरूपेऽपि सुवर्णे

वक्तु सौष्ठवादिप्रतीतिरन्या जीवादिषु पदार्थेषु तत्त्वमिति बुद्धिश्चान्या, एव चाश्रवसंवरादीनां हेयोपादेयताबोधस्त्वङ्गाद्यैदम्पर्यरूपोऽन्य एवेति पूर्वमिति, किञ्च–मिथ्याबुद्ध्या गृहीतमपि श्रुत सम्यक्तयाऽन्यथा चान्यतयाऽपि स्यादिति पूर्वमिति, नह्यत्र कारणानुरूप कार्यमिति नियमः, तन्नात्र कारणादिशब्दा । विधानोक्तये 'द्विविध' इति, 'यथोक्ते'ति शब्दाभावे शेषाणां भवप्रत्यय षड्विध इति प्रसज्येत, भेदद्वय नाख्यात स्यात्, नारकदेवानां हि स्वस्वभवापेक्षितं सर्वद्रव्यादिषु यावद्भवमवधि, जन्मान्तरानुयायी मानवीय एवावधि । क्षयोपशमस्य निमित्तता तु 'ज्ञानाज्ञानेति' सूत्रसाध्या, अत्र तु यथोक्तनिमित्तत्वानुसरण भवप्रत्ययभिन्नत्वाय ॥ सम्यग्दर्शनेत्यत्र सर्वपार्षदत्वात् दार्शनिकत्वाच्च शास्त्रस्य सम्यग्दर्शनस्योपदेश साध्यत्वात्तस्य तेषां, तथा ज्ञानक्रियाभ्यां मोक्ष 'नाणकिरियाहि मोक्खो' इत्यादिषु पर्षदि जैनानां न तदुपदेश, सिद्धत्वात्तस्य ॥

प्र० १२६४–ननु सावद्ययोगप्रत्याख्यानस्यैव सामायिकविशेषरूपत्वात् सामायिकप्रतिज्ञाया वैयर्थ्यमिति चेत् ।

उ०–न, ज्ञानादीनां नियतकर्तव्यतादर्शनार्थत्वात्तस्या, अत एव सामायिकविधेरनन्तरं देवगुरुवन्दनस्य स्वाध्यायस्य च कर्त्तव्यता चूर्ण्यादौ, सामायिकस्य तदानीं त्रिविधयोगकरणेनापि स्वीकारसंभव, अत एवानुपबृंहादेरतिचारता, इतरप्रतिज्ञा तु द्विविधत्रिविधेन, मोक्षफलमनुधाविन्या सामायिकपरिणते श्चातुर्विध्यमनुसन्धाय सामायिकविशेषता न विरुद्धा, परं नात्र तदपेक्षाऽऽदृता ॥

प्र० १२६५–ननु श्रुतादीनां श्रावकनवमव्रतस्य सर्वसावद्यत्यागस्य च समाने सामायिकत्वे क. प्रतिविशेष ? इति ।

उ०–यावदाराध्यं व्यापिता सर्वविरत्युद्देश्यकशिक्षा प्रतिलेखनाद्यौघेच्छाकारादिचक्रवालसामाचारीयुक्तता च क्रमशः प्रतिविशेष, अत एव सर्वसावद्यत्यागवतामपि अनशनकारिनृतिरश्चां न सर्वविरतिसामायिकमिति ।

प्र० १२६६–ननु किमिति 'करेमि भंते ? सामाइय मित्यत्र क्रियाया अनन्तर कर्म, 'सव्वं सावज्जं जोग पच्चक्खामी'त्यत्र च कर्मानन्तरं क्रियाभ्युपगमवाचिनीति ? चेत्।

उ०–सत्यम्, आज्ञाबलाभियोगादिपरिहारार्थमादौ करोमीति

सम्यक्त्व मतिचारा मह सर्वविरतेर्मितपस्य देशविरतेर्वा द्वितीयस्य कषायस्योदये स्यादिति, सम्यक्त्वानुपभिगमस्तु सम्यक्त्व-स्यापि घातकः किं पुनस्तयारिति अभयपोपादीनां तु सर्वजास्ये-वातिचारजनकता सर्वत्र ॥

प्र० १२६१–ननु मिथ्यात्वमुदितं यथाक्षीर्णं परं यदनुदितं तदुपशमितं, तत्र औपशमिके प्रदेशोदयोऽपि नास्त्येव प्रतिपाते न मिथ्यात्वस्यातिरिति तद्दलिकस्वरूपविमाता न स्यात्, परं क्षायोपशमिकस्य प्रदेशोदयपुनस्त्वेऽपि सम्यक्त्वस्यामभावायस्था नात् चिन्ता स्यात्, वस्तुत–तद्दलिकं सम्यक्त्वस्वभावमितरस्वभाव वेति चेत् ।

उ० शम्पनापेक्षया मिथ्यात्वस्यापि स्वरूपापेक्षया सम्यक्त्व स्वभावमिति मिश्रकस्वभावमत एव माप्यकारा मिसीभावपरिणयं पेत्थव समावसम'मित्यनेन वचमानस्य मिश्रतामाह', मति ज्ञानावरणीयादिक्षयोपशमेष्वपि सम्यक्त्वपेगनुमय एव, अत एव 'मिहम्मु' इत्यादि ॥

प्र० १२६२ ननु कथमम्प्याभामाभिग्रहिकं मिथ्यात्वं यतो मासस्येव सद्ग्राभाभावाभ्यपस्य, देयाभिमतस्वाभिमतमपि च सर्वो मामि मोक्षाभिमत्तमुपैति ।

उ०–सत्यम् श्रीजमयदेवसूरयः 'अभिग्रहः – कुमतपरिग्रह' इत्याचक्षाणि, मोक्षाभावभ्यमतं तु स्यादेव कुमतमिति ॥

प्र० १२६३–मोक्षमातो हि ज्ञानं प्रकाशकत्वेनोपयुज्यते, 'नाणं पयासग मितिवचनात्, प्रकाशकता चाभयादीनां हेयत्वेन संवरादीनां चोपादेयत्वेन सा च श्रुतस्य, स्वपरप्रकाशकत्वात् तस्येति तत् ज्ञानं श्रुतं तदाप्तवादिमदाज्ञामतिपूर्वमेव, स्पर्शादिग्रम्यत्वेन स्पर्शादिपदार्थानां संकेतरूपश्रुतनिभि तमिति तादृशामवग्रहादीनां श्रुतनिश्रितता एव ध्यानादीनाम् मवग्रहादिकाने माहारसंज्ञासरादिकानं च तथा मतिश्रुतयोरैक्य कस्तनेऽपि अन्यत्र तन्निवन्धस्यावश्यकता, किञ्च–अत्र हेत्वादिच प्रान् विहाय पूर्वशब्दं किमिति धृतं ?, नहि कोऽपि पूर्वस्य नकारण-तामभिप्रैति, सर्वेषामतीनानां कारणता हेवं सर्वपर्यमानान् प्रत्य-विशेषेण स्यात् ।

उ०–सत्यम्, मतिः पूर्वमुत्पद्यते श्रुतं तु तत्पश्चादेव तत पश्चात् प्रयो सम्यक्त्वं सहैव, उपयोगो न सहेति पूर्वतेति, किन्तु

दयिकभावपरावृत्त्यर्थस्य प्रतिक्रमणस्योक्तत्वात् अशेषाणामौदयिकभावानां प्रतिक्रमणीयत्वात् 'सावगधम्माइयारस्से'त्यादिवचनमयुक्त, सर्वस्यापि पापकार्यस्य सूक्ष्मेतरहिंसादिजातस्य प्रतिक्रमणीयत्वमस्त्विति चेत्।

उ०-न, सर्वविरत्यपेक्षया तादृशे प्रतिक्रमणे सत्यपि अपुनःकरणपरिणामसंगतस्य प्रतिक्रमणस्य मिथ्या मे दुष्कृतापरपर्यायस्यैव साफल्योक्तेस्तादृशस्य च श्रावकधर्मगोचरस्यैव श्रावकस्य भावात् तथोक्तिरेव सुन्दरेति। प्रतिक्रमणं हि आवश्यकविशेष, अहराद्यन्त्यभागगोचर च तदिति श्रावकाणां स्वगोचर एवोचितं, अत 'पडिसिद्धाण'मित्यादौ मद्यद्यूतादे प्रतिषिद्धता जिनपूजादेः कृत्यता गुरुवचोऽनुकारेण देशनोक्तेति, अशेषपापवर्जन तु भावनाविषयतया चूर्णिनवपदादिषु स्पष्टमाख्यातम्॥

प्र० १२७१-ननु 'करेमि भते ? सामाइय'मित्यत्रैव 'सावज्जजोगं पच्चक्खामी'त्यत्र किमिति 'भंते'त्तिपद नोक्तं? सामायिकप्रतिज्ञाया सावद्ययोगप्रतिज्ञाया भिन्नत्वात् आख्यातभेदकृतवाक्यभेदाच्च नानयो परस्परमन्तर्भाव इति चेत्।

उ०-'भंते'त्ति अनुवर्त्यं, अत एव अन्त्यं 'भते' इतिपदं सर्वत्रानुवृत्त्यर्थं हि तदिति ॥

प्र० १२७२-ननु 'पुरिमचरिम'त्तिगाथाया कोऽर्थ इति ?।

उ०-यदीयं दशाद्विचूर्ण्यनुसारेण नीयते तदा गाथैव तावदेवरूपा'पुरिमचरिमाण कप्पोत्ति मंगल वद्धमाणतित्थमि। इइ परिकहिया जिणगणहराइ थेरावलि वोच्छ॥ १॥ गाथा चेय तत्र जिनो गणधरादिसमवसरणकथनानन्तरं सामाचारीरूपकल्पकथनादर्वाक् अपरगुरुरूपस्थविरावलीकथनस्योपक्रमे, ततश्चार्थोऽस्या एव-पूर्वपश्चिमतीर्थसाधूना पर्युषणासामाचारीकर्षण कल्प आचार इत्यर्थ', श्रीवर्धमानतीर्थे च तत् मगलमिति जिनगणधरादयः परिकथिता, अत परं स्थविरावलि वक्ष्ये इति पूर्वार्धे त्रिशन्मात्रा अप्येव प्रकारपाठे, कल्पप्रारम्भे तद्वाक्यपदार्थत्रयापेक्षा तु पाठोऽर्थश्चास्या' किरणावल्यादिषु स्पष्ट एवेति ॥

प्र० १२७३-ननु कल्पकर्षणं 'अनागय पंचरत्ति कड्ढिज्जइ' त्युक्ते पञ्चभिर्दिनै क्रियते, पर प्राचीना कथ चक्रथुः? खण्डश पञ्चकृत्वो वेति चेत्।

उ०-श्रीवीरचरित्रं सान्तरे श्रीपार्श्वनाथनेमिचरित्रे श्रीऋषभचरित्रं स्थविरावलीं सामाचारीं चेति पञ्चधा कृत्य

भनेशायत्वात्‌ पासूनामप्युपमच्छामीत्यस्यार्थ , सामान्तर प्रति प्राया औचित्यार्थ वाचौ 'सव्व'मित्यादि, अत आरम्भ प्रत्याख्यापकत्वमपि कश्चित्‌ 'अप्पाण'मित्यमात्ममेति विभक्तिं परिणमय्य सर्वत्राज्ञादिपरिहार सूचित॥ ननु 'भंते' इत्यत्र मागधीमाषणेन प्रथमैकवचने एत्वभावेऽपि भदन्तस्येतरीयस्याद्युत्तस्वरे कथं सन्धिरिति ? कुम्भारो लोहारो। इत्यादिवदुद्वृत्तस्यापि सन्धौ स्वरस्य न हानि। ग्राम्य भाव इत्यादयें तु न किञ्चिदर्थेन ननु सामायिकमित्यत्राध्यात्मिकादिगणप्रवेशेनानुक्तस्याप्याकृतिगणतया साधनाद्वरं सामायिकमित्येव पाठ इति चेत्‌ तत्र समासस्यस्य प्रथमापान‌ स्यात्‌ , किञ्च-सास आय इत्यादि च न स्यादेव ॥

प्र० १२६७-किमिति सव्व सावज्जं जोग'मित्यसमस्तनिर्देशः ?

उ०-योगमात्रस्य सक्रीय प्रत्याख्येयत्वाङ्गीकारार्थः भूमिकोचितेन सर्वसावद्योपत्याग, एव च निराश्रवाणामाशुपिक्त ग्राह्यते अन्यथा सप्तविंशत्‌ आश्रवाणां संभवात्‌ कथं तयोन्ति॥

प्र० १२६८-किमिति प्रत्याख्यास्ये प्रत्याख्यामीति वा गुरु निर्देशः ? सम्मार्निवर्त इत्यादेः संभयात्‌।

उ०-औदयिकप्रवृत्तिप्रातिकूल्यस्य प्रतिमा शास्त्रमर्यादा प्रत्याख्यानाभिधानात्‌, अत एव मांससमवस्थानां मांसादिनियमानां न प्रत्याख्यानत्वमिति ॥

प्र० १२६९-ननु सामायिकादिप्रत्याख्यानेषु भदन्तेति सम्बोधनपदेन प्रत्याख्यानानां 'गुरुमूले सुप्रथमो' इत्युक्तिश्चार्थं गुरुसाक्षित्व सिध्येत्‌ परं व्याख्याकारैरनेकशो गुर्वनुज्ञातत्वमनेन कथं साध्यते ? इति चेत्‌।

उ०-सत्यम्‌, भदन्तशब्देन साक्षात्तया गुरुसाक्षिकत्वस्येव सिद्धि परं गीतार्थस्य गुरो प्रसङ्गप्राप्तौ परातिक्रम इत्यनिषेधस्य गीतार्थनिश्रितागीतार्थस्य साधुत्वसिद्धिप्रसङ्गे आवश्यकत्वेन प्रमाणात्‌ प्रमानिषेधेन स्वयेवानुमतिर्गुरो, अत एव च प्रत्याख्यानप्रतिपत्ति शिष्याणां अत एव श्राद्धानां योग्यानामप्यनुचितानां गुरवो न विधातारो भवन्ति किन्तु तथाविधानां नियमानां विधाने तत्पराणामपि निषेधका एव अत एव पण्डकादीनामनर्हाणां दीक्षायां निषेधो गुरूणामावश्यक एव ॥

प्र० १२७०-ननु 'स्वस्थानात्‌ यत्‌ परस्थान' मित्यादेरौ

वर्जनीयता तु वीतरागस्यापीति युक्त करणयोगत्रिकेण प्रत्याख्यान, आप्राणोपरम तु प्रत्याख्यानमिति वीतरागस्यापि तत्सत्त्वमिति, उत्पन्नकेवला अपि गृहस्थत्वस्य त्यागाय प्रत्याख्यान्त्येव सावद्यमिति ॥

प्र० १२७८–ननु 'करंत नानुजाणामि'त्युक्त्वा सुते कार्ये किमर्थमपिशब्द समुपसर्गश्चेति ? ।

उ०–समुच्चयार्थकत्वात्तस्यानुक्तानामपि कारयित्रनुमन्त्रादिग्रह, व्यवहितसम्बन्धे चानुमतेर्दुष्करत्वप्रतीति करणकारणापेक्षयानुमतेर्महाविषयता च प्रतीयते, सवासादिनाऽपि तदापत्ते, समुपसर्गाच्च शक्यानुमतेरेव वर्जनीयता, तथा च वस्त्रान्नपानालयादीनामारम्भोत्पन्नानामपि परिभोगे न भग, आधाय कृतादेरेव च वर्जनमिति ॥

प्र० १२७९–ननु यथा द्रव्यत परिग्रह क्षीणकषायादीना तथा द्रव्यतो हिसायां का क्षति ? एवं मृषावादादिष्वपि, न च वाच्य मृषोक्तिरसर्वज्ञताचिह्नमिति न सा द्रव्यतोऽपि युक्तेति, प्राणातिपातस्यापि स्पष्टं तथात्वोक्ते., न्यायस्य समानत्वात्, यथ द्रव्यतो हिसा तथा द्रव्यतो मृषाद्यप्यस्तु, न चेत् द्रव्यत परिग्रहोऽपि माऽस्तु, परिग्रहस्यासर्वज्ञताचिह्नत्वं 'नो यथावादी तथाकारी'त्यत्र स्पष्ट, परिग्रहवर्जनस्य सर्वज्ञोक्तत्वात्, हिसादीनामपि तदन्तर्भाव' किमिति नेति ? चेद् ।

उ०–गोबलीवर्दन्यायेन हिसादीनां त्रिशिष्टोक्ति, प्रतिसेवारूपाऽतिचाररूपा मोहोदयजन्या वा नात्र हिंसा, तथा ममीकाररूप एव च न परिग्रह, केवलयोगोद्भवयोस्तयोर्भावात्, मृषोक्तिस्तु विवक्षाप्रभवा सा च नाप्रतिषेविनां, तथा चाप्रमत्तानां मायाप्रत्ययिक्या सद्भाव, न च वाच्यं सर्वज्ञानामखिलातीतानागतज्ञानात् कथमितरजनवत् द्रव्यहिंसापरिग्रहौ, ज्ञानेऽपि वर्जनविकल्पस्य रक्षाऽभावस्य चोपलम्भात् मृषोक्त्याद्यास्तु न पूर्वप्रवृत्ता वर्जनीयताभाववन्तो वा, विशेषनिर्देशोऽप्यनयोरत एवोचित स्यात्, किञ्च – लक्षणरूपतया प्राणातिपातादीनामुक्तेर्व्यवहारनिन्दितप्राणातिपातवर्जनेनैव चारितार्थ्य, तथा मिथ्यात्वाद्यष्टादशदोषाणां निवृत्तिद्वारा कुदेवत्वस्य निवर्त्तनं तथा असुरादिवधादिप्रवृत्तानामन्यदेवानां सद्भावात्तन्निवृत्तिपरं 'न पाणे अइवाइत्ते'त्यादि सूत्र, एव च प्राणातिपातनशीलताया अभावः श्रीअभयदेवसूर्युक्तो यथायथं सङ्गच्छेत ॥

भनेकायत्याम यात्मानमभ्युपगच्छामीत्यस्यार्थ, तदानन्तर प्रति भाया औचित्यार्थं यदो 'सव्व'मित्यादि, तत आत्मनः प्रत्या-ख्यापकत्वमपि कश्चित् 'अप्पाण मित्यत्रात्मनेति विभक्ति परिणमय्य सर्वत्रागमादिपरिहार सूचितः। ननु 'भंते' इत्यत्र मागधी त्वमेन प्रथमैकवचने एत्वभावेऽपि भर्त्तेत्येतदीयस्योत्तुत्वरे कथं सन्धिरिति ? कुम्भारो लोहारो। इत्यादिवदुत्वस्यापि सन्धौ स्वरस्य न सतिः, प्राप्त भान् इत्यादयौ तु न किञ्चि दर्थ्यम् ननु सामायिकमित्याख्याविमकादिगव्यप्रवेशमानुपस्त स्याप्याकृतिगणतया साधनभूतं सामायिकमित्येव पाठ इति चेत् तत समासत्वस्य प्रथमापान स्यात्, किञ्च–साव आय इत्यादि न न स्यादेव।

प्र० १२६७–किमिति 'सव्वं सावज्जं जोग'मित्यसमस्तनिर्देशः ?

उ०–योगमात्रस्य सतोऽपि प्रत्याख्येयत्वाङ्गीकारार्थं मूमिको चिरेण सर्वसावद्ययोगत्याग', एवं च निराभवाणावप्राप्तिः सहृदय्ये अन्यथा समर्थितात् भाषयाणां संभवात् कथं तयोक्ति।

प्र० १२६८ किमिति प्रत्याख्यामि प्रत्याख्यामीति वा गुरु-निर्देशः ?, धर्मिवर्त्ते इत्यादेः संभवात्।

उ०–औत्पत्तिकप्रवृत्तिभावविकृत्यस्य प्रतिमा शास्त्रमर्यादा याभ्यामभिधानात्, अत एव मांससक्तस्थानां मांसादिविनिय मानां न प्रत्याख्यानतार्हेति ॥

प्र० १२६९–ननु सामायिकादिप्रत्याख्यानेषु भदन्तेति संबोधनपदेन प्रत्याख्यानानां 'गुरुमूले सुयक्खाणं' इत्युक्तिवशा-यातं गुरुसाक्षित्वं सिध्येत् पर व्याख्याकारैरनेकशो गुरुनुमत त्वमनेन कथं साध्यते ? इति चेत्।

उ०–सत्यम्, भदन्तशब्देन साक्षात्तया गुरुसाक्षिकत्व स्यैव सिद्धिः, परं गीतार्थस्य गुरोः प्रसङ्गप्राप्तौ परोहितप्र वृत्तिनिषेधस्य गीतार्थमिश्रितागीतार्थस्य साधुत्वसिद्धिप्रसङ्ग आवश्यकत्वेन मध्यात् प्रवाभिषेधेन स्वयंवानुमतिर्गुरो तत एव च प्रत्याख्यानप्रतिपत्ति शिष्याणां अत एव चाया-ग्यानां योग्यानामप्यनुचितानां गुरवो न विधातारो भवन्ति किन्तु तथाविधानां नियमानां विधाने तत्पराणामपि निषेधका एव अत एव पंचपदीगामनर्हाणां दीक्षायां निषेधो गुरूणामा वश्यक एव ॥

प्र० १२७०–ननु 'स्वस्यामात् मध परस्याम' मित्यादेरौ

स्तु अविरतसम्यग्दृष्ट्यादीनामपि वर्जनीयताऽऽवश्यकी, अन्यथाऽनुकम्पादीनां सम्यक्त्वलक्षणानां व्याघातादिति सूचनार्थो वा, अत एव 'सावज्जकिरियाएवि पाव नेच्छइ'त्ति आबालगोपाल प्रघोष इति ॥

प्र० १२८३-ननु सावद्यत्यागे 'तस्से' त्यादिनाऽतीतसर्वसावद्ययोगनिन्दादि, पर देशविरतिसामायिकव्रते तस्से'त्यादिना सर्वसावद्यनिन्दादेरलाभात् 'सव्वसावज्जस्स भंते ! निंदामि' इत्येव सुवच इति चेत्।

उ०-न, निन्दादीनि ह्यपुनःकरणसङ्गतान्येव, न च तद्व्रतां तदस्तीति तस्येत्यादिना प्रत्याख्यातपरामर्शस्यैवौचित्यम् ॥

प्र० १२८४-ननु चैत्यनतिप्रणिधाने 'उड्ढे य अहे य तिरियलोए ये' त्युक्तेऽपि 'जंकिंचि नाम तित्थ सग्गे पायालि माणुसे लोए' कथमिति ? चेत् ।

उ०-'तित्थ पुरिसप्पभव'मिति शास्त्रोक्तिमनुसृत्य यद्वा भूर्भुव स्वर्लक्षण लोकसाधारण सकेतमनुसृत्य स्वर्गपातालशब्दाभ्यां साहचर्यान्मर्त्यलोकशब्द तिर्यग्लोकार्थश्च स इति ॥

प्र० १२८५-ननु किमिति प्राणातिपातविरत्यादीनां मूलगुणतेति चेत् ।

उ०-अष्टादशानां पापानामाधाररूपाः फलरूपाश्च प्राणातिपाताद्या पञ्च कर्मसुभटशस्त्राण्येतानीति, अत एव तन्निरोधे शेषकषायाद्याश्रवेषु सत्स्वपि निराश्रवत्वाद्युक्तिन , शेषपापपर्यवसानानां तेषां निरोधे तालमस्तकसूचिविनाशे समग्रतालनाशवद् भवति खलु शेषाशेषपापनिरोध', निरोधे चैषा न शेषप्रवृत्तिस्थितिवृद्धिनिरोध. लोकहेयो निवृत्ति कर्त्तु शक्यैषां, शेषाणां तु विवेक इति युक्ता मूलगुणता, अनिवृत्तानां चैभ्य शेषपापविवेको निर्मूलशाखासमूहवदकिञ्चित्कर इति एभ्यो निवृत्तौ सत्यामेव निवृत्ति शेषाणां, अन्यथा तद्विरतेर्गुणव्रतत्वाद्यपायात्, मूलगुणानुसारिण्येव विरतिमत्ता, तेन नैर्यादिमता श्राद्धानां साधुता, न च स्वगोचराधिकदिग्गमनादिमतां च विरतता, अत एव पौषधादिमतोऽपि कृष्णादेरविरतता, निर्युक्तिकृता चाणुव्रतानामेव भङ्गकप्रतिपादनं च, द्वादशानां तु विरतिसामान्यात् क्रोधादिदूषितमनस्त्वादिना न भक्तानामपि विरतिः॥

प्र० १२८६-ननु त्रसनाड्यामेव त्रसा स्यु बहिरपि वा?

मवेरकर्पण परं पञ्चस्वपि भवन्तु अवन्यं कर्त्तव्यं चतुरित्यसौ एते सांवत्सरिकास्वपि कल्पकर्पणोक्ते प्रथमदिन एव वरि तापुरुषा पञ्चस्वपि सामाचारीकर्पण चेति ॥

प्र० १२७४–ननु कल्पसाम्येन किं पर्युषणाकल्पो भाष्य उत पृथक्त्वर ? इति।

उ०–यथोरेकतर, एव 'व्याख्यानव्यवहाराय' मित्यत्र सूत्रक्रमस्य 'जहा कप्पंमी'त्यत्र समवायांगे पर्युषणाकल्पस्य चोक्ते यथा कल्पसाम्या वेदमूत ॥

प्र० १२७५–ननु भगवता वीरेण विप्राय देवदूष्यार्धं दीक्षाकालात् किमर्थं कालातिक्रमे दत्तमिति ? चेत्।

उ०–'पणोय देवदूसेन्य उन्नाए एवं आहे अंसे करेह पर्यंतरा विषयको विप्रारमो स्वहिमा स्याकरणवचनाही साधक एव तस्मै दत्तमित्यवसेयं अत एव वचनात् सुरप्रिता भगवतुपरि देवदूष्यं चिक्षिपे इति स्पष्टितेन देवदूष्ये चेति च स्याचारांगवचनं सामान्ये स्कन्धे स्थापयतीति ॥ यथोप, देवदूष्यं दीनपूर्वकनचिह्नमिति न दीनारकमूल्यस्यापि सर्पोऽस्य न सपरिमहता ॥

प्र० ११७६–ननु सामायिके 'सावज्ज'मित्येवास्तु किं 'जोग' मित्यनेनेति ? चेत्।

उ०–सत्यम् प्रमादस्यापि सावद्यत्वात् तस्य च षष्ठगुणे सद्भावात्, वस्तुतः सयोगियोगस्यापि बन्धहेतुत्वात् कर्मणश्च सर्वस्यापि अवद्यत्वात्, अत एव 'सपाव'मिति स्फुटं मोक्षमिति गम्यते, किञ्च–अनवद्यमपि साक्षोकापातादि कर्मैव, अतः संयमोपघातत्वात् आरम्भवर्जनापवादयोर्व्यक्तेः ॥

प्र० १२७७–ननु त्रिविधमित्यादेर्विधौ 'मणेणे'त्यादि वचनेन योगकरणयो किमिति विपर्यास ?।

उ०–यथासङ्ख्यनिरासार्थेति वृत्ता योगानां करणाधीनता ज्ञापनार्थमित्यपि कृतादीनां करणाधीना बन्धहेतुतेति ज्ञापयित्वा करणपदमार्थं इति नासम्यक्, 'एव शुभयोगप्रमत्तादीनां सत्यप्यारम्भेऽनारम्भकतेति। ननु करोमीत्यादेरविधरयोगाभावेनासमस्ततायामपि 'मणेण'मित्यादौ कथं नेति।

उ०–करणानां प्राधान्यार्थमेकैकस्या,तेन काये वचने च मनसः सत्त्वेऽपि न तद्विवक्षा अत एव प्रत्याख्याननयक्रमः, यद्यपि कषायाणामेव सांपरायिकबन्धहेतुता तथापि सावद्ययोगानां

स्तु अविरतसम्यग्दृष्ट्यादीनामपि वर्जनीयताऽऽवश्यकी, अन्यथाऽनुकम्पादीनां सम्यक्त्वलक्षणाना व्याघातादिति सूचनार्थो वा, अत एव 'सावज्जकीरियापवि पाव नेच्छइ'त्ति आबालगोपालं प्रघोष इति ॥

प्र० १२८३-ननु सावद्यत्यागे 'तस्से' त्यादिनाऽतीतसर्वसावद्ययोगनिन्दादि ,पर देशविरतिसामायिकव्रते तस्से'त्यादिना सर्वसावद्यनिन्दादेरलाभात् 'सव्वसावज्जस्स भंते ? निंदामि' इत्येव सुवच इति चेत् ।

उ०-न, निन्दादीनि ह्यपुन'करणसङ्गतान्येव, न च तद्वतां तदस्तीति तस्येत्यादिना प्रत्याख्यातपरामर्शस्यैवौचित्यम् ॥

प्र० १२८४-ननु चैत्यनतिप्रणिधाने 'उड्ढे य अहे य तिरियलोए ये' त्युक्तेऽपि 'जंकिंचि नाम तित्थ सग्गे पायालि माणुसे लोए' कथमिति ? चेत् ।

उ०-'तित्थ पुरिसप्पभव'मिति शास्त्रोक्तिमनुसृत्य यद्वा भूर्भुव स्वर्लक्षण लोकसाधारण सकेतमनुसृत्य स्वर्गपातालशब्दाभ्या साहचर्यान्मर्त्यलोकशब्द तिर्यग्लोकार्थश्च स इति ॥

प्र० १२८५-ननु किमिति प्राणातिपातविरत्यादीनां मूलगुणतेति चेत् ।

उ०-अष्टादशानां पापानामाधाररूपा' फलरूपाश्च प्राणातिपाताद्या पञ्च कर्मसुभटशस्त्राण्येतानीति, अत एव तन्निरोधे शेषकषायाद्याश्रवेषु सत्स्वपि निराश्रवत्वाद्युक्ति, शेषपापपर्यवसानानां तेषां निरोधे तालमस्तकसूचिविनाशे समग्रतालना शवद् भवति खलु शेषाशेषपापनिरोध', निरोधे चैषां न शेषप्रवृत्तिस्थितिवृद्धिनिरोधः लोकहेयो निवृत्ति कर्त्तु शक्यैषां, शेषाणां तु विवेक इति युक्ता मूलगुणता, अनिवृत्तानां चैभ्य शेषपापविवेको निर्मूलशाखासमूहवदकिञ्चित्कर इति एभ्यो निवृत्तौ सत्यामेव निवृत्ति' शेषाणां, अन्यथा तद्विरतेर्गुणव्रतत्वाद्यपायात्, मूलगुणानुसारिण्येव विरतिमत्ता. तेन नेर्ष्यादिमतां श्राद्धानां साधुता, न च स्वगोचराधिकदिग्गमनादिमतां च विरतता, अत एव पौषधादिमतोऽपि कृष्णादेरविरतता, निर्युक्तिकृता चाणुव्रतानामेव भङ्गकप्रतिपादनं च, द्वादशानां तु विरतिसामान्याव क्रोधादिदूषितमनस्त्वादिना न भक्तानामपि विरतिः॥

प्र० १२८६-ननु त्रसनाड्यामेव त्रसा स्यु बहिरपि वा?

प्र० १२८० – ननु सामायिकस्याङ्गीकारादनन्तरं किमिति सावद्ययोगस्य प्रत्याख्यानं किमिति च सावद्ययोगेन न करोमीत्यादि सपथा? न च योगकरणानां सामायिकेनापि सम्बन्धः, निषेधसम्बन्धात् वैपरीत्यापत्तेरिति चेत् विरते प्रतिपत्तावप्यविरतेर्निषेधस्यावश्यकत्वात् अत एव च अगारात् निष्क्रान्तामनगारितां प्रव्रजित इति शास्त्रं ननु तर्हि अङ्गीकारनिषेधयोर्वैपरीत्यं किमिति? अत्र हि सामायिकाङ्गीकारे अस्तो पश्चात्सावद्ययोगाकार्यस्याभावात्, तत्र स्यादनगारनिष्क्रमणे पश्चादनगारितारूपचारित्रप्रतिपत्तिरिति, ।

उ०–सत्यं, कश्चिद्विरतयोरेकत्वप्रतिपादनाय विरतिप्रतिपत्त्यविरतिनिषेधप्रकारकस्यात उभयनिर्देशस्तु पर्यायाभिप्रायार्थ, अत एव चारित्रप्रतिपत्तावपि मुण्डनप्रभावानयोगमेतौ, सामायिकस्यागमपरिणामत्वाय न योगकरणनिषेधयासनं तत एव पातीतप्रतिक्रमणापत्ति सावद्यमेव सम्यक् किञ्च–आश्रयनिरोधकत्वात् संवरस्य संवरपूर्वकत्वात्प्रत्याख्यानसामायिकस्य न च तत्र योगादियोजना, इत्यन्ते याथार्थे भीयापिकरणे मरणमादिभिर्भावने संवरप्रकरणं तथाज्ञाऽभावात् न सामायिके यागादियोजनेति ॥

प्र० १२८१–ननु मस्तकित्याद्यु यतद्यु तथावेश्मयोर्मद्ध्योरभावेऽस्थपयापि च मध्येष्वावरणे सति से णं मुण्डे भविते' त्यादि किमर्थम्?, तस्यासत्प्रभावादेवेति ।

उ०–सत्यं इत्यन्ते मुण्डभावमात्रेऽपि मस्तकियाया मुण्डनादिसाध्यत्वासद्भावादिति, अत एव भावलिङ्गमपेक्षणीयमत्रयापि विवक्षा यथा गृहस्थलिङ्गसिद्धानां कादाचित्कत्वादलिङ्गसिद्धस्य वा स्वलिङ्गस्य तथाविधस्याभावात्तु तज्ज्ञापनायैतस्य साध्यार्थस्यैवमुपन्यासः अस्यपर्यायेण मुण्डन्यासः ॥

प्र० १२८२ ननु 'करेंत न समणुजाणामी' ति पाठे किमिति 'करंतपी' ति? चेत् ।

उ०–अनुक्तसमुच्चयार्थं [illegible], तेन कारयंत अणुजाणंतंपि नाणुजाणामीतिसमुच्चय इति सूचा, करणकारणयो परिमितत्वमनुमतेश्चापरिमितत्वमितिनिर्देशार्थ, प्रायश्चर्या द्विविधत्रिविधविरतिलक्षणाविशेषवार्थ अनुमतेश्चाविषये अभिधेयसंपातयोरप्युक्तस्येऽपि प्रशंसानुमतेर्विशेषवर्जनीयस्यार्थे अनुमतः प्रशंसाख्याया

परं तत्तदावरणे च विलीयते समस्तमपि तत्तदावरणं सह केवलावरणेनेति क्षायोपशमिकान्येवाद्यानि चत्वारि, केवलज्ञानस्य क्षायोपशमिकत्वाभाव, यावत् केवलावरणसद्भावस्तावत् शेषज्ञानावरणानामवश्यंभावात्, शेषावरणानां समग्रनाशे एव तेन सहैव सर्वथा केवलावरणस्य नाशात्, न चाविर्भूते केवले स्यात् अवशेष तदावरण,येन तत् शेषज्ञानानामिव स्वावरणपुद्गलवेदनयुक्त स्यात्, 'कसिणे पडिपुण्णे' इत्याद्युक्ते, तथा च शेषज्ञानसद्भावकालेऽपि तत्तज्ज्ञानावरणानामस्ति प्रदेशतोऽपि वेदनमिति योग्या तेषां क्षायोपशमिकता, न त्वस्य, तथा च तत्तज्ज्ञानानां तावन्मात्रविषयज्ञातृत्वस्वभावेऽपि तत्तदावरणवेदनात् क्षायोपशमिकतेति ॥

प्र० १२८८ – ननु कृष्णलेश्याका अपि पृथ्व्यादयस्त्रय कृष्णादिलेश्यापरिणताः कृत्वा कालं मनुष्यत्व लभेरन्नन्तक्रियां वा कुर्वीरन्निति ? चेत् ।

उ०–ओम्, माकान्दिकाविप्रश्नोत्तरे तथाभिधानात् ॥

प्र० १२८९–ननु बोधिशब्देन सामान्य सम्यक्त्व प्रेत्य धर्मप्राप्तिर्वेति ?।

उ०–यद्यपि 'बोहिलाभवत्तियाए' इत्यादौ लब्धबोधिलाभश्रावकादीनां वाक्ये 'बोहीवि य दुलहा तेसि' मित्यादिपारत्रिकफलवाक्ये च प्रेत्य जैनधर्मावाप्ति सम्यक्त्व वोच्यते, पर 'बोहिणासो' इत्यादौ 'केवलं बोहिं बुज्झेज्जे' त्यादौ सामान्यमेव सम्यक्त्व बोधिशब्देनोच्यते ॥

प्र० १२९०–ननु बोधिकेवलयोः कः प्रतिविशेष ? इति ।

उ० – क्षायोपशमिकाद्यन्यतमं सम्यक्त्व बोधि, प्रकृष्टं क्षायिकादि केवलबोधिश्च स्यात् ॥

प्र० १२९१–ननु सूत्रेषु गृहस्थधर्मनिर्देशे 'पंचाणुव्वइय'मित्याद्येवोच्यते, नतु 'सम्मत्तमूल'मिति तत्र किं कारणमिति? चेत् ।

उ०–अष्टादशानां पापस्थानानां पापकरणता रुचिपूर्वं ज्ञात्वा सर्वथा तद्विरतिं चिकीर्षुरपि तां कर्तुमशक्नुवानो देशविरतिं प्रतिपद्यते इति ज्ञापनाय पंचाणुव्वइय' मित्यादि कथ्यते, अत एव न पृथक् सम्यक्त्वं,नत एव च 'सद्दहामि ण भते!' इत्यादि 'जहा ण भते! इमे राईसरे'त्यादिवाक्य च सङ्गच्छते, देवगुरुधर्माश्च तत्त्वतः परिहृतपापपापपरिहारकपापपरिहाररूपा एवेति न

किं प्रसूताया: कारणमिति? चेत् उभयथोपलब्धि:, आद्ये तावत् प्रज्ञापनायां भाषापदं व्याख्यानयन्तो मलयगिरिसूरयो प्रोचिरे चतुर्थ-प्रथमाभ्यामेव भाषकसमय: तत एव च भाषका बहिर्निर्गतभाषापुद्गलानां प्रसर्पं करोति, अन्यथा तु चतुर्दिग्विनिर्गतभाषापुद्गलप्रसरोऽपि स्यादिति वाच्यं, अतएव त्रसनाड्या यदि त्रसाभावस्तेन भाषकस्याप्यभावस्य निश्चीयते आद्यस्यकस्वरद्व्यसमयादिषु च भाषापुद्गलव्याप्तिप्रतिपादनमत्र एव समयमानव्याप्तिर्दर्शिते त्रसनाड्या बहिरेव सम्भव आवेदितो, यतस्तत्राद्ये समये न भाषापुद्गलकस्यपूर्वापरलोकान्तगामित्व प्रत्यापादन तृतीयसमये पूर्वापरदिग्लोकान्तगामित्वप्रतिपत्तेः, ऊर्ध्वाधोलोकान्तगामी तु तथाभावेन तत्र द्वितीयसमयादौ वस सस्माद्वैपरीत्यात् आद्यसमये ऊर्ध्वाधोलोकान्तव्यापकत्वस्य मापस्तु पूर्वापरलोकान्तव्याप्त्या स्थितत्वात्, तथैव पञ्चमे समयाऽपेक्षेति ।

उ०-अथापरम्-उभयथाप्युपलम्भ:, आद्ये श्रीमत्प्रज्ञापनीये पदस्थाने त्रसानामुत्पत्तिस्तत्रापि यथैव त्रसनाड्यां, न बहिस्त्रस्या इति सार्वत्रिकसमर्थं सलोकस्याग्रभागस्यावगमनताऽभावमाश्रित्योक्तं ग्रन्थे, श्रीहरिभद्रसूरिभिस्तु स्वयम्भूरमणस्थाने त्रसनाड्या बहिरपि कतिपययोजनलोकसद्भावमाश्रित्य तत्र त्रसानां गमनं समाप्य भाषापुद्गलव्याप्तेर्विचार: कृत:, स्वरूपसंबोध्य यावल्लोकस्यापूर्णं तावत्ताक्सूक्ष्मे समयात् कालपृथिव्यन्तति ॥

प्र० १२८७-ननु अच्युतगामिनां परमावधिमतां विपुलमतिमन:पर्यवज्ञानिनां च कथंकारं क्षायोपशमिकज्ञानपरत्वेन सावरणता ? तदावरणकारककर्मसत्त्वाभ्युपगमेऽपि तद्विलये तदधिकज्ञानाभावात्, नहि सर्वोत्तरसन्निपाताद्धिकं श्रुत, न चलोकस्तान् लोकप्रमाणासंख्येयलोकाधिकाऽवधि:, न च सर्वार्थसिद्धवर्ति सर्वपर्याप्तविषयमानमनोद्रव्याधिकमनोद्रव्यपरिच्छेदविषयमिति ।

उ०-सत्यम्, तत्तज्ज्ञानावरणक्षयोपशमानामापरत्वे हि तत्तदावरणक्षमितमिति पृथक्, यथा बाधकानामपिगमेऽपि नहि श्रुतज्ञानिनां ज्ञानगम्यमभिलाप्यपाठ्यागम न चासंख्येयलोकातिरिक्तक्षेत्रज्ञानं परमावधिमत न चार्धतृतीयद्वीपसमुद्राधिकक्षेत्रमनोद्रव्यपर्यायज्ञानं कस्यापि विपुलमतिमतोऽपि ततोऽभ्युपेयं तत्तज्ज्ञानावरणक्षयोपशमाभावे तत्तदावरणं तत

परं तत्तदावरणे च विलीयते समस्तमपि तत्तदावरणं सह केवलावरणेनेति क्षायोपशमिकान्येवाद्यानि चत्वारि, केवलज्ञानस्य क्षायोपशमिकत्वाभाव, यावत् केवलावरणसद्भावस्तावत् शेषज्ञानावरणानामवश्यंभावात्, शेषावरणानां समग्रनाशे एव तेन सहैव सर्वथा केवलावरणस्य नाशात्, न चाविर्भूते केवले स्यात् अवशेषं तदावरण,येन तत् शेषज्ञानानामिव स्वावरणपुद्गलवेदनयुक्तं स्यात्, 'कसिणे पडिपुण्णे' इत्याद्युक्ते, तथा च शेषज्ञानसद्भावकालेऽपि तत्तज्ज्ञानावरणानामस्ति प्रदेशतोऽपि वेदनमिति योग्या तेषां क्षायोपशमिकता, न त्वस्य, तथा च तत्तज्ज्ञानानां तावन्मात्रविषयज्ञातृत्वस्वभावेऽपि तत्तदावरणवेदनात् क्षायोपशमिकतेति ॥

प्र० १२८८ – ननु कृष्णलेश्याका अपि पृथ्व्याद्यस्त्रय कृष्णादिलेश्यापरिणता' कृत्वा काल मनुष्यत्व लभेरन्नन्तक्रियां वा कुर्वीरन्निति ? चेत् ।

उ०–ओम्, माकान्दिकाविप्रश्नोत्तरे तथाभिधानात् ॥

प्र० १२८९–ननु बोधिशब्देन सामान्य सम्यक्त्व प्रेत्य धर्मप्राप्तिर्वेति ?।

उ०–यद्यपि 'बोहिलाभवत्तियाए' इत्यादौ लब्धबोधिलाभश्रावकादीनां वाक्ये 'बोहीवि य दुलहा तेसिं' मित्यादिपारत्रिकफलवाक्ये च प्रेत्य जैनधर्मावाप्ति सम्यक्त्वं वोच्यते, पर 'बोहिणासो' इत्यादौ 'केवलं बोहिं बुज्झेज्जे' त्यादौ सामान्यमेव सम्यक्त्व बोधिशब्देनोच्यते ॥

प्र० १२९०–ननु बोधिकेवलयोस्त्योः कः प्रतिविशेष ? इति।

उ० – क्षायोपशमिकाद्यन्यतमं सम्यक्त्व बोधि, प्रकृष्टं क्षायिकादि केवलबोधिश्च स्यात् ॥

प्र० १२९१–ननु सूत्रेषु गृहस्थधर्मनिर्देशे 'पंचाणुव्वइय'मित्याद्येवोच्यते, नतु 'सम्मत्तमूल'मिति तत्र किं कारणमिति? चेत्।

उ०–अष्टादशानां पापस्थानानां पापकरणता रुचिपूर्वं ज्ञात्वा सर्वथा तद्विरतिं चिकीर्षुरपि तां कर्तुमशक्नुवानो देशविरतिं प्रतिपद्यते इति ज्ञापनाय पचाणुव्वइय' मित्यादि कथ्यते, अत एव न पृथक् सम्यक्त्वं,तत एव च 'सद्दहामि ण भते?' इत्यादि 'जहा ण भते! इमे राईसरे'त्यादिवाक्य च सङ्गच्छते, देवगुरुधर्माश्च तत्त्वतः परिहृतपापपापरिहारकपापपरिहाररूपा एवेति न

किं पुनरत्र कारणमिति? चेत् उभयथोपलब्धिः आद्यं तावत् प्रज्ञापनायां भाषापदं व्याख्यानयन्तो मलयगिरिसूरयो यदूचिरे चतुःसमयाः त्रसनाड्यामेव भाषकसम्भव तत एव च भाषका षड्दिग्गतभाषापुद्गलानां ग्रहणं करोति, अन्यथा तु चतुष्प दिग्विदिग्गतभाषापुद्गलग्रहोऽपि स्यादिति वाच्यं, अनेन त्रसना ड्या यदि त्रसाभावत्वेन भाषकस्याप्यभावश्च निश्चीयते आव स्यकबृहद्वृत्त्यादिषु च भाषापुद्गलस्याऽऽसिंचाद्यमानकथने पञ्च समयमानस्याविर्भावे त्रसनाड्या बहिर्वक्तु सद्भाव आवेदितो यतस्तत्राद्ये समये न भाषापुद्गलानामूर्ध्वाधोलोकान्तगामित्व मस्त्यापादनं तत्राद्यसमये पूर्वापरतिर्यग्लोकान्तगामित्वेनोत्पत्तेः, ऊर्ध्वाधोलोकान्तगामी तु वक्ताभावेन तत्र द्वितीयसमयादौ वस नाड्यादेरपूरणात्, आद्यसमये ऊर्ध्वाधोलोकान्तव्यापकत्वा भावस्तु पूर्वापरलोकान्तव्याप्त्या स्वीकृतत्वात्, तदेवं पञ्चये व्याख्याऽऽधेयेति ।

उ०-मनोत्तरम्-उभयमप्यदोष, आद्ये श्रीमलयगिरीये व्याख्याने त्रसानामुत्पत्तिमुख्यादि मतेन त्रसनाड्यां न बहिस्त स्या इति सार्वत्रिकसमर्थ मलोकस्याधमागस्यासमताऽभाव- माश्रित्योक्तं ज्ञेयं, श्रीहरिभद्रसूर्यादिभिस्तु स्वयम्भूरमणस्याने त्रसनाड्या बहिरपि कतिपययोजनलोकसद्भावमाश्रित्य तत्र त्रसानां गमनं समाश्रित्य भाषापुद्गलव्याप्तेर्विचारः कृतः, तत्कप्रदेशेभ्यः पञ्चमसमयस्यापूर्णं तावल्लोकपूरणं सम्भवात् लोकपूर्तिस्तत्रेति ॥

प्र० १२८७-ननु उत्कृष्टश्रुतज्ञानिनां परमावधिमतां विपुलमतिमन पर्यवज्ञानिनां च कथंकारं क्षायोपशमिकज्ञानवत्त्वेन सावरणता ? तत्तदावरणकारककर्मसत्ताभ्युपगमेऽपि तद्विलये तदधिकज्ञाना भावात्, नहि सर्वाक्षरसन्निपाताद्धिकं श्रुतं, न चालोकस्य लोकप्रमाणासंख्येयखण्डाधिकोऽवधिः, न च सार्धद्वयद्वीपवर्ति संज्ञिपर्याप्तपञ्चेन्द्रियमानसमनोद्रव्याधिकमनोद्रव्यपरिच्छित्तिरिति ।

उ०-सत्यम्, तत्तज्ज्ञानपाम्यपरोक्षज्ञानावरणं हि तत्तदावरण जनितमिति गृहाण, यतो वाचकानामधिगमेऽपि नहि श्रुत ज्ञानिनां कस्यापि तादृश्यनभिलाप्यवाच्यावगम, न चासंख्येयलोका तिरिक्ततत्क्षेत्रज्ञानं परमावधिमत, न चार्धतृतीयद्वीपसमुद्रा- धिकसंज्ञिमनोद्रव्यपर्यायज्ञानं कस्यापि विपुलमतिमतोऽपि, ततोऽभ्युपेयं तत्तज्ज्ञानपाम्यविषयज्ञानावारकं तत्तदावरणं तत

प्र० १२९५-ननु 'पक्खियचाउम्मासे, वच्छरअट्ठाहियासु य तिहिसु। ताउ पमाण भणिया, जासु सुरियो उदयमेइ'॥ त्ति गाथायामष्टाहिकायां तिथीनां समासां सूर्योदयवतीनामेव प्रमाणतया भणनात् श्रीहीरप्रश्ने किं पर्युषणाष्टाहिकायां [तिथिवृद्धिहानी अभ्युपगमात्] चतुर्दश्यादिषु कल्पवाचनषष्ठप्रश्नोत्तरे अभूतामिनि किं पाक्षिकाणामष्टाहिकास्वन्तर्भावस्यानियमेऽपि चातुर्मासिकसांवत्सरिकयोस्तदन्तर्भावस्य नियमान् किमिति पृथगुपादानमिति ? चेत् ।

उ० – सत्य, आदौ अष्टाहिकाशब्देन तदन्त्यतिथ्योर्ग्रहणान्न हीरप्रश्नवाक्यस्यानुपपत्ति, किञ्च–गोबलीवर्दन्यायेनाष्टाहिकापद चैत्राश्विनाष्टाहिकापरं, तेन चातुर्मासिकादि पृथगुपादान नानुपपन्न, नस्वनस्तु 'उदयमि' इति नियमेऽप्येतदुपादान 'अह जई' त्यपवादस्य लगनेन पर्वद्वयसक्षानियतताऽनेन वचनेन ज्ञाप्यते, अत एव पूर्णिमाक्षये तत्तपःप्रश्न त्रयोदशीचतुर्दश्योरिति वचन सगच्छते, एतस्मादेव वचनाद् उदयवतीनां त्रयोदशीचतुर्दशीपूर्णिमावास्यानां परावर्तो न्याय्यः स्यात्, प्रतिमात्रता चतुर्दश्यादिषु पष्ठस्याप्येवमेवोपपत्ति एकान्तोदयाग्रहे तु पर्वतिथेर्वृद्धावाद्यस्या अप्यादरणीयतापत्ते, प्रश्नोत्तरग्रन्थोक्तमुत्तरस्या एवौदयिकत्वमपलपितं स्यात्, अष्टम्याद्याख्यानुसारेण कृतानां नियमानां भङ्गश्च ॥

प्र० १२९६-ननु जागर्ति भव्यानामेव मोक्षप्राप्त्या स्वभाववादे अव्यवहारराशेर्निर्गमादायथाप्रवृत्तिकरणात् प्राप्तेऽप्याद्यकरणे सम्यक्त्वलाभस्य भावाभावाभ्यां लब्धेऽपि सम्यक्त्वे प्रतिपाताप्रतिपाताभ्यां अप्रतिपातेऽप्यन्तर्मुहूर्तादिसाधिकषट्षष्टिसागरोपमान्तेन मुक्ते सख्यातासख्यातानन्तकालं विकल्पेन सकृदनेकशो विकल्पेन प्रतिपातात् नियतिवादे चरमावर्त्त एवाधिकारनिया कालवादे च कथं नष्टोत्तराणां पादप्रसारिकाप्रायत्व तद्वादस्येति चेत् ।

उ०-सत्यम्, नह्यध्यवसायानां शुभाशुभत्वे तज्जन्यं पुण्यनिर्जरयो पापस्य च सद्भाव विरहय्य किञ्चिदपि त्वदुक्त [न] जाघटीति, युक्तं पुण्याद्यपलापिनां तन्मात्रालम्बनस्य पादप्रसारिकाप्रायत्वमिति किञ्च–श्रोतॄणां मोक्ष जिगमिषूणां सिद्धप्रायस्य स्वभावादिवादस्यालम्बन प्रतीत्य पुण्याद्यस्तित्ववादस्य साध्यसिद्धहेतुनालम्बनस्य विशेषेणौचित्य, अत एव नियत्यादीनां

सम्मत स्त्वनुपारऽपि सविरिति ॥

प्र० १२९२–ननु सम्यक्त्वेषु बोधिव्यवहार किमिति सम्यक्त्वमित्यपर्यायनैरपुष्टमिति ?।

उ०–दीर्घप्रवृत्तिकल्प बोधप्राधान्येन बोधिनाम्ना सम्यक्त्व स्वाभव्यप्रवृत्तिमत्यपि परिहारायोक्तावपि पाखात्यानां पाप परिहारपरायणानां भवान्तर सम्प्रत्यासामर्थ्यात् देवादितत्त्व रुचिकरं शास्त्रोक्तजीवादितत्त्वरुचिको च सम्यक्त्वं निरूप्यते नच विरोधकोऽपि ॥

प्र० १२९३–ननु उत्तराध्ययनेषु मानुष्यादीनां चतुर्णामङ्गानां दौलभ्ये उक्ते किमित्यावश्यक मनुष्यत्वादीनां ह्रस्वानां बोधे रुपोक्तिरिति ?।

उ०–जैनधर्मस्य कुरुसात्यादिमिथिलादसमकस निरीक्ष्य तयोर्भिन्नरूपसीयते तथा च पश्चवस्तुकारो विशेषतराणामिथा ममपि न दोषायेति ॥

प्र० १२९४–ननु किंरूप एव आभिनिबोधिकादिक क्रम ? न तावत् भाविमत्ता श्रुतादपि मते भावुर्भावात् अवग्रहादीनां चतुर्णां श्रुतनिश्रितत्वात्, स्मृतेर्मतित्वे श्रुतादपि तस्या भावाच, अवधिमनःपर्यायौ विना केवलस्य अवधिना विना च मनःपर्यायस्य भावादेति

उ०–सत्यम् आभिनिबोधिकानन्तरमेव श्रुताद्भावः, श्रुतनिश्रितस्याभिनिबोधिकस्य स्पर्शादिव्यवहारापेक्षया शब्दार्थगमस्तु न तद्भावित अश्रुतनिश्रितेऽप्यवग्रहादिसद्भावनियमात्, श्रुतसंस्कारस्य व्यवहार एवोपयोगात् श्रुतस्मरणस्य शब्दार्थानुसरणात्मत्वात् सकाशात् मतेस्य मनमिलाप्यविषयाऽपि मतिस्तत एव च मतिपर्यायाणां श्रुतपर्यायेभ्य आधिक्यं, नहि केवलिनामवधिमनःपर्यायज्ञानोत्पत्त अक्षराद्यक्षरादिकस्य श्रुत ज्ञानतो मतिमात्रऽभिमन्यन्त च एतस्याभावमपि तयो मत तु न मतिज्ञानस्य भावस्य बोध किञ्चिदपि तैर्मते साक्षराया अपि स्वीकारेण निर्वाहात् स्पर्शादिश्रुतनिश्रितापत्त्यैव मतिश्रुतयोरन्योन्यव्याप्तिभाव, यावदिन्द्रियविषयाणां केनचित् प्रकारेणोल्लेखानियमात्, सुतरां शब्दार्थज्ञानाभावेऽपि केनाप्याकारेणैव तज्ञाभाव, अपर्याप्तेषु च तेनैव मतिश्रुतनिर्वाहस्यावश्यकत्वात्, शेषाणि चानुस्येन क्रमिकाण्येव ॥

आश्रित्य ज्ञानस्यैव महत्त्वमत्र विपक्षेऽप्यज्ञान्येवोपात्त, क्वचिन्ना रकोत्पादन तु महानिर्जराकारणमहावेदनादर्शनार्थं, किञ्च-नारक एवाविच्छिन्न बहुवर्षकोटीर्यावत् तीव्रतमदुःखानां सोढा नेतर. कश्चिदिति। तत्त्वतश्चारित्रिणो महानिर्जरेति 'तिहीं'त्यादि॥

प्र० १३०१-ननु कथमाश्रवसंवरभावेऽवश्यभावी वेदनानिर्जरासद्भाव इति? अवेदितानां क्षयानुपगमे आलोचनादेर्वैयर्थ्यात् संवृतानां च बन्धाभावान्नैव निर्जरेति।

उ०-सत्यम्, अनुभागस्य तपआदिना क्षयेऽपि प्रदेशानामवश्य वेदनात्, परमहिनावहनिर्जरासद्भाव संवृतस्यैव नान्यस्य, यद्वा संवरस्य स्वीकारेऽवश्य स्वीकार्या निर्जरा, मोक्षस्योभयसाध्यत्वात्, निकाचितानां तु प्रायो वेदनादेव क्षय, निकाचितेष्वपि कानिचित्तादृशानि कर्माणि प्रवचनप्रत्यनीकादीनां यानि अपूर्वकरणस्य द्वितीयस्य प्राप्तिर्दूरे तिष्ठतु पर धर्मप्राप्तिरूपस्य बोधेरपि दौर्लभ्य कुर्वन्ति अनन्त च ससारं धर्मप्राप्तेरयोग्य भ्रमयन्ति॥

प्र० १३०२-ननु आश्रवसंवरयोरभ्युपगमे तत्साफल्यायाभ्युपेये एव वेदनानिर्जरे इति किं तदभ्युपगमोपदेशेनेति?, जगद्वैचित्र्यदर्शनादेव तद्धेतुभूतबन्धतत्कारणाश्रवाणां स्वीकार', अश्रमतापादकापादकाश्रवस्वीकारे तदनापादकसंवरस्वीकारे परावृत्तिदर्शनात् निर्जराया आवश्यक' स्वीकार इति चेत्।

उ०-न, सांख्यादीनामात्मनोऽकर्तृत्वाभ्युपगमेनाश्रवसंवराङ्गीकारेऽपि अभोक्तृत्वाद् वेदनानिर्जरे इति न स्यादेककर्तृकानि चत्वारीति सुष्ठूपदेशश्चतुर्णाम्॥

प्र० १३०३-ननु सर्वसंवरवत् सर्वनिर्जरायाः अभ्युपगमात् कृत्स्नकर्मक्षयस्य भावात् किं मोक्षाख्यभिन्नतत्त्वस्याभ्युपगमेनेति? चेत्।

उ०-सत्यम्, आत्यन्तिककृत्स्नकर्मक्षयरूपो हि मोक्षः, नहि मोक्षे जाते पुनर्मोक्ष कर्मबन्धाभावात्, सर्वकर्मनिर्जरा तु छद्मस्थाना प्रतिसमयभाविनी समस्तकर्मवेदनात्, तत्त्वतो द्वादशभेदस्य तपसो निर्जरात्वेनोक्तौ मोक्षोपायभूतायाः सकामनिर्जराया एव निर्जरात्व, तत एव न भोगसमावेशस्तत्र, संवरेऽपि न सम्यक्त्वगणना पुण्याश्रवनिरोधोऽपि न गणित', मिथ्यात्वयुग्निर्जराया अकामनिर्जरात्वात् कर्मक्षयबुद्ध्या क्रियमाणस्य तस्य तपसो बालतपस्त्वात्॥

स्वीकारमपि गत्यादिकर्मादावस्तित्वोपदेशो जिनपतेरिति, अन्यथा अनेकशो विप्रसंहत्योगततेऽपीवे पुनः पुन तथेतुषु प्रवृत्तिरेवे पद्य विदुषामिति पुण्यादिहेत्वादीनामेवोपदेशो न्याय्य ॥

प्र० ११९७–ननु बुद्धिमत्कर्तृपूर्वकतो कार्यस्याचेतनेऽपि पदार्थे जीर्णत्वादेर्दर्शनात् नाकारणं कार्यमिति पक्षे स्वीकुर्वते परं कारणस्याप्यनित्यत्वात् कार्यस्यावस्था न कथम नश्यतेति ? चेत्।

उ०–नामीदृश कर्तृविशेषादिस्वभावितो द्रव्यायतया वर्तते स्यात्कारिणां न सा, अव्यवहारराशिनिर्गमादिष्वपि निर्जरा कारणमस्त्येव परिणामस्य तत्कार्यस्य कादाचित्कत्वात् कारणो पनिबन्धनता न विस्रसाभावानामसिद्धेः, कारणापनिबन्धनं तु घटादिवत् कादाचित्कमेव अत एवागमो नियमे अकारण-ताहेतुः निश्च विस्रसाकर्मोपक्रमैर्न इतिमत्त्वतानियमोऽपि अपि कार्यस्य, कृतिमतां सशरीरत्वनियम, इतिहेतुयोगानां स शरीर एव विपाकात्, ततोऽशरीरस्य कृतेरभावादशरीरः कर्ता यत्नसम्यानां कृतरपि कार्यस्येव तत्कर्तृगवेषणाऽपि, स्वकर्मभो गिना हि कर्तारः॥

प्र० ११९८–ननु कथं पुण्यपापकारणौ आश्रवसंवरौ ? यत पुण्यस्य शुभ पापस्य चाशुभ इति प्रयारावथ एव कारणमिति।

उ०–सत्यम् सरागसंवरस्य पुण्यहेतुत्वनियमात् सोऽपि पुण्यकारणं अशुभाश्रवस्य विपक्षत्वात् पापहेतुरेव सः ॥

प्र० ११९९–ननु 'न य तस्स तन्निमित्तो बंधो सुहुमो वि कमपेक्ष्य प्रतिपादनं, अपागिनो बन्धनाभावात् सयोगानां तु बन्धा विरहात् महाहिंसायामपि बन्धप्रौम्यादिति चेत्।

उ०–सत्यम् फलनामनुत्तरागिसायोरपेक्षाऽत्र 'जय चरे' इत्यापुक्ततेश्च पापाबन्ध एव, परं स समितिमत एव इत्यादि तपाद्संकोचयत्नात्यणरिहार एव कुलिङ्गिवदाकस्मिकागतजीव क्रमण मरणवक्तृविक्रमावे एव चेति सयर उपयुक्तस्येव आश्रवस्तूपयुक्ततरयोरपीति जिनाहारकनामबन्धे तु आश्रव संवरनिर्जराहेतुरध्यवसाय ॥

प्र० १३००–ननु 'स पावी तिहिं गुत्तो बवइ उस्सास निस्सेस' मिस्यन श्रावकियावत्तोपादानात् कस्येद महत्त्व ज्ञानस्य क्रियाया चेति ? चेत्।

उ०–सत्यम् परं ज्ञानमेव न भवती' त्यादि वस

किरियाहिं मोक्खो,' 'सुय सेयं सील सेयं' इत्यादीनि, किञ्च–एव 'धवखदिरौ छिन्धि' इति वाक्ये छिदान्वय इव प्रत्येकस्य सम्यग्दर्शनादेर्मार्गता, अन्यथा सयमो निर्वाणमित्यादिवत् चारित्रं मोक्षमार्ग इति वचनकथनापत्ते, भाष्यकाराणामपि त्र्यात्मको मोक्षमार्ग इति वक्तव्याघातात्, सिद्धान्तो हि सम्यग्दर्शनस्यैकस्यापि प्राप्तौ मोक्षमार्गप्राप्तिं स्वीकरोति च, तदर्वाक् सकृद्पुनर्बन्धकमार्गाभिमुखमार्गपतितादिदशां सम्यग्दर्शने च मार्गगामितां, नहि क्वापि केवलसम्यक्त्ववतां देशविरतानां च दृष्टा मार्गव्याहता, 'एतानि हि समस्तानि मोक्षमार्गसाधनानी'त्यादि त्वाराधनां सम्यक्त्वादीनामपेक्ष्य, अत एवात्र साधनकथनं, सम्यक्त्वदेशविरत्यो प्राप्तिरसंख्यसहस्रपृथक्त्ववारा, आराधना तु नाष्टभ्योऽधिका त्रयाणामपि, ततो देशविरत्यादिव्यवच्छेद आराधनाष्टकापेक्ष. सम्यक्शब्देन न मार्गापेक्ष, चेतसोऽवक्रगमन हि मोक्षमार्ग, तच्च सम्यक्त्वरूपमिति ॥

प्र० १३०७–ननु 'परमाहोहिए णं भते! मणुस्से परमाणुपोग्गल जं समयं जाणति त समयं पासति ज समयं पासति तं समयं जाणति?, नो इणमट्ठे समट्ठे'इत्यत्र भगवत्यष्टादशशतकाष्टमोद्देशीये सूत्रे कथं समयाश्रित प्रश्न एव, यत छद्मस्थ स, छद्मस्थस्य चान्तर्मुहूर्तिक एवोपयोग, सामान्यावधिसूत्रे यदि स्यात् समयग्रहणं स्यादेव ग्रहण स्थित्यपेक्षया, परं परमावधिकस्य तु निश्चयत अन्तर्मुहूर्तस्थितिकत्वान्न स्थित्यपेक्षमपि तत्, न च वचनव्यत्ययेन यानिति व्याख्यानेन तेषामसंख्यातानां ग्रहणादिप्रापत्ति, केवलिसूत्रे एतस्यैवातिदेशात् तथा व्याख्यानस्यानुचितत्वादिति ।

उ०–अत्रेदं कल्प्यते यदुत–अत्रोक्तं ज्ञानं दर्शनं च न पारिभाषिक, यतः परमाणुमुद्दिश्य छद्मस्थस्त परमाणु कश्चित् जानाति न पश्यति एवमुक्त्वा परमाणोर्ज्ञानमभ्युपगतं पश्यता च निराकृता, अन्यथा सैद्धान्तिकोक्तिरीत्या दर्शनाविनाभावित्वाज्ज्ञानस्य स्यादेव पश्यत्ता, अत एवानन्ताणुके चतुर्भङ्ग्यपि सङ्गच्छते, श्रौत्या रीत्या जानाति न पश्यति न जानाति पश्यतीत्युभयोरसाङ्गत्यात्, न च 'जाणइ न पासइ'ति नन्दीसूत्रीयं पाठान्तरमपेक्ष्याप्येतत् संभवति, न जानाति पश्यतीति विक-

स्त्रीभावेऽपि प्रत्याख्यानकर्मोपसंस्थोपदेशो जिनपतेरिति, अन्यथा अनेकशो विम्रसंहत्योपनतेऽपीदं पुनः पुनः तद्धेतुषु प्रवृत्तिरेवेत्यत्र विदुरामिति पुण्यादिहेतुप्रवृत्तीनामेवोपदेशो न्याय्यः ॥

प्र० १२९७-ननु बुद्धिमत्कर्तृपूर्वकत्वं कार्यस्याचेतनेऽपि घटादौ जीर्णत्वादेरदर्शनात्कारणस्यापि नाकारणं कार्यमिति पक्षे स्वीकुर्यदि परं कारणस्याप्यनित्यत्वात् कार्यत्वापत्त्या न कथमनवस्थेति ? चेत्।

उ०-नैनीदं क्वाचित्कत्वादित्यनादिनां पुण्याद्यतया युक्ता स्याद्वादिनां न सा अव्यवहारराशिनिर्गमादिष्वपि निर्जरा कारणमस्त्येव, परिणामस्य चाध्यक्षस्य कादाचित्कत्वात् कारणोपनिबन्धनता न विश्वसामान्यानामभिन्ने कारणोपनिबन्धनं तु घटादिवत् कादाचित्कमेव अत एवात्मनो नित्ये अकारणताहेतुः किञ्च विस्रसाकार्योपलम्भेन कृतिमत्वव्याप्तानियमाऽपिऽपि कार्यस्य, कृतिमतां सशरीरत्वनियमः कृतिहेतुपाणां स शरीर एव विपाकात्, ततोऽशरीरस्य कारणाभावादशरीरः कर्ता पतनसम्भवानां, एतैरपि कायस्येन तत्कर्तृगपेक्षयाऽपि, स्वकर्मभोगिनां हि कर्तारः॥

प्र० १२९८-ननु कथं पुण्यपापकारणौ आस्रवसंवरौ ? यत पुण्यस्य शुभः पापस्य चाशुभ इति द्वयारास्रव एव कारणमिति।

उ०-सत्यम् सरागसंवरस्य पुण्यहेतुत्वमियमात् सोऽपि पुण्यकारणं अशुभास्रवस्य विवक्षणात् पापहेतुरेव सः ॥

प्र० १२९९-ननु 'न य तस्स तन्निमित्तो बंधो सुहुमो'त्ति वचनेन प्रतिपादनं अयोगिनो गमनाभावात् सयोगानां तु बन्धाविरहात् अहिंसायामपि बन्धप्रौप्त्यादिति चेत्।

उ०-सत्यम् यतनाप्रवृत्तसयोगिसाधारपेक्षाऽत्र 'जयं चरे' इत्याद्युक्तेस्त्र पापाबन्ध एव, परं स समितिमत एव स्यादि तयात्मसंकोचवत्यावश्यपरिहार एव कुशिक्षितस्याकस्मिकागतजीवगमने मरणैकसिकभावे एव चेति संवरः उपयुक्तस्यैव आस्रवस्तूपयुक्तेतरयोरपीति विनाहारकनामबन्धे तु आस्रवसंवरनिर्जराहेतुरध्यवसाय ॥

प्र० १३००-ननु 'त पाणी तिरिं गुणो चवेद उस्सास मिमेण' मित्यत्र ज्ञानक्रियावतोपादानात् कस्येदं महत्त्वं ज्ञानस्य क्रियाया वेति ? चेत्।

उ०-सत्यम् परं'तम्हा नाणेण न भणती' त्यादि वच

किरियार्हि मोक्खो,' 'सुयं सेयं सीलं सेयं' इत्यादीनि, किञ्च—एवं 'धवखदिरौ छिन्धि' इति वाक्ये छिदान्वय इव प्रत्येकस्य सम्यग्दर्शनादेर्मार्गता, अन्यथा सयमो निर्वाणमित्यादिवत् चारित्रं मोक्षमार्ग इति वचनकथनापत्ते, भाष्यकाराणामपि त्र्यात्मको मोक्षमार्ग इति वक्तव्यापातात्, सिद्धान्तो हि सम्यग्दर्शनस्यैकस्यापि प्राप्तौ मोक्षमार्गप्राप्ति स्वीकरोति च, तदर्वाक् सकृद्पुनर्बन्धकमार्गाभिमुखमार्गपतितादिदशां सम्यग्दशने च मार्गगामिता, नहि क्वापि केवलसम्यक्त्ववतां देशविरतानां च दृष्टा मार्गवाह्यता, 'एतानि हि समस्तानि मोक्षमार्गसाधनानी'त्यादि त्वाराधनां सम्यक्त्वादीनामपेक्ष्य, अत एवात्र साधनकथनं, सम्यक्त्वदेशविरत्यो प्राप्तिरसख्यसहस्रपृथक्त्ववारा, आराधना तु नाष्टभ्योऽधिका त्रयाणामपि, ततो देशविरत्यादिव्यवच्छेद आराधनाष्टकापेक्षः सम्यक्शब्देन न मार्गापेक्ष, चेतसोऽवक्रगमन हि मोक्षमाग, तच्च सम्यक्त्वरूपमिति ॥

प्र० १३०७—ननु 'परमाहोहिए ण भंते! मणुस्से परमाणुपोग्गल जं समय जाणति त समय पासति ज समयं पासति त समयं जाणति?, नो इणमट्ठे समट्ठे'इत्यत्र भगवत्यष्टादशशतकाष्टमोद्देशीये सूत्रे कथं समयाश्रित प्रश्न एत्र, यत छद्मस्थ स, छद्मस्थस्य चान्तर्मुहूर्तिक एवोपयोग, सामान्यावधिसूत्रे यदि स्यात् समयग्रहण स्यादेव ग्रहण स्थित्यपेक्षया, परं परमावधिकस्य तु निश्चयत अन्तर्मुहूर्तस्थितिकत्वान्न स्थित्यपेक्षमपि तत्, न च वचनव्यत्ययेन यानिति व्याख्यानेन तेषामसख्यातानां ग्रहणादिप्राप्ति, केवलिसूत्रे एतस्यैवातिदेशात् तथा व्याख्यानस्यानुचितत्वादिति ।

उ०—अत्रेदं कल्प्यते यदुत—अत्रोक्तं ज्ञानं दर्शनं च न पारिभाषिक, यतः परमाणुमुद्दिश्य छद्मस्थस्तं परमाणुं कश्चित् जानाति न पश्यति एवमुक्त्वा परमाणोर्ज्ञानमभ्युपगतं पश्यता च निराकृता, अन्यथा सैद्धान्तिकोक्तिरीत्या दर्शनाविनाभावित्वाज्ज्ञानस्य स्यादेव पश्यत्ता, अत एवानन्ताणुके चतुर्भङ्ग्यपि सङ्गच्छते, श्रौत्या रीत्या जानाति न पश्यति न जानाति पश्यतीत्युभयोरसाङ्गत्यात्, न च 'जाणइ न पासई'ति नन्दीसूत्रीयं पाठान्तरमपेक्ष्याप्येतत् संभवति, न जानाति पश्यतीति विक-

प्र० ११०४ – ननु कर्मणामेककोटीकोटीसागरोपमप्रमाणा स्यात् किमिति शीलाचार्यैः पल्योपमसागरोपमशतानुभवनीयमित्युक्तमिति ? चेत्।

उ०–सत्यम् ज्ञातिग्रहणाद्बहूनि वर्षाणि पूर्येरन्, पञ्चेन्द्रियमपर्याप्तकं न सागरोपमाधिकं, 'जं अन्नाणी' इत्यत्र वा प्रतिपक्षत्वाज्ज्ञानोऽज्ञानी नारको न सागरोपमाधिककालं सततमनुभवतीति मानुभवत्यपीति ॥

प्र० ११०५–ननु यथाक्रमवृत्तस्य वानुभवाभावे इत्यनेन वेदनाया अभाव कथमिति ? चेत्।

उ०–सत्यम् एवंभूतवेदनाया अभाव सामर्थ्या पर कालेऽत्यन्ताभ्यासवशेन निरीक्ष्य तस्या अभाव इयं वेदनाया अभाव निर्धारणा अभावोऽप्यत्र एवोक्तः, एवंभूतवेदनाया एवाभ्युपगमाद्विवेकेति ॥

प्र० ११०६–ननु सम्यग्दर्शनज्ञानचारित्राणि मोक्षमार्ग' इत्यस्य व्याख्याने सम्यञ्चि च तानि दर्शनज्ञानचारित्राणीति विग्रहः कार्यः किंवा सम्यग्दर्शनं च ज्ञानं च चारित्रं चेति ? नाद्या न तावत्, यतः 'तत्त्वार्थश्रद्धानं सम्यग्दर्शन'मित्यत्र सम्यक्त्वा गतिकषायलिङ्गमिथ्यादर्शने'त्यत्र च मिथ्यादर्शनेन दर्शनस्येव विशेषणात्, 'मतिश्रुतावधिमनःपर्यायकेवलानि ज्ञान'मित्यत्र ज्ञानस्य–'सामायिकच्छेदोपस्थाप्यपरिहारविशुद्धिसूक्ष्मसम्पराययथाख्यातानि चारित्र' मित्यत्र च चारित्रस्य सम्यक्त्वा विशेषितत्वाभावात्, किञ्च–'मतिश्रुतावधयो विपर्ययश्च' इत्यत्र 'ज्ञानाज्ञाने' इत्यत्र च मिथ्याज्ञानस्य विपर्यस्तज्ञानत्वेनाज्ञानत्वेन चासतो ज्ञानस्य निर्देश', 'निःशल्यो व्रती' इत्यत्र मिथ्यादर्शनशल्यवियुक्तस्यैव व्रतिस्वापरपर्यायस्य चारित्रस्य चोक्तिरिति, नापि द्वितीय', स्वोपज्ञभाष्ये च 'सम्यग्दर्शनमुक्त' मित्यत्र सम्यग्दर्शनं सम्यग्ज्ञानमित्यादौ 'एव ज्ञानचारित्रयोरपी'त्यत्र च ज्ञानचारित्रयोरपि सम्यक्त्वा विशेषणादिति चेत्।

उ०–भवान् द्वितीय एव भाष्य कारिकासमासपद्धतिविवरणे स्वरूपाभिव्यक्त्याय ज्ञानचारित्रयोः सम्यक्त्वा विशेषणं दर्शनस्य तु तद्धितरव्यवच्छेदाय सम्यगिति अत एव सम्यग्दर्शनस्य साध्यता ज्ञानचारित्रयोर्मिथ्यात्वाभावता च यथार्थतामात्रमेव, एवं च 'इत्येव त्रिविधो मोक्षमार्ग' इत्युपपद्यते, शास्त्रान्तरेऽपि 'ज्ञानक्रियाभ्यां मोक्ष', 'ज्ञान-

किरियाहि मोक्खो,' 'सुय सेयं सीलं सेय' इत्यादीनि, किञ्च-एव 'धवखदिरौ छिन्धि' इति वाक्ये छिदान्वय इव प्रत्येकस्य सम्यग्दर्शनादेर्मार्गता, अन्यथा सयमो निर्वाणमित्यादिवत् चारित्रं मोक्षमार्ग इति वचनकथनापत्ते, भाष्यकाराणामपि त्र्यात्मको मोक्षमार्ग इति वक्तव्यापातात्, सिद्धान्तो हि सम्यग्दर्शनस्यैकस्यापि प्राप्तौ मोक्षमार्गप्राप्तिं स्वीकरोति च, तदर्वाक् सकृद्पुनर्बन्धकमार्गाभिमुखमार्गपतितादिदशां सम्यग्दशने च मार्गगामिता, नहि क्वापि केवलसम्यक्त्ववतां देशविरतानां च दृष्टा मार्गवाह्यता, 'एतानि हि समस्तानि मोक्षमार्गसाधनानी'-त्यादि त्वाराधना सम्यक्त्वादीनामपेक्ष्य, अत एवात्र साधनकथनं, सम्यक्त्वदेशविरत्यो प्राप्तिरसख्यसहस्रपृथक्त्ववारा, आराधना तु नाष्टभ्योऽधिका त्रयाणामपि, ततो देशविरत्यादिव्यवच्छेद आराधनाष्टकापेक्षः सम्यक्शब्देन न मार्गापेक्ष, चेतसोऽवक्रगमन हि मोक्षमार्ग, तच्च सम्यक्त्वरूपमिति ॥

प्र० १३०७–ननु 'परमाहोहिए णं भंते! मणुस्से परमाणुपोग्गलं जं समयं जाणति त समय पासति ज समयं पासति त समयं जाणति?, नो इणमट्ठे समट्ठे'इत्यत्र भगवत्यष्टादशशतकाष्टमोद्देशीये सूत्रे कथं समयाश्रित प्रश्न एव, यत छद्मस्थ स, छद्मस्थस्य चान्तर्मुहूर्तिक एवोपयोग, सामान्यावधिसूत्रे यदि स्यात् समयग्रहणं स्यादेव ग्रहण स्थित्यपेक्षया, परं परमावधिकस्य तु निश्चयत अन्तर्मुहूर्तस्थितिकत्वान्न स्थित्यपेक्षमपि तत्, न च वचनव्यत्ययेन यानिति व्याख्यानेन तेषामसंख्यातानां ग्रहणादिप्रापत्ति, केवलिसूत्रे एतस्यैवातिदेशात् तथा व्याख्यानस्यानुचितत्वादिति ।

उ०–अत्रेदं कल्प्यते यदुत–अत्रोक्तं ज्ञानं दर्शनं च न पारिभाषिक, यतः परमाणुमुद्दिश्य छद्मस्थस्त परमाणु कश्चित् जानाति न पश्यति एवमुक्त्वा परमाणोर्ज्ञानमभ्युपगतं पश्यता च निराकृता, अन्यथा सैद्धान्तिकोक्तिरीत्या दर्शनाविनाभावित्वाज्ज्ञानस्य स्यादेव पश्यत्ता, अत एवानन्ताणुके चतुर्भङ्ग्यपि सङ्गच्छते, श्रौत्या रीत्या जानाति न पश्यति न जानाति पश्यतीत्युभयोरसाङ्गत्यात्, न च 'जाणइ न पासई'ति नन्दीसूत्रीयं पाठान्तरमपेक्ष्याप्येतत् संभवति, न जानाति पश्यतीति विकत्यात् । ।

प्र० १२०४ – ननु कर्मणामनेककोटीकोटीसागरोपममान-
त्वात् किमिति स्त्रीसत्त्वार्थे पल्योपमसागरोपमशतानुभवनीय
मित्युक्तमिति ? चेत्।

उ०–सत्यम् आतिमहत्यायुषि शतानि पूर्वेषु, पञ्च-
स्त्रिमयसंकथा न सागरशतायिका 'जं मणाणी'त्यत्र वा प्रति
पक्षयोगात्तोऽज्ञानी नारको न सागरशतायिककाल सततदुःख
माप्नोतीति नानुपपन्नमेतदपीति ॥

प्र० १२०५–ननु यथाकर्मबन्धस्य चानुभवाभाव इत्यनेन
वेदनाया अभाव' कथमिति ? चेत्।

उ०–सत्यम् एवम्भूतवेदनाया अभावं साधयित्वा पर
कालेऽज्ञानागमयोर निरीक्ष्य तस्या अभाव इष्ट', क्रमाया
अभावे निर्जराया अभावाऽपत प्रवाक' एवम्भूतवेदनाया वस्तुनु
पगमाद्वादिमेति ॥

प्र० १२०६–ननु सम्यग्दर्शनज्ञानचारित्राणि मोक्षमार्ग'
इत्यस्य व्याख्याने सम्यक् च तानि दर्शनज्ञानचारित्राणीति
विग्रहः कार्यः किंवा सम्यग्दर्शनं च ज्ञानं च चारित्रं चेति ?
आद्यो न तावत्, यतः 'तत्त्वार्थश्रद्धानं सम्यग्दर्शन मित्यत्र
सम्यक्त्वं गतिकषायलिङ्गमिथ्यादर्शने'त्यत्र च मिथ्यादर्शनेन दर्श
नस्यैव विशेषणात्, 'मतिश्रुतावधिमनःपर्यायकेवलानि ज्ञान
मित्यत्र ज्ञानस्य 'सामायिकच्छेदोपस्थाप्यपरिहारविशुद्धिसूक्ष्म
साम्परायथाख्यातानि चारित्र' मित्यत्र च चारित्रस्य सम्यक्त्वा
विशेषितत्वाभावात्, किञ्च 'मतिश्रुतावधयो विपर्ययश्चे' त्यत्र
ज्ञानाज्ञाने' त्यत्र च मिथ्याज्ञानस्य विपर्ययज्ञानस्याज्ञानत्वेन
चासतो ज्ञानस्य निर्देशः, 'निःशल्यो व्रती' त्यत्र मिथ्यादर्शन
शल्यविमुक्तस्यैव प्रतिज्ञापरपर्यायस्य चारित्रस्य बोधितिरिति,
नापि द्वितीयः, स्वोपज्ञभाष्य एव 'सम्यग्दर्शनशुद्ध' मित्यत्र सम्य
ग्दर्शनं सम्यग्ज्ञानमित्यादौ 'एवं ज्ञानचारित्रयोरपी'त्यत्र च ज्ञान
चारित्रयोरपि सम्यक्त्व विशेषणादिति चेत्।

उ०–प्रथम द्वितीय एव भाष्य कारिकायामाद्यसूत्रविवरण
स्वरूपाभिधानाय ज्ञानचारित्रयोः सम्यक्त्व विशेषणं, दर्शनस्य तु तन्नि
तरायत्वख्यापनाय सम्यगिति ज्ञान एव सम्यग्दर्शनस्य लक्ष्यता ज्ञानचा
रित्रयोर्विद्यमानता च यथार्थतामासकम्पेत् एवं च 'इत्येव त्रिविधो
मोक्षमार्ग' इत्युपपन्नं, शास्त्रान्तरेऽपि 'ज्ञानक्रियाभ्यां मोक्ष', 'ज्ञान-

र्मस्वामिने राजगृहे उक्त, तदर्थमाद्युपोद्घात, अत एव षष्ठाद्यङ्गानामुपोद्घातवदेव, अत एव च 'समणे भगवं महावीरे समोसढे सेव भंतेत्ति, विहरइ बहिया विहरई'त्यादय उक्तय स्थाने स्थानेऽत्रोपलभ्यमाना शोभन्ते, सूक्ष्मदृष्ट्या निरीक्षणे यत्र यत्र 'सेवं भते सेव भंते'त्ति, तत्र केवला प्रश्नोत्तरसमाप्ति मासकल्पसमाप्तिश्च, यत्र च 'सेवं भते सेव भते विहरइ'त्ति पाठस्तत्र चातुर्मासिकसमाप्ति, 'पडिनिक्खमइ बहिया विहरइ'-त्याद्या दीर्घविहारसूचका, एवं प्रतिभाति, अन क्वचिदुद्देशकमध्येऽपि उपोद्घात क्वचिदुद्देशकस्य शतकस्यापि चादौ नोपोद्घात, एत्र च भगवता सुधर्मस्वामिना भगवतो महावीरजीवनवृत्ताख्यानमत्र धृत, तथा च माहात्म्यमस्यानुपमं सहेतुक, एकादशशतकात्कोणिकातिदेश पञ्चदशशतके च गोशालवृत्तान्तस्तेजोलेश्यातापशमनान्तो यथायथमैतिहासिकवृत्त्या शोभते ॥

प्र० १३११ – प्रतिक्रमणस्यातीतकालीननिन्दागर्हापूर्वकत्वात् । किमिति सामायिकसूत्रे 'निंदामि' गरिहामि' इति ? किमिति चेर्यापथिक्यालोचनदण्डकयोश्च नैते पदे? इति ।

उ०–सामायिकमहाव्रताङ्गीकारवदोघविशेषावत्र, अत एव सर्वत्र प्रागीर्यापथिकी सामान्यप्रतिक्रमणरूपा हि सा, प्रतिक्रमणावश्यके तूभे अप्यङ्गसूत्रे कायोत्सर्गावश्यकेऽपि ॥

प्र० १३१२–ननु ईर्यापथिक्यां 'इच्छाकारेणे'त्याद्युक्त्वा चक्रवालसामाचार्यन्तर्गतेच्छाकारसत्यापन चेत् किं न सामायिकादाविति? ।

उ०–सत्यम्, तत्र प्रागेव सदेशनादिना तत्सत्यापनं भवति, यद्वा तत्पूर्वकत्वात् सर्वानुष्ठानस्यालोचने प्रतिक्रमणादौ च तदनुवृत्ति, तथा च न शासनमर्यादाभङ्ग इति ॥

प्र० १३१३–प्रत्याख्यामि वोस्सिरामीति किमिति क्रियाद्वय प्रत्याख्याने ?

उ०–एका अङ्गीकारार्थप्रस्थापरा त्वनिष्टत्यागार्था, नह्यनिष्टत्याग विनेष्टप्रतिपत्तिर्गरीयसीति युक्तमेव क्रियाद्वय तदिति ॥

प्र० १३१४–किमिति सावद्यस्य त्यागात् प्राक् सामायिकस्य कृतिरिति? ।

उ०–ज्ञानादिलाभादिरूप हि सामायिकं, ज्ञानादयश्च सिद्ध-

शस्य तु तथाप्यसंभवात् ॥

प्र० ११०८–ननु विद्याचारणानां जंघाचारणानां च किमर्थं मानुषोत्तरादौ गमनमिति ? चेत्।

उ०–तत्रत्यचैत्यानां वन्दनार्थं, अत एव तत्र समवसरणानन्तरमेव चैत्यवन्दनक्रिया तदनन्तरमेव च ततो निस्सरणं, किञ्च–भवागमनं तयोरत्र न समवसरणे, आगमनानन्तरमेव च चैत्यानामस्यानां वन्दनं, किञ्च–'तस्स ठाणस्से' त्यादौ तत्प्रस्थानाप्रदर्शनात् स्वस्थेव प्रीतिगतिप्रशंसनिविषयस्य प्रमादविपर्यीकृतस्य प्रतिक्रमणीयत्व, वस्तुतो गतिविषयस्य आलस्याभाव, चैत्यवन्दनादन्येन ज्ञानस्तुतिपरिपुष्टिलब्धसत्का आभिनिवेशिकी च, चैत्यनतिश्च चन्द्रिण्यात्व, न आलोचनाविषया, अपरमत्स्यौचित्यात् ॥

प्र० ११०९–ननु परमेष्ठिनमस्कारमात्र मङ्गलमस्तु भगवत्यां, तावत एवोपक्रमादिति चेत्।

उ०–न, भगवत्यां तावन्नमस्कारः मात्रमङ्गलतया तथा च श्रुतस्कन्धसमस्तता, तदवयवत्वे च न सूत्राणां आवश्यकता, सम्पूर्णस्य पञ्चपरमेष्ठिनमस्कारे प्रथममङ्गलतामभिगृह्यैव भणितत्वात्, अनोचितस्यैवानुकरणे चेत् सद्गोचितयोरनयोर्न किं न प्रणीलिपिश्रुतनमस्कारयोः 'नमो बंभीए लिवीए' 'नमो सुयस्से'ति च सर्वेषामप्यो' परिहार, भवक्षत्वेन तयोरपि संभवत्वात्, वस्तुतः प्रत्यक्षेयकर्त्रेया प्राप्ते 'नमो गोयमाई' मित्याद्यो नमस्कारा लिखितास्तथा चैतेऽपि सप्त नमस्कारास्तैरेव लिखिता, अत एव 'तेण कालेणं' मिति सूत्रादेव मूलटीकाकृद्व्याख्याने, समर्पणीयस्तु पिण्डसूत्राणामिव पाश्चात्यकृता इति नासंभवः ॥

प्र० १११०–ननु 'तेण कालेण' मित्यादिक उपोद्घातग्रन्थः कथं मूलटीकाकृता समग्रं भगवत्याः सुविस्य व्याख्यातः ?

उ०–ज्ञातधर्मकथादीनि सूत्राणि श्रीसुधर्मस्वामिसुखात् श्रीजम्बूस्वामिभिर्लब्धानि, भगवत्याः तु राजगृहे लब्धमिति पुरस्तं तथापि व्याख्याने अत एव ज्ञातधर्मकथादिषूपोद्घातः पूर्वपूर्वमङ्गलमनुमित्य प्रतिशतं प्रत्युद्देशमुपोद्घातस्येह शास्त्रेऽनेकधाऽभिधानाद्विस्मय एवीय बाध्य प्रायिक, शतकानामुद्देशकानामादौ नियमेन तस्तु पक्षमात् न चेऽन्युपक्रमात्, प्रत्युद्देशादौ तदुपक्रमस्तदुद्देशानां तदुत्थानात् समग्रमेतदर्थं भगवता सुधर्मणा श्रीम

पाठोच्चारपूर्वक यथा तथाऽऽन्तरपरिणामेन ज्ञानादिविराधनाया' परिहारोऽपि, तदाश्रिताश्च गाथा एता', वधादीनामप्यतिचारता-ऽऽन्तरव्रतापेक्षयैव, अत एव शताधिकाश्चतुर्विंशतिरतिचारा अन्यथा पञ्चसप्तति स्यु, सामायिकेनाप्यङ्गीकारो ज्ञानादीनाम्॥

प्र० १३१९-ननु सम्यक्त्व दर्शनाचाराश्च कथं भिन्नाश्चेत्?।

उ०-सार्वदिक शुद्धात्मपरिणामरूप सम्यक्त्व तन्मालिन्याभावे न स्युरेव शङ्कादय, निश्शंकितत्वादिनाऽवस्थानं च दर्शनाचार, एतदर्थमेव च 'तमेवे'त्यादि 'कत्थइ मइदोब्बल्लेणे' त्यादि च, तथा च शङ्काद्यनुत्पातहेतु' सम्यक्त्वं तदुत्पादप्रसगप्राप्तावपि निश्शङ्कितत्वादित्येनावस्थान दर्शनाचारः॥

प्र० १३२०-ननु सम्यक्त्वातिचारदर्शनातिचाररूपयो' शङ्काकाङ्क्षयो क प्रतिविशेष?, इति चेत्।

उ०-न कश्चित्तन्मालिन्ये तत्प्रतिघातप्रत्यलप्रयत्नस्याविधाने एषातिचारे भिन्नता, तत्त्वविषया वा सम्यक्त्वस्याचारविषयाश्च दर्शनाचारस्य, अत एव न सच्छ्रद्धावतामुत्सूत्र वच आचारादि, अत एव श्रीवीरादीनामवर्णवादे मिथ्यात्वादि ध्रौव्यं, न स्यादेव सम्यक्त्वे सति अनाभोगेनापि जिनसाध्ववर्णादि, आसन्नभव्यता ह्येवा-यन्न स्याद्विधिमत्प्रद्वेषादि, तद्धत्वे दूरभव्यत्वादिध्रौव्यात्

प्र० १३२१ – ननु परमोत्कृष्टलेश्याशुद्धिसंकलितानां महाव्रतधराणां यदि सर्वार्थादिषु त्रयस्त्रिंशत्सागरोपमस्थितिकेषूत्पादो भवति, देशविरतानामणुव्रतधराणां सामान्यलेश्याशुद्ध्यलकृतानां सौधर्मादिषूत्पादो भवति, शास्त्रीयो निगावश्रस्तावदेष विधि, परं भविष्यत्यालोचनायां तु तेषां सर्वार्थसिद्ध्यादिगतानां महानन्दपदं तद्गतमव्याबाधत्वादि च त्रयस्त्रिंशति सागरोपमेषु व्यतीतेषु भावि, इतश्च सौधर्मादिषूत्पन्नानां देशविरतानां पल्योपमादिस्थितिमत्त्वात् एकादिपल्योपमान्ते एव भावि महानन्दमयं महोदयपद, तत को गुणोऽधिक सर्वविरतेरिति, चेत्।

उ०-सत्यम्, प्रथम तावत् येषां जीवानां यावती भवस्थितिस्तावन्तं काल तैरवश्यं भवे स्थातव्यमिति भवे त्रयस्त्रिंशदादिसागरोपमाणा नियतेऽवस्थाने सर्वार्थादिगतनयाऽवस्थानं युक्तिमदेव, सर्वविरता अपि सौधर्मादिष्वनेके उत्पद्यन्ते शीघ्र च महानन्दमय महोदयपदं चाप्नुवन्तीति नांशतोऽप्यनाश्वास सर्वविरतौ श्रद्धालूनां भवतीति, नहि कस्याप्यसुमनो भवस्थिति·

मोऽप्यपरस्यापि तद्यों हि सावद्यत्याग स च न सिद्धो, मासक्षमणादिकरणात् सिद्धानां यावज्जीव प्रतिज्ञानात् सिद्धत्वे चरत्वात् सवरणीयनिर्जरणीयकर्माभावश्च सिद्धो, साधिसार्थ न चास्मि ज्ञानावास्तु सायमना इति ॥

प्र० १११५-ननु मावद्ययोगस्य त्यागेन सर्वसावद्यत्यागस्य सम्यग् किमिति सर्वानि विशेषणानि ? चेत् ।

उ०-सत्यम् किञ्चिन्मात्रस्यापि सावद्यस्य त्यागे सावद्यत्यागस्वभावत् सवमावद्यानां त्यागार्थं युक्तमेव सर्वेति विशेषणं, अत एव द्विविधत्रिविधं सावद्य वर्जयामि प्राग्व 'सावद्य त्यागं पच्चक्खामी त्यावन्द, गार्यस्य तु विशेषणस्यापेक्षिकसर्वस्य निरासेनापरिशेषसर्वग्रहणं, हिंसादिपञ्चकसावद्ययोगप्रत्यागाय पृथक्तेन तथा आधारिमावद्यस्य सर्वप्रत्यागऽपि न भङ्ग' इति ज्ञाया, नयापूर्वणादीनां सागमसिद्धानां न सावद्यता अन्यथा मनुष्यरागादीनामभिधानपारम्पर्यहेतुत्वात्प्रसङ्गः, महासरागादीनामपि नाम घटेतुमिति ॥

प्र० १११६-ननु 'जाव नियमं जाव साहू' इतिवत् कथं न 'जावज्जीव'मिति कथं च 'जावज्जीवाए'ति ?।

उ०-अत्र जीवतीत्यादिना व्युत्पन्नो जीवशब्दः पक्षिकाल जीवनाभिधायी आत्मपरिग्रहार्थः स च न ग्राह्यः किन्तु जीवन जीव इति क्रियाभिधायी घञादीनां सिद्धक्रियाभिधायित्वात्तया च आमाधारणात् प्रत्याख्यान, तत्र परं आत्मान्तिमस्तकविधि प्रतिषेधयोरभाव एव ततश्च यावज्जीवतया यावज्जीवया वा मर्यादया त्यागार्थं, एवमेव दशधा जीवितनिश्चयस्य निर्युक्तस्य विहितस्य आयुर्निष्पत्यानीयस्तवस्य च न क्षतिः ॥

प्र० १११७-ननु त्रिविधमेत्यायुक्तावपि किमिति मणय मित्यादि ?।

उ०-विवक्षितायास्त्रिविधानितया निरासेन पारिभाषिक त्रिविधादिस्वपरिग्रहार्थमित्युच्यते न विरोधः ॥

प्र० १११८-ननु प्रेमाविरतिविषयकमेव पञ्चप्रकाणां प्रति कमणं किमिति 'पुविहे'त्यादि 'माण वहे'त्यादि 'अ वन्दे'त्यादि 'भाणमणे'त्यादि च प्रारम्भगाथा? इति चेत् ।

उ०-स्थूलप्राणातिपातविरतीनां यथाधिकारं प्राकाना

नन्तरेण क्वापि परत्र काले तथाविधं दु:खादिसाधनान्यन्तरेण दु:खादि भवति, न च तत्र तानि न भवन्त्यपि, एव न नियत्या क्वापि अरूपिणां रूपित्व अन्यद्वा तथाविधमस्वाभाविकं क्रियते, एव कर्मपुरुषकारावपि स्वसाध्य स्वसत्तायामेव निर्वर्तयत नान्यथेति सर्वेऽपि कालादयो यथायथं कारणानि, ततो योग्यमेव तीर्थस्थापनादीनि, (१) भोगभूम्यादीनामनुभावास्तत्तत्कालकृताः (२) धर्मादीनां षण्णां द्रव्याणां धर्मास्तत्तत्स्वभावकृता एव (३) भव्यत्वपरिपाकाद्यो नियतिकृता एव (४) व्यवहारराश्यागमनादीनि पूर्वकृतोद्भूतान्येव (५) यथाप्रवृत्तितोऽयोगिगुणश्रेणिपर्यन्ताः पुरुषकारकृता एव, सामान्येन मुद्गपक्त्यादिष्वपि तु पञ्चापि समुदितानि कालादीनि कारणानीति तत्त्वमिति॥

प्र० १३२५ – ननु यथाप्रवृत्तिकरणस्य विशेषावश्यकादिष्वनादिः कालो निर्दिष्टः कर्मप्रकृत्यादिषु चान्तर्मौहूर्त्तिकस्तदत्र किं तत्त्वमिति ? चेत्।

उ०–शृणु, जगति जीवा द्विविधा भव्या अभव्याश्च, तत्र केचिदभव्याऽपि सन्तोऽनादिकालादायातपूर्वा व्यवहारराशिषु आगत्य च जाताः संज्ञिपञ्चेन्द्रियास्तत्र चोत्कृष्टां सप्ततिकोटीकोटीसागरमानां स्थितिं बद्धवन्त, ततः परं अभव्यानामाद्यकरणस्य सत्त्वादनादित एव प्रारब्धा द्रव्यसम्यक्त्वयोग्यतामधिगम्य यथाप्रवृत्तिकरणं विधातु तथा भव्याऽपि अनन्तशो द्रव्यलिङ्गाभ्युपगमात् स्युरिति तादृशजीवापेक्षया तदनादि स्यात्, मरुदेवीस्वामिन्यादिवदप्राप्तत्रसत्वानामन्तकृत्केवलित्वभवनादावान्तर्मौहूर्तिकमपि तत् स्यात्, अनादित एकेन्द्रियेषु तु सप्तसागरसप्तभागपरा कर्मणां स्थितिरेव नास्तीति तत्रोत्कृष्टस्थितेर्यथाप्रवृत्तिकरणस्य चाभाव एवेति॥

प्र० १३२६–ननु प्रतिबन्धकनाशस्य वैचित्र्येऽत्र प्रतिबध्यस्य वैचित्र्य न योग्य, चक्षुरादीनामनेकधा प्रतिबन्धकानामनेकधा नाशेऽपि चाक्षुषत्वस्य भेदाभावात्, तद्वद् अनन्तानुबन्ध्यादीनां नाशस्य वैचित्र्येण सम्यक्त्वस्य किं क्षायिकाद्यो भेदा ? इति चेत्।

उ० – सत्यम्, चक्षुरादिप्रतिबन्धकानां वैचित्र्यमस्ति न तु नाशे, अत्र तु सम्यक्त्वप्रतिबन्धकानां नाशस्यैव वैचित्र्यमिति युक्ता एव सम्यक्त्वस्य क्षायिकाद्यो भेदा उक्ता श्रीते तत्त्वार्थभाष्येऽपि श्रीउमास्वातिभिरिति॥

केनापि कारणेन वृद्धिं याति हानिं वैति न दीर्घं द्रव्यकालं भवे स्थानं विनाशमेव गन्तुमर्हतीति ॥

प्र० १३२२–ननु यदि संयतानामपि पुरा विहितानां कर्मणामुदयेनैव ध्यानाद्भ्रंशा भवन्ति न च कर्मणामुदयः कस्यापि यत्नशतेनाप्यन्यथाऽपि कृत्वा वा भवति तर्हि अप्रतिपातिगुणस्थानेषु संयमनमपि यथापूर्वं किमर्थं मुनिभिः क्रियते ? इति चेत् ।

उ०–सत्यम्, कर्मणामुदयस्य तथास्य फलस्य च सत्येऽप्याधीनां हेतुत्वं यदुदयस्य निरोधे सत्यस्य योग्य साध्यत्वमर्हं द्रव्याद्यपेक्षते इति वैयावृत्त्यमहत्प्रत्यायां प्राप्तयं यदि न स्यात् ध्याये तथापि तेन तथापि समाधानमागमयितुं साधुभिर्वैयावृत्त्यं क्रियत इति तस्य स्ववशं फलवत्त्वं समाधेस्तथा त्यहेतुत्वाच्च वैयावृत्त्यस्य तस्याप्रतिपातिगुणत्वं शास्त्रेषु गीयते, निरन्तरं समाधिभावार्थी च सेवा यतोऽत्रैवास्तीति शास्त्रे वैयावृत्त्यस्य नाम्न तथाफलदायकत्वं वेति ॥

प्र० १३२३–ननु भगवता महावीरस्यापरेषामार्यां 'पुव्वि वेयणं पच्छा महापुरुसाणं' इति आचाराङ्ग वचनात् मनुष्या भागता एव न, तर्हि तेषां विरतेरयोग्यत्वा

देव न कस्यापि विरतेः प्रतिपत्तिः, सति चैवमभाविता पर्व विति कथमाश्चर्यं गीयते ? इति चेत् ।

उ०–सत्यम्, परं प्रथमे समवसरणे नराणामनागमस्तेन च न कस्यापि सर्वविरतेः प्रतिपत्तिर्न च गणधरादिपदसिद्धि स्तत्सर्वं न भवति जिनस्य, तस्य हि प्रथमसमवसरण एव तीर्थस्थापनस्य नियमात्, श्रीवीरस्य भगवतो न जातमाधदेशनायां सर्वविरत्यादीति गणित तदाश्चर्यमिति ॥

प्र० १३२४–ननु ये भावा किञ्च यथा नियतेर्मायिकास्तथैव ते भवन्ति उच्यते च 'भवितव्यभाविभावानां नास्ति काचित् प्रतिक्रिया, किञ्च–चतुर्भिर्नियतेस्तत्कार्ये सहायका सेयाविभावास्त सर्वेऽपि सर्वात्मना यतेरन्, परं भवति स एव भावो भाव्यधर्मभावी तत एकैव नियतिः किं सकलकार्यविधातृत्वेन नाश्रीयते ? तथा जिनेश्वराणामपि जिनभाव उपार्जनं यावत् तीर्थस्य प्रवर्तनं च न भाविभवितृत्वस्यास्ति, ततो व्यर्थाः कालादयः किं नेति ? चेत् ।

उ०–शृणु, त्वयोक्ता नियतिरपि कालादिभिः प्रतिपक्ता एव कार्यं विदधाति, नहि पुण्यमपुण्यमापरका

त्वव्याघात इति ॥

प्र० १३३०-ननु श्रीव्याख्याप्रज्ञप्तिगतं मद्दुकश्रमणोपासकवृत्तमालम्ब्य केचित् सप्तदशशताब्दीया वदन्ति यदुत-नवीन कल्पनाजालमारचयतामर्हदादीनामाशातना तज्जन्यश्चानन्तःसंसार इति, तदा श्रीसिद्धसेनदिवाकरपादैः संमत्यादिषु श्रीहरिभद्रसूर्यादिभिश्च योगबिन्द्वादिषु इच्छायोगादिभेदादिदृष्टयश्च तथात्वेऽप्युक्तास्तत्र किं तत्त्वमिति ? चेत्।

उ०-भगवत्युक्त मद्दुकाख्यानमरूपिपदार्थाना छद्मस्थदर्शनादिभाव सिद्धान्तविरुद्धमर्थमाश्रित्योक्त, श्रीसिद्धसेनदिवाकरादिभिश्च सिद्धान्तेनाविरुद्ध युक्तिभिरुद्भावितमिति न तत्र कश्चिद्दोषः, सप्तदशशताब्दीयास्तु व्यक्तिद्वेषान्ध्यमाश्रित्यानुत्तरीयत्वपदमाप्ताश्चैव निजगदुः, न च तद्विश्वासार्हमिति, आज्ञासिद्धानामविरुद्धार्थानां युक्तिशतैः समर्थनीयत्वादेव तु शास्त्रकारैर्दृष्टान्तसिद्धानामर्थाना दृष्टान्तैः साधयित्वैवोच्यमाने कथनविधेराराधकता, अन्यथा च विराधकतोक्ता, स्पष्ट चैतत् आवश्यकनिर्युक्तिपञ्चवस्त्वादिष्विति ॥

प्र० १३३१-ननु श्री योगबिन्द्वादिषु श्रीहरिभद्रसूरिभिर्जीवेषु प्रत्येक चित्र तथाभव्यत्व वर्णित तीर्थकृत्त्वादयश्च विशेषास्तत्प्रभवा इति चोक्तं, परं तत्पूर्वतनैर्ग्रन्थकृद्भिः कैरप्युक्तं नवेति ? चेत्।

उ०-श्रीहरिभद्रसूरिभिर्यदुपरि लघुवृत्तिरवचूरिरूपा लिखिता तस्मिन् पञ्चसूत्रीप्रकरणे स्पष्टतयोक्त, यदुत सुद्धधम्मसंपत्ती तहाभव्वत्ताइभावाओ'त्ति, ततो नैतत् भगवद्भि श्रीहरिभद्रसूरिभि स्वकल्पनोद्भव तथाभव्यत्वमुक्तमिति ॥

प्र० १३३२-ननु स्त्रीणा द्विपदत्वात् परिग्रहणाच्च कथ न परिग्रहपरिमाणे तत्संख्यादि स्वदारसंतोषिणामन्येषां च न मतस्तत्संबन्धीपरिग्रह इति चेत्।

उ०-सत्यम्, स्त्रीणां हि भरणादि अपत्याद्युत्पत्तिफलतया न तु ग्राह्यधार्यतयेति न तत्संख्यादि? परिग्रहपरिमाणे, तत्र हि ग्राह्य-धार्यद्रव्यसंख्यानमुचितं मतमिति ॥

प्र० १३३३-ननु देवलोके यथा अपरिगृहीता देव्यस्तथा अपरिगृहीता देवा भवन्ति न वेति ? चेत्।

उ०-प्राक् तावद्देवानां प्रायेण सद्देवीत्वमेव, अत एव च

प्र० १३२७–ननु जीवस्योपयोगो लक्षणतया कथ्यते परमुपयोगमनुपयोग इति शब्दार्थानुसारेणाभोगवत्तामेव स्पष्टु पयोग उपयोगश्च न गत्यन्तरालस्थादीनां न च सीमान्तर जानां सदैकस्वरूपाणामिति चेत्।

उ०–सत्यम्, अव्याप्त्यतिव्याप्त्यसम्भवरहितो धर्मो लक्षणमिति सामान्येन लक्षणस्य स्वरूपेऽपि वस्तुतः असाधारणधर्मस्यैव लक्षणत्व, तत्राग्नेः समव्याप्तित्वाभावेऽप्यनन्यवृत्तित्वात् धूमस्याग्निलक्षणता भवति, अव्याप्त्यादिमतोऽपि गम्यत्वादीनां समवभूम्यादर्शनात् व्याप्तिप्रधानतया लक्षणे कीर्त्यते अत्रापि जीवेभ्योऽन्यत्रोपयोगस्याभावादसाधारणधर्मतोपयोगस्येति जीवस्योपयोगो लक्षणमिति मन्तव्यं वस्तुतस्तु व्यवहारपतितेषु छद्मस्थेषु सर्वजीवेष्वस्त्येव उपयोगः, न चान्यत्र स इत्युपयोगस्य लक्षणता कथ्यते अत एवाप्रमत्तसूत्रादिषु केवलज्ञानदर्शनयोरनाभोगमात्रमभ्युपगम्यासाधारणमित्येति व्याख्याते, मत्स्यादीनां सहोपयोगाभावेऽपि मत्स्यादीनां सहमानम्यस्येत्यपीति॥

प्र० १३२८–ननु मत्स्यादीनां लक्षणेषु कथनं सम्यग्दर्शनादीनां क्षयोपशमभावित्व कथं जीवत्वे जीवस्य व्यापकत्वात् तस्य योपशमादि कथं सहक्षततया मान्यते? इति चेत्।

उ० सत्यम्, मत्यादिवीर्यान्तरायक्षयोपशमादेः पर्याप्तपर्याप्तगमनादिषु कारणतप्त्यस, न मत्स्याद्युपयाने तत्र केवलि नामाभोगनवीर्यसहकृस्याभावेऽपि केवलोपयोग गत्यन्तरालमरण मूर्च्छितमरणसमुद्घातादिषु सत्स्वऽपि मत्यादीनां यथाविधवीर्या भावानुपयोगेभावाभावश्च, सर्वं तु मनिश्रुतादीनां नरानीमन्य स्येवेति, नमादेस्तु दानलाभव वीर्यान्तरायविलक्षया निर्देश्यतेऽपीति॥

प्र० १३२९–ननु श्रीदशवैकालिके आदानादीनि जीवल क्षणतया लक्षणद्वार कथ्यन्ते न धारणादीनि समग्रजीवव्यापकानीति कथं मतो लक्षणत्व? अव्याप्त्यतिव्याप्त्यसम्भवदोषर हितधर्मस्य लक्षणत्वादिति चेत्।

उ०–सत्यम्, आदौ तावत्तत्रैव हेतुरिति लक्षणं सिद्ध कारणमित्युक्त्वा यथायथमादानादीनां जीवेषु योजनं सूचित मवसेयं, वस्तुतस्त्वसाधारणधर्मो लक्षणं, आदानादीनि च न जीवमन्तरेणेति न तथादानादीनामसाधारणधर्मरूपत्व लक्षण

उ०शृणु,सुविहितानां ध्येयस्तावन्मोक्षस्तत्साधनभूते संवरनिर्जरे च स्वरूपानुबन्धमहासावद्यानुष्ठानेन न ते, ततस्तन्निषिद्ध, लोचादिक तु चारित्रादिशिवाध्वरक्षापरमित्यनुमत, वैहानसादि तु निषिद्धमेव, आपवादिकाचरण तु न तच्छ्रेयस्कतया किन्तु श्रेयोमार्गस्य रक्षादिहेतुतयेति सम्यग्निभालनीयमिति॥

प्र० १३३७-ननु 'मूल द्वार' मित्यादौ 'द्विषट्कस्यास्य धर्मस्ये'त्युक्त्वा 'सम्मत्तमूल दुवालसविह गिहत्थधम्म' मित्याद्युक्त्वा च गृहस्थधर्मस्य किमिति सम्यक्त्वमूलतोच्यते, साधुधर्मस्य तु क्वचनापि न तथा विशेषणोक्तिरिति? चेत्।

उ०-सत्य, गृहस्थधर्मो हि व्यवहारप्रधान इति तत्र भिन्नमूलादीनि सम्यक्त्वस्य तत्र मूलत्वादि, साधुधर्मस्तु संवरनिर्जरारूप इति सम्यक्त्वस्वरूप एव, अत एवोच्यते 'ज मोणति पासह त सम्मति पासहे'त्यादि 'इमस्स धम्मस्स केवलिपन्नत्तस्स अहिंसालक्खणस्स यावत् पचमहव्वयजुत्तस्से'त्यादि, ततो न सम्यक्त्व साधुधर्मस्य मूलादि किन्तु तद्रूपमेवेति, अत एवातीचाराणामुपसहारे 'साधुतणे धर्मे एवाविध असजमतेत्रीशआशातनाप्रमादपर्यन्त, श्रावकतणे धर्मे सम्यक्त्वमूलबारव्रते' त्याद्युच्यमानं संगतिमद्भवति॥

प्र० १३३८-ननु जिनानां गर्भात्प्रभृति चेद्देवत्वमभिमन्येत सांवत्सरिकदानराज्यदानादिकं सर्वमपि तदा देवद्रव्यस्यादानरूपं स्यात्, सति केवले च चेद्देवत्वमभिमन्येत तर्हि तच्छद्मस्थावस्थायामाश्रित्य कृतेषु विधिषु यदुत्सर्पणादि तद्देवद्रव्य न स्यादिति चेत्।

उ०-शृणु, साध्यफलापेक्षया सयोगिन्येव सति देवत्वं प्राप्यफलापेक्षया गर्भादेव देवत्व, अत एव 'ज रयणिं वक्कमइ कुच्छिसि महायसो अरहे'ति गर्भावतार एव मताऽर्हत्ता, देवद्रव्यत्व च देवोद्देशेन क्रियमाणे चैत्यचरितकल्पितभेदे, तत सांवत्सरिकादीनामदेवद्रव्यत्वेऽपि आरात्रिकोत्सर्पणादिजनित देवद्रव्यमेवेति॥

प्र० १३३९-ननु अप्रतिपतिते ज्ञानदर्शने तदुभयभविके, पर चारित्र त्वैहभविकमेव मरणान्तमभ्युपगच्छता त्यज्यते च स्वक्रियायुक्त चरण, जीवै सर्वथा तत्त्यागे च कथ परभवे चरणरसिकता तदाराधकानामिति? चेत्।

उ० – सत्यमुक्त, परं सातमसात वा घनतरमुपार्ज्य

सदेवीकेतरदेवभेदविचारः, किञ्च—सनत्कुमारादय समग्री मारा परमदेवीका इति, अपरिगृहीतानां देवीनां सदेवीकत्वे- लोकद्वये सत्त्वमिति ॥

प्र० १३३४–ननु हिंसादीनामष्टादशानामपापस्थानकारणत्वेना- घस्थानत्वं तथाऽपत्यानं च सम्यक्त्वं यदि तर्हि महाव्रतेषु 'हिंसानृतस्तेयाब्रह्मपरिग्रहेभ्यो विरतिर्व्रतमिति' देश- सर्वतोऽणुमहती चेत्युक्त्वा 'इन्द्रियकषायाव्रते'त्यादि चोक्त्वा पञ्चानामाश्रवाणां प्रत्याख्यानं निरोधश्च कथमिति ? चेत् ।

उ० सत्यम्, पञ्चैतानि बाह्यमुखनिमित्तस्वरूपाणि दर्शयामि पालयितुं शोधयितुं च किञ्च–क्रोधादीनां शेषाणां तु परिणाम रूपत्वात् पञ्चमानां च प्रधानभावत्वात् प्रत्याख्यानानि मतानि, पालनं शोधनं चेति द्वयमप्येतयोरनुक्रमेण न किन्तु प्रत्याख्यानमपि सत्यप्येवं 'कामविवेके इत्यादिवचनेन परित्यागस्तु कर्तव्यतया तेषामिह वचनि ॥

प्र० १३३ –ननु मिश्रे कयुपयोगः ? कथं प्रश्न इति चेन्मि- श्रत्वेऽभ्युपगमादिति चेत् ।

उ० –शृणु श्रीवर्धमानसूरिमिश्रितशतकभाष्यवचनमनु- मित्य शाखया शुष्या मतिश्रुतावध्यन्ता शुद्धाशुद्धा यद्यपि, पर- मार्थी वृत्तिमनुश्रित्य तु अशुद्धा एव यथा, 'पयमस्कार चे'त्यादिवच- नात् तस्यतस्तु यावद् तावत् स एव मिश्रं करोति सम्यक्त्व- पुद्गलानुदयं मिथ्यात्वपुद्गलोदयं याऽर्धविशुद्धता, तदुक्ते च भवति गौणमुख्यभाव, तत्र सम्यक्त्वमुपशमादिक शुद्धमत्यादि अन्यथा स्थितं इति यथं मिथ्यात्वं प्रधानताद्, 'मिच्छा दिट्ठि'ति वचनात्, सम्यक्त्वांशेन शुद्धता शुद्धिरूप परमेतत् तु न तद् पृथ, आत्यन्तरमेव मिश्रमिति समस्त, तस्मादेकत्र यन्नो भावाभाव गौणमुख्यभावतैव ज्ञानाज्ञानानां वा त्रय त्रय मभ्युपेयमित्यपि, प्राकृतत्वाच 'समेऽहं' इति न ततोऽर्धविशुद्धा मीरयत्र न समभागेनैव शुद्धत्वं येन न स्यात् गौणमुख्य मर्यादयामनुपदुष्टलिकानां समय इति ॥

प्र० १३५५–ननु पञ्चाश्रितयोर्भुपातानिर्य बालतपाऽका- ममरणानि चेति निषिध्यन्ते तर्हि केषाञ्चिद्बालतपसाऽनेक नाना कथं सकामनिर्जरातपस्तयाऽऽसेव्यतया चाभिमन्यन्ते ?, भगवान् उत्पन्नपत्रमपप्रमाणमरणमपीति चेत् ।

प्र० १३४३–ननु ये एकादशादिगुणस्थास्ते तु कषायाणां क्षयादुपशमाच्च स्युरकषाया, स्यात्ततश्च केवलो योगनिमित्त ईर्यापथ आश्रव, परं ये अन्ये अप्रमत्तास्तेषा सकषायत्वनियमात् कथमीर्यापथस्याश्रवोऽपि ? येनाप्रमत्तानां सकषायाणां बन्धस्य साम्परायिकत्वेऽपि आश्रव ईर्यापथस्यापि इष्यते इति चेत्।

उ० – श्रृणु, सूक्ष्मसम्परायान्तानामप्रमत्ताना सत्स्वपि कषायेषु केवला मायाप्रत्ययिकी क्रियेष्यते, सत्यपि लोभे न पारिग्रहिकी, तद्वदत्रापि सत्स्वपि कषायेषु न तत्प्रत्यय आश्रव इतीर्यापथस्याश्रव, कषायोपेतत्वाद्वन्धस्तु साम्परायिकस्यैव, ततश्च नान्यतीर्थीयवद्युगपदीर्यापथसाम्परायिकद्वयवन्धसंभव इति ॥

प्र० १३४४–ननु जगति द्रव्यैरनन्तैः कृत्वा असंख्येयेषु लोकक्षेत्रस्य भागेषु उत्सर्पिण्यादिसुषमादितदनुभागादिना कालेन वाल्यादिभिर्विविधाभिश्चावस्थाभि'आ असव्यवहारराशिनिर्गमाद् भावा अनुभूयन्तेऽसुमद्भिर्न च तद्गता चिन्तादिका कापि क्रिया तेषां प्राग्भवेऽभूत्, तत् कथमेतद् वैचित्र्यमभिमतं जगतो जायते? इति चेत्।

उ०–सत्यम्, प्राक् तावदेतद् गृहाण निश्चयतो, यदुत–सर्वेऽपि ससारिणोऽसुमन्त स्वकृतकर्मभुज एव, कर्म च यदा प्राग्भवे एतद्द्रव्यवेद्यं वद्ध तदा जीवस्य क्रोधादीनां कषायाणा वैचित्र्य तद्विषयाणामनुभागानामपि च विशेषतो वैचित्र्यं जातमभूदेव, ततश्च तज्जन्यविपाकवेदनार्हाणि द्रव्यादीनि जीवैरवश्यमाश्रयणीयान्येव, अत एवोच्यते उदयादिषु द्रव्यक्षेत्रकालभवभावान् प्राप्यैव प्रसङ्ग', 'उदयक्खयखओवसमोवसमा ज च कम्मुणो भणिया। दव्व खित्त काल, भावं च भव च संपप्पे' ॥१॥ ति वुधैरिति, तथा च जीवकृतानां प्राग्भवभाविनां कषायाणामनुभागानां च वैचित्र्यमेव तत्तद्विचित्रद्रव्यक्षेत्रकालभावद्वारा वेदनीयाद्यनुभवे हेतुरिति ॥

प्र० १३४५–ननु 'सम्मत्तंमि य लद्धे, पलियपुहुत्तेण सावओ होई'त्यादिना भाष्योक्तेन वचनेन देवेषु नरकेषु लब्धसम्यक्त्वानां गतानां जीवानां का दशा, यतस्तत्र पल्यपृथक्त्वाधिकाया गतायां स्थितौ भवप्रत्ययादेव विरतेरभावात्, अन्यच्च नरभवस्य पल्यपृथक्त्वादिस्थितेरभावात् तद्भवलब्धसम्यक्त्वानां सिद्धिश्च कथं भवेदिति ? चेत्

उ०–सत्यं, सम्यक्त्वकालीनाया स्थिते. पल्यपृथक्त्वाद्यप-

परतः प्राप्ती तत्पुद्गलानां तस्यामात्मकस्थितत्वात्प्राप्नोति स्वानुरूपं च वेद वेदयति, तदेवमत्रापि स्वस्वतमचारित्रमोहनीय आत्मा परेतः सन् प्रेत्याकल्प्यतया चारित्रमवाप्नोति ज्ञापक एव घातकत्व इति ॥

प्र० १३४०—ननु केचित्तपोगच्छीयानामेव चारित्रमनुगाऽवेति वदन्ति, तत् किं सत्यमुतान्यथेति ? चेत् ।

उ०—सम्यक्त्वस्य दशा सकलानां विचारत्व युक्त, तथाविचारत्वे च भगवद्देष्टानमनुसरति स एव गच्छः, तत्र प्रवचनोक्तानां सर्वेषामर्थानां यथावच्छ्रद्धानात् नूतनानां कल्पितानामप्रकाशा दकरत्वात्परं तत्रैव सम्यक्त्व लोपयामास्त्रिनिपेषपद्धत्वात्य कल्पितकानीपूजानिषेधकानां तस्य लेशोऽपि सम्यक्त्वस्यासद्भावे च चारित्रं तु दूरतरास्तमेव, अत एव श्रीमुनिसुन्दरसूरिप्रभृतिभिर्गुर्वावल्यादिषु स्पष्टतया तपोगच्छीयानां प्रतिपादितं चरणमिति॥

प्र० १३४१—ननु सर्वेषां कर्मणां घातिनामघातिनां चोभयो द्वेधा रसैः प्रदेशैश्च, क्षयोपशमस्तु घातिनामेवेति को विशेषः ? इति

उ —शृणु, घातीनि हि कर्माणि घातकत्वात्मगुणानां क्षयोपशम च सत्तागतानामपि तेषां रसस्याघातकता, अत एव सम्यक्त्वमोहनीयतया परिणामितानां स्वभावतो मिथ्यात्वपुद्गलानां मन्दानुभावेन सम्यक्त्वगुणस्य घातः, तद्वन्मतिज्ञानावरणीयादीनां तीव्ररसघातात्पुद्गलप्रभावेऽपि तथाऽघातकत्वयोश्च, अघातिनीनां प्रकृतीनां तु अघातकत्वात्मगुणानां तीव्रमन्दत्वगुणा विर्भावकतेति विशेष इति, एव च घातिनां रसघाते स्वस्वावारकता इतरासां तु मन्दविपाकतेति, एवं च सैवोपशमता क्षयोपशमता वा या स्वावार्यगुणानां अप्रतिबन्धकता द्रष्टव्य प्रतिबन्धकता अत एव 'निस्सीमाविपरिक्षयं पद्धतं कर्मोपशम मितिमाप्यवदः, अघातिनीनां तु मन्दमध्यतीव्ररसे तथाविध फलानुभाव इति ॥

प्र० १३४६—ननु सप्तक्षेत्रेष्वचैत्यवन्दनकरणमिति सामाचारी, एवं कस्यां वेलायां किं चैत्यवन्दनमिति न नियत, तत्र किं कार्यमिति ? चेत् ।

उ०—शृणु नैकालिकानि तु शास्त्राधिकारप्रतिपत्तानि भगवद्बिम्बादिसादिस्थात् प्राभातिकेत्यादि तु तदधिष्ठातारमाश्रित्य स्वापावसर विघ्नविद्राव 'चउक्कसाये'त्यादि शेषमर्थं अद्याप द्वाविंशत्यधिकजिनवन्दनपरजघन्यमपिन्नतियुतमिति ॥

उ०—सर्वथा ज्ञानावरणस्यात्मप्रतिबन्धकस्यापगमे स्वभावरूपं केवलमाविर्भवति, ज्ञात्वा तेन तीर्थरूपस्य श्रुतस्य गणधरप्रतिबोधादिप्रवृत्तयश्चोपजायन्ते, केवलिनः स्वस्य कृतार्थत्वेन साध्यत्वाभावात् औदासीन्य फलमाम्नायते, नातस्तत्त्वतस्तीर्थप्रवृत्त्यादि निवारित तत्त्वज्ञैरिति ॥

प्र० १३४९—ननु पञ्चमानन्तानां प्रतिपातेऽप्यष्टमानन्तानां सिद्धिप्राप्ते कथ दुर्लभतमत्वमाराधनाया धर्मस्येति ? चेत्।

उ०—सत्यम्, येऽष्टमानन्तांशमिता अवापु सिद्धिं तेष्वल्पतमा एवाप्रतिपतिता सन्तो गता सिद्धि सख्यातकालप्रतिपतितादियुतेभ्यो तेभ्योऽत्यल्पास्तदनन्ताश एवाप्रतिपतिता सिद्धा इति यथार्थमेव दुर्लभतमत्वं निरतिचारपारगतत्वस्येति ॥

प्र० १३५०—ननु संज्ञिपञ्चेन्द्रिया मिथ्यादृष्टयः सप्ततिसागरोपमकोटीकोटीस्थितिक कर्म बध्नन्ति, सम्यग्दृष्टयोऽपि यावदपूर्वकरणगुणस्थानक न यान्ति तावदन्त कोटीकोटीसागरोपमस्थितिक कर्म बध्नन्ति, कर्मणा च बद्धानामेष नियमो यदुताबाधाकालेन बाधयन्ति नोदयं यान्तीत्यर्थ, अबाधाकालश्च प्रतिसागरोपमकोटाकोटी वर्षशतरूप, एवं चेह जन्मनि बद्धानां कर्मणामिह जन्मन्युदय कथं भवति ? कथ च चरमदेहत्वं भवतीति ? चेत्।

उ०—सत्यम्, स्वाबाधानन्तरं य उदय कथ्यते स स्वाभाविक उदय, संक्रमोत्कर्षादिभिस्तु प्रागपि भवन्त्युदयादय., अत एव संवेजन्यां कथायां इहभवादिका कथिता चतुर्भङ्गी चरमदेहत्वादि च सभवतीति ॥

प्र० १३५१—ननु 'तन्निसर्गादधिगमाद्वे'ति तत्त्वार्थसूत्रे तच्छब्देन कि वाच्यं ? सम्यग्दर्शनमितिपदं चेत तदनन्तरसूत्र एवासमस्ततयोक्तमिति अनुवर्त्तिष्यते, न चापरं किमप्यत्रानुवर्त्य तच्छब्देन वा पूर्वपरामर्षवाचिना वक्तव्यमस्तीति चेत्।

उ०—सत्यम्, शैल्येषा ह्याचार्यस्य यदनुवृत्त्यर्थ यत्न, अस्ति च न्यायो यदुतानुवर्त्तन्ते नाम विधयः पर तदर्थं यत्नः क्रियमाणो विलोक्यते इति, सम्यग्दर्शनस्य पूर्वगतसूत्रस्थस्यासमस्तस्याप्यनुवृत्त्यर्थ तच्छब्दोपादानं, एवमग्रेऽपि समस्तेष्वपि तच्छब्दाङ्कितसूत्रेषु ज्ञातव्यमिति ॥

प्र० १३५२—ननु कथमत्र 'तन्निसर्गे'तिसूत्रेऽसमासकरणमिति ? चेत्।

गमो न भवति देवनारकाणां मे हि यावती वेद्यस्य तावती बध्नन्तीति परमार्थरीत्या तां सर्वां स्थितिं क्षीण वेद्यन्ति पल्यपृथक्त्वादिनियमस्तु मनुष्येषु नानामनुष्यतां तावत्यां स्थितौ क्षीणायामिति सम्यक्त्वलाभात्सकृदेषोऽप्येतावत्यां क्षीणायां गतौ काले इत्यर्थ, देवादिरित्यादि ग्रन्थ पठेति तस्य 'देवमणुयजम्मेसु'त्ति पगमेण च सम्मत्त'मिति च भाष्य पद्यार्थमिति ॥

प्र० १३५६–ननु यत्र महाविदेहेषु सर्वदा भरतादिषु च मन्नेषु तृतीयारकेषु पुस्तकनिरपेक्षा ज्ञानप्रवृत्तिर्भवति तत्रा विशते स्याज्ञानाराधने पुस्तकापेक्षज्ञानार्पणाद्यभावे रभावात् कथं ज्ञानाराधनमिति ? चेत्।

उ०–सत्यम्, विहातौ स्यानकेषु अपूर्वज्ञानग्रहण'मित्येव निर्युक्त्यादिषु ज्ञानाराधनस्य लभ्यते, यतश्च न ज्ञायते कस्मिन् केवलज्ञानं तावन्न्यूनाधिककालधराः सर्वे इति अपूर्वज्ञानस्य ग्रहणेन प्राप्त्येन च सर्वेऽपि क्षेत्रकालेषु स्यादेव ज्ञानस्याराधनमिति श्रीतत्त्वार्थसूत्रे तु ज्ञानापयान इत्यत्रोक्तं स्यामन, ध्यानधारणत्वात् सतर्वेगज्ञानस्यैव ज्ञानस्यार्थं तदुपयोगस्य ध्यानकेन सह संयोगस्य गृहीत समस्तो च सम्यग्ज्ञानापयोगस्ये-योपदेशार्थमिति, अथहेतुकत्वादप्यिकार्यपोषस्यैव मिथ्यात्वहेतुत्वेन मिथ्यात्वमरूपत्वादिति, 'भगहेउ जहिच्छियाणंमाओ' स्यादि भाष्यकारस्याऽप्याकूतमिति ॥

प्र० १३५७–ननु देवेन्द्र पुष्पसरोगमिपिडगं अतीत काले अणता जीवा आणाए आराहित्ता स्यादि श्रीसमवायाङ्ग मध्ये लभ्यते, तत्र द्वादशाङ्गशब्देन सकलस्याङ्गप्रवचनस्य ग्रहणात् कास्या आज्ञा या आराधना संसारनिस्तारहेतु करणरूपतया राजते ? चेत्।

उ० – सत्यम्, सकलरत्नत्रयादिपदार्थप्रकाशक द्वारं शास्त्र जिनप्रणीतमर्थकर्त तदं तत्राश्रितानां पदार्थानां या हेयोपादेयविभागा विश्रुतमादितया च य आचाराङ्गादिद्वादशाङ्गस्य मग पत्रिणामपरिपेखीर्णं प्रयतेयत्रिविभागः प्रवर्त्तितः स आज्ञा, तदनुसारेण हेयादिहानादिप्रकारण वर्तनमाराधनमाख्यया द्वादशाङ्गस्य, इतरथा स्थिररितिः ॥

प्र० १३५८ – ननु मत्यादिभिः ज्ञानानामारान्न ज्ञान च फलतया प्रवृत्तिरिप्यते केवलस्य त्यौदासीन्यमप, तर्हि कथल भिन्नमिति ? चेत्।

शैर्वन्धश्चिरकालीनश्चेति योग्यं बन्धननाम च ॥

प्र० १३५५–ननु सूत्रार्थोभयरूप आगम' कथ्यते, तत्र चार्थपेक्षयाऽऽगमस्य नित्यत्वं सूत्रापेक्षया गणधररचितत्वमागस्य स्वीक्रियते, यदि चैव तर्हि कथ भगवन्तोऽर्हन्त प्ररूपका अर्थस्य? कथ च 'अत्थ भासइ अरिह'त्ति च निर्युक्तिवच ? इति चेत्।

उ०–सत्यम्, अर्थो द्विधा–पदार्थरूप अभिधेयरूपश्च, तत्र लोकादीनां पदार्थानां वाच्यानामकृत्रिमत्वादिना नित्यतेति नित्योऽर्थरूप आगम, पर तेषां लोकनित्यास्तित्वादीनां यन्निरूपणं तदर्थप्रणयनं तच्चार्हद्भिर्भगवद्भिः कृतं तन्मध्यस्थधर्मादिपदार्थापेक्षया सूत्ररूपेण गणधरैर्द्वादशाङ्ग दृब्धमिति न कुत्रापि काप्यनुपपत्तिर्विदुषामिति ॥

प्र० १३५६–ननु भगवतामर्हतां देवत्वमेव केवलं भवति गुरुत्वमपि चेति चेत्।

उ०–पञ्चसु परमेष्ठिषु ये केवला आराध्यास्ते देवतत्त्वरूपा ये तु आराध्या आराधकाश्चेत्युभयरूपास्ते गुरव इति लक्षणं द्वयोरपेक्ष्य भगवन्तोऽर्हन्त सिद्धानामिव केवलं देवत्वमलकुर्वन्ति, अनाराधकत्वाच्च सामायिकोच्चारे 'भदन्ते'ति न कथयन्ति, सिद्धानाश्रित्य तदुच्चारस्त्वाचारार्थमेव, परं 'सत्त्वानां धर्मशास्त्रार्थदेशको गुरुरुच्यते' इति धर्मोपदेशकतामपेक्ष्य गुरुत्वमप्यव्याहतमेव, अत एव स्कन्दकोद्देशादिषु भगवतो महावीरस्य धर्माचार्यत्वं स्पष्टमुद्दिष्टं यत्तत् परमं मान्यमेवेति, तत्त्वपार्थक्यकरणे तु भगवतामर्हतां देवत्वमेव, तद्धि गुरुपदादतिशयेन महदिति महत पदस्य मान्यत्व, किञ्च–तदेव हि जैनत्वं यत् सर्वेऽर्हत्सिद्धा देवा एव इति त एव च देवा इत्युभयथा प्रत्ययावधारण, अन्यथा सर्वे हि आस्तिका देवगुरुधर्मतत्त्ववादिन एवेति ॥

प्र० १३५७–ननु मिश्रे वैक्रियमिश्र कथ नेति ? चेत्।

उ०–'मीसो न कुणइ काल' मितिवचनात् भवान्तरीयं त्वेकमपि तस्य न भवत्येव मिश्रं, तद्भवीयं तु देवनारकयोरपर्याप्तत्वेन मिश्रत्व नरतिरश्चां तु मिश्रस्याल्पकालीनत्वान्मध्यावसायाच्च वैक्रियकरणस्यैवासम्भवस्तत एव च तन्मिश्रमपीति ॥

प्र० १३५८–ननु सत्यप्यम्मडादीनां देशविरतानां शतशो वैक्रिये किं न तेषां वैक्रियो योग' ? इति चेत्।

उ० – स्वलिङ्गविषयमेतद्वैक्रियाद्याभाववच, परमार्थप्रति

उ०-नैसर्गिकस्याधिगमजस्य सम्यक्त्वस्य मिथस्तत्त्वार्थ, अत एव सम्यग्दृष्टी जीवा, उवाहुं पवयणं तु सद्दहंस्याविना प्रादुर्भूतसम्यग्दर्शनस्यापि नैसर्गिकत्वात् पश्चात् प्रवचनार्थोपदेश श्रवणे च, अधिगमजे तु तस्मिन् जीवादीनां प्रवचनप्रतिपाद्यानामर्थानां श्रवणे प्रयोग स्थापित चेतत् यतो महता भाष्यकारेणापीति प्रकरणे निसर्गसम्यक्त्वाधिकारे 'अनुपदेशात् सम्यग्दर्शनमुत्पद्यत' इत्युक्तं अधिगमाधिकारे तु 'यतो पदेशात्प्रवचनार्थश्रवणं भवति तदधिगमदर्शन'मिति तत्त्वार्थभाष्ये नस्योल्लेखोऽस्य पठेति ॥

प्र० १३५३-ननु जीवादीनामर्थानां संक्षेपेण स्वाद्विमिश्रो-र्वैविस्तरेण वा प्रवचनवाक्यानां ज्ञान न स्यात् कथं तदा सम्यग्ज्ञानमिति ? चेत् ।

उ०-सत्यम्, यदि जीवानां श्रद्धानमेव सम्यग्दर्शनं, तत्ते त्व पर्याप्तानां सिद्धानां च न स्यादेव तत्, किन्तु येन गुणेन प्रव चनप्रतिपाद्यानां जीवादीनां श्रद्धानं भवति स गुणः सम्यक्त्वं, उच्यते च 'जं सद्दहइ तयं सम्म'ति, तथा चापर्याप्तानां वीतरागाणां सिद्धानां सम्यक्त्वगुणस्य सत्त्वे न काचिद्विप्रतिपत्ति रिति, गुणस्य तस्य मिथ्यात्वमोहादिक्षयाद्यात्मस्वरूपत्वाच्च, अत एव 'औपशमिकादिभव्यत्वाभावाच्चे'त्यत्र सूत्रे सम्यक्त्व स्यावस्थान सिद्धपृच्छितमिति ॥

प्र० १३५४-ननु वागादीनां सर्वेषां तद्योग्यकर्मेण पुद्गलान् तद्योग्यानाहृत्य परिणमय्यालम्बनादि कृत्वा च प्रवर्तत प्रवृत्तिस्तथौदारिकादीनां शरीराणामपि भविष्यति, ततस्तत्र पृथक् संघातनबन्धनादि अनर्थके प्रकृती इति चेत् ।

उ०-सत्यम्, भाषादियोग्या भाषावर्गणापुद्गला स्यात् सात्या परिणतास्तथाभूता एव च भाषकादिदशायामुपयु ज्यन्ते, शरीरयोग्येषु पुद्गलेषु तु तत्तच्छरीरतया परिणामो ऽपि अत एव वैक्रियसमुद्घाताय प्रवृत्ता यथा रत्नादीन् सारानेव पुद्गलानौदारिकवर्गणागतानपि गृह्णन्ति, आहाराद्या नुसारी च तैजसशरीरपरिणामोऽपि, औदारिकादितनुयोग्या पुद्गलास्तत्तया परिणता अपि संघात्य परिणाम्यन्ते, अत एव मात्र जीवरससदृश्यादिभावस्य पितृमातृविभागस्य च प्रसङ्ग, किञ्च तनुपुद्गलानां स्थिरत्वात् गृहीतानां प्रचुरकाल धारणायाः भवत्य न तथा वागादीनां तेषां सामयिकत्वात्, तत्ऽत्र एव

गवत् लोकव्यवहारं जीवस्वभाव चानुसृत्येति ज्ञायते, तेन स्पर्शनेतरादितया न दर्शनविभाग' इति वयं, अन्यश्चेद्वेतु स्यात् सुधियां गम्य सोऽपीति ॥

प्र० १३६३—ननु 'चारवार सज्झाय सातवार चैत्यवन्दने'-त्येतस्यातिचारपाठस्य कोऽर्थ' ? इति चेत् ।

उ० – चारवारसज्झाये'त्यत्र वारशब्दो मम वारः मम सुवार इत्यादिवत् वेला अवसरापरपर्यायोऽर्थ, सातवारचैत्यवन्दने'त्यत्र तु वारशब्द आवृत्त्यर्थ, तथा च सप्तशश्चैत्यवन्दनानीत्यर्थोऽस्येति, अतश्च 'चाउक्काल सज्झायस्से'त्यादेर्न वाध इति॥

प्र० १३६४—ननु भरताद्यासु कर्मभूमिषु ये तिर्यक्त्वेऽपि प्रपन्ना देशविरति ते तत्तत्क्षेत्राभिजातऋषभादीनां चतुर्विंशतेर्जिनानां स्तवनमयेन चतुर्विंशतिस्तवेन भवन्तु कृतार्था, परमकर्मभूमिजाना शेपतिर्यग्लोकवासिना देशविरतानां तेषां कथं कृतार्थतेति ? चेत् ।

उ०—प्राक्तावज्जातिस्मरणादिना तादृशां तेषां तद्भवस्वभावात् पूर्वभवक्षेत्रचतुर्विंशतिस्तवेन स्यादेव कृतार्थता, अक्षेत्रकालाश्रितानां चतुर्णामृषभचन्द्राननादीनां स्तवेन तु सर्वेषामपि कृतार्थत्वे न गन्धो विरोधस्येति ॥

प्र० १३६५—ननु किमिति साकारोपयोगानामष्टप्रकारत्वात् साकारोपयोगापरपर्यायस्य ज्ञानस्यावरणान्यष्टधा नोच्यन्ते ? इति चेत् ।

उ०—सत्यम्, नहि स्वरूपेण मत्यादिज्ञानवन्मत्यज्ञानादीनि, सिद्धादिषु तत्सद्भावप्रसङ्गात्, उपरक्तदीपप्रभावत्तानि मत्यज्ञानादीनि मिथ्यात्वप्रभयोपरक्तानीत्यज्ञानान्युच्यन्ते इति ॥

प्र० १३६६—ननु मिथ्यात्विभि· कुदेवादीनां नत्यादीनि यानि क्रियन्ते तानि किंफलानीति ? चेत् ।

उ०—मत्यज्ञानावरणादिक्षयोपशमफलानि, अनेनैव च फलेन तत्कृतग्रन्थारम्भनत्यादीनां फलवत्तावसेयेति ॥

प्र० १३६७—ननु मत्यज्ञानादीन्युपाधिजानि न स्वाभाविकानि तर्हि सामान्येन उपयोगभेदेषु विशेषेण साकारोपयोगभेदेषु मत्यादिवत् स्वतन्त्रतया कथ गण्यन्ते ? इति चेत् ।

उ०—सत्यम्, जीवा ह्युपयोगलक्षणा, न च मिथ्यादृशां मत्यादीनि ज्ञानानि भवन्ति, तद्गतामर्धपुद्गलावर्तादर्वागवश्यं मोक्षसद्भावात्, ततस्तादृशां मिथ्यादृशामुपयोगवैशिष्ट्यार्थं मत्या-

यथासम्भवमुपादेय सति कारणे तृणाद्यग्रणीयादीनां साधुधर्मादे प्रयोगा न तु तस्येति प्रायते॥

प्र० १२०९–ननु स्वरूपाहारकरणे कथ नाममतताऽऽहार करतामितिः चेत्।

उ०–तस्यापि सम्यग्दर्शनपनात् ममत्वं तत्स्वरूपमूर्च्छापुच्छ-र्मपि तथाभागाभावरेवाप्रमत्त्व नहि तत्पक्ष्मसम्बे यथातया मस्यमिति मत्पुष्टजीवनमात्रप्रस्त्वे प्रमत्तभावबन्धभावमाभार प्रमत्तता किन्तु तदुक्तावरयिविशिष्टसाधनादिति॥

प्र० १२१०–ननु 'सुकमाकेतरियाए'त्तिवचनात् भगवान् वीरः गुहारमन्तरं कृतः केवलं, 'गुहस्य 'गुहे माये' (पूर्वविद्) इतिवचनात् प्राक्कालीनप्रमत्तानां स्वकानां पूर्वाणां संयमेऽप्रम-त्तानां तु चतुर्दशापिस्व इति-भवनात् पर्यायित्वा चान्यतु हूँसँ कामोऽप्रमसतानां प्रागमव च 'मेसाणिकारसगय' इति न वीरः प्रागमये द्वादशाङ्ग इति सर्व कथ सम्भवीयमिति ?।

उ०–धीयरि वर्णिताऽप्रमत्तता मिश्राऽभावरूपा भाग्यमत्वगु-पमता, प्रमत्ताप्रापूर्वपरा अपि गुहस्य व्यापिन घातक तस्ता-, प्राग्भवीयमेकादशाङ्गीस्य संपूर्णतामपत्य, ततः कतिचित् पूर्वाण्य-

रोऽपि स इति॥

प्र० १२११–ननु मन्यमानमनाग्रम्याणां प्रहात् कथ मन पर्यायिणीतमागतप्राप्ततेति ? चेत्।

उ०–तद्ग्रहमात्मनोग्रम्येषु ये भूता भविष्यन्तश्च विस्तर-पर्यायास्तेषामपि ज्ञानादिति॥

प्र० १२१२ ननु 'न सामन्नमाहूणं' इत्यत्र मिस्याप्तोक्तेः सामान्यज्ञानाविनाभूतं च विशेषज्ञानमितिलोकोक्ते विशेषमावि शेष्यज्ञानमस्तत वैशिष्ट्यज्ञानानुत्पत्तेश्च मोम्य एव ज्ञानात् पृथ-क् मात्र च तदा दर्शनोपयोग, परं यथा मतिज्ञानभेदेषु श्रोत्रादि ज्ञानानां विशेषग्रहरूपाणां पार्थक्य तथा सामान्यग्रहापेक्षया दर्शनानि किं नहि ?,किञ्च–चक्षुरचक्षुर्भ्यामेव च विभाग इति? चेत्।

उ०–सत्यम्, वस्तुतया पार्थक्यानुपयोगानां प्रतीन्द्रियम स्येव विशेषावबोधरूपाणामविभागवत् सामान्यावबोधरूपाणां दर्शनानामपि विभागः, परं सामान्यानामव्यक्तरूपत्वाच्च विभा गानामवबोधो, न च ज्ञापनं सेय च सामान्यावबोधाऽव्यक्तरूपता वा, परं तज्जातफलमपेक्ष्य विभागोऽयं दर्शने चक्षुरेतरद पतया तु चक्षुरूपितया चक्षोरितरान्वयाप्तया च पुद्गलानां विभा

इति कारणकार्यदशामाश्रित्य वन्धहेत्वभावनिर्जरे करणतयोक्ते इति न कश्चित्फले विशेषो द्वयोर्वाक्ययोरस्तीति ॥

प्र० १३७३-ननु कर्माणि यथा वध्यन्ते तथा वेद्यन्ते इति नियम श्रीजैनशासनेऽस्तीति ? चेत् ।

उ० – शृणु, वद्धाना कर्मणामवश्य भोग 'नाभुक्त क्षीयते कर्म' पर कर्मणां द्विधाऽनुभव'-प्रदेशतो रसतश्च, तत्रावश्य प्रदेशतोऽनुभवनीयानि कर्माणि, निन्दादिना तपःप्रभृतिभिश्च यः क्षय कर्मणा कथ्यते स रसोदयापेक्षया, किञ्च–कानिचित्कर्माणि यथा वध्यन्ते तथा वेद्यन्ते, केषाञ्चिद्रसोदय क्षीयते कानिचित्स्वजातीयोत्तरान्यप्रकृतितया सक्राम्यापि प्रवेद्यन्ते, कानिचित् स्थितिरसाभ्यामुत्कृष्य वेद्यन्ते कानिचिदपकृष्यापि वेद्यन्ते इति चतुर्धा कर्मणा कर्म तथाऽतथावद्धमवद्ध वेद्यते इति चतुर्धा वेदनमिति ॥

प्र० १३७४-ननु किमिति सामायिकादिषु करोमीत्यादीन्यस्मच्छब्दोपपदक्रियाकानि दशवैकालिकपाक्षिकसूत्रादिषु तु महाव्रतदण्डकेषु न तथेति? चेत् ।

उ० – सत्यम्, सामायिकसूत्रं गुरुभिरुच्चार्यमाणं केवलं प्रत्याख्यापकतयाऽस्ति, कालिकादिषु तु परस्परालापपूर्वकं, तत्र शिष्य आह–'पढमे भंते ! महव्वए'त्ति, गुरुराह–'पाणाइवायाओ वेरमणं' इति, पुन शिष्य आह–'सव्वं भंते ! पाणाइवायं पच्चक्खामि, गुरुराह – 'से पाणाइवाए'त्यादि, शिष्य आह–'जावजीवाए'इत्यादि ॥

प्र० १३७५-ननु चारित्रस्य जीवता मरणेन च त्यजने को विशेषः ? उभयत्राप्यविरत्यादिकर्मणामुदयागमादिति चेत् ।

उ०–सत्यम्, जीवता त्यागे प्रमादो हेतु विराधन च, मरणे तु तस्मिन् अखण्डाराधना वीर्याचाराचारश्चेति ॥

प्र०–१३७६–ननु जिनोक्तेष्वस्तु वीर्याचार., परमाचार्यादिप्रोक्तेषु वीर्याचाराराधना चरणाराधना च कथमिति ? चेत्।

उ०–आचार्याणां जिनदत्तस्यैव शासनस्य प्रवर्त्तनात् जिनोक्तार्थप्रतिपादकत्वाच्चावश्य तदुक्ताराधनादेव वीर्याचाराराधनं चारित्रस्याखण्डमाराधनं चेति ॥

प्र० १३७७-ननु वेदनीयस्य मोहस्योपशमे च क प्रतिविशेषो ? येन मोहस्योपशम इष्यते नान्यस्य, धर्मश्च तत्रैव अन्यत्र त्वधर्मो हेयता चेति चेत्।

दीनामनागमानामप्युपयागपदे परिसंख्यानमिति ॥

प्र० १३६८–ननु मत्यज्ञानादिवत् मिथ्यात्वाच्चक्षुर्दर्शनादीनि विपरीतानि किं न भवन्तीति ? चेत्।

उ०–विशेषापसर्जनीभूतसामान्यमुख्यबोधस्य दर्शनं तस्य साकारत्वाद् विशिष्टवा तदभावेन च न मिथ्यात्वापत्तिरतः भणिता विपर्यस्ततेति चक्षुर्दर्शनादिमसङ्गा न भवति निर्भेदं च सामान्यमित्यपि ज्ञेयमत्रेति ॥

प्र० १३६९–ननु 'सपडिक्कमणो धम्मो' त्ति 'पडिक्कमणमुभयकालं' समणे त्ति 'अच्च इमे समणे य'त्यादिभिरागमाक्षरे प्रतिक्रमणस्यावश्यकत्वेऽपि पाक्षिकादीनामावश्यकानामावश्यकत्वं कुतो लभ्यते? इति चेत्।

उ०–सत्यम् भाष्यकारस्य निर्युक्तावेव 'वासासयं गोसद्ध' मित्यादिषु प्रतिक्रमणपश्चकस्योक्तो जातत्वात्पर्युषणकाले चातुर्मासिकोक्तेश्च प्रतिक्रमणपञ्चकव्यवहारो नानागमिक इति ॥

प्र० १३७०–ननु खरतराणां कथं कायस्यं कुत आरभ्य यथाम प्रवृत्तं प्राहु च तस्य किमामेति चेत्।

उ० – शृणु माञ्जलिका 'दुनम्रेन्द्रियैस्पादिकाम्यकाराद्य खरतरान् औष्ट्रिकनाम्ना जगुः, पश्चाच्च श्रीहीरसूर्यादीनामवसरे साधु वैमनस्य न कर्तव्यमित्यभिप्राये आधा' इत्युच्यन्ते प्रश्नोत्तरादिषु खकारादिस्ये च सत्येऽपि तेषां न वैमनस्य नाममात्र स्य तयोक्त्या निष्पत्तेरिति ॥

प्र० १३७१–ननु शीतकालादिष्वचित्तानामपि पानीयानां सचित्तभवनकालः प्रहरचतुष्कादिभि' रूप्यते, तत्र प्रहरमान घटिकाभिर्निर्णियतचतुर्थभागेन वेति ।

उ०–दिनचतुर्थभागरूपोऽत्र प्रहरो गम्य' घटिकादिभि-र्मानं तु शीघ्मास्तो न चैव निर्वहतीति ॥

प्र० १३७२–ननु करणविचारे संवरश्च निर्जरया चावा मोति मोक्षमिति अभिधीयते, हेतुविचारे च 'बन्धहेत्वभावनिर्जराभ्या'मिति सूत्रे कृत्स्नकर्मविप्रयोगो मोक्ष इत्यनेन सबन्धहेत्वभावनिर्जरे करणत्वेन प्रोच्येते, तत्किमिति ? चेत्।

उ०–सत्यम्, सर्वसंवररूप परम कारणमयोगिदशारूपमाश्रित्य समय० करणतयाऽभिमतः, तस्यामेव दशायां योगाभावात् कर्मबन्धाभावः, नूतनबन्धस्याभावान्नैव च प्राग्बद्धानां क्षये मोक्ष

पर्यायाद्याकाल, अपूर्वकरणलब्ध्यात्यवसानानन्तरत्वादेशाज्जिन

त्रापि निकाचितजिननामाऽन्तर्मुहूर्ताधिकसमतिक्रान्तसज्जिननामा यत्र यत्रोत्पद्यते तत्र तत्र तत्तद्देशक्षेत्रकालाद्यनुसारेण पूज्यतास्थानमेव भवति, तत एव च 'उदयक्खयखओवसमोवसमा'-इत्याद्युच्यते, जिनजीवस्तथाभव्यत्वेन त्वनादित एव लोकोत्तमो भवति, परमतीनान्तर्मुहूर्त्तसत्तागतजिननामा तु रूपसौभाग्याद्यवाप्त्योत्तम एव भवतीति, एवं चतुर्दशमहास्वप्नसूचितावतारादि सर्वं जिननामप्रभावोद्भवमेवेति ॥

प्र० १३८२-ननु अबाधाकाल इति कोऽर्थः ? किंच तया कार्यं, तदुत्तर चावश्य किमोग इति ? चेत्।

उ०-शृणु, भवस्य त्रिभागाद्यवशेषे परभवायुषां बन्ध, न च तानि तत्रोदीयन्ते इत्यवश्यमेष्टव्योऽसौ कर्मविपाकानामननुभवकाल इति, स एव कर्मफलपीडारहित कालोऽबाधाकाल, ज्ञानावरणीयादीनां तु स सागरकोटीवर्षशतमानेन हीनतरकर्मबन्धकानामपि तद्भवे उत्तमत्वस्येक्षणादपि सोऽवश्यमेष्टव्य, अबाधोत्तरकाल च तद्भवाद्ययोग्यानां प्रकृतीनां तद्भवयोग्यासु प्रकृतिषु सक्रमो यदि न जातस्तदाऽवश्यमुदय इति

प्र० १३८३-ननु किमिति चतुर्ष्वायुष्केषु नारकाणामेवायु पापरूपमेति ? चेत्।

उ०-देवनरतिरश्चामायुर्वृद्धि कषायशुद्धेः, अस्य तु तद्वृद्धेरिति योग्यैव पापरूपता, अत एव च देवनरतिर्यगायूंषि मुक्त्वा सर्वस्थितिबन्धाः अशुभा इति, प्रशस्ता अपि कषाया अशुभा इति सम्यक्त्वसंयमनिमित्तानामप्याहारकाणां स्थितिबन्धोऽशुभ स्यात्तत्र न विरोध इति ॥

प्र० १३८४-ननु मतिश्रुतयो॰ परस्परं व्यापकताऽस्ति न वा ? यतः श्रीभगवत्यादिव्याख्याग्रन्थेषु 'जत्थ मइनाण तत्थ सुयनाण जत्थ सुयनाणतत्थमयिनाण'मित्येवं श्री नन्दीसूत्रनाम्न उल्लेखेन व्याप्तिकथनात्, श्रीतत्त्वार्थभाष्ये तु श्रुत न मतिविरहितं मतिस्तु श्रुतविरहितेति व्याख्याय व्याप्तिर्निषिद्धा, श्रीनन्दीसूत्रे तु 'जत्थ आभिनिबोहियनाण' मित्याद्युक्त्याऽऽभिनिबोधिकश्रुतयोर्व्याप्तिर्दर्शितेति चेत्।

उ०-शृणु, आभिनिबोधिकशब्दवाच्यं हि मतिज्ञान सम्यग्दृशा, अत एव नन्दीक्रियायामावश्यके चाभिनिबोधिकनाम्ना

उ०–सत्यम्, अपकारप्रभूतानां ग्रन्थादीनां पाठसाधनेन उपयमक्षये स्यादिवसमात् विगमस्तत्रास्य वेघस्याभावः, अपरत्र तु तेष्वेव ग्रन्थादिषु मोहपुद्गलानामेव तथाभावे दोष इति प्रयोगेन प्रतिविशेष दर्शनादिगुणस्याविर्भावहेतुत्वान्न माहो पशमस्येतस्य परस्य तत्तस्यनिर्जराहेतूनां प्रतिरोधात् प्रतिरोध इति सहनोपदेशः॥

प्र० १२७८–ननु अपर्याप्तको वेदक क्षायिके वा लभते? इति चेत्।

उ० – अपरस्यमानक्षायिकसम्यक्त्वस्य पर्ता पति गत लभते तौ अपर्याप्तकायामपि लभ्य क्षायिकं तु स्यादेव तत्र, अन्यपेक्षयास्तु क्षायिक लभ्येव परत्रैतीति॥

प्र० १२७९–ननु अपर्याप्त औपशमिको लभ्यते नवेति? चेत्।

उ०–श्रेण्यारूढ साम्नुसारेण्वेव पच्यति, तत्र चाय एव समय सम्यक्त्वपुद्गलानां क्षेपेन वेदक इति न स तत्र सम्यमा-गस्य तु कालमेव न करोति, ततो न तत्र लक्षणपुरुषत्वात् प्रतिपतितः क्षेपे कदाचित् तत्रास्त्र चतुर्गतिकत्वात्तेषामिति॥

प्र० १२८०–ननु निषेकः कथा क्रियते किंकालविषय

भवति? चेत्।

उ०–शृणु, निषेचन निषेक इतिशब्दार्थानुसारेण यथासां कर्मदलिकानां रचनं निषेकः, कथं च रचन किमिति? चेत् भोग्यतया व्यवस्थापन समयानुक्रमण येन्मार्थे हीना हीनतरा पुद्गला रच्यन्ते येन्नं च कर्मणामबाधाकालानन्तरमेव भव तीति तत्कालापूर्व यथानां पुद्गलानां रचन, तथा च सप्ताबाधाकाल एव अत एवाबाधाया ऊनत्वं स्थितौ निषेककाले निषेकस्य विषयकालश्च कर्मणामुदयकाल एवेति॥

प्र० ११८१–ननु किमिति तीर्थंकराहारकयोर्जघन्य उत्कृ ष्टोऽपि स्थितिबन्धे कालः समानप्राय एवान्तःकोटीकोटीसागर मान अथम्यस्यास्त्वात् प्राय इति, परेषां तु महान्मतिविशेष इति? चेत्।

उ०–शृणु, प्रथमण्येतत् सुदर्शा तेषां तावन्मान एव मोनो गाधिका येति यान्यमुच्यते यथाप्यमपीति, बहुतरमपवता यत्मणि जिनमामापेक्ष्यपि निकाचितं तु तत् माह तृतीय एव भव न व्यापेति, अपूर्वकरणगुणस्थाने यावत् बध्यते तत् सततं सयोगिम्यभि भेनपक्षेणोदयमेति, अत एव तावत्स्थितिमात्रवेद्यमन्तर्मुहूर्त

ज्ञानान्याश्रित्य प्रमाणभेद ,अनुयोगादिषु प्रमेयान्युद्दिश्येति द्वैविध्य-चातुर्विध्ये। अन्यच्च नन्दीतत्त्वार्थादौ यावज्ज्ञानान्यपेक्ष्य प्रमाणविभाग अनुयोगद्वारादौ अनुयोगमाश्रित्य तद्द्वितीयभेदमुपक्रममाश्रित्य प्रमाणविभाग , तथा च नन्द्याद्युक्तो लोकोत्तरविभागः, अनुयोगद्वारादौ तु अनधिगतलोकोत्तरश्रुतानुयोगान् मुग्धलोकानाश्रित्येति लौकिक स, भवत्येव च श्रोतृविशेषानधिकृत्य व्याख्येयस्वरूपनिरूपणाया भेद , यथैकस्यैव धर्मस्य बालादीन् श्रोतृनपेक्ष्य, अत एव चातिशयज्ञानधारकपुरुषविशेषापेक्षया रिक्तभृतमल्लायामुन्मानभेदेऽपि अनतिशय्यपेक्षया तत्र तद्भेदाभावेन निर्भेदतया श्रीप्रदेशिनृपस्याग्रे श्रीकेशिकुमारगणधरैर्निर्देशोऽकारि, अत एव चतुर्विधत्वस्याप्रामाण्य गणयित्वा भाष्यकारा नयान्तरेण प्रामाण्यमाहु ॥

प्र० १३८८-ननु परमेष्ठिपञ्चकनमस्कृतिषु किमित्यादावर्हन्नमस्कार ? सिद्धा हि सम्पूर्णतया कृतकृत्या, अर्हन्तो न तथा, किञ्च-अर्हतामपि नमस्करणीया सिद्धा इति चेत्।

उ०-न, ज्ञानाद्यात्मगुणानपेक्ष्य द्वयेषामपि सम्पूर्णत्वेन कृतकृत्यत्वात्, नमस्कारश्चार्हद्‌भिश्छाद्मस्थ्य एव विधीयते सिद्धानां, न तीर्थकरनामकर्मफलसिद्धिरूपतीर्थप्रवर्तनकाले इति, किञ्च तीर्थकरातिरिक्ता हि स्वनिःश्रेयसकाम्यया मोक्षमार्गमनुतिष्ठन्ति, भगवन्तोऽर्हन्तस्तु वरबोधिलाभकालादारभ्य जगदुद्धारकाम्ययैवानुतिष्ठन्ति मोक्षमार्ग, ततः प्राप्तमोक्षमार्गाणां त एवादौ नमस्कार्याः, अत एव ऋषभादीनां जिनानां सिद्धत्वेऽपि प्रथमपदेनैव नमस्कार क्रियते, 'अरिहंते कित्तइस्सं चउवीसंपी'त्यादिवचनात् , भगवतां हि प्रव्रज्योपसर्गसहनघातिनाशकेवलाधिगमतीर्थदेशना. सर्वा एव परार्था इति स्पष्ट तत्त्वार्थहारिभद्रीयवृत्तौ, तथा च तेषां सिद्धिप्राप्तिरानुषङ्गिक मोक्षमार्गाचरणफलं मुख्य तु तीर्थप्रवृत्तिद्वारा जगदुद्धार , किञ्च-अन्यत्, यथा जगति प्रमाणानां प्रमेयत्वे सत्यपि प्रमाणातिरिक्तप्रमेयानां प्रमाणाधीनव्यवस्थासिद्धे प्रमाणानां पार्थक्यमादिकथनीयत्व च तथाऽत्राप्यर्हतां सिद्धत्वे सत्यपि तदतिरिक्तानां तेषां तत्प्रामाण्यसिद्धौ प्रामाण्यसिद्धे सिद्धपार्थक्यं तदादिकथनीयत्वं च ज्ञेय,अपिच-जिननामकर्मोदयेन निष्पद्यमानत्वेन जिनानां तन्निक्षेपचतुष्टयं तन्नामादि तस्मिन् जीवेऽवस्थाभेदेन समस्तमेव, सिद्धादिचतुष्टयस्य तु नामादि-

मतेर्भेदका, सम्यक्त्वाभावदर्शं मतिश्रुतोभयवक्त इत्याभिनिबो-धिकश्रुतयो सम्यक्त्वे विरोधो न, यत्र च मत्या सह श्रुतस्य व्याप्तिस्तत्राभिमतिकमिथ्यात्वगोचराया मतेर्भेदात् तस्या श्रुतेन व्याप्तौ न विरोध तत्त्वार्थभाष्यमते तु चाल्पम-ङ्गप्रविष्टादिश्रुतमप्यस्यास्तीति न तत्राव्याप्तत्वे दोषलेशः सर्वे केचां नैसर्गिकादीनां अङ्गप्रविष्टादिश्रुतस्य यत्तदभावो मतेर्विति॥

प्र० ११५८—ननु 'एव अपरिवडिए सम्मत्ते देवमणुए जम्मसु इत्यत्र नारकतिरश्चां किं न ग्रहणं कृतं ? अप्रतिपाति सम्यक्त्वा नरके तिरश्चि च न गच्छन्ति, क्षायिकसम्यक्त्ववता-मपि नरकेऽसंख्यातायुष्कतिरश्चि च गमनश्रवणादिति चेत्।

उ०—सत्यम् नात्र केवलमपतितसम्यक्त्वस्यार्थं वर्ण्यते किन्तु सम्यक्त्वादनन्तरं अप्रमाप्यापि देशसर्वविरत्युपशामक-पक्षकपकत्वं वर्ण्यते क्रमशः तावैव देवमनुष्यजन्मन्येव न नैरय-जन्मनि उपशमश्रेणिश्च क्षपकश्रेणेरनन्तरमुपशमश्रेण्या अप्र-सम्भवात् उपशमश्रेणिषु प्राग्नरभवः अस्मीय कारणे च उपशान्त सर्वोऽपि प्राप्तिः अत एव 'अममरे स्यादिर्निकस्पः' स्पष्टं चेदं काव्यावश्यकभाष्यादिति॥

प्र० ११८६—ननु 'सव्वदस दस य अभिन्ने, नियमा सम्मं तु सेसए भयणा' इत्यत्र 'सम्म' शब्देन सम्यक्श्रुतं वाच्यं सम्यक्त्वं वा ?, आद्ये सम्यक्श्रुताधिकारविरोधः, द्वितीयेऽपि न त्व सप्तमी न च बहुवचनमपि तस्या, कथं च तदनन्तरं सम्य-क्त्वभजनाधिकार ? इति चेत्।

उ०—सत्यम् सम्यक्श्रुतकथने चतुर्दश दश च पूर्वाणि पूर्वाणि सम्यक्श्रुतं नियमात् न तद्धान्यकानि कदाचनापि मिथ्या-त्ववान् भवति येन तानि भजनायुक्तानि स्युः शेषमधीयाने तु नामे सम्यक् स्यात् नेति न तत्र भजनाऽवत्, सम्यक्त्ववतामत्र तानि स्युर्नान्यत्राभिनि हृदयम्॥

प्र० ११८७—ननु तत्त्वार्थादौ प्रत्यक्षपरोक्षत्वेन प्रमा-णस्य द्वैविध्ये स्पष्टं निर्दिष्टे किमित्यनुयोगद्वारादिषु प्रत्यक्षा-नुमानोपमानागमात्मकं चातुर्विध्यं मुख्यमवादीत् ?, प्रत्यक्षाद्भिन्न-त्वादनुमानादीनां प्रत्यक्षतावितरत्वेन भेदप्रख्यापनं युक्तम्।

उ०—मुख्यभेदा हि यथा परस्परवैधर्म्येण यथा युक्तस्तथैव मुख्यतद्भेदप्रपातकमुख्येतरधर्मप्रदर्शनकृत्य एव युक्तं तथा चानुमानादीनां परोक्षत्वेनैव प्रागभेदः कार्यः। किञ्च—तत्त्वार्थादौ

ज्ञानान्याश्रित्य प्रमाणभेद, अनुयोगादिषु प्रमेयान्युद्दिश्येति द्वैविध्य-चातुर्विध्ये। अन्यच्च नन्दीतत्त्वार्थादौ यावज्ज्ञानान्यपेक्ष्य प्रमाणविभाग अनुयोगद्वारादौ अनुयोगमाश्रित्य तद्द्वितीयभेदमुपक्रममाश्रित्य प्रमाणविभाग, तथा च नन्द्याद्युक्तो लोकोत्तरविभाग', अनुयोगद्वारादौ तु अनधिगतलोकोत्तरश्रुतानुयोगान् मुग्धलोकानाश्रित्येति लौकिक स, भवत्येव च श्रोतृविशेषानधिकृत्य व्याख्येयस्वरूपनिरूपणाया भेद, यथैकस्यैव धर्मस्य बालादीन् श्रोतृनपेक्ष्य, अत एव चातिशयज्ञानधारकपुरुषविशेषापेक्षया रिक्तभृतभस्त्रायामनुमानभेदेऽपि अनतिशय्यपेक्षया तत्र तद्भेदाभावेन निर्भेदतया श्रीप्रदेशिनृपस्याग्रे श्रीकेशिकुमारगणधरैर्निर्देशोऽकारि, अत एव चतुर्विधत्वस्याप्रामाण्य गणयित्वा भाष्यकारा नयान्तरेण प्रामाण्यमाहु ॥

प्र० १३८८-ननु परमेष्ठिपञ्चकनमस्कृतिषु किमित्यादावर्हन्नमस्कार ? सिद्धा हि सम्पूर्णतया कृतकृत्या, अर्हन्तो न तथा, किञ्च-अर्हतामपि नमस्करणीया सिद्धा इति चेत्।

उ०-न, ज्ञानाद्यात्मगुणानपेक्ष्य द्वयेषामपि सम्पूर्णत्वेन कृतकृत्यत्वात्, नमस्कारश्चार्हद्भिश्छद्मस्थ एव विधीयते सिद्धाना, न तीर्थकरनामकर्मफलसिद्धिरूपतीर्थप्रवर्तनकाले इति, किञ्च तीर्थकरातिरिक्ता हि स्वनि श्रेयसकाम्यया मोक्षमार्गमनुतिष्ठन्ति, भगवन्तोऽर्हन्तस्तु वरबोधिलाभकालादारभ्य जगदुद्धारकाम्ययैवानुतिष्ठन्ति मोक्षमार्ग, तत' प्राप्तमोक्षमार्गाणां त एवादौ नमस्कार्याः, अत एव ऋषभादीनां जिनानां सिद्धत्वेऽपि प्रथमपदेनैव नमस्कार क्रियते, 'अरिहते कित्तइस्स चउवीसपी'त्यादिवचनात्, भगवतां हि प्रव्रज्योपसर्गसहनघातिनाशकेवलाधिगमतीर्थदेशना' सर्वा एव परार्था इति स्पष्ट तत्त्वार्थहारिभद्रीयवृत्तौ, तथा च तेषां सिद्धिप्राप्तिरानुषङ्गिक मोक्षमार्गाचरणफलं मुख्य तु तीर्थप्रवृत्तिद्वारा जगदुद्धार, किञ्च-अन्यत्, यथा जगति प्रमाणानां प्रमेयत्वे सत्यपि प्रमाणातिरिक्तप्रमेयानां प्रमाणाधीनव्यवस्थासिद्धे प्रमाणानां पार्थक्यमादिकथनीयत्व च तथाऽत्राप्यर्हतां सिद्धत्वे सत्यपि तदतिरिक्तानां तेषां तत्प्रामाण्यसिद्धौ प्रामाण्यसिद्धे सिद्धपार्थक्यं तदादिकथनीयत्व च ज्ञेय, अपिच-जिननामकर्मोदयेन निष्पद्यमानत्वेन जिनानां तन्निक्षेपचतुष्टयं तन्नामादि तस्मिन् जीवेऽवस्थाभेदेन समस्तमेव, सिद्धादिचतुष्टयस्य तु नामादि-

मनःपर्ययः सम्यग्दर्शनाभावे मतिश्रुतोभयवत् तस्याभिनिबो धिकश्रुतयोः सम्यक्त्वे विरोधो न, यत्र च मत्या सह श्रुतस्य व्याप्तिस्तत्राभिमतिरिक्तमिथ्यात्वगोचरतया मतेर्मतत्व नम्या श्रुतस्य व्याप्तौ न विरोधः तत्त्वार्थभाष्यगत तु वाक्यम- प्रत्ययिपादिश्रुतमपास्यासीति न तथाप्याप्तत्वे प्राप्तेशः पूर्वे कर्ता तम्नाणिकादीनां श्रुतप्रविष्टादिश्रुतस्य यथाप्रमाणा भवेदिति ॥

प्र० ११८ -ननु 'एव अपरिवारिय सम्मत्तं तेयमणुय अभयु त्यक नारकतिर्यगों किं न ग्रहणं कृतं ? नवाप्रतिपाति सम्यक्त्वा नरक तिर्यञ्च च न गच्छन्ति क्षायिकसम्यक्त्ववता मपि नरकेऽनन्तानानुबन्धितिर्यञ्च च गमनक्षमतानिति चेत्।

उ०-सत्यम् नरात् केवलमगतितसम्यक्त्वस्यैव भवत किन्तु सम्यक्त्वात्तनन्तरं क्रमप्राप्यानि देशसर्वविरत्युपशमक- क्षपकश्रेणी यस्यतो प्रमत्ता, तद्वश्य देवमनुष्यत्वमन्तरेण न वैकल्प जन्मनि उपशमकत्वं भणितुं नरकक्षेणस्तत्रउपशमश्रेण्या भव्य सम्भवात्, उपशमश्रेणिसु प्रामरमणः अस्तीय-कामर्थ्ये च उपशान्तः सर्वार्थ अत्यादिति अत एव 'भयपरस्तापिर्मिकस्सः, स्पष्टं चेदं काष्ठप्राचार्यभाष्यप्रामिति ॥

प्र० १३८६-ननु 'चउदस दस य अभिन्ने, नियमा सम्मं तु सेसए भयणे' अत्र 'सम्मं शब्देन सम्यक्श्रुत वाच्यं सम्यक्त्व वा ?, आद्ये सम्यक्श्रुताधिकारविरोधः द्वितीयेऽपि न च सप्तमी न च बहुवचनमपि तस्या, कथं च तदनन्तरं सम्य क्त्वमेवाधिकारः ? इति चेत्।

उ०-सत्यम् सम्यक्श्रुतकथने चतुर्दश दश च पूर्वाणि पूर्वाणि सम्यक्श्रुत नियमात् न तत्रकाऽपि व्याख्यानानि मिथ्या- त्वयान् भवति येन तानि भजनावन्ति स्यु शेषमवांस्तत्र तु ज्ञान सम्यक् स्यान्न वेति न तद्वचनात्, सम्यक्त्ववतामेव तानि स्युर्नान्यस्यामिति तत्त्वम् ॥

प्र० ११८७-ननु तत्त्वार्थादौ प्रत्यक्षपरोक्षत्वेन प्रमा णस्य द्वैविध्ये स्पष्टं निर्दिष्टे किमित्यनुयोगद्वारादिषु प्रत्यक्षा नुमानोपमानागमत्वेन चातुर्विध्य मुख्यभेदत्वेन ?, प्रत्यक्षाश्रित त्वादनुमानादीनां प्रत्यक्षतदितरत्वेन भेदद्वयव्याख्यानं युक्तम्।

उ०-मुख्यभेदा हि यथा परस्परवैविक्त्येन यथा युक्तस्तथैव मुख्यतत्भेदप्रयोजकमुख्येतरधर्मप्रयोजकस्य एव युक्त तथा चानुमानादीनां परोक्षत्वेनैव प्राग्भेदः कार्यः। किञ्च-तत्त्वार्थादौ

श्रमणसंघ इत्याख्येये मध्यपदलोपाच्चतुर्वर्ण्य, उत्तरपदलोपाद्वा चतुर्वर्णश्रमणसघ इति वर्णयाञ्चक्रुवांस सुकृतचक्रिणो ज्ञापनाय जगत्पूज्यतायां गुणै श्रमणानामिति, श्रमणोपलक्षित· संघ श्रमणसघश्चतुर्वर्णश्चतुष्प्रकार साधुसाध्वीश्रावकश्राविकाभेद्भिन्नत्वेन तस्य तथात्वमिति,केचित् वर्णस्य प्रकारार्थत्वं उपलक्षणत्वं च श्रमणानां विदधतो व्याचख्युर्द्वादशाङ्गयाधारत्वं च तत्र तत्र तत्रभवदाख्यात सामान्यतो योजयन्ति, समुदायेऽपि वाक्यपरिसमाप्ते गर्गा' शत दण्ड्यन्तामितिवद्दर्शनात्,विचार्यधिवारणीमेयतत्॥

प्र० १३९०–ननु शतेऽष्टपञ्चाशेऽपि कर्मप्रकृतीनां न रागद्वेषौ परिगणितौ, भवति चाराध्यता वीतरागाणा वीतरागतयेति, काऽत्र क्षीणा प्रकृतिर्ज्ञेया श्रीमतां तेषां कर्मप्रकृतिष्विति ।

उ०–क्षीणा मोहप्रकृति समूलेति वीतराग सवृत्त उपलक्षितश्च, नयापेक्षया क्रोधमानाभ्यां द्वेष' रागस्तु मायालोभाभ्या, साक्षादपरिगणन, तु तयो पुरुषवेदादिरूपतयापि भावात्, प्रकृतीनां च कासाञ्चित् क्वचित् क्वचिदुभयरूपतयान्यतररूपतया च भावात्, मोहस्य रागद्वेषाभ्यां पार्थक्यं तस्याबोधतारूपमर्थमाश्रित्य,क्षये च ज्ञानदर्शनावरणयो स्यादेव बोधोऽव्यय ,परं स जाते रागव्यये, जातेऽस्मिश्चावश्यं स इति वीतरागाणामाराध्यतोपदेश·, अपरे तावद्भवाभिनन्दिनो निग्रहानुग्रहपरायणतामेवानुमत्य देवानां चक्रुराराधनां, तावेव चाराधनाफलमभीप्सितवन्तो, नचात्रैवं, किन्तु ज्ञानाद्यात्मगुणघातकानां समूलकाषंकषणाद्गुणगणरत्नरत्नाकरा इत्याराध्यास्तच्चरितालम्बनेनानुवर्त्तनं च तद्वाचामभीप्सित श्रेय, एतदेव सत्स्वनन्तेषु गुणेषु जिनवराणामतिशयचतुष्कस्य भावार्हत्तानिबन्धनत्वाख्याने बीजं, रागद्वेषविजयेनात्मस्वरूपार्थितायाः सर्वज्ञत्वेन ज्ञानादिगुणानां माहात्म्यनिबन्धनतायाः शक्रपूज्यत्वेन बहिरङ्गारातिपरमजयालीढाप्राप्तापूर्ववस्तुप्रापकता गुणास्पदत्वस्य वागीशत्वेन यथावस्थितपदार्थसार्थानुसारिवाङ्मयव्याख्यातृत्वस्य मनीषिमनसामावर्जनसमर्थत्वात् ॥

प्र० १३९१–ननु अतिचारा भङ्गश्च कस्य कस्य केषां केषामुदयेनेति, 'सव्वेवि य अइयारा, सजलणाणमुदयओ होंति । मूलच्छेज्ज पुण होइ, बारसण्हं कसायाणं' ॥ १ ॥ त्यस्या गाथायाश्च किं तत्त्वमिति ? ॥

उ०–सावधान' शृणु, अनन्तानां मिश्रीभावे विष्टब्धोदये सम्यक्त्व देशोदयेऽतिचारा सर्वोदये पातरूप मिथ्यात्वं, पुन

निक्षेपचतुष्कं न्यस्तमपि, ततो भगवन्तोऽर्हन्त एव नियामका मन्येरन्नित्यास्तेन प्रेक्षा नम्यास्ते इति तथा च शेषपद चतुष्टयेऽप्यर्हत्तामिति पञ्चस्वनुवर्त्य एव च नायसिद्धादिनमस्कारसंग्रहः शेषपदनमस्कारो ऽन्यथा सर्वेऽपि सिद्धादयोऽवधु स्तमार्गप्रपञ्चाः सिद्धत्वादिमाप्ता आचार्योपाध्यायपदान्त चार्हदुस्त्वनुसारेण अर्हतां स्वयमेव तत एव 'कयपणामविरत्ति' चान्ये जिनदेशनायां मूलं आचार्यादिदेशनायां तु जिनोक्तमेव यद्यपि पञ्चनमस्कारेण 'पतामि पूर्वभि सन्ने ते पूयण होंती'त्युक्ते रर्हदादिनमस्कारस्य स्यादेव नमस्कार्हदादिनमस्कार', परं च-क्रिययोरस्यमपि तथाभावोल्लासकारणात् विशेषकत्वानिति न बहुवचनमनुपपन्नं मस्त्येव च शास्त्रकैस्येऽपि जिनबिम्बा-द्युप अर्हतां ममाण्येन शासनस्य प्रामार्ण्य किं पुनः सिद्धा दीनां भगवतामर्हतां तु चतुर्दशस्वप्नसूचितावतारात् जन्मा-वसरे लोकोद्योतात् मध्यस्थशब्दाभावात् देवेन्द्रादिकृतशोका विमातिहार्याद्यष्टकयुतत्वात् तीर्थकृत्त्वं रागादिगमकस्यादिराहित्यं मातिहार्याष्टकं च क्रमेण सुषमदुःषमाचतुर्थीमाप्यर्हत्त्वागमकं कर्म

क्षपणक्षेयाद्युपादि सर्वज्ञेयविलक्षणतासूचक ॥

प्र० ११८९–श्रूयते शास्त्रे 'चाउव्वण्णे समणसंघे त्ति, तत्र कथं चातुर्वर्ण्यं श्रमणसंघस्य ? ।

उ०–चत्वारो ब्राह्मणाद्यो वर्णास्ते पूर्वाश्रमापेक्षया सन्ति विरक्ता सन्तोऽप्रायुक्षन चातुर्वर्ण्यः श्रमणसंघ इति, तथा च नाचाङ्गेषु केवलजातिमदावलम्बाय स्वजातीनां विभाज्यामिवास्ति ज्ञात्वेत्युक्तमतास्तीति किन्तु गुणावलीकेह एव श्रेष्ठता श्रविरोधहेतुरितिरप्यनिन सर्वसाधयाविरतानां श्रमिणां समानता स्यानेव। यत्रा अन्ये श्रमणा स्वस्वजातिकुलनियमा विहरन्त स्तेषां तेषां स्वस्वजातिकुलाभिमतमेव धर्मे मनोऽभिमत दृष्टा चातुर्वर्ण्यावितस्यानेषपूर्वकं ज्ञानादिगुणाराधनपरं मैत्र्यादि गुणगणपरिपूर्णं तु पूर्वे व्यावर्णयामास निर्ग्रन्था श्रमणा इति ज्ञाता भवति चातुर्वर्ण्येन श्रमणसंघोऽयमिति तदेव च प्रमि अतमे भामास्थितमस्त स्थितप्रज्ञा भगवन्त सूत्रेऽत्र तथा च चतुर्णामपि वर्णानां नमस्या श्रमणसंघ चातुर्वर्ण्यः श्रमणसंघश्च तु नामपि वर्णानामाराधकत्वात्तत्र स्थितत्वात्, अथवा ...

वेऽपि भवन्न विरुद्ध', वीतरागत्वे च न द्रव्यभावभेदौ, न च मूलोत्तरभेदावित्यर्वाक् सञ्ज्वलनेभ्य एतदुक्तं ॥

प्र० १६९३-ननु मिथ्यादृग्विहितानामहिंसादीनां प्रसंसोचिता न वेति ।

उ०-मिथ्यादृशो द्विविधा-अन्ययूथिकानुष्ठानरता आर्हतानुष्ठानरताश्च, तत्र नाद्यानां प्रशंसोचिता, यतस्तत्त्वार्थभाष्य-'क्रियावादिनामक्रियावादिनामज्ञानिकानां वैनयिकानां च प्रशंसासंस्तवौ सम्यग्दृष्टेरतिचार' इति, अत्राह-प्रशंसासंस्तवयो क' प्रतिविशेष इत्यत्रोच्यते-ज्ञानदर्शनगुणप्रकर्षोद्भावनं भावतः प्रशंसा, संस्तवस्तु सोपध निरुपध वा भूताभूतगुणवचनमिति तत्कृतार्हतानुष्ठानप्रशंसा तु सम्यक्दृष्टिकृत्यमिव लोकानां बोधिबीजाधायकतया कार्यैवेति, अत एव रत्नत्रितयगोचरमित्युक्त्वापि मार्गमात्रानुसार्यपीत्युक्तमिति ॥

प्र० १३९४-ननु धर्मारोग्यवतो मैत्र्यादिगुणोत्पत्ते प्राग् विषयतृड्दृष्टिसमोहधर्मपथ्यारुचिक्रोधकण्डूतिविकाराणामभावो भवत्येवेति षोडशकवचस्तत्र 'गुणतस्तुल्ये तत्त्वे, संज्ञाभेदागमान्यथादृष्टि'र्यतो जीवः स्यात् स आख्यायते, परं साऽन्यथादृष्टिः कथभूतेति ? ।

उ०-शृणु, आगमपरिणतिस्वरूपा लोकोत्तरप्राप्तिश्चरमावर्त्त एव भवेदितिसिद्धान्त', तस्याश्च प्राक् लिङ्गयुक्तधर्मस्य सिद्धि, तस्यापि प्राक् मैत्र्यादिगुणोत्पादविषयतृडादिविकाराभावश्च, क्रमसिद्धौ एवंविधाया य' कश्चिद्विषयतृडपहारपरायण मांसभक्षणे प्रोक्षितप्राण्यांगधनिकादिसंज्ञाया मैथुने ऋतुगामितादिसंज्ञाया मद्ये सन्धानादिसंज्ञायाश्चागमं कृत्वा निर्दोषता दृष्टिर्या सा दृष्टिसमोह, आगमशब्दश्चात्रानयनार्थे, सत्यां तु लोकोत्तरतत्त्वप्राप्तौ दृष्टेष्टाविरुद्धोत्सर्गादियुतैदम्पर्यशुद्धागमे श्रद्धानात् तद्विहीनेष्वन्यागमेषु द्वेषकण उदियात्तन्निषेधश्च विषयस्यार्हदुक्तानुकरणरूपस्यान्वेषणेन कार्य, यत उक्तं-'तदभावे तद्देश कश्चित् स्यादन्यथाग्रहणात् ॥ १२ ॥ तत्रापि च न द्वेषः, कार्यो विषयस्तु यत्नतो मृग्य । तस्यापि न सद्वचनं सर्वं यत्प्रवचनादन्यत्' ॥ १३ ॥ इति, अत एव 'सव्वप्पवायमूल'मित्यस्यां गाथायां प्रवचनस्य रत्नाकरेणोपमां कृत्वा सर्वसुन्दराश्रयत्वं साधितं, तथा च नान्ययूथिकमततदुक्तिप्रवृत्त्यादीनामनुमोदनापत्तिरिति, परागमानुष्ठानानां तदुक्ततया सुन्दरत्व-

मिश्रीभावे पुनः सम्यक्त्वे क्षीणत्वे क्षायिकं, तथैवाप्रत्याख्याना- नां देशविरतिदर्शिचारकत्वात्, तृतीयानां सर्वविरत्यावृत्वात्, सम्यक्त्वविचारेऽप्येवमेव, यदुत-आद्यं चारित्रस्य क्षायोपशमि- कौपशमिकरूप स्यात् न तु क्षायिकं तृतीये तु कस्यापि विशेष- त्वात् क्षायोपशमिकमेव तुर्यस्याभावत्वस्य तु नैव क्षायोपशमिकं किन्त्वौपशमिकं क्षायिकं वा, तथा चापश्चय एव देशोद्य समयोऽविचारापादकः, सोऽपि तृतीयानामेव तयोदयात्, तथा चाप्राविचारयान्तो यथाख्यातमनमेवाख्यानस्य, एव च संज्वलनोदये यथाख्यातं मन्यते संज्वलनादीनां यथाख्यातेोदये तु विरतिरूपे मूलमेवापगच्छतीति व्याख्याने गाथाया अपि सुस्थतेति, सम्य- क्त्वादीनामतिचारप्रसङ्ग एव प्रकरणे नेत्येव व्याख्येति, किञ्च संज्वलनमात्रमिति यो व्या तत्सुर्यं व्याप्येत् तथैव संज्व- लनादीनामित्यपि व्यापयेदेवेति॥

प्र० ११९२-ननु 'पढमिल्लुयाण' मित्यादिगाथाभिः प्रथम द्वितीयतृतीयकषायाणामुदयात् सम्यक्त्वदेशविरतिसर्वविरतीनां क्रमात्क्षयो ज्ञापित एव यतो तत्प्रतिबन्धकतया ज्ञापनेन अन्यथा- न्योऽपि ज्ञापित एव, नहि प्रतिबन्धकतोत्पद्यमानानां किन्तूत्प- द्यमानामपीति सुकरमेव वस्तु, सार्थेयं किं कथ्यते 'मूलगुणाणां लंभं न लहइ मूलगुणघाईणं उदए'[illegible]॥

उ०-सत्यम्, सावधानीभूय शृणु, मारु नागदर्शस्य यस्मा भगवानर्हन् यस्यापिता च मूलानां गणधर इत्युक्त तदुमयस्य साफल्यं निर्वाणप्राप्त्यैवेति चरणद्वारा तन्निष्पत्ति, तद्द्वारत्वाद्यां चावरणमुक्तत्वापादनमिति अनन्तदुःखदीपकोट्या भवसमुद्रमज्ज- नेन भारणादेव चारित्रमोहनीयेन सम्यक्त्वपङ्कभ्रमा च दृश्यमाना गुणानां, सार्थिर्त च चरमसाम्परायक्षपणाप्यस्य केवलस्य क्षायिकत्वं एवं च सति ये ये लघुतरचरणवन्तस्ते सर्वेऽप्यास- न्नसिद्धिका इति निर्धार्य परमगुणैः समापतितः सिद्धान्तवि- रोधोऽयं, यतः सूत्रे सर्वजीवानामनन्तशो ग्रैवेयकोपपातकथनात् नन्ततः सम्यक्चारित्रप्राप्तेर्नियमाभावात् एतस्य समूलमुद्धरणाय विशेषस्यापत्त 'मूलगुणाण'मित्यादि तथा चानुत्तरकृपापामे- तेषां लाभेऽपि परिणतिरूपाणामेतेषां लाभस्तु तेषां प्रथमा दीनामुपशमादेरेव नान्यथा किञ्च-शुश्रूषादिरात्रिभोजनादि विरतिश्रीपरक्षणादीर्घाप्युत्तरगुणानां लाभोऽप्यनुगममापमा

प्र० १३९८–ननु 'प्रमत्तयोगात् प्राणव्यपरोपणं हिंसे'ति, कथ्यते चायोगिन यावत् हिंसासद्भाव सयोगिन यावत्तज्जन्यो बन्धश्च तत्कथमिति ?।

उ०–प्रत्याख्येयहिंसा हिंसकव्यपदेशाङ्गभूतां वा तामपेक्ष्य लक्षणमेतत्, अन्यथात्र प्रमत्तत्वेनाप्रमत्तत्वाभावो ज्ञेयस्तेनायतानां हिंसकत्व यतनासम्भवाच्च न जीवाकुलेऽहिंसकत्वासभव इति ॥

प्र० १३९९–ननु श्रुतस्योपादान मति, सा चेन्द्रियानुश्रिता, तत्र च स्पर्शनादीनां व्यञ्जनावग्रहपूर्वकत्वात् सङ्गच्छते एव दर्शनपूर्वकता, प्रारम्भे निर्विशेषमुख्यबोधात् परं चक्षुर्मनसोस्तदभावात्कथं तज्ज्ञानस्य दर्शनपूर्वकता, एवमवधेरपि, यदि च विशेषमुख्य ज्ञान विशेषामुख्यकपूर्वक खलु नेवान्यथेति नियम्यते तर्हि मन पर्यायावबोधे तदापत्ति, केवलज्ञानाच्च प्रागेव केवलदर्शनापत्तिरिति। उ०–व्यञ्जनावग्रहस्तावदिन्द्रियार्थसंबधो निरुल्लेखश्च, अर्थावग्रहज्ञानहेतुत्वेनैव तत्र ज्ञानत्वं, स च स्पर्शनादीनामेव प्राप्यकारिणां नत्वितरयो, एवमवधिमन पर्याययोरपि, पर क्षायोपशमिकत्वात् सामान्यज्ञानपूर्वकत्वं पर मन.पर्यायस्य विशेपविषयत्वात् रूपज्ञानादर्वाक् रूपत्वज्ञानवद्विशेपविपयतैवेति न दर्शन, केवलं त्वकारणजमिति न प्राक्केवलदर्शनं, न तत्र ज्ञानदर्शनयो संस्कारवृद्धिपारम्पर्यं स्पष्टतया एव तत्प्रथमतो भावादिति॥

प्र० १४००–ननु 'शेषास्त्रिवेदा' इति सूत्र कथ निरर्थकमिति? औदयिके गत्यादीनि ससारिणां नियतानीति तत्र वेदत्रयं ज्ञापितं, नारकादिषु स्त्रीपुमांसौ सुरेषु नपु चेति तन्निषेधे अर्थसिद्धत्वात्, नन्वेवं शेपाणां सम्मूर्छन'मिति 'औपपातिकमनुष्येभ्यः शेपास्तिर्यग्योनय' इति च न वक्तव्य स्यादिति।

उ०–सत्यम्, सम्मूर्छनाख्यजन्मविशेपस्य तिर्यग्योनिजत्वस्य च निर्णयाय ते सूत्रे, शेष पापमिति तु न सूत्र, मतिश्रुतयो' प्रत्यक्षत्ववारणाय 'प्रत्यक्षमन्य'दिति, व्यञ्जनावग्रहे न शेपाणामिति॥

प्र० १४०१–क' खलु सङ्केत' सूरिवरस्य यत्, 'न चक्षुरनिन्द्रियाभ्या'मित्युक्त्वा 'चक्षुषा नोइन्द्रियेण चे'ति विवृतवान्, न चानिद्रियनोइन्द्रियाभ्या मनसोऽन्यत्र विवक्षा, तथा च चक्षुषा मन समस्य मनश्चक्षुर्भ्यामित्येव सुवच, मतिलक्षणसूत्रेऽपि इन्द्रियमनोनिमित्तमित्येव सुवचमिति। उ०–प्रथमं तावत् मतिलक्षणसूत्रेऽनिन्द्रियशब्दो मनोवृत्तिवदोघज्ञानग्र-

स्वीकारे तु मालिन्यमेव सम्पद्यते इति एवं चान्यपृथिव्यां विध्वस्तानां पदार्थानां ग्रैवेयकविमानसमवेत भव्यस्यात्मानुसार परीक्ष्यमुपदेशादि च सगतिमान्तुला, अन्यथा यदि तत्कमृत्यूत्पूर्व मालिन्यानां स्वीकाराचर्यत्वं तर्हि विवरणादि कथं स्यात्प्रत्यक्षं, एतेनैवाशयेन श्रीहरिभद्रसूर्यादिभिरसमवायासमवायस्थानां तपश्चरणादिषु कौशलं धर्मं न तु वेषमुखादिपरीक्षणं रत्नग्रहण-'न क्षप कपिलादि'ष्विति सति वेषं सिद्धमसिद्धे एवं वैशम्पायनादिसम्पत्संख्यमूर्तीनां पुष्परचना संसारासत्यता-मनुमोदनयाऽनुमन्यते न सर्वथा दूरीकृत्या मनुष्यपीयमेवेति ॥

प्र० ११९५–ननु अहोरात्रपौषधिकानामस्तमयमाने रात्रौ सामायिकाचारो स्याद्वा न वेति ।

उ०–पौषधमेव सम्पूर्णस्तदा पौषधस्योच्चारेण सहैव सामायिकाचारो न्याय्य अन्यथा तस्मात् सामायिकपालेन सामायिकोच्चारस्य येन पक्खीपर्वमितिपदेन प्रवासस्य रात्रौसमयभागे सामायिकाचारो यस्य तत्करणप्रवृत्तिरस्त्वमुका, यदि चाहोरात्रमध्यमत्तर स्मरं चाचरितमपूर्णं पौषधस्य सामायिकप्रतिक्रमणात् प्रस्तावे एव स्तस्याकर्णं सामायिकाचार करणीयः, अन्यथा समयातिक्रमा-द्विविरतस्यमायात् ॥

प्र० ११९६–ननु 'उच्चालियंमि पाए' इत्यत्र साम्परायिकमपेक्ष्य 'प य तस्स तन्निमित्तो बन्धो सुहुमोवी देसिओ समये' पयोऽ-भ्यनुज्ञायते, तथैव च 'जा अयमाणस्स' इत्यत्र 'सा होइ निज्जरफला' इत्यादिपयोऽनुज्ञायते, कथं तत्र प्रथमे समये बध्नाति, तर्हि वीतरागा एव तत्वादिभ्यः कथयतां तद्भावमायादिति ।

उ०–सत्यं, प्रागपि सूत्रकारा एतेन–क्षीणमोहस्यात्मना-मपि तत्सद्भावे तस्मात्तु परेषां तदा साम्परायिक एव बन्धः, यदि तत्समय एव निर्जरणीयः, न तु भवान्तरे वेद्य इति चावगम्य-मेव निरनुबन्धमेव तदिति सूचयन्तीति ॥

प्र० ११९७–ननु प्रायश्चित्तापि मिथ्यात्वस्थानानि श्रावकाणि न कथितवाणे र्यावत्, तत्र आत्मधर्मसंपराशयानां सर्वसावद्या-परत्वात् समवेकत्वं चाचोक्त कार्येति छ ?, 'एवं मंगे गुरुतोसर' स्यस्य च शासनसिद्धत्वमिति ।

उ०–सत्यम् तत्र स्वामाधिकारे भगवत्यां पापापरप-र्यायसांपरायिकस्याभिधायकः प्रत्याख्याने मिथ्यात्व मिथ्यात्व हि धनुपादाय पापस्थानानि इति ॥

मुक्तो, माभूवं चक्रवर्त्यपि। स्या चेटोऽपि दरिद्रोऽपि, जैनधर्मानुवासित' ॥ १ ॥ इति 'सावयघरमि वर हुज्ज चेडओ' इत्यादि, सर्वं चैतत् कुलाचारगत जैनधर्ममाश्रित्येति, जातिस्मृत्यादेस्तु षाण्मासिकादिवयस्कानामपि वज्रस्वामिनागकेत्वादीनां श्रूयन्त एव तथाविधा प्रत्याख्यानपरिणामा इति ॥

प्र० १४०३-ननु सुविहितेषु याऽनुकम्पा सा गुणाय दोषाय वेति चेत्।

उ०-'सा पाणरजूहवई कतारे सुविहियाणणुकम्पाए'त्यादिवचनादप्राप्तलोकोत्तममार्गाणां बहूना सम्यक्त्वादिगुणानामुत्पादयित्री श्रीसङ्घ ममाश्रित्य बालग्लानादीनामनुकम्पापात्रताया गणनाच्च प्राप्तसम्यक्त्वादीनामपि न साऽनुचिता दोषाय वा, केवल पात्रेषु कारुणिकीवृत्तियुता सा सम्यक्दृशां न हितावहेति ॥

प्र० १४०४-ननु अर्हदादीना गर्भान्तरे सक्रमण केषामिति चेत्।

उ०-न केवलानामर्हतां किन्तु चक्रिवासुदेवबलदेवानामपीति॥

प्र० १४०५-ननु गर्भान्तरसङ्क्रमण भक्तिमेव अन्यथा वा इति चेत्।

उ०-न तत्र भक्ति, किं तु जीतमेव, ततो वासुदेवानामपि तत् ॥

प्र० १४०६-ननु अर्हदादीनां गर्भान्तरे संक्रामण सकलानामिन्द्राणां जीतमन्यथा वेति चेत्।

उ०-दक्षिणे लोकार्धे शक्रेन्द्राणां, पर ईशानस्येति, न तत्र शेषाणां व्यापारलेश ॥

प्र० १४०७-ननु अर्हदादीनां गर्भान्तरे सङ्क्रामणं शक्रादि स्वयकरोति जन्माभिषेकादिवत् परेण वा कारयतीति चेत्।

उ०-स्वदूतेनैव कारयति ॥

प्र० १४०८-ननु हरिणैगमिष्यादीनामपि तत्संक्रामण किमभिप्रेत्य क्रियते? इति चेत्।

उ०-हियाणुकपपण देवेण' मितिवचनात् स्वस्येन्द्रस्य च हिताय भक्तस्तु अनुकम्पनायेति ॥

प्र० १४०९-ननु 'कालश्चेत्येके'इति सूत्रेण कालस्य चेद् द्रव्यत्वमभिमतं तदा तस्य नित्यावस्थितत्वस्य ध्रौव्यस्य च सिद्धे सिद्धमेव सर्वकालावस्थायित्व तेन चानाद्यनन्तत्वमपि, तत किमिति 'सोऽनन्तसमय'इति? चेत्।

दाव एवं गणधरायतस इन्द्रियमनसोरभात औपक्षणस्यापया गमरस्य मतिज्ञानस्योपकरस्य सद्भावः, व्यवहाराभावात् भेदेषु मदंष्यमिति मनसा ग्रहे कैवलत्वासिद्धिः, द्रव्यमनसोरभावाच्च तत् भैमोंपसमनन्तया विवक्षितमपि नापास्तं सूरिवर्यै अतीन्द्रियप-त्नमिन्द्रियाद्विस्य स्थानविचारणाय नाभिहितम्, ततश्च यदि निगूनिमात्र नाम्नैव मुच्यते पर्याप्तिपरिणामाद्विके स्थितिः वनस्पति मुच्यते पृथक्पर्याप्तिस्तु तस्य इन्द्रियपर्याप्तिपरि णामाभावात् यथावसरमेव हि मनसः परिणाम इति सर्वं सुस्थम्॥

(मारमार्गं वक्तुकामा उमास्वातिपादानुवन्धानां वक्तु एव इत्था त्रिकरणशुद्धं, तस्मै परमर्षये नमस्कार मितिव चनात् धर्मस्य भगवतो महावीरस्य नमस्कारेण मङ्गलं वक्तु भगवतो महावीरस्य नमस्करणीयता च न यथाकथञ्चिद् गत्य-नुगतिकत्वाद्वा किन्तूत्तमोत्तमपुरुषत्वादिति प्रशस्यतरोत्तमा त्तमपुरुषतां भगवतो ख्यापनाय 'यः शुभकर्मासेवने'स्यापिका भर्वा भाद्ः स च सोत्तमोत्तमपुरुषता कथमत्र भगवति संभवा किन्तु सर्वजीवसाधारणनितिरस्काराय 'कर्माहितमिह चामुत्रे त्यादिसमात्तमपुरुषान्तपटपुरुषीस्वरूपदर्शनाय यत्न, तत्राप्याद्य याऽऽपया प्राग्दर्शनज्ञानचारित्राणामानुपूर्व्या वर्त्मनायासारा धनयं द्वितीयतृतीयाभ्यां मुख्यगौणविधेयतादर्शनाय चाहुराचार्याः, समस्यानां तु मोक्षमार्गोऽस्यत्र मार्गशब्दस्य वैपर्ष्यमनुपल्यचतुष्प-दृष्यतया च 'सर्वस्य इरित'ति न्यायापात इति ॥]

प्र० १४०२–ननु शास्त्रेषु वर्षाष्टकादधस्तनवयस्कानां देश-विरते सर्वविरतेश्चाप्रतिपद्यमानता स्थाने स्थाने निर्दिष्टा अधुना च तदधस्तनवयस्कानामपि श्रूयन्ते कार्यन्ते च देशवि रत्यादयस्तत् किमिति ? चेत् ।

उ०–सत्यम्, यथा हि जैनो धर्मः कुलाचारतो न प्रवि ष्टोऽभवत् तथा ये देशविरत्यादयस्ते यत्नेन लभ्या, अधुना तु जैनो धर्मः कुलाचारतामापन्नः, अतः पित्रादिना संस्काराल्लब्ध धर्मि वर्षाष्टकादधस्तनानामप्यधुना जायमाना देशविरत्यादिका क्रिया सम्भि न च तदनादरणीयं, श्रीमायस्य व्युत्पत्तिकालादिकाले जैनधर्मस्य कुलाचारतया जातत्वादेव श्रावककुलजातानां बालानां नैसर्गिकं सम्यक्त्वमभिमतं, सति च तस्मिन् मासमधिभ्यो देश-विरत्याद्या क्रिया इति, अत एवोच्यते – जिनधर्माद् विनि

उल्लिखितो व्याख्यातश्च, पर तत्र 'जइं'ति पाठस्यैवौचित्यं, तथा-पाठ एवेदंपदस्य सार्थक्यात्, यथा च मत्स्य' प्रागत्र दृष्टान्ततया वर्णितो मात्स्यिकमवधीरयति तथात्र जीवो रागद्वेषाववधीरयति, द्वाचत्वारिंशदेषणसकटे नाह छलित इति हे! रागद्वेषावत्र मां छलयितु कथ भवत प्रभविष्यत इति, तथा च द्वाचत्वारिंशतो दोषाणां भयकरसकटगहनता तत्र यदि साधो! त्व न छलित इति।

उ०-सत्यं, पर तत् अच्छलनं तव तदा सफल यदाऽधुना रागद्वेषाभ्या भुञ्जानो न छल्यसे इति, अत्रदानींपदस्य साफल्य महाभयङ्करस्थानं च द्वाचत्वारिंशदेषणासङ्कटगहनस्येति ॥

प्र० १४१५-ननु साध्वीनां चेच्चारित्रं महाव्रतानि तत्प्रभावात्केवल मोक्षश्च तदा किमिति 'वरिससयदिक्खियाए'त्यादिना तासां पर्यायो पुरुषापेक्षयाऽनुपयोगीति?।

उ० - सत्य, यथाऽऽचार्यादयोऽवमा अपि रत्नाधिकानां वन्द्यास्तथापदान्वितत्वात्, न चेयता ज्येष्ठानामयोग्यता तथाऽत्रापि पुरुषप्रधानत्वाद्धर्मस्य पुरुषाणां वन्द्यता, न तेन तासामयोग्यता मोक्षादाविति, यथापर्यायं वन्दनादिके तु ब्रह्मगुप्तिश्रुतोद्देशादिक्रमभेदात् प्रचुरतरदोषापत्ति पर्षदादिभेदश्चेति, स्त्रीणां न जिनत्वादि नग्नाटानामपि सत्यपि दर्शनविशुद्ध्यादाविति ॥

प्र० १४१६-ननु 'वेलोऽवि अप्पमाणो'त्युद्घुष्यते कथ्यते च न वन्दितो भरत केवल्यपीन्द्रेणेहागतेन वेषहीनत्वात्तत्किं तत्त्वमिति?।

उ०-अप्रमाण इति स्वरूपेण न पापपरित्रातेत्यर्थ, व्यवहारस्तु गुणवतामपि तद्द्वारैव, परचेतसामलक्षणात् कार्यस्य ससाधनत्वनियमाच्चेति ॥

प्र० १४१७-ननु कथं वेषो धर्मस्य रक्षक पापाद् भापकश्च तर्हीति?।

उ०-सत्य, सत्युपकरणे कार्यमिति धर्मोपकरणतया रक्षको धर्मस्य, असंयतप्रवृत्तेश्च लोकापवादभीतिद्वारा भापक इति द्वयमेतत्, तत्र पापपरित्राणे न स्वतन्त्र इति हृदय, प्रसन्नचन्द्रस्य लुप्तकेशमस्तकबोध इव प्राधान्यमाश्रित्य वहिस्त्यागस्य, जनपदमिव महीपाल इति दृष्टान्त ॥

प्र० १४१८-ननु 'अप्पा जाणइ अप्पे'त्यत्र द्वितीयया भाव्यमिति।

उ०-सत्यं, द्रव्यपर्यायोभयमयत्वादात्मशब्द एकोऽत्र शुभाशुभ-

उ०-सत्यम्, समया यद्यपि न स्वाभाविका वर्तनादिकारकः किन्तु गुणादिपरिणामविभागरूप इति, साऽपि सूर्यादिक्रियाणां मनुष्यलोके सद्भावात् सदैव, परं व्यवहरणं तीर्थादीनां प्रवृत्तौ नान्य त्रेति मतमिति ॥

प्र० १४१० - ननु 'गुणपर्यायवद् द्रव्य'मिति सूत्रापेक्षया द्रव्यगुणपर्यायैर्विनि समयानामपि किं वाच्यं स्यात् ।

उ०-सत्य मासाद्यन्तर तु सर्वो द्रव्यपर्यायानेवेति द्रव्यार्थिक पर्यायार्थिकनि समयस्यापि द्रव्यत्व इति ॥

प्र०१४११ ननु समयेऽपि सार्द्धे द्वाद्वयद्वीपेन अविभक्तेन स्वाभाविकेन समयरूपस्य वर्तनादीनि भवन्ति पदार्थानां नहि मनुष्यलोके विमिति सूर्यादिगतिक्रियाविभागरूपस्य समयस्य वर्तनादीनां कारणत्वम्? इति चेत् ।

उ०-सत्यं, नरलोके हि सूर्यादीनां गति नविज्ञप्ताच समया पर्याया ऋतुसम्बन्धिकार्याश्च सर्वोऽपि नूनाकवर्ती पदा र्थश्च इति नरलोक एव विभागरूपस्य कल्पितस्य समयस्य सभाव विषयश्च समुदायं पदार्थव्यवस्था, आरोपित च द्रव्यत्व भवति ॥

प्र० १४१२-ननु 'अस्मासि कर्मक्लेशोऽनुबन्धोऽस्मिन्'ति कथं? यतः भवानुबन्धस्य कर्मानुबन्धस्य च प्रहाणेच्छा या सा तत्त्वसंवेदनरूपेस्यात्परिणीयाद्वैताभि-पर दुःखानुबन्धस्य प्रहाणे यच्च सा दुःखगर्भितवैराग्यादिविषया हेयामिति चेत् ।

उ०-न दुःखप्रहाणेच्छा "मोहमानस्तवशात् कथं भवे तिष्ठन्ति दारुणे" इति, वचनाय दुःखगर्भितादिविषया किन्त्वा दरणीया, ननु सत्यपिमूलो हि निर्वेद' लक्षणे च स सम्यक्त्व स्य, अत्र तु जन्मादार्तिभवस्य भवस्य सिद्धमहिम्नां भवस्य मूल कर्माणि मान्यानीति विज्ञापिता भवकर्मक्लेशानामनादिसम्बन्धो नाशयित्वा कर्मक्षयायाहिनामुपदेशो दीयते इति ॥

प्र० १४१३-ननु भगवतां जिनेश्वराणां कल्याणकानि अच्युतास्ते सर्वैरिन्द्रैराराध्यानि उत शक्रादिनैकतमेनेति चेत् ।

उ०-सर्वेषां जिनेश्वराणां च्यवनादीनि पञ्चापि परमम कल्याणरूपाणि कल्याणकानि प्रसन्ये नन्दीश्वर महिमानं चाच त्य कुर्वन्ति, न भक्तिकार्ये लोपकद्वारा सम्यक्त्वा विरुध्यति ॥

प्र० १४१४-यद्यपि समयेऽपि व्याख्याकारे 'चापाळीसे सयणकमंमी निगायाणो 'दुप्पि तह न छब्बिसी'त्येष पाठ

एव विदन्ति, पूरणतापसस्य तपो न सफलमिति व्यक्तमेव ॥

प्र० १४२४-ननु जैना वीतरागदेवतावादिनो न च वीतरागा इति यथावादकारित्वाभावस्तथा च किं न मिथ्यादृष्टयः? इति।

उ०-सत्य, तद्धि वचन ज्ञातसर्वसावद्यत्यागाद्यभावेऽपि सर्वसावद्यादिप्रत्याख्यानवादिनोऽपेक्ष्य, तदप्याग्रहे सत्यन्यथा प्रमत्तादिसयताभावात् उपदेशमालायां तत्प्रसङ्ग एतदुक्तेश्चेति ॥

प्र० १४२५-पञ्चपरमेष्ठिनमस्कार शब्दरूपेण चेच्छाश्वतस्तर्हि 'अरुहताणं'ति 'अरहंताणं'ति च पाठान्तरे साधुपद च सलोकेतरादिति च कथमिति ? ।

उ०-सत्य, शक्रस्तवे भगवत्यां च तानि, न तु पञ्चपरमेष्ठिनमस्कारश्रुतस्कन्धे, तत्र तद्वृत्तौ नातस्तद्व्याख्येति ॥

प्र० १४२६-ननु खाद्याः श्रावकाणां प्रतिमोद्वहनं नानुमन्यन्ते, आगमिकास्तु सहननाद्यभावेन पर्वरात्रिषु कायोत्सर्गस्याशक्तेश्चतुर्थ्याः प्रतिमाया परत इति, तत्र किं ? तत्त्वमिति।

उ०-श्रीहरिभद्रसूर्यादयः प्रतिमानां वहन श्रावकाणां विशेषेण प्रविव्रजिषूणामधुनेच्छन्ति, आवश्यकचूर्णौ तु निशाभोजनत्यागरूपा पञ्चमी मता, तत्र न वाच्यं किञ्चित् ॥

प्र० १४२७-ननु खाद्यो 'भावयित्वे'त्यादि दर्शयित्वा विधानं प्रतिमानामपलपन्ति तत्र किं ? वाच्यमिति।

उ०-प्रतिमानुष्ठानेन भावना, अतोऽग्रे प्रतिमानुष्ठानानन्तरं विधानेन लक्षणेनेत्यादीनि तत्रत्यानि वाक्यान्येव दर्शनीयानि तेषाम्॥

प्र० १४२८-ननु श्रीसूत्रकृताङ्गनिर्युक्तिकारादय प्राकृतीं भाषां स्वाभाविकभाषामाहु, सस्कृतां च स्वशब्दव्युत्पत्तेः शास्त्रकारवचनाच्च प्राकृतीं सस्कृत्य कृतामाहुस्तदा श्रीहेमचन्द्राचार्याः स्वोपज्ञप्राकृतव्याकरणे 'प्रकृति सस्कृत तत आगतं प्राकृत'मिति कथ व्युत्पादयामासुः प्राकृतभाषावाचकं प्राकृतशब्दमिति ? चेत्।

उ०-सत्यम्, लोकादिति सूत्रकरणादेव ज्ञायतेऽविरोधोऽत्र, यतोऽन्ये वैयाकरणा पातञ्जलवररुच्यादयस्ते एवं व्युत्पादयामासु एतं शब्दमिति श्रीहेमसूरयोऽपि तदनुवृत्त्या तथा व्युत्पादयामासु, स्वरसाभिप्रायेण तु 'अकृत्रिमस्वादुपदा' मित्यनेन प्राकृतस्य स्वाभाविकभाषात्वमेव काव्यानुशासनादाविति ॥

प्र० १४२८-ननु देवानां का भाषेति ? चेत्।

उ०-अष्टादशदेश्यभाषारूपा प्राकृतैव, यत आबालगोपालमाराध्याः पूज्याश्च, ते च बालादयो न कतिचिद् विद्वन्मात्रवेद्यां

परिमितिविषम, मध्याहारव्यतेरिति न द्वितीया, परिणतिज्ञानया समसमयस्यार्थ येव निर्देश, ज्ञानमय आत्मेति जैनमतमिति ॥

प्र० १५१९-ननु 'अहङ्गिआ भणसक्खिमा धम्मा'त्ति कार्थं ? इति ।

उ०-न धर्मः पथापनेनोपवरोममात्रेण मोपकरणव्यापृत्या न शत्रुणा साक्षमरम्भिम्या मम्मगांमस्यमावेन ना क्रियामय संवरादिमानपूर्वकमात्मनेमेस्यार्थं कमप्रभृणोति, तथा च 'अप्पा कत्तास्य तथाभूत आत्मा प्रभ्यो न चतारङ् सोऽस्तित्वप्रभृतिरिति॥

प्र० १५२०-ननु बाहुबली मधुधात्वञ्चमयावर्ते स्थित कायात्सर्गेप्याति कथं ? यत मत्परं पितरं वापि, मात्परं वापि केवलो क्रिदयमम न कारिश्र सुखेस्तव्रमसाग्रामावाद्दिति ।

उ० सत्यं मानस्यकविरयसाथा, अत्र तु उत्पानि सर्वपां केवलज्ञानानीति समुप्पन्नमाव्यातिसय'ति चोक्ते केवलिविय वतेति, विमादीनमियम्य निरतिशयानां पृष्ठा निषद्गासिद्धेरिति ॥

प्र०-१५२१-ननु प्रतिपिकस्यचिस्तनुविपरितानां का विचार ? इति ।

उ०-इन्द्रियमनाशाने मति विकीर्णादिर्विकस्य रूपाया-न्येषणा चिन्ता फलाद्रेकेच्छा मुक्ति प्रभृतिव्यवरितमिति ॥

प्र० १५२२-ननु 'जं च समय जीवो'त्याविना कारण-कार्ययो पूर्वापरक्षणवृत्तित्वमियम परास्यते कथमिति ? चेत् ।

उ०-सत्यं, परिणामवादिनां सदसत्कार्यवादिनां च जैनानां मते तद्दूषण न, सूक्ष्मेक्षिकायां समसामयिक एव कार्यकारणभावः, पर्यमेवास्यवादिमावात् मत एव मिहवत्वं समाजे, प्रसिद्धं चोत्पद्यमानमुत्पन्नमित्यादि समये इति ॥

प्र० १५२३-ननु तामस्यादीनां वाक्यप सकामनिर्जरा कथमितरथेति ।

उ०-इतरद्धमिति एहाव, मत्पकथायानुकम्पायाभासवीपा व्यमर्थं दूरीकृत्यामरत्वार्थोत्स्ते संसारक्षानिष्फलत्वात्फलत्वा स्तेन अकामनिर्जराया निमाक्तिस्तु अपारतम्यादिनाऽभ्युप गम्य च दुःखसहनात्, यदि च निश्चितसाधुधर्मे असंमयात्म तिथिविषयवत् पापिमाध्यधर्मे कपिलं प्रति कथिते'त्यादिरूप सपूर्वसाधुधर्मस्वरूपोपचरितधर्माभिधायि वचनं कादाकादि सागरसंसारवर्धकं तथैवषां भृगुपातादिवालतपस सकाम निर्जरोचितद्वारा धर्माभिधायिनां क्रियाम् संसार इति कामिन

एव धर्म इति ॥

प्र० १४३४–ननु मोक्षसाधनस्य धर्मस्य रूपद्वयं–संवरो निर्जरा च, अत एव च 'बन्धहेत्वभावनिर्जराभ्या'मित्याद्युच्यते, संवरनिर्जरावन्तश्च सर्वेऽपि संसारिण, सर्वकालं सर्वबन्धाभावात् वेद्यमानस्य कर्मणश्चावश्यनिर्जरणात्, तत किं न सर्वे धर्मिण ? इति चेत्।

उ०–सत्य, सम्यग्दृशा संवरनिर्जरे धर्मो नेतरेषां, अतएव संवरतस्यानन्तर निर्जरातत्त्वोपदेश', नारकादीनां क्षुदादिकष्टस्य वचनातिगस्य सहनेऽपि न महातपस्विता न च तपो दुःखात्मकमिति॥

प्र० १४३५–ननु अकामनिर्जरावतां व्यन्तरेषु गतिरुक्ता, तापसाद्याश्चोर्ध्वगामिन इति तेषां का निर्जरेति ? चेत्।

उ०–सत्य, अकामनिर्जराका द्विविधा–आहाराद्यभिलाषेऽपि विरहितत्वादाहारादिभिस्तद्दु:खसहनेन निर्जरावन्त एवंरूपा एव ते च शूलपाणियक्षपूर्ववृषभादिसदृशा., द्वितीयाश्च तदकामा. सन्तोऽपि मिथ्यात्वलीनास्तद्दु:खभोगिनः, तेषु आद्या व्यन्तरगतियोग्या द्वितीयास्तूर्ध्वगामिनोऽपि सकामनिर्जरावद्धर्माभावात् सर्वे परलोकेऽप्याराधकतानियमशून्या इति ॥

प्र० १४३६–ननु 'जेसिमवड्ढो पोग्गले'तिवचनेन ते शुक्लपाक्षिका येऽपार्धपुद्गलपरावर्त्तसंसारा इति ज्ञायते, दशाश्रुतस्कन्धचूर्णौ त्वेकपुद्गलावशेषास्तथोक्ता, श्रीहरिभद्रसूरयोऽपि 'मोक्खासओऽवि नन्नत्थे'तिवचनेनाप्येतदेवाह, तदत्र किं तत्त्वमिति ?।

उ०–सम्यग्दृगर्धपुद्गलादधिकं संसारं यावच्छुक्लपाक्षिकस्य मर्यादा अन्त्यावर्त्तात् त्वारम्भ इति ॥

प्र० १४३७–ननु मोक्षार्थं क्रियमाणेऽनुष्ठाने शुक्लपाक्षिकता चेत् सर्वाण्यपि आस्तिकदर्शनान्येवंभूतानि स्यु ?, मोक्षार्थप्रवृत्तत्वात् सर्वेषामिति चेत्।

उ०–सत्यम्, तन्त्रान्तरोक्तानुष्ठानमपि चरमावर्त्तानामेव मोक्षार्थं करणीयतामेति 'अपुनर्बन्धकस्यैवं,सम्यग्नीत्योपपद्यते। तत्तत्तन्त्रान्तरोक्त'मितिवचनादभ्युदयार्थं धर्मकारिणस्तु जैनेऽपि शासने सन्त्येवाभव्यानामपि नवमग्रैवेयकयोग्यचारित्रश्रुतेरिति, तत्त्वतस्तु जैनमार्गमागतस्यावक्रमार्गं 'सदन्ध'न्यायेनाप्याश्रयतामेवान्त्यावर्तावर्त्तित्वनियमेन शुक्लपाक्षिकत्वं, यत इतरमता मोक्षा अपि भाविभवावतारादियुतत्वात् संसारान्न भिन्ना ॥

प्र० १४३८–ननु पञ्चचत्वारिंशन्मुहूर्त्तादिषु या पुत्तलकानां कृतिरुक्ता, तत्र पुत्तलकः सोपकरणोऽन्यथा वेति।

संस्कृतामभिजानीयुः, तेभ्य प्रसभा अपि च ते देवा यदपान-तत्परा यदा मनुष्यवरा यथेच्छविविधया संस्कृतभाषया वदेयु स्तदा 'यावत् यावत् लोका मद्गुरुः कूपे पतिता' इति प्रश्न पद्धोदयिवार्यिवृत्ताम्न एव सप्तमीयेत, अथवा च तेषां स्व स्वभावामि कुर्वन्ति तां वाङ्मात्रा भाषायास्तदीयाया अवश्याद् सम्यनर्थस्पर्शिनी स्यादिति ॥

प्र० १५१०-ननु जिनेश्वरा भगवन्तः प्रशस्तमहतिविधेविम कल्पन्ते, तत् किं तेषामनुमत प्रह्वस्य प्रवेशोऽपवेशा एव भवेयु र्नानुमानयेयु? इति चेत् ।

उ०-ननु भगवतामनुमतां प्रवृत्तीनां जिनेष्वनुमाने-नाद्य एव न स्यादिति न, परं क्षीरमृतकुम्भे निवरसबिन्दुरिव तानि मन्त्रणि सुमाद्याणु ॥

प्र० १५११-ननु करासरहितामामेयोपयिक एव बाधा, न च मानवेतरीयमानस्य अनुरूप यावये तदपाद्य सति मेवं यावदप्रयोगित्वं तावत् किमसमानस्योभय एव सति च तस्मिन्नुभयमेवस्मिन् समयं कथं चेयते परस्परविरुद्धत्वेन-त्यादिति? चेत् ।

उ०-सत्यम्, परं सोऽसावोऽपो निम्बबिन्दुरिवात्यल्प, सातस्य च्छस्तु तदपेक्षया क्षीरमृतकुम्भ इव प्रचुरतम इति, सातमाधान्येन तस्येतरस्यापि केवमे न काम्यनुपपत्तिरिति ॥

प्र० १५१२-ननु भगवतामर्हतामन्तकुशादिपूत्यचिरयोनि ष्वमप्याऽपि या भवति तत्र हेतुद्वयं सुबोधिकाममार्व्यं कर्मो दयो वेति व्याख्याते, तत्र किं नीचैर्गोत्रोऽयमस्यापि स्यादु स्पतिर्वादीनां नीचैर्गोत्रे? इति चेत् ।

उ०-न, नीचैर्गोत्रोदयेनाश्चर्यभूतस्यागमनस्यापि तथाभा-वात्, तत्त्वतस्तु 'व्यामगुप्तस्य वै'त्यवोक्तं, चाकारो न प्रत्युक्ते ऽस्ति, 'आर्षी'त्यादिना 'निष्क्रमिस्सति'स्यन्तमेकमेव वस्तुं, तथ तथाद्याभावस्त्वाश्चर्यमिति ॥

प्र० १५१३-ननु 'वचनाध्यनुष्ठान-मविरुद्धाद्यथोदितं ।
मैत्र्यादिभावसंयुक्तं तद्धर्म इति कीर्त्यते ॥ १॥' इत्येवंकर्त लक्षणमाम्नायते धर्मस्य, तत्र निसर्गसम्यग्दृष्टीनामश्रुतविद्यां च धर्मस्य कथं समावेशः? इति चेत् ।

उ०-सत्यं ते हि नोपदेशापेक्षा, तत्र तूपदेशापेक्षया धर्मे स्य लक्षणमुक्तं तदपि महत्वापेक्षया, अन्यथा सर्वत्र सामर्थ्ययोग

वसतौ 'सामाइयकडस्स णं समणोवासयस्स पडिसए अच्छमाणस्से'त्यादिवचनादुपाश्रयेऽपि, यत्राल्पे श्रावकास्तत्र वसनाववस्थान यत्र तु बहवस्ते तत्र प्रतिश्रयसद्भावस्तत्र चावस्थान मुनेरिति वसतिवासप्रकाशका. श्रीजिनेश्वराचार्या इतिमठवासनिषेधायेति ॥

प्र० १४४३–ननु भगवत्या कृतसामायिकस्य श्रावकस्य संबन्धिनो भाण्डस्यापहार. जायाया व्यभिचारश्च प्रतिपादित , स कथ सम्भवतीति ? ॥

उ०–मुख्यवृत्त्याऽनृद्धिमत श्रावकस्य कृतसामायिकस्यैवोपाश्रये आगमनात् गृहस्थितस्य भाण्डस्यापहार कलत्रस्य व्यभिचारश्च नासभवी, ऋद्धिमतोऽपि महान्तमाडम्बर कृत्वोपाश्रयमागत्य मुख्यवृत्त्योपाश्रयस्थसाधूना समीपमेव सामायिककरणमिति तस्यापि नासभवी स इति ॥

प्र० १४४४–ननु कृतसामायिकस्य श्रमणोपासकस्य भाण्डादीनामभाण्डत्वे सामायिकस्यैव हेतुत्वे व्रतशीलादीनां पण्णां कथं हेतुत्व ? येन तथोक्त श्रीभगवत्यामिति ।

उ०–व्रतशीलादिसमुदायवत्त्वेन तत्परिणामस्य यथास्थितनिर्ममत्वनियमार्थं, अन्यथाभूतस्य तु तथा निर्मोहता स्यान्नवेति षड् हेतवस्तत्र ॥

प्र० १४४५–ननु कृतसामायिकस्य द्विविधत्रिविधेन परिग्रहरूपसावद्यस्य प्रत्याख्यानात् पारितस्य तदपहृतभाण्ड न परभाण्डमनुमतेरनिषेधात् पर तद्भाण्डमभाण्ड भवतीति कथमुच्यते ? तथात्वादेव भाण्डस्येति ।

उ०–कृतसामायिकस्य करणकारणत्यागेन तद्भाण्डममीकारजन्य पाप तस्य न भवतीतिज्ञापनाय तथोक्ति', अन्यथा सामायिककृतेर्वैयर्थ्यापत्तेः नानुमत्या भाण्डतेति, अनुमतेरल्पत्वादेव 'सामाइयमि उ कए समणो इव सावओ'त्तिवच , अप्रविव्रजिष्यन्नप्येकादशीप्रतिमाधर श्राद्ध श्रमणभूत इति च कथ्यते, प्रत्याख्यानक्रियावदनुमतिक्रियाऽल्पपापहेतुका, करणकारणे तु महापापहेतू प्रतिषिद्धे च ते तेन ॥

प्र० १४४६–ननु कृतसामायिकस्य भाण्डस्याभाण्डत्वभवने 'नो मे हिरण्णे'त्याद्युक्त्वा 'नो मे धणकणगे'त्यादि किमर्थमिति ? ।

उ०–'नो मे हिरण्ण'मित्यादि संभवन्ममत्वनिरासाय 'धणकणगे'त्यादि त्वसंभवत्स्वप्याशंसाव्यवच्छेदेन सामायिकभावस्य दर्शनाय, तथा चास्य लाभेऽपि न ग्रहणं, सर्वहिंसादीनां त्यागे क्रियमाणेतरहिंसादीनां त्यागवत् , ततश्च साधुता प्रत्याख्याने ॥

इति आगमोद्धारक–आचार्यप्रवर-श्रीआनन्दसागरसूरिपुङ्गवविरचितानि तात्त्विकप्रश्नोत्तराणि ।

उ० पुस्तकादिमंत्रियमनात् साधकस्य न कल्पत इति ॥

प्र० १४३९–ननु मृतकस्य परिष्ठापने कियन्ति वस्त्राणि धापाण्युपकरणानि च ? किमर्थं चानि ।

उ० मृतकस्य परिष्ठापने त्रीणि वस्त्राणि प्रस्तारप्रावरणा प्रआस्तरणं मृतकस्य तु पर्यङ्गसाधन, तत एव भाषाविधिशो गजानि यानि धम्मचर्योस्थानि उपकरणानि रजोहरणमालपट्ट मुखवस्त्रिकादीनि स्थाप्यानि, एवमूर्ध्वं गतस्य पूर्वभवमातुर्यो रणागार्थं च गरूपागतं अत एव कानिचं मुहूर्तं प्रतीक्ष्यानुपकरण परिष्ठापनमिति ॥

प्र० १४४०–ननु तत्त्वार्थश्रद्धानरूपस्य भगवज्जिनेश्वरार्थ मधुरामनामतादिधर्मस्वरूपसम्यक्त्वस्य कथं सम्यक्त्वस्य निसर्गाधा मया इति ? ।

उ०–यद्यपि सम्यक्त्वमेकरूपं परं तद्धाभिः कारणैरुत्पद्यते इतिभेदस्यार्थं तस्य, केषाञ्चिदुपदेशादिकमन्तराऽप्युत्पद्यते यतु हिरव 'मह मम्मस्यापत्ति कथ्यते सम्यक्त्वस्यात्मगुणत्वा तदावरणस्वामिना तदुत्पत्तौ न कोऽपि विरोध, परन्तु जिनप्र- ण्पराधुपदेशेन तथाऽन्यत्रां मिथ्यात्वामिताधमस्यामाडीनां यथा यानां मोक्षोत्तरस्यमुपलभ्य भवस्य सद्दर्शनायाप्तिरिति यथा मिथ्यत्वरूपस्य पद्यत्वभवाः, तथा च भवस्यायं च चारित्रमी- त्रियमरकसारम्यायेन मिथ्यात्वशमप्याधादिस्वीकाराय, यच्च सत्येव सम्यग्दर्शने स्याव्यमणुव्रतादीनां ग्रहणमित्युच्यते तत् प्रकारापेक्षया अन्यथा मिथ्यात्वगमम्यानां व्रतग्रहणमस्याय्यं स्यात्र च स्यात्तो देशस्याविरिति ॥

प्र० १४४१–ननु यथा मासरेखानां श्रावकाणां पर्वणि धारस्यमीगदिद्वपुण्यमासिपीषु परिपुण्णं पोसह'मित्याद्युच्यते तथाऽऽरोहणमाऽपि श्रावकधर्मसौषस्यास्ति नवेति ? ।

उ०–अस्येव यत' सामान्यगृहिधर्मेने महाशीलगुणविरमणप्रत्याख्यानपौषधोपवासे' सहितस्य रहितत्वं चोक्त्वा सद्गतिपुर्गतिपामितोऽप्यत यथ च भवायां प्रमाण वा प्रतिज्ञाया प्रतिज्ञाय वा हिंसाधाश्रवस्यो विरमणाभ्यासः भूमि , अत एव 'सावगा कीडियास वि पाद मेवक'रस्पधुना पूर्वमपि च प्रयाय', ततो देशावकाशिकास्यात्वनुष्ठानाच सम्यक्त्वाद्या गुणाः प्रादुष्यन्तु तत्रच व्रतपरिणतिभावाविसादिविपम्यप्रतिज्ञा सात्तु वेतेषु विकथाविकल्पतपस्याद्र, जातेष्वेतेषु पर्वतिथिप्रभृतिषु पौषधोपवासाद्र इति क्रमेण धावत्सोपानानि ॥

प्र० १४४२–ननु साधूनामवस्थानं वसताबुपाश्रये वेति चेत् ।

उ०–उभयत्रापीति गृहाण, 'वसही कहे' त्यादिवचनात्,

११५	४–२	३४७	४४७	१५२	२–२	०पुध्य०	०पुण्य०	२०२	१२–२	क्रया०	क्रिया०
११७	१–२	शास्त्र	शास्त्रे	१५२	११–२	सजम०	मजम०	२०२	१५–२	०द्दारा	०द्दारो
११७	८–२	दत्वै०	दत्त्वै०	१५२	१७–२	०रुक्त	०रुक्त	२०३–	९ १	श्रोत०	श्रोतृ०
१२४	७–२	०नीकाका०	०नीकाधिका०	१५३	१–१	०ट्टा ति	०ट्टा इति	२०४	८–२	ममत्त्व०	ममत्व०
१२४	१५–२	०दशन	दर्शन	१५४	१०–१	०र्यन्ते	०र्प्यते	२०८	९ १	०निर्युक्ति०	०निर्युक्ती०
१३२	२–१	श्रेमण०	श्रमण	१७६	४–१	भव्यत्वाच्च०	भव्यत्वाभावाच्च०	२१२	५–१	केवलाज्ञा०	केवलज्ञा०
१३६	१७–२	०श्वत ०	श्वात	,,	८–२	ह	हि	२१३	१४–२	निरोघ०	निरोव०
१४०	२–१	०व्यक्तम्	०युक्तम्	,,	१३–२	ताद्ध	तद्धि	२१५	१२–१	प्रार्थक्य	पार्थक्य
१४०	९–१	सामायि०	सामयि०	,,	१५–२	असङ्कल्य०	असङ्कल्य	२१७	११–१	प्रवचन	प्रवचने
१४४	३–२	तथव	तथैव	१८०	१२–१	पर्यु०	पर्यु०	२२०	१०–१	आबाधा०	अबाधा०
१४९	४–१	वर्षाषु	वर्षासु	१८१	२–२	०निक	०निक	२२६	१६–२	यात्तत्र	स्यात्तत्र
१४९	८–१	०सिक	०सिक	१८४	३–१	०न्द्रर०	०न्द्रैर०	२२७	१६–१	०त्यात्रा०	०त्यत्रा०
१४९	१७–१	०घरैष्टभि	घैरष्टभि	१९५	१२–२	०वस्था०	सद्भावस्था०	२३१	११ २	०न्याभाव०	०न्यामव०
१५०	३–१	०श्रृत्तो	०श्रृत्तौ	१९६	६–१	०शिष्ट्ये०	शिष्टये०	२३२	६–२	सवर०	सवर०
१५०	२–२	तद्वय	तद्द्वय	२०२–	१०–२	चात०	चाति०	२३८	११–२	०द्ववि०	०द्वैवि०

३४३	२–१	यदेदं	यदिद	३६६	१०–१	जाग	जोग	३७८	१७–२	ऽस्रव	ऽस्रैव
३४८	२ १	सग्य०	सम्य०	३७०	३–१	०यो न	०योंजन	३८५	१२–२	व्यावि०	व्यापि०
३५०	१–१–	०थत्वा०	र्थत्वा०	३७०–	१२–१	वेष्स्वत्येव	०वेष्वस्त्येव	३९१	३–१	१६९३	१३९३
३५०	१४–१	०नावश्रा०	०नाथवा०	३७१	५–२	०यदु०	०र्यदु०	३९३	११–२	व्यज्ज०	व्यञ्ज०
३५०–	१०–२	वृत्तर्नि०	वृत्तेर्नि०	३७१	१०–२	तत्सख्यादि	तत्सख्यादि?	३९३	११–२	स्त्रलु	खलु
३५३	१७–१	यथ	यथा	३७१	१४–२	तत्सख्यादि?	तत्सख्यादि	६९४	६–१	निवृ०	निर्वृ०
३५४	११–२	करंत	करंत	३७२	६–१	०तिम्रत०	०तिर्मत०	३९४	८–१	०मेव	०मेव
३५८	२–१	०प्यङ्क्षु	प्यक्षेषु	३७२	१२–२	०र्थल्पमब०	०र्थमल्पव०	,,	१४–१	दर्शनाय	दर्शयितु
३५९	६–२	०वाभा०	०वाभा०	३७२	१६–२	०गृद्घ्र०	०गृघ्र०	३९६	१–१	समया	समयो
३६४	२–२	किंन	किं [न]	३७३	१५–१	०धुधम०	०धुधर्म०	३९७	८–१	अत्रदा०	अत्रेदा०
३६६	९–१	सावद्य	सावद्य	३७७	५–२	०सवे०	०संवे०	३९७	३–२	अप्य०	अप्प०

१०१	६-१	बावका	•बावम
१०५	११-१	मापतारा	मापतारो
१०६	१४-१	पत्याच	पुत्याच
११	१४-१	षम	षमे
११७	२-१	पाच्यः	मोक्षः
१२८	९-१	केन क्मो	केनकिमो
१३१	१६-	सम्यक्	सम्यग
१३	१-१	कम	कम
१३१-	११-१	पत्तम	पत्तेम
१३३	१६-१	पदि	यदा,
१३४	१५-१	मत्सादीना	मत्सादीनां वा
१३९	१-१	इत्यदि	इत्यादि
१४१	८-१	ठिपम्यो	तिपम्यो
१४२	१२-१	तावत्स्	तावरस्
१४२	१४-१	उभेना	उभेनां
१८०	६-१	त्समा	त्समा
१८३	५-१	मात्रा	मात्रो
१८५	३-१	तुर्ष	तुर्ष
१८७	१५-१	सक्त	सक्त
१९१	२-१	मरण	मरेण
१९१-	१३-१	यवेति	यवेति
१९५	३-१	वदमे	वदामे
१९५	१-२	कण्ह	कणेह
१९६	८-१	तथा हि	तथाहि
१९८	४-१	मर्म	मर्मे
१९८	१-१	सूत्रण	सूत्रेण
१९९	७-१	सवया	सर्वेषा
१९९	१०-१	वम इत	ज्वर्न इत
१९९	३-१	निर्म त्या	निर्मरापा
१९९	४-१	रोमत	रोमत
२१८	११-२	स्वय	स्वाय
२३९	१७ १	निद्रा	निद्रा
२४१	२ २	स्वात्मि	स्वात्मि
२४२	१-१	तदय	तदय
२४९	६-२	[illegible]	युत
२५६	११-१	रिपरे	रिपरो०
२५०	७-१	प्र पु	प्रभु
२५९	१-२	ताथा	तत्था
२६१	५-१	वाचमा	वाचाम
२६१	११-२	रीवतो	रिवतो
२०२	१६-२	पुष्य	पुबे
२०७	११-१	भ्वपाद वा	तथा तथा
२०५-	१६-१	तरवाच	तरवार्थे
२०६	६-१	स्वहा	स्वाहा
२०७	११-२	वार्थः	वार्थे

३४३	२–१	यदेर्द	यदिद	३६६	१०–१	जाग	जोग	३७८	१७–२	ऽग्रव	ऽग्रैव
३४४	२ १	सग्य०	सम्य०	३७०	३–१	०यो न	०योंजन	३८५	१२–२	व्यावि०	व्यापि०
३५०	१–१–	०थत्वा०	धंत्वा०	३७०–	१२–१	वेष्स्वत्येव	०वेष्वत्येव	३९१	३–१	१६९३	१३९३
३५०	१४–१	०नावथा०	०नाश्रत्रा०	३७१	५–२	०यदु०	०र्यदु०	३९३	११–२	व्यज०	व्यञ्ज०
३५०–	१०–२	वृत्तनि०	वृत्तेनि०	३७१	१०–२	तत्सख्यादि	तत्सख्यादि?	३९३	११–२	खलु	खलु
३५३	१७–१	यथ	यथा	३७१	१४–२	तत्सख्यादि?	तत्सख्यादि	६९४	६–१	निंटृ०	निर्वृ०
३५४	११–२	करंत	करंत	३७२	६–१	०तिव्रत०	०तिर्व्रत०	३९४	८–१	०मेब	०मेय
३५८	२–१	०प्यङ्गषु	प्यङ्क्षेषु	३७२	१२–२	०र्थल्पमव०	०र्थमल्पत्र०	,,	१४–१	दर्शनाय	दर्शयितु
३५९	६–२	०वाभा०	०वाभा०	३७२	१६–२	०गृद्ध्र०	०गृध्र०	३९६	१–१	समघा	समयो
३६४	२–२	किंन	किं [न]	३७३	१५–१	०धुघम०	०धुधर्म०	३९७	८–१	अन्नदा०	अन्नेदा०
३६६	९–१	सावथ	सावद्य	३७७	५–२	०सवे०	०सचे०	३९७	३–२	अप्य०	अप्प०

११८	११-१	स्वर	स्वार	१८०	१-१	स्माता	स्मता	१ १	६-१	मावक्ष	०मावक्ष
११९	१० १	गिरा	गिरा	१८१	५-१	मात्रा	मात्रो	१ ५	११-१	मामतारा	मामतारो
१०१	१ १	स्वाम्भि	स्वागमि	१८५	२-१	पुर्ड	पुर्ड	१ ६	१४-२	मत्याम	सुत्याम
१०१	१ १	दरस	दरस	१८७	१५-१	सगत	संगत	११	१४-१	मम	मर्मे
११९	९-८	भ्रु	भूप	२११	२-१	मग्रप	मग्रेप	११७	२-१	मोत्ताः	मोत्ताः
१५८	११-२	शिवाले	शिवले०	२११-	११-२	वर्वेति	वेवेति	१२८	९-१	केम मनो	केवमिनो
१५७	८-१	प्रभु	प्रभु	२१५	३-१	सवमे	सतामे	१२९	१६-१	सम्मक्	सम्यक्
९५	१ -२	गाथा	गाथा	२१५	३-२	कन्द	सहेद	११	१-१	कम	कर्म
११९	५-१	पाल्मा	पाल्म	२१६	८-१	सवा सि	सवासि	११९-	१३-१	परार्थ	परेर्थ
१६१	११ १	टीकों	रिकों	२१८	८ १	गर्भ	गर्भे	१११	१६-१	मति	मत,
[illegible]	११-१	द्रढ	द्रढे	२१८	१ -१	मूसव	सूत्रब	११४	१५-२	मस्ताधीका	मत्ताधीना का
[illegible]	११-१	भगवान का	सदा सदा	२१९	७-१	सवर्षा	सर्वेषां	११९	२-१	इमांद	इमादि
[illegible]	११-१	सरवाय	सरवार्थ	२११	१०-१	मन इव	०मनं इवं	१४१	८-१	ठिपम्पो	ठिम्मो
१०८	६-१	सरत	स्वारा	२११	३-१	निर्झ मा	निर्झरापा	१४१	१०-१	तावसम्	ठावसम्
१००	११-२	बर्ष	बार्ष	२२	४-१	गोषत	रोचने	१४२	१४-२	रुमेसा	एमेसां

तात्त्विकप्रश्नोत्तराणि